

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

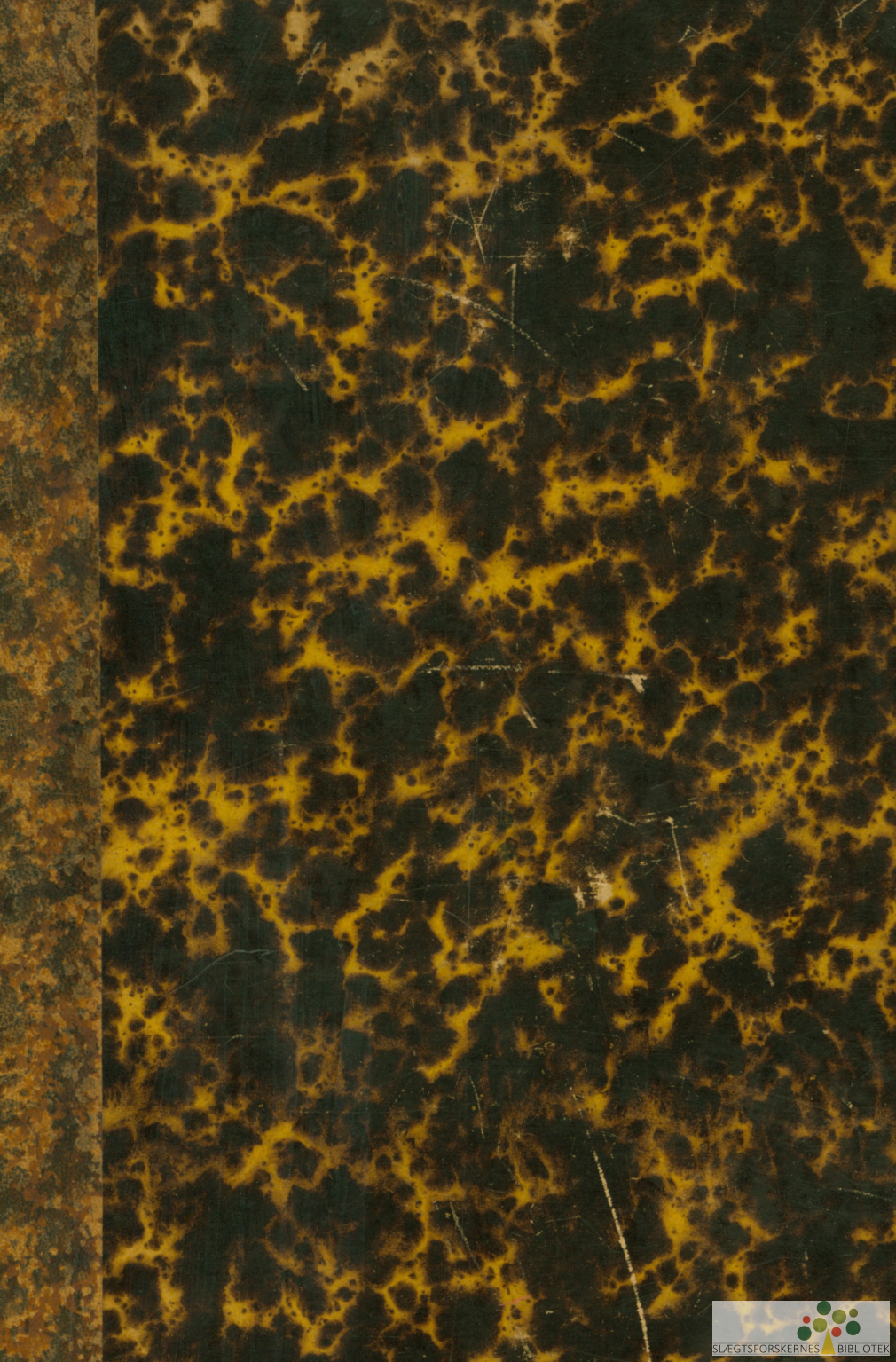
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JOHAN FREDERIK CLASSEN.

Raffin J.

JOHAN FREDERIK CLASSEN,

SKABER AF FREDERIKSVÆRK
OG STIFTER AF DET CLASSENSKE FIDEIKOMMIS.

AF

C. NYROP.

MED ET FOTOTYPI OG FLERE TRÆSNIT.

KJØBENHAVN.
HOS UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1887.

I min Syslen med den danske Industris Historie har det ofte været mig paafaldende, hvor lidt der forelaa om Frederiksværk og dets Stifter. Efter en mig i 1881 given Anledning besluttede jeg derfor at undersøge, hvad der herom kunde oplyses, og Resultatet af mine Efterforskninger foreligger i de efterfølgende Blade. Jeg har, som det vil forstaas, været særlig opmærksom paa, hvad der angaar Generalmajor Classens Forhold til Industrien, men jeg har dog samtidig gjort mig ikke ringe Umage for at samle, hvad der kunde tjene til Oplysning om hans Person, og det Classenske Fideikommis er herved paa den velvilligste Maade kommen mig imøde; men der synes ikke i denne Retning at være bevaret noget rigt Materiale.

Til Forklaring af, at de sidste Aars Litteratur ikke findes benyttet her i Bogen, skal det oplyses, at den i alt væsentligt har ligget færdigtrykt siden Marts 1884; noget betydeligt Savn vil dog næppe føles herved. Nogle af Noterne kunde t. Ex. være blevne noget udførligere — ogsaa med Hensyn til Arkivhenvisninger f. Ex. Noten ad S. 318¹ om Salpetertilvirkning — hvis de vare skrevne nu, men i det Hele og Store vilde Bogen være bleven den samme. Noterne ere forøvrigt trykte

samtidigt med Texten, førend Bilagene, saaledes at jeg ikke i dem har kunnet henvise til disse. — Hvem der har malet Maleriet, som foran er gjengivet i Fototypi, er ikke oplyst; de paa Kortet S. 54 til Orientering anbragte Navne »Østerbrogade« og »Sortedamssø« findes ikke paa Originalen; alle Træsnittene ere udførte i *F. Hendriksens* xylografiske Atelier.

Til de Mange, der baade her og i Norge velvilligt have besvaret mine ikke faa Forespørgsler og i det Hele givet mig Oplysninger, er det mig en kjær Pligt herved at bringe min Tak. Navnlig maa jeg i saa Henseende vende mig til de ved Arkiverne her i Byen og ved Rigsarkivet i Kristiania ansatte Embedsmænd, der med aldrig svigtende Redebonhed have staaet mig bi. En særlig Tak maa jeg bringe D'Hrr. Professor *E. Holm* og Oberstløjtnant *O. Blom*, der have givet mig mange nyttige Vink, og endelig maa jeg med Paaskjønnelse nævne, at det i det Hele kun er ved det Classenske Fideikommis' imødekommende Understøttelse, at nærværende Skrifs Fremkomst er bleven mulig.

Frederiksberg i Maj 1887.

C. Nyrop.

INDHOLD.

Barndomshjem og Ungdomsaar	1
Den første Virksomhed	24
Arresø	58
Afløbsaaens Fabriker	76
Frederiksværk skabes	93
Frederiksværk som Statsanstalt	139
Frederiksværk som Classens Ejendom	175
Classen som Godsbesidder	209
Classens Person, Død og Testamente	245
Industrihistorisk Baggrund	305
Bilag	347
Noter og Anmærkninger	I
Tillæg og Rettelser	XLV
Register	XLIX

I.

BARNDOMSHJEM OG UNGDOMSAAR.

I det 17de Aarhundrede levede en Slægt *Clausen* i Sønderborg paa Als, men det er snart ogsaa Alt, hvad der vides om den. Det maa staa hen, om den f. Ex. har hørt til Kjøbmands- eller Haandværksklassen, og det kan her kun oplyses, at *Claus Clausens* 21aarige Søn *Johan Clausen* 1695 blev Organist i sin Fødeby, og at han i Januar 1697 ægtede *Margrete Katrine Sachmann*, der var lidt over to Aar ældre end han. Hun var født i December 1671, medens han var født i Januar 1674. Efter et Ægteskab paa 22 Aar døde hun i Februar 1719, og den 45aarige Enkemand ægtede nu den 16de April 1720 *Marie Margrete Kruse*. I sine to Ægteskaber blev han Fader til i Alt 11 Børn (4 Sønner og 7 Døtre), af hvilke dog mindst 3 ikke naaede den voxne Alder. Han havde, saa vidt det kan ses, heller ikke den Glæde at se nogen af sine Døtre gift, og der er derfor i det Hele kun Grund til at nævne de to ældste Børn, Sønnerne *Johan Frederik* og *Nikolaj*, der ere døbte henholdsvis den 28de November 1697 og den 6te April 1699, og som begge

bleve Organister som Faderen, Johan Frederik i Kristiania og Nikolaj paa Kongsberg. Slægten maa paa en Gang have talt tre Organister, ti allerede saa tidligt som 1720 og 1722 synes Sønnerne at være komne i Embede, og den gamle Johan Clausen døde først længe efter, nemlig den 14. Marts 1755. Han blev noget over 81 Aar gammel.¹

Med hans to ældste Sønner maa det imidlertid siges, at Slægten væsentlig er flyttet fra Als til Norge, og naar der, vistnok sidst i Marts 1768, dør en »Mad. Classens (!), forrige Organist Johan Friderich Classens Enke« i Frederikshald², da tør det muligvis antages, at det er den gamle Organist Johan Clausens Enke, der altsaa paa sine gamle Dage ogsaa er dragen til Norge, Slægtens Navn blev, som vi senere skulle se, lidt efter lidt fra Clausen forandret til Classen, og naar hendes Mand kaldes Johan Frederik istedenfor alene Johan, er dette simpelthen en Fejl. Slægten er afgjort flyttet til Norge, og denne Flytning er indledet ved den ganske mærkelige Begivenhed, at de to Brødre omtrent samtidig fik Ansættelse som Organister i næsten den samme Egn af Norge. Dette kan selvfølgelig være et Tilfælde, men muligvis er det Johan Frederiks venlige Modtagelse i Kristiania, der har ladet den yngre Broder faa Lyst til ogsaa at drage mod Nord, og hermed skulle vi gaa over til at fortælle, hvad der vides om hins Ansættelse i Norges Hovedstad.

Paa den Tid, vi her tale om, var Organisten ved Vor Frelsers Kirke i Kristiania en gammel, affældig Mand. Han hed *Christian Rohde*, og foruden at være Organist var han Kantor ved Byens Latinskole, men sikkert kun til liden Baade for denne. Det hedder nemlig, at han »paa nogle

Aars Tid alene i Mangel af Andre at kunne bekomme *ad interim* haver betjent« Kantoratet, overfor hvilket Embede han betegnes som »aldeles uduelig og ubekvem.« Det var imidlertid ikke alene Organisten, der var gammel og skrøbelig, det samme synes at have været Tilfælde med Kirkens Orgel, og dette besluttede man derfor at lade gjøre i Stand. Stiftets Befalingsmand *Vilhelm de Tonsberg* og Stiftets Biskop *Bartolomæus Deichman* forskrev, »dertil anlediget« af Kommandanten paa Aggershus, Generalkrigskommissær *Georg Bertouch*, »da paa disse Steder Faa eller Ingen af den Profession plejer at findes«, . »fra Hamborg en Person navnlig Johan Frederik Clausen«, der nævnes som Søn af Organisten i Sønderborg, og som ikke alene medbragte »berømmelige Testimonia baade om Dygtighed i sin Profession saa og om Skikkelighed udi sit Forhold,« men som ogsaa, hvad der sikkert var det allerbedste, af Generalkrigskommissær Bertouch »blev befunden meget habil.«¹

Ikke fuldt 23 Aar gammel kom Johan Frederik Clausen til Kristiania; ung og dygtig vandt han snart Alle for sig. Det var som Orgelbygger, at han kom derop, men han var tillige Musiker, og hans Musik skaffede ham Venner. Kristiania lærte at sætte Pris paa ham, ja den haabede ved ham paa en Fremtid for »Musiken, som udi langsommelig Tid haver været her, som dog er ikke alene Stiftets men Rigets Hovedstad, en fast ubekjendt Ting.« Man vilde ikke af med ham igjen, og under 1. Avgust 1720 gav Tonsberg og Deichman ham Exspektance paa at blive Organist og Kantor, naar Christian Rohde enten afgik ved Døden eller afstod sit Embede.

Johan Frederik Clausen var imidlertid, som det synes,

ikke alene en elskværdig Musikus, men ogsaa en praktisk forstandig Mand. Han var selvfølgelig glad over den ham tilsagte Exspektance, men det Sikreste var dog det Sikreste. Han vilde nok have sit Exspektancebrev bekræftet af Kongen, og i Juni 1721 ansøgte da Stiftsbefalingsmand og Biskop om, at det maatte blive kongelig stadfæstet. Det gjaldt om, hedder det, at »stille Personen tilfreds og udi Rolighed« med Hensyn til Fremtiden, »saasom ellers al vores Omsorg og Forsæt baade til Musikens Indrettelse, Orgelværkets Bygning og Indbyggernes (som allerede meget elske denne Johan Frederik Clausen for hans *habilité* og Skikkeligheds Skyld) formodende Liberalitet og frivillige Gave dertil vilde blive omsonst og unyttig.« Bedre Omtale kunde Clausen ikke faa, og den kongelige Stadfæstelse lod da heller ikke vente paa sig. Den udstædtes den 22. Juli 1721.¹

Nu var Kristiania sikker paa sin nye Borger, men Byen synes ogsaa at have trængt til ham. Foruden Organisten havde den en »Musikant«, men de, der fik denne Bestilling, have næppe været fremragende Musikere; fra 1701 til 1732 synes den væsenligt at være forestaaet af *Dorotea Kaspersdatter*. 1701 fik hun den sammen med sin Søn *Frederik Baroyer*, men han døde, og hun beholdt den nu, til hun i 1732 afstod den til *Henrik Meyer*. Fra denne Kant har der næppe været stor Hjælp for Udviklingen af et egentlig Musikliv i Kristiania, og det har heller næppe hjulpet syndeligt, at der i det nye Lokale, som den dygtige Rektor *Jakob Rasch* i 1719 skaffede Byens Latinskole, fandtes fire store Tavler, af hvilke den ene var bestemt til Musikundervisning, Skolens Kantor var jo den ubrugelige Christian

Rohde. Det eneste Lyspunkt, der kan peges paa, er den ovenfor nævnte Kommandant *Georg Bertouch* (f. 1668 † 1743), der maa have været en dannet og dygtig Mand. Han stiger senere til baade Generalmajor og Generalløjtnant, og i deres Ansøgning til Kongen om Exspektancebrevets Stadfæstelse sigte Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen, at Generalkrigskommissær Bertouch var »bekjendt for en stor Komponist og [for] *ex fundamento* at forstaa Musiken.«¹

Der er herefter ingen Tvivl om, at Johan Frederik Clausen er et Fremskridt i Kristianias Musikudvikling, men Tiden synes ogsaa at have fordret et saadant, ti samtidig er der en lignende Bevægelse oppe i Kjøbenhavn, hvor Holberg allerede 1712 som Alumnus paa Borchs Kollegium havde holdt en Deklamation om Tidens Musik.² Kristiania har sikkert faaet Koncerter saa godt som Kjøbenhavn, og Alt tyder da ogsaa paa, at Clausen ikke har slidt Livet hen med at give Timer og spille Orgelet i Kirken. Han synes at have været en aktiv Mand, der ikke holdt sig tilbage.

Af Latinskolens ældste nu opbevarede Regnskabsbog (den er fra 1731) ses det, at han foruden sin Løn som Kantor, der var 30 Rd. om Aaret, oppebar 10 Rd. som Akcenser og 10 Rd. for »musikalske Stykker«, og hvad der herved skal forstaas, oplyses i et Inventarium fra 1733, hvori det hedder: »Allersidst udi Skolens ene Skab findes og mange musikalske Sager, en Del indkjøbte for Skolens egne Penge i de Tider, da ej var saadan Kantor som itzige Orgelmester Clausen, der selv anskaffer Stykker for den med ham gjorde Akkord.«³ Det er imidlertid et Spørgsmaal, om han lod sig nøje med kun at anskaffe Stykker, han har muligvis selv komponeret saadanne. Og der foreligger da ogsaa

paa det store kongelige Bibliotek et Folioblad med en Række afvexlende danske og tyske Vers (Chorus, Cantata, Aria og Chorus), skrevne i Anledning af Kristian VI's Besøg i Kristiania 1733, under hvilke der staar: »In allerunterthänigster Pflicht *aufgeführt* in Christiania von Ihrer königl. Majest. Allerunterthänigsten Knecht und getreuen Unterthan Johan Friederich Clasen.« Han har altsaa formentlig sat Musik til disse Vers, af hvilke det første lyder saaledes:

Auf Ihr edle Nordens Söhne
Gebet Euer Freud Gethöne,
Da des Himmels-Gnade-Blicke
Strahlen nun mit tausend Glücke;
Schaut, des *Vierten Fridrichs* Tod
Setzet uns nicht mehr in Noth,
Da der *Sechste Christian*
Jetzt erquicket jedermann.

I Nutidens Øjne kunde det være naturligt, om Musiken ved en saadan Lejlighed havde været trykt sammen med Texten, men noget Saadant var saa godt som umuligt for Datiden. I hele det dansk-norske Monarki fandtes der den Gang ingen Skriftstøber, og særlig Nodetyper vare saa sjældne, at da Organisten i Trondhjem 1744 udgav en Bog af musikalsk Indhold, fandtes der kun tomme Nodelinier overalt, hvor der skulde forekomme Exempler med Noder. Det var Meningen, at disse senere skulde indskrives med Haanden. Ja da der to Aar efter udkom en lignende Bog i Kjøbenhavn, undskylder Forfatteren de daarlig trykte Noder dermed, at han »formedelst alt for store Omkostninger har med egne Hænder i Træ selv maattet udskære dem og det med megen Umage.«¹

Der er herefter kun ringe Haab om, at den Clausenske Musik skulde være bevaret til Nutiden, og vi vide i det Hele kun Lidt om hans Musikbedrifter, men endnu kan det dog antydes, at det muligvis er ham, der har givet Stødet til Afskaffelsen af en musikalsk Abnormitet ved Skolen i Kristiania. Her fejredes nemlig hvert Aar ved Mortensdags-tider en fra Fortiden nedarvet »Omgang med Musiquen«, til hvilken Disciplene forberedte sig i 4 à 6 Uger paa en saa-dan Maade, at alt Andet i denne Tid forsømtes; der klages endog over, at Disciplene »derover forfalde til mange Enor-miteter, ja at der ogsaa er befunden de, som over denne Anledning ganske have forløbet Skolen, og at ofte paa Ga-den ved denne Omgang sker Insolence, idet at omløbende løst Folk overfalder Disciplene.« Denne uhyggelige »Om-gang« blev afskaffet ved et kongeligt Reskript af 19. No-vember 1728. Af større Betydning var det forøvrigt, hvis man turde slaa fast, at den Mand, der 1737 blev Rektor ved Skolen, og som kaldes »en Patron og Kjender af Musiken«, *Erik Nikolaj Arbien*, var en Elev af Clausen. Han er født i Kristiania 1710, blev Student fra dens Skole 1724 og vendte, efter at have studeret i Kjøbenhavn, 1734 tilbage til sin Fødestad som 5te Lektiehører for faa Aar efter at blive først Konrektor og derpaa Rektor. Der er herefter Intet til Hinder for, at han kan have været en Elev af Or-ganist Clausen, men det Hele er dog kun en Gisning.¹

Som vi ovenfor saa, vilde Clausen, inden han bandt sig til Kristiania, have sit Exspektancebrev kongelig konfirmeret, han vilde vide sit Udkomme sikret, men det, han saaledes vilde være sikker paa, har næppe været store Sager. *Carl August Thielo*, der efter Kristian VI's Død atter førte Hol-

bergs Komedier frem for det kjøbenhavnske Publikum, var ikke tilfreds med sin Stilling som Musiker. »Musiken«, skriver han, »lider Foragt formedelst den ringe Løn, adskillige Musici faa. Spørger man denne eller en anden: hvor meget han har til Løn, saa vil man høre dette jammerfulde Svar, at han næppe ved sin Fortjeneste kan nære sig for Sult. Jeg vil derpaa sætte mig selv til Exempel. Jeg var 5 Aar Organist til en Kirke og havde aarlig 46 Rd. til Løn og videre Intet.«¹ Naar der tales saaledes i Kjøbenhavn, er det naturligt, at Forholdene ikke have været bedre i Kristiania. Som Kantor havde Clausen da ogsaa kun 50 Rd. om Aaret og som Organist vistnok kun 120 Rd.,² det var ikke store Sager, men han, der sikkert havde et praktisk Greb paa at ordne sig, har næppe været henvist til udelukkende at skulle leve af, hvad han erhvervede ved Musiken. Allerede i 1723 ægtede han en Datter af en Gaardejer paa Ringerige, og kort efter optræder han formentlig selv som Gaardejer. Ved Skjøde af 7. Februar 1724 sælger nemlig »velfornemme Mand Johan Friderich Clausen, Organist i Kristiania« Gaarden vestre Havnord (Hafnør) i Hole Sogn paa Ringerige til Niels Christensen Baar,³ og det Spørgsmaal opstaar da, hvorledes er den unge, fremmede Organist bleven norsk Jordejer?

Et aldeles fyldestgørende Svar paa dette Spørgsmaal synes det ikke muligt nu at give, men det tør formodes, at hans vistnok kortvarige Stilling som Ejer af Gaarden vestre Havnord har staaet i Forbindelse med hans Ægteskab. Den 24. September 1723 blev han gift med *Marie Walter*, der efter en Biografi over hendes Søn, den senere Generalmajor J. F. Classen, var en Datter af »Kaptajn Walter, Ejer af Gaarden Helland paa Ringerige.«⁴ En saadan Kaptajn Walter kjendes imidler-

tid ikke, og det er heller ikke ganske let at finde Plads til en Marie Walter i de Slægter, som den Gang ejede Gaardene Helland (d. e. Helgeland) og Hafnor paa Ringerige, saaledes som det nu skal vises, idet her endnu kun skal tilføjes, at Marie Walter maa være født 1702, ti da hun den 7. April 1768 begravnes i Bragnæs (Drammen), angives hendes Alder til 66 Aar.¹

1674 ejedes Gaarden Helgeland af *Jakob Luthsen Walter*, der ikke var Militær, men Gaardbruger samt vistnok Foged paa Ringerige og Hallingdal. Han var to Gange gift, og da han døde i 1706, efterlod han sig ikke mindre end 14 Børn, men ingen af dem hed Marie, og da hans anden Hustru, *Anne Kristensdatter*, ved sin Død i 1719 var lidt over 70 Aar gammel, er der heller ingen stor Sandsynlighed for, at hun kan have været Moder til en Datter, der er født i 1702. Jakob Luthsen Walters tre ældste Børn vare to Døtre og en Søn, og efter Alt at dømme kunde Sønnen *Henrik Jakobsen Walter* i og for sig godt være Marie Walters Fader. Helgeland var gaaet i Arv til ham, han dør først i 1736, hans Hustru *Kirsten Kristensdatter* er ved sin Død i 1743 63 Aar, og deres Søn *Jakob Henriksen Luth*, der arver Gaarden, er født i 1708. Der er imidlertid det at indvende, at de ikke synes at have haft flere end to Børn, den nævnte Søn og en Datter Anne Dorte. Nogen Marie træffe vi ikke, og Lykken synes ikke bedre, naar vi gaa til Jakob Luthsen Walters ældste Datter *Edel Malene Walter*. Blandt hendes hidtil kjendte Børn træffe vi nemlig heller ingen Marie, men Forskjelligt synes dog at gjøre det sandsynligt, at vi her staa ved den Gren af den Walterske Slægt, til hvilken Organist Clausens Hustru maa henføres.

Edel Malene Walter var gift med *Torkild Olsen Hafnor*, d. v. s. med Ejeren af den Gaard, som Clausen bortskjødede 1724. At han skulde have kjøbt den for omtrent strax at sælge den, er næppe sandsynligt, og paa den anden Side er der Intet til Hinder for, at han som gift med en Datter af Torkild Olsen ved en Familieoverenskomst kan være bleven raadig over Gaarden, i alt Fald for at sælge den, ti Torkild Olsen døde i 1722 63 Aar gammel, og hans Hustru Edel Malene var allerede død i 1720 57 Aar gammel. Og hertil kommer yderligere, at der Intet sikkert vides om, hvilke Børn de efterlod sig, idet det desuden kan oplyses, at Marie Walters Datter i hendes Ægteskab med Organist Clausen kom til at bære Navnene Edel Malene.

Marie Walter kan altsaa være en Datter af Torkild Olsen Hafnor og Edel Malene Walter, og hun har da optaget Modrens Tilnavn, Noget, der den Gang ikke var ualmindeligt. Den ovenfor nævnte Rektor Jakob Rasch havde saaledes sit Navn efter sin Moder, hans Fader hed Mikael Gundersen. Datiden holdt i det Hele ikke over ensartede Slægtnavne, og som yderligere Bevis herpaa skal det anføres, at Regimentskvartermester og Avditør ved det 2det søndenfjeldske Dragonregiment (senere Kaptajn) *Ole Skjerdal* vistnok er en Broder til Marie Walter. At han har været i Forbindelse med Slægten Walter, ses deraf, at en af hans Sønner, der dør 1764 i Moss som Holtzførster, kaldte sig Ole Nikolaj Skjerdal Walter, og yderligere kan det anføres, at Skiftet efter hans yngste (11te) Barn, Datteren *Gjertrud Martea Skjerdal* der dør 1775, oplyser, at den da afdøde Organist J. F. Clausen havde været hendes Formynder, og at hans Sønner kaldes hendes Fætre. At dette Fætterskab dog muligvis ikke er

aldeles korrekt, fremgaar maaske deraf, at Skiftet statuerer et lignende Forhold mellem den afdøde Jomfru Skjerdal og Organist Clausens Broderdøtre; hun testamenterer nemlig noget Løsøre til sine »Kusiner« Mette Hedevig og Marie Magdalena Clausen. Navnet Skjerdal er optaget efter Gaarden af dette Navn i Hole Præstegjæld paa Ringerige.

Nærmere at komme paa det Rene med Slægtskabet synes for Tiden næppe muligt, men selv om det ikke i Et og Alt skulde være som her antydet, staar det dog fast, at Organist J. F. Clausen tidlig er kommen i Forbindelse med vistnok velstaaende Slægter, navnlig paa Ringerige, og noget af deres Velstand maa paa en eller anden Maade være gaaet over paa ham, ti ved Skjøde af 5. December 1760 afkjøber han Lorents Hans Elster Gaarden Rød i Strømsgodset ved Drammen, en Gaard, som han beholder til sin Død i 1775, og paa hvilken to af Ole Skjerdals ugifte Døtre opholdt sig hos ham.¹

Efter Alt at dømme synes Organist J. F. Clausen at have levet i ganske gode Kaar, og at han ogsaa har været baade agtet og anset, synes at kunne vises, men før vi gaa over hertil, skulle vi i Korthed se, hvorledes det gik hans yngre Broder *Nikolaj Clausen*, der ogsaa kom til Norge og blev Organist paa Kongsberg. Som ovenfor nævnt var han døbt den 6. April 1699 i Sønderborg, men derefter vides det kun, at han kom til Kongsberg omtrent 1722, blev Organist der og i September 1733 ægtede *Anne Katrine Olsdatter Falkenberg*, der fødte ham 12 Børn (7 Sønner og 5 Døtre). Han vedblev imidlertid ikke at være Organist, i 1766 eller 1767 blev han Faktor ved de danske Silke- og Uldmanufaktur paa Kongsberg, og da han den 2. Januar

1768 blev begravet, anføres han i Kongsbergs Kirkebog som saadan. Han døde altsaa sidst i 1767, men hans Enke overlevede ham i noget over 27 Aar.¹

Naar vi nu paany vende os til Organisten i Kristiania, skulle vi her strax hidsætte Tilførslerne i Kirkebogen ved hans tre Børns Daab, ti det vil af dem ses, at Børnene havde anselige Faddere:

23. Februar 1725. Johan Friderich Clausen og Maria Valters Barn *Johan Friderich*. Fad[dere]: Capitein Sisinon [o: Cicignon] den ældre og øngere, Mad. Rask, Mad. Weiby, Frøilein Deichmand.

26. Marts 1735. Johan Friderich Clausen og Maria Walther deres Barn *Ædel Magdalena*. Fadderne: Fru Bispinde Hersleb, Madame Collet née de Rosenberg, Hr. Biskop Peder Hersleb, Hr. Cancelliraad og Lector Jacob Rasch, Mathias Rosenberg.

15. Marts 1738. Johan Friderich Clausen, Organist og [blank Plads] Barn *Peder*. Fadderne: Fru Oberstinde Hausman née de Wernschiohd, Fru Justitsraadinde Sophia Dorothea Kjerulf née de Møinichen, Frøiken Hersleb, Hr. Stiftsprovsten Niels Barfoed, Hr. Rector Erich Nicolai Arbien, Peder Leuch.

Som det heraf vil ses, var der ved alle tre Daabshandlinger omtrent det samme Antal Faddere, ved de to første fem, ved den sidste sex; af større Betydning er det imidlertid at se, hvilken Stilling de indtog i Samfundet, eller rettere sagt mellem hvilke Samfundsklasser Organisten havde Velyndere. Først og fremmest maa man da lægge Mærke til det gode Forhold, der maa have været mellem ham og de forskellige Bisper, han tjente under. Ved hans ældste Søns Daab vare to af Biskop Deichmans Døtre Faddere nemlig en ugift Datter og Datteren Anna, der var gift med Skolens Rektor Jakob Rasch.² Ved Daabshandlingen i 1735 mødte Biskop Hersleb med Frue i egne Personer, og ved den sidste Daab var en Frøken Hersleb tilstede. Stiftsprov-

sten og Skolens Rektorer møde ogsaa som Faddere, saa der er herefter al Grund til at antage, at Clausen har staaet sig godt med sine direkte Overordnede. Han stod sig imidlertid ogsaa godt med Andre, og mærkes kan det saaledes, at den militære Stand er repræsenteret ved Familien Cicignon, den høje Embedsstand ved Justitsraadinde Kjerulf, hvis Mand var Justitiarius i Ober-Hofretten,¹ endelig den rige Handelsstand ved Kjøbmanden Peter Leuch.² Skulde der udpeges noget misligt Punkt i Fadderrækken, maatte dette blive Madam Weyby, ti muligvis var hendes Mand den Zahlkasserer Povl Weyby, der sad fængslet fra 1723 til 1733 for Kasse-svig; er Gisningen rigtig, var hun imidlertid en født Collett.³

Efter saaledes at have gennemgaaet Fadderne skulle vi vende os til Børnene, og det synes da klart, at ingen af dem er opkaldt efter nogen af Fadderne. Det er altsaa næppe for at faa særlige Gaver til Børnene, at de fine Faddere have været bedte. Det ældste Barn, Sønnen Johan Frederik, om hvis Liv de efterfølgende Blade skulle handle, er opkaldt efter sin Fader; Datteren Edel Magdalene efter sin ovenfor formentlig udfundne Mormoder og endelig Sønnen Peter muligvis efter slet Ingen, skjøndt det dog maa bemærkes, at en af Fadderne var Kjøbmanden Peter Leuch. Sønnen, som nedenfor oftere vil blive nævnt, kaldes i Almindelighed Peter Hersleb Classen, og forsaavidt kunde det synes, som om han var opkaldt efter Biskoppen Peter Hersleb, men efter Kirkebogen er han dog kun døbt Peter, Binavnet Hersleb er først tilføjet i den i dette Aarhundrede.

Som det af Ovenstaaende vil ses, var det Clausenske Hjem ikke rigt paa Børn, og af de tre Børn døde endda Datteren i sit 6te Aar. Det var altsaa kun de to Sønner

som skulde opdrages, og som naturligt er, bestemte deres Fader, Kirkens Organist og den latinske Skoles Kantor, dem begge til at studere, men deres Opdragelse og Oplærelse falder paa ingen Maade sammen, Johan Frederik var noget over 13 Aar ældre end Broderen Peter.

Vende vi os nu specielt til den ældste Søn, da er han, som ovenfor meddelt, døbt den 23. Februar 1725, men vi kjende dog ogsaa hans Fødselsdag, der er den 11. Februar s. A.¹ Allerede i 1733, lidt over 8 Aar gammel, blev han sat i Byens Latinskole, og dennes Rektor var den Gang den ovenfor omtalte *Jakob Rasch*, en af Skolen fortjent Mand, men nu baade gammel og sikkert ude af Kurs. Hans store Svigerfader, den ærgjerrige Biskop Bartolomæus Deichman var død (1731), og Alt, hvad der havde staaet ham nær, var ikke vel seet under Kristian VI.² Jakob Rasch har næppe haft nogen Betydning for Johan Frederik Classen, men det Samme tør paa Forhaand næppe siges om hans Efterfølger *Erik Nikolaj Arbien*, der blev Rektor i 1737 og var den, der i 1741 dimitterede ham til Kjøbenhavns Universitet. Ja han har muligvis direkte haft med ham at gjøre i næsten hele hans Skoletid, ti allerede i 1734 blev han 5te Lektieholder ved Skolen* og i 1735 Konrektor.³

Vi have ovenfor set Arbien omtale som en dygtig Musiker, og andensteds siges det, at han var »et af de største Genier og [en af de] lærdeste Mænd, Norge har frembragt.«⁴ Han synes at have holdt Eleverne til Bogen og at have lært dem perfekt Latin, men han lærte mere efter Bogstaven end efter Aanden. I den Retning gaa i alt Fald flere Udtalelser af Digteren *Christian Braunmann Tullin*, der blev dimitteret fra Kristiania Skole i 1745, altsaa 4 Aar efter J. F. Classen.⁵

Arbien har da heller ikke kunnet indgive ham en saadan Kjærlighed til Videnskaberne, at han besluttede at vie dem sine betydelige Evner. Skjøndt han underkastede sig den teologiske Examen, og skjøndt han, som vi nedenfor skulle se, havde stor Interesse for Tidens Litteratur i forskjellig Retning, er det næppe paaviseligt, at han nogensinde har anlagt et virkelig videnskabeligt Studium. I saa Henseende er Intet oplyst, og der er da ogsaa kun meget Lidt oplyst om hans Skoleaar. Hvad der kan meddeles om dem, er rent udvortes Ting, der ikke give Oplysning om hverken hans Karakter eller Gemyt.

Det Første, der kan meddeles, er, at han i 1735 sammen med 18 andre Disciple fik 20 Rd. for Aaret 1735—36 af Kristian VI's Legat. Der skulde efter Fundatsen for det have været uddelt 30 Portioner, men da »ikke flere for nærværende Tid skal befindes der i Skolen af den Beskaffenhed, som forbemeldte vores allernaadigste Fundatses 6te Articulus udfordrer,« bleve de besparede 11 Portioner lagte til Kapitalen.¹ Det skulde anvendes »til Klæder, Bøger, Logement og andre Nødvendigheder« for Disciple, som gav Haab om, at de vare duelige til Studeringer, og kunde gjentages indtil 4 Aar i Træk. Classen synes imidlertid mærkeligt nok at have faaet det i 5 Aar, og desuden fik han næsten som Regel hvert Aar 5 Rd. af Skolens Akcidenser. Dette oplyses af nogle endnu tilværende Skoleprotokoller, i hvilke hans Navn som oftest har Tilføjelsen *Musicus*.² Man kunde strax tro, at dette skrev sig fra, at hans Fader var Musiker, men da den samme Tilføjelse forekommer ved Navnene paa endog flere af dem, som f. Ex. i 1744 fik Kristian VI's Legat,³ maa denne Forklaring forkastes, og Tilføjelsen *Musicus* betyder da formentlig, at den vedkommende Discipel deltog i den

Sangtjeneste i Kirkerne, som Datidens Skoledisciple stadig maatte yde. At Classen har haft en endog god Stemme, fremgaar deraf, at der undertiden ved hans Navn er tilføjet: »Bedste Diskant«. Familiens musikalske Traditioner synes at have hvilet over ham, men han fortsatte ikke dens Organistrække, hans Tilbøjelighed gik i anden Retning.

I 1741 blev han dimitteret til Universitetet, den 19. December s. A. blev han, næsten 17 Aar, gammel immatrikuleret ved dette, og han valgte Professoren i Natur- og Folkeret Chr. L. Scheidt til Privatpræceptor, men dette Valg har muligvis været helt tilfældigt. Classen studerede Teologi, og allerede den 25. Januar 1744 underkastede han sig teologisk Examen. Han studerede altsaa kun i 2 Aar, og Udfaldet blev da ogsaa derefter, han fik nemlig Karakteren *non contemendus*. Et saadant Hastværksstudium ser underligt ud, og det saa meget mere som Nøden ikke tvang ham, ti han havde efter Alt at dømme Tilhold hos sin Moders Onkel, Regimentskvartermester *Christian Walter*, der 1738 var bleven Sekretær i Kommerce-Kollegiets danske og norske Kontor, fra 1743 med Titelen Kancelliraad. Der maa formentlig have været særlige Grunde, der fik Classen til at underkaste sig den teologiske Examen, ti han tog den ikke for at benytte den. Han underkastede sig aldrig den homiletiske Prøve, og ved hans Navn i Universitetets vedkommende Examensprotokol staar der udtrykkeligt: *manebit Hafnie*. Han vilde blive i Kjøbenhavn. Under saadanne Forhold kommer man let til at tænke, at Classens Fader, den gamle Organist, har kunnet ønske, at Sønnen skulde gaa den gejstlige Vej, og at denne da har lovet ham at ville tage teologisk Examen. En Udtalelse af hans Moders

Fætter, den senere Præst *Johannes Mikael Klem*, kan formentlig støtte denne Antagelse.

Kancelliraad Christian Walter synes at have samlet sin norske Slægt om sig i Kjøbenhavn. Hans Søster Edel Malene Walters Dattersøn Joh. Fr. Classen opholdt sig hos ham, og muligvis har Joh. Mik: Klem, der var en Søn af hans Søster Sara og Bergmester, Ober-Bergamtassessor paa Kongsberg *Gotfred Klem*, gjort det Samme. Sikkert er det, at de to unge Studenter kjendte hinanden og omgikkedes. Klem, der var nogle Aar ældre end Classen, følte sig trykket ved at skulle tage teologisk Examen, hans inderligste Lyst var at blive Bergmand, men denne Lyst maatte han opgive. Han blev Præst, skjøndt næppe uden indre Kamp, og han synes til sine Tider at have misundt sin »Cousin Classen, der ej var Slave af Fædres lige gejstlige Bestemmelse som jeg.« Citatet er af hans Avtobiografi, og ligger der mon ikke i det en Antydning af, at der ogsaa fra Classens Faders Side var et Ønske i lignende Retning som overfor ham selv, men at Classen frigjorde sig for det? ¹

Efter at have fulgt den ældste Søn saavidt, skulle vi vende os til den yngre. *Peter Classen*, der var født den 10. Marts 1738, var ikke fire Aar, da hans Broder drog til Kjøbenhavn for at blive Student, og som rimeligt er, blev han først sat i Latinskolen nogle Aar efter, nemlig i 1746. Her gik han i 10 Aar, og den 31. Juli 1756 blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han valgte den matematiske Professor E. G. Ziegenbalg til Privatpræceptor, men noget egentligt Studium lagde han sig dog ikke efter. Endnu samme Aar blev han Volontør i Kommercekollegiets danske og norske Kontor under sin Moders Onkel, Justits-

raad Christian Walter, og der blev han. Efter tre Aars Volontørtjeneste udnævntes han i Juli 1759 til Kommercesekretær, og i Marts 1764, da Walter trak sig tilbage, blev han paa en Gang, just 26 Aar gammel, baade Sekretær i det dansk-norske Kontor og Kommitteret i Kollegiet, ikke at tale om, at han faa Maaneder efter blev Justitsraad. Han kom, som man ser, hurtigt og let ind paa Embedsbanen, der stadig lod ham stige.¹ Saavel han som hans ældre Broder skyldte aabenbart deres Moders Onkel meget, og ham skulle vi derfor her mindes.

Christian Walter er en Søn af den ovenfor nævnte Ejer af Gaarden Helland paa Ringerige Jakob Luthsen Walter, og han er født 1690. 1725 blev han efter tidligere at have været Regimentskvartermester ved det danske Artilleri og Søjhuset tillige Mynsterskriver ved dette Tøjhus, men 1738 slaar han ind paa en ny Vej, derved at han bliver Sekretær i Kommercekollegiet. Hans Gage her er dog ikke stor, 300 Rd., men da Justitsraad, Kommitteret i Kollegiet K. F. Schnell Aaret efter blev Amtmand paa Bornholm og derfor forlod Sekretariatet, kom Walter som Kollegiets danske Sekretær og J. F. W. Jessen som dets tyske Sekretær til at dele hans Gage paa 400 Rd., hvilket var et ikke ringe Fremskridt. Rigt aflagt kan man dog endnu ikke kalde Walter, men desuagtet synes han at være optraadt med stor Liberalitet mod sine unge Slægtninge. 1737 kom den ovenfor nævnte J. M. Klem til Universitetet i Kjøbenhavn og 1741 J. F. Classen, og navnlig synes den unge Klem at have voldet ham en Del Bryderi, uden at han dog, saavidt skjønnes, blev træt deraf. Klem skriver i sin Avtobiografi: »Under mit Ophold ved Akademiet blev jeg af en vel fortjent Onkel, Etatsraad Walter

foreslaaet til Fuldmægtig ved den civile Enkekasse under hans Bestyrelse, men det stred mod Fædre-Forsæt. Af samme Ædeltænkende forestillet til at indgaa som Volontør udi Økonomi-Kollegio, hvorimod indgik daværende Cousin Classen, der døde som General-Lieutenant, Ridder, som stor Entreprenør, den, der ej var Slave af Fædres lige gejstlige Bestemmelse som jeg. For at lempe mig efter Fædres fastsatte Plan blev jeg foreslaaet af Etatsraad Klomann og Walter til Kinapræst, men det Forslag blev optagen af Fædre, som [om] den eneste Søn vilde gaa ud af Verden.«¹ Fader og Søn maa have været to lige underlige Personer, men vi vende tilbage til Walter, der i 1743 blev Kancelliraad.

Denne Udnævnelse kom imidlertid ikke ganske af sig selv, han ansøgte om den, og dermed havde det følgende Sammenhæng. I Kommercekollegiet var der en Kopist ved Navn *Hans Dreyer Hoffmann*, der af en eller anden Grund blev udnævnt til Kancelliraad, men herover bleve hans Foresatte, Sekretærerne Walter og Jessen, indignerede; en af deres Underordnede maatte ikke rangere over dem, og Walter paaberaabte sig særlig, at han havde tjent i Staten i 30 Aar, ligesom han oplyste, at han allerede i 1740 havde ansøgt om at blive Kancelliraad, men at det da i en kongelig Resolution udtaltes, at han maatte have Taalmodighed. Nu syntes Taalmodigheden at være bristet, men nu blev Ønsket ogsaa opfyldt. Baade Walter og Jessen bleve Kancelliraader, og deres Bestallinger bleve antedaterede, saaledes at de ikke kom til at staa tilbage for Hoffmann, der forøvrigt samtidig forsvinder fra sin Stilling i Kollegiet. Efter denne Begivenhed er Forfremmelsen for Walter ganske hurtig. 1750 bliver han Justitsraad, 1753 Kommitteret i Kommercekollegiet, 1754 virke-

lig Justitsraad og 1761 Etatsraad. Nu melder Alderen sig imidlertid, i 1764 tager han sin Afsked, og den 22. April 1767 dør han, 77 Aar gammel. Han var to Gange gift. Første Gang (1718) med Margrete Villumsdatter Klinckhammer og anden Gang (1725) med Margrete Sofie Kolebo, men det maa staa hen, hvorvidt han i disse sine Ægteskaber havde Børn.¹

Herefter skulle vi endnu en Gang vende tilbage til den gamle Organist Johan Frederik Clausen i Kristiania, der, som det synes, virkede utrætteligt. Han opførte den ene »Musique« efter den anden. I Januar 1738 var det »til velfortjent Ære i Almindelighed og underdanig Æreminde i Særdeleshed for højædle og højærværdige Hr. Biskop Mag. Peder Hersleb, som sidste Gang med sin Nærværelse bærede Kristianæ Katedralskole, da velædle og højlærde Hr. Erik Arbien som Rektor samt ædle og højlærde Hr. Jakob Hersleb som Konrektor bleve indsatte,« og i 1749 gav Frederik V's Nærværelse i Kristiania Anledning til en hel Syndflod af *Musiquer*. Her er Glæden over hans Ankomst:

Ach Glæde over Glæde
Vor Konge er tilstæde,
Som Nordens Sønner
Med Suk og Bønner
Oprigtig altid ønskede at see,
Ti i hvert Fode-Trin
Hans Naades Straale-skin
Frembryder!²

Der er en *Musique* til hver Dags Taffel, til Kongens Overværelse af Gudstjenesten i Vor Frelzers Kirke og til hans Afrejse:

Sørger alle Nordens Stæder,
Klynker, klager, hylér, græder,
Sørger alt, hvad sørge kand!
Thi vort Riges Ziir og Stytte
Færdig staar at ville flytte
Fra vort Bierge-pyntet Land.

Og 1749 var et særlig bevæget Aar, ti foruden Kongens Besøg kunde det ogsaa opvise en Jubelfest for de oldenborgske Konger: »tre Hundrede Aars lyksalige Regimente over disse tvende nordiske Riger Danmark og Norge.« Den højtideligholdtes i Vor Frelsens Kirke den 28. Oktober 1749, og naturligvis mødte Organist Clausen med en *Musique*.¹ Udover dette Aar kunne vi ikke følge ham med flere af ham »opførte« Musiquer, men derfor slipper han os dog ikke af Syne. Den 22. April 1758 attesterer han saaledes en J. A. Bechs Kapacitet til at blive Stadsmusikant i Kristiania,² og som vi ovenfor have set, kjøber han i 1760 Gaarden Rød ved Drammen, hvor han muligvis flytter hen, og hvor han som Formynder har to af Kaptajn Ole Skjerdals Døtre i Huset hos sig. Han begravnes paa Bragnæs den 9. Marts 1775 og var ved sin Død altsaa noget over 77 Aar gammel.³

Hermed er Kapitlet om J. F. Classens Barndomshjem og Ungdomsaar ført til Ende, men endnu skal der her hid sættes nogle Bemærkninger om Slægtens Navn. Clausen og Classen er i og for sig det samme Ord med en blot noget ændret Udtale, men derfor er der dog en ikke ringe Forskjel mellem Formerne. Den første er mere bred og folkelig, den anden mere fint tilspidset, og derfor er det naturligt, at den første Form er den oprindelige, den anden

den senere tilkomne. I Kirkebøgerne, i alle ovenfor nævnte Skjøder og Udnævnelser kaldes Organisten i Kristiania stadig Clausen, men det synes, som om han selv har skrevet sig *Clasen*. Saaledes staver han sit Navn paa samtlige af ham udgivne »Musiquer«, saaledes skriver han det under en Regning fra 1749 og paa den ovenfor nævnte Attest fra 1758. Man har da ogsaa gjættet paa, at han skulde være identisk med den »Johannes Clasenius natus Sunderburgi in Alsia ao 1695,« der den 6. Februar 1734 tog teologisk Examen ved Kjøbenhavns Universitet,¹ men dette er ikke muligt, ti paa den Tid var vor Clausen forlængst i praktisk Virksomhed i Kristiania, gift og Familiefader, og Umuligheden bestyrkes derved, at Distinktionsprotokollen ved Johan Clasens Navn har Tilføjelsen: *manet Hauniae*.

Det ses imidlertid heraf, at ogsaa Andre have benyttet Formen Clasen, der fuldstændig akcepteres af Organistens Sønner, idet de dog stavede *Classen*. Ogsaa for deres Vedkommende er der dog navnlig i deres yngre Aar nogen Vaklen tilstede, og det skal nedenfor blive vist, hvorledes Navnet Clausen oftere bruges om dem, karakteristisk nok bl. A. i en Klage over den senere Generalmajor Classen. Den Vrede, Klagen er fuld af, finder ligesom en Tilfredsstillelse i at bruge den mere folkelige Form af hans Navn, hvad der maaske tyder paa, at den ikke har været vel set af ham. Ganske mærkeligt er det derfor at se, at et saadant samtidigt Værk som Pontoppidans Danske Atlas, der absolut maa nævne ham som Frederiksværks Grundlægger, kalder ham Clausen. Men det synes da ogsaa at være lidt spydigt imod ham. Frederiksværk, siger det, er anlagt »med stor Bekostning, men *formodentlig* ogsaa til Efterkommernes Gavn.«² Endnu

mærkeligere er det imidlertid, at da *Postrytteren* i 1774 meddeler Fortegnelsen over de Mange, der i Anledning af Arveprins Frederiks Formæling bleve benaadede med Titeler, Ordener eller Lign., kalder den Classen, der fik en endog særlig Udmærkelse, for Clausen.¹

II.

DEN FØRSTE VIRKSOMHED.

I Januar 1744 tog Classen, som ovenfor nævnt, teologisk Examen, han var da næsten 19 Aar gammel, og efter hans Slægtning J. M. Klems Avtobiografi at dømme skulde han nu strax være bleven Volontør i Kommercekollegiets danske og norske Kontor under Moderens Onkel, den senere Etatsraad Christian Walter. Da Klem vendte tilbage til Norge i 1745, maa det nemlig have været forinden dette Tidspunkt, at Classen indtraadte som Volontør i den først hin tilbudte Plads. Ganske at lide paa er denne Slutning dog muligvis ikke, ti havde han været Volontør i Kollegiet fra, lad os sige en Gang i 1745, ser det mærkeligt ud, at dets tyske Kontor sidst i 1750 kalder ham »einer Nahmens Johann Friedrich Classen« eller med andre Ord betragter ham som en aldeles ubekjendt Person. Paa den anden Side maa det igjen fremhæves, at han tidlig i det samme Aar i et af Landetatens Generalkommissariat ført Register kaldes Sekretær, Noget, der kan sigte til en Stilling i Kommercekollegiet, og sikkert er det, at han i 1753, da Justitsraad

Walter bliver Kommitteret i Kollegiet, paa dennes Ansøgning adjungeres ham »als Secretarius cum spe succedendi.«¹

Af Varighed kan denne hans Stilling i Kommercekollegiet dog ikke have været, ti hverken i 1754 eller noget af de følgende Aar kjender Statskalenderen ham som Sekretær i dette Kollegium, og naar vi nu tilmed erfare, at han allerede den 31. Marts 1751 blev Kancelliraad,² Noget hans Volontørstilling utvivlsomt ikke kan være Skyld i, ligger det nær at antage, at det mere er Justitsraad Walter, der har villet vinde ham for Kollegiet, end ham, der for Alvor har søgt at faa Plads i det. Uden ganske at ville kaste Vrag paa de Udsigter, som herved kunde aabnes ham, har han ad anden Vej søgt at skabe sig en Stilling, og vi kunne vise, hvilken denne Vej har været.

Naar vi nu vende tilbage til Classen i 1744 efter absolveret teologisk Examen, maa vi imidlertid tilstaa, at der er fem Aar, i hvilke vi Intet vide om ham. Om han i denne Tid har været i praktisk Virksomhed, foretaget en Rejse eller studeret, maa staa hen, men Et tør betragtes som sikkert: ligget paa den lade Side har han ikke, ti dertil besad han, som vi snart skulle se, en altfor levende Virksomhedsdrift. Strax efter Examen vilde Overtagelsen af en Huslærerpost i og for sig have været naturlig, men meget synes at tale for, at han i alt Fald henimod 1749 har været i Forbindelse med en Handelsvirksomhed, ti det er som Handlende, som Agent for forskjellige Værker, som Leverandør af militære Statsfornödenheder, at han strax efter optræder.

Det er, som antydet, i 1749, at Classen paany dukker op for os. Da Frederik V i dette Aar drog til Norge, fulgte han, hedder det, »med Hs. Exc. Admiral Rosenpalm

som hans Ven og Fortrolige, og paa denne Rejse gjorde han Handelsbekjendtskaber, som gav Anledning til det paa Mosse Værk i Aaret 1752 ved hans Mellemlhandling anlagte Jernkanon-Støberi.«¹ Denne Meddelelse lider, som vi senere skulle se, af Fejl, med Hensyn til hvad den oplyser om Kanonstøberiet, men derfor er der næppe nogen Grund til at tvivle om, at den er rigtig, naar den lader Classen være med paa Rejsen i Admiral Rosenpalms Følge. Vægten maa imidlertid lægges paa dette sidste, ti som officiel Person har han ikke været med, han nævnes ingensteds i de officielle Aktstykker vedrørende denne forøvrigt kun korte Rejse, der ikke var begunstiget af Vejret. Den 23. Maj 1749 gik Kongen ved Fladstrand ombord paa Orlogsskibet Oldenborg, der kommanderedes af Admiral Rosenpalm, og den 13. Juli kom han tilbage til Helsingør.²

Hvad der i den ovenfor nævnte Meddelelse om Classens Deltagelse i Frederik V's norske Rejse ser noget besynderligt ud, er, at han nævnes som Admiral Rosenpalms »Ven og Fortrolige«, ti Classen er paa denne Tid 24 Aar, medens Admiral *Andreas Rosenpalm* som født i Marts 1679 var over 70 Aar. Der er noget uforholdsmæssigt heri, og man fristes til at drage Kildens Paalidelighed i Tvivl, saa meget mere som det er den samme Kilde, der gjør Classens Morfader til Kaptajn, hvad han sikkert aldrig har været, og som gjør Etatsraad Christian Walter til hans Morbroder, medens han formentlig er hans Moders Onkel. At der dog muligvis ligger Noget til Grund for, at der bestod et nærmere Forhold mellem Rosenpalm og Classen, kan støttes af en Tradition, som er opbevaret i Norge, ti efter den skal Classen — staa her muligvis et Huslærerforhold bagved? — have lagt Grun-

den til sin Formue ved jævnlig at have været benyttet som Fjerdemand i et Spilleparti af gamle Gehejmeraader, og Admiral Rosenpalm, der 1717 afløste Tordenskjold i Overkommandoen i Nordsøen, og som i 1746 fortrængte Frederik Danneskjold Samsø fra Marinens Bestyrelse, var selvfølgelig Gehejmeraad.¹

Hvem de andre Gehejmeraader vare, er det næppe muligt nu at udfinde, men Tanken kunde for den enes Vedkommende falde paa den i Frederik V's Tid almægtige Overhofmarskal *A. G. Moltke*, der, som vi senere skulle se, ofte levende tog sig af Classens Sager, men det er naturligvis et stort Spørgsmaal, om denne Gisning er rigtig, ti der foreligger Intet om, naar Classen første Gang er kommen i Forbindelse med Moltke, muligvis er det sket paa Frederik V's ovennævnte norske Rejse, paa hvilken Overhofmarskallen selvfølgelig var med, men muligvis ogsaa før eller efter.

Dette maa staa hen, ligesom i hvilke Aar det egentlig var, at han spillede Kort med de gamle Gehejmeraader; men naar det end har været, var Classen en Mand, der efter Alt at dømme forstod at gjøre sig sine Forbindelser frugtbringende, og den norske Rejse synes i saa Henseende at have været et Vendepunkt i hans Liv. Efter den ovenfor meddelte Beretning knyttede han jo paa den Bekjendtskaber, der gav Anledning til Anlæggelsen af Kanonstøberiet i Moss. Denne Meddelelse er dog sikkert helt urigtig, ti allerede før Rejsen var Sagen om et saadants Oprettelse i Gang, og Kongen havde udtalt, at han var »disponeret til at favorisere« et saadant, hvad han ogsaa viste ved paa Rejsen at udnævne Hovedejeren af Moss Jernstøberi, Kjøbmanden *Erik Anker*, til Agent med Rang som Justitsraader; Bestallingen

er af 11. Juli 1749. Men efter Rejsen er Classen ganske rigtig den, gjennem hvem alle Forhandlinger mellem Værket i Moss og Regeringen gaar. I Oktober 1749 nævnes i en Forestilling til Kongen fra Landetatens Generalkommissariat Værkets »herværende Fuldmægtig Studiosus Clausen.«¹

Her er altsaa formentlig et af de Bekjendtskaber, som Rejsen bragte ham, men det er næppe det eneste. Han er muligvis ogsaa kommen i Forbindelse med den rige Kristiania-Kjøbmand Justitsraad *Povl Lachmann Vogt*, og hans Forbindelse med denne har maaske virkelig ført til Oprettelsen af et nyt industrielt Etablissement. Efter Ansøgning faar Justitsraad Vogt nemlig under 8. December 1749 et Privilegium, hvorefter han maa anlægge en Krudtmølle ved Kristiania, og fra denne Mølle forskriver Classen senere Krudt.²

Som man heraf vil se, vidste Classen fuldtvel at benytte sin Tid i Norge. Under Opholdet i Kristiania har han formentlig boet hos sine Forældre, hvem han maaske ikke havde set, siden han i 1741 drog til Kjøbenhavn for at blive Student, men medens Faderen arrangerede de mange *Musiquer*, hvormed Frederik V trakteredes, knyttede Sønnen sikkert de Forbindelser, som strax efter lod ham optræde som en bestandig voxende Leverandør af militære Statsfornödenheder. Det er naturligvis denne Virksomhed, der gjør, at han i 1751 bliver udnævnt til Kancelliraad, og herefter vil man kunne forstaa, at han ikke kunde have noget stærkt Ønske om for Alvor at knyttes til Kommercekollegiet. Ad den Vej, han var slaaet ind paa, vilde han langt hurtigere erhverve baade Indflydelse og Formue, end ved Aar ud og Aar ind at slide paa en Kontorstol.

Efter den ulykkelige Krig med Sverige i 1658 og 1659

var Danmark sikkert næsten blottet for Skyts og Artilleriemateriel. Kanonstøberiet ved Kronborg var ødelagt, Gethuset i Kjøbenhavn væsentlig forstyrret, og Karl Gustav, der udskrev danske Bønder til Krigstjeneste under sig og lod f. Ex. Kronborgs Klokker slæbe til Sverige, har sikkert ikke skaanet Landets Artillerimateriel.¹ Danmark trængte til ny Forsyning, og da den indenlandske Produktion ikke slog til, henvendte man sig til baade Holland og Sverige, ja Bogholderen i Krigskollegiet *Maias Hass*, der synes at optræde som Leverandør, faar i 1666 Kanoner prøvet i Lübeck.² De væsentlige Leverandører synes imidlertid at være *Selius Marselis* og *Preben von Ahnen*, der begge vare knyttede til Norge, Selius Marselis († 1663) var Overbergamtsraad og Direktør for Postvæsenet der, medens Preben von Ahnen til Fossnæs († 1675) var Befalingsmand i Nordlandene. De synes da ogsaa for en Del at have taget deres Leverancer fra norske Jernværker, og i saa Henseende kan det mærkes, at Selius Marselis' Broder Gabriel Marselis i 1641 fik Privilegium paa at drive Bærum Jernværk, der ligger lidt vest for Kristiania, og at begge Brødrene vistnok ejede Mørlands Jernværk i Sannikedals Sogn, ligesom at Preben von Ahnen sammen med Ove Gjedde til Tommerup o. fl. ejede Holdens Jernværk nordvest for Skien og Fossum Jernværk ved Laurvig. Hvad de leverede til Staten, var betydeligt. 1661 skylder den Selius Marselis omtr. 50,000 Rd. for leveret Artillerimateriel, og Preben von Ahnen overtager bl. A. i 1669 en Levering af 24 Jernstykker.³

Hvilke norske Værker der kunde være Tale om som Frembringere af Artillerimateriel, kan muligvis ses af et Kongebrev af 1687, hvori der gives en Del Jernværker Tiendefri-

hed i nogle Aar mod en fast aarlig Afgift, og disse Værker ere *Ulefos* eller *Holdens Jernværk* nordvest for Skien, tilhørende Halvor Sørensen Borse, *Fossum Jernværk* umiddelbart ved Skien, tilhørende Peter Børtning, *Brunlaugsnaes Jernværk* ved Laurvig, tilhørende Klavs Andersens Enke Anne, og endelig *Bærum Værk* ved Kristiania tilhørende Anne Krefting.¹ Medens det nu nok tør antages, at alle disse Værker kunde levere Kugler og Granater, tør det næppe forudsættes at de ogsaa kunde levere Kanoner, ja der er muligvis kun eet Værk, der i det Hele kunde levere saadanne, og det er Fossum, men til Gjengjæld erhvervede Peter Børtnings Kanoner herfra sig et Ry, som længe overlevede deres Frembringere. Vi ville nedenfor komme til at se det.

De Kanoner, man fik fra Norge strax efter den svenske Krig, synes ikke at have været gode, de vare skjøre i Metallet, men 1669 købte Kaj Lykkes onds, men dygtige Avindsmand *Peter Børtning* Fossum Værk af Preben von Ahnen, og nu bedrede Forholdene sig. Baade Landetaten og Søetaten, der stod under samme øverste Bestyrelse, anskaffede en Række Jernkanoner hos ham, og endnu 1698 er han virksom; han søger i dette Aar om at faa nye Privilegier for Fossum Jernværk.² Efter hans Død gik det over til hans Søn *Kaj Børtning*, der er i Kompagni med den ovenfor nævnte verdsligkloge Biskop Deichman m. Fl. 1724 maa Hovedejeren imidlertid være Gehejmerraad *F. C. Adeler*, ti der sluttes Kontrakt med ham om at støbe 24 24pundige Kanoner paa Fossum, men disse Kanoner bleve aldrig udførte. Gehejmerraad Adeler døde i 1726, og hans Arvinger ønskede at faa Bestillingen hævet, hvilket ogsaa lykkedes

dem, ja de beholdt end ikke Værket, som i 1729 blev solgt til Grev *F. A. Danneskjold Laurvig*, der igjen i 1734 solgte det til *Herman Hermansen Leopoldus* (Løvenskjold).¹ Denne ejede forud et andet Jernværk, Bolvig, som hans Fader Herman Leopoldus den ældre, der oprindelig ejede det i Forbindelse med Holdens Jernværk ved Ulefos, havde overdraget ham 1728 som en Del af hans Mødrenearv.² Man skulde tro, at der herefter ret maatte komme Liv i Kanonleverancerne, men mærkeligt nok ophøre de nu rent. Da Staten i 1732, »indtil flere af de ved Kjøge Bugt med Skibet Dannebrog sunkne Kanoner kunne opfiskes«, trænger til Skyts, befales det, at der skal støbes 22 36pundige Metalkanoner i Kjøbenhavns Gethus, og at der skal bestilles 128 24pundige Jernkanoner ved de norske Værker, men denne Bestilling er det ikke muligt at faa udført. Der var intet norsk Værk, der vilde inclade sig paa den.³

Det Værk, som der foruden Fossum væsentlig kunde være Tale om, var formentlig *Fritsø Jernværk* ved Laurvig, men dette Værk, der hørte under det Laurvigske Grevskab, og som efter Lenspatentet ved Tronskifter skulde levere tre 12pundige Jernkanoner, var ikke stillet anderledes, end at det ved Frederik V's Tronbestigelse løser sig fra denne Forpligtelse ved at betale en Sum Penge.⁴ Under disse Omstændigheder maatte Staten ty til Leverandører. Bestillingen paa de 128 24pundige Jernkanoner blev overtagen af Datidens store Kjøbmand *Andreas Bjørn*, der lod Kanonerne komme fra Sverige, og nu forsynes Danmark, som det tidligere allerede delvis havde været Tilfælde, en Tid saa godt som udelukkende med svenske Jernkanoner.⁵

Under disse Forhold vil det kunne forstaas, at entrepre-

nante Mænd kunde ønske igjen at oprette et Støberi for Jernkanoner i Norge, Noget, Staten af let forstaaelige Grunde kun kunde bifalde, og disse Mænd vare Ejerne af Moss Jernværk, Kjøbmændene *Erik Anker* og *Matias Wærn*. Moss kjendte fra gammel Tid til industrielt Røre. 1528 er der baade Savværk og Kværnhaus ved Fossen der; 1650 tales der om 3 Save, 2 Kværnhuse og 1 Aalekiste, og i 1705 faar Oversekretær hos Frederik IV's Dronning Louise *Ernst Ulrik Dose* Privilegium paa et Jernværk ved Moss, fra hvilket Staten hurtigt tog baade Kugler og Granater. Under Krigen med Karl XII led Moss imidlertid betydeligt, og dette har muligvis bragt en vis Stansning ogsaa over Jernværket, men 1749 købte Anker og Wærn det, og nu blev det hurtigt et stort Etablissement.¹

Erik Anker var født 1709 i Lands Præstegjæld, hvor hans Fader var Præst. Han kom i Handelslære hos sin Farbroder, Peter Anker i Kristiania, blev hans Universalarving (1740), og var nu en Tid Kjøbmand i Kristiania. Da han i 1743 ægtede Anna Katrine Tanch, en Kjøbmandsdatter fra Frederikshald, førte dette imidlertid til, at han samme Aar flyttede til denne By, og her gik han i Kompagni med sin Svigerfaders Stifsøn *Morten Madsen Wærn*. Denne døde dog allerede i Marts 1748, og nu associerede han sig med *Matias Wærn*, et Søskendebarn af den Afdøde. Firmaet synes nu for en stor Del at have kastet sig over industriel Virksomhed. Det anlagde et betydeligt Sæbesyderi, der imidlertid maatte nedlægges i 1754, da det ikke kunde staa sig imod den udenlandske Konkurrence, og i 1749 købte det Moss Jernværk af dets daværende Ejer Etatsraad Henrik Oxen for 16,000 Rd.²

Det var den 26. April 1749, at Kjøbet endelig afsluttedes, og man mærker her de forsigtige Kjøbmænd, ti samme Dag skriver Overkrigssekretæren, Kavallerigeneralen Greve *Christian Lerche*¹ til Generalkommissariatet, at Frederik V paa given Anledning allernaadigst havde udeladt sig med, at han var »disponeret til at favorisere« det paatænkte Kanonstøberi. De havde altsaa forud sikret sig indflydelsesrig Protektion, og den kongelige Naade vedblev at være dem gunstig. Paa Rejsen i Norge kom man tre Gange til Moss, og Erik Anker blev udnævnt til Agent.² Under saadanne Forhold aabnede der sig her Udsigter, som det nok var værdt at arbejde for, saa meget mere som der efter en tidligere kongelig Resolution skulde anskaffes 200 Kanoner til Fæstningerne i Danmark, og af dem havde Kjøbmanden Andreas Bjørn hidtil kun leveret 48; ikke at tale om, at der til de norske Fæstninger muligvis skulde anskaffes ogsaa omtrent 200 nye Kanoner.³ Alt saa usædvanligt lovende ud, og efter den norske Rejse optræder Classen da som det nye Værks Kommissionær i Kjøbenhavn, hvor der blev fuldt op at gjøre.

Der skulde underhandles om et Privilegium for Værket, om Forskud til det, om de Bestillinger, det skulde have, om de Priser, de skulde leveres til, m. m. Der var Brug for Smidighed og Snarraadighed, og disse Egenskaber ere fuldt tilstede hos den 25aarige Classen, hvis Virksomhed ogsaa anerkjendes og belønnes. Han begynder Underhandlingerne med Landetatens Generalkommissariat som »*Studiosus Clausen*«, saaledes som dette kalder ham, men i 1751 bliver han, som ovenfor nævnt, Kancelliraad, og da han i 1753 tillige udnævnes til Sekretær i Kommercekollegiet, ser det nok saa anseligt ud, naar han i Avgust 1753 faar et Pas saalydende:

»Som Kongelig Majestæts Kancelliraad og Sekretær udi General Landets Økonomi og Kommercekollegio Johan Fridrich Clausen herfra til Norge oprejser, saa er til alle Forekommende, af hvad Stand og Kondition de end maatte være, vores venlige Anmodning, at de ikke alene fornævnte Kancelliraad Clausen med hos sig havende Tjener og Bagage paa denne hans Rejse frem og tilbage fri og ubehindret lader passere, men endog hannem al velvillig Tjeneste beviser.«¹

Den første Frugt af de af Classen begyndte Underhandlinger var en kongelig Resolution af November 1749, der tilstod Værket et eksklusivt Privilegium paa i 20 Aar at støbe Jernkanoner og Mørsere og paalagde Generalkommissariatet at slutte nærmere Kontrakt med det. En saadan kom i Stand i Februar 1750, og den angik baade Kanoner, Fyr-mørsere, Kugler og Bomber. Værket skulde have 20,000 Rd. i Forskud uden Kavtion, af hvilke de 14,000 Rd. skulde udbetales strax; Kanonerne og Mørserne skulde betales med 12½ Rd. Skippundet, Kuglerne og Bomberne med 5½ Rd. Herved var der vundet meget, ti Priserne vare gode. Preben von Ahnen havde 1669 kun faaet 9 Rd. for Skippundet af sine Jernkanoner, skjøndt Selius Marselius i 1652 havde faaet 14 Rd.²

Det første, det nye Værk skulde levere, var to tolv-pundige Kanoner, men Tiden gik, og de kom ikke. Kommissariatet mindede om dem, og det Svar, der indløb, gik ud paa, »at nogen Tid vilde medgaa, førend de til Støbningen behøvende Marsovne kunde komme i Stand«, samt at det ~~fuldt~~ vanskeligt at bekomme de til Værkets Drift behøvende Folk.« Først den 18. Decbr. 1751 kunde de to Kanoner blive prøvede, men nu hændte den Ulykke, at de

begge sprang »ved Krudtkamret«, skjøndt Værket særlig havde overtaget »at støbe deres Jernkanoner paa den Maade, som i Sverige er brugelig og som formedelst dens Sikkerhed udi hele Evropa skal være akkrediteret, nemlig at Kanonen omkring sit Krudtkammer skulde have $\frac{2}{8}$ Overgods.« Det var et haardt Slag, som herved traf Entreprenørerne, men derfor tabte de ikke Hovedet. De indkom med et Forslag af 20. Januar 1752, som gik ud paa, at de for at fortsætte det begyndte Værk maatte have udbetalt ikke mindre end 50,000 Rd., der bestandig skulde henstaa i Værket uden Renter, ligesom de, for i det Hele at kunne bestaa, maatte have Toldfrihed, Akcisefrihed m. m. Opnaaede de ikke disse Begunstigelser, »maatte de tage den Resolution allerunderdanigst at tilbagelevere det modtagne Forskud.« I den Anledning nedlagde Generalkommissariatet i Juli 1752 en Forestilling, hvorefter der den 30. Avgust s. A. faldt en kongelig Resolution, der tilstod, at der yderligere maatte udbetales Entreprenørerne 36,000 Rd., naar det var godtgjort, at Værket var »et aldeles suffisant Underpant,« samt at den Malm, der støbtes af, var duelig til Kanonstøbning. Den sidste Undersøgelse skulde udføres af Etatsraad, Berghauptmand *J. A. Stuckenbrock* paa Kongsberg.¹ Endelig skulde Værket, før Summen maatte udbetales, have leveret to 12pundige og to 18pundige Kanoner, der alle skulde være prøvemæssige.

De her omhandlede Undersøgelser vare imidlertid ikke lette at faa udførte. Først var der Vanskeligheder med at faa den nødvendige Sagkundskab repræsenteret, og derefter trak det ud med at faa Erklæringerne beskrevne. I April 1753 klager Classen herover til Kommissariatet. Han forestiller det, at den Omstændighed, at Moss Jernværk er blevet

taxeret og beskrevet, har forringet dets Kredit; baade i Indland og Udland havde man forstaaet det, som om det var lagt under Beslag, Alle, der havde Noget tilgode hos det, kom stormende med deres Krav, og derfor maatte Entreprenørerne snarest muligt have et Forskud paa 10,000 Rd. Det oplystes nu, at Værket var vurderet til 46,852 Rd. 48 Sk., og ligesom for at hjælpe paa Summens Størrelse blev der tilføjet, at Entreprenørerne havde »en Forraad af Proviand og Viktualier, som renderer til imod 3000 Rd.,« og at de til Bønder og Arbejdere havde forskudt henimod 6000 Rd. Den nødvendige Vurdering forelaa altsaa, men derimod manglede stadig Etatsraad Stuckenbrocks Erklæring, og da to nedsendte 12pundige Kanoner den 17. April 1753 bleve prøvede, sprang den ene af dem ved det andet Skud. Betingelserne vare altsaa langt fra opfyldte, men ikke desto mindre indstillede Kommissariatet, at der skulde udbetales Anker og Wærn 10,000 Rd. i Forskud, og dette bifaldtes ved en kongelig Resolution af 2. Maj. Nu havde de i det Hele faaet 24,000 Rd. i Forskud.

Classen er, som det vil ses, stadig aktiv, og det nu vundne Resultat afsluttede ikke hans Virksomhed. Allerede i Juni s. A. foreligger der en ny Forestilling fra Generalkommissariatet, der viser dette. Den begynder nemlig saaledes: »Det haver allernaadigst behaget Deres kongelige Majestæt ved Gehejmerraad og Overkammerjunkers von der Lühe den 14. Maj sidstleden at lade os tilsende Kancelliraad Classens (paa Ankers og Wærns Vegne) indgivne Ansøgning af 9 ejusdem om Extension paa de bemelte Værk forhen den 17. Februar 1705 forundte Privilegier med Befaling den forderligst Deres kongelige Majestæt allerunder-

danigst at forestille.« Classen har altsaa henvendt sig direkte til Frederik V eller rettere til en af de indflydelsesrige Mænd, der stod ham nær, og dette er naturligvis gjort med beraad Hu, ti det gjaldt om at lægge et Tryk paa Kommissariatet, der ikke var tilbøjeligt til at imødekomme, hvad der ønskedes, nemlig at tildele Værket en større Cirkumference eller Opland, fra hvilket det havde Eneret til at faa de af Bønderne brændte Kul. Kommissariatet lod sig imidlertid ikke overrumple. Det fremhævede, at Etatsraad Stuckenbrocks nu fremkomne Erklæring gik ud paa, at Værkets Jern var for porøst til Kanonstøbning. Denne uheldige Egenskab kunde muligvis overvindes ved Øvelse og Erfarenhed, men endnu manglede de befalede Prøvekanoner, og Kommissariatet anbefalede ikke at tage nogen Beslutning, før disse vare fremkomne og befundne gode. Hertil sluttede den kongelige Resolution af 8. Avgust sig, men man mærker dog tydeligt Hofindflydelsen, ti Resolutionen tilføjede, at faldt Prøven godt ud, skulde Værket nok faa den ønskede Cirkumference.

Kommissariatets Ræsonnement var saa logisk og naturligt, at det forekommer selvfølgelig, at den kongelige Resolution gav den Medhold, og dog blev dette Medhold kun af kort Varighed. Den 3. April 1754 indgav Classen en ny Supplik til Kongen, og nu lykkedes det ham at opnaa en Resolution, der befalede, at de i de ønskede 50,000 Rd. resterende 26,000 Rd. skulde udbetales Værket, 10,000 Rd. snarest, 8000 Rd. inden to Maaneder og 8000 Rd. ved Aarets Udgang, og det endskjøndt Prøvekanonerne endnu ikke vare nedsendte, ja der blev endog positivt givet Udsættelse med deres Levering. Omtrent samtidig (o: den 4. Juni 1754)

underretter Oversekretæren, Feltmarskal Greve *Werner Schulenburg*¹ Kommissariatet om, at Kongen gennem Rentekammeret havde ladet Vice-Statholderen i Norge reskribere om »at se Moss Jernværk til Kanonstøberiets Fremme forsynet med det Kvantum Kul, som maatte fornødiges.« Kongen konfirmerede desuden den 20. Maj 1754 Privilegierne af 17. Februar 1705 »paa den Maade som de af Bergværkernes Cirkumference i Almindelighed derefter gjorde Anordninger og særlig Forordningen af 27. December 1752 foreskriver.«

Uden endnu at have præsteret Noget havde Kanonstøberiet efterhaanden opnaaet anselige Begunstigelser, men derfor var der dog stadig nye, som ønskedes, og Classen søgte saaledes nu om, at Værket maatte blive tiendefrit. Men herpaa vilde man ikke gaa ind. Der faldt en kongelig Resolution om, at Tienden ikke svaredes af Kanonværket, men »af Bergværket i sig selv ligesom af andre deslige Jernværker.« Tienden maatte vedblive, men denne Tilkjendegivelse var aldeles ikke noget Tegn paa, at Naadens Sol havde ophørt at skinne, tværtimod. I en Befaling til General-Kommissariatet af 30. November 1754 meddeler Kongen, at han har truffet Foranstaltninger til, at Værket i de derpaa følgende tre Maaneder December, Januar og Februar kan blive forsynet med 9000 Læster Kul. Hvad der ikke kunde leveres af den gamle Cirkumference, skulde skaffes af Skovejerne og Bønderne i 9 Sogne og Annexer, som vare bragte i Forslag til en ny Cirkumference for Værket. Nu skulde der for Alvor tages fat, og nu først udstædtes ogsaa Pantebrevet for de modtagne 50,000 Rd. Det er af 8. Marts 1755, og en Gang udstædt fik det et særdeles langt Liv. Ved Freden i Kiel 1814 overdroges det som et

særligt Aktiv til Norge for imidlertid i 1831 ad Rettens Vej at blive kjendt dødt og magtesløst overfor de daværende Ejere af Moss Jernværk¹.

I Vinteren 1754—55 skulde Værkets første egenlige Kampagne begynde, det skulde støbe 100 12pundige Kanoner. Af de 9000 Læster Kul, som skulde skaffes, fremkom imidlertid kun 5250, og Værket naaede kun at støbe 46 Kanoner, af hvilke endda 8 sprang ved den senere i 1755 foretagne Prøve. Ved 20 blev der yderligere fundet større eller mindre Fejl, kun 18 bleve erklærede fuldt gode. Saaledes lød i alt Fald Dommen ved Artillerieftersynet i Norge, men Værket, som selvfølgelig var ilde berørt heraf, søgte paa bedste Maade at svække Dommens Betydning. Under 22. Januar 1756 tilskrev Classen Kommissariatet, at Kanonerne vilde komme til Kjøbenhavn til ny Undersøgelse, da en nærmere Besigtigelse muligvis kunde finde, at Fejlene ej vare saa betydelige. Hvad det gjaldt om, var at opnaa Betaling for alle 38 Kanoner, og Classen oplyser derfor, at Værket ved den mangelfulde Kulforsyning havde lidt et stort Tab. Det havde i 1755 sat 6166 Rd. 72 Sk. til, medens det ved i samme Tid at have smedet Stangjern og leveret almindeligt Støbegods kunde have tjent ikke ubetydeligt. Og mærkeligt nok er Kommissariatet ikke ufølsomt overfor denne Betragtning, »saasom Erfarenhed viser, at ved deslige nye Værker møder i Begyndelsen mange store Vanskeligheder og erfordres megen Tid, førend de komme til den fornødne Fuldkommenhed.« Det henstiller, hvorvidt der skal betales Værket 2881 Rd. 88 Sk. (d. e. 2595 Rd. 4 Sk. for de 18 prøvemæssige Kanoner samt 286 Rd. 84 Sk. for to i 1754 nedsendte Prøvekanoner) eller endnu 2864 Rd.

32 Sk. for de 20 fejlfulde Kanoner, og anbefaler, at der gjøres Noget for at skaffe det de nødvendige Kul. Det er Kommissariatet magtpaaliggende, at Værket støttes, ti der behøves 1552 Kanoner til de danske og norske Fæstninger og 631 til Hertugdømmernes Fæstninger eller i Alt 2183 Kanoner, som snarest burde skaffes.

Overfor tidligere Udtalelser kunde der synes at ligge nogen Modsigelse heri fra Kommissariatets Side, men hertil maa bemærkes, ikke alene at der i September 1755 var udnævnt en ny Overkrigssekretær istedenfor den afdøde Feltmarskal Grev Schulenburg nemlig Kammerherre, Oberst *Konrad Wilhelm, Greve af Ahlefeldt*¹, der, som vi senere skulle se, ofte var endog meget velvillig overfor Classen og hans Foretagender, men ogsaa at Tiden formentlig var urolig og truende. Man stod umiddelbart foran den preussiske Syvaarskrig, og der kan saaledes have været endog stor Grund til at forbedre Rigets Forsvarstilstand. Det er derfor forstaaeligt nok, at Frederik V under 18. Februar 1756 resolverede, at han vilde forhøje den Pris, der tidligere var givet Moss Kanonstøberi, idet Værket dog samtidig skulde forbindes til hvert Aar at levere et vist Antal fejlfri Kanoner; om Kulleleveringerne skulde der tilskrives Rentekammeret, og endelig skulde de 20 udsatte Kanoner underkastes en ny Prøve enten i Kjøbenhavn eller ved Værket efter dettes eget Valg. Mere kunde ikke godt forlanges, og hele Sagen oplyses yderligere ved følgende karakteristiske Træk. Den kongelige Resolution blev sendt Kommissariatet med den Pris, der fremtidig skulde betales pr. Skippund for Kanonerne fra Moss *in blanco*, idet en samtidig Skrivelse fra Overkrigssekretæren meddelte: »at Hs. kgl. Majestæts Villie

er, at med Entreprenørernes her havende Kommissionære [d. e.: Classen] paa det Allernøjeste som muligt være kunde, skal være aftalt og fastsat, hvor meget for Skippundet istedenfor de før akkorderede $12\frac{1}{2}$ Rd. bliver at bonificere, og at den Pris, som man i saa Maade forenes om, skal tilføjes Resolutionen.« Kommissariatet søger at holde den ved først 16 og derpaa 18 Rd., men Classen er ubøjelig, og Prisen blev ikke mindre end 20 Rd.

Som man heraf ser, spillede Classen en ikke ringe Rolle, ja var i sidste Instans ofte den Afgjørende. Han forstod, som det synes, at bringe sine Ønsker til at sejre, og han havde sikkert stor Andel i den Imødekommenhed, der blev vist Kanonstøberiet i Moss. I Længden kunde denne Imødekommenhed imidlertid næppe vedblive. Det var nu paa 7de Aar siden, at Værket var kommet i Gang, Staten havde ved Siden af en Række mindre Begunstigelser kontant ydet det 50,000 Rd., og til Gjengjæld havde det foruden en Del Kugler ikke leveret mere end 50 Kanoner, af hvilke 9 sprang strax og 21 vare mere eller mindre fejlfulde. Saaledes kunde det ikke vedblive, og det følte levende af den ene af Entreprenørerne, Agent Anker. Han havde hidtil boet i Fredrikshald, medens Matias Wærn bestyrede Værket i Moss, men da dette væsentlig kun gik fremad i Gjæld — den var stegen til 15,000 Rd. — blev han urolig, undersøgte personlig Forholdene og besluttede selv at overtage Værkets Drift. Men herover blev Wærn yderlig forbitret, og der begyndte nu en aarelang, yderst heftig Strid mellem de to tidligere Kompagnoner, som medførte, at Classen noget senere op-hørte med at være Værkets Kommissionær. Anker gennemførte trods al Modstand, at det blev ham, der beholdt Vær-

ket og dets Bestyrelse, og han har muligvis ment at kunne undvære Classen, som igjen, næppe ganske uinteresseret, ses at have kæmpet paa Wærns Side, men derpaa skulle vi ikke komme nøjere ind her, vi ville nedenfor oftere komme tilbage til Moss Kanonstøberi og dets videre Skjæbne.¹

Naar Kjøbmændene Anker og Wærn i 1749 troede Tiden kommen til paany at faa et norsk Kanonstøberi i Gang, har deres Tanke muligvis været rettet paa ikke alene den Forsyning med Kanoner m. m., som var nødvendig for det dansk-norske Monarki, men ogsaa paa den, som Rigets nye Forhold til Barbareskstaterne i Afrika naturligt stillede i Udsigt. Den 10. Avgust 1746 var der afsluttet en Fredstraktat med Algier, som ikke alene fastslog, at dette Land ingen Indførselstold vilde kræve »af alle Kontrebande-Varer som Krigs-Ammunition, Krudt, Lod, Jern« o. s. v., men som hvilede paa en Overenskomst, hvorefter Danmark een Gang for alle skulde yde Algier bl. A. 20 24-pundige og 20 12-pundige Jernkanoner, 8000 Kanonkugler, 4 Jernmorterer, 2000 150Punds og 2000 100Punds Bomber samt endvidere hvert Aar bl. A. 8000 Jernkugler, og ikke nok hermed, det laa desuden ligesom i Luften, at denne Traktat vilde blive efterfulgt af en Række lignende Traktater med Tunis, Tripolis og Marokko.² Det synes virkelig, som om hine fjærne Stater skulde komme til at faa en vis Indflydelse paa forskjellige Begivenheder i Danmark og Norge.

Den muhamedanske Lære byder sine Bekjendere altid at bekrige de Vantro, og medens Tredivaarskrigen rasede i Evropa synes de nordafrikanske Stater og da navnlig Algier at have udviklet sig til fuldstændige Røverreder, der grusomt hærgede de kristne Lande, ja endog naaede den

danske Konges Stater. Allerede 1623 tales der om, at Danske og Norske ere fangne »udi Tyrkiet«, 1627 bortføre Sø-røvere fra Fez og Algier omtrent 300 Mennesker i Fangenskab fra Island, og i Kirkebogen for Nordborg paa Als tales der i Aarene 1638, 1660 og 1664 om Indsamlinger og Gaver for at løskjøre Fanger fra »det tyrkiske Aag.« Staten selv organiserede Indsamling af Løsepenge, og Faren, som var tilstede fra de Vantros Side, rykkede tilsyneladende saa nær, at Præster truede med »Indfald af Tyrken« som en Guds Straf.¹ Sørøverstaternes Vælde aftog dog efterhaanden noget, og naar der nu omtrent et Aarhundrede efter afsluttes Traktater med dem, er Motivet ikke alene Ønsket om at beskytte den voxende danske Fragtfart i Middelhavet mod deres Kaperier, men ogsaa Haabet om at opnaa store Fordele ved direkte Handelsforbindelse med dem. Det af den marokkanske Jøde *Josef Buzaglo de Paz* ved sit Ophold i Kjøbenhavn 1749 i saa Henseende vakte Røre satte Sindene i Bevægelse; Kongen selv sluttede sig til de Handelsforsøg, der indleddedes. I Januar 1751 indskød han 20,000 Rd. i en Expedition, der vistnok forestodes af Kjøbmændene *Just Fabritius* og *Just Hemmert*. Sagen blev dreven saa vidt, at der oprettedes et dansk-afrikansk Handelskompagni, som ved de betydelige Tab, det i Længden paaførte navnlig Staten, voxede til en saadan Betydning, at det i 1766 blev et af de Anklagepunkter, som gjordes gjældende imod den ældre Grev Bernstorffs Statsstyrelse.² I det Hele og Store var den afrikanske Bevægelse fuldstændig forfejlet, men det forhindrer ikke, at der har været Penge at tjene ved den, og i saa Henseende spille de saakaldte algierske Presenter, som

vi nu væsentlig skulle gaa over til, en ganske betydelig Rolle. De vedblev, til Algier i 1830 blev erobret af Frankrig.

Ved Fredens Afslutning med Algier i 1746 maatte Danmark bekvemme sig til at yde en Gave paa ikke mindre end 20 24pundige og 20 12pundige Jernkanoner samt 8000 Kugler, 4 Jernmorterer og 4000 Bomber, 1000 Centner Krudt, 50 Mastetræer af bestemte Længder, 1000 Egeplanker og 1000 Fyrreplanker, 40 Kabeltove indtil 12 Tommer tykke og 500 Centner andet Tovværk, samt desuden forpligte sig til en aarlig Tribut bestaaende af 8000 Kugler, 500 Centner Krudt, 35 Kabeltove og 50 Stykker Tømmer til Ror. Det var en ikke uanselig Leverance, men den forslog dog langt fra. Ved Siden af den maatte der ydes anselige Gaver til den algierske Deys Hoffolk og Embedsmænd, ikke at tale om at Deyen selv ofte tiltvang sig yderligere Gaver, saaledes som allerede i 1747 en Bagatel af 4 Kanoner, 2 Ankere og 11 Ankertove.¹ Alt dette maatte den danske Regering betale, og man kan derfor forstaa, at der her frembød sig en for saare Mange særdeles behagelig Leverance, der imidlertid strax overdroges Agent Andreas Bjørn med Undtagelse af de Gjenstande, som leveredes direkte fra Tøjhuset.

Andreas Bjørn var, som allerede tidligere omtalt, en af Tidens store Kjøbmænd. Allerede fra 1731 leverede han Tømmer, Fedevarer, Kanoner o. m. m. til Søetaten, ligesom han i 1739 overtog at forsyne Landetaten med Kanoner, ikke at tale om at han havde et betydeligt Skibsbyggeri, hvorfra han udrustede Skibe, der navnlig for paa Vestindien. I 1735 fik han Ret til at opfylde en Plads ude paa Kristianshavn (den nu værende Vildersplads), og den laante han det kjøbenhavnske Skydeselskab i 1747 og følgende

Aar, ja den 4. Juli 1747 var Frederik V selv Deltager her i en Fugleskydning, ved hvilken Lejlighed Kjøbmand Bjørn anvendte ikke mindre end 1300 Rd. for at hædre Enevoldskongens Nærværelse, men i September s. A. blev han da ogsaa udnævnt til Agent. En saadan Mand var naturligvis værdig til at faa den samlede Leverance af de algierske Presenter, men lang Tid havde han ikke Glæde af den, ti den 27. Januar 1750 afgik han ved Døden.¹

Da Bjørns Bo opgjordes, viste det sig, at han havde leveret Algierske Presenter til en samlet Værdi af næsten 103,200 Rd., af hvilke de 92,000 Rd. vare betalte, saaledes at Staten kun skyldte ham et ringere Beløb, og det viste sig ogsaa, som naturligt var, at den Afdøde havde haft Underleverandører. Den bekjendte kristianshavnske Rebslager *Peter Appleby* fremkom med en Regning i Boet paa ikke mindre end næsten 9,600 Rd. for leveret Tovværk til de algierske Presenter.² Efter denne Oplysning falder Tanken paa, om ikke Classen ogsaa kan have været Underleverandør, og det saa meget mere som han strax efter Bjørns Død er paa Pletten som direkte Leverandør og det baade alene og sammen med Entreprenørerne for Moss Kanonstøberi. Og er denne Gisning rigtig, kunde det jo være, at vi her staa ved det Handelshus, som Classen muligvis har arbejdet i nogen Tid før 1749, og af hvis Virksomhed han har lært at faa Smag for at være Leverandør af Statsfornødenheder, men det maa dog vel erindres, at Alt dette kun er Gisning paa Gisning.

Hvad nu først Classens Optræden sammen med Anker og Wærn med Hensyn til de algierske Presenter angaar, da foreligger der en Skrivelse af 3. April 1750 fra ham til Land-

etatens Generalkommissariat om fra Tøjhuset at faa udlaant 4000 24pundige og 4000 12pundige Kanonkugler imod at levere det samme Antal sidst i Avgust Maaned s. A., og i dette Brev kalder han sig »Dhrr. Anker & Wærns *Medinteressent.*« Allerede dette maa vække Opmærksomhed, da han ellers kun skriver som Befuldmægtiget eller Kommissionær for de nævnte Entreprenører, og dernæst er der selve Laanet, ti hvortil skulde vel Moss Jernværk laane 8000 Kugler af Staten. Det kan næppe være dette som saadant, der er engageret, men Dhrr. Anker, Wærn og Classen personligt, der have overtaget at levere Kommercekollegiet de aarlige 8000 Kugler til Algier men nu ikke kunne skaffe Kommercekollegiet dem betids uden ved at laane dem af Landetaten. Og at det virkelig forholder sig saaledes, fremgaar deraf, at det i 1752 resolveres, at Anker og Wærn, »welche zu den algierschen Presenten die behüfigen Kugeln zu lieffern übernommen«, hvert Aar maa faa et større eller mindre Kvantum Kugler udlaant fra Tøjhuset mod at erstatte dem inden Sommerens Forløb, ligesom deraf, at det omtrent samtidig resolveres, at Værket »skal være fritaget for at svare Told, Akcise og deslige Afgifter for de til Vores Tjeneste og til de algierske Presenter leverende Kugler og Kanoner.«¹

Naar der her alene nævnes Moss Værk, er dette naturligvis formelt korrekt, men Classen er sikkert selvstændigt med her, hvilket yderligere bestyrkes ved en Skrivelse af 5. Juli 1752 fra ham til Kommissariatet om at maatte laane ikke mindre end 12,000 Kanonkugler fra Tøjhuset, ti til sin Underskrift paa den føjer han: paa »Dhrr Anker & Wærns og egne Vegne.« Classen optræder i det Hele efterhaanden

mere og mere selvstændigt, og det maaske ogsaa i Sager, der væsentlig kun angik Værket. Oplysende i saa Henseende er saaledes vistnok en Skrivelse af 13. September 1755, hvori han til Kommissariatet klager over, at 156 af et Parti »for et Aar siden af *mig* leverte 377 Stykker 150pundige Granater« ere blevne kasserede som »for smaa i deres Kalibre.« I den Anledning forestiller han, »hvor uangenemt det for Eftertiden maa blive at gjøre Leverancer til Hs. Maj.'s Tjeneste, naar Leverancen hver Gang skal henligge et helt Aar uden Berigtigelse og deraf kasseres den halve Del her ved Arsenalet, efter at Leveranterne forud ved Værket have tilforn selv kasseret den 3die Del.« De kasserede Granater vare kun 2 à 3 Linier mindre i Diameter end forlangt, og han mener derfor her at staa overfor »en vis altfor vidt pousseret nidkjær Delikatesse i at gjøre Hs. Majestæts Tjeneste, som kan til Slutning drives saa vidt, at Ingen kan give sig af med kongelige Ammunitions Leverancer uden at befordre sin Ødelæggelse.« Classen er, som det ses, ikke bange for at sige sin Mening, men i denne Sag satte han Intet igjennem, og en senere Ansøgning fra ham om det Samme har Paaskriften »befalet at henlægges.«¹

Classen bar altsaa en Tid sammen med Anker og Wærn Risikoen ved de fra Moss Jernstøberi til de algierske Presenter leverede Kanonkugler, men dette Kompagniskab varede næppe længe. Allerede i 1754 synes han selvstændigt at have leveret de fornødne Kugler, og sikkert er det, at han i 1756 overtog at levere ikke alene Kuglerne men ogsaa Krudtet, som Deyen af Algier skulde have. Han gjør i det Hele nu saa store Forretninger med Staten, at denne i 1756 skylder ham ikke mindre end Noget over 11,000 Rd. alene

for Krudt.¹ Han forbereder sig øjensynligt til at overtage den samlede Leverance af samtlige algierske Presenter, saaledes som det ogsaa senere sker.

Classens første Krudtleverance præsteres vistnok i 1750. Kommercekollegiet havde til de algierske Presenter laant 500 Centner Krudt af Landetatens Generalkommissariat, som, da Tiden trækker ud, trænger paa for at faa det tilbage, og nu oplyser Kollegiet, at »einer Nahmens Johan Friederich Clasen eine Parthey Pulver von Norwegen erhalten hat,« nemlig 299 Tønder eller noget over 211 Centner, som han er villig til at sælge for 15½ Rd. Centneret. Classen er, som det ses, den Gang en endnu aldeles ubekjendt Mand, men hans Tilbud modtoges, og hans Regning, der androg henved 3,300 Rd., fik kort efter en Efterfølger. Ti da Generalkommissariatet beholdt ikke alene Krudtet men ogsaa Fustagerne, hvori det fremsendtes, mente Classen at have en Fordring paa at faa disse særlig betalt med 44 Sk. Stykket, og i April 1751 fik han da ogsaa sin Fordring paa 137 Rd. 4 Sk. godkjendt. Denne første Leverance fulgtes af flere senere, og i Avgust 1753 underretter han saaledes Generalkommissariatet som Svar paa en Forespørgsel om, »at 288 Centner Krudt kan, saa snart Skibslejlighed fra Kristiania til Kjøbenhavn antræffer, her blive leverede« for en Pris af 17 Rd. Centneret.²

Som det heraf vil ses, tog Classen sit Krudt fra Norge, og som allerede tidligere antydet, fik han det utvivlsomt fra Justitsraad *Vogts* Krudtmølle paa Ljan ved Kristiania, en Mølle, til hvis Anlæggelse han paa Rejsen i Norge 1749 muligvis selv havde givet Stødet. *Vogts* Privilegium til at drive den er af 8. December 1749. I 1756 nævner Classen udtrykkelig

i en Skrivelse til Kommissariatet, at han har 200 Centner Krudt liggende færdig ved Justitsraad Vogts Krudtmølle i Kristiania.« Forøvrigt var der ikke mange Krudtmøller at vælge imellem i Norge: Justitsraad Vogt søger i 1750 om, at hans Mølle maa faa Monopol som den eneste søndenfjeldske Krudtmølle, hvad han dog ikke opnaaede, og nordpaa fandtes kun en Krudtmølle paa Alvøen ved Bergen. Classen søgte da ogsaa andensteds hen for at faa Krudt. Den 14. Avgust 1756 tilskriver han Kommissariatet, at han venter to Skibe fra Stokholm med 1000 Centner svensk Krudt. Det er jo naturligt, at en Kjøbmand søger derhen, hvor han kan faa den ham tjenligste Vare, men muligvis staar det alene i Forbindelse med indtrufne Uheld ved den Vogt'ske Mølle, om hvilken det vides, at den senere springer mindst to Gange i Luften, den 13. Juli 1759 og den 31. Oktober 1760.¹

Det er efter det saaledes Meddelte klart, at Classen skjøndt endnu en helt ung Mand, har haft en næppe ganske ringe Forretning som Leverandør, og efter den Virksomheds-trang, der aabenbart hører med til hans Natur, er det langt-fra overraskende, at han samtidig har haft ogsaa andre Jern i Ilden. Han nøjedes ikke med at være Leverandør, han vilde ogsaa selv frembringe industrielle Produkter. I Sommeren 1754 indgav han da saaledes en Ansøgning til Kommercekollegiet om at maatte oprette et Glaspusteri udenfor Kjøbenhavn, og herom tilskrev Kollegiet den 7. Avgust s. A. Rentekammeret. Classen, skriver det, formener, »at et saadant Værk udfordrer saa meget større Omkostninger at indrette i Begyndelsen, siden det maa blive af en ganske anden Opfinding end de, der bruges paa Steder, hvor der

er Overflødighed af Skov til Brændeved, Ovnene maa være mere end almindelig for at gjøre den stærkeste Virkning med andre Brændematerialer, følgelig befrygter han, at der vil møde saadanne Vanskeligheder, som han ikke tør underkaste sig, medmindre han bliver opmuntret med Benaadninger.« Og nu følger en Række Begjæringer om saadanne, Forbud i sin Tid mod Indførsel af Glas i Danmark, Toldfrihed paa alle Materialer, Fritagelse for alle Slags Skatter, Ret til at brygge og bage for Værkets Folk o. s. v. Kommercekollegiet, som stod Classen nært, anbefalede Sagen, saasom Anlægget var »den første saadanne Indretning her i Landet, hvilken, i Fald den nyder Fremme, synes at kunne blive for Publico nyttig«, men Rentekammeret var ikke tilbøjeligt til fuldtud at tilstaa det Ønskede, og dermed døde Foretagendet.¹ Classen blev ikke Glasfabrikant men Lervarefabrikant.

I Forsommeren 1755 søgte han Rentekammeret om at maatte faa Eneret til at grave Ler paa et Stykke af Frederiksbergs Hømark, fordi Leret der var særdeles tjenligt til den Komposition, hvoraf han lod brænde Kakkellovne. Hvad han ønskede, var et 450 Alen langt og 120 Alen bredt Stykke af Marken mellem Frederiksberg By og Grøndal (syd for de gamle Lergrave eller Lergravsmosen) samt en liden Strimmel til en Kjørevej langs det saakaldte Klammeriled, og hans Ønske blev opfyldt. Under 21. Juli 1755 resolverede Frederik V, at det paagjældende Jordstykke maatte overlades ham mod en aarlig Afgift af 5 Læs godt Hø (hvert Læs à 30 Lpd.) til Kongens Stalde og mod desuden billigen at fornøje Frederiksbergs Bymænd for, hvad der fragik dem i den af dem til Udgangen af 1759 forpagtede Eftergræsning.

Classens Fabrik for Fajanceovne begynder imidlertid næppe først nu, den var allerede anlagt, hvad der tydeligt fremgaar af en samtidig Skrivelse til Kommercekollegiet. I Juli 1755 beklager Classen sig for dette over den Ulejlighed og Bekostning, det forvolder de ved hans Indretninger employerede Arbejdere, at de, hver Gang de enten paa en Helligdag eller Søgnedag skulle til Kjøbenhavn, maa betale Portpenge, og han anmoder Kollegiet om at tilskrive Kjøbenhavns Magistrat, at hans Arbejdere frit maa passere alle Byens Porte ud og ind mod blot at forevise et Tegn fra ham, hvilket virkelig ogsaa opnaaedes.¹

Der er herefter ingen Tvivl om, at Classen har haft industrielle Anlæg et eller andet Sted i Kjøbenhavns umiddelbare Nærhed, hvor han da ogsaa har kunnet modtage og bevare de af ham forskrevne Partier af Krudt, Kugler m. m., og at Stedet har været udenfor Østerport, fremgaar af et af ham under 26. Marts 1759 erhvervet Privilegium. Privilegiet gives, hedder det, »*en faveur* des Betriebs der von unsern General- Kriegs- und Ammunitions-Commissaire Classen vor ein Paar Jahren ohnfern des Oster-Thores bey Unsern Residentzstadt Kopenhagen angelegten Erden-Oefen-Fabrique und der dabej in Zukunft verfertigen den sonstigen Fajance-Arbeit«, og ved dette Privilegium er der forskjellige Mærkeligheder. For det Første angaar det en Fabrik, som ikke synes at være grundlagt i Henhold til noget tidligere Privilegium, Fabriken er anlagt »vor ein Paar Jahren«, og dernæst er det paa en vis Maade aldeles upersonligt. Det lyder ikke paa Classens Navn, men har udelukkende nogle ubenævnte »Entrepreneurs und Fortsetzer der bemeldten

Classenschen Oefen-Fabrique« for Øje¹, og hermed hænger det saaledes sammen.

Som vi nedenfor skulle se, aabnede der sig i 1756 en ny og stor Virksomhed for Classen, han har derfor ønsket at skille sig ved sin Kakkelovnsfabrik, og hans to tidligere Mestere *Eden* og *Ewald* overtog den da ogsaa i 1758. De savnede imidlertid Driftskapital og søgte derfor Kommercekollegiet om et Laan paa 600 Rd.; for at opnaa dette maatte de stille Kavtion, og denne vilde en Agent *Forch* kun yde dem, hvis Fabriken fik et Privilegium, der officielt tillagde den visse Rettigheder. Privilegiet blev da givet i Betragtning af, at Classen »der erste hier in Dänemark ist, welcher für eigene Rechnung eine steinerne Oefen-Fabrique angelegt hat«, og den Classenske Kakkelovnsfabrik blev med Forbehold af en anden, tidligere Fabriks eventuelle Ret, for 10 Aar monopoliseret for Kjøbenhavn og Sjælland. Det synes imidlertid, som om Classen ikke herved for Alvor blev fri for Fabriken; af et opbevaret Regnskab for 1765 ses det, at Mester Ewald stadig har faaet Penge hos ham, som om han vedblivende styrede Fabriken for ham.²

Naar man hører, at Fabriken laa ikke langt udenfor Østerport, falder Tanken strax paa, at »Classens Have« just er eller, som man nu snart maa sige, var beliggende mellem Østerbrogade, Kastelsvejen og Stranden, og det er da ogsaa sikkert, at Fajancefabriken laa ved det her paapegede Terræn; paa denne Tid erhvervede Classen sig nemlig en Ejendom her. Ved Avktionsskjøde af 27. Juni 1755 overdroges en de højgrevelige Danneskjold-Laurvigske Arvinger tilhørende Lystgaard og Have udenfor Kjøbenhavns Østerport ved det saa kaldte Fiskerhus til Kancelliraad Joh. Fr.

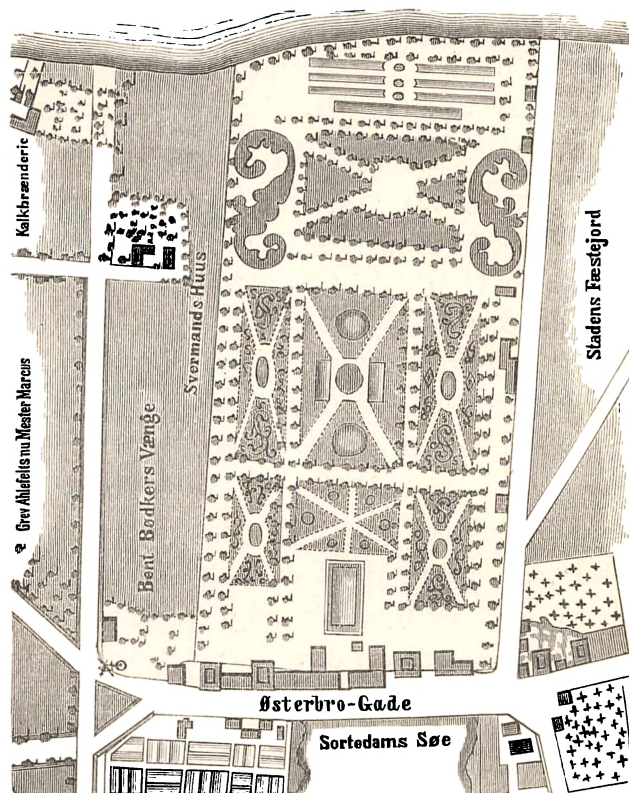
Clausen (!) for 7060 Rd. Avktionen, hvorved han fik Hammerslag, fandt Sted den 19. Marts s. A.

Classen havde nu en Ejendom udenfor Kjøbenhavn, der kunde være ham til baade Nytte og Fornøjelse, men selvfølgelig var det Areal, han nu besad, langt fra saa betydeligt som den senere Classenske Have. Der kom anden Erhvervelse til. Da denne ligger efter det Tidsrum, som her nærmest omhandles, hører en Omtale af den strengt taget imidlertid ikke hjemme her, men det vil dog sikkert være rigtigt her i al Korthed at nævne den i Forbindelse med nogle faa andre Oplysninger om Terrænet i det Hele.

Den 13. April 1765 fik Classen Skjøde paa et Gehejmemaal og Landdrost i Pinneberg *Hans von Ahlefeldt*¹ tidligere tilhørende Sted udenfor Østerport »Fiskerhuset forhen kaldet«, og dette Sted, som Fredrik V ved kongeligt Donationsbrev af 19. Oktober 1761 havde skænket Hans von Ahlefeldt, var en ganske anseelig Ejendom. I Donationsbrevet nævnes »Fiskerhuset med tilliggende Jord til Kaalhave, Eng eller Sæd samt imellem Huset og Haven befindende Vandsted med Mudder og Dynd tilligemed de derved indrettede 12 Fiskedamme saavel som dertil hørende Udløb fra Sortesø og hvad deraf dependerer«, men mærkeligt nok indeholder Ahlefeldts Skjøde til Classen Intet om Salgsprisen; der staar blot, at Parterne ere komne overens om Kjøbet.²

Som det af Ovenstaaende vil ses, gruppere Classens Erhvervelser sig om et »Fiskerhus«, men der maa herved strax bemærkes, at der sikkert til forskellige Tider har været to Fiskerhuse, og den Ejendom, »Fiskerhuset forhen kaldet«, som Classen købte af Gehejmemaal Ahlefeldt, har formentlig været Sæde for et Fiskerhus, der var et Led i de konge-

lige Fiskerier, det kongelige Donationsbrev taler jo om ikke mindre end 12 Fiskedamme. Fiskeriet i dem har været forpagtet bort sammen med Fiskeriet i Landets andre Vandløb, og den Mand, der i en Række af Aar (mindst fra 1731 til 1749) forpagtede Fiskerierne i Kjøbenhavns, Frederiks-

borgs og Kronborgs Amter, hed *Johan Ludvig Schwermann*. Paa det her meddelte, forøvrigt fuldstændig urigtige Kort af Classens Have, der skal være optaget 1770 af Løjtnant J. C. E. v. Dagenboldt og findes i Raadstuearkivet (Borgermester Herslebs Samling af Kort), ses der et Hus, som endnu den Gang kaldtes Schwermanns Hus. Naar Frederik V i

1761 skjænkede Fiskerhuset til Hans von Ahlefeldt, er dette muligvis foranlediget ved en Omordning af Fiskeriforholdene, der tog sin Begyndelse den 1. November s. A.¹

Det andet Fiskerhus laa formentlig noget sydligere end det her nævnte, vistnok paa Hjørnet af Nutidens Classens Vej og Strandpromenaden, og denne Ejendom købte Classens Broder Konferensraad P. H. Classen i 1799. Den 20. September 1799 tilskjødede Værtshusholder Peter Andersen ham »det gamle Fiskerhus« udenfor Østerport, og her staa vi formentlig ved det som Traktørsted gennem vistnok hele forrige Aarhundrede bekjendte Fiskerhus. Allerede tidligere havde Konferensraad Classen gjort en anden Erhvervelse her. Den 29. Oktober 1774 fik han Skjøde paa en Ejendom mellem Fiskerhuset, Classens Vej og hans Broders Ejendom, og de fire saaledes efterhaanden af Brødrene erhvervede Ejendomme, der efter den ældre Broders Død (1792) alle kom paa Konferensraad Classens Haand, dannede i Begyndelsen af dette Aarhundrede den saa meget beundrede Classens Have. I Forbindelse hermed skal det endnu bemærkes, at Vænget mellem Classensvej, Kastelsvejen og Stranden i 1779 fæstedes af Konferensraad Classen; det hørte til Kjøbenhavns Jord.²

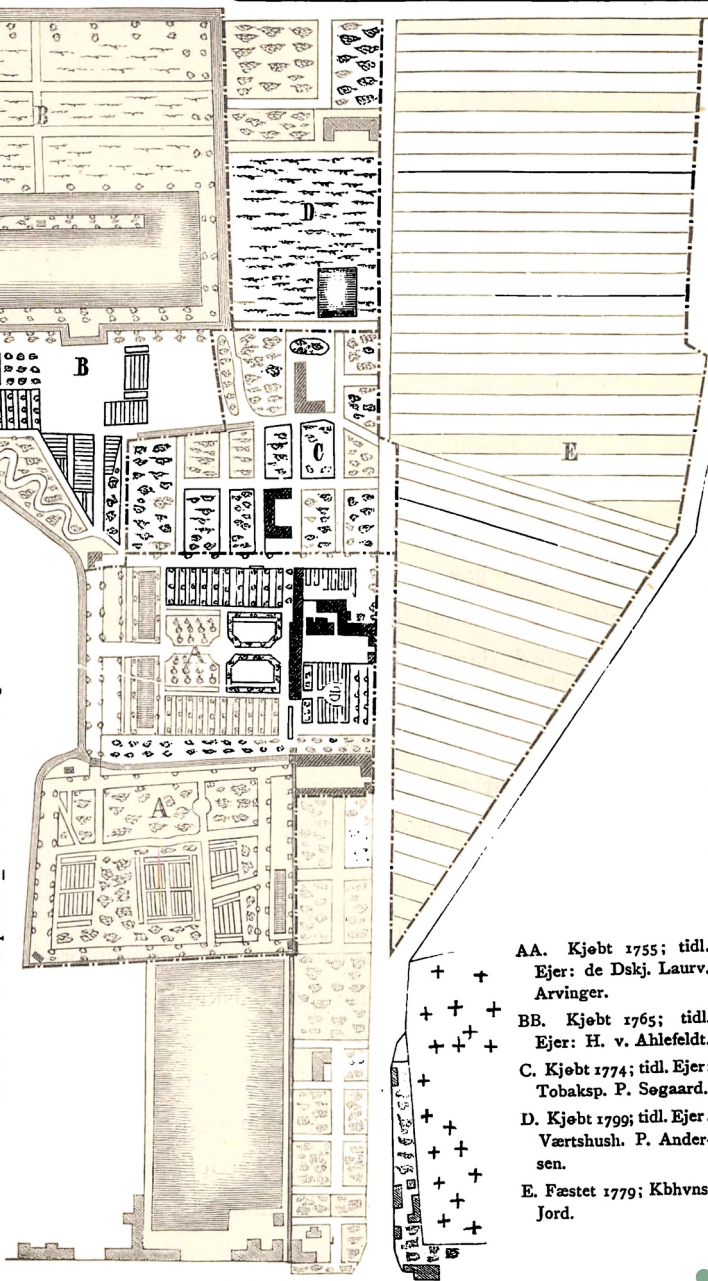
Som ovenfor sagt er det paa S. 54 aftrykte Kort fra 1770 over Classens Have fuldstændig urigtigt, ja mærkeligt nok helt igjennem et Fantasiarbejde, da det imidlertid kan tjene til Advarsel mod i alt Fald det enkelte Kort, som det er en Del af, er det dog aftrykt her. Af Kortet S. 57 vil det bl. a. ses, at de Classenske Ejendomme aldrig ere gaaede helt op til Østerbro, og at Fajancefabriken (en af Bygningerne paa Grunden A) har ligget ved den saa kaldte Classens Vej. J. F. Classens to Ejendomme kaldtes tilsammen *Irederikslund*.

Til to forskjellige Tider har Kampen raset i det heromhandlede Terræn. Den 4. September 1658 ryddedes det af Gjøngerne ved et kjækt Udfald fra den belejrede Hovedstad, Svenskerne maatte ikke kunne benytte dets Træer og Huse til at dække sig bag. Den Gang hed det *Verner Klavmanns* Have. Det er nu glempt, men at de Udfald, Kjøbenhavn gjorde i 1807 mod Englænderne, væsentlig fandt Sted i Classens Have, erindres endnu af Alle, og skjøndt Haven nu er ved at forsvinde, vil Mindet herom dog længe lade den leve¹. Classens Have og det Classenske Fideikommis ville i lange Tider lade deres Stifters Navn komme paa mange Læber, men den lunefulde Skjæbne bringer det ikke samtidig i Forbindelse med hans Livs væsentligste Gjerning, Oprettelsen og Udviklingen af de store, industrielle Etablissementer paa Frederiksværk.

De ydede Leverancer af Krudt, Kugler og Kanoner, det paatænkte Glasværk og den oprettede Fajancefabrik ere de indledende Skridt til noget langt Betydeligere, og dog maa det siges, at Classen ikke er en kun fremadstræbende ung Mand, men en Mand med en allerede stor Virksomhed, da han i 1756 sammen med Kjøbmanden Etatsraad Just Fabritius skaber Frederiksværk. Han er den Gang 31 Aar gammel. Men inden vi gaa over til at skildre hans Færd under de større Forhold, der herved aabnede sig, skulle vi kaste et Blik paa den Egn, i hvilken Frederiksværk rejstes. Arresøen og dens Afløb ere nok en Undersøgelse værd.

Classens Have i forrige Aarhundrede.
 Samlet af Landinspektør G. Simesen 1883.

Den store østre Landevej.

- AA. Kjøbt 1755; tidl. Ejer: de Dskj. Laurv. Arvinger.
- BB. Kjøbt 1765; tidl. Ejer: H. v. Ahlefeldt.
- C. Kjøbt 1774; tidl. Ejer: Tobaksp. P. Søgaard.
- D. Kjøbt 1799; tidl. Ejer: Værtshush. P. Andersen.
- E. Fæstet 1779; Kbhvns. Jord.

III.

ARRESØ.

Arresø er ikke alene Nordsjællands, men Danmarks største Indsø, den er omtrent 5 Mile i Omkreds. Landet vest for den har høje Banker, men forøvrigt ere dens Bredder lavere og som Regel smilende og frugtbare, kun Egnen imod Nord danner en Undtagelse, men her ere Jordene ogsaa næsten ubrugelige. Flyvesand har ødelagt dem, og Tisvilde Hegn er med Kunst plantet for at holde den farlige Sandflugt nede. Et Spørgsmaal er det imidlertid, hvor længe denne har raset, ti der gaar Sagn om, at Arresø en Gang har været en Arm af Havet. Hvor Asserbo Overdrev nu strækker sig, skal Kattegattet have væltet sine Bølger, og vesten om Kassemosse og Vinderød skal der have været en Forbindelse med Roskildefjord. Halvøen Halsnæs var da en Ø.¹ Fra Arresø, fortælles der, skal Dronning Filippa være sejlet ud i Kattegattet med en Flaade for at komme sin Mand, Erik af Pommern, til Hjælp.²

Denne sidste Fortælling er selvfølgelig aldeles uhistorisk. Den Hævning af Landet, som muligvis har fundet Sted her,

maa sættes adskilligt længere tilbage. Den maa muligvis forlægges til hine fjærne, sagnmæssige Tider, da Dronningen af England (efter Andre af Spanien) i rasende Vrede over, at den danske Konge forsmaaede hendes Kjærlighed, lod Kanalen mellem England og Frankrig bryde igjennem og her ved fremkaldte en Vandflod, der ødelagde store Dele af den Forhadtes Rige.¹ Det maa imidlertid blive Geologiens Sag nærmere at bestemme Tiden for saadanne Naturrevolutioner, her skulle vi holde os til de historiske Begivenheder, og vi kunne da berette, at omtrent 1163 gjenlyder Egnen af Klokke-lyd og Munkesang. Franske Kartevsermunke, der vare indkaldte af Erkebiskop Eskil eller Biskop Absalon, nedsatte sig i Asserbo, men Stedet passede dem ikke, hedder det, og faa Aar efter vendte de tilbage til deres Fædreland.²

Var det nu mon Sandflugten, der fordrev dem? Positivt vides Intet herom, men Grunden til deres Bortrejse maa efter al Sandsynlighed snarere søges i Stedets dem uvante barske Klima end i Flyvesandet, som vi væsentlig først høre om senere, og hertil kommer, at det udtrykkelig fortælles, at Kulden omtrent samtidig lod nogle andre franske Munke søge tilbage til deres venligere Fædreland. 1161 indkaldte Biskop Absalon Abbed Vilhelm med tre andre Brødre fra St. Genoveva Kloster i Paris. Vilhelm skulde gjenoplive den forfaldne Tugt og Orden i Klosteret paa Eskilsø i Isefjorden, men kun han forblev her. Han flyttede faa Aar efter Klosteret fra Eskilsø til Ebelholt ved Arresøens sydøstlige Bred, men hans tre Landsmænd forlod ham, de kunde ikke finde sig i Stedets Fattigdom og det kolde Klima.³

I hine Tider har Egnen omkring Asserbo muligvis ikke været hjemsogt af Flyvesand men endog frembudt god Ager-

jord, ja været forsynet med Skov. Der gaar Sagn om, at Torup og Melby Sogne, der udgjøre Halvøen Halsnæs, formedelst deres Frugtbarhed have været kaldte Kanaans Land, og paa Sanddistrikterne ved Tisvilde skal der i fjærne Tider have staaet store Skove.¹ Er dette paalideligt, da er det sikkert hensynsløs Hugst i disse, der her som saa mange Steder fuldstændig har ladet Eggen skifte Karakter og i det 16de Aarhundrede har ladet Flyvesandet, der har ligget under et øverste frugtbart Lag Jord, trænge ustanseligt frem. Muligvis kunne dog ogsaa andre Aarsager have været medvirkende, ti omtrent samtidig lyder der Klager over Ødelæggelser ved Sandflugt fra baade Odsherred og Hornsherred, Sandet er med andre Ord ikke alene øst for Roskilde Fjord men ogsaa vest for den.

Allerede under Kristiern II havde de Rørvig Mænd klaget over Flyvesandets Hærgninger, og i Marts 1527 lyde deres Klager paany.² Det er, som om Rørvig skulde lægges øde, og i Hornsherred true noget senere lignende Ulykker. Jorderne i Gjerlev, Tørslev og Øvre-Draaby vare »beløbne« med Sand, og Lensmanden paa Abrahamstrup (Jægerspris) faar 1597 Befaling til at undersøge, hvorvidt der er Grund til at nedsætte Gaardenes Landgilde.³ Stærkest og mest vedholdende optræder imidlertid Sandflugten i Strøherred, nord og nordvest for Arresø, og allerede i det 16de Aarhundrede maa Sandet have fyldt Søens krogede og bugtede Udløb til Roskilde-fjord, saaledes at Vandet i den steg og vidt og bredt oversvømmede Landet omkring den. Men Sandflugt var ikke noget nyt Fænomen i Danmark — allerede 1539 forbydes det

under en Bøde af endog 40 Mark at »slaa eller drage Halm og Tag« fra Klitterne paa Jyllands Vestkyst¹ — og dog skulde man tro det, naar man kun kjendte Forholdene ved Arresø, ti først ind i det 18de Aarhundrede blev der for Alvor raadet Bod paa dem.

Første Gang Sandflugten i Strøherred omtales, er formentlig 1584. Bønderne i Tollerup paa Halsnæs klage over »Skade og Afbræk paa deres Ejendom af Sand«, og Sandflugten maa have strakt sig til Arresøens Udløbsaa, ti samtidig, høre vi, at der opføres Dæmninger ved Tjæreby og Havelse syd for Arresø. Bønderne her klage nemlig over, at deres Enge lide Skade af et Diges »Steffning«. Der udgaar da under 11. Avgust 1584 et Brev til Lensmanden paa Frederiksborg, Joakim Leist, om at lade Sagen undersøge af uvillige Oldinge og Dannemænd og eventuelt at »omsætte« Landgilden,² ti det var Kongen, der havde ladet Diget gjøre. Og dette Dige var ikke det eneste, der fandtes her; 1597 klage Bønderne i Melløse (Lyngby Sogn) over Skade paa deres Enge og Græsgange »formedelst de høje Volde og Damme (o: Dæmninger)« ved Ebelholtkloster og Søsterbro Mølle.³ Det lader til, at der har været et helt System af Diger syd for Arresø, og da alle de her nævnte udtrykkelig siges at være opførte af Frederik II, synes Tilstanden af Søens Udløb væsentlig at være indtraadt i hans Tid. Mærkeligt er det kun, at en saa virksom og dygtig Konge som Frederik II ikke har forstaaet at gribe Tyren ved Hornene, d. v. s. at skaffe Søen frit Afløb, istedenfor at opføre Diger mod dens Oversvømmelser. Selvfølgelig rettedes Opmærksomheden dog lidt efter lidt udelukkende paa Søens Afløb.

Lidt nord for Kassepose ved Arresøens nordvestlige Bred førte en Aa Søens Vand et Stykke mod Vest for derpaa i en Mængde Krumninger at lade det flyde mod Syd til Osebro ved Roskildefjord, saaledes som det vil ses paa omstaaende Kort fra 1708, og ved denne Aa laa der to Vandmøller, Øvremølle og Nedremølle, som under Navnene Grubbemølle og Rolandsmølle formentlig forekomme allerede 1560 i Gert Ulfstands Skjøde paa Asserbo til Frederik II.¹ I dette Skjøde nævnes der Intet om, at Aaen kun har sparsom Vandkraft, men 40 Aar efter hedder det, at Møllerne »skulle være fast aldeles øde af den Aarsag, at Aaen og Vandløbet skal være af Sandføg forfyldt.« Kongens Landgilde af dem er alvorlig truet, og Lensmanden paa Frederiksborg, Peter Mundt, der forinden havde undersøgt Forholdene, faar under 26. Juli 1600 Befaling til at lade Valentin Graver, ogsaa kaldet *Valentin von Spangenberg*, der synes at have været en af Tidens store Entreprenører, udgrave Aaen. Han skal gjøre det i 8 Uger, med egne Redskaber, »uden al Hjælp med Bønder eller Vogne« og have 450 eller højt 500 Dl. for det. Naar man nu hører, at Valentin Spangenberg (sammen med en Melker Spangenberg) i 1610 ved Grundgravning til Rosenborg Slot fik 2 Dl. for ved egne Folk at grave en Rode d. v. s. en 8 Alen lang og 8 Alen dyb Grav, har man muligvis en Maalestok for Arbejdet ved Øvre- og Nedre-Mølle. Fik han den samme Betaling pr. løbende Alen i Aaret 1600, som han fik 1610, har der været Tale om en Strækning paa omtrent 2000 Alen, og Prisen maa vel snarere have været højere end lavere, ti selv om det ikke her gjaldt om at skaffe en saa stor Dybde som

8 Alen, maa det paa den anden Side erindres, at vi her staa overfor et særligt Arbejde i en afsides Egn.¹

Den her anstillede Sammenligning er selvfølgelig i høj Grad ufuldstændig, men saa meget synes dog at fremgaa af den, at der her kun er Tale om et mindre Arbejde, og har det, som det synes, kun bestaaet i at rense Aaen for Sand, har det været et absolut unyttigt Arbejde. Den første tilstrækkelig stærke Storm vilde paany føre Sandet tilbage, og dette er vistnok ogsaa sket. I Begyndelsen af 1605 faar baade Mogens Møller i Øvremølle og Peder Møller i Nedremølle Nedsættelse i deres Landgilde, den første aarlig indtil videre, den anden kun for tre Aar. Nedremølle synes altsaa at have lidt mindre end Øvremølle, og naar endelig Bønderne i Avderød samtidig faa et Afslag kun for det løbende Aar, ses det formentlig heraf, at den Skade, Sandet havde tilføjet dem, kun var meget ringe. Desuagtet har 1604 eller de nærmest foregaaende Aar formentlig været særdeles drøje Sandaar, men Sandet synes at have bredt sig mere mod Øst end mod Vest. Fra Strøherred gik det ind i Holboherred, og i April 1605 fik Bønderne i Tibirke betydelig Nedsættelse i deres Landgilde. De vare, hedder det, »meget kommet tilagters og forarmede formedelst den store Skade, de lidè af Sand«, »for deres Armods Skyld kunde de ikke længer blive ved Magt og Godset besidde«, med mindre de fik Afslag i deres Afgifter.²

Ulykken synes at have faaet stor Udstrækning, og det er da næsten utænkeligt Andet, end at en saa utrættelig Konge som Kristian IV maa have gjort i alt Fald Forsøg paa at raade virkelig Bod paa den, og det saa meget mere som han personlig kjendte Egnen. Han besøgte og beskyt-

tede St. Helene Kilde.¹ Det synes da ogsaa, som om det er blevet paabudt at rejse Risgjærder omkring Flyvesands Terrænet og andensteds, hvor der behøvedes Modstand mod Sandet. I Tidsrummet fra 1614 til 1641 foreligger der fire Skrivelser fra Lensmændene paa Frederiksborg Slot til Sognefogderne i Melby paa Halsnæs om at lade Sognemændene holde Sandgjærderne »ved Asserbo Sand« vedlige, saa langt Lenet gaar; de havde som Vederlag herfor Fritagelse for Rejser og anden »Hof-Tynge«.² Det er dog formentlig kun en Tilfældighed, at den første af disse Skrivelser er fra 1614 eller 9 Aar yngre end det Kongebrev, der formentlig for første Gang befalede en almindelig Nedsættelse af Landgilden i disse Egne paa Grund af Sandflugten, og at de øvrige Skrivelser derpaa følge med stadig 9 Aars Mellemrum 1623, 1632 og 1641. Ser man deres Datoer efter, forsvinder allerede Noget af denne Regelmæssighed, ti de variere lige fra Februar til December.

Forhaabentlig have de saaledes trufne Foranstaltninger gjort nogen Gavn, men Nedsættelserne i Landgilden vedvarede. I December 1630 fik Bønderne i Melby deres Landgilde nedsat ligesom Bønderne i Uglerup og Evetofte, der ligeledes laa paa Halsnæs, og 1632 fik Præsten i Melby Nedsættelse i den Afgift, han aarlig skulde yde af Sognets Konge- og Kirketiende, som han havde fæstet.³

Sagen var alvorlig, og det er derfor naturligt, at man i Instruxen for Amtmændene af 8. Marts 1690 finder følgende Bestemmelse: »Særdeles skal han selv besigtige hvis øde Gods, som udi hans Amt findes, og flittig inkvirere efter, af hvad Aarsag det er blevet øde, og om det er af Sandflugt, hvor saadanne Tilfælde forefalder, da det der selv at bese

og ved uvillige Mænd granske og taxere, hvor stor Skade paa Ager og Eng sket er, og det stykvis specificere og det under hans Haand ved Regnskaberne aarligen fremlægge og derhos sit Betænkende tegne, hvorledes det paa bedste Maade kan remederes.«¹ Mærkeligere er det derimod, at Kristian V's Lov, der er fra 1683, i 6—17—29 angaaende Oprykning af Marehalm, Klittag o. s. v. kun synes at have de jyske Forhold for Øje («Strandbakken eller Klitten imod Vesterhav»). Forholdene i Nordsjælland vare dog langt fra i Orden. 1698 klagede Bønderne i Tisvilde over, at deres Marker vare ødelagte af Flyvesand,² og Ondet tager nu i den Grad overhaand, at der for Alvor maa gjøres Noget.

Den 3. Maj 1650 fik Forvalteren paa Frederiksborg *Adam Berg* Brev paa Øvremølle ved Arresøens Afløbsaa mod at svare halv Landgilde. Møllen maa altsaa have været i brugelig Stand, og da *Blasius Kyhn* under 28. Februar 1671 faar Skjøde paa den, kaldes den »en vores Vandmølle som han hans Livstid af vores salig Hr. Fader har været med forlent og han selv opbygget haver.« Han gav 1450 Rd. 96 Sk. for den.³ Møllen maa altsaa paa den Tid have været fuldt brugelig, men vi komme ikke langt ind i det 18de Aarhundrede, før vi høre, at Aaen er tilsandet.

Under 15. December 1703 befaler Frederik IV Amtmanden over Frederiksborg og Kronborg Amter Gehejmeraad *Johan Otto Raben* til Vinderslevgaard, Krigs- og Land-Kommissarius *Jens Rostgaard* og Amtsforvalterne over henholdsvis Kjøbenhavns og Hørsholms Amter *Joakim Frederik Rohde* og *Jørgen Klemmensen* at træde sammen i en Kommission for paa Aastederne at undersøge Forholdene ved Tisvilde og Tibirke, hvis Beboere klage over Flyvesandet,

og ved Huseby paa Arresøens nordøstlige Bred, der led under Oversvømmelse. Under 1. September 1704 afgav Kommissionen sin Betænkning, der falder i to Afdelinger, den ene vedrørende Sandflugten, den anden Oversvømmelsen. Flyvesandet, hedder det, har taget sin »Anfang« for mange Aar siden, har ødelagt Asserbo, Byen Torup, bestaaende af 16 Gaarde, samt delvis Byerne Tibirke og Tisvilde, ja Kirken i Tibirke »synes snart for Sanden ikke at bestaa, saasom Sanden nu allerede er inde ved Kirkegaarden.« Bønderne i de sidstnævnte Byer behøvede »Forlindring« i deres ved Matriklen af 1683 fastsatte Afgifter, og et Forslag til en saadan »Forlindring« gjøres. Som Middel mod Sandet anbefales de fra gammel Tid brugte »lukte Risgjærder,« men hjalp de ikke, vidste Kommissionen intet Raad.

Det er et trøstesløst Billede, som herved oprulles, men slet saa trøstesløs er Betænkningens anden Afdeling ikke. At Arresøen stiger, siger den, ligger i, at dens Vand ikke kan passere igjennem Afløbsaaen, og Grunden hertil er, dels at Aaen er tilsandet men dels ogsaa, at Mølleren i Øvremølle for Fiskeriets Skyld holder Vandet tilbage. Møllerne burde ikke saaledes kunne stoppe Vandet, Vinter og Sommer burde det have frit Løb, men sandsynligvis vilde en Foranstaltning, der paabød dette, ikke være tilstrækkelig; nej det eneste radikale Middel vilde være at nedlægge Møllerne og at grave en ny Aa sønden for Vinderød By. Heri havde Kommissionen Ret, men en saadan slet og ret Erklæring var ikke tilstrækkelig til at fremkalde et saa betydeligt Foretagende. En kongelig Resolution af 22. Juni 1705 gik ind paa de foreslaaede Nedsættelser i Tibirkes og Tisvildes Afgifter, men derved blev den staaende. Da Rente-

kammeret i December Maaned s. A. allerunderdanigst forespurgte, hvad der mere skulde gjøres, om den gamle Aa skulde renses eller en ny graves, blev Resultatet, at Major *Henrik Scheel* (»Major over et sjællandsk Landregiment til Foden«) sendtes til Stedet for at beregne Omkostningerne.

Hans Betænkning er af Maj 1706¹, og i den gjør han Rede for tre forskjellige Projekter. Som Nr. 1 opstiller han en Kanal, gravet fra Arresø lige mod vest, syd for Vinderød, den vilde koste 7,720 Rd., naar der til Arbejdet benyttedes Soldater, men ellers 16,160 Rd. Beslattede man sig hertil, maatte baade Øvre- og Nedremølle nedlægges. Det andet Projekt var en Kanal mod nordvest over til det sydlige Stykke af den gamle Aa, hvorved Nedremølle blev sparet; dette Anlæg vilde koste henholdsvis 5770 Rd. eller 12,810 Rd. Det tredie Alternativ er endelig Oprensningen af den gamle Aa, der vilde koste henholdsvis 1000 Rd. eller 2500 Rd. Det sidste var det billigste, og denne Udvej blev valgt. Under 11. Juni 1706 resolverede Frederik IV, »dass nach Major Scheel sein 3tes project die alte aue wieder zu reinigen durch 100 Commandirte Mannschaft von den Geworbenen-Regimenten künfftiges Jahr beordert werden solch Arbeit zu verfertigen.«

Fra Resolutionen var der imidlertid endnu et langt Skridt til dens Virkeliggjørelse. I Maj 1707 var der endnu Intet gjort, og da Rentekammeret allerunderdanigst mindede om Sagen, resolverede Kongen den 28. Maj 1707: »Vi erindrers Os meget vel, at Vi have givet saadan en Resolution, men som Garnisonen nu ikke er stærkere end den Gang, saa se Vi ikke ved disse Konjunkturer, at saa mange Folk kunne derfra mistes.«² Dermed sov Sagen ind, og Bønderne maatte se at hjælpe sig, men det kunde de selvfølgelig ikke i Læng-

den, og to Aar efter sætter Rentekammeret paa egen Haand Sagen igjennem. Major Scheels billigste Overslag, naar frie Arbejdere skulde benyttes, lød paa 2500 Rd., men en Mand ved Navn *Jakob Owens* tilbød at rense Aaen for 1900 Rd., og støttende sig hertil sluttede Kammeret Kontrakt med ham, saaledes som det ses af dets Indstilling, hvis Slutning lyder saaledes: »Saa formode vi, at det ikke udi Unaade bliver optaget, at vi have fordristet os nu strax for at vinde Tiden at slutte Kontrakten og er derhos Eders kongelige Majestæts allernaadigste Approbation udbedende.« Her som overalt gjorde et *fait accompli* sin Virkning, og den 28. Maj 1709 faldt der en bekræftende kongelig Resolution,¹ dateret Dresden. Frederik IV var den Gang paa sin store Udenlandsrejse, paa hvilken han knyttede Forbund med Polen og Preussen imod Karl XII.

Af stor Betydning blev den herefter udførte Oprensning imidlertid ikke. En Februarnat 1714 strømmede Arresøens Vand, der var bedækket med Is, paany ind paa det ulykkelige Huseby. Beboerne maatte i Hast fortrække, og kun ved at gaa i Vand til Skuldrene kunde de Dagen efter igjen naa til deres Gaarde. Forholdene vare uudholdelige, og Amtmanden, Gehejmerraad *J. O. Raben*, talte strax for, at der skaffedes Arresøen Udløb igjennem en ny Kanal. I Maj s. A. udsendtes da Oberst *M. Heinsohn* og Ingeniør *Andr. Günther* for at undersøge Forholdene, og deres paa Tysk affattede Erklæring er af 18. Juni 1714. De gik tørskoede over det gamle Udløb, der var fyldt med Flyvesand, og de attestere, at Øvre- og Nedremølle ikke mere kunde faa Vand fra Arresø. Sammen med den ovenfor nævnte *Jakob Owens* undersøgte de derefter Byerne omkring Arresø,

og overalt traf de oversvømmede Jorder, men højest stod Vandet ved Huseby. Der maatte gjøres Noget, og de anbefale indtrængende Major Scheels første Projekt, at grave en Kanal lige mod vest, syd for Vinderød, hvis Bekostning de ansætte til henholdsvis 7720 Rd. eller 11,000 à 11,500 Rd., eftersom der anvendtes Soldater eller frie Arbejdere, og i denne Sum var Bygningen af en Bro over Kanalen samt en dobbelt Vandmølle indbefattet. Det er, som det synes, Scheels Beregninger, de væsentlig have benyttet, men karakteristisk for, hvor lidet kjendt Geognosien den Gang var, er følgende Stykke af deres Erklæring, der gaar ud paa at vise, at Udgifterne ikke med absolut Sikkerhed kunde angives, »weilen durch Berg (!) auff 20 Ellen tief musz gegraben werden und gemeinlich grosze steine und quell Sandt (im fall kein Leim grund ist) sich findet, welche dann mit pulver müszen gesprengt und mit grosze mühe herausgenommen werden.« I Owens' ogsaa paa Tysk affattede Tilbud af 1708 tales ligeledes om Egnens »Bjerger« (Jesloer Berg, Arnacker Berg o. s. v.). Det er Egnens Bakker, som der herved sigtes til.

Officerernes Erklæring var indtrængende, man mærker, at de havde set de fortvivlede Forhold paa nært Hold; men lige meget hjalp det. Den kongelige Resolution af 22. Juli 1714 lyder saaledes: »Vi finde ej, at herved i dette Aar kan Noget foretages, saavel formedelst Mandskab som for Mangel af de dertil fornødne Penge.«¹ Det var midt i Kri-gen med Sverige.

Rentekammeret kunde bringes til at tie, men dermed var Sagen ikke bragt ud af Verden. Klagerne fra de ulykkelige Byer forstummede ikke, og 1717 kommer Sagen da

paany for. Under 26. April 1717 skjøder Frederik IV *Johan Wilcken* af Nedremølle et Sted, hvor en Vindmølle skulde bygges istedenfor den nedlagte Øvre-Vandmølle, og i en Indstilling af Maj 1717 udtaler Rentekammeret, at Sandflugten tager til, Tibirke Kirke er ved at ødelægges, og samtidig er der stadig Oversvømmelser, ikke alene Huseby er truet, men Lyngby. Kirken i denne By er ved at gaa under. Kaptajn *Georg Emanuel Eberlin von Feriden*, der kommanderer Strø-Herreds Kompagni af det østsjællandske Regiment, foreslaar, som Scheel og Heinsohn før ham, at grave en Kanal. Den skal gaa fra Brobæks Mose mellem Brederød og Vinderød, Omkostningerne vilde være omtrent 5000 Rd., og nu naas endelig, hvad der saa længe havde været kæmpet for. En kongelig Resolution af 10. Maj 1717 bemyndiger Rentekammeret til at slutte Akkord med Kaptajn *Eberlin von Feriden* om Gravningen, ligesom den paalægger Kammeret at foranstalte den fornødne Udvisning i Skoven til nye Risgjærder mod Flyvesandet, der truer Tibirke.¹

Nu blev Sagen greben an med Kraft. Allerede i Juli 1717 beordres 200 Mand af det vestsjællandske nationale Infanteriregiment ligesom 200 Mand af det østsjællandske til Arresø, men Hurtigheden med at faa Mandskabet til Stedet var næsten for stor. Forsyningen med Hjulbøre, Baxebomme, Stenvogne o. Lign. synes ikke at have kunnet følge med. I 1717 blev der næppe udført Meget, saa meget mere som Arbejdet helt ophørte i Oktober; Mandskabet blev kommanderet hjem til deres Lægder. I Maj 1718 optoges Arbejdet igjen af 500 Mand af Kjøbenhavns Garnison, hvortil i Juni kom 100 Mand svenske Fanger, men helt færdig blev man heller ikke i dette Aar. Arbejdet trak ud til 1719. Den

25. August 1719 begyndte 6 Kompagnier af Aalborg Stifts nationale Infanteriregiment deres Marsch fra Kjøbenhavn til deres Lægd i Jylland, og i Marschordren for dem hedder det, at de i Roskilde samme Dag skulde møde den Del af deres Mandskab, som havde arbejdet ved Arresø. Først hermed forsvandt Soldaternes Telte fra Omegnen af Kregome, hvor Eberlin von Feriden, der i Mellemtiden var bleven Major, havde opslaaet sit Kvarter, og først dermed ophørte Travlheden i Hillerød og Slangerup med at bage Brød til de mange Soldater. Kanalen var færdig.¹

Efter denne Fremstilling skulde det ikke synes, at Kanalen særlig var gravet af svenske Fanger, saaledes som det hidtil stadig er bleven fortalt,² men det turde dog være, at Traditionen herom, der er temmelig gammel, væsentlig har Ret. Efter det ovenfor Meddelte skulde der kun have været 100 svenske Fanger med ved Arbejdet, og det kan bemærkes, at disse kom fra Antvorskov, hvor i Alt 260 Fanger havde udført et større Indgrøftningsarbejde, men ikke alle svenske Fanger arbejdede saaledes i samlet Trop. Naar Fangerne vare gjorte, undersøgtes det, hvorvidt de vare arbejdsdygtige, og Fanger, der ikke kunde bruges, skaffede man sig af med ved at føre dem enten til Lübeck eller Skaane,³ men de arbejdsdygtige vilde man ikke af med, dem beholdt man, ja en ikke ringe Del af dem tog fast Ophold her i Landet, efter at have aflagt Troskabsed til den danske Konge.⁴ Sligt kjendtes allerede fra Krigen i 1658, i hvilken Karl Gustav endog udendvidere udskrev danske Bønder til svensk Krigstjeneste. I Slaget ved Nyborg 1659 tog de Danske 317 svenske Fanger, og efter et halvt Aars Forløb var der kun 14 tilbage, som ikke vare gaaede i dansk Tje-

neste.¹ Det er da fuldstændig forklarligt, at de Svenskere, som »endnu« blive at anse som Fanger i 1717, opstilles som en særlig Gruppe,² ligesom det bliver næsten naturligt, at der mellem de danske Soldater fandtes ikke faa oprindelig svenske Fanger, og sikkert synes det, at der mellem det til de øst- og vestsjællandske Regimenter hørende Mandskab, som i 1717 arbejdede ved Arresø, har været Svenskere, ti Amtsforvalteren over Kronborg Amt *Lorentz Juel* begjærer, at disse Regimenters »svenske« Mandskab, naar Arbejdet ved Arresø er endt, maa udføre forskjelligt Arbejde i Kronborg Amt.³ Svenskerne knyttedes direkte til de paagjældende Regimenter, saaledes som det formentlig fremgaar bl. A. af forskjellige Marschordrer fra 1718: en omhandler »det ganske vestersjællandske Nationalregiment være sig baade de deraf udtagne Dragoner som og ellers de derved befindende Soldater og svenske Fanger fra deres Lægd og til Næstved og Slagelse at møde,« og en anden »120 svenske Karle, der ved Hr. Obrist Barners nordre sjællandske National Infanteri-Regiment ere satte og udi Lægderne findes tilbage.«⁴ Men er det saaledes, da kan godt endog en stor Del af de Soldater henhørende til de meget forskjellige Regimenter, der gravede Kanalen fra Arresø, oprindelig have været »svenske Fanger«. Naar Danmark i denne Krig har næsten overvældende mange Fanger, maa det erindres, at General Stenbock 1713 maatte overgive sig i Tønningen med sin hele Hær.

De Svenskere, der vare optagne i de danske Regimenter, fik selvfølgelig den samme Forplejning som deres danske Kammerater, men »Fangerne« synes ikke at have haft det væsentlig ringere. De fik 1½ Pund Brød og desuden 8 Sk.

om Dagen. Saaledes fik i alt Fald de ved Arresø arbejdende Fanger, skjøndt det dog maa bemærkes, at de 8 Sk. først opnaaedes efter forskjellige Demonstrationer fra deres Side. Det var først efter at Major Eberlin von Feriden havde indberettet, at en Del af det svenske Mandskab var ganske uvilligt, og at en Del deserterede »formedelst de ikke nyde de daglige otte Skilling,« at det blev befaleet, at de skulde »herefter som tilforn nyde deres daglige otte Skilling danske.«¹ Fangerne fra Krigen med Karl XII bleve behandlede adskilligt bedre end Fangerne i den nordiske Syvaarskrig.²

Arbejdet ved Arresø bestod imidlertid ikke alene i at grave Kanalen; der skulde ogsaa bygges en Sluse og tømres en Bro. Og karakteristisk for hin Tids Ingeniørvidenskab er det, at Major Eberlin von Feriden ikke formaaede at give tvende »Savskærere«, der skulde save Tømmeret til, den fornødne Anvisning. De forskar Tømmeret, og Majoren skriver da den 20. Juli 1718 til Kommissariatet efter en Tømmermester *Povl Olsen*. Denne er imidlertid beskjæftiget med at genopbygge Raavadmølle, som i Slutningen af 1717 var sprungen i Luften. Han kan ikke komme, og Kommissariatet ved da ingen anden Udvej end venlig at tilskrive Papirmager *Johan Drewsen* paa Strandmøllen om at »umage sig til Arresø formeldte Tømmers Savskæring at ordinere, det [o: at] samme kunde ske til Slusens Nytte og Brug, samt tillige antage og akkordere med en vis Person, der udi Tømmermester Povl Olsens Sted Slusen dygtig og forsvarlig kunde færdiggjøre.« Det gjorde Drewsen, men det blev ikke hans sidste Rejse til Arresø i det Aar. Et nyt Brev af 2. September 1718 førte ham paany dertil. Tidligere havde

man troet, at en Bro over Kanalen ved Slusen nede ved Arresø vilde være nok, men man fik Øjet op for, at der ogsaa maatte være en Bro ved Stranden, og i den Anledning maatte Johan Drewsen igjen rejse fra Mølleaaen til Arresøens nye Afløb for at gjøre de nødvendige Overslag. Der er herefter ingen Tvivl om, at Papirmager Drewsen maa have været en i flere Retninger teknisk kyndig Mand, og Kommissariatet havde da ogsaa tidligere benyttet ham. Under 11. Januar 1718 anmodede det om hans Erklæring over et nyt Vandhjul til Møllen ved Raavad, og af dets Skrivelse til ham af 22. Juli 1718 fremgaar det, at han sammen med en Major Fischer havde gjort Overslaget til Slusen ved Arresø. Drewsens i den danske Industrihistorie godt bekendte Navn er altsaa hæderlig knyttet til det store Arbejde, hvorved Danmarks største Indsø blev tvungen til at holde sig indenfor sine naturlige Grænser.¹

IV.

AFLØBSAAENS FABRIKER.

Nu var Kanalen gravet, og den gjorde strax sin Nytte. Vandet faldt stærkt i Arresø, og den gamle, naturlige Aa, gjennem hvilken der dog stadig var sivet noget Vand, op-hørte fuldstændig at være Afløb. Begge de tidligere Vandmøller, Øvre- og Nedremølle, vare den Gang fæstede af *Johan Andreas Wilcken*, som allerede i 1716 havde faaet Tilladelse til at nedlægge Øvremølle og istedenfor bygge en Vejrmølle paa en ham overdragen Plads (Vester Møllebjergs Aasen), som Frederik IV skjødede ham under 26. April 1717, men ogsaa Nedremølle var ubrugelig som Vandmølle, og i 1719 klagede Wilcken sig jammerligt. Hans Møllenæring havde lidt betydeligt, og han var kommen i stor Gjæld ved at opføre den ovennævnte Vejrmølle; han søgte derfor om at maatte flytte Nedremølle fra den gamle til den nye Aa, men det fik han ikke Lov til. Under 30. Oktober 1719 afgav Kongen nemlig følgende Resolution: »Vi finde i Alt Vandmøllerne meget skadelig, og maa denne Møller derfor ogsaa en Vejrmølle anlægge.«¹

Det lyder underligt, naar der her udtales en Fordømmelsesdom i Almindelighed over Vandmøller. Resolutionen maa imidlertid fornuftigvis forstaas alene med Arresøens nye Afløb for Øje, idet man maa erindre, at den gamle Aas Til-sanding, med Rette eller Urette, for en Del tilskreves Vandmøllernes mislige Omgang med Vandets Opstemning for Fiske-riets Skyld. Selvfølgelig var man nu bange for den nye Aa, hvil- ketklart viser sig i en samtidig Sag om Retten til Aalefangst i den nye Aa. I September 1719 androg Major *Eberlin von Feriden* om, at denne Ret maatte overdrages ham, men under samme Dato som Kongen resolverede i Møllsagen, resolverede han, at førend Aalefangsten overdroges Nogen, skulde Sagkyn- dige afgive en Erklæring. Under 22. Januar 1720 fik Ma- joren Ret til at sætte nogle Aalekurve i Arresø, men en Aalekiste i Aaen fik han ikke Lov til at anlægge, »saasom det noksom er troligt, at over Sligt Aaen blev tilstoppet.«¹

Dette Standpunkt var imidlertid ikke holdbart. Allerede i Marts 1720 fik Eberlin von Feriden den ønskede Aalekiste,² og efter nogle Aars Forløb kom der en Mølle ved Aa- løbet. Det var imidlertid ikke en Kornmølle men en Slibe- mølle. Den 13. Januar 1728 sluttedes der Akkord med den foretagsomme og meget brugte Overlandbygmester *Joh. Korn. Krieger*³ om at bygge en »Agat-Slibemølle« ved Aaen, og endnu samme Aar nævnes to Agatslibere *Johan Mikael Becher* og *Johan Jakob Rau*. De indforskrives fra Tysk- land, og de synes hurtigt at have fundet sig til rette her, ti ikke et Aar efter deres Ankomst bleve de begge gifte, hvil- ket havde til Følge, at Agatmøllens Bygninger maatte udvides og ændres. I 1730 opføres en Bygningsudgift »zur bessern Einrichtung, weilm die beede Agatschleifere verheyrathet.« Fra

23. Maj 1729 til 1. Januar 1730 vare 12 Menige og 1 Underofficer beskjæftigede »mit Steinsetzung im Strome bei der Agatmühle als auch eine Menge Erde daselbst abzubringen«. ¹ Man vaagede, som det ses, over at Aaen stadig var klar.

Interessen for at slibe Sten var ikke ny; i et Inventarium over Rosenborg Slot fra Kristian V's Tid finde vi bl. A.: »En rar Flintesten, som Kong Kristian den Femte har ladet skære til et Drikkekar« ligesom »en rødagtig Agat-Skaal, Stenen funden paa Helgeland, den Hans Majestæt Kong Kristian den Femte saaledes har ladet slibe.« ² Og Passionen kan forfølges længere tilbage. Frederik III gav i September 1662 den bekjendte *Kasper Herbach* Tilladelse til i Lyngby at indrette en Valkemølle med et tilhørende Værk, »som Stene kan skæres og drejes paa«. ³ Han dør imidlertid allerede i 1664, men nogle Aar efter faar Frederik III i *Jørgen Frederik Schindeler* en særlig Diamant- og Rubinskærer. Han antages den 20. Januar 1670 med en aarlig Løn af 300 Rd, fra den 23. April 1669 at regne. Heller ikke han faar dog nogen lang Virketid, han dør i Efteraaret 1671, ⁴ men omtrent samtidig med ham synes en Glassliber (Glasschneider), *Povl Schindeler*, at være bleven antagen. I Begyndelsen af 1672 gjøres et Kammer i Stand til ham med Slibebænke m. m. »neben der Kunst Cammer«, og i det ovennævnte Inventarium fra Rosenborg findes »en otttekantet Glasflaske med Glasskrue, hvorpaa Povl Schindelers Navn.« ⁵

Agatmøllen ved Arresø var altsaa langtfra uden Forudsætninger, men et større Værk alene til at slibe Stene paa, var noget Nyt. Man tør muligvis antage, at Frederik IV paa sine Italierejser har set noget Saadant og har ønsket selv at have et lignende Værk. Den 25. Juni 1729 fik en

Stenhugger 15 Rd. for at tilhugge og tilpasse Møllens to Slibestene,¹ og fra den Tid tør det vel antages, at Agatsliberiet har været i Gang. Det er imidlertid i Frederik IV's sidste Dage, og det er derfor først under Kristian VI, at vi finde Gjenstande fra Møllen omtalte. De to Agatslibere fik i April 1735 220 Rd. 4 Mk. »für gelieferte Dosen von diverser Sorte, im gleichen für Messerschalen, Futteralen, Hirschfänger-Gefässe und 1 Stock-Knopf von Agat-Stein.«² I 1741 dør den ene af Sliberne J. J. Rau, og i hans Plads indtræder nu den ogsaa indforskrevne *Johan Wildt*, hvis Gage beregnes fra 21. Juni 1741, og samtidig faar Raus Enke Pension. Ikke mange Aar efter komme imidlertid Agatsliberne selv paa Pensionslisten. Strax efter Kristian VI's Død bliver Agatmøllen nemlig nedlagt »zu anderwaiten Benutzung«, som det hedder, og Agatsliberne Becker og Wildt afskediges med 150 Rd. i aarlig Pension hver fra 12. November 1746 at regne.³

Hvilken Bestemmelse Frederik V har haft med Agatmøllen synes ikke at kunne oplyses, men i Eftersommeren 1747 foreligger der et Andragende fra en Garver *Povl Thomsen* om at Møllen maa overlades ham til en Læderfabrik, og i Begyndelsen af 1748 forlyder det, at Kongen har skjænket ham den. Dette var imidlertid ikke Tilfælde, men Povl Thomsen arbejdede ufortrødent for, at det skulde ske. Han udstædte under 17. Juli 1748 en Indbydelse til at tegne Aktier à 100 Rd. i den paatænkte Fabrik og udmaler kraftig, hvorledes »vores danske Nation og Fædreland hidindtil meget haanlig har maattet se og taale sin store Skade ved det, at Hollænderne og flere fremmede Nationer her fra Rigerne aarlig tilhandler sig Partier af alle Slags raa Læder for ringe Priser,

saa meget mere da vi endog selv (efter at samme hos dem er bleven beredt og paa adskillige Maader forfærdiget) maa kjøbe det af dem igjen og betale dem saa umaadelig Arbejds-løn og Profiter, som de selv behage at foreskrive os.« 25 tegnede sig som Aktionærer, Nogle for flere Aktier, og i December s. A. androg 9 af Interessenterne om, at et med deres Andragende følgende Udkast til et Privilegium maatte blive stadfæstet. I Udkastet betegnes Møllen som »den os tilhørende paa Kronborg Amt mellem Frederiksborg og den flyvende Sand ved Arresø beliggende hidindtil saa kaldede Agatmølle«; det foreslaas, at Stedet fremtidig skal kaldes *Frederikspris*, og Fabriken skal tilvirke: »Saffianer, Korduaner, Guldlæder, Ruslæder eller Jukter, Allunlæder eller Semsklæder, Pundtlæder og alle Sorter paa den engelske Maade barkedede Lædere saavelsom Pergament og alle andre Slags Lædere og Skind, som paa noget Sted i Verden enten allerede eller herefter kunne vorde fabrikerede og beredte.«

Interessenterne vilde imidlertid have ^Åndet end Forpligtelser, Privilegiet tilsagde dem al mulig Toldfrihed, et eventuelt Indførselsforbud med Hensyn til beredet Læder og Skind, og endelig skulde kun Fabriken samt »Garvere, Felberedere, Skomagere, Sadelmagere eller Remmesnidere, Handskemagere, Peltsnere og Bundtmagere« have Ret til at opkjøbe Huder og Skind, og hver for sig kun til egen Forarbejdning. Herimod brød der imidlertid et Uvejr løs. Felberederlavet, Garverlavet og Handskemagerlavet mente deres Interesser truede og udtalte sig heftigt mod Povl Thomsen, der skildredes som en blot og bar Projektmager der havde skilt mange Folk af med deres Penge. Sagen trak i Langdrag, og i Februar 1750 skrev en af de eventuelle

Aktionærer, Overkammerjunker von der Lühe, til Kommercekollegiet, at Povl Thomsen agtede at rejse til Udlandet, hvis han ikke snart kunde faa en gunstig Afgjørelse. Nu kom Sagen for, Kollegiets Forestilling var ham imidlertid ikke gunstig, og den 3. Marts 1750 faldt der en kongelig Resolution om, at »Suplikanten kan gives til Svar, at de af hannem gjorte Ansøgninger ere af saadan Beskaffenhed, at Vi ikke allernaadigst finde for godt dennem at akkordere.«¹

Agatmøllen blev ikke nogen Læderfabrik, saa lidt som den kom til at hedde *Frederikspris*, og til Oplysning om den trufne Afgjørelse skal her endnu kun gjøres opmærksom paa, at Korduanberederiet m. m. ikke var noget Nyt her i Landet. 1650 fik tre Skomagere i Kjøbenhavn Privilegium paa et Korduanberederi, 1652 flyttedes et lignende Anlæg fra Helsingør til Odense, og 1734 oprettedes der en Ruslæderfabrik i Kjøbenhavn,² ikke at tale om, at Regeringen just nu understøttede en engelsk Garver *Thomas Outerloo*, der skulde forbedre det danske Garveri, Noget, der, uden at lykkes, kostede ikke faa Penge.³ Agatmøllen var forbeholdt en helt anden Virksomhed. I 1751 kom Franskmanden *Étienne Fandin de Peyrembert* hertil, og han fik Møllen til en Kanonsmedie.

De første Kanoner, som kjendes her i Landet, ere smedede Jernkanoner af kun ringe Kaliber, der ofte vare skjæftede i en Tømmerstok, men med det 16de Aarhundrede forsvinde disse Levninger af Artilleriets Barndomstid. Smedejernet ophører at være Kanonmateriale, det fortrænges af Bronze (»Metal«), der dog allerede (i mindre Udstrækning) havde været brugt i lang Tid, og som et nyt Materiale dukker endelig Støbejernet op. Kanonerne smededes ikke læn-

ger, de støbtes i Lerforme over Kjærnestænger, der dannede Løbet eller Sjælen; Kjærnestangen fastholdtes i Formen ved *Grænsejern* (en Forvanskning af det tyske *Kranzeisen*), der indstøbtes i Kanonen, og efter Støbningen efterboredes Løbet.¹ Denne Tilvirkningsmaade var imidlertid langt fra fuldkommen, man stræbte stadig efter at faa et bedre Produkt, og saaledes var man paa den Tid, da Peyrembert fremtraadte, ivrigt beskjæftiget med Kanonforsøg. Man gjorde Forsøg med at støbe Kanonerne massive for ved en derpaa foretagne Udboring at fremkalde et jævnt og akkurat Løb; samtidig høres der nu og da om nye Forsøg med smedede Kanoner og endelig om »gesvindtskydende« Kanoner.

Hvad de sidste angaar, da var det særlig *Christian Ludvig von Steuben*, som eksperimenterede med dem, og denne Mand, der 1742 var bleven Informator i Matematik ved Landkadetkompagniet og senere blev Kaptajn i Artilleriet, Major ved Ingeniørerne og endelig (1758) Oberst i Infanteriet, naaede op til at kunne skyde 27 à 28 Skud i en Minut. Den 6. August 1750 skulde han vise Frederik V en Hurtigskydning, men der kom ved den Lejlighed Ild i tre Kister med Karduser, en Explosion skete, 5 Mennesker saaredes, af hvilke to strax efter døde, og Kongen var i Livsfare. Ligesom Kongen imidlertid paa Stedet overrakte ham 100 Dukater som Anerkjendelse af det Maal, han havde naaet, saaledes blev den indtrufne Ulykke ingen Hindring for hans Forsøgs Fortsættelse, de vedbleve vistnok til 1757. I Oktober 1757 blev det befaleet, at Steubens Kanon skulde føres til et sikkert Sted udenfor Tøjhuset, og at Nøglen til Stedet skulde overgives ham. I 1758 gik han, som ovenfor nævnt, over til Infanteriet.²

Steubens Forsøg synes ikke at have grebet ind i den regulære Tilvirkning af Kanoner her i Landst, men anderledes stiller det sig med *Johan Gotfred Wetzels* Forslag om at anlægge et Boreværk, paa hvilket massivt støbte Kanoner kunde udbores og afdrejes. Ved kongelig Resolution af 10. Januar 1750 blev det befalet, at Kongens Partikulærkasse skulde afholde Udgifterne ved Opførelsen af en særlig Bygning ved Gethuset paa Kongens Nytorv ligesom ved et Boreværks Anlæg i den, og Arbejdet maa være blevet drevet hurtigt, ti den 8. Avgust 1750 tog Frederik V det nye Borehus og de deri indrettede Maskiner i Øjesyn, ja en nystøbt Kanon skal endog i Majestætens Nærværelse være bleven udboret (!). Alt syntes at gaa fortræffeligt, og det kommer derfor aldeles uventet, at den nye Kanonstøber under 30. Oktober 1751 afskedigedes, skjøndt, som det tør formodes, ikke i Unaade, ti han fik 100 Rd. som Rejsepenge, og hans Gjæld paa over 450 Rd. blev betalt for ham. Muligvis har han dog ikke ret forstaaet, hvad han paatog sig, ti efter Kjøbenhavns Postrytter var han »Tømmermands-svend af Profession«. ¹

Wetzel rejste, og det af ham anlagte Boreværk stod stille, de betydelige derpaa anvendte Omkostninger syntes fuldstændig bortkastede, men da beordredes under 19. April 1752 Bøssebager *Valentin Marr* til at forandre det saaledes, at det kunde drives med Hestekraft, der bevilgedes 3,500 Rd. til Forandringen og foruden en Præmie paa 1000 Rd., naar Værket paany kom i Gang, stilledes det Marr i Udsigt at blive Boremester med en aarlig Løn af 600 Rd. Han syntes at skulle faa Betydning for Landets Kanontilvirkning, og han var ikke nogen ganske ny Mand paa dette Omraade. Som

ovenfor nævnt dukkede Tanken om paany at smede Jernkanoner en Gang imellem op. I Kristian IV's Tid smededes en Jernkanon paa Hammermøllen ved Helsingør, 1729 og 1731 smededes saadanne paa Gammelholm efter Generalmajor Mushardts Tegning, og i Februar 1734 fik Bøssesmed Valentin Marr 400 Rd. for en af ham smeddet 3-pundig Jernkanon¹.

I Marts 1753 begyndte Marr at bore med den forandrede Maskine, men af de 34 gesvindtskydende 3 Punds Regimentskanoner, som nu udgik fra Værket, vare kun 6 rene og gode, alle de andre havde mindre eller større Gruber i Løbene, og 12 af dem vare ikke perpendikulært borede. Under disse Omstændigheder mente man ikke strax at kunne yde Marr hverken Præmie eller Ansættelse, der blev tværtimod nedsat en Kommission til at undersøge hele Sagen, og i Oktober 1753 erklærede den sig imod Boremaskinen, der arbejdede usikkert, hvorefter der under 27de Oktober s. A. faldt en kongelig Resolution, som fastslog, at der ikke mere skulde støbes massive Kanoner, de skulde fremtidig som før støbes over Kjærnestang, og Boreværket skulde overgives til den ordinære Kanonstøber, Kaptajn *J. B. Holtzmann*, der skulde bruge det ved Udboringen af de over Kjærnestang støbte Kanoner. Der var imidlertid ikke een men to Boremaskiner, idet Marr uden Tilladelse havde forfærdiget »en aparte horizontal Boremaskine«. Herfor fik han dog Tilgivelse, og der udbetaltes ham endog som Affindelse 3000 Rd. Nu levede han væsentlig som Bøssemager og Rustmester ved Tøjhuset, til han i 1775 søgte sin Afsked paa Grund af Alder og Svaghed og fik sine to Sønner *Ludvig Ernst Marr* og *Vilhelm Benjamin Marr* til Efterfølgere, men derfor var

han dog ikke aldeles uden Forbindelse med Boremaskinen; i 1758 blev han beordret til at gjøre den i Stand¹.

Forsøget paa at forsyne Hæren med massivt støbte og derpaa udborede Kanoner var slaaet sørgeligt fejl, samtlige af Valentin Marr udborede Regimentskanoner bleve beordrede omstøbte², men Spørgsmaalet om at faa gode og brugbare Kanoner var for vigtigt, til at man ikke skulde lade Forsøg følge paa Forsøg, og havde Steuben, Wetzel og Marr været kostbare Folk i Kjøbenhavn, blev Franskmanden Peyrembert det ikke mindre paa Agatmøllen.

Den 20. November 1742 fik tre Franskmænd *Philippe Ladoyreau*, *Pierre Dide* og *Étienne Jandin* 6 Aars Eneret i Frankrig paa at forfærdige saadanne smedede Jernkanoner, som Philippe Ladoyreau havde opfundet, men de synes ikke at have haft Held med sig i deres Foretagende. Kompagniskabet opløstes, Étienne Jandin forenede sig med sin Broder Jean Michel Jandin, og under 30. December 1746 fik de, da Ladoyreau imidlertid var død, et nyt Patent paa 12 Aar. De maa imidlertid have forstaaet at vække en vis Opsigt, ti i Begyndelsen af 1751 fik Étienne Jandin ved den danske Legationssekretær i Paris, Justitsraad *Joaquim Wasserschlebe*³, udbetalt ikke mindre end 70,000 Livres (d. e. 16,041 Rd. 64 Sk.) som Forskud paa det Kanonværk, han skulde anlægge i Danmark, og en Mand, der synes at have været hans Kompagnon, Hof- og Parlamentsraad Paul Pierre de la Rivière, kavtionerede den 13. Februar 1751 for Beløbet. Herefter kom Étienne Jandin *de Peyrembert*, som han nu stadig kaldes, hertil, og under 28. April s. A. fik han et udelukkende Privilegium paa, her at fabrikere smedede Jernkanoner og

Morterer. Den forhenværende Agatmølle skulde nu være Kanonværk.

Der blev overdraget Peyrembert et ganske betydeligt Stykke Land ved Arresøens Afløbsaa, det var 2520 Alen langt og strakte sig 225 Alen nord for Aaen ligesom 300 Alen syd for den, men ganske gratis fik han det dog ikke; ved en Forretning af 17. Avgust 1751 blev det bestemt, at han aarlig skulde yde de omboende Bønder 80 Rd. for Jorden. Kanonværket faldt dog ikke fuldstændig sammen med Agatmøllen, det blev lagt 1300 Alen vest for denne ved Kanalens søndre Side, og selve Kanalen blev forandret. Der blev gravet to Arme eller Sidekanaler, og paa Øen mellem disse blev der opført en grundmuret Bygning til Hammer-, Dreje- og Boreværk. Hammeren dreves ved et Vandhjul. Efter at alt dette var bragt i Orden, begyndte man paa at smede Kanoner, men det viste sig snart, at Peyrembert ikke til Gavns havde forstaaet at udføre de nødvendige Vandbygningsarbejder. Til Værn mod Vandet havde han rejst et Fyrretræs Bolværk med Bræddebeklædning, som Vandet let brød igjennem, og hele Værket var truet; Frederik V, der just var tilstede, da Ulykken skete, var imidlertid saa naadig at trøste den modfaldne Peyrembert, han vilde sende ham en fornuftig Mand til at bygge et grundfast Fundament og skjænkede ham ikke mindre end 7000 Rd. til Arbejdets Udførelse. Kort efter mødte Hollænderen *Martin van Dockum* ved Værket, og denne Mand, der i 1736 var indkaldt fra Holland for at være Bygmester paa Holmen, men senere var bleven Valkemøller i Lyngby, opførte nu af kvadrathugne Graasten en Bolværksmur med Goldsluse. Arbejdet maa have været ganske anseligt, ti karakteristisk nok bruger han det i 1753

som Støtte for en Begjæring om at faa Lyngby Valkemølle som Gave. Ti Aar før havde han faaet Brugsretten over Møllen, der tilhørte Kongen, som Ducør for at have bygget den, og nu ønskede han at faa den foræret som Præmie for det ham »bey der sogenanntn Agat- und Canon-Gieszerey-Mühle anbefohlenen und durch göttliches Segen glücklich zum Stande gebrachten Arbeit.« Men denne Ansøgning blev dog afslaaet¹.

Peyrembert var lykkelig kommen over den første Vanskelighed, der frembød sig, og nu arbejdedes der rask fremad. Som Boremester havde han den fra Strasburg forskrevne *Johan Lorentz Funcker*, og som Materialskriver *Carl Ludvig Legier*. Paa alle Maader kom Regeringen ham i Møde. Han fik gjentagne Gange Træer udviste i Frederiksborg Amts Skove til Hammerskafter, og Pengeforskud stod rigelig til hans Raadighed. I 1752 fik han 5000 Rd., i 1753 12,000 Rd. og i 1754 endog 15,000 Rd. Man maa have ventet sig noget betydeligt af hans Virksomhed og imødeset de af ham leverede Kanoners Prøve med Spænding. Efter en med Oberkrigssekretæren, Greve *C. Lerche* afsluttet Kontrakt skulde han levere en 6-pundig, to 12-pundige (af forskjellig Vægt) og en 18-pundig Kanon, med dem skulde Prøven gjøres, og den 6-pundige stod sig. Men længe varede Glæden ikke. Den første 12-pundige udholdt 48 Skud, men i det 49de revnede den ved Fænghullet, og da Peyrembert derefter leverede en ny 12-pundig Kanon, sprang den ved det første Skud i endog mange Stykker. Det skete den 20. November 1755.

Da denne sidste 12-pundige Kanon var smedet, boret og afdrejet, lod Peyrembert den hærde. Den blev gjort

rødgloedende og derpaa bragt ud i Kanalen, og for at den ikke skulde kaste sig herved, havde han gjort en efter dens Løb afpasset Kjærnestang af Jern, som blev indsat i Løbet, saasnart Kanonen var bleven rød. Denne Stang var det imidlertid kun med stor Møje muligt at faa ud af den hærkede Kanon, der som ovenfor nævnt sprang ved det første Skud, og dette mislykkede Skud blev skjæbnesvangert for Kanonens Fabrikant.

I over 4 Aar havde Peyrembert virket her i Landet, bestandig kostet flere Penge, uden at Resultatet syntes at staa i Forhold dertil, og nu var da Taalmodigheden med ham forbi. Man troede at have erfaret, »at dette Slags Kanoner til Hs. kgl. Majestæts Tjeneste ej med en sand og væsentlig Fordel staaar at bruges«, og nu gjaldt det om at redde nogle af de Penge, som vare stukne i Kanonværket. Under 29. November 1755 afgaar der herom en Skrivelse fra Krigskancelliet til Rentekammeret, og dette skriver under 1. December videre til Amtmanden, Gehejmekonferensraad *F. C. Gram* om at »fornemme«, hvorledes Peyrembert agtede at betale de 50,441 Rd. 64 Sk., som han efterhaanden havde faaet i Forskud. Men at man ikke ventede, at han skulde kunne betale, fremgaar deraf, at Gram samtidig beordredes til at lade Kanonværket med alle Peyremberts Ejen dele beskrive og vurdere. Den 6. December fandt Beskrivelsen Sted, og Boremester Juncker foreviste i Peyremberts Fraværelse Alt med Undtagelse af Boreværket, som »for at reservere det derudi befindende arcanum« blev forseglet.

Imod denne summariske Fremgangsmaade forholdt Peyrembert sig imidlertid ikke tavs. Han mente fuldstændig at have opfyldt den i sin Tid med Overkrigssekretæren af

sluttede Kontrakt, han paastod, at han blev uretfærdig behandlet, og han opnaaede da ogsaa adskillige Fordele uden at han kom til at betale en Skilling af den paa ham hvilende Gjæld. Der foreligger et med fransk Virtuositet skrevet Brev fra ham, hvori han som en sidste kongelig Naade udbeder sig tre Ting: at han fri og frank maa forlade Kongens Riger og Lande, at han til egen Fordel maa sælge et ham tilhørende Hus i Borgergade, og at den af hans Ven, Hof- og Parlamentsraad de la Rivière indgaaede Kavtion maa betragtes som bortfalden, og en kongelig Resolution af 2. Marts 1756 siger virkelig Ja til alle tre Begjæringer, men ikke nok hermed. Ved Resolution af 4. Avgust s. A. fik han endnu 3000 Rd. for endelig at aflevere Kanonværket, og denne Sum blev 14 Dage efter forøget med 1000 Rd. som »en Skjænk«. Det er ikke til at forundres over, at Samtiden skumlede over Statens store Liberalitet overfor Franskmanden, og Rektor Benjamin Dass er sikkert kun et Udtryk for den almindelige Indignation, naar han i et Brev af 31. Januar 1756 til Suhm skriver: »Da han anden Gang skulde vise Prøve, revnede Kanonen ved første Skud, hvilket Franzosen ej tog sig nærmere, end han raabede: malheur! malheur! skjøndt de Fleste kunde forud se, at den aldrig vilde holde. Nu siger man, at Fabriken skal opbydes og sælges til anden Brug. Imidlertid har Monsieur levet vel og ejer nu Gaard her i Kjøbenhavn«.

Peurembert synes at have været en Mand, der med ægte fransk Færdighed vidste til det yderste at udnytte en Situation, og det viste han formentlig strax, da han kom hertil. I det Privilegium, som udfærdigedes for ham under 28. April 1751, omhandlede væsentlig Kanonværket, men

en særlig Paragraf gav ham og hans Arvinger Tilladelse til ogsaa at indføre et ubegrænset Kvantum Vin og Brændevin for i Kjøbenhavn at oprette en Vinkjælder. Han var altsaa ikke alene Kanonsmed, men ogsaa Vinhandler, og det er naturligvis i denne Egenskab, at han kjøber sig en Ejendom i Borgergade, i hvilken den reformerte Kirke i Kjøbenhavn strax satte en Prioritet paa 4000 Rd. mod Kavtion af Etatsraad *Just Fabritius*, der i det Hele synes at have haft meget med Peyrembert at gjøre. Naar en Resolution af 4. Juli 1752 saaledes bestemmer, at der af Kongens Partikulærkasse skal udbetales Etatsraad Just Fabritius 10,000 Rd. «zu einigen in unsern Diensten theils verwandten und theils annoch vorseeyenden gewissen Ausgaben», da vare disse 10,000 Rd. bestemte til Peyrembert. Der er ingen Tvivl om, at denne Mand har haft ikke faa gode Forbindelser, og muligvis har der været en vis Modsætning mellem den Lethed, hvormed han gennem disse erhvervede Tilskud fra Kongens Partikulærkasse, og den Stemning, der herskede imod ham i Landetatens Generalkommissariat. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at Peyremberts Gjæld, de ovennævnte 50,441 Rd. 64 Sk., stadig vedblev at figurere i Statsregnskabet, indtil en kongelig Resolution af 12. December 1804 tillod at stryge den.

Peyrembert forlod Landet, men hans Gjæld forblev her, og han skyldte til Andre end til Staten. Kjøbmand Schmidt i Frederikssund og Marketenteren ved Kanonværket Christian Sperling havde Fordringer paa ham; Bønderne i Vinderød, Kregome, Brederød og Sonnerup skyldte han 400 Rd., nemlig 80 Rd. aarlig i 5 Aar for deres til Kanonværket indtagne Overdrev, og endelig fremkom ogsaa Fiskeriforpagter Carlsen med Begjæring om en Skadeserstatning paa 750 Rd. Da

han i 1751 fik Ordre til at afstaa Peyrembert Fiskehuset ved Agatmøllen, tog denne ikke alene Huset men ogsaa den derved liggende Aalekiste, som aarlig indbragte omtrent 150 Rd. Ogsaa disse Forhold maatte ordnes af Staten, der efter Resolution af 19. Avgust 1758 overtog at betale Bønderne deres Tilgodehavende, »som udi deres Skatter og Afgifter likvideres«, ligesom den forundte Knud Carlsen et Afslag paa 500 Rd. i hans Forpagtningsafgift, og hvad endelig Kjøbmanden og Marketenteren angik, da blev det paalagt Peyremberts Efterfølgere at betale dem, ti Peyrembert fik, hvad der ikke er til at undres over, Efterfølgere.

Gjennemlæser man den under 6. December 1755 optagne Synsforretning over Kanonværket, ser man, at Værket var betydeligt og anseligt. Det grundmurede Hammer-, Dreje- og Smedeværk var ikke mindre end 79 Alen langt med i Alt 8 Ilde, og foruden det store Vandhjul, der drev den store Hammer, var der to andre Vandhjul, et til at drive Drejeværket og et til at trække Blæsebælgene. Boreværket, der omgikkes med stor Hemmelighedsfuldhed, havde sin egen Bygning, og ved Siden af den fandtes endnu forskellige Magasiner og Vaaningshuse, Peyrembert havde foruden en Boremester og Arbejdere endnu en Fuldmægtig, en Gartner, en Karl, en Jomfru og en Pige. Under saadanne Forhold er det naturligt, at der meldte sig Friere til det ved Peyremberts Bortrejse ledig blevne Værk, og hvad han ikke havde formaaet, formaaede hans Efterfølgere; det var den ovennævnte Etatsraad *Just Fabritius*, der i Forbindelse med Kancelliraad *J. F. Classen* i 1756 overtog Kanonværket ved Agatmøllen, som strax fik Navnet *Frederiksværk* og snart voxede op til et industrielt Etablissement af virkelig Betydning.

Hermed ere vi færdige med Peyrembert, men inden vi gaa over til hans Efterfølgere, skulle vi minde om, at den ovenfor nævnte Synsforretning oplyser, at Peyrembert dog havde gjort mere end de tre tidligere omtalte Kanoner. I Værkets Magasin fandtes: »1 Kanon kaldet La Chagrine, 12pundiger, vog 1854 Pd., som er bleven hærdet; 1 do. 12pundiger, Prøvestykket kaldet, vog 1677 Pd., uhærdet; 1 do. 6pundiger, Fuglen kaldet, 900 Pd., uhærdet; 1 do. 4pundiger, kaldet Le Fidelle, vog 586 Pd., uhærdet; 1 do. 12pundiger, som er sprængt«. Arresøens nye Afløbsaa har altsaa set en ikke ringe Virksomhed udfolde sig ved Værket, men selv om denne har været større og intensivere, end man paa Forhaand er tilbøjelig til at antage, er og bliver den dog et af Datidens mange resultatløse Forsøg paa at fremkalde Storindustri her i Landet, og dette Forsøg har muligvis været et af de kostbareste. Foruden de henved 50,500 Rd., hvortil hans Gjæld opgjordes ved hans Bortrejse, er der fra Tid til anden ydet ham som Gave snarere over end under 20,000 Rd., saaledes at Kanonværket ved Agatmøllen i Alt vistnok har kostet henved 80,000 Rd., eller i Nutidens Penge omtrent 240,000 Kr., og herfor havde man faaet 5 smedede Jernkanoner, som man ikke vovede at bruge. Frederiksværks Forgængere ved Arresøens nye Afløb vare alt Andet end heldige for Statskassen¹.

V.

FREDERIKSVÆRK SKABES.

I Juli 1756 lod Hans Majestæt Kong Frederik V Landetatens Generalkommissariat ved Overkrigssekretær, Grev Ahlefeldt mundtlig bekjendtgjøre, at han havde skjænket og overladt Etatsraad *Just Fabritius* og Kancelliraad *Classen* det Peyrembertske Kanonværk for der at indrette en Krudtfabrik. Der er ingen forudgaaende Forestilling fra det vedkommende Kollegium at opdage herom, og vi staa da altsaa her overfor et rent og purt Udslag af den kongelige Enevoldsmagt, forsaavidt et saadant Udslag kan være rent og purt, ti selvfølgelig staaer en af Kongens Yndlinge bag ved det. Prins Karl af Hessen fortæller i sine Memoirer, at Classen, forsynet med anbefalinger fra Handelshusene *Fabritius* og *Wewer*, henvendte sig til Overhofmarskallen, Greve *A. G. Moltke*, og efter dette Vink er det ikke vanskeligt at forstaa, hvorledes Sagens Gang formentlig har været¹. *Moltke* var næppe ligegyldig overfor Udviklingen af Landetatens Materiel, og Classen havde et begyndende Navn som dygtig Entreprenør, ja forstod vistnok endogsaa godt at for-

handle med højtstaaende Folk, men dog maa maaske Hovedvægten her lægges paa hans Kompagnon. Kjøbmandsfamilien Fabritius var ikke alene rig, men ogsaa vant til at gjøre Forretninger med Hoffet*.

Vinhandler *Herman Fabritius*, der ved Siden af at drive sin Vinhandel, negotierede med Personer henhørende til den kongelige Familie, efterlod sig ved sin Død (1729) ikke mindre end 11 Børn og blandt dem Sønnerne Mikael og Just, der begge gik videre i det af ham traadte Spor. De bleve begge betydelige Kjøbmænd, og allerede 1736 bleve de sammen med bl. A. en tredje stor Kjøbmand Just Hemmert Direktører i den da oprettede Kurantbank. *Mikael Fabritius*

* Muligvis har Tilnærmelsen til Moltke været søgt rum Tid forud. I det Classenske Fideikommiss' Arkiv foreligger der forskjellige Manuskripter, dels skrevne med Classens, dels med en fremmed Haand, men med Rettelser af Classen, betitlede *Idée de l'État des terres en Dannemarc 1752* og *Commerce de Dannemark, écrit en 1754*. Disse faktiske Udsigter kunne være bleven til som Følge af Classens Stilling som Sekretær i Kommercekollegiet, men de kunne ogsaa være skrevne for at vække Opmærksomhed hos en eller anden Stormand, og at dette er Tilfældet her, synes at fremgaa deraf, at et Udkast til det sidste Manuskript har en længere med Classens Haand skrevet Efterskrift, der er en stor Lovtale vistnok over Moltke. Det hedder her: „C'est le modèle de la plus exacte probité, son coeur grand & magnanime ne connoit que la noble passion de faire du bien; il dirige les bienfaits du Prince avec grandeur & magnificence, sa propre oeconomie avec retenue. On n'a jamais vu en lui ces airs de hauteur & de faste, qui annoncent la grandeur & l'opulence, il se distingue plus par sa moderation qu'un simple particulier. Vous seres surpris, Monsieur, vous qui etes accoutumé à Madrit à ne voir des grands que dans des carosses dorées à huit mulets, qui se font suivre par une douzaine de carosses garnies des officiers de leur maison & un nombre considerable de gens de livrée; Vous seres surpris dis je de voir le premier ministre et le favori d'un grand Roy aller par les rues en carosse suivi d'un seul domestique. . . .“ Hvem er mon den med spanske Forhold bekjendte *Monsieur*, der synes at have tjent som Mellemand?

(f. 1697, † 1746), der blev baade Justitsraad, Hofagent og Direktør i asiatisk Kompagni, associerede sig med *Joh. Fr. Wewer*, der i 1751 blev Etatsraad, og Huset Mikael Fabritius & Wewer, nød almindelig Anseelse, det udførte betydelige Transaktioner og forsynede bl. A. Staten med store Kvantiteter Salpeter til dens Krudttilvirkning¹. Hvad *Just Fabritius* (f. 1703, † 1766) angaar, da associerede han sig ikke, men hans Forretning har sikkert ikke været mindre. 1737 faar han, hans Broder Mikael og Just Hemmert 2000 Rd. udbetalt af Kristian VI's Partikulærkasse, som udlagt »an eine gewisse Hertzoginn«, og lidt senere i samme Aar faar han alene 4000 Rd. udbetalt af den samme Kasse som udlagt til Hof-Marskal Gram »wegen einer gewissen von demselben weiter zu besorgenden Ausgabe«. Han har altsaa, tør man maaske slutte, været en under Kristian VI betroet Mand, og som saadan vedbliver han under Frederik V. Han har Forbindelser paa Hoffets Vegne med det store Hus Alexandre Bruguier & fils i Hamborg, og ovenfor have vi set, hvorledes han af Partikulærkassen i 1752 faar 10,000 Rd. til Peyrembert, ligesom at han og Just Hemmert i 1751 forestaa en Expedition, for at bringe Handelen »nach der Barbarey an einem festen Fuss«, i hvilken Kongen indskød 20,000 Rd. Handelen paa Marokko synes i det Hele at have beskæftiget ham; han besørger saaledes Presenter til Sultanen i Saffy. Som et for Tiden karakteristisk Træk skal det endnu nævnes, at det i 1756 tillodes ham og Just Hemmert at købe et hollandsk Skib, hvis de ikke her i Landet kunde finde et, der var bekvemt til at føre Neger-slaver fra Guinea til de danske Kolonier i Vestindien².

Just Fabritius er, som det heraf vil ses, en virksom

Mand med mange Forbindelser. I 1743 bliver han Agent med Rang som Justitsraader og i 1751 Etatsraad, ikke at tale om, at han i 1749 er Fuglekonge i det kongelige Skydeselskab¹. Han maa have været en velset Person, og derfor var han ogsaa Manden til at bære Sagen frem angaaende det Peyrembertske Værk. Det er formentlig ham, der fører Forhandlingerne med saavel de høje som de allershøjeste Personer, ligesom det er ham, der væsentlig indskyder den nødvendige Kapital, men Tanken, som her realiseres, er vistnok Classens, ti skjøndt Fabritius har været i Forbindelse med Peyrembert, har dette dog næppe været Andet end en almindelig Forretningsforbindelse. For Classens Vedkommende er det derimod naturligt at tænke, at han just ved denne Tid maa have begyndt at se, at hans tidligere Forhold til Jernværket og Kanonstøberiet i Moss kunde briste, hvad der næppe har været ham ganske behageligt, ti han havde sikkert stadig Brug for en saadan Forbindelse, navnlig af Hensyn til de algierske Presenter. Hans Tanke kan da ganske naturlig være falden paa Peyremberts ledige Værk, som det da ogsaa lykkedes ham at faa, endog gratis, sammen med den Mand, han havde bragt til at interessere sig for Sagen.

Da Kongen meddelte Generalkommissariatet, at han havde skjænket Fabritius og Classen den gamle Agatmølle til et Krudtværk, befalede han det samtidigt at forhandle med dem om den fremtidige Krudtleverance til Landetaten, som de skulde paatage sig, og under 28. Juli 1756 foreligger det første Brev fra de nye Kompagnoner til Kommissariatet. Det er en Udtalelse angaaende et dem til Erklæring sendt Kontraktudkast, og paa Basis af denne For-

handling forelægger Kommissariatet Sagen for Kongen, der den 25. Avgust resolverer i den, og denne Resolution er af ikke ringe Betydning, ti ved Siden af at afgjøre Kontrakten om Krudtleverancen, giver den Interessenterne i det nye Værk efter deres derom gjorte Ansøgning en Række nye Begunstigelser¹. Det ved Fabriken værende Vand maa de bruge og lede, som de selv ville, kun maa de ikke opstemme det højere, end det hidtil har været Brug; hvis de ville anlægge »et bestandig vedblivende Kanon-Gietteri«, skal selve Kanonmedien med alt Tilbehør ja selve den hemmelighedsfulde Boremaskine, der dog stadig skal holdes hemmelig, blive dem skjænket, de skulle faa Ret til at brygge og brænde for Værkets Arbejdere, og endelig tillader Kongen, at Etablissementet efter Interessenternes »i saa Maade fremførte allerunderdanigste Begjæring« herefter maa kaldes *Frederiksværk*.

Hermed var det givet, at Værket skulde være i stor Stil. Det skinner allerede igjennem i Kommissariatets Forestilling, ti det udtales heri, at Landets tidligere Krudtmøller »ikke have kunnet tilvejebringe det, man ved dem haver søgt, eller forhindret, at jo betydelige Kapitaler af Landet for Krudt saavel til Deres Kongelige Majestæts Tjeneste som til partikulært Brug er udbragt«, men dette skulde Interessenternes nye Værk forhaabentlig raade Bod paa. Det skulde ikke alene forsyne Landet, men ogsaa sælge til Ulandet, saaledes »at denne Branche af Kommerce, som Fremmede alene have besiddet, og Sverige paa nogle Aar særdeles haver bragt i Flor, kunde tildels og af deres Majestæts Undersaatter drives«. Men her er stadig kun Tale om Værket som Krudtfabrik; nu først blev det klart, at det var

Interessenternes Tanke at oprette ikke alene et Krudtværk men ogsaa et Kanonstøberi, og man kan kun med nogen Forundring se, at der ligesom er blevet lagt Dølgemaal herpaa fra først, men hertil er det næppe nu muligt at angive Grunden, skjøndt en saadan naturligvis har været tilstede. Muligvis har den ligget i et øjeblikkeligt nødvendigt Hensyn til Værket i Moss eller Gethuset i Kjøbenhavn, medens der ingen saadanne Skær var tilstede overfor Krudttilvirkningen.

Efter at Krudtet første Gang er nævnt i Danmark (Ribe 1372), kan der Tid efter anden paapeges forskellige Krudtmøller: ved Rønnebæksholm 1513, Malmø 1524, Kristiania 1589, Flensborg 1590 o. s. v.¹, men Krudtfabrikationen koncentrerer sig væsentlig ved Kjøbenhavn, i Egnen om Lyngby. 1550 faar Esge Bilde Befaling til at bygge en Krudtmølle udenfor Kjøbenhavn, men det er et Spørgsmaal, om denne Mølle er kommen i Stand, ti 1558 paabydes, at »Lejligheden om en Krudtmølle at bygge« ved Kjøbenhavn skal undersøges. Naar en saadan er kommen i Stand, maa derfor staa hen, men mærkes kan det, at Kristian IV 1621 i Almindelighed omtaler en nybygget Krudtmølle; at der 1624 nævnes en Krudtmager »udi vor Krudtmølle ved Kongens Lyngby boendes« (formentlig paa Ørholm), og at Brede i de første Aar efter 1628 optræder som Krudtmølle. Denne forsvinder imidlertid som saadan, hvorimod Ørholm vedbliver, og efter Svenskekrigen kommer Raavad til².

1664 forunder Frederik III Overtøjmester *Peter Kalthoff* Raavads Mølle til »at oprette en Slibemølle til Vores Tøjhuses Fornødenhed saa og en liden Pulvermølle til at lade forfærdige hvis fint Krudt, som Vi til Vores egen Fornødenhed behøver«, og han fik ikke alene Træ udvist »udi næst

beliggende Skove« til Møllens Brug, men Landgilden af tre Bøndergaarde i den nu forsvundne Landsby Stokkerup. Længe blev han imidlertid ikke ved Møllen. 1673 hedder Krudtmageren i Raavad Henrik Steinmann, og i 1675 Hans Wagner. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede er Ole Svendsen her, og efter hans Død forestaas Møllen af hans Enke Anne, som dør i 1718. Det er kort før hendes Død, at Møllen, efter at være sprungen i Luften, forsynes med et nyt Hjul efter Tegning af Papirmager Johan Drewsen paa Strandmøllen. Efter hende bliver *David Rose* Krudtmester paa Raavad, og ved ham gjøre vi Bekjendtskab med en hel Krudtmesterfamilie, ti to af hans Brødre kom i samme Stilling her i Landet¹. Ved Siden af Møllerne i Dyrehaven fandtes der nemlig endnu en Krudtmølle, Donse Mølle ved Hørsholm. Den anlagdes i 1704 af Dronning Louise efter Forslag af den Etatsraad Dose, om hvem vi ovenfor have hørt, at han 1705 anlagde Moss Jernværk, og 1725 blev David Roses Broder *Christian Rose* Krudtmester paa Donse. 1737 mistede han Livet, da Møllen sprang i Luften, og nu gik den over til en tredje Broder *Frederik Rose*, der paa den Tid opholdt sig hos den ældre Broder i Dyrehaven. Først var han kun Krudtmester paa Donse, men fra 1758 forpagtede han Møllen, og i 1765 blev han Ejer af den for i 1768 at overdrage den til sin Svigersøn *C. K. Gøtsche*, der ligesom Classen var baade Normand og teologisk Kandidat.²

De her nævnte Møller forsynede alle oprindeligt Landetaten med Krudt, og da det nye Krudtværk paa Frederiksværk skulde gjøre det Samme, er det naturligt, at dets Fremkomst havde Indflydelse paa de tidligere. Raavad blev, som

vi nedenfor skulle se, nedlagt som Krudtmølle, og hermed skulle vi vende tilbage til Frederiksværk.

Da Generalkommissariatet fik Befaling til at foreslaa en Kontrakt med Fabritius og Classen om Krudtleverancerne, affattede det et Forslag »i Conformite med de forhen sluttede Kontrakter saavel med Krudtmester Rose ved Raavadams Krudtmølle som andre Krudtmøllere«, men der var flere Punkter i dette Udkast, som Classen og Fabritius ikke syntes om. De vilde ikke nøjes med at faa 80 Pd. Salpeter til hvert Centner Krudt, de vilde have 100; Fustagerne vilde de ikke levere gratis men have godtgjort med 44 Sk. Stykket, og endelig var Betalingen for Krudtets Forarbejdelse dem for lav. Kommissariatet oplyste, at Kongen ikke hidtil havde »paa de omskrevne Konditioner givet paa particuliere Krudtmøller over 4 Rd.« for Centneret, medens Classen og Fabritius nu krævede 6 Rd. for et Centner Kanonkrudt og 7 Rd. for et Centner Musket- eller Pistolkrudt. De nye Interessenter, se vi, spænde strax Buen og med Held, ti medens den kongelige Resolution af 25. Avgust 1756 vel fastslog, at de ikke fik mere end 80 Pd. Salpeter til hvert Centner Krudt, indrømmede den dem den forlangte Betaling for Krudttønderne og fastsatte Prisen paa hvert Centner Krudt til 6 Rd. 16 Sk., en Arbejdsløn, der efter Kommissariatets Mening var »merkelig større, end hvad forhen til Partikuliers er betalt.« Denne Betaling var dog ikke udelukkende Arbejdsløn, ti medens Værket fra Tøjhuset modtog Salpeter og Svovl, maatte det selv skaffe Kul »af gode og dertil tjenlige Hasseler.«

Det synes altsaa, som om Classen — ti han var den agerende — godt kunde faa sat sin Villie igjennem, 6 Rd.

16 Sk. i Arbejdsløn for et Centner og 44 Sk. for en Tønde til 100 Pd., er henvend 7 Rd. for Centneret, men i eet Punkt naaede han ikke, hvad han vilde. Kommissariatet havde foreslaaet, at Frederiksværk hvert Aar skulde forarbejde 1000 Centner Krudt til Staten, medens Interessenterne ønskede at levere 1500; men her holdt den kongelige Resolution med Kommissariatet. »Deres kongelige Majestæts Krudtmagasiner maatte ellers i en Hast med Krudt blive opfyldte, som i Fredstider maatte henligge og fordærves Deres kongelige Majestæt til Skade«, skrev Kommissariatet, og heri havde det Ret, men Sagen var den, at medens Kommissariatet, som naturligt var, kun havde Landetaten for Øje, søgte Interessenterne at erobre baade Landetaten og Søetaten. Det fremgaar af forskjellige Skrivelser fra dem, at de tænkte paa at komme til at forsyne saavel Arsenalet som Flaaden, men i saa Henseende lykkedes deres Planer ikke.

Under Frederik IV fik Søetaten sin egen Civilbestyrelse, istedenfor at den tidligere havde haft Generalkommissariat fælles med Landmagten,¹ og denne sin Særstilling hævdede den, som vi skulle se, fuldtud. Hvad Anskaffelse af Krudt angaar, da benyttede den Licitationer, men da Priserne i 1741 steg saa betydeligt, ønskede Etaten at faa en egen Krudtmølle i Dyrehaven, hvor Landetaten allerede havde to, ja den forskrev udendvidere en Krudtmester fra Tyskland, *Peter Heinrich Wewer*, som imidlertid aldrig kom i Virksomhed. Landetaten modsatte sig nemlig, at der kom flere Krudtmøller i Dyrehaven, Planerne om at gjøre Fugleavad til en saadan maatte opgives, og Sagen blev ordnet saaledes, at Søetaten hvert Aar skulde have 400 Centner Krudt fra Donse og 200 Centner fra en Krudtmølle paa Alvøen ved

Bergen.¹ Denne Ordning holdt Søetaten fast ved, da Frederiksværk dukkede op, og heri kan man ikke fortænke den, ti medens Kontrakten med Fabritius og Classen satte Betalingen (væsentlig Arbejdslønnen) for et Centner til mellem 6 og 7 Rd., betalte Søetaten i 1759 Donse 3 Rd. 80 Sk. i Arbejdsløn for et Centner og Alvøen 3 Rd. 48 Sk.²

Dette gjorde imidlertid intet Skaar i Planerne med Frederiksværk, der skulde være et stort Etablissement, hvilket stærkt kommer frem i Interessenternes Henvendelser til Rentekammeret, som skulde ordne Ejendomsforholdet, udfærdige Skjødet o. s. v. I en Resolution af 16. Avgust 1756 udtaler Frederik V til dette Kollegium, at han har skjænket Fabritius og Classen Agatmøllen med tilhørende Jord og Vand, men idet der dog bl. A. tilføjes, at Interessenterne ligesom Peyrembert skulle svare vedkommende Bønder 80 Rd. i aarlig Afgift og give Fiskeriforpagteren en billig Erstatning. Her er Frederiksværk væsentlig kun tænkt som en Krudtfabrik; som et Slags Svar herpaa fremkom der imidlertid under 7 Oktober s. A. en Skrivelse paa ikke mindre end 20 Foliosider fra de nye Interessenter, og den gav al mulig Oplysning om deres Tanker og Planer.³ De toge sig heri »den Frihed at gjøre nærmere underdanigst Forslag om, hvad der os endvidere er fornøden til at indrette og at sætte dette Værk udi den Stand, at Hans Majestæts aller-naadigste Hensigt kan blive paa det Fuldkomneste opfyldt, som er at gjøre dette Værk til et almindeligt Ammunitions-Manufaktur, hvorfra Hans Majestæts Tjeneste med saadanne allerhøjest fornødne Varer kunde forsynes, som ej tilforn uden i den allerringeste Kvantité har været tilvirket udi Landet. Vi fordriste os altsaa underdanigst at fremsætte vores aller-

underdanigste Anmærkninger over Indholden af den kongelige allernaadigste Resolution i den angenehme Forhaabning, at den samme *Esprit de Patriotisme*, der har bragt Eders Excellence til at vise den ædelmodige Handling at raade Hans Majestæt til at overdrage os dette Værk, tillige bevæger Ham til at benaade os saa højtfor nødne Hjælpe midler, som der udfordres til at realisere et for Hans Majestæts Tjeneste og Rigets Sikkerhed saa højt magtpaaliggende Foretagende.«

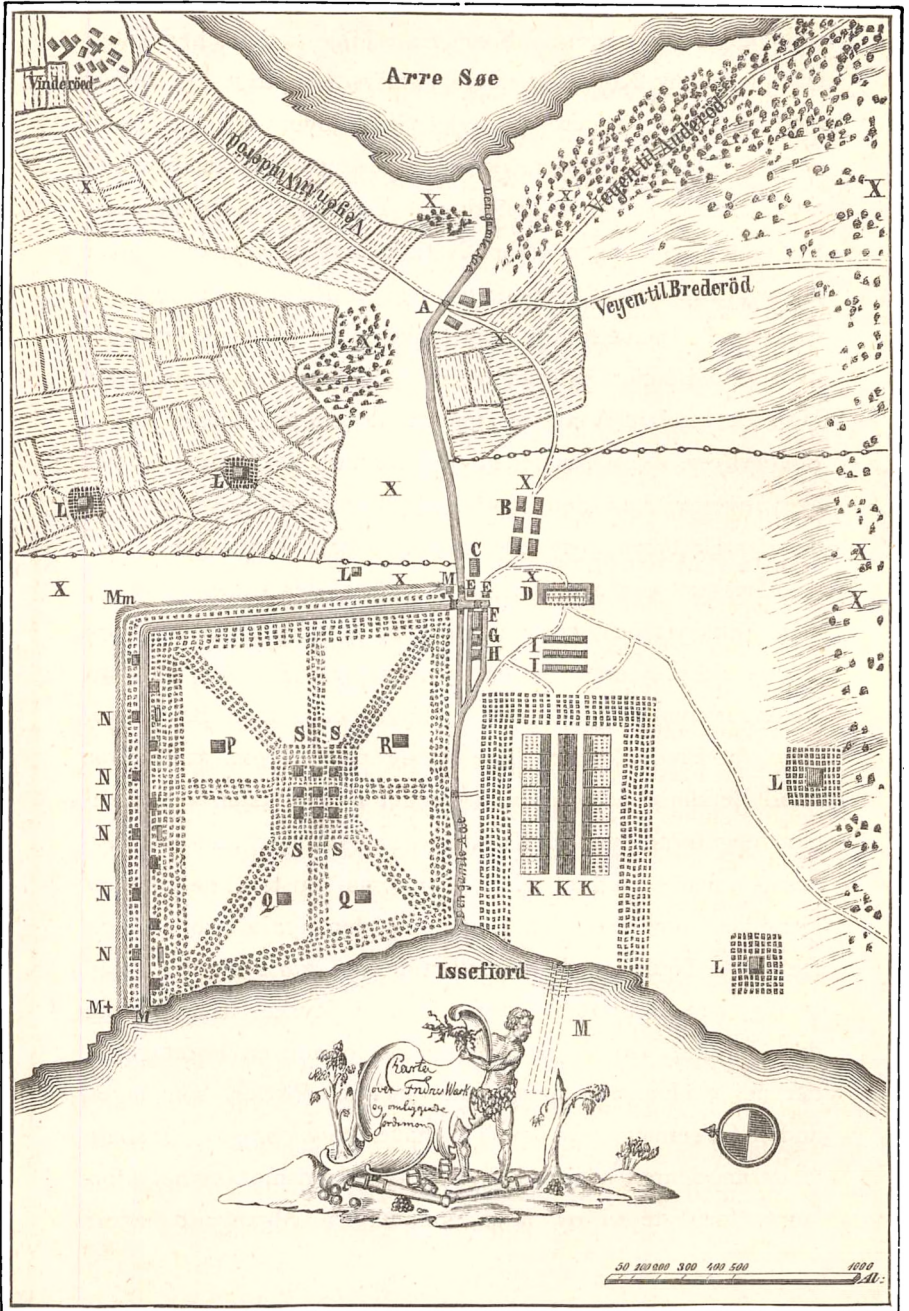
Hvad de vilde, var at anlægge »et Metal-Kanonstøberi, saa mange Krudtmøller, der kan forsyne Hans Majestæts Tjeneste og bestride det hele Lands Fornødenhed af Krudt, en Ankersmedie, der kan forsyne den hele Sømagt med Ankere, og et Valseværk, der er Fundamentet til alle Slags Krigsarmaturer.« Det var Krudtværket, som oprindeligt var stillet i Spidsen, men det synes, som om Kanonstøberiet hurtigst blev sat i Gang. De vare allerede den 7de Oktober saa vidt med Bygning af Smeltehytte og Ovne, at de inden to Maaneder haabede at kunne forevise Hans Majestæt to paa Frederiksværk støbte Metalkanoner. De havde altsaa strax taget deres nye Besiddelse i Brug, men de fandt den øjeblikkelig for lille og mærkeligt nok, navnlig for lille til Anlægget af et saadant Krudtværk, som de oprindeligt havde modtaget den til. Planen gik ud paa, at de skulde anlægge en Krudtfabrik med nogle Hundrede Stamper til en aarlig Forarbejdelse af 4 à 5000 Centner, men skulde det naas, sigede de nu, maatte de grave en 2,500 Alen lang Kanal, ved hvilken Krudtmøllerne kunde ligge i tilbørlig indbyrdes Afstand. De maatte have »en Strækning paa 5000 Alen i Kvadrat, og«, fortsætte de, »da vi endnu formedelst Bøn-

dernes Uvillighed til at gjøre Kjørseler, selv maa lægge os efter at holde 12 à 16 Arbejdsheste, saa behøve vi dertil tillige et anseligt Stykke Land til Hø og Græsning saavel som til Havresæd.« Udgiften herved, hvis Jorden skulde kjøbes af Bønderne, kunde de nye Værker dog umuligt bære, og »altsaa foreslaas allerunderdanigst, om ej Bondebyerne Brederød, Sonnerup, Vinderød og Ætoft (Evetoft), hvoraf Brederød haver 32 Tdr. Hartkorn, Vinderød 54 Td., Sonnerup 16 Td. og Ætoft 54 Td. med tilliggende liden Skov, tilsammen 156 Td. Hartkorn, maatte os overdrages, imod at vi derfor erlægge til Hans Majestæts Kasse saa meget for hver Tønde Hartkorn, som Jordsmonnens Frugtbarhed kan være værd efter billige Mænds Kjendelse.«

De vidste nok, skrive de, at det er imod Rentekammerets Maxime at »alienere« Noget af Hans Majestæts Domæner, men fra enhver Regel maatte der kunne gjøres en Undtagelse, og her forlangtes den ej »uden i Hensigt til Hans Majestæts høje Tjeneste og Landets Nytte.« Til de Værker, de agtede at anlægge, »tages den raa Materie udi Landet eller og kommer herind som Ballast med det ostindiske Kompagnis Skibe. Det norske Kobber, der tilforn er blevet solgt uarbejdet til Fremmede, kan med Tiden blive dem bi-bragt i Kanoner, forædlet til dobbelt Pris, og Hans Majestæts Tiendekobber finde sikker Afsætning«, ikke at tale om, at de vilde »bygge Husmandspladser for et anseligt Antal Husmænd, hvilke skal blive oplærte i adskillige Slags Metalarbejder.« Derved vandtes, »at Værket erholder til evig Tid en fast Stok af gode Arbejdere, Landet en Planteskole af nyttige Jern- og Metalmanufakturere, der vil ved deres Exempel udbrede Kjærlighed for Arbejdsomhed og Vind-

skibelighed hos deres Naboer; Hans Majestæt vil med Tiden erholde en ny Koloni af nogle Hundrede nyttige og velformuende Haandværkere paa det Sted, hvor han nu alene tæller 30 fattige Bønder, der passere deres Tid med at saa Sandhavre og at være ørkesløse. Danmark vil besidde en Herlighed, som ingen anden Nation for Tiden ejer«, ja »paa denne Maade kan Danmark erholde et Birmingham ligesom England og saavel som Sverige have et Boraas og Wedevåg¹, hvor alle Bønder og Indvaanere ere Metalmanufakturister.« Mod et saadant Vederlag maatte de sagtens kunne faa 4 Bønderbyer. »En saa ædelmodig Monark som vores ulignelige Suveræn kan det være ligegyldigt, om han tæller 156 Tønder Hartkorn mere eller mindre i hans Domæner.«

Det er, som man ser, store Planer, der stilles i Udsigt, men Forsøget paa strax at gjøre Frederiksværk til et Gods skulde ikke lykkes. I en ny Skrivelse af 1. Maj 1757 til Rentekammeret² fra Classen andrager han, med Beklagelse over, at Frederiksværk ikke fik de 4 Byer, om, at Værket imod Betaling maa faa »saa meget Grund, som der uomgængelig fornødiges til Krudtværkernes Anlæggelse« i Overensstemmelse med et Kort, som paa omstaaende Side er gengivet, og paa hvilket man ser den nye Kanal angivet. Det lidte Nederlag har imidlertid ikke gjort Classen spagfærdig, han optræder tværtimod med Styrke; faar Værket ikke Jorden, »se vi os nødt til at forlade en Foretagelse, der udi 5 Maaneder haver vist saadanne Prøver, som ingen anden Indretning udi lige Tid haver tilvejebragt. Erholde vi derimod med allerforderligste, hvad Jordsmon vi have forlangt, forpligte vi os inden Sommerens Udgang at have i

det mindste 5 à 6 Krudtmøller i Bevægelse paa et Sted, hvor der ej endnu findes Andet end Sand og Morads.«

Slet saa hurtigt som Classen antydede, gik det nu dog ikke. Omtrent samtidig søgte han om at maatte faa en stor Mængde Egetømmer fra de kongelige Skove, da det ej havde været muligt at faa det »fra de østersøiske Stæder.« Det skulde bruges til Hjul, Axer og Stampetruge i de nye Krudtmøller, og Classen lagde Vægt paa at faa det snart, da »Krudt for nærværende Tid snart ingen Steder i Evropa er at erholde tilkjøbs,« den tredje schlesiske Krig var lige begyndt, men desuagtet fik han Afslag. Overjægermester Gram udtalte, at Skovene ikke kunde præstere det Forlangte, da de vare medtagne af den Udvisning, »som er sket nu paa en Del Aar baade til Kronborg Geværfabrik, Ørholn samt forhen Agatmøllen«¹. Her var altsaa en Hindring, og Ejendomsforholdet til det ønskede Terræn blev ikke ordnet før i 1758, men saa synes ogsaa alle Vanskeligheder overvundne. I Avgust 1758 beordredes Kommandanten i Nyborg til at afgive 1 Underofficer og 40 Menige til Arbejde

A. d. S. 106. Forklaring af Bogstaverne paa Træsnittet: A. Agatmøllen. — B. Vaaningshuse for Arbejderne og Marketenteren. — C. Magasin. — D. Det nye anlagte Gethus. — EE. Kontor og Hus for de Arbejdere, der vaage om Natten. — F. Hammerværket. — G. Drejeværket. — H. Boreværket. — I. Nye anlæggende Magasiner. — KKK. Den nye Dorp [o: By], der anlægges for Værkets Arbejdere. — LLL. Nye Krudt-Magasiner. — M. En ny Brygge (600 Al. lang) — MMM. Den nye Kanal, der bliver fra M til Mm 1200 Alen lang og 24 Al. bred og fra Mm til M† 1300 Al. lang. — NNN ere de 12 anlæggende Krudt-Møller. — OOO ere Reservoirs til det Vand, hvormed Krudtet under Stamperne anflugtes. — P. Vagthus for Arbejderne. — R. Salpeterhus. — QQ. Luttringshuse og Bødkerhus. — SSSS. Tørkehuse og Luttringshuse samt andre Arbejdshuse, altsammen omplantet med Træer, der ere tjenlige til de Kul, der bruges til Krudtets Tilvirkning.

paa Frederiksværk,¹ og det Arbejde, de udførte, var Gravningen af den nye Kanal, ved hvilken Krudtværkerne skulde ligge. Krudtmøllerne rejste sig nu, den ene efter den anden, og samtidig ophørte Raavad at være Krudtværk.

Allerede i August 1757 udtaltes det, at Kongen »intentionirt war die Pulvermühle im Thiergarten eingehen zu lassen«, og Bejlerne til den ledige Mølle vare derfor mange. Bøssesmed Johan Jürgen von Bergen, Overkrigskommissær Stephen Hansen, der alt havde Kronborg Geværfabrik, Kjøbenhavns Isenkræmmerlav og det kgl. militære Uldmanufaktur søgte alle om den, men ingen af dem fik den. Mod al Forventning blev den givet til Kongens Kammertjener *N. J. Jessen* for der at oprette et Filehuggeri m. m. Faa Aar efter maatte han forlade den som fallit.² Det var let nok, som man ser, at komme af med Møllen, men Krudtmesteren *David Rose* var det vanskeligere at komme af med. I Begyndelsen af 1761 skriver Overkrigssekretær Ahlefeldt, at Rose, skjøndt der er lovet ham 400 Rd. i aarlig Pension, »desuagtet aldrig hidindtil har villet frafalde hans ellers formerende enorme Prætension, saa at derfor den fornødne Ordre om Pensionen ej har kunnet expederes«. Han faar da en særlig Gave paa 300 Rd. foruden Pensionen, men hermed er han endnu ikke tilfreds. Han haaber stadig paa Erstatning for det »Zuschuss und gehabte Verlust«, som hans Virksomhed for Landetaten paa Raavad har forarsaget ham, og han antyder, at han gjerne vilde have sine tre Døtre tillagt Pension. Men nu taber man Taalmodigheden, og i et Brev af 14. April 1761 maa han fraskrive sig enhver fremsat Prætension.³

Nu var Raavad skaffet til Side, Frederiksværk stod med

Hensyn til Krudtfabrikationen uden nogen Konkurrence, der var værd at agte, og paa Kanonstøbningens Omraade kom det ogsaa til at staa ene. Gethuset i Kjøbenhavn blev nedlagt.

Gethuset paa Kongens Nytorv var bygget 1671 og har muligvis oprindelig sorteret under Søetaten, 1672 er det i alt Fald Admiralitetet, der ansætter dets første Støber Holmlænderen *Ahasverus Koster von der Hart*. Holmen grænsede jo ogsaa nær op til det, 1737 blev der tilmuret en Dør paa det »for Holmens Frednings Skyld«, og da Tjærehusets Plads 1747 afgives til et Komødiehus, expederes Sagen gennem Søetaten¹. Ikke desto mindre maa det væsentlig betragtes som Landetatens Støberi, og Støbemester *Johan Barthold Holtzmann*, der er her fra omtrent 1725, faar i 1733 Infanterikaptajns og i 1736 Artillerikaptajns Karakter. Paa dette Gethus støbtes dog aldrig Jernkanoner, der vare forbeholdte Norge, men udelukkende Metalkanoner og ved Siden af dem Klokker. Holtzmann støbte saaledes her de »herlige« Klokker til det nye Kristiansborg Slot ligesom en hel Række nye Klokker til Fruekirke, af hvilke en havde en saadan Klang, »at Gaden næsten forekom En at ryste, naar man gik forbi Taarnet«, medens den ringede.² Herefter synes Holtzmann at have været en habil Støber, men der har desuagtet dog næppe været ublandet Tilfredshed med hans Kanonstøbning. 1746 skriver Landetaten til Søetaten, at Hans Majestæt har »anfortroet« Generalmajor *Johan Joseph von Vierkott* Stykgietteriet for begge Etater, og at Gethuset skal afleveres til ham, naar han kommer tilbage fra en Rejse i Tyskland. Det er kun paa Søetatens derom gjorte udtrykkelige Forestilling, at Holtzmann faar Lov til,

før han træder fra, at fuldende Støbningen af 16 36pundige Metalkanoner, som Søetaten endnu har tilgode hos ham af en Bestilling. Vierkott synes imidlertid aldrig at have tiltraadt sin nye Stilling. Stormen drev over. Holtzmann vedblev, og 1748 roses Gethuset stærkt; det er saa bekvemt og vel indrettet, »at ingen Forbedring derpaa kan ønskes eller forlanges«, og i Februar s. A. bestilles 14 trepundige Regimentskanoner hos ham, men mærkeligt nok ere disse endnu ikke færdige et Aar efter, hvorfor det i Januar 1749 indskærpes, at Landetatens Bestillinger »af al Magt skal presseres, saaledes at Kaptajn Holtzmann, indtil alt saadant Arbejde fuldkommen er acheveret, ikke hverken for Søetaten eller Particuliere maa foretage noget andet Arbejde, hvad Navn det end have kan«¹.

Der synes at være noget uregelmæssigt i Holtzmanns Virksomhed, hvad der bekræftes ved en Ansøgning af Marts 1749 fra en af hans Svende (Michel Marcks), der ønsker at faa Lov til at gjøre Gørtlerarbejde; han kan ikke leve som Svend paa Gethuset, fordi »die Arbeit daselbsten nicht continue«. Desuagtet vedbliver Holtzmann, ja 1752 faar han sin Støbeløn forhøjet fra 10 til 14 Rd. pr. Skpd. Han skal støbe en Række gesvindtskydende trepundige massive Metalkanoner (Regimentskanoner), som derpaa skulle udbores af Valentin Marr paa dennes Boremaskinc, hvad dog allerede Aaret efter forandres til, at han som hidtil skal støbe dem hule over en Kjærnestang. Landetatens Arbejde var nu saa presserende, at han først i 1756 kunde aflevere de sidste 6 af Søetatens i 1743 hos ham gjorte Bestilling paa 34 36pundige Metalkanoner. Nu var imidlertid hans Virksomhed til

Ende, ti i 1757 dør han, og hans Bestilling gaar paa en vis Maade over til — Classen.¹

Paa den Tid havde man i Kjøbenhavn meget travlt med Frederik V's Rytterstatue; 1753 var den franske Billedhugger *Saly* kommen hertil. Man søgte ivrigt efter En, der kunde paatage sig at støbe den eventuelle Statue, og man troede en Tid at have fundet ham i en »Fondeur« *Meyer* fra Stokholm, for hvem Holtzmanns Lokaler paa Gethuset gjordes i Stand. Han forsvandt imidlertid snart fra Skuepladsen, og Statuens Støbning blev endelig i 1768 forestaaet af den martialske Franskmand *Pierre Gor.*² Under disse Omstændigheder var Gethuset fuldt optaget. Eterterne vare med Hensyn til Støbningen af Kanoner henviste til Moss og Frederiksværk, og det er derfor ikke unaturligt, at man tænker paa at gjøre Classen til »Stykgietmester«, men ved en eller anden Indflydelse falder Sagen endnu heldigere ud for ham. Under 27. April 1757 gjøres han til Generalkrigs- og Ammunitions-Kommissær (med Justitsraads Rang), Stykgietmesterembedet ophæves, »siden Vi fra Vores Undersaatters private Værker med det til Vores Tjeneste Fornødne af Metal-Kanoner og Mørsere kan vorde forsynet«, men Gagen, 800 Rd. aarlig, inddrages ikke, den faar Classen med nogle Pligter som Generalkrigs- og Ammunitions-Kommisær. Han sættes paa en vis Maade til at kontrollere sig selv som privat Fabrikant. Han skal saaledes bl. A. tilse, at Metal-kompositionen, der bruges, altid er god; to Lærlinge, som Holtzmann havde efterladt sig, skulde han endelig tage til sig og »underrette i Alt, hvis til Støbning henhører og dermed kan have nogen Forbindelse«.³

Denne sidste Forpligtelse blev imidlertid paa ingen

Maade byrdefuld. I Oktober 1758 indmeldte Classen til Generalkommissariatet, at Lærlingene ikke vare paa Frederiksværk. »I allerunderdanigst Følge af Hans Majestæts allernaadigst til mig ergangne Ordre skulde jeg imodtaget dem, naar de havde indfundet sig. Men som jeg hverken ser, at disse unge Menneskers Lykke derved kan befordres eller Hans Majestæts Tjeneste af deres Undervisning drage nogen mærkelig Fordel, overlader jeg underdanigst til Deres Excellences og høybydende Herrers naadige Forsorg at se dem paa bedre og fordelagtigere Maade employeret.«¹ Dermed var den Historie forbi, og Classens øvrige Embedsforpligtelser kom næppe til at tyngge ham haardere.

Som man ser, staar Classen nu som den officielt kyndige i Alt, hvad der vedrører Kanonstøbning. Han maa altsaa have haft ikke faa Kundskaber i denne Retning, men paa et Spørgsmaal om, naar og hvor han har erhvervet sig saadanne, kan der intet Svar gives. Det er ikke oplyst, ti det er kun en daarlig Udvej at henvise til det ikke ubetydelige Bibliotek, som han efterlod sig. Han maa utvivlsomt have haft mere end teoretisk Viden; sikkert er det i alt Fald, at han ledede de praktiske Forsøg paa Frederiksværk med Hensyn til den bedste Metalblanding og i det Hele synes at være optraadt paa en saadan Maade her, at han maa have haft praktisk Kundskab til sit Fag.² Forøvrigt var han selvfølgelig ikke uden praktisk Medhjælp, som Getmester engageredes strax Stokholmeren *Henrik Hornhaver*, der 1755 var bleven Medlem af Kjøbenhavns Gørtlerlav og som en Tid synes at have gjort Tjeneste i Kjøbenhavns Gethus. Han vedblev i sin Stilling som Getmester paa Frederiksværk til sin Død i 1774.³

I November 1756 blev en »sprukken og derfor ubrugbar Metalkanon« paa Kronborg overladt det nye Værk til Omstøbning, i December s. A. approberedes tre Tegninger »respektive til en 12, 6 og 3pundig Metalkanon«, og i Februar 1757 overlodes der endelig Værket 20 Skpd. Kobber og 5 Centner Tin, men nu begyndte da ogsaa Støbningen her i et Bindingsværkshus med Bræddebeklædning, i hvilken der var indrettet en Metalsmelteovn paa 110 Centner og en mindre Ovn paa 6 à 8 Centner. Og de første Støbninger maa være lykkedes. Under 22. Marts 1758 befalede Kongen, »at til Kanoners og Mørseres Forfærdigelse til Fornødenhed af vor Land-Militæretat aarlig extraordinær skal anvendes 20,000 Rd.«, og samme, hedder det videre, skulle støbes paa Frederiksværk. Kommissariatet faar Paalæg om at slutte Kontrakt med Entreprenørerne, idet det yderligere hedder, at Classen, »som han sig allerede tilforpligtet haver, paa Ed og Samvittighed« skal være ansvarlig for, at .Metallet, hvoraf Kanoner og Mørsere støbes, altid i den Proportion vorder meleret, som efter nærmere Overlæg med Chefen for vort danske Artilleri-Corps General-Lieutenant von der Pfordten er at fastsætte og til vores Tjenestes Befordring bedst er agtes at være«¹.

Den her omhandlede Kontrakt kom imidlertid aldrig i Stand, og Skylden herfor maa tilskrives Værket selv. Det blev sat i Kundskab om Resolutionen af Marts 1758, men først i September svarede det, og Svaret gik ud paa, at naar de nu ved Værket støbte 10 sexpundige og 10 trepundige Kanoner vare prøvede, vilde Interessenterne indgive et definitivt Forslag om, hvorledes de kunde ønske Alt ordnet. Dette Forslag kom i November, men var af en saa

vidtløftig Beskaffenhed, at Generalkommissariatet ikke hurtigt kunde fremkomme med en Forestilling om det, og i Mellemtiden kom der en Sag op, som medførte en yderligere Udsættelse. Efter Holtzmanns Død henlaa 6 af ham støbte trepundige Kanoner uden at være efterborede, og det blev i April 1758 tilladt Landetaten at lade dem gjøre færdige paa Frederiksværk, men her synes man ikke at have haft Lyst til Arbejdet. Kanonerne, hedder det, passe ikke til Værkets Borebænk, og der rejses Tvivl om, hvorvidt de ere værd at udbore. »Jeg«, skriver Classen, »finder desuden derpaa at udsætte, at Dødhovederne¹ ere for svage, som gjør, at Metallet udi Mundingen af Kanonerne er for blødt og følgelig ej kan modstaa en Mængde af Skud, førend Sjælen bliver skjæv. Det er at anmærke, at det ej saa meget er Naturen af Metallet, der forårsager dette, som at Dødhovedet ej haver sin fuldkomne Tyngde for at sammentrykke Metallet, dernæst at Metallet ej er blevet holdt udi Fluss nogle Timer, efter at Smeltningen er sket, for at det ved sin egen Tyngde kan tilstoppe de Vindblærer, Faldet af Materien i Formen havde kunnet sætte. Som denne Metode forhen ej er bleven brugt, er det Slumpelykke, om Støbningen lykkedes.«²

Classen holder en lille teknisk Forelæsning for Kommissariatet, men den gjør, som det synes, ikke Indtryk paa det. Vil Classen ikke udbore Kanonerne, kan det ske paa Marrs Boremaskine, der henstaar paa Kjøbenhavns Gethus, som endnu stadig sorterer under Landetaten. Den nødvendige Resolution hertil udvirkes, det er i December 1758, men saa synes Classen at være kommen til anden Erkjendelse. Kanonerne ere og blive daarlige, skriver han, han

ved det fra den af Holtzmanns Svende (Samuel Metzger), der har støbt dem, men vil Kommissariatet absolut have dem udborede, kan Frederiksværk gjøre det billigere end nogen Anden. Det unge Værk er naturligvis blevet uroligt ved Tanken om, at Kjøbenhavns Gethus paany kunde opstaa som saadant, det maatte ikke ske og skete ikke heller, men Sagen fik dog Følger, ti paa højere Steder fremkaldte den et Ønske om en Sammenligning mellem Holtzmanns og Classens Kanoner. »Vi finde for godt«, hedder det i en kongelig Resolution, »at paa Foraaret eller saa snart det lader sig gjøre, skal 2 Kanoner, nemlig en af Holtzmann og en af Frederiksværk forfærdiget, prøves imod hinanden for at se, hvilken af dem der kan holde det længst ud.« Og selvfølgelig kunde Sagen om Værkets Privilegier og hele Ordning nu ikke afgjøres, forinden denne Prøve havde fundet Sted, men derfor nærede man dog ingensomhelst Mistillid til Frederiksværk. Den samme Resolution, der paabød Prøven, tillod, at der hos det bestiltes »saa mange Regimentskanoner, som udfordres til et komplet Antal nemlig baade for den i Norge værende Armee som for den her nede.«¹

Prøven fandt Sted den 6. April 1759 paa Frederiksværk. Fire Artilleriofficerer vare tilstede foruden begge Entreprenørerne, og der blev prøvet fire Kanoner. Paa en ny-støbt Frederiksværks Kanon var Fænghullet udskudt efter 187 Skud, paa en anden, der var prøvet Aaret før, skete det først efter 263 Skud, og en tredje udholdt endelig 375 Skud, uden at Fænghullet ødelagdes, men aldeles det samme udholdt en Holtzmannsk Kanon, og det blev ikke afgjort, hvilken der kunde holde længst ud, ti Kommissionen havde efter disse Skud bortskudt alle de fra Kjøbenhavn medtagne

skarpe Karduser. Nogen ny Prøve blev imidlertid ikke foranstaltet, men hvad der var sket, blev, i alt Fald efterhaanden, betragtet som en fuldstændig Sejr for Classen. Den tre-pundige Metalkanon, der havde udholdt de 375 Skud, blev kaldet *Prøven* og opbevaret ved Værket, saa længe Classen levede, ja den eksisterer endnu, idet det er den Kanon, som er anbragt i det Mindesmærke over Classen, som nu findes i Kjøbenhavns Tøjhus, og som vi senere skulle komme til nærmere at beskæftige os med. Den bærer bl. a. Indskriften: *Tandem bona causa triumphat*. Endnu skal det her bemærkes, at de to Kanoner, der udholdt 375 Skud, begge vare forsynede med støbte Kobberfænghuller, medens de to andre ikke havde saadanne.¹

»Paa det at Interessenterne i denne betydelige Entreprise ikke længere skal svæve i Uvished og Deres kongelige Majestæt allernaadigst kan være underrettet om det, Interessenterne til denne Entreprises Understøttelse sig allerunderdanigst udbede«, fremkom Generalkommissariatet nu med en Betænkning over Classens og Fabritius' tidligere omtalte Forslag. Kommissariatets Forestilling er af 21. Juli 1759, men det synes, som om denne Sag ikke kunde gaa hurtigt, ti en kongelig Resolution faldt først den 6. Maj Aaret efter. Forslaget angik imidlertid ikke alene Frederiksværk som Støberi, og vi skulle derfor, inden vi gaa over til at gjøre Rede for den kongelige Afgjørelse, kaste et Blik paa forskjellige andre Etablissementet vedrørende Forhold.

Frederiksværk nød paa alle Maader stor Imødekommehed. 1753 var det blevet paalagt Kaptajn Holtzmann at forsyne Krudtmøllen i Dyrehaven med en Ligger og to Løbere af Metal istedenfor tre ubrugelige Marmor-Møllesten,

og disse forøvrigt ikke ganske færdigstøbte Møllebestanddele overlodes i 1757 til Frederiksværk »zu desto besserer und sicherer Instandesetzung der dort angelegten Pulvermühlen.« Hvad Betalingen angaar, hedder det senere, »ville vi desangaaende i sin Tid meddele vores nærmere allernaadigste Resolution«, men en saadan foreligger, saa vidt vides, ikke, saa disse Gjenstande, der forøvrigt ikke bleve anvendte i Frederiksværks Krudtmøller, tør maaske betragtes som en anelig Gave. Deres Metalværdi ansloges til noget over 7300 Rd., og den Arbejdsløn, Holtzmann havde modtaget for dem, var lidt over 1300 Rd.¹ Værkets Krudtmøller fik forøvrigt snart et betydeligt Arbejde at udføre. I de norske Fæstninger fandtes en stor Mængde udygtigt Krudt, som man ønskede omgjort. Man havde korresponderet med baade Alvøen (Didrik Jansen Fasmer) og Donse (Frederik Rose), og medens Alvøen ikke kunde overtage Arbejdet, var Rose villig til at omgjøre Krudtet og stillede i saa Henseende sine Betingelser, der syntes ret antagelige, men han fik dog ikke Arbejdet. En kongelig Resolution af 1. Marts 1758 befalede nemlig, at hvis Classen og Fabritius vilde overtage Krudtets Omarbejdelse paa de samme Betingelser som Rose, skulde der sluttet Kontrakt med dem, og Krudtets Omarbejdelse tilfaldt herefter Frederiksværk, der forøvrigt langtfra var let at forhandle med.²

Interessenterne her vilde ikke udtale sig om nogen Pris, før de havde set Krudtet, og i Juni 1758 fik de da 100 Tdr. sendt ud, idet Generalkommissariatet samtidig meddelte, at der derimellem var 61 Tdr., der efter Rapport fra Tøjhuset havde en saa tilstrækkelig Styrke, at der ingen Bekostning skulde anvendes paa dem. Men herpaa vilde Værket

ikke gaa ind. Naar Krudtet var sendt fra Norge som for-
dærvet, kunde det ikke være godt, og det maatte antages,
at Tøjhusprøven aldeles tilfældigt havde faaet et godt Ud-
fald. »Vi erindre kuns dette saa løseligt«, hedder det i en
lang Skrivelse fra Classen og Fabritius af 25. Juni 1758, »da
det ej vedkommer os at undersøge den rette Beskaffenhed.
Var derimod mig, Classen, paa Embeds Vegne bleven an-
modet at bivaane disse Prøver og at derover indsende mine
Tanker, havde jeg nøjagtigere kunnet foreslaa, hvorledes
man paa anden Maade med dette Krudt havde kunnet for-
fare. Nu vedkommer os alene at andrage *finalement*, paa
hvad Vilkaar Interessenterne udi Frederiksværk kan antage
sig at omarbejde den fra Norge tilsendte Kvantitet beska-
diget Krudt.« Og nu fremsætte de Betingelserne for at
overtage Arbejdet. De vilde bl. A. have Betaling for hele
Massen, uden Hensyn til om noget af den var nogenlunde
godt; de vare endog i deres Beregninger gaaet ud derfra,
»ti ellers kunde det ej anses for rimeligt, at vi vilde om-
gjøre Krudt, der ej slaar over 4 à 6 Fod med 26 Pd. Sal-
peter Tilsats [pr. Centner], hvilket var at sige, at vi vilde
gjøre samme Virkning med en Force af 40 som ellers gjøres
med 80, og denne magiske Operation have vi ej endnu ud-
fundet.« Interessenterne stole ubetinget paa, at deres Værk
skal opretholdes. »Paa andre Vilkaar end forommeldt an-
tage vi os ingenlunde at omarbejde bemeldte Krudt, og vi
have ved dette Forslag saa nøje haft Hensigt til Hans Maje-
stæts Interesse, at vores Nidkjerhed fortjener at forefinde
Andet end Mistro. Det maatte dog sættes i højgunstig Be-
tragtning, at vi udi et Aar have gjort og bragt i Gang Ind-
retninger, der ere de betydeligste, en Nation kan eje, og

som endnu ingen Particulier haver vovet at gjøre paa denne Maade. Deres Begyndelse er gjort saa solide og brillant, at det er Hans Majestæts Gloire og Nationens Sikkerhed nærgaaende, at der sørges for deres Fremvæxt og Haandhævelse.« Fik de nu ej »nogen liden Frugt« for deres strenge Arbejde, vilde de nedkaste sig for Hans Majestæts Fødder og allernaadigst anholde om at blive afløst fra en saa nøjsommelig og ret slibrig Foretagelse og at dem maa blive udbetalt den anselige Kapital, de derudi have vovet.«¹

Efter dette vældige Udfald, der synes at pege paa, at de sikkert troede at have Kongen i Ryggen, kunde Kommissariatet ikke ret staa sig. Ganske gav det dog ikke Kjøb. Det sendte hele det resterende Kvantum Krudt (869 Tdr.) til Frederiksværk, idet det istedenfor at slutte en egentlig Kontrakt den 4. Juli 1758 skrev som følger til Værket: »Vi forse os til, at Hr. General-Krigs- og Ammunitions-Kommisær, som det efter deres Ed og Pligt især paaligger herudinden at iagttage, hvad til Deres Majestæts Tjeneste agtes tjenligst og menagerligst, lader paa berørte Værk paa det Nøjeste erfare, hvor meget egentlig derunder findes, som kunde bruges saaledes, som det er, og dernæst hvad ikkun maatte have nødvendig at siftes, da Arbejdslønnen for hvis der iøvrigt behøves at omgjøres, skal blive godtgjort ligesom for nyt Krudt og Salpeter paa hvert Centner efter Billighed tilstaaet og leveret, og altsaa kunde med denne Omgjørelse uopholdelig begyndes.«²

Hermed var Sagen imidlertid langtfra forbi. I September indkom der en ny, lang Skrivelse fra Interessenterne, hvori de klage over det beskadigede Krudts forfærdelige Beskaffenhed. Det var blandet med baade Flintesten og

Metalstykker, og en af Værkets Møller var som Følge heraf sprungen i Luften, hvorfor de forbeholdt sig al mulig Erstatning.¹ Men ikke nok hermed. De optræde med bestandig kraftigere udtalte Fordringer, og da de i November 1758 indgive deres »definitive Konditioner til' en allernaadigst bevilget Kontrakt angaaende Krudts og Kanoners Leverance fra Frederiksværk«, skrive de til Kommissariatet, at hvis de ikke opnaaede »Alt og Et«, var det dem umuligt at vedblive. De vilde da ansøge Hs. Majestæt om at overtage Værket mod at udbetale dem deres derpaa anvendte Bekostninger med 80,000 Rd. Dette var dog nu som før kun et Skræmmemiddel. »Det er til Landets Fordel og Sikkerhed, at Indretningerne vedligeholdes«, fortsætte de, »men det er Hans Majestæts *gloire* ej at slaa Haanden af Indretterne, ti Suverænenes Løfter maa være hellige«, og nu rose de i stærke Udtryk Alt, hvad de have gjort, idet de slutte­lig tilraabe Kommissariatet: »Døm da højbydende Herrer, om Indretterne af saadanne Foretagender bør sættes udi Rang med Sollicitanter, der tilbete sig Naadesbevisninger uden Fortjenester, eller om de bør behandles som nyttige Borgere, der plædere for Haandhævelsen af de vigtige og højst fornødne Indretninger, deres Industri haver bragt paa Skuepladsen til Suverænenes og Nationens Fordel og Hæder.«²

Efter Tonen i denne Skrivelse at dømme har Forholdet mellem Interessenterne og Generalkommissariatet ikke været det allerbedste. Kommissariatet har holdt igjen overfor Interessenternes voxende Fordringer og derved paadraget sig deres Mishag, der stadig tog til, ti Forholdet vedblev at glide fremad i det en Gang traadte Spor. I 1759 fordrede Værket saaledes den i 1756 sluttede Kontrakt angaaende

Tilvirkning af nyt Krudt ændret i væsentlige Punkter: for Tønderne til Krudtet vilde det fremtidig have 72 Sk. istedenfor 44 Sk., og istedenfor 80 Pd. Salpeter til et Centner Krudt ønskede det 100 Pd. De paastod nemlig, at en Favn Ellebrænde, som de i 1756 kunde have for 2 Rd., nu kostede dem 14 Rd., og denne forøgede Udgift maatte de paa en eller anden Maade have erstattet. Kommissariatet var betænkeligt overfor alle disse Fordringer, og da Interessenterne i Marts 1760 rekvirerede et større Kvantum Salpeter, skjøndt der efter Kommissariatets Mening var et ikke ringe Misforhold tilstede mellem det fra Værket leverede Krudt og det dertil erholdte Salpeter, vilde det ikke paa egen Risiko godkjende Rekvisitionen. Det tilskrev Overkrigssekretær *Ahlefeldt* herom, men han gav den vedkommende Fuldmægtig, Justitsraad *Andreas Holm*, Brevet tilbage med den mundtlige Besked, at han ikke havde Noget imod, at Salpeteret blev udleveret.¹ Det trak, som det syntes, op til et Sammenstød mellem Kommissariatet og Værket eller rettere Classen, ti han var stadig den Agerendé, ligesom Skrivelserne som Regel vare skrevne af ham, men Kommissariatet syntes at skulle trække det korteste Straa, ti højere Vedkommende sluttede sig væsentlig til Classen, der ikke tog i Betænkning bestandig at blive skarpere.

Efter Indstilling af vedkommende Artilleriavtoritet paa lagde Kommissariatet Værket at gjøre en Stang, ved hvilken Krudtprøverne foregik, højere. Den nye Stang, der skulde rejses, skulde være 110 Fod høj. Med Udførelsen heraf trak det imidlertid ud, og i Maj 1761 skriver da Classen til Kommissariatet: »At den befalede nye Krudtstang ej endnu er bleven færdig, er ingenlunde min Skyld. Dertil fornødiges

7 Stykker pommerske Bjælker, der i det Mindste maa holde 30 Alens Længde udi hvert Stykke, og endnu i dette Aar haver intet andet Tømmer end fra 20 til 23 Alen været at erholde.« Og han fortsætter: »og da de til Prøverne Kommitterede alene ere faldne paa det Indfald, at have en ny Krudtstang, fordi den forhen brugte ej holder 110 Fod og de ej kan ved Øjesynet maale de Grader, Krudtet gaar over Stangen, var det da ej nok, naar dem blev befaleet at antage det Krudt, som de kunde se gaar over Stangens Højde.« Han giver derefter en Del Vink om, hvorledes Prøven burde foregaa, og tilføjer endelig: »Disse Punkter, haaber jeg, er fornøden at iagttage, paa det at Hans Majestæts Tjeneste ej skal tjene til Konvolut om Lyst til at dadle og chikanere de[m], der søge at opfylde alle Pligter, den strengeste Nidkjerhed for den kongelige Tjeneste kan udkræve af Folk, der i lige Grad hver Dag have Ære, Samvittighed og Død for Øjne.«¹ Et saa skarpt Sprog viser afgjørende, at der har været en ikke ringe Spænding tilstede, men en saadan Spænding er i og for sig ikke unaturlig, ti Frederiksværks Stilling var i høj Grad uregelmæssig for ikke at sige forunderlig. Det leverede Landetaten store Kvantiteter af Krudt og talrige Kanoner, eksempelvis kan det oplyses, at der i November 1758 blev prøvet 18 sex- og trepundige Metalkanoner ved Værket, at der i Februar 1759 paany var 32 trepundige Kanoner færdige, at de ovenfor omtalte Holtzmannske Kanoner vare udborede i Marts 1759 o. s. v.², men af Kontrakter med Værket forelaa der kun een angaaende Tilvirkningen af nyt Krudt; om Omarbejdelsen af det gamle norske Krudt forelaa der ingen saa lidt som om Kanonstøbningen.

I Marts 1758 havde Kongen udtalt, at der til Mørseres og Kanoners Forfærdigelse paa Frederiksværk aarligt extraordinært maatte anvendes 20,000 Rd., og han havde samtidig paalagt Kommissariatet nærmere at slutte Kontrakt med Værket herom, men som vi ovenfor have set, traf en saadans Afslutning stadig paa Hindringer. Derfor kunde Interessenterne dog naturligvis ikke undlade at søge Betaling for deres Præstationer. I December 1758 anmodede de saaledes om en à Konto Betaling paa 3 à 4,000 Rd., i Februar 1759 om 6000 Rd., i April s. A. om 4000 Rd. o. s. v., ikke at tale om, at de stadig rekvirerede baade Metal og Salpeter m. m. fra Tøjhuset, saaledes at der opstod et vidtløftigt Mellemregnskab, men om dette Regnskab vare Parterne ikke altid enige. Der foreligger saaledes en Skrivelse af 24. November 1759 fra Greve *Ahlefeldt* til Kommissariatet, hvori han meddeler, at Interessenterne havde henvendt sig til ham og beklaget sig over en Uoverensstemmelse. Da Kommissariatet, skriver Greven, »gefällig gewesen letzhin einen solchen Calcul zu machen, als wenn die Interessenten Sr. königl. Majestät für das Kupfer und Salpeter über 50,000 Rth. schuldig bleiben würden, so nehme ich mir die Freyheit demselben nähern Erwägung anheimzustellen, ob nicht nach demjenigen, was oben angeführet worden, aus solcher Rechnung ein ander Facit zu erwarten seyn mögte.« Men herpaa vilde Kommissariatet ikke inklade sig; det hævdede i en længere Skrivelse sit Resultats Rigtighed.¹ Herover tabte Interessenterne dog ikke Modet, ti hvad der ikke kunde udrettes gennem Overkrigssekretæren, kunde muligvis naas ad anden Vej.

Classen og Fabritius henvendte sig til Grev *Moltke*

De overrakte ham tre vel udarbejdede Memoirer, som Greven lod gaa videre til Overkrigssekretæren med en mundtlig Udtalelse, som denne refererer saaledes: »Sie (3: Interessenterne) hätten ja selber was ausgelegt, dass müszte Ihnen bezahlet werden, und es wäre ja billig, dass sie bei Einrichtung eines solchen Werckes keinen Schaden leiden sollten, und es hätten Ihro hochgräfliche Excellenc Graf von Moltke mit Ihro kgl. Maj. davon gesprochen.« Det Samme gjorde Grev Ahlefeldt, vistnok i Følelsen af Situationens Alvor, og først derefter sendte han — det var den 14. Februar 1760 — Generalkommissariatet de tre Memoirer med en Meddelelse om, at Kongen havde udtalt: »Ja dass ist billig, und dass Ihnen geholfen werden sollte.« Mærkeligt nok maatte der imidlertid endnu en Paamindelse til, før Sagen blev fremmet. Den 16. Marts s. A. skriver Grev Ahlefeldt paany til Kommissariatet. Grev Moltke havde henvendt sig til ham og spurgt, »wie es mit der Sache der Entrepreneurs des Fridrichswærks ginge, ob sie nicht bald das Geld, so Ihr Majestæt Ihnen letztens zugestanden hatten, bekommen könnten«, herpaa havde han kun kunnet svare, at Sagen snarest vilde komme til Expedition, og han udbad sig nu en Meddelelse om, hvorfor den endnu ikke var bragt til Ende.¹

Som man ser, var der herefter Grund til at ile, men de tre Memoirer vare allerede bevægelige nok. I den første gjøres der ganske sikkert kun regnskabsmæssig Rede for, hvad der tilkommer Værket for 110 i Aarene 1758 og 1759 støbte sex- og trepundige Metalkanoner, nemlig 13,745 Rd. 3 Mk. 8 Sk. for 171 til dem leverede Skippund Kobber (foruden hvad Landetaten selv havde leveret) samt 33,000 Rd.

i Arbejdsløn m. m. Men den anden ruller Tæppet op for en Række Frederiksværk overgaaede Ulykker. Den 24. August 1758 var en af Krudtmøllerne sprungen paa Grund af det til Omarbejdelse fra de norske Fæstninger nedsendte Krudts uforsvarlige Beskaffenhed; i November 1758 steg Vandet under en Orkan saa uhyre, at det gik over to Dæmninger, trængte ind i et Tørrehus og ødelagde 470 Centner Krudt; fra Jægerspris havde man modtaget 370 Favne Ellekul af en saa ussel Beskaffenhed, at det deraf forarbejdede Krudt var ubrugeligt, og saaledes havde Værket lidt forskjellige betydelige Tab, der billigvis burde erstattes det. At opbygge den sprungne Mølle havde kostet 5000 Rd., og i den Tid, den laa hen uden at kunne bruges, havde man sat andre 5000 Rd. til i tabt Fortjeneste o. s. v. Den tredje Memoire giver endelig Oplysning om, hvad Fredriksværk efter Uddrag »af Étatsraad Fabritii Bøger saavelsom af de, der ere holdte ved Værket«, havde kostet Entreprenørerne fra August 1756 til Udgangen af 1759, nemlig 120,000 Rd., medens Indtægten kun havde været 30,000 Rd. Værket stod dem altsaa nu i 90,000 Rd., hvilket var altfor meget og kunde have været betydeligt mindre, hvis Staten var kommen dem imøde med at henlægge de omkringliggende Byer under Værket, med at tilstaa dem Tømmer af Statskovene o. s. v. Og Værket var endnu ikke færdigt, de 90,000 Rd. vilde, hvis Maalet skulde naas, blive til 176,000 Rd. Endelig slutter Memoiren med en mærkelig Paavisning af, at Værket, hvor dyrt det endda syntes at ville blive Interessenterne, kostede langt under, hvad der vilde være medgaaet, hvis Hs. Majestæt for egen Regning skulde have anlagt blot saa mange Krudtmøller, at der paa dem kunde

være forarbejdet 10,000 Centner Krudt om Aaret, de vilde have kostet 408,000 Rd. foruden 25,000 Rd. aarlig i Arbejdsløn.

For at faa de 408,000 Rd. ud opstilles det, at alle Møllerne skulde forsynes med saadanne kostbare Metalliggere og Løbere, som det ovenfor er nævnt, at der var bestilt til Raavaddam. Men dette synes at være en aldeles urimelig Regning, og paa lignende Maade kan der rettes en Række Indsigelser mod de af Classen og Fabritius her i det Hele opstillede Beregninger; overfor den sprungne Mølle maa man absolut give Kommissariatet Ret i, at Interessenterne burde have sigtet Krudtet, inden det bragtes paa Møllen, men nu var der kommet Fart i Tingene, og den 29. April 1760 faldt der en for Frederiksværk meget venligsindet kongelig Resolution, der bekjendtgjordes Kommissariatet »til allerpligtigskyldigst Efterlevelse«. Der forelaa ingen Forestilling fra det, men kun to langt fra frygtsomme Skrivelser fra det til Overkrigssekretæren; det var denne, der direkte erhvervede Resolutionen, og herefter vil man kunne forstaa, at Afgjørelsen af de foreliggende Tvistemaal afgjort blev til Gunst for Interessenterne.¹ Frederiksværk skal, hedder det, »paa alle mulige Maader søges understøttet og i fornøden Tilfælde haandhæves som Vores eget Værk og [som] en Indretning, der er for Vores Tjeneste ligesaa nyttig som umistelig.« Interessenterne fik 13,745 Rd. 56 Sk. for leveret Kobber og 5000 Rd. for den sprungne Krudtmølle, ligesom det befaledes, at der paa deres Konto skulde afskrives et betydeligt Kvantum Salpeter og Svovl o. s. v. Det Eneste, der gik dem imod, var, at de ikke fik 5000 Rd. for Afsavnet af den sprungne Mølle, men det har formentlig været en Trøst, at Resolutionen ikke alene roste Frederiksværk men dadlede den afdøde Holtz-

mann. »Af hans fleste Støbninger«, hedder det, »lykkedes ikkun faa Kanoner«, og det tilføjes, at hans »Komposition« ikke var den bedste, »siden af de Kanoner, som han efterlod og som bleve borede paa Frederiksværk. ingen er duelig til Vores Tjeneste.« I Modsætning hertil fremhæves den ved Prøven i 1759 brugte Kanon, som Classen havde støbt; dens Komposition skal tjene til Rettesnor for Fremtiden, og Classens Anskuelser om Dødhovedernes Tyngde godkjendes. »Hvad Afgangen paa de saa kaldede Dødhoveder anlanger«, hedder det, »da have Interessenterne beviset, at de nødvendig maa være af den Tyngde, saasom den hele Støbning, der var sket i den kongelige franske Ambassadørs Overværelse har maattet omgjøres og foretages paany, fordi forbemeldte Hoveder har været lettere og ikkun af 2 Skpds. Vægt.« Endelig udtales det, at der hvert Aar maa betales 8000 Rd. i Arbejdsløn for Kanoner til Landetaten; har den ikke Brug for saa mange Kanoner, som der kan støbes for denne Sum, maa Søetaten nyde godt heraf.

Alt gik fornøjeligt for Værket, og det er interessant at se, hvad vi senere nærmere skulle komme til, at Hofindfyldelsen til Fordel for Classen samtidig gjør sig gjældende overfor Rentekammeret. Ja saa uregelmæssig gik man endog frem, at det i en kongelig Resolution til dette af 21. April 1760 befales, at Indførselstolden paa Krudt i baade Danmark, Norge og de kongelige Dele af Hertugdømmerne skal forhøjes til 6 Rd. for 100 Pd., man glemte, at der nogen Tid forinden var oprettet et eget Kollegium for Told- og Konsumptionssager.¹ Classen har fuld Medbør, og kort efter faldt der nu ogsaa Resolution angaaende Frederiksværks endelige Kontraktsforhold til Staten.

Som det vil erindres, havde Interessenterne efter lang Tids Venten i November 1758 indgivet deres »definitive Konditioner« og forlangt »Alt og Eet«, nu skulde imidlertid Prøven mellem Frederiksværks og Holtzmanns Kanoner gaa for sig, og først i Juli 1759 kom Kommissariatet til at nedlægge Forestilling om Sagen. Det var lang Tid, der var gaaet, og man skulde derfor tro, at den kongelige Resolution vilde komme hurtigt, men den lod stadig vente paa sig, ja saa længe, at man umuligt kan frigjøre sig for den Tanke, at det jo var i fuld Overensstemmelse med Interessenternes Ønske, ja muligvis efter deres Foranstaltning. Som vi have set, havde de gode Forbindelser ved Hoffet. Det gjaldt formentlig om at faa en Del af de uregelmæssige Forhold afgjort, før der kom til at foreligge en Kontrakt; nu vare de væsentlig afgjorte, og nu kom da den 6. Maj 1760 den kongelige Resolution, der fastslog Betingelserne for en endelig Kontrakt.¹ Men mærkeligt nok blev der nu, som vi nedenfor skulle se, slet ikke Brug for disse Betingelser, vi skulle derfor ikke nærmere gaa ind paa dem, men blot konstatere, at de i alt Væsentligt gik med Interessenterne. Resolutionen paalægger bl. a. »Oberbeamterne og Ober-Jægermesteren«, at de »af yderste Evne skulle søge Værkets Fremgang og Nytte paa alle mulige Maader at befordre«, ja selv om Interessenterne i Et eller Andet gaa for vidt; da skulle de »ikke forurolige dem med Processer men til vedkommende Kollegium det indberette og forvente Resolution.« Classens Virksomhed paa Frederiksværk blev med andre Ord ved en aldeles singular Bestemmelse fuldstændig fredlyst, Alt, hvad han foretog sig med eller imod Lovene, blev gjort saa godt som uangribeligt. Kongen blev hans eneste Dommer.

Denne behagelige Resolution blev af Kommissariatet kommunikeret Frederiksværk med Anmodning om at indkomme med et Udkast til den endelige Kontrakt, og Kommissariatet skrev indtil fem Gange herom, men — der kom intet Svar. Karakteristisk er det i det Hele, at Interessenterne stadig synes at have staaet nok saa meget i Forbindelse med Grev Moltke som med Kommissariatet. I Juli 1760 meddeler Overkrigssekretæren det, at han fra Grev Moltke har faaet Meddelelse om, at denne efter Anmodning fra Interessenterne havde gjort Forestilling hos Kongen om et Udlaan til dem af et Par Tusinde Centner Krudt fra Landetatens Magasiner.¹ Interessenterne synes saa vidt muligt at have emanciperet sig fra Kommissariatet. Men hele Forholdet skifter nu med Et Karakter. Under 3. December 1760 meddeler Kongen, at han har »bestilt« Classen, »hvilken Vi nu have forundt Karakter som General-Krigskommissær dog ikkun med Rang med Vore Oberster til Hest og til Fods, til at være yngste Meddeputeret i Vores Landetats Generalkommissariat.« De øvrige Deputerede, hedder det udtrykkeligt, skulle »antage ham udi Kollegio og efterdags de forekommende Sager *conjunctim* med ham overlægge og reglere«.²

Dette Skridt ser i højeste Grad besynderligt ud. Den private Fabrikant gjøres til Medlem af det Kollegium, som skal afslutte samtlige Kontrakter med ham! og der er da formentlig ingen Tvivl om, at det skulde indeholde ligesom en Trudsel mod Kommissariatet, der til Trods for den store kongelige Naade, som uafbrudt vistes Frederiksværk og dets Interessenter, ikke lod sig dysse i Ro, men stadig var paa Post overfor de derfra kommende større og mindre

Fordringer. Resolutionen af 6. Maj 1760 havde bestemt den aarlige Sum, for hvilken der ordinært maatte forfærdiges Krudt og Kanoner paa Frederiksværk til 20,333 Rd. 32 Sk., og den havde udtalt, at Kontrakttiden, for hvilken denne Bestemmelse skulde gjælde, maatte regnes fra 1. Januar 1758, men desuagtet vilde Kommissariatet ikke give Kjøb overfor et fra Værket udtalt Ønske. Interessenterne vilde gjerne strax have Beløbet udbetalt for alle 3 Aar, men Kommissariatet vilde kun gjøre delvise Udbetalinger, indtil der fra Værkets Side forelaa et klart Regnskab.¹ Her var nye Vanskeligheder, men ogsaa her indtræder en ny, uanet Vending. Den 13. December 1760 meddeler Grev *Ahlefeldt* Kommissariatet, at *Etatsraad Just Fabritius*, »da er eine Zeit her sehr schwächlich geworden«, ønsker at træde tilbage fra Frederiksværk, og at Kongen har befalet, at saavel han som Classen skulle holdes skadesløse overfor det store af dem grundlagte Etablissement, som skal overtages af Staten paa visse nærmere Vilkaar. Kommissariatet skal hurtigst muligt gjøre Forestilling herom, og en saadan foreligger da ogsaa allerede den 27. December, men nu igjen lader den kongelige Resolution vente paa sig.²

Hvad Grunden hertil har været, er ikke godt at sige, men *Fabritius* synes i ethvert Tilfælde at være uskyldig heri, ti der foreligger et Brev af 28. Januar 1761 fra ham til Kommissariatet, hvori han ikke alene udtaler, at han paa Grund af Foretagendets store Vanskeligheder er »bleven saa udtrettet, at jeg haver erklæret mig for Hr. General-Krigskommissær Classen, at jeg ikke længere vil eller kan vedblive at gjøre nogen Slags *fournissement* til Frederiksværks Udgifters Bestridelse end til Slutningen af det forløbne Aar«,

men indtrængende anmoder Kommissariatet om at interessere sig for, at Kongen snarest tiltræder »Besiddelsen af en Indretning, som er forknyttet med alt for mange Chikaner og Vanskeligheder, til at den kan fortdrives med Sikkerhed af Partikulære«. ¹ Fabritius staar, som det synes, uvidende overfor Sagens virkelige Stilling, ti Kommissariatets Forestilling var allerede nedlagt; men paa samme Maade som han staar her, har han sikkert oftere staaet. Classen har været den Ledende, den, der har holdt alle Foretagendets Traade i sin Haand, medens Fabritius formentlig kun har været den, der har forstrakt ham og Værket med Penge.

En Gang maatte den kongelige Resolution dog komme, men havde den ladet vente paa sig, blev den ogsaa saa meget des bedre. Den 11. Februar 1761 resolverede Kongen, at han overtog Frederiksværk for 130,000 Rd. Kongen blev dets Ejer, men derfor vedblev Classen dog at være dets Behersker, ti det hedder videre: »Vi have Intet derimod, at General-Krigskommissær Classen, saa snart Værket Os med alle sine Pertinentier er overdragen og tilskjødet, derover beholder Inspektionen, og at han dermed efter eget Behag maa skalte og valte, som han vil, og følgelig bygge dertil, hvad han lyster«. ² Bedre Resolution for Classen kunde næppe tænkes.

Fra 1. Januar 1761 betragtedes Værket som Kongens, men først den 27. Juni s. A. fandt den endelige Overlevering Sted i Overværelse af Overkrigssekretæren Grev *Ahlefeldt*, Gehejmekonferensraad Amtmand *Gram* m. Fl. Classen overleverede det, og Classen modtog det, Frederiksværk var og blev Classen. ³ Stillingen er pikant, men nok saa interessant er det at se Resultatet af de Regnskaber, som nu

opgjordes. Tiden fra Begyndelsen af 1758 deltes i to Perioder, saaledes at 1758 og 1759 endelig afsluttedes, medens 1760 henførtes til det løbende Aar 1761, idet Classen nemlig efter Overenskomst med Fabritius overtog det fulde Ansvar for disse Aar. Og nu kom det frem, at Kommissariatet havde haft god Grund til at holde igjen. Trods alle ved Resolutionen af 29. April 1760 foretagne Afskrivninger var der for Aarene 1758 og 1759 udbetalt Interessenterne 8408 Rd. 24 Sk.* mere, end der tilkom dem, og med Hensyn til 1760 stod det ikke bedre til. I Resolutionen af 11. Februar 1761 hedder det derfor ogsaa, at af Kjøbesummen maa »c. 20,000 Rd. indeholdes, saa længe indtil at Krudtet for den imodtagne Salpeter er afleveret«. ¹ Nu skulde der udstædes et Skjøde til Kongen, men det naaede man først at blive færdig med i 1764. Skjødet *fra* Kongen, hvorved han erklærer, at han i 1756 har skjænket Værket til Classen og Fabritius, blev først udstædt den 13. Januar 1761. ²

Classen havde Lykken med sig. I saavel Stort som Smaat var Frederiksværk blevet støttet, ja til de alt meddelte Exempler kan der føjes en Række andre. Staten laante saaledes Værket Havre, naar dets egne Beholdninger vare slupne op ³, Soldater kommanderedes til Vagt og Arbejde der, ⁴ og endelig resolveredes det, at de Bønderkarle, der vare i Værkets faste Tjeneste, bleve fritagne for at indrulles i Landmilicen. ⁵ Classen vidste paa alle Punkter at skaffe Fredriksværk Fordele, men nok saa interessant som at se dette Værks absolute Fremgang under hans omsigtige Styrelse er det at lægge Mærke til den Bevægelse, som dette

* De havde modtaget Materialer og Penge til en Værdi af 71,500 Rd., medens de kun havde præsteret for 63,091 Rd. 72 Sk.

Foretagende gav Anledning til i de regerende Kredse. Da Overhofmarskal *Moltke* i 1746 strax efter Frederik V's Tronbestigelse udkastede en Regeringsplan for den unge Konge, udtalte han bl. A. en Frygt for, at hverken Hæren eller Flaaden vare i Besiddelse af det nødvendige Materiel. »Die Truppen sind da«, skrev han, »die Zeughäuser aber werden kaum mit allen erforderlichen Nothwendigkeiten versehen sein, um die Truppen nöthigenfalls marschiren lassen zu können«. Det er, som om han ønskede strax at træffe en Classen. Denne kom imidlertid først ti Aar efter, men da han kom, blev hans Plan om at anlægge en fuldstændig Ammunitionsfabrik øjeblikkelig greben, og Moltke er strax hans faste Støtte, hvad med andre Ord vil sige, at hele Enevoldsmagten stilledes til hans Disposition. Uden at indtage nogen ministeriel Embedsstilling herskede Moltke, naar de udenrigske Forhold undtages, i hvilke han lod den ældre Bernstorff raade, uindskrænket under den svage Frederik V; og han ønskede end ikke at overtage noget bestemt Hverv, »weillen ohnehin«, som han siger i sin Selvbiografi, »alle jnländiesche und ausländiesche Affairen zu meiner Kenntniss gekommen und durch mich gröstentheils Ihro Majestät dem König allerunterthänigst vorgetragen werden«. ¹

Moltkes Forhold til Frederiksværk kan herefter have været aldeles uinteresseret, men saavist som Sympati er en god Hest at ride, har Classen sikkert forstaaet at nære en saadan Følelse hos Moltke, ligesom han i det Hele har vidst at benytte sin Stilling. I hvilken Udstrækning han drog Nytte af den, have vi ovenfor set, og et Sammenstød med Landetatens Generalkommissariat, der ikke vilde være hans helt lydige Tjener, kunde derfor vanskelig undgaas.

Om Kommissariatet i det Hele rygtede sin Gjerning forsvarligt og godt, skal ikke undersøges her, men det synes afgjort, at det i alt Fald paa den Tid har haft en Villie eller en Stivhed, der grænsede op dertil. Naar der forelaa en Tilkjendegivelse af den kongelige Villie, udførte det selvfølgelig strax den givne Befaling, men forøvrigt gav det ikke Kjøb, navnlig ikke overfor Classen. Det udtalte sin Mening uden at lade sig forknytte af, at den næppe vilde gaa igjennem. Der er noget Støt ved det, og dette kommer maaske særlig betegnende frem i en Skrivelse af 5. Oktober 1756 til den ovenfor nævnte Artilleriofficer *Steuben*. Det generede denne at faa danske Breve fra Kommissariatet, og han androg derfor om, at det vilde skrive Tysk til ham, men hertil svarede det, at »Alt, som vedkommer de danske Tøjhuse og Artilleriet i Danmark«, ubetinget blev expederet paa Dansk, og det henviste til, at Oberst *Vierkott*, Major *Oettner*, »ja endog Mons. *Peyrembert* paa Dansk ere tilskrevne«. ¹ En saadan Udtalelse er saa meget mærkeligere, som Alt den Gang væsentlig gik paa Tysk; den ældre *Bernstorff* f. Ex. kunde slet ikke Dansk. ²

Det saaledes skildrede, formentlig baade sindige og stive Kollegium kunde selvfølgelig i Classens Øjne ofte trænge til en Vækker, men desuagtet ser det mærkeligt ud, at han i 1760 udnævnes til Deputeret i det. Efter alt tidligere Passeret kan Udnævnelsen væsentlig kun betragtes som en Krigserklæring, men just derfor kunde det være interessant at vide, hvem der har fattet Tanken til den, Moltke eller Classen? Situationen er i det Hele mærkelig, ti trods Udnævnelsen har Classen, der dog yndede endog fuldt ud at benytte den Magt, han sad inde med, saa vidt det kan ses, aldrig

nogensinde taget Del i Generalkommissariatets Gjerning. Han har maaske følt, at han ikke vilde være vel set mellem sine nye Kolleger, og dog vilde de sikkert alle have modtaget ham, den af Kongen Udnævnte, med Høflighed. Kun hos Fuldmægtigen, Justitsraad *Andreas Holm*, vilde han muligvis have set et surt Ansigt, ti Holm lagde, som vi senere skulle se, sine mod ham uvenlige Følelser aabent for Dagen.

Da Classen blev Deputeret i Kommissariatet, talte det 7 Medlemmer: Generalløjtnant *G. C. Stürup*, Overkrigssekretæren, Greve *C. W. Ahlefeldt*, Generalmajor *L. L. Hoben*, Generalavditør *J. G. Linck*, Konferensraad *G. A. Braëm*, Generalkrigskommissær *H. J. Schultze* og Justitsraad *C. D. Wodroff*, men af disse syv var mindst en afgjort venligsindet mod Classen, nemlig Grev Ahlefeldt, der som Overkrigssekretær og Chef for Krigskancelliet indtog en overordnet Stilling, og ofte var Mellemeleddet mellem Kommissariatet og Kongen. I Januar 1761 sender han Kommissariatets Betænkning angaaende Classens fremtidige Forhold til Frederiksværk til Moltke med en Skrivelse, hvori han afgjort tager Parti for Classen imod Betænkningen og anbefaler det skjønne Værk, der har saa mange Avindsmænd, til Overhofmarskallens vedblivende Protektion.¹ Denne hans Stilling kan skyldes Indflydelse fra oven, fra Moltke, men andre Motiver kunne selvfølgelig tænkes, Motiver, der ogsaa kunne have gjort sig gjældende hos Moltke, ti *Charlotte Dorotea Biehl* fortæller, at han havde sin mærkelig voxende Rigdom for »en stor Del af sine Medborgeres Daarlighed«, og *Reverdil* lægger Vægt paa, at det gjaldt for ham om at forsørge sine mange Børn; han havde i det Hele 22.² Men her skulle vi ikke forfølge dette Spor videre, idet det endnu kun skal bringes i

Erindring, at Classen og den rige Fabritius i denne Tid stadig havde fælles Interesser.

Det er imidlertid næppe kun i Bestræbelserne for Frederiksværks Udvikling, at Moltke og Classen mødtes. I sin Regeringsplan for Frederik V anbefalede han med Styrke at slutte Fred med Sørøverstaterne ved Middelhavet, idet han ventede, at Danmark ved Fragthandel i dette Hav vilde komme til at faa »einen ansehnlichen Gewinn«, og at Classen var stærkt engageret i de algierske Presenter, have vi set ovenfor. Tidligere havde han været Leverandør sammen med Anker og Wærn i Moss, men nu optræder han selvstændig. I Aarene fra 1756 til 1760 leverer han Kommercekollegiet gennemsnitlig 8000 Kugler og 500 Centner Krudt om Aaret til stadig stigende Priser. Medens han saaledes i 1756 fik 21 Rd. for et Centner Krudt, var Prisen i 1760 31 Rd. Leverancen i 1760 løb i det Hele op til 21,517 Rd. Han nøjedes imidlertid ikke med at levere Varerne, han transporterede dem ogsaa, og for Transporten i 1760 fik han 3,400 Rd., hvilket var en Forøgelse af 600 Rd. mod hvad han tidligere havde faaet, men saa var Skibet, han stillede til Disposition, ogsaa noget større. Det havde imidlertid den sørgelige Skjæbne at blive opbragt af en spansk Kaper. Spanien betragtede sig nemlig som værende i stadig Krig med Barbareskerne og paastod, at den danske Regering krænkede Folkeretten ved hvert Aar at tilføre dem større Kvantiteter af Krigsfornødenheder. Striden herom var i og for sig alt Andet end behagelig for Danmark, men Classen led næppe noget Tab derved, ti efter Kontrakten tilkom der ham, saa længe Skibet var opbragt, en maanedlig Godtgjørelse af 600 Rd., og i April 1761 bevilgedes der

ham den Anledning 4,200 Rd. Spanierne beholdt Skibet i 7 Maaneder.¹

Classen vidste, som man ser, altid at være paa den sikre Side, og af særlig Interesse i saa Henseende er det da at se, at han ikke alene ved Indgaaelsen af nye Kontrakter stadig fik Priserne sat op, men at han ogsaa formaaede at faa tidligere sluttede Kontrakter forandrede til sin Fordel. Da Agent *Bjørn* døde (1750), skyldte han Søetaten et større Kvantum Kugler og Bomber, som han havde faaet udlånt til Algier, og denne Leverance overtog Classen mod en Betaling af henholdsvis $5\frac{2}{3}$ og $11\frac{2}{3}$ Rd. pr. Skpd., men da han, rigtignok først 10 Aar efter, naaede at faa Kontrakten opfyldt, fordrede og fik han en Betaling af 6 og 12 Rd. pr. Skpd. Som god Kjøbmand har han altid taget Konjunkturerne med i Betragtning, men samtidig faar man ligesom en Anelse om, at han maaske ikke altid har leveret Algier første Klasses Varer. I Juli 1760 opnaar Frederiksværk Ret til af Landetatens Magasiner at faa udlånt indtil et Par Tusind Centner gammelt Krudt »af det Slags, som ej er det bedste«, og skulde det mon ikke efterhaanden sendes til Algier.² Vi komme senere til Antydninger, der pege i denne Retning. — Første Deputeret i Kommercekollegiet var til sin Død i 1758 Gehejmestatsminister Greve *C. A. Berkentin* og efter ham Gehejmestatsminister Baron *F. L. Dehn*.³

Til Slutning skal der her mindes om, at Classen endnu i Begyndelsen af den her omhandlede Periode nævnes som Kommissionær for Kanonstøberiet i Moss. Den 12. Juli 1759 falder der to Resolutioner om, at 9 gamle Jernkanoner maa udleveres til Værket der paa hans Rekvisition, og om at han snarest paa det nævnte Værks Vegne skal endelig fær-

diggjøre 21 fra det modtagne Jernkanoner, der ikke ere befundne fuldt ud prøvemæssige.¹ Hermed ophører imidlertid hans Virksomhed som saadan. Som ovenfor nævnt havde *Erik Anker* sat *Wærn* fra Støberiet, og det er afgjort, at den nye Bestyrer og Classen ikke stod venligt overfor hinanden. 1762 klager Anker over, at Classen, som han kalder *Wærns Beskytter*, har søgt at ophidse *Værkets Kreditorer* til at nægte ham Kredit.² Moss og Frederiksværk skiltes, men dermed ophørte Classen ikke at have Forbindelser i Norge. Som vi senere skulle se, knytter han saadanne med forskellige norske Jernværker, men nu er han ikke længer Kommissionær eller Fuldmægtig, han er Beskytteren, der gjør Bestillinger. Classen er voxet betydeligt i de 5 Aar, i hvilke han med *Fabritius* havde ejet *Frederiksværk*. Han havde faaet en social Stilling, og han stod nu 36 Aar gammel som en Mand, der havde en ikke ringe Virksomhed bag sig og en lys Fremtid foran sig.

VI.

FREDERIKSVÆRK SOM STATSANSTALT.

Det var et heldigt Øjeblik, i hvilket Classen og Fabritius fattede Tanken om at anlægge Frederiksværk. Den preussiske Syvaarskrig brød ud samme Aar, og Danmark kunde ikke undgaa at ruste sig, ti Krigen nærmede sig ofte Landets Grænser. Mange af de Bestillinger, der gjordes hos det paa Krudt og Kanoner, vare sikkert en Følge af den truende Fare. Fra Sommeren 1758 var Hæren koncentreret i Holsten. Som Grund til dette Skridt maa imidlertid ikke alene Syvaarskrigen nævnes, men ogsaa Forholdene i St. Petersborg. Kejserinde *Elisabet* havde udnævnt sin Søstersøn Hertug *Carl Peter Ulrik* af Holsten-Gottorp til sin Efterfølger, og efter hendes Død, der imødesaas, vilde den nye Kejser, der hadede Danmark, efter al Sandsynlighed kaste sig over det. Da Peter III i Januar 1762 blev Ruslands Czar, gik det da ogsaa, som antaget, hvorfor den franske Grev *St. Germain* i Marts s. A. blev gjort til den danske Hærs Øverstbefalende, og i Juli derefter førte han den ind over Meklenburgs Grænser. De fjendtlige Hære nærmede sig hinanden,

Alt saa ud til en blodig Krig, men da kom Efterretningen om, at Czaren' var bleven afsat, og kort efter at han var bleven myrdet. De gamle fredelige Forhold vendte tilbage, men dermed ophørte St. Germain ikke at staa i Forbindelse med det danske Hærvæsen. Den 28. Oktober 1763 ophævedes Generalkommissariatet, og der oprettedes et Krigsdirektorium med Grev St. Germain som Præsæs. Den danske Hær skulde omordnes.¹

Under saadanne urolige Forhold var der Noget at gjøre for Alle, der leverede Krigsfornødenheder. Ja Bevægelsen bliver en Tid aldeles febrilsk. Kronborg Geværfabrik synes ikke at have kunnet levere de fornødne Geværer, man faar saadanne fra en Kjøbmand i Altona.² Sværdfejer *Joh. Chr. Herrig* leverer Sabler, som man forgjæves ogsaa søgte gjort paa Ørholm;³ Krudt og Salpeter skaffede Kjøbmanden Justitsraad *Reinhard Iselin*⁴, og Jernkanoner rekvireredes fra Moss⁵ o. s. v., men først og fremmest tyede man til Frederiksværk eller med andre Ord til Classen.

I 1761 bestilles der Lavetter paa Frederiksværk, og der underhandles med Classen om at gjøre Kyradsere til Kavalleriet. Den 27. Januar 1762 rekvirerer Classen 60 à 65 Bøndervogne til Transport af lige saa mange trepundige hurtigskydende Regimentskanoner, som laa færdige; den 10. Februar s. A. faar han Ordre til ufortøvet at støbe 24 sexpundige Metalkanoner, 4 36 pundige og 4 10 pundige Havbitzer, og 10 Dage efter forandres Ordren for de sexpundige Kanoners Vedkommende, idet der skal støbes endnu flere, og nogle af dem skulle være efter en preussisk Major *Oetners* System. I Marts næstefter skriver Kommissariatet til Classen, om at han endelig maa skaffe 40—50,000 trepundige

Jernkugler, de skulde have været leveret fra Moss, men Støberiet der havde i sidste Øjeblik meldt sig fra, og hvad endelig Krudtet angaar, da behøvedes der langt mere, end Frederiksværk kunde præstere. Den 13. Juli 1762 modtager Generalkommissariatet et Tilbud fra Classen og Fabritius om at levere 2000 Centner fremmed Krudt til en Pris af 33 Rd. Centneret (Classen solgte ogsaa Staten Salpeter).¹ Men nu vende Forholdene sig. I August 1762 anmodes han om, hvis det er muligt, »wegen der veränderten Conjuncturen« at faa de 2000 Centner Krudt afbestilt.² Peter III var ikke mere, og den uhyre Fare, der saa længe havde truet Danmark, var lykkelig gleden forbi.

Danmark trak Vejret paany, og det Samme gjorde sikkert Classen paa Frederiksværk, hvor han upaatvivleligt har haft et uhyre Arbejde. Hans første Tid her som Bestyrer under Staten har ganske sikkert været en besværlig Tid, og det saa meget mere som der var mange Vanskeligheder at overvinde. Den 2. Januar 1762 sprang tre Krudtmøller; Boremaskinen maatte efter den af ham aflagte Ed kun benyttes af enkelte edsvorne Arbejdere, de vare syge; og endelig berøvede selve Krigen ham en Række Arbejdere. Den 24. April 1762 skriver han til Generalkommissariatet, at han »finder den største Vanskelighed ved at bestride det daglige Arbejde.« »Jeg haver for Tiden«, oplyser han, »ej mere end 265 Mennesker i Arbejde, hvoriblandt jeg maa regne 44 Kvinder, der, ihvor uduelige de ere, dog maa betales med 24 Sk. Dagløn af Mangel paa andre Arbejdere. Foruden disse er jeg nødt til at emploiere endnu 50 Mænd, der af Alder ere saa skrøbelige, at de næppe kan udrette den tredje Del af det Arbejde, de ellers burde afstedkomme«.

En stærk og pludselig Formindskelse af Arbejdskraften synes at være indtraadt, ti endnu den 29. Marts skrev han, at han havde »305 Arbejdere foruden de til Hoveri henlagte Bønder«. Denne Nedgang maa have været følelig, og hertil kom yderligere, at Arbejderne, som han skriver, »sukkomber under det haarde Arbejde, de Nat og Dag ere udsatte [for]. Den Ene bliver syg og sengeliggende efter den Anden, Feber og Brystsyge er her bleven en epidemisk Syge«. ¹ Det var aabenbart en Lettelse, da normale Forhold paany indtraadte, men forøvrigt vare selv de normale Forhold her til en vis Grad abnorme.

Efter den kongelige Resolution af 11. Februar 1761 var Staten Ejer af Frederiksværk, men den udtalte tillige udtrykkeligt, at Classen, der beholdt »Inspektionen«, maatte »efter Behag skalte og valte«, som han vilde, kun skulde han, hvis han »rent vilde afbrække eller nedrive Noget«, melde det til Generalkommissariatet. Classen var selvstændig, og dog stod han under Kommissariatet, som han igjen selv var Medlem af, ti lige til dette Kollegium i 1763 afløstes af Krigsdirektoriet, opføres han stadig som Deputeret i det. Farvandet var fuldt af skjulte Skær, og det blev undertiden vanskeligt nok at komme over dem, ti som vi skulle se, styrede de to Parter ikke altid med nogen udsøgt Forsigtighed. Classen var ikke bange for at bruge den Myndighed, han troede tilkom ham, saaledes som naar han i September 1761 meddeler, at han, da Værket havde Mangel paa Kobber og Tin, havde ladet større Partier heraf ankomme, hvis Kjøbesum (9,400 Rd.) han beder sig anvist, ² og paa den anden Side var Kommissariatet ikke altid villigt til at slutte sig til hans Opfattelse af Forholdene. Den

gamle Spænding imellem de to Parter vedblev, ja den blev om muligt endnu større, end den havde været før.

Et i saa Henseende meget bevisende Aktstykke er et Brev af 16. Juli 1761 fra Classen til Kommissariatet, hvori han først meddeler, at han »for at undgaa Kritiker« ved to Artilleriofficerer har ladet foretage en Opvejning af Værkets Salpeter-, Svovl- og Metalbeholdninger, og dernæst gaar over til at omtale en den 1. Juli s. A. afholdt Krudtprøve, som han er meget misfornøjet med navnlig paa Grund af de, efter hans Mening ubrugelige Prøvemørsere, som ved denne Lejlighed bleve benyttede. Han »gjør sig den Ære« at sende Kommissariatet den ene af dem som »et berømmeligt Monument paa den særdeles Nidkjærhed, upartiske Omgang og nøjagtige Akkuratesse, Hans Måjestæts Artilleri-Officers vise i den kongelige Tjeneste«, og han fortsætter, at hvis Kollegiet skulde »finde, at det er ublu saaledes at medhandle dem, der begynde vigtige Etablissements for den kongelige Tjeneste, vil jeg udbede mig, at Chefen eller den, der kommanderer Artilleriet, maatte erindres om at have nøje Indseende med, at naar der skal gjøres Krudtprøve-Forretninger, at da de brugende Krudtmørsere maa være af den Beskaffenhed, at istedenfor at lade Ild gaa ud saavel neden til som ved Siderne, de maa være saa sikre, at de kan udholde de dermed foretagende Prøveskud«. Det er drillende Ord, der ikke formildes ved Brevets Slutning, hvori han udtaler, at naar Krudtet ophobes paa Værket, fordi Prøverne paa Grund af uduelige Redskaber ikke kunne afholdes, da vil han være »uden Ansvar for alle ulykkelige Hændelser, dem Gud i Naade afvende«. ¹

Hvor mærkeligt det end lyder, synes der ikke at være

blevet foretaget noget Væsentligt i Anledning af denne Skrivelse, og da Kommissariatet i Februar Aaret efter meddeler, at det Staten tilhørende »Forraad af Salpeter og Svovl, som i lang Tid paa Frederiksværk har haftes (!), ufortøvet (i Fald det ikke allerede er færdigt) behøves i godt kontraktmæssig og paalideligt Krudt forarbejdet«, samt spørger om, hvor meget Krudt Værket kan levere om Ugen, svarer Classen temmelig spydigt. Krudtet har været færdigt siden Juni forrige Aar, men bliver stadig ikke prøvet, ja maa maaske nu, da det saa længe har henligget i nye og derfor fugtige Magasiner, delvis omarbejdes. Hvad det andet Spørgsmaal angaar, da »svares underdanigst, at de højbydende Herrer haver selv underrettet sig om den 28. Juni a. p., da de tog Frederiksværk i Øjesyn, at saa mange Mortere, hver Mølle haver, saa mange 20 Pd. Krudt kan udi hver Morter arbejdes i 16 à 20 Timer«, men derefter oplyser han dog, at Frederiksværk i Øjeblikket har 112 Stamper i Gang, at det i Løbet af en Uge vilde faa et nyt Mølléværk med 56 Stamper og Mortere og endelig ved Slutningen af Marts endnu et Værk med 54 Stamper. »Følgelig ses deraf, at jeg kan tilvejebringe anselige Kvanta Krudt tilvirket, lige saa hastig det fornødne Salpeter dertil kan anskaffes«. ¹ Dette skulde imidlertid leveres af Kommissariatet, og saaledes besvarer han egentlig slet ikke det til ham rettede Spørgsmaal; og hvorledes han stiller sig overfor de Leveringer, han modtog fra Tøjhuset, kan ses deraf, at han anmoder om at faa f. Ex. Svovlet tilsendt i forseglede Tønder, han ønsker det nemlig prøvet, da han oftere har modtaget ubrugeligt Svovl. ²

Der var Uoverensstemmelser og Kontroverser med Hensyn til Krudtfabrikationen, og det Samme gjentager sig med

Hensyn til Kanonstøbningen. I Marts 1762, paa en Tid, hvor der er Tale om hver Uge at støbe 4 à 5 sexpundige Metalkanoner, skriver Classen atter og atter til Kommissariatet om, at Værkets Oplag af Metal er for lille. »Jeg haver givet mig den Ære adskillige Gange underdanigst at indberette, at jeg til Kanoners Støbning maa have de tre Fjerdedele til fire Femtedele mere Metal ved Haanden, end der virkelig leveres i Kanoner, ellers kan Metalkompositionerne ej blive i een Kanon af lige samme Qualité som i en anden, heller ikke kan Støbningerne blive med Ifærdighed fortsatte«. Det er den tidligere Strid om Dødhovedernes Størrelse, som synes at blive fortsat, men Classen afgjorde den paa sin Maade. Han stod i Forskud med Metallet, af hvis Værdi han saa fordrede Renter. »Det kan ej af mig forlanges«, skriver han, »at jeg skal lade bestandig henligge en Kapital af 12 à 16,000 Rd. udi Kobber til Kanonstøberiets Fortsættelse uden deraf at erholde den sædvanlige Interesse, da Kobber er en Vare, der ej kjøbes uden rede Penge«. Men her komme vi ind paa et Omraade, hvor der var nok saa mange Vanskeligheder som med Hensyn til Værkets Teknik. Pengene flød ikke let. Rustningerne medførte en saa stor finansiell Byrde, at den næsten knugede Danmark til Jorden.¹

Ved Resolutionen af 11. Februar 1761 var det bestemt, at de 130,000 Rd., som Classen og Fabritius skulde have for Frederiksværk, skulde laanes hos Krigshospitalskassen og Landetatens Pensionskasse, og den aarlige Rente, 5,200 Rd., skulde tages af de til Arbejdsløn ved Værket bevilgede 20,333 Rd. Resten skulde Classen have, og det paalægges Kommissariatet at slutte en Kontrakt med ham. — Han skal aarlig tilvirke 2000 Centner Krudt og støbe 800 Skpd. i Me-

talkanoner, men, hedder det videre, »i Fald man hverken kunde fournere ham det fulde Kvantum Salpeter eller maatte have saa meget Metal ved Haanden, eller ogsaa man vilde ikke lade støbe saa meget, saa bekommer han dog disse 15,133 Rd. lige fuldt til Værkets Drift og Vedligeholdelse«. Man skulde herefter tro, at han var fuldt sikker paa disse Penge, men i September 1761 oplyser han, at han endnu ikke havde faaet Noget hverken for 1760 eller 1761, han tilbyder, at de 8408 Rd. 24 Sk., han skylder for 1758 og 1759, maa fradrages, og gjør derpaa Regnestykket saaledes op, at der tilkommer ham noget over 27,000 Rd. I Oktober 1761 fik han udbetalt 15,133 Rd., men hermed var han ikke tilfreds, og i Februar 1762 skriver han, at det er ham »umuligt at fortsætte denne hver Dag pengetærende og mig ganske ufordelagtige Indretning, naar mig ej prompte ved hvert Kvartals Udgang den i Følge de kongelige Resolutioner bestemte Betaling anvises . . . . saa meget mere som det burde paaskjønnes, at min Nidkjærhed for den kongelige Tjeneste fortsætter og fuldbyrder de Frederiksværkske Foretagender med en større Grad af *ferveur*, end mange Andre vilde gjøre det i mit Sted, naar det aarlige Udbytte ej skulde bestaa i Andet end Chikaner og Bagvaskelse af forgiftede Tunger«. ¹

Det er kraftige Ord, som her udslynges imod Kommissariatet, og de gjentages atter og atter. I Marts s. A. fordrer Classen paany Betaling, ti ellers kan han ikke vedligeholde sin Kredit »udi en Tid, da en forgiftet Tunge søger at ophidse det hele Publikum imod de Frederiksværkske Indretninger og deres Produkter«, og i April skriver han, at hans »Kredit daglig svækkes ved det herlige Rygte,

skarnagtige Mennesker haver udstrøet mig til Fornærmelse, som er Deres Excellence og højbydende Herrer mere end vel bekendt.« Han maa snarest have de ham tilgodehavende betydelige Summer anvist, eller ogsaa maa det tillades ham »de nu ved Værket Arbejdende at forafskedige«. ¹

Der er i disse Skrivelser saa godt som sagt, at Rygterne og Bagvaskelserne, hvis nærmere Indhold nu ikke kan angives, udgik fra Kommissariatet selv, og den, der sigtedes til, var Fuldmægtigen, Justitsraad *Andreas Holm*. Classen omtaler ham direkte i en Skrivelse af 11. Maj 1762, i hvilken han gjør Rede for en stedfindende Krudtprøve, ved hvilken der alt var prøvet 1500 Centner, af hvilke ikke en Gang 2 Centner vare fundne kassable. »Krudtprøverne sker med saa meget større Opmærksomhed«, skriver Classen, »som den saa passionerte (jeg tror for Kongens Tjeneste) Hr. Justitsraad Holm har selv gjort sig den Umage at gaa til Frederiksværk, hvor han ankom om Morgenen Kl. 5 for at skærpe Samvittigheden paa de til Prøven kommitterede Herrer Artilleri-Officerer og at formane dem, at de efter deres Ed og Pligt maatte handle som Kongens tro Mænd, ti der vilde, som han sagde, endnu komme en anden Undersøgnings Kommission over denne Prøveforretning, hvorudi de første Ministre i Konseillet skulde præsidere. Denne for sin Konges og Fædrelands Tjeneste nidkjære og ivrige Mand opholdt sig hos de til Prøve-Kommissionen anordnede Herrer Officerer 1 à 2 Timers Tid, rejste strax derefter og efterlod enhver i dyb Forundring over hans besynderlige Visdom, og dermed endtes den Akt af hans Komedie«. ² En anden Akt skulde imidlertid ogsaa snart endes. Classen klagede direkte over ham: enten maatte Staten overtage

Frederiksværk, eller ogsaa maatte det lægges ind under et andet Kontor, og Resultatet blev, at Holm, der havde været i Kommissariatet fra 1738, i Avgust 1762 meget imod sin Villie blev gjort til Amtsforvalter i Kallundborg Amt. *Charlotte Dorotea Biehl* fortæller, at han for at slippe paaskød, at han ikke kunde skaffe den behørige Kavtion; men han fik det Svar, at en Mand, der af Iver og Nidkjærhed for Kongens Bedste kontrollerede Andres Forhold, ufejlbarlig maatte blive en saa paapassende og nøjagtig Regnskabsfører, at Kavtion var unødvendig, Kongen vilde selv være hans Kavtionist. Han blev Amtsforvalter, men nogle Aar efter kom han fra sit Embede paa Grund af Kassemangel, og Jomfru Biehl kalder ham en sort Sjæl.¹

Der er ingen Tvivl om, at en saadan Mand, i hvis Kontor alle de Frederiksværkske Sager expederedes, kan have beredt Classen, hvem han, som det synes, aldeles ikke troede, store Vanskeligheder, og ligesom det daarlige Forhold mellem Frederiksværk og Kommissariatet i Perioden fra 1756 til 1761 formentlig væsentlig maa tilskrives Classen, der altid blandede Moltke med ind i Sagerne, saaledes kan det muligvis efter 1761 væsentlig tilskrives Holm. Classen synes at have arbejdet ivrigt og ikke at have stillet urimelige Fordringer. Hvor ivrigt han arbejdede, kan ses af nogle faa Exempler. I Maj 1762 tilbyder han Kommissariatet at gjøre Skraakugler, han har «ladet indsætte nye Maskiner, hvorved nogle Tusinde daglig kan blive smedede»; strax efter foreslaar han, at der stadig skal være en Artilleriofficer paa Værket, for at det færdige Krudt strax kan prøves, indpakkes og afsendes; i Juli meddeler han, at han istedenfor 12 af visse Slags sexpundige Kanoner har gjort 20, »paa det

at i Fald en eller anden Hændelse skulde være Aarsag til, at nogle Kanoner mislingede, dog de befalede 12 Stykker efter hvert Rids [o: Tegning] kunde tjenstdygtige leveres«, og samtidig trækker han paa sin Risiko to norske Jernværker med ind i Støbningen af de med saa megen Kraft bestilte Kanonkugler, de to Værker ere Kaptajn *Rasches* ved Porsgrund og *Antoinette Sverdrups* Hakedal nogle Mil nord for Kristiania.¹

Classen var optagen af Arbejde, lige siden han i Begyndelsen af 1761 overtog Frederiksværks Bestyrelse, men desuagtet fik han dog Tid til med en lang Skrivelse af 20. Oktober s. A. at indsende et »Udkast til en Kontrakt angaaende Metalkanoners og Krudts Levering til den kongelige Tjeneste« i ikke mindre end 48 Paragrafer.² Han synes at efterkomme Alt, hvad der blev ham paalagt, og man ser under saadanne Forhold væsentligt bort fra, at han i den lange Skrivelse af 20. Oktober igjen stærkt roser Frederiksværk og Alt, hvad dertil hører, og i Henhold dertil anbefaler det fremsendte Udkast til Vedtagelse. »Her solliciteres ej«, siger han, »om Pensioner og partikulære Benaadninger, men om fornødne Subsidier og Privilegier til at holde overende og understøtte en af Landets vigtigste Forfatninger«. »Hvorfor«, udbryder han, »bør jeg, der brækker Isen for Andre og indretter en vigtig Statsfabrik, ej have Noget forud for simple Fabrikanter?« Vi skulle imidlertid ikke hér dvæle ved det fremsendte Kontraktudkast, ti der gik Aar, inden der kom nogen Kontrakt i Stand. Krigsberedskabet har sikkert fuldt ud lagt Beslag paa Kommissariatets Tid, og i sit korte paafølgende Liv har det sikkert overfor St. Germain's gjærende Reformplaner kun staaet paa saare svage Fødder.

Hvorledes det stillede sig overfor Classen skulle vi se ved at gennemgaa de Tid efter anden afholdte Krudtprøver.

Efter den ovenfor omtalte, særlig uheldige Krudtprøve, som fandt Sted den 1. Juli 1761, afholdtes der en ny i September, men heller ikke den var, som den burde være, og under 29. Marts 1762 skriver da Overkrissekreter Grev *Ahlefeldt* til Kommissariatet, at de 2400 Centner Krudt, som ligge færdige paa Frederiksværk, snarest muligt skulle prøves, at ingen af de Officerer, som deltog i Prøven den 21. September, denne Gang skulle anvendes, men at fire upartiske Officerer, to af Landetatens og to af Søetatens, skulle sendes derned, og at de hver skulle medbringe deres Etats Prøvemørsere, der skulle maales og vejes paa Frederiksværk samt beskrives i Forretningen. Det var aabenbart et Skridt fremad i den af Classen ønskede Retning, som herved tilsigtedes, men det tilfredsstillede ham endnu ikke. I en lang Skrivelse af 18. April s. A. udviklede han sine Tanker. Han vilde have en Prøvemørser »aldeles overensstemmende med den, der efter de kongelig franske Reglements bruges til Krudtprøver i Frankrig«, og han henviste i saa Henseende til Saint Remys *Memoires d'Artillerie* (I—II, 1741). Naar en saadan Prøve kommer i Stand, siger han, »kan det tydelig lægges for Dagen, hvormeget det Frederiksværkske Krudt overgaar alle andre Nationers i Styrke«. Den 11. Maj indberetter han igjen om Prøven, han er synlig stolt over dens gode Udfald, og det er ved denne Lejlighed, at han direkte vender sig mod Justitsraad Holm, der synes at være bleven opskræmmed ved Prøvens gode Resultat.¹

Forholdet mellem Classen og Kommissariatet er paa dette Punkt upaaklageligt, men det skulde blive endnu bedre.

I Avgust 1763 fandt der en stor Prøve Sted, der skulde foregaa »nach der fransösischen Methode«. Der var 4 Land-officerer og 4 Søofficerer ved Værket, og saa sendtes desuden Generalmajorerne *Andr. v. Hauch* og *P. E. v. Gähler* derned; de skulde aflægge en særlig Rapport, og den kom under 23. Avgust. Efter den blev der ikke som tidligere skudt i Højden men i Længden med en Mørser, der havde 45 Graders Elevation, og alt Krudtet, der skulde prøves, blev befundet godt. Generalmajorerne anbefalede »um alle discussiones und discrepances ins künftige vorzukommen« at gaa over til det franske System, hvad der kun kan have været Classen en Glæde, men de bleve ikke staaende her ved. De ansaa det for deres Pligt tillige at bese hele Værket og at erklære sig over det, og i hvilken Retning de gik, ligger strax klart, blot man læser følgende Udtalelse: »Friderichswerk ist ein so wichtiges Etablissement, dass es Schade wäre, wenn es nicht auf alle Weise unterhalten würde. Soll es nur ein Paar Tausend Centner Pulver und einige wenige Canonen jährlich verfertigen, wird es der königlichen Casse zu lästig fallen, denn so gar das Gold kann man zu theuer bearbeiten«. Der burde ikke i Danmark og Norge bruges nogetsomhelst andet Krudt end det Frederiksværkske og alt muligt Artillerimateriel burde tilvirkes her, Frederiksværk burde gjøres saa stort som muligt, »denn jemehr Arbeit diese Fabrique erhält, desto weniger wird sie kosten«. Og endelig hedder det tilsidst: »Schliesslich scheinet uns der Herr General-Kriegs-Commissaire Classen so sehr wie sonst einer fähig zu seyn dieses Werk zu dirigiren, und so viel unsere Kenntniss es zu beurtheilen zulässt, verdienen die

dort gemachten Einrichtungen allen Beyfall und alle Unterstützung«. ¹

Der er herefter ingen Tvivl om, hvorledes disse Herrere vare sindede mod Classen, de udtale her Tanker, der meget ligne, hvad Classen selv udtalte i Anledning af sit Kontraktsforslag i 1761, og denne deres velvillige Stemning blev af Betydning, ti da Krigsdirektoriet med Grev *St. Germain* som Præses den 28. Oktober 1763 traadte istedenfor det tidligere Kommissariat, bleve de to Generalmajorer første og anden Deputeret i det; der var i det Hele sex. ² Classen blev ikke længer i Statskalenderen opført som Deputeret i Landetatens Generalkommissariat, han var underordnet det nye Krigsdirektorium, men der er ingen Tvivl om, at han kunde staa sig ved Byttet, skjøndt Stiftsprovst Holmboe i sin Dagbog skriver: »Lykkelig er den, som ikke staaer under Krigs-Direktorium«. ³

Det kan nu vel heller ikke betvivles, at *St. Germain*s i og for sig vistnok gode Reformer greb haardt ind i mange Forhold og skabte baade Uro og Bekymring. Flere af dem blev da heller ikke af lang Varighed, men saaledes ikke med hans Ordning af Artilleriet, der fra tidligere at have bestaaet af tre Afdelinger, en holstensk, en dansk og en norsk, blev gjort til eet Korps, hvis Artillerividenskab søgtes forøget. ⁴ Under saadanne Forhold er det naturligt, at Opmærksomheden ogsaa henvendtes paa Artillerimateriellet og det Værk, som væsentlig leverede dette. Nu endelig oprettedes der en omfattende Kontrakt med Classen, hvis Hjærte maa have svulmet af Glæde over dens Indhold. Det Departement i Krigsdirektoriet, gennem hvilken den expederedes, forestodes af Generalmajor *Gähler*, der allerede tid-

ligere havde vist sig venligsindet overfor Classen, og en lignende Stemning maa have været raadende hos Grev St. Germain.

Den 20. Oktober 1764 blev der for 5 Aar sluttet en Kontrakt med Classen, hvorefter Militæretaten forpligtede sig til hvert Aar at tage hos ham Kanoner, Mørsere og Havbitser til en Vægt af 800 Centner à 38 Rd., 1000 Centner nyt Krudt à 23 Rd., 1000 Centner omarbejdet Krudt à 6 Rd. 32 Sk. og Artillerimateriel for 10,933 Rd., saaledes at Statens aarlige Betaling til Værket for modtagne Præstationer vilde blive c. 71,000 Rd., og hertil kom yderligere, at Kontrakten til Værkets Vedligeholdelse og Udvidelse tilstod ham 48,933 Rd. aarligt, saaledes at den samlede Sum, Staten hvert Aar skulde yde ham, blev næsten 120,000 Rd.¹ Det var en umaadelig Sejer, Classen herved hjembar, men i Glæden herover opgav han ikke alle andre Ønsker. Han glemte ikke sit gamle Pengemellemværende med Kommissariatet, og i den ovennævnte Kontrakts Slutning fik han endog Krigsdirektoriet til at love, at det snarest skulde tage Sagen for og forelægge Kongen den til Resolution. Alle-rede tidligere havde Direktoriet beskjæftiget sig hermed, men nu blev det Alvor og ved kongelig Resolution af 7. November 1764 blev det afgjort, at naar Classen havde præsteret et vist Kvantum Krudt og ikke mindre end 72 Kanoner, maatte der slaas en Streg over de Kvantiteter Salpeter, Svovl, Kobber og Tin m. m., som han skyldte Staten, og der maatte saa endda udbetales ham omtr. 108,000 Rd. som endelig Afgjørelse af alt Mellemværende til Slutningen af 1763. Det maa have været en Lettelse at faa alle de gamle, igjennem saa mange Aar ophobede Stridsspørgsmaal ud af

Verden, men Classen forhastede sig dog ikke; før i 1768 synes han ikke at være bleven færdig med at levere Alt, hvad han efter Resolutionen skulde levere.¹

Direktoriet er lutter Medgjørighed overfor Classen, men mærkeligt nok er det Samme nu ikke Tilfældet overfor Støberiet i Moss eller rettere overfor Agent Anker. Det er, som om den megen Sol et Sted maatte have en Modsætning i en stærk Skygge et andet Sted. Under 21. Juli 1763 faldt der en kongelig Resolution, hvorved et mellem Anker og Wærn sluttet Forlig stadfæstedes. Anker fik Ret til paa visse Betingelser at udløse Wærn. Men nu hændte det, at det strax efter tilkomne Krigsdirektorium ikke fandt de stillede Betingelser opfyldte, og da den Kapital, som Staten havde indestaaende i Værket (50,000 Kr.), nu efter Direktoriets Mening kunde opsiges, lod det det virkelig komme hertil, ja gjorde endog Exekution i Værket, hvilket foranledigede aarelange Processer, idet Agent Anker paa ingen Maade vilde falde til Føje. Han formente, at Krigsdirektoriet handlede vilkaarligt, og Sagens endelige Udfald gav ham Ret.² Men hvorfor handlede Direktoratet vilkaarligt? Fordrede Solskinnet over Frederiksværk med Nødvendighed, at der maatte falde en Skygge over Moss? Hertil maa der naturligvis svares nej, men muligt er det, at Classens uvenlige Følelser mod Agent Anker her kunne have haft Indflydelse, ti som vi senere skulle se, var han endog meget lieret med baade St. Germain og Gähler.

Nu vare Forholdene utvivlsomt ordnede, saaledes som Classen længe havde ønsket. Han havde en god Kontrakt med Staten, og hans Brugsret over Frederiksværk var næsten at ligne ved Ejendomsret. Intet Under derfor, at han nu

tumlede sig i en Række Forsøg. Det var jo hans ofte udtalte Ønske, at Frederiksværk maatte blive et storslaaet Industrietablisement, og den med Staten i 1764 sluttede Kontrakt nærrede hans Ønsker; blandt de mange Ting, som Statens aarlige Tilskud af 48,933 Rd. skulde anvendes til, nævnes »Einrichtung einer mechanischen Schule« og »Einrichtung der Maschinen und Gebäude zu einer vollkommenen Gewehrfabrik«, paa hvilken der ogsaa skulde gjøres Bajonetter og Sabler. Der var en Mængde Opgaver, som vinkede, og efter at Læreaarene, i hvilken han havde været i Kompagni med Just Fabritius, vare tilbagelagte, havde han trøstigt givet sig i Lag med alle Slags Experimenter.

1761 kaldtes en Silkevæver fra Kjøbenhavn for at væve Messing- og Hestehaars Sigtetøj paa Frederiksværk. I 4 Aar vedvarede Forsøget, men saa opgaves det som for be- kosteligt, og et i Forbindelse hermed staaende Forsøg paa at trække Messingtraad mislykkedes ligeledes.¹ 1762 oprettede Classen et Teglværk, men da det viste sig, at han kunde have de færdige Sten billigere fra Sønderborg og Flensborg, blev Brændingen her ikke af stor Betydning; Teglværket holdtes vedlige men blev ingen Indtægtskilde,² og dette blev endnu mindre en i 1763 anlagt Agat- eller Stenslibemølle. Stedets tidligste industrielle Etablisement var en saadan, den bestod, som vi ovenfor have set, fra 1729 til 1746, saa pensioneredes Sliberne, og den ene af dem *Johan Wildt*, der havde bosat sig i Brederød, kom nu til at forestaa den nye Agatmøllens Anlæg. Han blev imidlertid kun et Aarstid ved Møllen, som derpaa gik over til hans Søn *Christian Wildt*. Der blev slebet og poleret adskillige Knivskafter, Daaser og Stokkeknapper af Agat,

Jaspis og Krystal, men det var ogsaa det Hele, ti Møllen blev snart forandret til Sliberi for Metalsager. Man forstaaer ikke ret, hvad Meningen var med dette Anlæg, og General-kommissariatet forstod det ikke heller, saaledes som man kan se af dets Skrivelse til Classen af 30. Avgust 1763.¹ Samme Aar antog han forskjellige Hjulmagere og Billedhuggere, de skulde gjøre Lavetter, som Classen synes at have ventet Bestilling paa; den udeblev imidlertid, og de engagerede Haandværkere bleve satte til at gjøre Kareter, Chaisser og andre Vogne for derpaa efterhaanden at afskediges. Forøvrigt var der Tale om, at de gamle Trælavetter skulde erstattes af Jernlavetter; der blev i 1763 gjort et Par Jernlavetter paa Frederiksværk, men udover Forsøgets Standpunkt kom Sagen næppe.²

I 1764 synes Virksomheden at have antaget endnu større Former. En Mand, der fortalte, at han havde været Løjtnant i kejserlig Tjeneste, fik Lov til at anlægge en Voxdugsfabrik, som fuldstændig mislykkedes, og samtidig anlagde en Franskmand og en Schweitzer en Fajanceovns-, Pottemager- og Digelfabrik. De formede en Del Vaser, Buster og Kakeler, men de fleste mislykkedes i Brændingen. At forfærdige Vaser og Buster blev da helt opgivet, Kakelerne bleve Hovedfabrikatet, og selv disse bleve forladte for Tagstene, der imidlertid kom til at koste over dobbelt saa meget, som de kunde faas for fra Holland. Det Hele sank ned til at blive et almindeligt Pottemagerværksted.³ I 1764 indkjøbte Classen endelig et større Kvantum Galmei, men det kom til at henligge ubrugt i flere Aar, muligvis var det hans Hensigt at anlægge en Messingfabrik⁴

Han har, som man ser, Planer og Forsøg nok, ja i

1765 tilbyder han at anlægge en Dæl Broer og Smaahavne, som Kommercekollegiet ønskede anlagte forskjellige Steder paa Frederiksborg og Kronborg Amter til Fiskeriets Fremme, men over alle sine Forsøg og Experimenter, der som oftest fik et mindre heldigt Udfald, glemte han ikke Frederiksværks væsentlige Virksomhed. I 1764 byggedes en ny Smelteovn (den tredje), der opførtes en stor grundmuret Bygning for de væsentligste Værksteder, og der blev bygget en Kjøre- og Gangbro over Hovedkanalen, ikke at tale om at der blev rejst en Klokkestabel, hvis Klokke, ved at ringe et Kvarter før Arbejdstiden begyndte, skulde kalde de Arbejdere, der boede i de nærliggende Bønderbyer, til Værkstederne. I Aarene fra 1762 til 1765 byggedes der forøvrigt ikke faa Vaaningshuse ved selve Værket, og i 1765 købte Classen endelig 6 store rhinske Møllestene til Brug ved en paatænkt Sten-Valsemaskine til Tilvirkning af Krudt, de to største skulde være Liggere og de 4 mindre Løbere, og de skulde for at forebygge Farlighed fores med Metal, men da det kom til Stykket, blev det gamle Stampesystem ikke opgivet. Møllestenene bleve lige saa lidt benyttede som de i sin Tid fra Raavad arvede Løbere og Liggere af Metal.¹

De hidtil opnaaede daarlige Resultater med de forsøgsvis prøvede nye Industrier skræmmede imidlertid stadig ikke Classen. I 1765 anlagde han et Voxblegeri og Voxlysestøberi, oprettede et Gørtlerværksted, hvori der ogsaa gjordes Arbejder af Guld og Sølv, ikke at tale om, at nogle Løbsmede, der tidligere havde været paa Kronborg Gevær-fabrik, i dette Aar smedede 5 à 600 Geværløb. I 1766 anlagde han en Rebslagerbane og forskrev en Sabelsmed fra

Solingen o. s. v.¹ Som man heraf ser, tænkte Classen virkelig paa at oprette en Gevær- og Sabelfabrik paa Frederiksværk, men Forsøget lykkedes ikke, hvad der, som vi nedenfor skulle se, paa en vis Maade kom til at bære Frugt. Men forøvrigt maa man sige, at det ikke altid er let at forstaa, hvorfor Classen just valgte at gjøre Forsøg med de her nævnte Industrier. I saa Henseende danner Rebslageriet dog maaske en Undtagelse, ti det staaer muligvis i Forbindelse med hans Overtagelse af de algierske Presenter i samlet Leverance.

Som vi ovenfor have set, leverede Classen en Del af Presenterne (Krudt og Kugler) og transporterede dem til Algier. I 1760 blev hans Skib imidlertid kapret af Spanierne, og i 1761 maatte der da sendes Presenter for to Aar til Deyen. Classen var villig til som sædvanlig at overtage Transporten, men paa Grund af Tidens Mangel paa store Koffardiskibe, maatte han have 5000 Rd. for hvert af de to Skibe, han vilde stille til Disposition, og en kongelig Resolution af 23. Oktober 1761 tilstod ham det. Fragten for et Skib til Algier var altsaa i to Aar stegen fra 2,800 til 5,000 Rd., eller med andre Ord voxet med næsten 100 pCt. ikke at tale om, at Kommercekollegiet laante Kanoner hos Søetaten for at armere de fragtede Skibe. Det var i det Hele store Summer, som det drejede sig om, og alene Tovværket til Presenterne for 1760 og 1761 betaltes det almindelige Handelskompagni med ikke mindre end næsten 13,000 Rd. I 1767 fik *F. Appleby & Søn* Tovværket til Aarets Presenter betalt med omtr. 7,500 Rd. Paa saadanne Leverancer var der selvfølgelig Noget at tjene, og den 10. Oktober 1767 tilbyder Classen at overtage Leveringen af samtlige ordinære

Presenter samt deres Transport for en fast aarlig Sum af 32,475 Rd., hvilket Tilbud finder en meget gunstig Modtagelse. I April 1768 slutter Kommercekollegiet en for 10 Aar gjældende Kontrakt herom med ham, der omtrent fik, hvad han fordrede, Prisen sattes nemlig til 32,000 Rd., af hvilke 16,000 Rd. skulde betales ved hvert Aars Begyndelse og de resterende 16,000 Rd., saa snart Konsulen havde meddelt, at Presenterne vare komne til Algier. Skibet, der benyttedes, skulde gaa tilbage over Vestindien, hvor det skulde hente Sukker.¹ Algier var et fortrinligt Afløbssted for en Mængde Produkter fra Frederiksværk, og efter en i Juli 1767 sluttet ny Traktat med Marokko syntes ogsaa dette Land at skulle blive af Betydning i saa Henseende, ti Danmark forpligtede sig ved den til hvert Aar at yde Sultanen af Marokko bl. A. 50 Kanoner.²

Alt smilede tilsyneladende Classen imøde. Frederik V var død, men Kristian VII's for saa Mange og saa Meget skæbnesvangre Regeringstiltrædelse syntes kun at skulle stille ham endnu gunstigere, ti en optrækkende Byge syntes ikke at skulle blive af Betydning.

Moltke havde stadigt staaet Classen nær, i September 1765 tilskriver han saaledes *Wiedewelt* i Anledning af, at den franske Porcellænsmerger *Louis Fournier* vilde lære sine Arkana fra sig, at Generalkrigskommissær Classen paa Frederiksværk var den, som *Fournier* i den Anledning vilde faa at gjøre med, men nu blegnede *Moltke*'s Stjerne. Den 16. Juli 1766 afskedigedes han fra sine samtlige Stillinger, og allerede længe forinden var *St. Germain* bleven afskediget som Præsides for Krigsdirektoriet. Det syntes, som om alle Classens høje Velyndere skulde kastes til Side, og hvad kunde der

da ikke tilsidst times ham selv og Frederiksværk under en Konge, for hvis barnagtige Lyst til at ødelægge og saare Intet var sikkert. Det var ikke alene St. Germain, der maatte forsvinde, men hele det af ham forestaaede Krigsdirektorium, og i Oktober 1766 sattes Kongens 22aarige Svoger, Prins *Karl af Hessen*, i Spidsen for det høje Krigsraad. Gähler ophørte at være Ledende, han blev gjort til Kommandant i Glückstadt, og i Stedet traadte General *Vilhelm Huth*, Prinsens tidligere Mentor, som ikke syntes ganske at have sympatiseret med Classen.¹

I Avgust 1765 havde Prins Karl af Hessen som Chef for Artilleriet indstillet, at Krudt- og Kanonprøverne paa Frederiksværk maatte udsættes, »bis der anhero vermuthet werdende General v. Huth wird angekommen seyn«, og nu fik Sachseren Huth, der var uddannet i Syvaarskrigen, en ikke ringe Indflydelse. Ved en kongelig Resolution af 15. Oktober 1766 blev det slaaet fast, »dass alles von Fridrichswerk geliefert werdende Pulver nicht gut erkannt werden sollte, wenn es bey der Probe mehrberegte Kugel [der vejede $57\frac{26}{32}$ Pd.] aus gedachtem Mörser unter 400 Schritt würfe.« Til Sammenligning kan det erindres, at det i Generalmajorerne Hauchs og Gählers Rapport af Avgust 1763 var udtalt, at Krudtet var prøvemæssigt, naar en 57pundig Kugle kastedes 220 Alen. Ladningen var i begge Tilfælde 6 Lod Krudt. Oplysende er det ogsaa, at den Prøvemørser, som Huth benyttede, ikke blev støbt paa Frederiksværk men hos Klokkestøber *M. C. Troschel* i Kjøbenhavn.²

Prins Karls Regimente blev imidlertid ikke af Varighed. Inden endnu det høje Krigsraad ret var organiseret, faldt Prinsen i Unaade, og ved Kabinettsordre af 22. Marts 1767

oprettedes Krigsdirektoriet paany. Grev *St. Germain* og Generalløjtnant *Gähler* vendte tilbage med klingende Spil, og General Huth blev afskediget. *St. Germain* fandt det oprørende, at man vovede at sammenligne denne med ham. Huth havde tjent som simpel Løjtnant i den kejserlige Hær, medens han havde været Generalmajor i den. Huth blev forvist Landet.¹ Alt bølgede op og ned, Intet var til at lide paa, og Classen har derfor sikkert ment det rigtigst strax at benytte den nu indtraadte heldige Konstellation. Den af ham i 1764 afsluttede Kontrakt udløb med 1768; det gjaldt om i det Mindste at faa den fornyet, eller om muligt forbedret, og dette lykkedes saa fuldt ud som vel muligt.

Den 1. Juni 1767 underskrev Direktoriet nogle »Preliminair Puncte zum Contract mit dem General-Kriegs-Commissaire Classen«, der efter en allerunderdanigst Forestilling af 5. Juni bleve kongelig stadfæstede den 6te Juni, og disse Præliminærpunkter er det nok værd at dvæle ved, ti det synes at lyse ud af hver Linie i dem, at nogen føjeligere Medkontrahent end Krigsdirektoriet kunde Classen ikke let faa. Fra 1. Januar 1769 skulde Frederiksværk overdrages ham til evig Arv og Eje uden en Skillings Udgift, og paa lignende heldige Vilkaar skulde Kronborg Gevær-fabrik overdrages ham fra 1. Januar 1768, hvorhos Staten skulde indgaa en for 30 Aar gjældende Kontrakt med ham, i hvilken det skulde fastslaas, at han hvert Aar skulde have 120,000 Rd. udbetalt og som Ækivalent præstere bestemte Mængder Krudt, Kanoner og Geværer m. m. Med Hensyn til en eventuel Opløsning af det hele Forhold hedder det endelig højst karakteristisk, at hvis Chikaner og Fortrædeligheder skulde nøde Classen til at lægge Frederiks-

værk for Hans Majestæts Fødder, skulde han i Forhold til det Antal Aar, han havde forestaaet det, efter en nærmere fastsat Skala have fra 50,000 til 100,000 Rd. udbetalt (50.000 Rd. efter 5 Aars Forløb og 100,000 Rd. efter 25 Aars Forløb), men vilde Staten opsige ham, og det kunde den kun, »fals er die Etablissemens negligiren und nicht versprochenen massen erweitern, vermehren og unterhalten würde«, skulde han, naar det end skete, have 100,000 Rd. i Godtgjørelse. I begge Tilfælde skulde Værkernes Beholdninger desuden betales ham efter Dagens Priser.¹

Større Resultat kunde vanskelig naas; nu fik Classen bl. A. den Geværfabrik, som han hidtil forgjæves havde søgt at faa i Gang paa Frederiksværk, og han nød da ogsaa sin Sejrr. Ved St. Germain og Gähler, samt maaske ikke at forglemme den smukke Fru Gähler, syntes Alt at staa ham aabent, han fik Adgang til Hoffet, og den 24. Oktober 1767 oprettedes den ovennævnte Kontrakt med ham paa forventet kongelig Approbation, men — denne skulde aldrig komme. Lykkens Hjul vendte sig og nu, som det syntes, afgjørende og for bestandigt. *St. Germain* blev afskediget, ja udvist af Landet, Krigsdirektoriet blev opløst, og den 17. December 1767 blev det befalet, at alle i Krigsdirektoriet beroende Papirer angaaende Kontrakterne med Classen skulde udleveres til Baron *Schimmelmann* og kort efter, at der ingen yderligere Forhandlinger maatte finde Sted med Classen. Ved kongelig Befaling af 18. Marts 1768 blev der endelig nedsat en talrig Kommission, som skulde undersøge Sagen, og det varslede ikke godt for Classen, at det udtrykkelig blev paalagt den at lade sig

Frederiksværk udlevere samt at undersøge, hvorvidt Kronborg Geværfabrik ikke burde sælges ved Avktion.¹

Lidenskaberne gik højt i hine mærkelige Aar, da alle nedbrydende Attraaer ligesom vare personificerede i en Enevoldskonge, der i højeste Grad ungdommelig dog allerede gik paa Vanvidets Rand. De forskjellige Partier intrigerede med Styrke mod hinanden, og naar man hører, at St. Germain væsentlig var bleven bekæmpet af Overkammerherren, Gehejmeraad *Ditlev Reventlov*, og at denne blev Formand i den angaaende Frederiksværks og Kronborgs Geværfabriks fremtidige Skæbne nedsatte Kommission, ledes man let til at opfatte Bevægelsen mod Classen som en Fortsættelse af Kampen imod St. Germain's Parti,² men herved maa dog erindres, at Grev Reventlov var første Deputeret i Rentekammeret, der af mange Grunde, som senere skulle blive fremstillede, maatte være en bestemt Modstander af den Godspolitik, som Classen søgte at gennemføre med Hensyn til Frederiksværk, og som nu ved Krigsdirektoriets Hjælp syntes at skulle sejre.

Det er dog imidlertid et Spørgsmaal, om man vilde være traadt saa skarpt op imod Classen, som man gjorde, hvis han havde holdt sig til Frederiksværk alene. Frederiksværk var nu en Gang hans Domæne, men saaledes forholdt det sig ikke med Hammermøllen. Ved at ville benytte Øjebliket til ogsaa at blive Herre over denne Landets anden store Vaabenfabrik, greb han ind paa et Omraade, hvor maaske Andres Interesser kom i Strid med hans. Nye Modstandere kaldtes herved under Vaaben, og Friherren til Lindenberg, Gehejmeraad, Generalintendant *H. C. Schimmelmann*, synes paa dette Omraade at have været Hoved-

modstanderen. Ligesom det var ham, hvem Papirerne fra Krigsdirektoriet angaaende de præliminære Punkter udliveredes, saaledes var han Medlem af den nedsatte Kommission, og det var endelig ham, der, da Classen var kastet til Jorden, tilegnede sig Kampens Gjenstand.

Schimmelmann, der var et halvt Aar ældre end Classen, havde ligesom denne selv skabt sin Stilling. Han var 1724 født i Demmin og gjorde sig tidlig gjældende som Leverandør til de preussiske Hære, som Materialist i Dresden, som Forpagter af Generalakcisen i Sachsen o. s. v.; da han i 1761 forlagde sin Virksomhed fra Tyskland til Danmark, ejede han en Formue paa vistnok nogle Millioner. Den 24. Juli 1761 udnævnte Frederik V den bisherigen kgl. Preussischen Geheimen-Rath Schimmelmann auf Ahrensburg zu General Commerz-Intendant«, og nu steg han hurtigt her. Den danske Stat trængte til Penge, og dem kunde han skaffe. Han blev Gesandt i den nedersachsiske Kreds og optoges i den danske Friherrestaud. I 1763 købte han de kongelig danske Ejendomme paa de vestindiske Øer, i 1764 blev han Medlem af Overskattedirektionen, i 1765 blev han Gehejmerraad o. s. v. Han var klog og virksom, og efter hans Død (1782) ydede den københavnske Handelsstand ham sin Anerkjendelse i en Adresse til hans Søn, men dette Skridt vakte paa den anden Side stærkt skurrende Røster til Live. Det er da ogsaa bleven sagt, at han ikke over Statens Vel glemte sin egen Fordel, ligesom han ikke er bleven kjendt fri for at have haft private Hensigter i sin offentlige Færd. Man vil derfor, hvis han har ønsket at komme til at besidde Hammermøllen, kunne forstaa hans Utilfredshed med at være bleven distanceret af Classen, saa

meget mere som der her sikkert var Tale om en god Mundfuld.¹

Hammermøllen, der før 1658 var en stor Grovsmedie, blev efter Svenskekrigen forandret til en Geværfabrik. Den 27. Februar 1669 fik *Peter Westhof* Brev paa at drive den som saadan. Det viste sig imidlertid, at han ikke var Opgaven voxen, Alt forfaldt paany, saaledes at Amtsforvalteren *Hans Rostgaard* 1680 kan skrive til Rentemesteren, at Møllen »er i ingen Brug, siden Mester Peter døde, uden at jeg haver ladet en fordreven Smed fra Skaane være i et Logement«, ja han spørger, om han ikke maa udleje de øvrige Stuer og Kammere »til fattige skaanske Folk«. Nu sættes den imidlertid i Stand paany, og under 22. December 1683 udgaar der et Kongebrev til Gehejmeraad og Greve *Konrad Reventlov*, Generalmajor over Artilleriet *Brostrup von Schort*, Amtmand over Kjøbenhavns Amt *Adam Levin Knuth*, Rentemester Kammerraad *Peter Brandt*, Krigs- og Admiralitetsraad *Jens Harboe* og Artillerioberst *Laurits Munch* om strax at antage sig Hammermøllen og den »saaledes lade indrette, at derpaa alle Slags Gevær, som Vi eder Tid efter anden allernaadigst anbefalende vorder, kan vorde forfærdiget«. Som Inspektør ansattes *Hans Münnich*, der imidlertid fra 1686 optræder som Forpagter af Hammermøllen, først alene og senere sammen med Admiralitets-skriver *Kristen Lime*. Med Hensyn til Virksomhedens Omfang paa denne Tid kan det erindres, at den Kontrakt, som i 1691 blev oprettet mellem de to Nævnte, udtaler, at »den store Vandhammer med tilhørende Ambolt samt de fire store Vandbølge og de to Kobberforme skulle holdes vedlige af Kongen. Herefter synes det en Tid, som om det

har været paatænkt at opgive Geværindustrien, 1706 sælges Hammermøllen til Møllebygger *Johan Christoph Mercher*, men da den tre Aar efter kommer i *Hans Casper von Platens* Hænder, er Hammermøllen igjen en Geværfabrik. Han har den imidlertid kun kort, og hverken under ham eller hans Eftermand, Amtsforvalter *Lorents Juul* (1717) trivedes den; da den i 1743 gik over til Regimentskvartermester *Steffen Hansen*, indstiller denne, »hvorledes den af hannem sig tilkjøbte og paa Kronborg Amt beliggende Geværfabrik aldeles er forfalden og igjen saa godt som af Ny maa oprettes«, i hvilken Anledning han opnaar forskjellige Begunstigelser. Han faar saaledes Ret til at forarbejde alle Slags Hakker, Spader og andet lignende grovt Arbejde i Jern og Staal, ligesom det forbydes, at nogen i 20 Aar maa anlægge nogen anden Geværfabrik i Danmark.¹

Nu er Hammermøllen paa faste Hænder, og ligesom dens Ejer efterhaanden bliver baade Over-Krigskommissær og General-Krigskommissær, ikke at tale om færøsk Kjøbmand, saaledes synes ogsaa selve Fabriken at gaa fremad. Den paa Haraldskjær ved Vejle 1741 af *Bernt Isak* anlagte Geværfabrik, der strax efter gik over til Oberstløjtnant *Pierre d'Andischon*, gjorde den ingen Afbræk, og hvorledes Forholdet var til de private Bøsseomagere, kan ses af en Skrivelse af April 1756 fra de tre Bøsseomagere i Kjøbenhavn *J. J. von Bergen*, *Valentin Marr* og *J. W. von Bergen*. De klage over, at de »seit 6 Jahre nicht die geringste Arbeit von General-Kommissariat zu Ihro kgl. Majestäts Diensten gehabt haben«, og ere skarpe i deres Udtalelser om Hammermøllen, der tager dem Brødet ud af Munden. Geværfabriken støttedes stærkt af Regeringen.

1759 tilstaas det Steffen Hansen som en Gunst at faa en Vandhammer smedet paa Holmen; Kjøbenhavns Ankersmede kunde ikke gjøre det tilforladeligt, og at faa det gjort i Udlandet vilde blive ham for dyrt. 1760 faar han, da Fabriken paa Grund af Tørke lider Mangel paa Vand, 4000 Rd. af Kongens Kasse, for at »det saa højt fornødne Værk fremdeles maa vorde vedligeholdt«, o. s. v. Regeringen er ham og hans Etablissement velsindet, og i 1765 kjøber Staten endelig Fabriken af ham for 120,000 Rd., muligvis har han følt Alderens Tryk, han dør i 1770 69 Aar gammel, og derfor ønsket at skille sig ved den.¹

Statens Styrelse af Kronborg Geværfabrik synes imidlertid ikke at have været heldig. Geværerne bleve den for dyre, og forsaavidt kan det have været ønskeligt nok, at en Mand som Classen vilde overtage den, men der er formentlig et stort Spring herfra og til at forære ham den, saa meget mere som Steffen Hansens Søn Justitsraad *Chr. Fr. Hansen* umiddelbart før bød en klækkelig Sum for den.² Krigsdirektoriets saa fremtrædende Begunstigelse af Classen maatte absolut vække Opmærksomhed, og det er derfor naturligt nok, at der, da Krigsdirektoriet var styrtet, blev nedsat en Kommission for at undersøge Forholdet.

Kommissionen blev nedsat ved en kongelig Befaling af 18. Marts 1768*, der som ovenfor nævnt var alt Andet end venlig mod Classen, og det synes, som om man er gaaet ud

* Dens Medlemmer vare: Gehejmerraad, Overkammerherre, Greve *Ditlev Reventlov*, Formand; Gehejmerraad, Generalinſjendant af Kommercen, Envoyé extraordinaire i den nedersachsiske Kreds, Friherre *H. C. Schimmelmann*; Gehejmerraad, Kammerherre og første Finansdeputeret *ŷ. O. Schack*; Oberstløjtnant i Artilleriet *Fr. Schøller*; Oberstløjtnant i Artilleriet *S. ŷ. Bielefeldt*; Etatsraad, Kommitteret i Kammerkollegiet *Fr. Carstens*, Sekre-

fra, at man simpelthen kunde slaa en Streg over de Dokumenter, hvorved Frederiksværk og Kronborg vare tilstaaede ham, men saa let var Sagen dog ikke ordnet. Classen var ikke den Mand, der uden Modstand vilde slippe, hvad han sad inde med. Han gjorde Modforestillinger, og Resultatet blev, at Kommissionen den 18. April blev forstærket med Generalprokurøren, Konferensraad *Henrik Stampe*, der den 21. April afgav en meget karakteristisk Erklæring.

Det er kjendeligt, skriver han, at baade de præliminære Punkter og den paa Grundlag af dem affattede Kontrakt »ere indrettede til Fordel for Classen«, Overenskomsterne ere i det Hele tvetydige og urimelige, men derfor kunne de ikke frakjendes Retsgyldighed. Ser man sig ikke for ved en Handels Afslutning, maa man bøde; det hedder jo »luk Øjnene op eller Pungen«, og fordi Staten her var den Tabende, kunde den ikke slaa en Streg over de kongelig approberede præliminære Punkter. Stampes Erklæring er uimodsigelig, men den er ikke paa nogen Maade dikteret af Kjærlighed til Classen, som tværtimod stilles i et alt andet end gunstigt Lys. Naar der f. Ex. er Tale om, hvorvidt denne, som udtalt i de præliminære Punkter, fra 1764 havde anvendt 100,000 Rd. paa Frederiksværk, da anbefaler Stampe ikke at røre ved denne i Kontrakten forøvrigt betydningsfulde Paastand, da han er overbevist om, at Classen forud har sikret sig et Bevis herfor. »Maaske har han en Gang om Aaret eller oftere ladet tage Syn og Taxation

tær; Justitsraad, Deputeret i Søetatens General-Kommissariat *H. Top* (der kom istedenfor Etatsraad Chr. Fleischer, som afgik ved Døden) og endelig Konferensraad, Generalprokurør *H. Stampe*. — Kommissionens Protokoll førtes paa Tysk.

over Alt, hvad som i samme Aar var bygget eller indrettet. Enhver ved, hvorledes det gaar til med slige Forretninger, og hvor let det er især for den, som haver at befale paa et Sted, at faa dem saadanne, som han ønsker at have dem.« Stampe skaaner ikke Classen, men det var ogsaa underlige Regnestykker, som opstilledes i Kommissionen. Naar man gik ud fra, at den mellem Krigsdirektoriet og Classen opstillede Kontrakt skulde vare i 30 Aar, vilde Statens Udgift herved være 4,357,180 Rd., men det, den i denne Tid vilde faa igjen i Leverancer fra Frederiksværk og Kronborg, vilde, naar man lagde bl. A. Søetatens Priser til Grund, kun løbe op til 2,523,000 Rd., saaledes at Classen først og fremmest som ren Gevinst vilde indkassere en betydelig Sum.¹

Hvad det efter Stampes Erklæring gjaldt om, var at faa Classen til selv at give Afkald paa den ved Overenskomsterne med Krigsdirektoriet erhvervede Ret, og Kommissionen, der stod med den enevældige Konge i Ryggen, havde selvfølgelig Overtaget. Den 23. April 1768 underskrev han nogle Punkter, efter hvilke han opgav ethvert Krav og kun erhvervede Ret til at faa Skjøde paa Frederiksværk for 100,000 Rd., uden at faa nogensomhelst Udsigt til Leverancer fra det til Staten. Det var en uhyre Forandring af hans Stilling, ja Misforholdet mellem før og nu er saa skrigende, at man maa forbavses over, at han i det Hele kunde og vilde modtage, hvad der saaledes blev budt ham, men just herved synes han at støtte selv stærke Anklager imod sig. Kunde det svare Regning for ham at overtage Frederiksværk paa de nu givne Betingelser, hvad var det saa ikke for en umaadelig Fordel, han ved den tidligere med Krigs-

direktoriet arrangerede Ordning vilde have opnaaet, og mærkeligt nok illustrerer han selv dette. De af ham den 23. April underskrevne Punkter bleve nemlig nu redigerede saaledes, at de som en Slags Kontrakt kunde forelægges Kongen til Approbation, og under et af de i denne Anledning gjorte Udkast har Classen den 27. April i sikkert stor Harme, men sikkert ogsaa med beregnende Kløgt skrevet Følgende:

Obenstehende Artikel habe ich nach ihrem buchstablichen Verstande angenommen. Es ist gewiss, dass diesselbe mir neue *onera sine bonis* auflegen. Ich kauffe vor eine grosse summa Gelder ein Etablissement, dass von allen denen Gegenständen seiner wesentlichen Einrichtung nichts mehr machen soll. Ich kauffe Pulver und Canonwercke um kein Pulver und Canonen zum königlichen Dienst zu liefern. Ich kauffe ein Eigenthum, dass mir umsonst durch königliche Contracte allergnädigst zugestanden war. Ich kauffe Bauerngüther, die der königliche Cassa so wenig eingebracht, dass dieselbe ehemals die ordinären königlichen Schatzungen nicht einmal haben entrichten können. Ich unterwerfe mir aber einer so beschwerlichen Last, um dem Staate meinen patriotischen Eifer vor dem Nutzen des Königs und des Landes zu bezeugen, indem ich eine Unternehmung vor ihrem Untergange mit meiner eigenen Gefahr errette, eine Unternehmung, die dem Lande eben so viel Ehre als dem königlichen Dienste Vortheil gebracht hat. Da ich aber aus so redlichen und uneigennütigen Grundsätzen Bedingungen angenommen, die kein anderer hätte eingehen wollen, hoffe ich, dass ein solcher Betragen die Gnade und den allerhöchsten Schutze, die Unterstützung und Erleichterung des Königes und der hohen Ministerii verdient.

Sagen var nu foreløbig ordnet, men Classen, der vidste, at det gjaldt om at smedde, men Jernet var varmt, havde strax stillet den Betingelse, at Alt skulde endelig afgjøres inden Hans Majestæts Udenlandsrejse — Kristian VII's bekyndte store Rejse var umiddelbart forestaaende — og det lykkedes. Den 2den Maj 1768 blev den trufne Overens-

komst approberet i Kjøbenhavn, og den 27. Maj næsteften blev Skjødet til Classen underskrevet paa Gottorp.¹

Naar Classen stillede denne Betingelse og virkelig naaede at faa den gennemført, vidste han sikkert, hvad det for ham gjaldt om, og at han saa rigtigt, fremgaar formentlig af den Vending, Sagen om Hammermøllen fik. Denne Fabrik blev stillet til offentlig Avktion, og der kom, som naturligt er, Bud. Kjøbmændene Konferensraad *Conrad Fabricius* og hans Svoger Etatsraad *Reinhard Iselin* bød og imod dem den gamle Ejers Søn Justitsraad *C. F. Hansen*. Der fandt en virkelig Kamp Sted. hvori den Sidste sejrede, og den 4. September 1768 indstillede Kommissionen, at Hammermøllen skulde overdrages ham for 69,000 Rd., men der var her gjort Regning uden *Schimmelmänn*. Forestillingen naaede Kongen i London, og Schimmelmänn, der var med paa Rejsen bl. A. for at klare alle pekuniære Vanskeligheder, har muligvis selv modtaget den. Han var jo Medlem af Kommissionen, men derfor følte han sig langt fra bunden ved den gjorte Indstilling. Der foreligger et allerunderdanigst Tilbud fra ham af 17. September om at ville betale 70,000 Rd. for Geværfabriken og en kongelig Kabinetsordre af 19de September, hvorved Tilbudet modtages, og begge disse Aktstykker ere skrevne med samme Haand.² Schimmelmänn maatte sejre, og man faar ligesom en Fornemmelse af, at som det her gik med Hammermøllen, kunde det ogsaa være gaaet med Frederiksværk, hvis Classen ikke resolut havde faaet Sagen ordnet forinden.

Hermed var Kommissionens Virksomhed hovedsagelig forbi, men som den væsentlig var nedsat for at komme Classen til Livs, havde den endnu den Opgave at bringe

det gamle Gethus i Kjøbenhavn til at fungere igjen. Den oprindelige kongelige Befaling gik ud paa, at Frederiksværk skulde overtages af Staten, der paa bedste Maade maatte se at beskjæftige de derværende Arbejdere; i de første fire Aar skulde der ikke støbes nye Kanoner, og forsaavidt gamle Kanoner skulde omstøbes, skulde det ske paa Gethuset. Dette var, som vi tidligere have set, overladt til Støbningen af Frederik V's Statue; denne foregik imidlertid den 2. Marts 1768, saa Gethuset var ledigt, men i 1761 var der givet Ordre til, at der i en Del af det skulde indrettes en Hestemølle til Brug for det militære Uldmanufaktur, Boremaskinen skulde efter Instrumentmager *Johannes Buschs* Plan bruges til Indrettelsen af de nødvendige Stamper, og i 1762 var dette Arbejde fuldført. Ja saa fuldstændigt havde man set bort fra, at Gethuset mere skulde bruges til sin oprindelige Bestemmelse, at det i Oktober 1767 var blevet overdraget Søetaten til Oprettelsen af et Søkadetakademi, saa snart Rytterstatuen var støbt. Nu skulde Alt dette gjøres om, hvilket var Søetaten meget imod. Den protesterede, Gethuset laa den særdeles bekvemt, umiddelbart ved Holmen, men lige meget hjalp det, og det har næppe været den nogen stor Trøst, at en kongelig Resolution af 4. Maj 1768, der paany slog fast, at Gethuset skulde indrettes efter sin oprindelige Bestemmelse, tilføjede, at det skulde ske paa en saadan Maade, at Søetaten fik fuld Ret til »udi Gethuset at lade støbe og forfærdige de til Flaaden behøvende Metal Kanoner«. ¹

Gethuset kom paany under Landetaten, og det var paa Omtale, at den franske Støber *Pierre Gor*, der havde støbt Frederik V's Statue, skulde forestaa det som Kanon-

støberi, men virkelig afgjørende Skridt for igjen at gjøre det til et Støberi synes Kommissionen dog ikke at have gjort, saa lidt som den fik noget slaaet fast med Hensyn til fremtidige Leverancer af Bomber, Kugler og Granater, men Tendensen ligger klart for, ti mellem dens Papirer findes en Skrivelse fra Agent Anker paa Moss om hans Priser.¹ Det var Gethuset og Moss, som skulde fremdrages paa Frederiksværks Bekostning, og nægtes kan det jo ikke, at Classen havde lidt et stort Nederlag, men det »Uvejr«, som Oberst *E. P. Tscherning* i en utrykt Beskrivelse af Frederiksværk fortæller, at »en Overkammerherre Reventlov« bragte over Værket, knuste hverken Classen eller dette. Classen synes stadig ikke at have savnet Venner. *Moltke* var i Februar 1768 igjen kommen til Ære og Værdighed, og af særlig Betydning er det at lægge Mærke til, at i det Generalitets- og Kommissariats-Kollegium, som oprettedes efter Krigsdirektoriets Fald, var Generalløjtnanterne *A. Hauch* og *P. E. Gähler* begge Deputerede. Herefter kan det forstaas, at samtidig med at Kongen stadfæster Kommissionens mod Classen saa fjendtlige Forslag angaaende Frederiksværks Salg, giver han ham i naadige Udtryk en betydelig højere Rang.

Classen beholdt Titelen General-Krigskommissær, men han fik Rang med Generalmajorer, og det tilføjes endda, at Udnævnelsen skal regnes fra den 3. Marts s. A. som den Dag, da Allerhøjstsamme selv var tilstede paa Frederiksværk. Udnævnelsen gaar igjennem Generalitetet og er ligesom en kvægende Balsam, der gydes over det håarde Saar, som Kommissionen tilføjede ham. Karakteristisk er det ogsaa, at *Schimmelmann* efter sin Hjemkomst stærkt kom-

plimenterer Classen, han udtaler, at blandt alle de Indretninger. Hans Majestæt havde set paa sin udenlandske Rejse, fandtes ingen, der i sit Slags kunde sættes ved Siden af Frederiksværk. Schimmelmann forstod klogt at smigre Enhver, af hvem han befrygtede Noget, han kaldtes sikkert ikke uden Føje Hvermands Ven.¹

Classen var langtfra knust. Han havde trods mægtige Modstandere bevaret Frederiksværk og skulde selvfølgelig nok vide at gjøre det frugtbringende, ikke at tale om, at han i den Tid, han havde bestyret det for Staten, havde købt Øvre Mølle ved det gamle Afløb fra Arresø og Gehejmeraad Hans Ahlefeldts Ejendom udenfor Østerport. Han synes i det Hele langtfra at have stængt sig inde paa Frederiksværk. Hans Overtagelse af de algierske Presenter og den dermed i Forbindelse staaende Handelsvirksomhed baade i Barbariet og Vestindien er ovenfor nævnt, ligesom at han i 1765 for Kommercekollegiet havde overtaget Anlægget af en Del Broer og Smaahavne i Kronborg Amt til Fiske-riernes Fremme samt en Bro ved Hvidøre.² Classen, der var stegen til at have Rang med Generalmajorer, mistede ikke sin Anseelse og Betydning. Hans Stjerne var ikke slukket, men kun for en lille Stund noget fordunklet.

VII.

FREDERIKSVÆRK SOM CLASSENS EJENDOM.

Det var næppe med blide Følelser, at Classen i 1768 modtog Skjødet, hvorefter han var Frederiksværks Eneejer. Stolte Drømme om et storartet Ammunitions-Etablissement paa de forenede Besiddelser Hammermøllen og Frederiksværk vare svundne. Den rige Fortjeneste, den Magt og Myndighed, som han skulde have naaet herved, var tagen ham ud af Hænderne. Han stod som simpel privat Ejer af Frederiksværk uden Fordring paa nogensomhelst Leverance til Staten, men just derfor gjaldt det om ikke at spille Tiden. Han maatte søge at skaffe sig Afsætning, og han har sikkert tilskrevet alle sine Forbindelser i Udlandet, og dem havde han mange af, om hvad Frederiksværk kunde præstere. Men det er dog et Spørgsmaal, om han herved har opnaaet mange Bestillinger. Fra Danzig foreligger der et Brev af 4. Marts 1769, hvori hans derværende Korrespondent beklager ikke at kunne meddele »nogen gunstig Efterretning i Henseende til Metalkanoners og Jernkuglers Afsættelse her, hvor tvende Stykgyderier befindes, der tilstrækkeligen forsyner med disse Krigsinstrumenter.« Jeg vil, fortsætter han dog, »ikke forsømme at skrive til Varskov for

at fornemme, om man dersteds noget deslige skulde behøve«, og derpaa meddeler han Stedets Krudtpriser. Aldeles resultatløse bleve Classens Henvendelser dog ikke, ti i Februar 1771 kan han oplyse, at han har sluttet Kontrakt med det russiske Krigskancelli om at omsmelte 27,000 Centner gammelt Jern, og at de 19,000 Centner alt ere komne til Frederiksværk. ¹

Classen søgte Arbejde udenlands, men de indenlandske Bestillinger synes dog nu som tidligere at skulle give Værket fuldt op at bestille. I 1766 havde han ved Licitation overtaget Forfærdigelsen af Jerngitteret, der skulde staa udenom Frederik V's Statue paa Amalienborg*, og dette er ikke det eneste Arbejde, han overtog for det asiatiske Kompagni; han forsynede det med Krudt og Kanoner til de danske Besiddelser i Ostindien og til de der omkring boende indfødte Fyrster. 1775 leverer han det 7 Morterer, 26 Kanoner og 18,000 Bomber og Kugler, og i 1788 faar han som Betaling for en Leverance ikke mindre end 12,500 Rd. i Kompagniets Aktier. Ogsaa til det østerrigske og guineiske Handelsselskab havde han Leverancer væsentlig bestaaende af Krudt ²

* Efter Licitationen skulde han levere det for 7 Mk. 15 Sk. pr. I.pd., men det kom til at koste mere, nemlig i Alt 10,386 Rd. 3 Mk. 5 Sk. I taknemlig Erindring af hvad Frederik V havde været for Frederiksværk, ønskede han imidlertid ikke at modtage nogen Betaling. Gitteret blev forøvrigt først afleveret den 21. Oktober 1774, Arveprins Frederiks Formælingsdag. Paa det asiatiske Kompagnis Generalforsamling den 30. November s. A. bifaldtes det, at Direktionen havde bestilt »en stor Taffel-service i Kina« som Tak til Classen, og paa dette Service, der er til endnu, ses Frederik V's Statue med Omskriften: *Til Erindring af det danske asiatiske Compagnie den XXI October MDCCCLXXIV*. Et lignende Service, der har tilhørt Dronning Juliane Marie, findes paa Rosenborg; det bærer som Indskrift Dronningens Navn, men er ikke dateret.

Da Tiden gik ham imod, var hans væsentligste Anker dog de algierske Presenter, ti, som det vil erindres, havde han i 1768 indgaaet en Kontrakt med Kommercekollegiet, hvorefter han for 10 Aar overtog deres Levering og Transport til Algier for en aarlig Betaling af 32,000 Rd. Han siger da ogsaa i en Skrivelse af Februar 1771 til *Schimmelmann*, der i 1768 var bleven første Deputeret i det nævnte Kollegium, at det var denne Kontrakt, der gav ham Mod til paany at overtage Frederiksværk, »denn warum sollte ich mich ohne sicher bestimmte Lieferungen das Joch der Fortsetzung dieses Etablissements von neuen nach denen mich übergangenen gewaltsamen Unterdrückungen unterlegt haben«? De algierske Presenter vare altsaa paa en vis Maade det Baand, der bandt Classen til Frederiksværk, og dem vilde han da nu ogsaa bringe det mest mulige ud af, han vilde selv kunne støbe de Kugler og Bomber, der hørte til dem, og besluttede derfor at anlægge et Jernstøberi ved Frederiksværk. Hidtil var der kun blevet støbt Metal her. Han fortæller forøvrigt i en Skrivelse til Generalitetet, at det var *Schimmelmann*, der animerede ham til at give Frederiksværk denne Udvidelse; strax efter at være kommen hjem med Kristian VII fra dennes Udenlandsrejse udtalte han nemlig, »at der fattedes Intet til Frederiksværks Fuldkommenhed, uden at sammesteds ligesaa vel som udi Woolwich i England kunde støbes ved Stenkul Kugler og Bomber af gammelt Jern«. ¹

Hvor Tanken end kom fra, blev den greben. Classen lod en Jernsmelter *Andreas Sorge* komme fra Altona, og tre Brødre fulgte bag efter; der blev bygget to dobbelte Jern-Smelteovne, og nu skulde der tilvirkes ikke blot Kugler

og Bomber men Kanoner. Fem 12pundige Jernkanoner bleve formede og støbte, men Udboringen forvoldte saa uhyre Vanskeligheder, at den aldrig blev tilendebragt. Det var de første og blev de sidste Jernkanoner, som Classen lod støbe paa Frederiksværk. Opmærksomheden blev udelukkende rettet paa Støbningen af Bomber, Granater og Kugler, og det var Algier, som skulde høste Nytten heraf. Men nu viste Algier sig i høj Grad utaknemlig. Deyen brød i Avgust 1769 Freden med Danmark under en Række intetsigende Paaskud, og denne i og for sig ikke store Begivenhed fik som bekjendt betydelige Følger. En Expedition imod Algier blev udrustet, den afgik herfra i Foraaret 1770, men mislykkedes, og dette blev grebet som en Anledning til at styrte den ældre Greve *Bernstorff*. Nu traadte *Struensee* frem, og der udfoldedes en uhyre Iver for Udrustningen af en ny Expedition, som skulde tvinge den krigslystne Dey.¹

Det er naturligt, at Classen saa meget mistrøstig paa det indtraadte Fredsbrud. Alt var beredt til at bringe de algierske Leveringer op til noget Overordentligt, bl. A. var Søetatens Samtykke erhvervet til, at en Marineofficer, Sekondløjtnant *Isak Nissen*, maatte føre Skibet, der skulde fare ikke alene paa Middelhavet men paa Vestindien, og nu bleve Presenterne overflødige. Det store ny indrettede Jernstøberi var en Kjendsgjerning, og vilde Kontrakten mon nu kunne indbringe, hvad det havde kostet. »Es wird voritzo«, skriver han, »bey Friderichswerk eine bessere Eisen-Gieserei als in England gefunden, die täglich 100 Centner Bomben, Kugeln und andere von Eisen gegossenen Producte geben kann«, men han havde ogsaa fra Maj 1768 til Udgangen af 1770 sat over 43,000 Rd. paa Frederiksværk, og han staar paa,

at Kontrakten skal opfyldes, saaledes at han leverer Varerne og faar Betalingen, Varerne maatte formentlig kunne anvendes i Marokko. Men det Bedste vilde efter hans Mening være, »dass der König das Friderichswerksche Etablissement wiederum käufflich an sich brachte«. Det ser højst forunderligt ud, at Classen paany begynder med de fra Tiden før 1761 saa godt kjendte Opfordringer til Kongemagten om at befri ham for den byrdefulde Stilling som Ejer af Frederiksværk. Der er formentlig et ikke ringe Koketteri med i Spillet, men da det ikke besad nogen ungdommelig Nyhed, faldt det dødt til Jorden. Der var Ingen, som brød sig om det, og fra en norsk Dagbog lyder endda Raabet, at »Classens slette Krudt, som Algiererne var sendt, var fornemlig Aarsag [til], at de brød Freden«. Mærkeligt var det, om Rygtet, der gik saaledes i Norge, ikke ogsaa skulde have stukket Hovedet op i Kjøbenhavn, men i ethvert Tilfælde var Classens Stilling langt fra trykket.¹

Da Kommissionen, der skulde undersøge Frederiksværks Forhold, blev nedsat, fik den bl. A. Paalæg om at bringe i Forslag, paa hvad Art og Maade de paa Frederiksværk hidtil værende Arbejdere til Landets Nytte for den største Del kunde beholdes derved. Da Classen i Februar 1769 havde leveret Alt, hvad han skulde levere i Henhold til Kontrakten af 1764, rettede han derfor et Spørgsmaal til Kommissionen om, hvorledes Arbejderne fremtidig skulde anvendes. Samtidig havde han imidlertid skrevet til Generalitets-Kollegiet, og dette tilskrev nu ogsaa Kommissionen, gjorde opmærksom paa Frederiksværks kostbare Indretninger og udtalte som sit Ønske med Hensyn til det, »dass das Giessen niemals ganz und gar aufhören mögte, indem es schwer fällt

eine Einrichtung wie diese wiederum in Gang zu bringen«. Dette syntes dog ikke at gjøre Indtryk paa Kommissionen, der lod et af sine Medlemmer fremkomme med et Forslag om, hvilke af Arbejderne paa Frederiksværk der skulde overføres til Gethuset i Kjøbenhavn. Men videre kom den aldrig. I Marts 1769 fik den et nyt Brev fra Classen, der udtaler, at han ikke kan blive ved med at underholde Arbejderne uden at have Arbejde til dem, og i Maj næsteften skriver Generalitetet til den, at da den endnu Intet har sat i Værk, kan det ikke længer forsvare at holde sig tilbage. Det meddeler, at det vil indgaa til Hs. Majestæt med en Forestilling om, at Frederiksværk ikke maa nedlægges som Kanon- og Ammunitionsfabrik, og hermed var Tryllekredsen, der gjænnede Statens Kanonarbejde fra Frederiksværk, sprængt. Den 23. Juni s. A. faldt der en kongelig Resolution, hvorefter det paalagdes Generalitetet at træde i Korrespondance med Classen om Betingelserne for paany at begynde Støbning af Metalkanoner for Staten, Gethuset var for bestandig sat ud af Omtale, og da den berygtede Grev *Danneskjold-Laurvig* henledte Opmærksomheden paa det ham tilhørende Fritsø Jernværk, er det betegnende, at Generalitets-Kollegiet nok nedlagde en Forestilling herom — Greven var Intendant for Marinen — men at den kongelige Resolution, der faldt den 2. Maj 1770, gik ud paa, at Sagens Afgjørelse skulde udsættes. I August 1770 blev han ved en Kabinettsordre afskediget fra sine samtlige Embeder.¹

Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet med *Hauch* og *Gähler* i Spidsen vaagede over Frederiksværk, og karakteristisk er det saaledes, at allerede før Isen var brudt med Hensyn til Kanonleverancer, havde det skaffet Classen en

Bestilling. Ved kongelig Resolution af 22. Februar 1769 afgjordes det, at han skulde levere 2880 »Kurzgewehre« til 4 Rd. Stykket. »Kurzgewehre«, der findes gjengivet paa Dansk ved »Korsgeværer«(!), ere en Slags smaa Partisaner. Det var en Indledning, som herved gjordes, og i December 1769 havde Classen leveret Landetaten Krudt og Kanoner for ikke mindre end 51,640 Rd. I Juni 1770 blev der sluttet en Kontrakt med ham, der skulde gjælde indtil Udgangen af 1779, og i December s. A. bestiltes der over 80,000 Kugler og Bomber hos ham til det ny støbte Feltartilleri.¹ Nu sad han paany fast i Sadlen, og mærkeligt nok syntes han nu at skulle blive Leverandør ikke alene til Landetaten, men ogsaa til Søetaten, og Anledningen hertil var Deyens Fredsbrud, der saaledes imod Forventning snarere forøgede end formindskede hans Arbejde.

Allerede fra Frederiksværks første Dage havde Classens Opmærksomhed været rettet paa Søetaten, men med Hensyn til dens Forsyning med Krudt have vi set, at den af gode Grunde ikke vilde forlade Donse og Alvøen; deres Priser vare langt moderatere end Classens. Hvad Kanonerne angaar, da brugte den væsentlig kun Jernskyts, og det er derfor naturligt, at dens Leverandør ikke blev Classen men Støberiet i Moss. Den indenlandske Industri burde støttes, og da Støberiet der var kommet i Gang, vedtoges det ved en kongelig Resolution af 20. Oktober 1760, at Søetaten skulde tage sine Kanoner derfra, uden Hensyn til at de vilde blive 10 Rd. dyrere pr. Skpd. end de svenske Jernkanoner, som den hidtil havde haft for 12 Rd. pr. Skpd. frit i Kjøbenhavn. Kanonerne fra Moss tilfredsstillede imidlertid ikke, dels vare de for tunge, dels for daarligt støbte,

ikke at tale om at de langt fra alle kunde udholde den befaledede Prøve. I 1763 maatte Søetaten, da den absolut skulde have nogle Kanoner, tage dem fra Sverige, og i 1770 beklager den sig med Føje over, at af 47 i de tre sidste Aar fra Moss leverede Kanoner havde, siger og skriver, kun to været antagelige. Søetaten gjør opmærksom paa, hvor langt Kanonerne fra Moss stod tilbage for de i Kristian V's Tid fra Fossum leverede ypperlige Børtingske Kanoner, og sukker efter de svenske Kanoner. Resultatet blev imidlertid kun en Henvendelse til Classen, der, som man vidste, havde indrettet et Jernstøberi, men som vi ovenfor have set, turde han ikke overtage nogen Leverance af Jernkanoner, og endnu i nogle Aar vedblev Søetaten da at staa i en ulykkelig Forbindelse med Moss.¹

Under disse Omstændigheder er det naturligt, at da der blev Tale om en ny Udrustning mod Algier, kunde og vilde man ikke henvende sig til Moss om de Morterere, der hurtigst muligt skulde støbes. De maatte bestilles af Metal hos Classen, ti Yndlingeregeringen var opsat paa snarest at tugte den oprørske Dey, ja da det ikke gik den hurtigt nok med Udrustningen, befaledes det Admiralitetet ved en Kabinetsordre af 9. Marts 1771 kun at beskjæftige sig med denne Sag og at lade alt Andet hvile. I September 1770 var der nedsat en algiersk Kommission, i hvilken bl. A. General *Gähler* havde Sæde, og den drev paa en hurtig Udrustning af ikke mindre end 6 Orlogsskibe, 4 Fregatter og 8 Bombardergallioter, men med Hensyn til disse sidste var der store Vanskeligheder at overvinde. Flaaden ejede ikke saadanne Fartøjer, de maatte hurtigst muligt sættes i Arbejde dels paa Holmen, dels paa private Værfter, og hvad

deres Forsyning med Skyts angaar, da var den nok saa vanskelig. Ved Resolution af 5. December vedtoges det at bestille 48 firepundige Svinge-Havbitser hos Classen, der skulde have samme Betaling for dem som for det Skyts, han støbte til Landetaten, men Hovedvægten laa paa 18 150-pundige Morterere, hvis Støbning ogsaa overdroges til Classen. Men hermed var Admiralitetskollegiet ikke ret tilfreds, Classen forlangte nemlig en efter dets Mening urimelig høj Betaling, og det synes i det Hele at have stillet sig meget kølig overfor sin nye Leverandør.¹

Onde Tunger havde paany travlt med Frederiksværk, og dette kan ikke forundre, ti det ser i Virkeligheden underligt ud, at Classen stadig støttes ved Kabinetsordrer endog imod Admiralitetets Indstillinger. Omtalen maa forøvrigt have været særdeles nærgaaende og generende, ti i en Skrivelse af 10. December 1770 til Admiralitetet bringer Classen den paa Bane, han skriver: »Men da mig nylig er kommen for Øre adskillige mig og Andre nærgaaende Anmærkninger *relativement* til den Frederiksværkske Foretagelse, saa igjengager jeg underdanigst det Forslag, jeg saavel haver haft den Ære at gjøre det højlovlige Admiralitets-Collegio som andre af Hs. Majestæts Kollegier, nemlig at jeg agter mig højst lykkelig og forlanger ingen anden Naade af Hans Majestæt end at maatte kunne overdrage et af Hans Majestæts Kollegier Frederiksværk med alt Tilhørende«. Og nu fortæller han som saa ofte tidligere, at han vil afstaa det for ringere Pris, end det har kostet ham, at det kun er af »patriotisk Tænkemaade«, at han holder Værket vedlige, og endelig, »at dertil ej findes Mage paa fremmede Steder«.

Det er Udtalelser og Paastande, som vi have hørt før,

og han gjentager dem i en ny Skrivelse af 9. Februar 1771, men Admiralitetet lader sig ikke røre. I en lang Forestilling af 13. Februar s. A. gaar det hurtigt over dette Punkt. Det kan ikke se, hvorledes Frederiksværk vilde kunne komme Staten til Nytte ved at overdrages til Søetaten. »Vi fordriste os ikke«, hedder det, »allerunderdanigst at foreslaa Deres Majestæt at give denne Proposition allernaadigst Bifald, saa vidt det anbydes til Tjeneste og Fordel for Søetaten«. Gik Kollegiet hurtigt over dette Punkt, beskjæftigede det sig imidlertid saa meget des mere med den af Classen for Mortererne forlangte Pris. Det havde skaffet Oplysning fra to i England værende danske Søofficerer (*Gerner og Stiboldt*) om Priserne der, og nu meddeler det, »at de 18 Morterere, naar hver beregnes til 22 Skpd., efter General-Krigskommissær Classens Kalkulation vil beløbe sig 34,980 Rd. højere her end i England«. Classen vilde have 133 Rd. i Arbejdsløn pr. Skpd., efter hans Kontrakt med Landetaten var hans Støbeløn 80 Rd. pr. Skpd., og Englænderne vilde støbe Mortererne for 37 Rd. 44½ Sk. pr. Skpd. Kollegiet fremsender et Udkast til den af Classen foreslaaede Kontrakt, men henstiller forøvrigt Sagen til Kongens Forgødtbefindende. Den 13de Februar resolveres det, at Sagen skal kommuniseres den algierske Kommission, og under 18. Marts underskriver Kollegiet en Kontrakt med Classen, hvorved den af ham ønskede Pris tilstaas ham, men forinden havde en Kabinetsordre af 12. Marts ogsaa ladet det vide, at det havde opholdt Sagen »durch unnützes Beratschlagen und Informations«. Mortererne skulde støbes her i Landet, og da Sagen hastede, vilde Kongen ikke, at der skulde ses »so genau auf den Preis und die Conditions«. ¹

Som Forspil for Støbningen af de 18 Morterere blev der støbt 6 Prøvemorterere, to efter en engelsk, to efter en fransk og to efter en ny dansk Tegning, og den 7. Juli 1771 afholdt Prøveforretning gav den sidste Fortrinet, de 18 skulde støbes efter den. Kollegiet ventede nu hver Dag Meddelelse om, at den første af disse var støbt, de skulde alle være færdige inden September Maanedes Udgang, hvorfor der maatte arbejdes hurtigt, men istedenfor indløb en Skrivelse fra Classen, hvori han meddeler, at han har anstillet nogle Prøver, efter hvis Udfald han ikke drister sig til at støbe Mortererne, men begjærer, at de maa støbes i den kongelige Artillerikommissions Overværelse, saaledes at han ved hver Støbning kan konferere med den om Metallets bedste Alliage; forøvrigt mener han, at den danske Tegning er meget slet. Kollegiet stod som himmelfaldet. Det gjorde strax (den 24. Avgust 1771) Forestilling til Kongen herom, men opnaaede ikke at faa nogen Resolution. Først den 16. September fremkom en af Struensee underskrevet Kabinetsordre, hvorefter det overdroges General-løjtnant *Huth*, der samme Dag var udnævnt til Chef for Ingeniørerne og Artilleriet, at træffe alle til Mørsernes Støbning nødvendige Arrangements.¹

Kollegiet blev sat til Side. *Huth* og Classen forhandlede direkte, og der toges intet Hensyn til den tidligere indgaaede Kontrakt. Men dette blev Admiralitetet for meget. Den 14. Oktober nedlagde det en hvas Forestilling, hvori det næst efter at erindre om, at Kontrakten af 18. Marts 1770 er dikteret af Classen selv, udbryder: »Naar denne Kontrakt ikke skulde fuldbyrdes, er der ingen mere Sikkerhed i de formeligste Kontrakter; at alle hans Støbninger

er løbet frugtesløst af, kan lige saa lidt fritage ham for Kontraktens Forbindtlighed som andre Entreprenører«. Men herved opnaaedes Intet. Den 23. November 1771 blev Kontrakten annulleret ved en Kabinetsordre, og i en lignende Ordre af samme Datum til Huth anføres den for Classen meget hensynsfulde Grund, »dass derselbe mit desto mehrern Eifer und Fleiss sich dem Geschäft der noch zu giessenden Mörser unterziehen werde«. Sagen førtes nu af Huth over til Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet, hvilket foranledigede det Særsyn, at Landetaten den 31. Januar 1772 sluttede Kontrakt med Classen om at levere Morterere til Søetaten. Huth var i November 1771 bleven Deputeret i Generalitetet.¹

Allerede i December 1770 begyndte Classen at arbejde med de algierske Morterere, og hele 1771 optoges af dette Arbejde, der, som Forholdene udviklede sig, maa have været ham alt Andet end behageligt. I nogle Almanakoptegnelser af Inspektør *Gude* paa Vajsenhuset hedder det under den 17. Juli 1771: »alle Classens Mørsere ere sprungne ved Prøven«, og der er ingen Tvivl om, at Prøverne gik galt, ti i den af Frederiksværks Inspektør *P. Falster* forfattede Beskrivelse af Værket tales der om »Revner, der over Fænghullet og over Krudtkammeret vare 6 à 7 Tommer lange og over $\frac{1}{2}$ Tomme i Aabning«, hvad der efter hans Sigende skaffede Classen »adskillige Fortrædeligheder og Reputations-Fornærmelser«. Grunden til Uheldet var efter Falsters Mening væsentlig den, at Mortererne vare støbte over Kjærnestang, da Boremaskinen ikke var indrettet til at bruges ved saa store Piecer, Classen søgte Skylden i den leverede Tegning, og Admiralitetet anklagede

endelig den brugte Metalblanding. Uden Hensyn til hvor Skylden laa, var Situationen meget ubehagelig for Classen, og uden pekuniært Tab slap han da heller ikke fra den.

Efter Kontrakten skulde enhver Morter, der ikke udholdt Prøven, erstattes af ham med en anden, og altsaa skulde han i nærværende Tilfælde paa egen Bekostning have leveret 18 nye Morterere, men derfor slap han. Det ved Kontraktens Indgaaelse modtagne Forskud paa 24,000 Rd. fik han, som det synes, Lov at beholde, og da Kontrakten ophævedes, blev der endnu udbetalt ham noget over 4000 Rd. Han maa imidlertid have faaet endnu flere Summer, ti han opgiver selv sit Tab til kun 36,000 Rd., medens han ansetter sine Udgifter til noget over 84,000 Rd. Man kan herefter forstaa, at han med Glæde har grebet den Ordning, at General *Huth* skulde forestaa Støbningen af de nye Morterere, og da der paany blev Tale om, at han kontraktmæssig skulde overtage disses Støbning, var han ikke meget for det, men den Kontrakt, som endelig kom i Stand mellem ham og Generalitetskollegiet, maatte dog sikkert tilfredsstillende ham. Kontrakten af 31. Januar 1772 gav ham samme Betaling pr. Skpd. som den tidligere Kontrakt, men indeholdt en Bestemmelse, hvorefter han ikke stod nogen Risiko »für den Guss und die Haltbarkeit der Mörser, weil alles nach Anordnung und unter Aufsicht der Artillerie-Commission betrieben wird«. Nu bleve Mortererne forøvrigt støbte som Fuldgods og tilmed efter andre Tegninger end de tidligere. *Huth* var den Ledende, men ogsaa, som Reverdil fortæller, den, der tog Æren. Mortererne bleve støbte, men — nu blev der ikke noget af Toget til Algier. Den 17. Januar var Struensee bleven styrtet, og den

nye Regering foretrak, da det kom til Stykket, heller at tilkjøbe sig Fred med Røverstaten end at tiltvinge sig den med Vaabenmagt.¹

Med *Struensee* faldt General *Gähler*. Han og Hustru bleve endog fængslede den 17. Januar, deres Rolle var fuldstændig udspillet,² men hin Vintermorgens rystende Skuespil fik ingen Indflydelse paa General *Huth*; skjøndt paany indkaldet til Danmark af *Struensee* vedblev han at virke i sine Stillinger, ja steg efterhaanden endnu højere, og hos ham fandt Classen nu al mulig Støtte.

Sachsenen *Vilhelm Huth*, der var født 1717 og var uddannet i Syvaarskrigens Skole, havde som ovenfor nævnt været Medlem af det høje Krigsraad i 1766 og 1767. St. Germain fordrev ham imidlertid, og det var først i September 1771, at han kom herind igjen, men nu blev han her ogsaa til sin Død (1806). Han kom strax i Spidsen for Artilleriet og Ingeniørerne, blev kort efter Deputeret i Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet, hvor al Magt snart tilfaldt ham, og i 1784 blev han endelig Gehejmestatsminister. Han var allerede tilaars, da han kom herind, og lærte aldrig at tale vort Sprog, men desuagtet forstod han at gjøre Nytte. Han var opfarende, noget haard og mistroisk, men dygtig og brav. De norske Fæstninger og det danske Vejvæsen, men fremfor Alt Rigets Artilleri kom til at nyde godt af hans overlegne Syn. Han skaffede Artilleriofficererne bedre pekuniære Kaar, end de tidligere havde haft, fremmede med stor Iver deres videnskabelige Uddannelse, hvortil de fornødne Lokaler fra 1773 opnaaedes i det gamle Gethus, og havde endelig ogsaa Opmærksomheden henvendt paa en hensigtsmæssig Kanonudvikling.³ I sidste Hen-

seende var det, at han kom i et endog meget nøje Forhold til Classen.

Da Huth første Gang var i Embedsvirksomhed her i Landet, synes han, som ovenfor nævnt, ikke at have været venlig stemt mod Classen, og da han vendte tilbage hertil, kom han strax til at beskjæftige sig med Omstøbningen af de paa Frederiksværk mislykkede algierske Morterere. Der kunde her paany have været Lejlighed til endog haarde Sammenstød, men saadanne synes ikke at have fundet Sted. De to Mænd have tværtimod, saa vidt det kan ses, arbejdet sammen paa bedste Maade, og sikkert er det, at de efterhaanden knyttedes sammen ved et varigt Venskab.

Allerede forinden Huth indtraadte i Generalitets-Kollegiet, havde Classen sat en Sag i Bevægelse, der formentlig laa ham stærkt paa Sinde. Han mente at have forskjellige Forordringer paa Staten efter den i 1764 sluttede Kontrakt, og dem indbragte han for Generalitetet, der i en Forestilling af 11. Maj 1771 anbefalede Nedsættelsen af en Kommission til at undersøge Sagen, men det er ganske interessant at se, at Generalitetet samtidig tog Anledning til nu at udtale sin Mening om den med Greve *Ditlev Reventlov* som Formand i 1768 nedsatte Kommission angaaende Frederiksværk og Hellebæk Geværfabrik. Det fandt sig »dadurch in Ansehung seiner bey diesen Etablissements geführten Haushaltung auf eine Art, wovon wohl kein Beispiel vorhanden sein wird, vor den Richterstuhl besagter Commission gezogen und den Muthmassungen blossgestellt, welche daraus wider die Recht-schaffenheit der Absichten und des Verhaltens des Collegii bei dem Publico nothwendig entstehen müssten«. ¹ Det er noget sent, at Kollegiet udtaler sig, men nu kunde det ske

i Sikkerhed, Reventlov var falden, da Struensee i December 1770 ophævede Gehejmekonseillet, og hvem tænkte ved Hoffet paa de faldne Storheder.

Der blev da nedsat en Kommission, i hvilken Kammeradvokat *Bang* mødte paa Classens Vegne, og de Fordringer, han stillede, vare ikke smaa. Der skulde tilkomme Classen ikke mindre end 53,211 Rd. 9 Sk. som Tab ved en Refusion af lette Kanoner i 1766, som Tab ved en Brand paa Frederiksværk i Juli 1768, som Godtgjørelse for erlagt Told, som Rente af forskjellige ej til rette Tid modtagne Beløb o. s. v. Men Kommissionen reducerede Summen til 35,869 Rd. 18 $\frac{1}{2}$ Sk., og Generalitetet, i hvilket *Huth* nu havde Sæde, godkjendte i en Forestilling af 2. Januar 1772 dette Resultat, der ogsaa strax efter blev slaaet fast ved en kongelig Resolution. Den sidste af de Poster, som Classen havde stillet op, var Rente af alle de tidligere Poster, og den udgjorde ikke mindre end næsten 6,800 Rd.; den blev helt strøget, men forøvrigt var Kommissionen, der talte *Henrik Stampe* blandt sine Medlemmer, ganske velvillig imod ham, hvad man kan se af dens Udtalelse om de af ham i Aarene fra 1764 til 1766 støbte Kanoner, som vare blevne refuserede. Han havde i de nævnte Aar støbt 2,435 Centner lette Kanoner, men heraf afvistes de 1,595 Centner, og det Tab, han herved led, beregner han til noget over 22,300 Rd. Skjøndt det nu hedder, at han ikke med nogen Ordre kan bevise, »at der er bestilt af ham Metalkanoner til 2,435 Centner i disse tre Aar«, og skjøndt han kun kan fremlægge de med Arsenalets Segl og Kongens Approbation forsynede Tegninger, hvorefter de ere støbte, kommer Kommissionen dog til det Resultat, at der herfor bør godtgjøres ham 14,000 Rd. Efter Kon-

trakten af 1764 skulde han hvert Aar støbe 800 Centner Kanoner for Staten; dette udgjorde for de to Aar og 4 Maaneder, som der her var Tale om, 1,866 Centner, og med dette som Udgangspunkt tilkjendte Kommissionen ham den nævnte Erstatning.¹

For ret at forstaa dette, maa det imidlertid erindres, at 1766 var et meget bevæget Aar, Frederik V døde, og Kristian VII kom til Magten, St. Germain blev afskediget, og Prins Karl af Hessens høje Krigsraad afløste Krigsdirektoriet. At de »lette« Kanoner, der ikke vare formelt bestilte, afvistes, kan muligvis have ligget i et Systemskifte, og sikkert er det, at de af St. Germain og Huth yndede Systemer ikke stemmede overens. Allerede fra den første Tid *St. Germain* fik Indflydelse paa det danske Artilleris Udvikling, synes der at være Tale om lette Kanoner, og hvad var i hine Tider naturligere, end at hans Efterfølgere ved hans Fald viste, at de ikke hyldede hans Maximer, altsaa her ved ikke at ville modtage Kanonerne.²

Huth skal forøvrigt have udviklet hele sit Artillerisystem i en Plan af 1767. Hans Regimente den Gang var imidlertid for kort, til at den kunde gennemføres; men i 1772 kom den frem paany, og nu fik den kongelig Approbation. Feltartilleriet skulde — afset fra Regimenternes Kanoner — bestaa af 3 Brigader, der hver skulde have 8 tolvpundige og 16 sexpundige Kanoner, 8 Havbitser, 8 trepundige Kanoner og endelig 8 Amusetter eller etpundige Kanoner. Hvad der her er Hovedsagen, er, at Kanonerne vare af forskjelligt Kaliber, de mindre, der forholdsvis hurtigt kunde komme til Skud, skulde i Slaget dække de større, indtil de bleve skudfærdige. Om nu forøvrigt Amusetterne vare af stor Betydning, faar

staa hen, men deres Navn synes at tale imod dem. Efter det maa de nærmest betragtes som uskyldigt Legetøj, men Huths Plan har naturligvis givet Classen noget at bestille, og den var saaledes afgjort af Betydning for Frederiksværk. Den ældre *Tscherning* fortæller, at der ved Huths Udnævnelse til Chef for Artilleriet blev ført ca. 3000 Centner gamle Kanoner til Frederiksværk, hvor den betydelige Omstøbning først fuldendtes i 1795. Der har imidlertid ikke fundet en ensidig Paa-virkning Sted, ti har Huth skaffet Frederiksværk Bestillinger, har Classen influeret paa hans Tegninger til dem. Han overbeviste ham i den Grad om den ved Frederiksværk brugelige Metalblandings gode Egenskaber, at han fra at give sine Kanoner et Kalibers Tykkelse, efter hvad Prins Karl af Hessen dog vistnok fejlagtigt meddeler, gik ned til tre Fjerdedele.¹

Nu var Classen og Frederiksværk i fuldstændig smult Vand. I November 1772 blev der bestilt en extraordinær Leverance Krudt til ikke mindre end 50,000 Rd. hos ham, i 1777 blev den i 1770 paa 10 Aar indgaaede Kontrakt fornyet paa 40 Aar, saaledes at den kom til at strække sig lige til 1820, og ved en kongelig, af *Ove Høegh Guldberg* paraferet Resolution af 17. Juni 1778 blev der tilstaaet ham forskellige nye Begunstigelser, idet det samtidig udtrykkelig udtaltes, at Kongen ansaa Frederiksværk for »en vigtig og nyttig Indretning, den Vi med synderligt Bifald altid have anset og stedse vil værdige Vores kongelige Beskyttelse«. Classen maa have forstaaet fuldstændigt at vinde Guldberg, den Mand, der danner Overgangen fra Struensee til Kronprins Frederik².

Det ser næsten underligt ud, at den kongelige Resolution

Efter en Tegning i Geh.-Ark. af C. A. Lorentzen.

Frederiksværk i 1773.

Skaaren i Træ af F. Henriksen & Kp.

udtaler sig som anført, men Sagen er den, at Classen havde beklaget sig, og det kan i det Hele bemærkes, at der er to Ting, som næsten synes uadskillelige fra Frederiksværk i Classens Tid: underlige Rygter om det hos det store Publikum og Klager fra Classen herover, hvorefter hans store »Opofrelser« lønnes med nye Begunstigelser. I første Henseende kan det mærkes, at der foreligger en Skrivelse af 19. September 1772 fra Generalitetet, hvori det udtaler sin Misfornøjelse med, »at det nylig til Frederiksværk detacherede Kommando har givet Anledning til nogle Rygter, som for Hr. General-Krigs-Kommissæren ere ubehagelige«, og hvori disse Rygter have bestaaet, antydes længere nede i Skrivelsen, hvor Kommissariatet »udtrykkelig deklarerer, at Hr. General-Krigs-Kommissæren hidindtil i alle Maader har opfyldt de Kontrakter«, som han har indgaaet med Landetaten. Kollegiet kan endelig ej Andet »end holde disse i sig selv ugrundede Rygters Udspredelse for en Virkning af ondsksfulde Hensigter«. Men Ondskabsfuldheden ophørte ikke, fordi Generalitetskollegiet udtalte, at den »blot med Foragt burde anses og behandles«, den vedblev, og karakteristisk er det saaledes, at da Classen i 1778 ønsker forskjellige Begunstigelser, bl. A. nogle Ændringer i den Aaret før for 40 Aar fornyede Kontrakt om Frederiksværks Statsleverancer, udbeder han sig tillige en allernaadigst Forsikring om Kongens »Protektion og Fornøjelse med hans Desinteressement og udviste Nidkjærhed«. Han vil have konstateret, at Frederiksværk ikke er nogen Byrde for Staten, og er som sædvanlig villig til at afstaa det til Staten, men »vælges ej dette«, lyder hans Skrivelses saare karakteristiske Slutning, »da bliver det jo den allerbilligste Nødvendighed, at jeg faciliteres

i alle mulige Tilfælde og sættes i Forfatning til nogenlunde at kunne udføre det, ingen Anden vil paatage sig for Kongens og det Almindeliges Fordel paa saa højst billige og uegennyttige Konditioner«. Der blev herom nedsat en Kommission, i hvilken General *Huth* var Medlem, og efter dens Erklæring faldt den ovenfor nævnte, for Classen gunstige Resolution af 17. Juni 1778, der selv siger, at den tilsigter at »gribe det vigtige Frederiksværk og dets fortjente Ejer under Armene«. ¹

Classen sad urokkelig fast, hvad man kan se deraf, at han i 1774 paa Arveprins Frederiks Formælingsdag af Kongen fik en Ring med Indskriften *Fortjent*, at han i 1775 blev Ridder (Storkors) af Dannebrog og fik Titel af Generalmajor (siden 1768 havde han haft Rang som saadan), og endelig i 1783 fik Rang i første Klasse Nr. 12 eller med andre Ord blev Excellence. Herefter var der ingen Grund til at frygte for, at Frederiksværk skulde blive glemt, og vi se da ogsaa, at den dets Ejere tidligere tillagte Ret til at brygge og bage for Værkets Folk fornyes i Januar 1780, at dets Toldfrihed for samtlige Raamaterialer paany anerkjendes i Marts s. A., at Krudt- og Salpeterpriserne forbedres i 1782 og 1783, at der bestilles over 3 Millioner smedede Jernkugler hos det i 1783 og 80 tipundige Havbitser i 1788 o. s. v. o. s. v. Frederiksværk var og blev det officielle Etablissement, fra hvilket Landetaten tog sine Ammunitionssager. ²

Classen nøjedes imidlertid ikke med at præstere, hvad der bestiltes hos ham, han gjorde endog mange Forsøg, der kunde have ført til andre end de sædvanlige Krudt- og Kanonleverancer, hvis de vare lykkedes, men de mislykkedes saa godt som alle. 1778 gjaldt det Hestesko, 1787 mili-

tære Knapper, 1788 Gehængskilte, 1789 Jernbeslag til Teltstænger og 1791 Bosniakspyd og Bajonetter ikke at tale om, at han i 1784 gjorde Experimenter med noget saa kaldet hessisk Guldmetal, i 1785 satte en Raskmager i Gang, i 1787 en Damaskvæver, i 1788 en Pergament-Sigtemager o. s. v. Forsøg manglede det ikke paa, og hertil kan da ogsaa regnes den Skrueskæremaskine, han søgte at faa i Gang i 1787, og det Jernskære- og Valseværk, han kort før sin Død (1792) anordnede anlagt.¹ Det er en vidunderlig rastløs Energi, som herved lægges for Dagen, og det er allerede af denne Grund naturligt, at han maatte udføre Arbejde for Andre end Landetaten. Men derfor ved han godt i en Skrivelse af 27. Oktober 1782 at give det Udseende af, at det er Nøden, der har tvunget ham dertil. Han gjør i den Rede for en Del Ulykker, der have hjemsøgt Frederiksværk, henleder Opmærksomheden paa, hvor utilstrækkelig den Sum er, som Staten aarlig yder det, og siger endelig: »Min Industri haver altsaa hentet hittildags ved andre Slags Handelsoperationer fra Østen og Vesten de Hjælpe midler, der have været erforderlige til at vedligeholde et i sit Slags saa stort men voveligt Foretagende«. ² I saa Henseende var Forholdet til Algier muligvis det væsentligste.

I Maj 1772 sluttedes der, som ovenfor nævnt, Fred med Deyen, og nu blev der paany Tale om Presenter til ham baade ordinære og extraordinære. Den med Classen i 1768 for 10 Aar indgaaede Kontrakt var forinden bleven hævet, men det forhindrede selvfølgelig ikke, at man nu paany henvendte sig til ham. Man sluttede nu Overenskomst for et eller to Aar ad Gangen, hvad der var saa meget naturligere, som Deyen var meget lunefuld og stadig ønskede Foran-

dring i Presenternes Art og Beskaffenhed. I 1776 maatte der saaledes leveres ham et kun ringere Parti smaa Kugler, nogle Mastetræer og forøvrigt rede Penge o. s. v., hvortil yderligere kom, at Algiers Forhold til de forskjellige Magter ofte gav Anledning til store Vanskeligheder, ti det var ikke altid fredeligt, og der var da stor Fare for Presenternes Opbringelse. Classen stod imidlertid stadig som Leverandøren, skjøndt han i 1773 udtaler et Ønske om helst at blive fritagen for denne Byrde, idet han samtidig, som sædvanlig, tilbyder Kongen at overtage Frederiksværk. Naturligvis beholdt han dog Værket, og i 1774 fik han 25,000 Rd. for Presenterne, der skulde føres til Algier af en kongelig Fregat, men denne Transport blev ved nærmere Undersøgelse for dyr. Kommercekollegiet fik Befaling til at lade den besørge ved private Skibe, og Oversendelsen overtoges da af *Classen* og *P. Appleby*. Classen har selvfølgelig stadig tjent ved hvad han paatog sig, men mærkelig er det dog at se, at da der i 1786 er Tale om at levere et større Parti Lænkekugler og Kardætsker til Deyen, forlanger Classen 70,000 Rd. for Leverancen, medens Jernstøber *Thomas Potter* paa Kristianshavn vil levere den for — 32,000 Rd.! Karakteristisk er det ogsaa at se, at da Skibet, som Classen i 1772 sendte afsted med Presenterne, skulde gaa under Konvoj, og denne muligvis maatte komme til at afgaa, forinden han kunde have de fornødne Kugler færdige, ansøgte han om i paakommende Tilfælde at maatte laane indtil 9000 Kugler af Arsenalet, hvilket naturligvis bevilgedes, men senere gjentages dette saa ofte, at det halvvejs ser ud, som om Statens Beholdninger ganske simpelt betragtes som Frederiksværks Lager. Overfor de Algierske Presenter kunde

dette nu nok forsvares, ti det var jo Staten, der i Virkeligheden skulde yde dem, men Statens Velvillie overfor Classen indskrænkedes ikke til dette Forhold.¹

1772 foregik der en hel Omvæltning med det asiatiske Kompagni. Ved en Oktroj af 23. Juli 1772 blev Handelen paa Ostindien, der hidtil havde været monopoliseret, paa visse Betingelser frigiven for alle Kongens Undersaatter, og da Regeringen i 1777 for sin Regning overtog Kompagniets samtlige Besiddelser i Ostindien, blev Handelen herpaa endnu friere, hvilket fuldtud benyttedes. Expedition blev udrustet paa Expedition, der aabnede sig her et helt nyt Marked og ikke mindst for Artillerimateriel: dels var Trankebar en Fæstning, der krævede Forsyning, dels blev det en Spekulation at sælge saadanne Sager til de indfødte Fyrster, og allerede i 1773 var det asiatiske Kompagni beskjæftiget med at skaffe baade engelske og svenske Kanoner til Indien, men samtidig var Classen i Bevægelse. I Oktober 1773 laaner han 12 trepundige Metalkanoner af Landetaten til Ostindien, han kunde ikke naa at faa dem færdige ved Frederiksværk, før Skibet skulde gaa, og i December Aaret efter gjentager det samme sig, men nu vil han ikke laane, nu vil han købe af Staten. Da man (d. v. s. St. Germain), skriver han, for nogle Aar siden intenderede at indføre firepundige Regimentskanoner istedenfor trepundige, udborede han en Del saadanne til firepundige, men da disse senere aldeles forlodes, henstod de uden at blive brugte, og af dem vilde han nu gjerne købe 12 for 38 Sk. Pundet, idet han tillige betingede sig at levere et lignende Antal nye Huthske Kanoner (sexpundige, $\frac{5}{16}$ Gods, 22 Kaliber lange) mod en Betaling af 48. Sk. Pundet. Og dette bevilgedes.²

Dette var imidlertid kun en Indledning. I 1775 er der Tale om baade Kanoner, Lavetter og Bomber (ikke mindre end 1600 150-pundige Jernbomber) m. m., og Classen føler formentlig selv, at han her gjør en stor Fordring til Staten, ti til Støtte for, at den bør komme ham til Hjælp ved Øjeblikets »fordelagtige Lejlighed til at forskaffe de Frederiksværkske Produkter Afsætning i Ostindien«, anfører han ikke alene de ringe Subsidier, som Staten ydede Frederiksværk, men ogsaa »den betydelige Nationalgevinst, der kan flyde for Staten af denne Foretagelse nu og i Fremtiden«. Ansøgningen bevilgedes, og Fordringerne vedblev nu at stige. I 1780 gjælder det baade Kanoner, Havbitser, Kugler, Bomber og Skraasække, og Classen skriver, at »skulde der dubiteres om, at Kuglerne saa hastig, som fornødent gjøres, kunne vorde tilbageleverede, hæves dette dubium, naar det naadigst kommer til Erindring, at jeg i kort Tid haver leveret til det kongelige Tøjhus 101,847 Stykker smedede Kardætskugler«. Hans Foranstaltninger, meddeler han, »ere saaledes gjorte, at daglig støbes og smedes c. 2000 Stykker Skraakugler.« Ogsaa dette bevilgedes, men da Handels-*huset de Coninck & Reiersen* Aaret efter ansøgte om at maatte faa udlaant ikke mindre end 12 Kanoner, 6 Havbitser, 1000 Bomber, 3000 Granater og 21,000 Kugler, blev man dog noget betænkelig. Da Ansøgerne udtalte, at de strax vilde bestille de samme Gjenstande hos Classen, blev Sagen imidlertid gjort afhængig af dennes Erklæring om, naar han kunde præstere Bestillingen, der løb op til en Værdi af næsten 50,000 Rd., og som man kan forstaa, var han næppe uvenlig stemt mod Foretagendet.¹

Paa hin Tid, da den nordamerikanske Frihedskrig for-

styrrede saa mange Forhold til Fordel for de nevtrale Magter, blomstrede den danske Handel op til en hidtil ukjendt Højde, og for Frederiksværks Vedkommende kom yderligere den Omstændighed til, at de krigsførende Magter behøvede Krigsfornødenheder. Krudt og Kanoner steg i Pris, og det kan muligvis være, at Ostindien ikke var det virkelige Bestemmelsessted for alle de Ammunitionssager, som Classen laante af Staten. Den ældre *Tscherning* fortæller, i sin utrykte Beskrivelse af Frederiksværk, at Classens Broder bidrog væsentlig til Værkets Fremvæxt og Tarv ved under den amerikanske Krig at underhandle med Franklin i Paris. Det kan muligvis være et Fingerpeg, at der i September 1776 akkorderes Classen et større Udlaan af Kugler og Krudt »til en Leverance, som med forderligste maa præsteres«, uden at det siges, hvor den skal hen, men muligvis er Bestemmelsesstedet simpelhen Algier.¹

Som det af Ovenstaaende vil ses, præsterede Classen en Mængde støbte Jernkugler, men som ovenfor meddelt, var Jernstøbning ikke egentlig nogen Frederiksværksk Sag. Brødrene *Sorge*, der havde anlagt Værkets Jernstøberi, formaaede ikke at give det Flugt, de bleve afløste af en Meister *Reiffenstein*, og en engelsk Støber *Lawson* blev efter at have arbejdet ved Frederiksværk i omtrent et Aar med to engelske Medhjælpere sendt til Frolands Værk ved Arendal i Norge, ti herfra fik Classen, som det synes, sin største Forsyning med støbte Jerngjenstande.² I Danmark var der den Gang foruden Jernstøberiet paa Frederiksværk kun et eneste til, nemlig det, der i 1768 var anlagt ved Applebys Plads paa Kristianshavn af Englænderen *Thomas Potter*. Denne driftige Mand, fra hvem Classen fik *Lawson*, var

baade Fabrikant og Grosserer, men han synes væsentlig først efter Classens Død at være kommen til at faa Leverancer af Kugler til Staten. 1786 saa vi, at han vilde levere et Parti Lænkekugler og Kardætsker til de algierske Presenter for 32,000 Rd. eller 38,000 Rd. billigere end Classen, men desuagtet fik han ikke Leverancen, der som vi senere skulle se, rigtignok for hans Priser, blev overdraget det norske Jernværk Froland. Først 1791 synes han at levere Bomber til de nævnte Presenter; hans væsentligste Virksomhed var at støbe Jerngryder, gjøre Søm og smede Ankere, men af disse Sager udførte han ogsaa til baade Ost- og Vestindien.¹

For fuldt at overse Classens Virksomhed maa vi nu vende os til hans Forbindelser med de norske Jernværker. Det var i 1762, da Krigen med Rusland truede og Moss ikke formaaede at udføre de indstrømmende Bestillinger, at Classen overtog at levere, hvad der ønskedes, men for at kunne dette søgte han Hjælp hos Kaptajn *Rasch's* Jernværk ved Porsgrund og *Hakedals* Værk ved Kristiania, og den saaledes indgaaede Forbindelse med Hakedal vedblev i længere Tid. Det her nævnte Værk, der har været i Gang fra mindst 1650, ejedes midt i det 18de Aarhundrede af Kammerraad *Hans Sverdrup*, og efter hans Død (1759) gik det over til hans Enke *Antoinette Anker* (f. 1713 † 1779), en Søster til Agent Erik Anker paa Moss. Hun synes at have været en ganske energisk Kvinde, men kun i smaa Forhold, og Classen har fuldstændigt haft Værket i sin Magt. I Januar 1771 søger hun et Laan paa 30,000 Rd. i sit Værk og skriver i den Anledning til Classen: »Tjenes jeg herudi, skal jeg ingen Forskuder incommodere med,

førend Støbningen er efter Connossement indskibet, og villig levere udi 3de Aar, hvad mit Jernværk af Støbning kan præstere«, men i November s. A. er hun ikke videre, end at hun igjen skriver til Classen: »Jeg beder for Guds Skyld Deres Velbaarenhed vil akceptere de af mig udstedte Trata, ti i Mangel deraf bliver Vedkommende bragt udi største Fortræd . . . Aspekterne true dette Land med Ødelæggelse ved Dyrtid og Pengemangel. Ak lad det behage Dem at ophjælpe en Enkekvinde, som stræber af alle Kræfter at hjælpe sig selv.«¹

Hovedvægten ligger imidlertid paa Forbindelsen med *Froland* ved Arendal. Dette forholdsvis unge Værk dreves fra 1763 som de fleste norske Værker af et Interessentskab, og Classen maa have erhvervet sig nogle af Andelene i det, ti fra omtrent 1768 er han den, der har væsentlig Indflydelse paa dets Udvikling, og fra 1771 træffe vi her indtil fire af hans Fætttere. Det er Organist Nikolaj Clausens Sønner *Johan* (f. 1744, † 1789), *Nikolaj* (f. 1747), *Jokum Andreas* (f. 1752, † 1798) og *Carl Vilhelm* (f. 1755, † 1805), som komme i Virksomhed her efter deres Faders Død, og her var anstrengende Virksomhed nok, men næppe noget stort Udbytte, ti Værket led altid under pekuniære Vanskeligheder. Der er Breve nok fra Værkets Bestyrer, Johan Classen, der vise dette.²

Til de algierske Morterer blev der i Juni 1771 hos Classen bestilt 4000 150-pundige Bomber, og da det havde Hast, maatte Bestillingen deles. Frederiksværk og Froland, Hakedal og Fritsø bleve alle satte i Bevægelse, men dog bleve ikke alle Bomberne leverede i rette Tid, og da nu Mortererne alle som ovenfor nævnt sprang og bleve er-

stattede af andre, til hvilke de bestilte Bomber ikke passede, vægrede Søetaten sig ved at modtage de manglende. Dette foranledigede en skarp Klage i Oktober s. A. fra Classen direkte til Kabinettet, og af den lære vi forskjellige herhen hørende Forhold at kjende. Det er Froland, der formentlig stod tilbage med sin Præstation, og det er altsaa dette, der væsentlig maatte bære Tabet. I 1773 synes Værkets Andele forøvrigt at være komne udelukkende paa 3 Hænder, $\frac{2}{5}$ (40,000 Rd.) ejes af *Classen*, $\frac{2}{5}$ (40,000 Rd.) af Kjøbmanden Konferensraad *Iselin* og $\frac{1}{5}$ (20,000 Rd.) af Myntdirektør *H. S. Knoph*, men stor Sammenarbejden synes der ikke at have været mellem Ejerne. Forretningsføreren i Kjøbenhavn, *Jens Sønnichsen*, erklærer i 1775, at han er kjed af Arbejdet, da Interessenterne aldrig træde sammen, og i 1776 er *Johan Classen* ved at fortvivle over, at han aldrig faar Svar fra Kjøbenhavn paa sine Breve. I dette Aar er der forøvrigt Tale om, at den unge *Carl Frederik Iselin* vil overtage hele Værket, men dette slaar fejl som Alt, der vedrører Froland. Værket sættes i 1779 til endog 4 Avktioner, men der sker intet Bud, og da nu den ældre Iselin, der i Mellemtiden var bleven Baron, dør (1781), synes hans Enke og Classen at være de eneste Interessenter, men nu overtager Kongen, hvem Classen alt tidligere havde tiltænkt hele Værket, $\frac{1}{5}$ af dets Andele, og som Følge heraf sker der forskjellige Forsøg paa at faa Etaterne til at give det Beskjæftigelse. Den 1. April 1784 udgaar der en Kabinetsordre til Søetaten om, at denne, da Kongen er Participant i Værket, skal tage sit Jern hos det, hvilket Søetaten dog mener er ugjærligt, idet den som hidtil maa benytte Anskaffelse ved Licitation, og Søetaten sejrer.¹

Ved Udgangen af 1783 gjør Classen op, at han har sat omtrent 110,000 Rd. til paa Froland, og om dette nu end ikke skal tages bogstaveligt, er der dog ingen Tvivl om, at Værket har kostet ham endog mange Penge, saa det er fuldt naturligt, at han ønsker at komme af med det. Den, der skulde have det, var Sorenskriveren i Raabygdelaaget, Justitsraad *Hans Schmidt*, der 1777 var bleven gift med Classens Kusine *Magdalene Marie*, og da Baronesse Iselin, der i 1783 var bleven Classens Hustru, dør i 1786, var Alt forberedt saaledes, at Schmidt nu bliver Værkets Eneejer. Classen overdrog Kongen den ene af sine to Femteparter og gav Afkald paa de ham som Ejer af Frederiksværk tilkommende Leverancer af Kugler, men Alt kun under Forudsætning af, at Kongen vilde skjænke baade det Ene og det Andet til Schmidt i Forbindelse med den Kongen tidligere tilhørende Femtepart og med Tilsagn om et betydeligt Laan. Skete dette ikke, vilde Interessenterne til stor Skade, som det sagdes, for den vedkommende Egn i Norge, nedlægge Værket, og Kongen gik da ved Resolution af 14. Juni 1786 ind paa den foreslaaede Ordning, som endelig afsluttedes derved, at Sorenskriver Schmidt ogsaa fik saavel Classens anden som de to Iselinske Femteparter overdraget. Baronesse Iselins to Svigersønner, Kammerherrerne Hofjægermester Greve *Rantzau* og Amtmand *Calmette* solgte ham dem den 15. Juni 1786 for 8000 Rd.¹

Froland, der herved gik over til en af den Classenske Slægts Kvindeliner, blomstrede op under den nye Ejer. Strax i 1786 fik det i Overensstemmelse med den kongelige Resolution den ovenfor oftere omtalte Leverance af Lænkekugler og Kardætsker til Deyen i Algier, som Clas-

sen vilde have haft 70,000 Rd. for, men som Thomas Potter tilbød for 32,000 Rd., og selvfølgelig var den sidste Pris den, der blev lagt til Grund. Forøvrigt synes det ikke at være blevet fuldstændigt overholdt, at Froland vedblivende skulde have de Leverancer af Kugler m. m., som Frederiksværk havde haft; 1791 leverer Potter nemlig Bomber til de algierske Presenter.¹

Som naturligt er, medførte Ejerskiftet forskellige Forandringer paa Froland. Den nye Ejers Svogre vedbleve næppe at indtage den samme Stilling som tidligere. Den ældste, *Johan Classen*, der i 1782 havde faaet Bergraadstitel, blev der formentlig til sin Død (1789), men *Carl Vilhelm Classen* havde allerede forinden forladt det. 1782 synes det at være bestemt, at han skulde til Frederiksværk for der at gaa sin Fætter tilhaande. Den 16. Marts 1782 andrager denne nemlig med dette for Øje om, at Fætteren, som han kalder *Candidatus juris, rerum metallicarum & matheos*, maa faa en passende Rang og Titel. »Hæderstegn ere opfundne«, skriver han, »for at give en vis Vægt og Anseelse til dem, der skal have Opsyn og Bestyrelse med betydelige Foretagender. De kan mindst undværes i et Land, hvor de ere blevne saa almindelige, at endog Geni og Duelighed ej kan have den rette Virksomhed uden at laane denne udstafferte Klædning.« Og Ansøgningen gjorde sin Virkning, Fætteren blev udnævnt til Overkrigskommissær. Forresten skriver Classen om ham, at han har udmærket sig ved sit gode Forhold og ved sine Studier ved Universitetet, i Øjebliket var han i Sverige for at bese »de derværende økonomiske Indretninger.« Efter at være kommen tilbage fra Sverige, virkede han imidlertid ikke i lang Tid paa Frede-

riksværk, ti den 17. Marts 1786 udnævntes han til General-Vejmester i Aggershus Stift. Heller ikke denne Stilling blev imidlertid af Varighed, hans Eftermand udnævnes allerede i Januar 1789.¹

Forbindelsen med Norge synes ikke at have været indbringende for Frederiksværk, der endogsaa ved den tabte sin Leverance af Kugler til baade Landetaten og Algier. Det er derfor naturligt, at der stræbes efter en Oprejsning, og nu som tidligere gjøres der da Forsøg paa at erhverve Søetaten som Kunde. Den ulykkelige Historie med de algerske Morterere havde ikke ladet ham og den skilles som Venner, og dog bragte den dem paa en vis Maade sammen. Til Brug ved Morterernes Støbning havde Søetaten bragt en Del gamle Metalkanoner til Frederiksværk, de brugtes imidlertid ikke, og den 5. Avgust 1773 faldt der da efter Søetatens Forestilling en kgl. Resolution om, at Classen af dem skulde støbe 6 36pundige og 13 18pundige Kanoner, der blev endda saa meget Metal tilbage, at den kunde dække Arbejdslønnen. I 1775 vare Kanonerne færdige, og Classen var villig til at lade sig sin Regning paa 16,250 Rd. betale med gammelt Metal, naar han maatte faa det for 16 Sk. Pundet. Tidligere havde han nok givet 24 Sk., men han paastod, at der i Rusland tilbødes 5 Millioner Pud Metal til 12 Sk. Pundet, og han fik det da for de 16 Sk.²

Her var altsaa gjort en Indledning, men til nogen intim Forbindelse førte den ikke. Først sex Aar efter bliver der paany Tale om, at Frederiksværk støber for Søetaten nemlig 60 etpundige Falkonetter, og for at faa dette Arbejde maatte Classen strække sig langt. Hans oprindelige Tilbud var, at han vilde levere dem for 74 Sk. Pundet, men da

Søetaten stillede en Del interessante Regnestykker op, der viste, at dette var alt for dyrt, gik han ind paa at slaa af til 48 Sk. Pundet, hvilket var en Nedgang paa noget over 3,000 Rd. paa hele Bestillingen. Det var i September 1781, men ved denne Føjelighed opnaaede han i Virkeligheden Intet.

Den tidligere nævnte, for Classen saa gunstige Kabinetsordre til Landetaten af 17. Juni 1778 udtalte, at Frederiksværks Ejer fremfor nogen Anden skulde »nyde af alle Ammunitions-Sorter Leverancerne til Vores militære Etat«, men hermed var selvfølgelig kun Landetaten ment, og da Classen søgte at faa den til at veje i Vægtskaalen overfor Søetaten, svarede denne i en Skrivelse af 29. Oktober 1781, at den ikke kjendte nogen kongelig Befaling, hvorefter Frederiksværk »skulde være givet Fortrin til Leverance til Søetaten af alle Slags Krigs-Ammunition og Værkets øvrige Produkter«. Ja den gjorde samtidig opmærksom paa, at den efter fuldstændig at have brudt med Moss havde sluttet Kontrakt om sine Leverancer med *Abraham Beckmann*, der var Forpagter af Fritsø Jernværk.¹

Broen overfor Frederiksværk kastedes herved ligesom fuldstændig af, og som Berøringspunkter mellem det og Søetaten kan nu kun nævnes en Kontrakt af April 1779, hvorved Classen havde overtaget en større Leverance Byggryn til Etatens Fornødenhed, og nogle Overenskomster, hvorefter han til fastsatte Priser kjøbte udygtigt Krudt og gammelt Jern af Marinen. Men atter nu glimter Haabet, ti disse Overenskomster synes at skulle kunne bane Vej for den længe eftertragtede Forbindelse. I Admiralitetets Forestilling om det udygtige Krudt hedder det, at Classen havde »forestillet, hvorledes det Frederiksværkske Etablissement i Hen-

sigt til Krudtets Afsætning var sat tilbage og mere vilde blive det, naar de kongelige Kollegier vilde overlade de Handlende dette Slags Varer«. »For ikke at blive nødsaget at nedlægge sit Værk« vilde han derfor købe Søetatens udygtige Krudt til rimelige Priser, naar den igjen vilde tage nyt Krudt eller Metalarbejde hos ham. Om nyt Krudt kunde der efter tidligere indgaaede Kontrakter dog ikke være Tale men en saadan Hindring var ikke tilstede overfor Metalkanoner, Metalhavbitser o. lign., og til bestemt fastsatte Priser gik Etaten ind paa at tage, hvad den deraf maatte behøve, hos ham.¹

Dette skete i 1784, og nu var Maalet forsaauidt naaet. Af nogen Betydning blev det imidlertid ikke, ti Søetaten synes ikke at have taget mange Piecer hos ham, og dette kan muligvis forklares ikke alene af den mindre hjærtelige Stemning, der efter Alt at dømme raadede i Søetaten overfor Classen, men ogsaa af den Omstændighed, at Frederiksværk formentlig havde kulmineret. Classens Interesser vare, som vi nedenfor skulle se, nu langt fra udelukkende ved hans industrielle Anlæg. I den ældre Tschernings utrykte Beskrivelse af Frederiksværk hedder det, at der fra 1785 intet Nyt foretoges ved det; ja han tilføjer endog, at det i Ejerens sidste sygelige Levetid kom i Forfald. Og dog maa det siges, at Frederiksværk var og blev et stort Værk, fra Intet havde Classen gjort det til et Etablissement, paa hvilket der levede henved 1000 Mennesker, og han har sikkert ikke ganske Uret, naar han i December 1790 skriver til Kommercekollegiet, der ønskede forskjellige Oplysninger om det: »Det Frederiksværkske Etablissement sat i sin rette Synspunkt fremstiller sig ej alene som et betydeligt Arsenal til

Rigets Forsvars Værk og alle Slags Krigsfornødenheder, endog for udenrigsk Afsætning og Handel, men tillige som en lærerig mekanisk Kunstscole for at oplække nyttige Kunstnere og Professionister, derhos som et virksomt Hospital for fattige, faderløse Børn og Enker, der ved adskillige Slags Arbejde finde Anledning til at fortjene saa meget til deres Underholdning, at derfor det Frederiksværkske Distrikt, i hvor folkerigt det er fremfor andre af lige Størrelse, dog endog i de ufrugtbareste Aar udi den ufrugtbareste Egn af Landet ej nogensinde bebyrder det Almindelige med Betlere og Omløbere.«¹

Da Excellencen *J. F. Classen* døde i Marts 1792, var Mindet om en rig og betydningsfuld industriel Virksomhed knyttet til hans Navn.

VIII.

CLASSEN SOM GODSBESIDDER.

Vi have nu seet, hvorledes Frederiksværk blev et stort industrielt Etablissement, men hermed er Classens Virksomhed for det ikke udtømt. Han gjorde det ogsaa til et Gods, og vi skulle nu gaa over til at se den Udvikling, som i saa Henseende fandt Sted.

Den 3. Avgust 1756 tilskrev Krigskancelliet Rentekammeret, at Hs. Majestæt havde resolveret at overlade Etatsraad *Fabritus* og Kancelliraad *Classen* den saa kaldede Agatmølle til et Krudtværk, og det paalagdes Kammeret at besørge Værket »med dertil hørende Strømme og Marker« tilskjødet dem. En senere kongelig Resolution (af 16. Avgust) oplyste, at der herved skulde forstaas det Stykke Jord, som i 1751 var bleven overdraget Peyrembert, 84 Favne langt og 175 Favne bredt, altsaa noget over 90 Tdr. Land; de nye Ejere skulde svare Bønderne i Vinderød, Kregome, Brederød og Sonnerup en aarlig Afgift af 80 Rd. for Markerne og give Fiskeriforpagteren en billig Erstatning for Aalefiskeriet i Afløbet fra Arresø.¹

Dette Stykke Jord var imidlertid strax de nye Ejere for lille. Krudtmøllerne maatte have rigelig Plads, og da Bønderne vare uvillige til at kjøre for Værket, maatte de

desuden have saa meget Jord, at de kunde holde 12 à 16 Heste; de androge derfor allerede i Oktober 1756 om, at Byerne Brederød, Sonnerup, Vinderød og Evetofte med en tilliggende lille Skov, Alt tilsammen 156 Tdr. Hartkorn, maatte overdrages dem mod en billig Kjendelse. Byerne havde i Alt 31 Bønder, og det var deres Hoveri, som det gjaldt om at overføre paa Frederiksværk. 20 af Bønderne skulde hver en Gang ugentlig kjøre til Kjøbenhavn med 2 Tønder Krudt og bringe 2 Tønder Salpeter tilbage, og de resterende 11 Bønder skulde hjælpe med at kjøre de Gjenstande, der kunde taale at sendes pr. Skib, omtrent 50 Favne ud i Vandet, ti Fjordens lave Strand tillod ingen Pram at komme Landet nærmere, og en Bro betragtedes det den Gang som næsten umuligt at bygge paa Grund af Vinterens Drivis. De nye Ejere talte i høje Toner om Frederiksværks Betydning, og de troede sikkert, at Rentekammerets Principer, der gik ud paa ikke at »alienere« noget af Hs. Majestæts Domæner, her maatte vige. »En saa ædelmodig Monark, som Vores ulignelige Suveræn, kan det være ligegyldigt, om han tæller 156 Tdr. Hartkorn mere eller mindre i hans Domæner«. ¹

Ansøgernes Forventning herom blev dog ikke opfyldt. Deres Begjæring blev afslaaet, og i en ny Ansøgning af Maj 1757 androge de da om at faa et nærmere begrænset Areal overladt, saaledes at deres Terræn kom til at strække sig 1600 Alen paa hver Side af Aaen fra Arresø til Isefjord eller med andre Ord blev 3200 Alen i Bredden og 2900 Alen i Længden, d. v. s. kom til at udgjøre 660 Tdr. Land. I den Anledning blev Regimentsskriver i Frederiksborg Amt *Mathias Dahlstrøm* beordret til at foretage en Maale- og

Taxationsforretning, som fandt Sted den 2. Juni s. A. Men skjøndt dette kun var et indledende Skridt, synes Classen strax at have sat sig i Besiddelse af en Del af Jorden, hvilket man kan se af en Skrivelse af 6. Avgust 1757 fra Dahlstrøm til Amtmanden, Gehejmerraad *F. C. Gram*. Baade mundtlig og skriftlig, oplyser han, har han betydet Classen, at han ej maatte indtage eller indgrøfte mere af Overdrevet, end hvad der var udlagt Peyrembert, men desuagtet havde han paa den nordre Side af Aaen indtaget over dobbelt saa meget, og der saas Tegn til, at han vilde gaa endnu videre. Gram forebragte Klagen for Rentekammeret, men heraf kom der intet Resultat. Alt blev, som det var, og i Maj 1758 klagede Bønderne over, at de ikke mere vidste, »hvad der er vores, og hvorvidt vi kan komme«, saa meget mere som Classen ikke indhegnede det Land, han havde bemægtiget sig, men holdt »Hyrder eller Vogtere, og det ikke til liden Skade for os og vore Kreature«. Først den 19. Avgust 1758 faldt der en kongelig Resolution, der fastslog, at et af Regimentsskriver Dahlstrøm ved Synsforretningen Aaret før nærmere betegnet Stykke Overdrev skulde overdrages Værkets Interessenter for en aarlig Afgift af 66 Rd. 64 Sk., idet det tilføjedes, at et saadant Beløb ogsaa skulde betales Bønderne henholdsvis for den Tid, Frederiksværk alt havde benyttet deres Jord. Den brugte egenmægtige Fremfærd blev altsaa indirekte godkjendt.¹

Dette Resultat var imidlertid meget mindre, end Interessenterne havde ventet. De havde nemlig fornyet deres Ansøgning om de fire Byer, og Classen havde i November 1757 skrevet et omstændeligt Brev til Amtmand Gram. I et ærbødigt, men dog indtrængende Sprog talte han sin

Sag for den Mand, hvis Indstilling til Rentekammeret var saa betydningsfuld, men i dette Brev kommer det paa en mærkelig Maade frem, med hvilke Øjne han saa paa de Bønder, han vilde erhverve, og som Gram paa en vis Maade betragtede sig som Beskytter for. »Jeg forsikrer Deres Excellence underdanigst«, skriver han, »at det ej er af Begjærlighed til at besidde Bøndergods udi dette Distrikt, at Interessenterne maa vedblive deres første allerunderdanigste Forslag. Ti hvor stor Herlighed kunde det vel regnes for at besidde ufrugtbare Agre og dovne Agerdyrkere? Der vilde vel bruges mange Kunster og store Udgifter til at forbedre saavel det ene som det andet Slags, og med alt dette vilde endda Bøndernes Ladhed og Ondskab være langt vanskeligere at udrydde end deres Jorders Ufrugtbarhed.« Det er ene og alene Hensynet til det store Ammunitionsværk, der gjør det nødvendigt for Interessenterne at sikre sig Bøndernes Hjælp, og hvorfor skulde det ikke kunne ske, hvilken Hindring af Betydning skulde der være herfor? »Sandelig, jeg finder ingen anden end det lidet Hoveri, derved kunde savnes. Men hvad er dette [for Staten] at ligne imod den Fordel, der vindes [ved] at forefinde udi Landet et Etablissement, der er af den første Nødvendighed.« Og Brevet slutter med lidt patetisk at henvise til Udlandet og Efterkommerne. »Maatte de ej falde i Forundring over, at en Regering, der funkler af store og fortræffelige Foretagelser, der ej haver sparet Millioner for at befordre Undersaatternes Lyksalighed og Velstand, endelig for ej at miste trende fattige Landsbyer af sine Domæner, der ej udi nogle Aar have kunnet udrede deres Skatter, havde tilladt, at Foretagelser, der ere Grundpillerne til Rigernes Defensions-

værk, og uden hvilke Flaade, Fæstninger og Armeer ere ganske magtesløse, og uden hvilke Hans Majestæts Trone ej kan forsvares, maatte gaa tilgrunde«. Gram lod sig imidlertid ikke rokke. Hans Erklæring gik Interessenterne imod, og Resolutionen af Avgust 1758 blev som ovenfor nævnt.

Dermed var Classen imidlertid ikke slaaet. Det var kun Henvendelser til de almindelige Avtoriteter, som havde vist sig resultatløse, men der var selvfølgelig andre Veje at gaa. Og efter Alt at dømme bleve de ogsaa benyttede, ti i Februar 1760 fik Rentekammeret en mundtlig Befaling fra Kongen om, at Bønderne paa Frederiksborg og Kronborg Rytterdistrikter skulde gjøre Kjørsel og Arbejde til Frederiksværk fremfor til Kongen selv. Dette var imidlertid kun et foreløbigt Skridt, i April s. A. blev Forholdet endelig ordnet, men atter ved en direkte kongelig Befaling. Rentekammer, Amtmand og Regimentsskriver maatte vige for Kongens enevældige Magt. Frederiksværk havde sejret. Bønderne og Husmændene i Kregome, Vinderød, Brederød og Kasse-mose bleve fritagne for at gjøre Hoveri sammen med Kongens andre Bønder paa Frederiksborg og Kronborg Distrikter, og det Kvantum Arbejde, de skyldte Kongen, tillagdes Frederiksværk, idet dog Byerne forøvrigt forbeholdtes Kongen; og Resolutionen blev ikke staaende herved. Frederiksværk blev samtidig fritaget for at skulle betale Bønderne Noget for den Jord, de havde afstaaet, Betalingen herfor (146 Rd. 64 Sk. om Aaret) overtoges af Kongen, der slutte-lig tillod, at en Skov syd for Kregome overdroges Værket mod Betaling efter uvillige Mænds Skjøn.¹

Det var en betydningsfuld Sejr, som herved blev vun-

den, og den blev yderligere forhøjet derved, at der faa Dage efter fra Krigskancelliet tilsendtes Rentekammeret den tidligere nævnte kongelige Resolution af 6. Maj 1760, hvori det udtaltes, at Amtets Betjente ikke maatte forurolige Frederiksværks Interessenter, selv om de fandt, at de i Et eller Andet gik for vidt, de skulde i saadanne Tilfælde kun gjøre Indberetning til vedkommende Kollegium og afvente dettes Resolution. Bestemmelsen var bl. A. rettet paa Forholdet til den ny erhvervede Skov, i hvilken Classen nu kunde hugge, ganske som han vilde. Hofindflydelsen var afgjort til hans Gunst, og da Skjødet til Fabritius og Classen paa Frederiksværk, der gjaldt fra 1756, udfærdigedes den 13. Januar 1761, var det mærkeligt at se, hvor mange Rettigheder, det indeholdt, som der ikke var Tale om i 1756.¹ Dette Skjøde udstædtes dog næsten kun for en Forms Skyld, ti Frederiksværk blev samtidig købt tilbage til Kongen; Classen blev fra dets Ejer dets Bestyrer.

Herved forandredes imidlertid intet Væsentligt, Classen vedblev at være Stedets Hersker. — Da der i 1761 blev holdt Syn over Egnens Flyvesand, blev Tilstanden ikke funden tilfredsstillende, og Regimentsskriver *Dahlstrøm* henvendte sig derom til Bønderne, men opnaaede Intet. »Hans Formaninger og Ordres havde«, som det hedder, »ingen Gehør i bemeldte Kregome og Vinderød Sogne, efterdi Hr. General-Krigskommissær Classen, til hvem Bønderne gjøre Hoveri, ej vil tillade dem saa megen Tid, ja næppe at pløje og saa til deres i Fæste havende Gaarde.« Men en saa »højvigtig« Sag som Dæmpningen af Flyvesandet, der kunde blive en stor Fare, turde ikke forsømmes. Et nyt Syn i 1762 viste, at Tilstanden havde forværret sig, og Amtmand Gram tilskrev

da i November s. A. Rentekammeret et indtrængende Brev om Sagen, hvorefter dette den 4. December paalagde Classen at lade Værkets Bønder arbejde paa Sandets Dæmpning. Men derfor er det næppe afgjort, at det skete, ti Classen var ikke bange for at handle paa egen Haand.¹

I 1759 havde han efter eget Tykke afgravet den almindelige Landevej til Frederikssund, da den efter hans Mening ved sin Nærhed kunde blive farlig for Krudtværkerne, og nu indtog han udendvidere flere Jorder, som tilhørte de Brederød Bønder, ja lukkede for dem med Gjærder tværs over deres besaaede Rugagere. Gram klagede i skarpe Udtryk, men opnaaede Intet, og i Januar 1763 henvendte Bønderne sig da i en Klage til Kongen. De klagede med bevægelige Ord over den umedgjørlige Krigsraad *Clausen*, saaledes som de i deres Harme kaldte Classen, men noget stort Resultat bragte deres Optræden ikke. Classen maatte erklære sig over Klagen, men han fremsætter strax den Paastand, at Bøndernes Klager »ere forfattede med ligesaa megen Ondskab, Taabelighed og Løgn som Justitsraad Holms imod mig gjorte Beskyldninger«. Som den onde Aand udpeger han Regimentsskriver Dahlstrøm; det er ham, der faar Bønderne til at klage, og han ønsker, at »denne gode Mand var lige saa fornuftig og lige saa billig som Regimentsskriveren paa Kronborg Amt, der ej endnu har glemt den til Amtsbetjentene ergangne allernaadigste Befaling [om] at vise Føjelighed imod de Frederiksværkske Indretninger«. Og her staar han da ved sit Forsvars Kjærnepunkt, Frederiksværks Betydning: hvad er nogle Bønder imod Frederiksværk? »En Plet Jord«, skriver han, »der udi 1757 ej kunde føde 80 Stykker Kvæghøveder i 3

Maaneder om Aaret, er ved mig blevet peupleret med henved 300 Familier, bestaaende af Kunstnere og Haandværkere, der af deres Industris Indkomster betaler Hans Majestæt i Extraskat den Fjerdedel saa meget, som en af de største danske Handelsstæder, Helsingør, betaler.« Ja hans Omtale af Værket faar en saadan Flugt, at han kan sige, at Arbejderne dér »ligesom Salamanderen hente deres Føde af Ilden og eventyre deres Liv og Lemmer oftere end alle andre af Hans Majestæts Undersaatter ved at danne Redskaber til Tronens Forsvar«. Hans Veltalenhed blev da heller ikke uden Frugt. Sagen synes ikke at være bleven afgjort; en kongelig Resolution af 6. Juni 1763 bestemte blot, at der skulde finde en Opmaalingsforretning Sted.¹

Hvad der her er karakteristisk, er, at Classen, som det synes, betragter Enhver, der er hans Planer imod, som sin Fjende. Han nævner i saa Henseende kun Dahlstrøm, men sigter utvivlsomt højere. Da han og Fabritius i 1760 indgik med en Ansøgning direkte til Kongen, om at Frederiksværk maatte faa de fire nærmest liggende Byers Hoveri, tale de om, »hvad Avindsmænd af vores utrættelige Flid og Vindskibelighed udstrø for at sætte sorte Farver paa vores Patriotisme«, og den Gang var det Amtmand Gram, som navnlig stod dem imod.² Her laa formentlig Modstanden, her var altsaa Fjenden, og vi skulle nu se, at det i 1764 kommer til et skarpt Sammenstød.

At de fire Byer Kregome, Vinderød, Brederød og Kasse-mose for Hoveriets Vedkommende vare henlagte under Frederiksværk, var efter Classens Mening selvfølgelig som det burde være, men det var langt fra tilstrækkeligt. Værket maatte have Gods under sig, og herom ansøgte han, men

saavel Amtmand *F. C. Gram* som dennes Broder Overjægermester *C. C. Gram* udtalte sig bestemt herimod. Karakteristisk nok ere deres Skrivelser herom imidlertid ikke stiledede til Rentekammeret, men til Overhofmarskal Moltke, hvad der formentlig viser, at vi atter her staa ved en Indflydelse, der gaar over og ved Siden af det vedkommende Kollegium. At Skrivelserne ere stiledede til Grev Moltke, har imidlertid ikke taget Braadden af dem. Amtmanden skriver: »Jeg tror meget gjerne, at Indretningerne ved Frederiksværk findes af saa stor Betydenhed og højst nyttige til kongelig Tjeneste, at de derover behøve al mulig Understøttelse . . . . men da det paaligger mig efter allernaadigst meddelt Instrux og min Samvittighed at paase, at de mig allernaadigst anbetroede tvende Amter, som Noget af Hans Majestæts høje Regalier, ikke vorde ruinerede og fortrykkede, saa maatte det ikke fortænkes mig, at jeg imod merforberørte anbragte Forslag tager mig den Frihed at erindre«, og nu paaviser han, at Beboerne i de 4 Byer, som alt ligge under Frederiksværk, ere blevne yderlig forarmede herved, ligesom at dette Forhold er til stor Skade for Flyvesandets Dæmpning og i høj Grad trykkende for Amtets øvrige Bønder, hvis Hoveri til Kongen væsentlig voxer derved. Skulde der nu henlægges flere Bønder under Frederiksværk, vilde Forholdet blive utaaleligt for det kongelige Gods, »hvis ydermere Ruin og Fordærvelse jeg paa saadan Maade forudser«.

Det er kraftige Udtryk, men Overjægermesterens Udtryk ere paa sin Vis endnu kraftigere. Han »admirerer« Classens Geni, men forundrer sig over, »hvor despotic hans Omgang har været i denne Sag, hvortil den store høj-

kongelige Naade maaske kan have givet Anledning, saa at han efterhaanden søger alletider videre at extendere sig, ja han har allerede bragt det saa vidt, at mig under 17. Maj 1760 fra Rentekammeret er bleven kommuniceret en kongelig allernaadigst igjennem Landetatens Krigskancelli expederet Resolution af 6te ejusdem, hvorefter Skovbetjentene iblandt Andet, naar de syntes, at Frederiksværks Interessenter gik i Et eller Andet for vidt, da ikke skulde forurolige dem med Processer, men til vedkommende Kollegium det indberette og forvente Resolution og vedhørende Satisfaktion. En Naade, som endnu Ingen i hele Landet haver nydt, og hvorudi Hans Majestæt er saa naadig ikke en Gang sig selv at befries for. Dette og deslige har og gjort Hr. Krigskommissær Classen saa dristig, at han vidt har overgaaet det ham paa hans Ansøgning erholdte og anviste Distrikt. Og omendskjøndt saadant efter foranførte Ordre hver Gang er blevet indberettet til Rentekammeret, har jeg dog kun en Gang derfra faaet Svar, at det alt var indsendt til Kommissariatet.

Det er skarp Tiltale, som herved bliver Classen til Del fra to højtstaaende Embedsmænds Side, Brødrene Gram ere begge Gehejmekonferensraader og Excellencer, men den bragte intet Resultat. Den 4. Juni 1764 faldt en kongelig Resolution, som gik ud paa, at Bøndergodset i Kregome Sogn samt Melby og Torup Sogne tilligemed Halsnæs, Borup og Hagelse Skove maatte henlægges under Værket; da dette imidlertid jo var Kongens eget og bestyredes under Landetaten, blev det paalagt Krigsdirektoriet at paase, at alle Skatter, Landgilde, Huspenge m. m. virkelig indkom, ligesom det skulde foreslaa en Jæger, der skulde beskikkes

af Kongen, men lønnes af Værket, til at bortskyde Vildtet i Skovene.¹

Classen sejrede atter, og paa en vis Maade var han her aldeles uinteresseret. Hvad han opnaaede, var jo blot, at den kongelige Ejendom, som han bestyrede, direkte kom til at nyde godt af det omliggende kongelige Gods. Classen havde imidlertid, som det vil erindres, Ret til væsentlig at skalte og valte, som han vilde, paa Frederiksværk, og der kan næppe være Tvivl om, at han har følt sig som dets Herre, ligesom det maa synes, at Tiden just nu, da Kongen var Værkets nominelle Ejer, var særlig heldig til at udvide det. Ingen kunde jo vide, om han ikke senere selv kunde blive den samlede Ejendoms Herre, og sikkert er det, at han overalt staar stift paa Værkets Rettigheder. I 1762 giver han sig den Ære at underrette Landetatens Generalkommissariat om, »at saa længe jeg skal vedblive Frederiksværks Fortdrift, er det fornødent, at alle kongelige Resolutioner, der ere relative til denne Indretning, blive uden Forandring og udtolkede efter Bogstaven«. Ved Siden af Fiskeriet i Arresøens Afløbsaa havde han faaet Andel i Fiskeriet i selve Søen, men derfor er han ikke villig til som den tidligere Fiskeriforpagter at levere Fisk til Hoffet, ti han har Brug for dem paa Frederiksværk. »I Fald det kan synes billigt«, skriver han, »at gjøre Adgangen let til at kjøbe Levnetsmidler for gode Priser ved en Indretning, der daglig ernærer henved 250 Familier, en Indretning, der vel maa anses for at være nødvendig udi disse kritiske Tider, da tror jeg, at der ej kan gjøres nogen Indvendinger imod det, jeg haver givet mig den Ære at anføre.«²

Classen var virksom for at faa Frederiksværk stillet

uafhængigt af Omverdenen, og naar det erindres, at Værket allerede i 1756 og 1757 havde faaet Ret til at have et Værts-
hus og en Kornmølle ligesom til at brygge og bage, Alt dog
kun til Fordel for dets egne Folk, vil man se, at det Hele
efterhaanden blev afrundet til en smuk selvstændig Besiddelse,
som Classen endog forøgede ved privat Kjøb. I 1765 købte
han, som vi ovenfor have set, Øvre Mølle. Hvad dernæst
Forholdet til Værkets Arbejdere angaar blev det skærpet
derved, at de som hørende til Værket nød visse Fordele.
De vare fritagne for at svare Konsumtion, Folke- og
Familieskat, og der kunde ikke gjøres Arrest for Gjæld hos
dem paa deres Person, Løn eller Haandværkstøj, men paa
den anden Side vare de, hvis de forsaa sig, særlige Straffe
undergivne. Classen havde erhvervet Frederiksværk de
samme Privilegier, som Hammermøllen havde. Endelig blev
der i 1764 tillagt Værket en vis Birkeret, der skulde udøves
paa Værket af de Retsbetjente, under hvilke det hørte.¹

Der er her givet Oplysning om Classens sikkert ikke
ubevidste Bestræbelser for at gjøre Frederiksværk til en
Ejendom med i alt Fald Godskaraktter, men glemmes maa
det ikke, at Værket paa Grund af sin afsides Beliggenhed
virkelig trængte til megen Hjælp for stadig at staa i den
rette Forbindelse med sit Hovedafsætningssted Kjøbenhavn.
Søvejen kunde paa Grund af den flade Strand kun benyttes
med Vanskelighed, Broen, som byggedes, blev ofte skyllet
bort, og Landevejene vare alt Andet end gode, hvad der
føltes haardt navnlig i Begyndelsen af 1762, da det gjaldt
om hurtigt at faa Hæren rustet til den truende Krig med
Rusland. Hvor ynkelig Tilstanden var, oplyses godt i en
Skrivelse af 22. Februar 1762 fra Classen til Generalkommis-

sariatet. Det gjælder om Transporten af en større Krudt-leverance, og hans Ord lyde saaledes: »Men om Transporten skulde ske tillands, beder jeg underdanigst, at en Anden end jeg maatte beskikkes til at foranstalte dette Optog, ti det er ganske anderledes at anfortro et Par Tusinde Centner Krudt til nogle fulde Bønder at frembringe paa denne Tid om Aaret 7 Mil igjennem elendige Veje, at paalæsse og aflæsse det Samme 4 Gange undervejs, at ligge dermed 2de Nætter under aaben Himmel, end at kjøre 6 à 10 Tdr. Krudt i det Højeste hver Gang fra den forrige Krudtmølle i Dyrehaven.«¹

Classens Bestræbelser for at faa Bønder under Værket ere virkelig i dettes Interesse, og med Hensyn til de Skove, han gjentagende ønsker at erhverve, da maa det erindres, at han skal bruge bestemte Sorter Træ til Værkets Fabrikation af Krudt, og at han ofte har stor Vanskelighed ved at skaffe sig, hvad han behøver. Han fragter Skibe til at hente Elletræ fra Norge. Det er ikke for at ødelægge Skovene, at han ønsker at blive Herre over dem, hvad man bestemt kan se deraf, at han med stor Bekostning søger at beplante det Frederiksværkske hidtil aldeles bare og sandede Terræn, hvad ogsaa fuldstændig lykkes ham. De Frederiksværkske Skove skyldes udelukkende Classens energiske Bestræbelser, men denne Beplantning skulde dog ikke alene skaffe Materiale til Krudtmøllerne, den skulde ogsaa tilvejebringe et Læ- og Sikkerhedsbelte omkring Værkets Bygninger og da navnlig omkring Krudtmøllerne.²

Classen hæger og plejer sit kjære Etablissement paa alle Maader. Det voxer og trives da ogsaa ypperligt. Det i 1764 under Værket lagte Gods overleveres ham i 1765,³

og endelig kommer i 1767 det muligvis længe forberedte Øjeblik, da han træder op som selvstændig Ejer af det Hele. Ved de med Krigsdirektoriet den 1. Juni 1767 afsluttede Præliminærpunkter, der 5 Dage efter stadfæstes af Kongen, skjænkes Frederiksværk ham til Arv og Eje »cum pertinentiis samt allen desselben Privilegiis in ihrem völligen Extenso ins besondere auch die unter dem Friderichswerk schon hingelegte Dorfschaften«. Men herved spændes, som vi ovenfor have set, Buen saa stramt, at den brister. Stormen, der rejste sig, kom fra Rentekammeret.

I deres Ansøgning til Kongen af 8. April 1760 skrev Frederiksværks Interessenter angaaende deres Forhold til de Bønder, de saa meget ønskede at faa under sig: »omendog Menneskekjærlighed ej kunde bevæge os til at være lemfældige imod vores Medundersaatte, maatte dog den Trang, vi have til deres Haandsrækning, bringe os til at sørge for deres Konservation. Det er vel en enfoldig Jordegodsejer, der tænker at drage Fordel af et Gods med at udhungre de Hænder, der skal besaa dets Marker«. I og for sig er der nu ingen Grund til at tro, at disse Principer ikke i alt Væsentlig skulde være blevne overholdte, men selv om Bønderne enkelte Gange skulde være blevne stærkt bebyrdede — Amtmand Grams ovenfor nævnte Erklæring antyder det — har dette dog næppe været Grunden til, at Rentekammeret rejste sig, ti den Mand, der var kommen i Spidsen for det, har næppe skjænket slige Smaating stor Opmærksomhed, nej, den barske og myndige Grev *Ditlev Reventlov*, der som Overhofmester hos Kronprinsen (den senere Kristian VII) talte om »mine Meloner, mine Ferskenes«, naar han talte om Frugten paa Prinsens Landsted, har snarere følt Classens nu kulminerende

Godsmyndighed, der fuldstændig synes at have emanciperet sig fra Rentekammeret, som en personlig Fornærmelse. Hvad hans Forgængere Gehejmeraad, senere Greve, *Otto Thott* (1746—1759) og Gehejmeraad *Hans Ahlefeldt* (1759—1764) havde taalt, vilde han formentlig ikke finde sig i, og hvad der begunstigede et saadant Forsæt, var det samtidig indtraadte Kongeskifte. Den unge Kristian VII var strax med til enhver Handling, der gik ud paa at omstyrte, nedbryde eller gjøre Ondt. ¹

I 1767 fremkom der to muligvis indledende Erklæringer fra Rentekammeret angaaende Classens Forhold til Frederiksværk, og saa kom den store tidligere omtalte Kommission under Reventlovs Forsæde, der blev saa skjæbnesvanger for Classen. Han maatte give Afkald paa baade Frederiksværk og Kronborg som kongelige Gaver og tilkjøbe sig det første for 100,000 Rd. Kommissionen blev nedsat den 18. Marts 1768, men det blev dog ikke Reventlov, som i den kom til at repræsentere Rentekammeret. Allerede i Februar s. A. var han paa Grund af en Hofintrige ophørt at være 1ste Deputeret i det, men selvfølgelig var det repræsenteret, og Repræsentanten var hans Efterfølger Gehejmeraad *J. O. Schack (-Rathlov)*. Et Personskifte i de første Aar af Kristian VII's Regering var den selvfølgeligste Ting af Verden, og det fik Reventlov yderligere at mærke. I 1770, da Gehejmekonseillet ophævedes, mistede han endnu alle sine øvrige Stillinger, og saaledes gik det til, at han ikke vedblev som Kommissionens Formand til dens Slutning. Dens sidste Møde fandt Sted den 17. Januar 1771. Alt Væsentligt var dog afgjort, inden han udtraadte, og Skjødets til Classen paa Frederiksværk er saaledes af 27. Maj 1768. ²

Ved dette Skjøde hjemledes der Classen først det egentlige Frederiksværk med den det direkte underlagte Jord og dernæst det tidligere omtalte Bøndergods, der udgjorde ikke mindre end omtrent 798 Tdr. Hartkorn. Classen var nu virkelig Godsbesidder, og han faar strax travlt med forskellige Spørgsmaal som f. Ex. om, hvorvidt Vedligeholdelsen af de Broer, der føre over den gravede Kanal, paahviler ham, om han skal svare de vedkommende Præster og Degne de dem tidligere af de Skove, der nu tilhøre ham, ydede Brændedeputater o. s. v. Som Regel bleve Spørgsmaalene afgjorte i hans Favør, og ganske mærkeligt er det endnu at se, at der ved en kongelig Resolution af 8. Oktober 1772 tilstaas ham en Erstatning af 132 Rd. aarlig, regnet fra den 13. Januar 1761 eller med andre Ord i noget over 10 Aar, fordi det Areal, som efter Frederik V's Skjøde af den nævnte Dato til Classen og Fabritius tilkom Frederiksværk, ikke fuldt ud var blevet det tillagt før efter det nye Skjøde af Maj 1768. Sagen synes imidlertid ikke klar, ti det i Skjødet af 1761 nævnte Areal, 3200 Alen i Bredden og 2900 Alen i Længden, har næppe været tillagt Interessenterne før i selve dette sene Skjøde, der jo væsentlig udstedtes, for at Ejerne efter det formelt kunde overdrage Frederiksværk til Kongen. I 1757 havde de anmodet om at faa det nævnte Areal, men Aaret efter blev der kun tillagt dem et noget mindre Stykke. Classen synes i Virkeligheden ikke at have haft noget Tab, men Resolutionen af Oktober 1772 har væsentlig Betydning derved, at den ordner alle Uklarheder i Forholdet mellem Værket og den dette direkte underlagte Jord.¹

Det maa imidlertid siges, at Classen stadig nok saa meget handlede efter sit eget Hoved som efter, hvad der

var eller blev foreskrevet ham. Da han t. Ex. havde kjøbt en til Kregome Præstekald hørende Annexgaard, der var nedbrændt, og udtrykkelig herved var bleven forpligtet til at opbygge den igjen, undlod han dette, i hvilken Anledning Rentekammeret skred ind. Men en kongelig Resolution af Januar 1773 dispenserede ham fra Forpligtelsen og den paa dragne Mulkt, mod at der »paa Gaardens Plads bestandig som hidtil konserveres en Bonde-Husmands Familie i det der indrettede Hus med Tilliggende«. ¹

Classén opnaaede, hvad han vilde i Smaating, men han var ogsaa heldig i større Ting. Ved det kongelige Skjøde af 1768 var Frederiksværk og et nøjere bestemt Stykke Land bleven hans fuldkomne Ejendom, og til den var der lagt ikke ubetydeligt Bøndergods; tidligere Ønsker vare blevne opfyldte, men nu opstod der nye. Der gaves Jord i Danmark, der havde særlige Forrettigheder og Privilegier, det var de Gaarde, der fra gammel Tid havde været en adelig Families Sæde, og hvorfor skulde Frederiksværk ikke kunne blive stillet lige med dem. I 1773 klager Classen over, at det ham solgte Bøndergods er ansat til en aarlig Landgilde af 1100 Rd. 90 Sk., hvilket er 59 Rd. for højt, og over at der afkræves ham Skat af det umiddelbart til Frederiksværk henlagte Jordstykke, der er ansat til 27 Tdr. Hartkorn. De 146 Rd. 64 Sk., som der aarlig skulde svares de vedkommende Bønder for dette Stykke Land, havde Kongen i 1760 overtaget at betale, saaledes at Frederiksværk i Virkeligheden havde brugt det uden at betale nogen Afgift af det, og dette Forhold, der var ophørt i 1768, burde billigvis føres tilbage. Ja, Classen er saa misfornøjet med de her fremdragne Omstændigheder, at han ønsker, at

Kjøbet maa gaa tilbage — hvis det ikke indrømmes ham, at Værkets Grund, de ovennævnte 27 Tdr. Hartkorn, blive erklærede for Hovedgaards Taxt. Men — dette skete. Ved kongelig Resolution af 29. November 1773 befalede det, at de her omhandlede 27 Tdr. Hartkorn skulde »fra 1769 Aars Begyndelse og fremdeles anses som Hovedgaards-Taxt og bestandig nyde lige Rettighed og Frihed med andre privilegerede Sædegaards-Taxter dog med Vilkaar, at Ejeren fornøjer Tiendetagerne og Andre, for hvad dennem deraf med Rette tilkommer«. ¹

Det var Hovedgaarden *Arresødal*, han herved fik oprettet, yndigt beliggende ved Arresøens Afløbsaa lidt øst for Frederiksværk, men herved blev han ikke staaende. 1776 erhvervede han sig Ret til at oprette ogsaa en Hovedgaard paa Halsnæs i Torup Sogn, den senere saa kaldte *Grønnesøgaard* eller *Grønnesøgaard*, og det er ikke uden Interesse at se, hvorledes det Bøndergods, der tidligere var saa nødvendigt for Frederiksværk, hvis dette Etablissement skulde kunne drives, nu er blevet saa overflødigt, at der deraf kan oprettes endog to Hovedgaarde. Da han søgte om at maatte oprette Grønnesøgaard, hvis Hovedgaardstaxt blev paa 31 Tdr. Hartkorn, hedder det, at Godset formedelst Værkets manglende Afsætning var overflødigt til at bestride Værkets Arbejder og ham i sin daværende Forfatning til Byrde, samt at Folkemængden altfor stærkt var tiltagen paa Godset. ²

Herefter skulde man tro, at Classen havde en saa overflødig Arbejdsstyrke paa sine to Godser, at han med Letthed kunde give en Haandsrækning, hvor det maatte behøves, men da hans Bønder i 1776 bleve tilsagte til at

afgive visse Heste og Vogne til Hoffets Befordring fra Kjøbenhavn til Fredensborg, glimrede de ved deres Fraværelse, og paa samme Maade gjorde de sig bemærkede overfor Amtets Paalæg om Kjørsel og Arbejde til Landevejenes Vedligeholdelse. Classen holdt dem tilbage, og da Sagen kom for Rentekammeret, mødte han frem med et helt Arsenal af gamle Resolutioner, der udtalte, at Frederiksværk i alle Henseender skulde kommes imøde, at Bøndernes Hoveri ene skulde komme Værket tilgode o. s. v. Dermed lod Kammeret dog ikke Sagen falde. Det nedlagde to skarpe Forestillinger for Kongen, men det opnaaede Intet.

Med Hensyn til Konge- og Fadebursrejser oplyste Kammeret, at Pligten til at yde saadanne Intet havde med Hoveri at gjøre, den paahevilede endog Grevernes og Friherrernes Bøndergods. Det vilde derfor være yderst betænkeligt at give Frederiksværk en særlig Benaadning med Hensyn til denne Ydelse, »hvortil det ej alene ingen Adgang har fremfor alt det øvrige Bøndergods i Danmark, men ved hvilken desuden saavel de Frederiksborgske og Kronborgske Rytterdistrikters Bønder som disse Amters øvrige Beboere havde Aarsag at holde sig besværede og paa en vis Maade fornærmede«. Rentekammeret udtrykker sig tydeligt, men Kampen var haabløs. Under 14. Maj 1777 tilkjendegav *Arveprins Frederik* det, »at da Generalmajor Classen for sit Gods ved Frederiksværk hidtil havde været fri for Kongerejser, og han desuden havde megen Kjørsel med Krudt og Andet samt megen Ulejlighed af Sandflugten, saa var det Hans Majestæts Villie, at han for dette Aar skulde være fri«. Denne Tilkjendegivelse viser bestemt, fra hvilken Kant Vinden blæste, og forsaavidt var det ingen Overraskelse,

at det Frederiksværkske Gods ved en Kabinetsordre af 11. December s. A. blev fuldstændig fritaget for at yde Konge- og Fadebursrejser. Denne Ordre afgjorde imidlertid, som vi nu skulle se, mere end dette ene Punkt.

I Anledning af de verserende Sager havde Classen andraget om, at hans Gods maatte blive fri ikke alene for at præstere Konge- og Fadebursrejser, men ogsaa for at yde Kjørsel og Arbejde til Landevejenes Istandsættelse ligesom for at vedligeholde Sandflugtens Dæmpning i Melby og Torup Sogne, og Rentekammeret bekæmpede alle tre Begjæringer. Med Hensyn til Konge- og Fadebursrejserne have vi set, hvorledes Resultatet blev, men Striden om de andre Punkter var ikke mindre haard. Naar Frederiksværks Bønder, hedder det, »skulde fritages for Kjørseler til Vej-arbejdet endog paa Godsets egen Grund, maatte deraf flyde, at Deres Majestæts Bønder af Frederiksborg og Kronborg Rytterdistrikter skulde hendrages til saadant Arbejde paa private Ejendomme endog udenfor Distrikternes Grænser, hvilket i sig selv synes at være lige saa modsigende, som det er uden Exempel og stridende mod den Orden, der er fastsat til dette Slags Kjørselers Bestridelse paa andre Steder«. Det Samme udtales med Hensyn til Sandflugtens Dæmpning, idet der endnu særlig mindes om, at Amtmanden har oplyst, at Flyvesandets Dæmpning i de nævnte Sogne er bleven forsømt, siden de kom under Frederiksværk, hvad der var saa meget mindre Undskyldning for, som Classen efter sit eget Udsagn havde haft en endogsaa overflødig Arbejdsstyrke ved Værket og i sin Tid (1768) fik Frederiksværk for kun 100,000 Rd., saaledes at han, naar man regner 50,000 Rd. for Værket og 50,000 Rd. for Bøndergodset,

har betalt hver Tde Hartkorn af dette — der var næsten 800 Tdr. — med kun 63 Rd.

Kammeret kan herefter aldeles ikke anbefale Classens Ansøgning. Skulde Frederiksværk imidlertid absolut hjælpes, kunde det jo muligvis ske derved, at der tilstodes det en aarlig Understøttelse i Penge, men paa en Henvendelse herom fra Kammeret havde Classen svaret, at han i saa Fald maatte have 1500 Rd. om Aaret, »og tilbyder han i Mangel af denne Godtgjørelse eller og af den for Godset paastaaede Benaadning at afstaa de Frederiksværkske Indretninger til Deres Majestæt mod en antagelig Skadesløsholdelse for de Summer, han paa Værket, dets Bygninger og Indretninger haver anvendt«. Paa Intet af alt dette kunde Kammeret imidlertid gaa ind, de forlangte 1500 Rd. oversteg langt den Sum, hvortil de paagjældende Rejser og Arbejder kunde anslaaes »endog efter den højeste Dagleje«. Kammerets Indstilling gaar absolut Classen imod, men desuagtet falder den ovenfor nævnte kongelige Kabinetsordre af 11. December 1777, der er Classen venlig. Kongens Navn staar under den, men den er paraferet af *Guldberg*.

»Vi have taget i nøje Overvejelse«, hedder det, »at dette Gods tilhører et for Staten betydeligt Værk, ja saa betydeligt, at naar dets Ejer ikke har Formue og er rig paa Udveje, dets Vedligeholdelse, som dog blev fornøden, vilde være Staten til en tung Byrde, samt at den Tyngde, som ved dette Godses Fritagelse kan falde paa Kronborg og Frederiksborg Amter, rettere kan erstattes vore egne Bønder med Hjælp til Heste end Frederiksværks Ejer med et aarligt Penge-Tilstød«; og nu fritages Frederiksværks Gods for de saa kaldte Konge- og Fadebursrejser ligesom for

Kjørsel og Arbejde til Amternes Landeveje; men sluttelig hedder det dog, og det er det Eneste, der gaar Classen imod: »Hvad Flyvesandets Dæmpning i Torup og Melby Sogne [d. v. s. paa Frederiksværks egen Grund] angaar, da bliver det bemeldte Godsens egen Sag derfor at sørge.«¹

Herefter skulde man tro, at Classen glad vilde nyde sin Sejr over Rentekammeret, men det er næsten, som om den Omstændighed, at han ikke opnaaede, hvad han ønskede ogsaa med Hensyn til Sandflugten, har naget ham nok saa meget, som det Andet har maattet glæde ham. Han møder snart efter med nye Klager og Beklagelser. Det er ham ikke muligt at holde Frederiksværk i fuldkommen Stand og Drift, hvis han ikke faar en og anden Frihed og Lettelse, og *Guldberg*, der synes at have været meget følsom for Classens Klager, er strax rede til at »gribe denne dueelige Mand under Armene«. Den 13. Maj 1778 udgaar der en af *Guldberg* paraferet Kabinetsordre, hvori Kongen »inderlig ønsker at se et saa vigtigt og for Staten i mere end en Henseende nyttigt Værk som det Frederiksværkske hjulpet og understøttet«, og derfor, da han »med Overbevisning ved, at det ikke kan være i bedre og klogere Hænder end Generalmajor Classens«, befaler Statsminister General *H. H. Eichstedt*, første Deputeret i Generalitetet General *Vilh. Huth*, første Deputeret i Rentekammeret Greve *J. G. Moltke* og Deputeret i Generalitetet Generalmajor *Gotfred Fentz* at træde sammen for at overveje en fra Classen indkommen Ansøgning. Det er næsten selvfølgelig, at den efter en saadan Ordre sammensatte Kommission hurtigt blev enig om en Indstilling i Ansøgerens Favør. Den vedrørte

baade Generalitetet og Rentekammeret, men her skulle vi kun dvæle ved, hvad der vedkommer det sidste.

Under 17. Juni 1778 udtalte en Kabinetsordre da, at Kongen havde fritaget Classen for al Forbindtlighed med Amtmand og Amtsforvalter, han skulde fremtidig selv forrette Amtmandsembedet paa Frederiksværk og selv besørge Regnskaber og Extrakter vedrørende Godset indsendt til Rentekammeret. Hvad Betalingen af dets Skatter og Afgifter angik, blev han fritaget for enhver direkte Betaling. Generalitetet skulde hvert Aar betale det fulde Beløb i Zahlkammeret af de Summer, han skulde have for sine Leverancer, men hvad endelig Sandflugtens Dæmpning angaar, det vil sige, Sandflugten udelukkende paa hans eget Gods, da vovede Guldberg dog ikke, lige saa lidt som den nedsatte Kommission havde tilraadet det, at befri Classen for at skulle vedligeholde den, men man synes at have gjort sig Umage for at mildne Afslaget. Classen skulde ogsaa med Hensyn til den staa direkte under Rentekammeret, og der skulde ydes ham et aarligt Pengebeløb for Arbejdet. Det var altsaa næsten det Samme som at fritage ham, og en kongelig Resolution om hele Sagen udfærdigedes herefter under 2. Juli.¹

Hvad der her er det Væsentlige, er, at Classen fik Amtmandsmyndighed, og til Oplysning om denne Myndigheds Rækkeevne skal det meddeles, at Rentekammeret i en Skrivelse til Kancelliet udtalte, at han maatte antages derved at have faaet »saadan Rettighed, som Grever og Friherrer udøve paa deres Godser«. ² Nu kunde han i denne Henseende umulig bringe det videre, han var Jordens Ejer og Beboernes Øvrighed. En ikke ringe Magt var lagt i hans

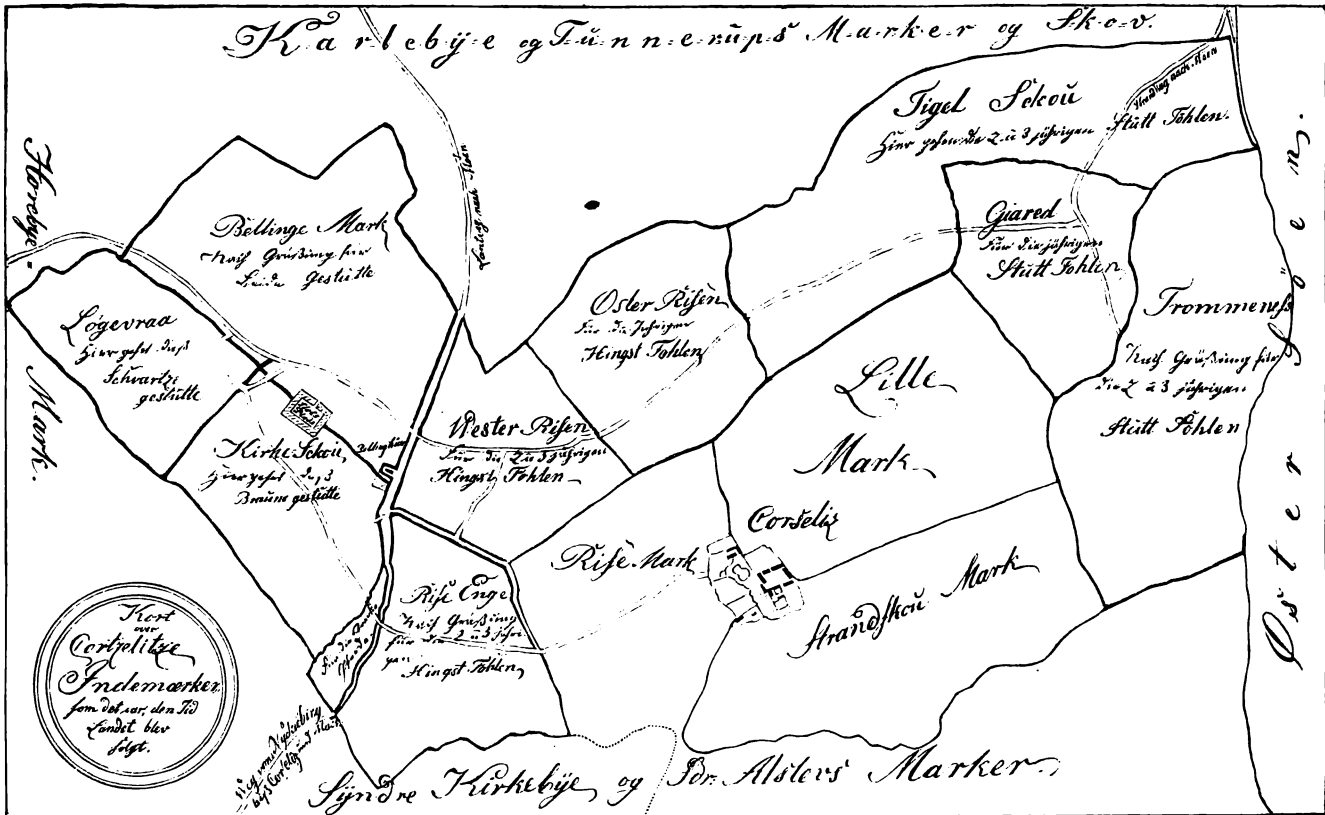
Haand, men om hans Bønder vare glade derved, tør ikke bestemt bekræftes, ti afgjort er det, at de atter og atter klagede, og naar Classen i 1776 holdt dem fra at møde til Udførelse af Kongerejser, Landevejenes Istandsættelse m. v., har det sikkert nok saa meget været, fordi hans Godsherlighed herved formentlig krænkedes, som af Omhu for, at de ikke overbebyrdedes.

Strax efter at han havde faaet Tilladelse til at oprette en Hovedgaard paa Halsnæs, indløb der en Klage over ham fra Bønderne i Torup; han havde forbudt dem at dyrke deres Jorder! Og i 1778 klagede de paany, denne Gang over, at Classen vilde bemægtige sig et dem tilkommende Stykke af Asserbo Overdrev, og Klagen er næppe uden Grund, ti Over-Landinspektør *Berner* oplyser, at da han var paa Stedet for at foretage en Udskiftning, maatte han efter Classens bestemte Paalæg udstikke en Linie, der gav ham mere, end der tilkom ham; som Undskyldning for, at han efterkom denne Opfordring, tilføjer han, at Classen til ham erklærede, som han udtrykker sig: »er wollte denen Bauern dasjenige, so er mehr kriegte, als ihm zukommen könnte, an ihren Abgaben verguten dem Wehrte nach«. Dette hjalp dog naturligvis ikke; den indkomne Klage beordredes undersøgt. Men heraf lod Classen sig ikke stanse, ti en ny Klage af April 1779 fra Bønderne oplyser, at han rask væk benyttede det omstridte Stykke Jord, og denne Klage er af videre Omfang, ti det hedder yderligere i den: »Illegemaade udbedes allernaadigst, siden vi fattige Bønder maa gjøre 4 à 5 Dages Hoveri om Ugen hele Aaret igjennem og det af hver 4 Tdr. Hartkorn, at dette Hoveri maa vorde ved allernaadigst Resolution modereret, saaledes at vi ej

skal forsømme Vores eget Arbejde og Jord«. I Anledning af den Klage hedder det i en Kabinetsordre af 13. April s. A., at Rentekammeret, »for at disse Klager en Gang kan ophøre«, maa søge Alt undersøgt og ordnet, og *Guldberg* fortsætter: »Naar da Kammeret udnævnte et Par kyndige Mænd, som forenede sig med Generalmajor Classen selv, hvis Retskaffenhed og gode Villie for sine Bønder Vi slet ikke tvivle om, . . . saa tro Vi, at Sagen i god Mindelighed kunde afgjøres«. Muligvis er det da sket saaledes, men Afgjørelsen synes ikke at foreligge. I 1781 sluttedes Sagen fra Kammerets Side.¹

Dette er forøvrigt ikke det eneste Sammenstød, han havde med Egnens Bønder, han synes saaledes at have ligget i langvarig Trætte med Befolkningen i lille Lyngby, der paa-stod en aarlig Erstatning for den Skade, som Frederiksværks Regulering af Vandet i Afløbsaaen gjorde paa en dem tilhørende Mose ved Arresø. Sagen begyndte i 1769, og den synes endnu at leve i 1781.² Her som overalt er det sikkert den Omstændighed, at Classen satte Pris paa at raade selvstændigt, der voldte Vanskelighederne; man synes at kunne se det af en Sag om Fiskeriet i Arresø. I 1781 ansøger han om, at Kongens Andel i Søens Fiskeri maa overdrages ham mod en billig Kjøbesum, og han andrager herom »ikke i Haab om nogen betydelig Interesse, men alene for at udkonime af et ubehageligt Fællesskab . Kongens Andel var nemlig forpagtet bort. Classen ønskede, som »berettiget til Brug af hele Søens Vand og som Ejer af det halve Fiskeri«, at kunne raade fuldstændigt over Vandet, og i 1782 fik han sit Ønske opfyldt. Kongens Andel i Fiske-

Karlebje og Tunnens Markker og Skov.

riet blev overdraget ham, mod at han aarlig erlagde en vis Vægt Aborrrer og Gjedder til Hoffet.¹

Naar Classen vaagede saa ivrigt over udelukkende at være den eneste Myndighed paa Frederiksværk og hvad dertil hørte, kan man forstaa, at det maa have været en følelig Krænkelse for ham, at Byfogden i Slangstrup i December 1779 skred ind mod Værkets Proviantforvalter for uberettiget Handel og Brændevinsbrænderi, ja borttog Brænderiredskaberne. Det var et Skridt, der saa at sige ramte Classen selv, og selvfølgelig klagedes der øjeblikkeligt, ja Sagen kom for i Gehejmestatsraadet. Byfogeden maatte ikke alene personlig føre det Borttagne tilbage, men betale hvad det kostede at bringe Alt i den tidligere Stand, og dog havde han kun, utvivlsomt i god Tro, fulgt Forordningen af 1773 om utilladelig Brændevinsbrændens og Kroholds Afskaffelse paa Landet. Classen havde nemlig ikke sørget for at faa den Frederiksværk i 1756 ved specielle Resolutioner givne Ret udtalt i et særligt Privilegium, hvilket nu skete. Den 3. Januar 1780 udstedtes der Bevilling for Frederiksværks Ejere paa Værtshushold samt Ret til at brygge Øl og brænde Brændevin, Alt dog kun til Værkets Fornødenhed. — Ved kongelig Resolution af 20. Juli 1779 havde Værkets Proviantforvalter særlig faaet Ret til at sælge Tobak, og i denne Forbindelse kan det endnu erindres, at Classen i 1771 havde nedlagt den af ham tidligere købte Øvremølle for at faa Ret til paa Frederiksværks Vandmølle at male ikke blot for Værkets Folk men for Alle og Enhver.²

Ved Siden af sin egentlige Fabrikvirksomhed drev Classen efterhaanden forskjellige andre Næringer paa Frede-

riksværk, og karakteristisk er det i det Hele, at medens han oftere klager over Mangel paa Afsætning for Frederiksværks Produkter, kan han godt samtidig forøge dets Gods. 1779 købte han den i Danmarks Arkæologi, som bygget paa en Kjøkkenmødding senere saa bekjendte *Hagelse Mølle* og lagde den under det Frederiksværkske Gods.¹

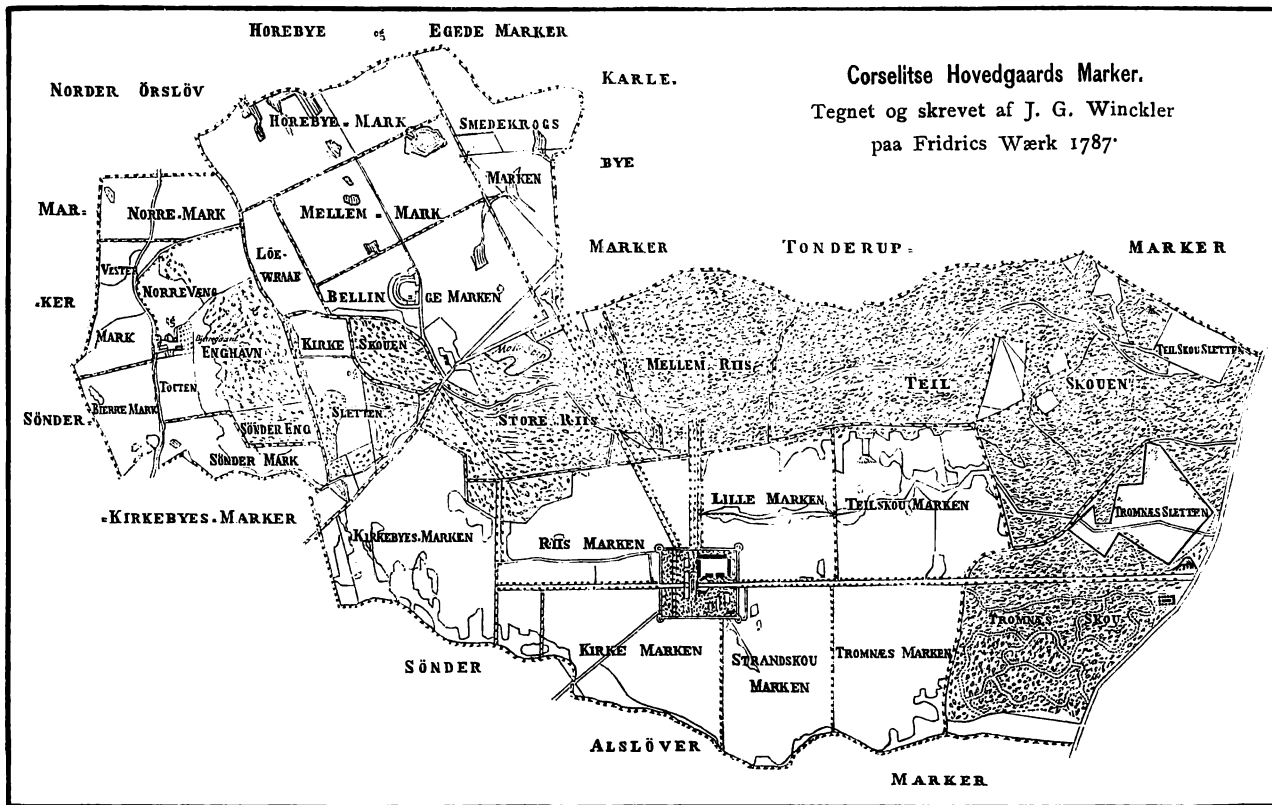
I det Hele maa det vel erindres, at Classen i sine senere Aar udviklede sig til en stor Godsbesidder, hvad der utvivlsomt trængte Interessen hos ham for hans industrielle Virksomhed noget tilbage. I 1768 havde han af Prins *Karl af Hessen* købt Godserne *Korselitse* og *Karlsfeldt* paa Falster for 125,000 Rd., og i hvilket Omfang han hengav sig til disse Godsers Rekonstruktion, belyses godt af de to her i Træsnit gjengivne Kort. Paa S. 234 ses Korselitsets Jorder, saaledes som de henlaa, da Prins Karl i 1766 købte dem, og paa S. 237 oplyses man om, hvorledes Classens ordnende Haand omskabte dem. Det sidste Kort, der er tegnet af *J. G. Winckler*, viser Forholdene i 1787, og man ser strax, hvorledes Alt er blevet reguleret, de uhyre Markers Arealer ere symetrisk afpassede, alle krumme Linier ere blevne lige, store Strækninger ere blevne beplantede, og de storslaaede Alleer, der stadig give den skønne Egn et saa imponerende Præg, ere blevne skabte. Godset var stort, men dog ikke stort nok, baade i 1786 og 1789 købte han til, i 1789 Byerne Bønved, Skjolterup og Halskov. Classen havde utvivlsomt arbejdet sig op til at være en af Tidens rigeste Mænd; i 1787 udbetalte han den Halvdel af Godsernes Kjøbesum, der var indestaaende i dem som Statsprioritet.²

·Korselitse og Karlsfeldt var kongeligt Gods, som Prins

HØREBYE og EGEDE MARKER

Corselitse Hovedgaards Marker.

Tegnet og skrevet af J. G. Winckler
paa Fridrics Wærk 1787

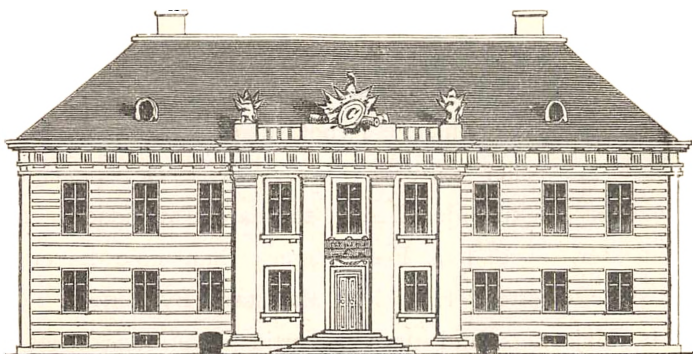
Karl købte i 1766 paa den af Staten foranstaltede Avktion over en Mængde lignende Gods. Det var, i alt Fald fra en vis Side, Tanken med dette almindelige Salg af Kronens Gods, at Lejligheden skulde benyttes til at lade vedkommende Bønder blive Selvejere, men dette opnaaedes langt fra; der blev tværtimod derved skabt nye Godser, hvorover *Reverdil* var i høj Grad harmfuld.¹ En mægtig frigjørende Bondebevægelse var i Færd med at danne sig, og til at se Classens Forhold til den er hans Kjøb af Godserne paa Falster ikke uden Betydning, ti paa Frederiksværk er det ikke let at faa hans Stilling som Godsbesidder rent frem. Godset dér var i sin Tid erhvervet for Værkets Skyld, og Værket øvede derfor, i alt Fald tilsyneladende, en ikke ringe Indflydelse paa Ejerens Stilling til Godset. Da Amtmanden, Kammerherre *Levetzow*, i 1773 forlangte Oplysninger om de Frederiksværkske Bønders Hoveri, tilskrev Classen ham, at han ikke kunde forfatte noget Hoveri-Reglement, da det var umuligt at bestemme »det til Værket udfordrende Hoveri, som dependerer af mange Omstændigheder, og ligesom det indtræffer, at mere eller mindre af Værkets Produkter til kongelig Tjeneste rekvireres«, og denne Betragtning fandt Medhold paa højere Steder. Hoveriet paa Frederiksværk blev ikke reguleret.²

Anderledes stillede det sig paa de falsterske Godser, her var Classen kun Godsbesidder, og han var derfor ubetinget forpligtet til at efterkomme Forordningen af 6. Maj 1769, der paabød, at Husbonden skulde forsyne enhver af sine Bønder med et Hoverireglement, i hvilket alt det Arbejde, han skulde præstere, fastsattes; det skulde inden Aar og Dag vedheftes Fæstebrevet og maatte ikke overskrides

uden Bondens Samtykke. Dette Bud efterkom Classen imidlertid ikke. Bønderne paa Korselitse klagede derfor over ham til Amtmanden, men omtrent samtidig havde han dog til denne indsendt det ogsaa i den nævnte Forordning paabudte General-Hoverireglement. Amtmanden sendte det til General-Landvæsenskolegiet, og i November 1770 udtalte dette sin Misfornøjelse med det: »Det deri af Bønderne fordrede Hoveri er saa højt ansat, at det ikke kan skjønnes, disse derved kunne bestaa, og Reglementerne ere heller ikke saaledes indrettede, som Forordningen allernaadigst anbefaler, siden det af samme ikke med nogen Vished en Gang kan ses, hvor mange Arbejdsdage af Bonden enten i det hele Aar eller i hver Uge æskes«. Det paalagdes Amtmanden at tilholde Classen til snarest at indsende nye Reglementer, »ved hvis Forfærdigelse han nøje haver at holde sig efterrettelig Hans kgl. Majestæts Bydende«. ¹

Hs. Majestæts Bud var imidlertid ikke ganske let at efterkomme, da det hyppigt forandredes. Den 20. Februar 1771 udkom der, da de fleste Proprietærer efter Landvæsenskolegiets Mening havde gjort Paastand paa ubilligt Hoveri, en Anordning, der nærmere bestemte, hvad der kunde fordras af en Bonde som Hoveri, og under 12. August 1773 udkom der endelig en Forordning, der — helt opgav den begyndte Reform. Hoveriet skulde nu bestemmes »efter hver Provinses og Egnns gamle Skik og Brug«. *Guldberg* var kommen til Magten, og efter hans Mening maatte den kritiske Materie om Bondens Trældom kun »varsomt røres«. Først efter hans Fald toge Landboreformerne Fart: Stavnsbaandet løstes, Kongen indbød til frivillige Foreninger om bestemt Hoveri og opmuntrede til at udskifte Bøndergods af

Fællesskab o. s. fr. Men ogsaa paa denne Tid er der gjen- tagende Tale om, at Hoveriet paa Korselitse er for stort. Ja i Begyndelsen af 1788 rejste to af Godsets Bønder til Kjøbenhavn for at klage; hvad der havde til Følge, at Classen lod dem arrestere her som Desertører og lagde Sag an imod dem. Men Bønderne fik fri Proces af Kancelliet.¹

Korselitse (efter en gammel Tegning).

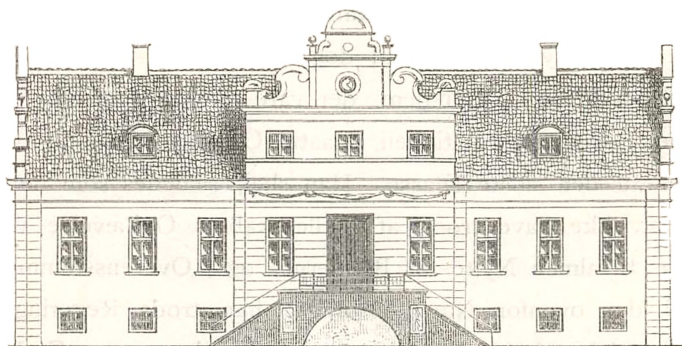
Alt synes at tyde paa, at Classen ikke har været en Ven af Bondeemancipationen. I ethvert Tilfælde vilde han ikke have den gennemført, hvor han raadede, saa længe han levede, ti efter en Tradition, der er opbevaret paa Halsnæs, svarede han en Gang nogle Bønder, der klagede over det haarde Arbejde, han fordrede af dem: »Saa længe jeg lever, skulle I være mine Trælle og behandles som saadanne, men naar jeg er død, skulle I faa det godt, ja evig godt.«² Hermed stemmer det da ogsaa, at hans Testamente, der er dateret den 28. Januar 1789, udtaler, at Bønder-

nes Hoveri skal »bestemmes paa den allerømmeste og lem-fældigste Maade«, ligesom at de skulle forhjælpes »til at udgaa af Fællesskab og til at indrette deres Jordbrug paa fordelagtigste Maade.«

Classen maa have været en myndig Mand, der principielt fastholdt sin Magt og vilde være Herre over underdanige Undergivne, men det maa dog vel erindres, at Udtrykket *Træl* i en Sætning som den foran nævnte efter hin Tids Sprogbrug simpelthen kan betyde hoveripligtig Bonde.¹ Saa meget synes imidlertid dog sikkert, at skulde Tidens Godsbesiddere deles i dem, der vare for, og dem, der vare imod Bondeemancipationen, maatte Classen formentlig henføres til den sidste Klasse. Han skal, saaledes som det er oplyst, ikke have troet, at Fællesskabets Ophævelse vilde være til almen Nytte for Bønderne, og i Overensstemmelse med det ovenfor Nævnte bragte han trods Regeringens Tilskyndelser ingen Hoveriforening i Stand paa sine Godser. I Baggrunden dæmrer desuden hans i 1757 fremsatte skarpe Udtalelse om Frederiksværks Bønder i Forbindelse med Brødrene *Grams Kritik* af hans Færd, ligesom det endelig kan erindres, at Bønderne atter og atter klagede over ham.²

At det her givne Billede maa betragtes som rigtigt, bekræftes paa en vis Maade af Classen selv. Paa given Anledning udarbejdede han i 1770 en til Kristian VII stilet Memoire om Danmarks Omsætningsforhold, og denne, der begynder saaledes: »Le commerce est l'échange des Commodités de la vie, & on ne le procure mieux que par l'agriculture«, indleder han med en længere Udtalelse om Landets Agerdyrkningsforhold. Det fremgaar af den, at han betragter den danske Bonde som doven og drikkfældig og som ude af Stand til

væsentlig at være fri. Det er Godsejerne, der skulle støttes. Loven bør overfor Bønderne give dem »tout le pouvoir qu'il faut pour reduire à l'action la paresse et l'amour de l'oisiveté afin qu'ils puissent mettre des bornes à l'ivrognerie & au luxe rustique«. Godsejerne, hedder det videre, »meritent la Protection de Votre Majesté, parce qu'ils pretent leurs epaules les premiers aux charges de l'etat sans etre toujours les

Arresødal (efter Fotografi).

plus forts à les porter«. Det maa imidlertid ikke overses, at Classen samtidig lægger Vægt paa Bøndernes Oplærelse i særlig indrettede Skoler, ligesom han vil, at Præsterne skulle uddannes saaledes, at de hver Søndag efter endt Prædiken kunde tale »sur la culture de la terre & les devoirs d'un honête Agronome & d'un oeconome laborieux«. Han udbryder endog: »C'est une question à resoudre, si une grande partie du foud qui est employé à l'education de dix Academistes de Sorøe, ne pourroit etre bien employé pour arranger 10,000 têtes de Paysans & la les rendre des labou-reurs utiles«.

Fordi Classen i Principet har været imod Bondebevægelsen og i det Hele er optraadt med Myndighed, kan han imidlertid godt have været en medgjørlig Husbond overfor den enkelte Bonde. Tanken om, at der burde oprettes særlig indrettede Skoler for Bondebefolkningen, synes at pege i denne Retning, og det fortælles fra Korselitse, at han hvert Aar plejede at indbyde nogle af sine Bønder til at spise hos sig, ved hvilken Lejlighed de bleve endog »højlig trakterede«. ¹ Sammenstødene med Frederiksværks Bønder skyldes utvivlsomt for en ikke ringe Del hans ivrige Interesse for de derværende industrielle Anlæg, og Datidens Bønder have sikkert paa Grund af Tidens gjærende Reformers, der bragte Uro ind i deres Forhold, ofte været vanskelige at behandle.

Hermed er Billedet af Classen som Godsbesidder forøvrigt ingeniende afsluttet, tilbage staar at meddele, at han, den dygtige og energiske Mand, fattede en, som det synes, bestandig voxende Interesse for Agerdyrkningens Fremme og gjerne vilde gjøre endog meget for at gavne den. Han forfærdigede saaledes en stor Mængde forskjellige Plove til Prøve, indkaldte Fremmede, der skulde give Undervisning i Jordens rette Behandling, søgte at faa Bønderne til strax efter Afmejningen at binde Sæden i Neg istedenfor at lade den ligge nogle Dage løs paa Skaaret o. s. v. ²

Classen kastede sig efter Alt at dømme med Iver over Landvæsenet, og han drev det sikkert efter Plan og Metode. Han har utvivlsomt faaet Udbytte af den Kapital, han havde sat i sine Godser, men samtidigt viser der sig en ikke ringe Storslaaethed i Alt, hvad han her foretager sig. Det ses i Korselitsets store, regelmæssige Marker, i dette Gods

vældige Alleer ligesom i den umaadelige Kornlade, han opførte her, og som det morede ham at kjøre igjennem med et Firhestespand. Den staar endnu og er ikke mindre end 190 Alen lang; den regnes for den største i Danmark.¹ Og hertil kommer yderligere, at han holdt af at bygge. Han opførte nye herskabelige Bygninger paa Korselitse og Arresødal og forelskede sig i den Grad i at arbejde med Granit, at han stadig holdt Folk til at hugge Kvadrat-Kampesten, selv om han ingen Bestemmelse havde for dem.² Classen optraadte som en stor Herre, og det er betegnende at høre, at endnu efter hans Død kunde man bringe hans gamle Folk paa Korselitse til at rette sig, naar man udbød: »Der kommer Generalen«.

Som Godsbesidder var Classen ikke mindre end som Fabrikherre en baade karakteristisk og betydningsfuld Skikkelse.

IX.

CLASSENS PERSON, DØD OG TESTAMENTE.

Vi have i det Foregaaende set, hvorledes en begavet og energisk Mand fra en ringe Begyndelse svang sig op til at blive en af Samfundets Højtstaaende. En teologisk Kandidat, Organistens Søn fra Kristiania, blev Excellence og Ridder, men han havde ogsaa gjort en bar Mark til et stort industrielt Etablissement og omskabt en sandet Jord til et forholdsvis frugtbart Gods med skyggefulde Skove. Dygtigheden og Energien er ubestridelig, men nok saa mærkelig er den overlegne Kløgt, hvormed han allerede som ung forstod at vinde betydningsfulde Holdepunkter i de højere Kredse og trods alle Omskiftelser, Hofintriger, ja Revolutioner vidste at bevare dem. Han synes altid at have været i nøje Forbindelse med Magtens Udøvere, hvem de saa end vare, og det var forsaauidt ligegyldigt, om det var A. G. Moltke, Struensee eller Guldberg, der forfattede Befalingerne, under hvilke den enevældige Hersker satte sit Navn. De gik alle overfor ham i samme Retning.

Classens Dygtighed maa have været parret med en

mærkelig Bøjelighed og Smidighed. Som hans Portræt viser, har han utvivlsomt med en vis sarkastisk Ro set paa de forskjellige Konstellationer; han blev ikke overvældet af nogen Situation, og det vilde derfor sikkert have været af Interesse nogenlunde nøje at have kunnet skildre, hvad han følte og tænkte overfor Magthaverne, som han bøjede sig for, og i det Hele overfor den store Mængde Mennesker, han kom i Forbindelse med. Men det lader sig ikke gjøre. Der synes bevaret saa faa private Breve fra ham, at det ikke er muligt at give en mere indtrængende Skildring af ham. Vi kunne aldeles ikke oplyse, hvad der beskjæftigede ham udenfor Forretningerne, hvad der bragte hans Hjærte til at banke eller vakte hans dybere Længsler. Ville vi give en Skildring af ham som Mand eller Person, have vi udenfor hans omfattende Virksomhed og den dermed i Forbindelse staaende officielle Korrespondance kun faa Holdepunkter, og heriblandt nogle Udtalelser af Samtidige, der maa betegnes som vistnok stærkt personlige. Billedet kommer til os i en ufuldstændig Skikkelse og i et ofte maaske farvet Lys, men derfor ere de store Træk, der kunne uddrages af det, dog sikkert paalidelige, og idet vi nu samle de mere private Oplysninger om hans Liv, skulle vi samtidig søge at karakterisere ham.

Om hvorledes Classen har været overfor sine Forældre, der levede forholdsvis længe, Moderen til hans 43de Aar og Faderen til hans 50de Aar, vide vi Intet. Men skulle vi slutte fra hans Optræden mod Grandonkelen, Etatsraad *Chr. Walter*, da har han været en kjærlig og opmærksom Søn. Walter stod ham bi, da han som ung Student kom

fra Kristiania til Kjøbenhavn, og den Hjælp, han saaledes modtog paa en Tid, da han selv trængte, søgte han efter et Par opbevarede Træk stadig senere at gjengjælde. Da Classen og Just Fabritius vare blevne Ejere af Frederiksværk, træffe vi den snart 70aarige Justitsraad Walter indtegnet som Fadder sammen med dem ved forskellige Børns Daab paa deres nye Ejendom, og det tør deraf slutes, at den gamle Mand ikke alene oftere har besøgt Frederiksværk, men at han er bleven baade venligt og ærefuldt modtagen her. Ja Classen ærede ham udover Døden. Da Etatsraad Walter i 1767 døde, anbefalede han en af ham selv understøttet Kaptajninde Ramshardt til Classens Omsorg, og denne ydede hende ikke alene Hjælp, saa længe han levede, men betænkte hende i sit Testamente. I Classens Testamente betænkes ogsaa en Justitsraad Walter i Trankebar samt en Fændrik Skjerdal Walter, og forsaavidt disse ere Sønner af Etatsraad Walter, er ogsaa dette maaske en Ytring af Classens taknemlige Erindring af Grandonkelen.¹

Classen slog i det Hele ikke Haanden af sin Familie. I Kjøbenhavn havde han af Slægtninge foruden Etatsraad Walter formentlig kun sin Broder, og Forholdet til denne skulle vi nedenfor udførligt komme ind paa, men i Norge havde han ikke faa Søskendebørn. Farbroderen *Nikolaj Clausen*, der først havde giftet sig 1733, efterlod ved sin Død i 1767 en Enke i smaa Kaar med mindst 8 Børn i forskellige Aldere. Som vi ovenfor have set, fik Familien et Hjem i Froland, hvor Classen en Tid anvendte fire af sine Fætttere. Den ældste af dem, *Johan Classen*, der er født i 1744, blev 1771 Værkets Bestyrer. Moderen boede

paa den nærliggende Gaard Rersel, som Classen var Med-ejer af; han gav her sin Tante fri Bolig, og da hun i 1795 døde, viste det sig, at han ogsaa havde forsynet hende med Bohave. To af Fættterne knyttede han nøjere til sig. Det var de to yngste, *Carl Vilhelm Classen* (f. 1755) og *Mikael Classen* (f. 1758). Den Første vilde han, som tidligere oplyst, have til sin Medhjælper paa Frederiksværk, i hvilken Anledning han i 1782 skaffede ham Titelen Overkrigskommis-sær. Vi komme nedenfor tilbage til dem begge.¹

Classen synes herefter at have været en velvillig Karakter*, og dette Indtryk fæstnes ved den Udtalelse af varm Hen-givenhed, hvormed Inspektør *Peter Falster* slutter sine i 1793 skrevne (og i 1858 trykte) *Fortællinger betræffende det Frederiksværkske Etablissement*. I 30 Aar tjente han Classen, og han er glad over, at dette faldt i hans Lod: »Skjæbnen var min Person saa gunstig, at jeg blev et medvirkende Instrument, medens Sl. Hans Excellence funderede Fyede-riksværks Fremgang, hvorover jeg stiltiende fornøjer mig». I hans Øjne var Classen i det Hele næsten Fuldkommen-heden selv, dygtig i sit Fag og Frederiksværks Fader. Da han fandt Glæde i at se muntre Ansigter omkring sig, fortæller Falster, lod han Værkets Ungdom oplære i Musik; hans Maal var at skaffe alle Arbejderne Levebrød; han hjalp Godsets Bønder og Fiskere, vilde helst undgaa enhver Rets-

* I det Classenske Fideikommis's Arkiv findes et Brev, dateret Helsingør, den 17de Oktober 1791, til Classen fra en *C. Tuxen*, der takker for et modtaget Bevis paa gammelt Venskab og inderligt ønsker endnu en Gang at maatte komme til at se sin Barndomsven, »som jeg havde hundrede Ting at tale med om«. Hvem er denne Tuxen og i hvilket Forhold har han staaet til Classen?

trætte, ja, siger Falster: »mig er bekendt, at han har haft Fjender, som af ham ere belønnede med Velgjerninger, og hvad kan der siges mere«. ¹ En virkelig Ven synes Classen ogsaa at have erhvervet sig i General *Huth*. Et Basrelief af denne fandtes paa Arresødal, og paa sin Ejendom Huthenborg (nu Sandviggaard)* ved Frederiksborg rejste Huth strax efter Classens Død denne et Minde, en Stenstøtte med Indskriften: *In memoriam dignissimi et carissimi amici*. Om et Basrelief, der gjengav Classens Træk, stod dernæst: *General Classen* og nedenunder *MDCCLXXXII*. ² Hertil kan endnu føjes, at Classen efter sin Død hædredes paa baade Latin og Dansk, han roses for »Velvillighed og sand Gavmildhed«. ³

Skulde man herefter karakterisere ham, maatte han udelukkende ses i Lyset af venlig Forekommenhed og Velvilje, hvilket ogsaa synes at være i Overensstemmelse med den Godgjørenhedsaand, som hans Testamente, der nedenfor vil blive omtalt, er et Udtryk for. Men herved kunne vi, naar vi virkelig ville kjende ham, næppe blive staaende og allerede Falster røber muligvis, at hans Herre ikke har været særlig venlig eller nedladende. Han fortæller, at Classen i 1785 var meget opsat paa at faa en »Raskmager-Fabrik« i Gang paa Værket, og siger da: »Hvor meget det var Hans Excellence om at gjøre at faa dette bragt til Fortgang, saas deraf, at han tiltalte dem (o: Arbejderne) selv paa en venlig Maade, lovede dem Belønning« o. s. v. ⁴ En saadan Optræden fra Classens Side har altsaa ikke været noget almindeligt, men noget afgjørende Bevis ligger der dog ikke heri, saa lidt som i den Omstændighed, at Johan Classen i det Brev af

* Denne Gaard, som Huth købte i 1790, havde tidligere været ejet af bl. A. Major Eberlin von Feriden og dennes Enke.

12. April 1771, i hvilket han melder, at Frolands tidligere Bestyrer er rejst, titulerer sin Fætter: »Højvelbaarne Hr. General-Krigskommissær. naadige Herre«, hvortil dog kan føjes, at Brevene fra ham (ligesom fra hans Brødre) altid ere skrevne i den Underordnedes ærbødige, for ikke at sige underdanige Sprog.¹

Hin Tids stivere Forhold, selv mellem Forældre og Børn, kan være Grunden hertil, og der kan yderligere gjøres opmærksom paa, at Fætteren i Kjøbenhavn er næsten 20 Aar ældre end Brevskriveren, men den vigtigste Grund er muligvis dog den, at Fætteren i Kjøbenhavn ikke alene var, men ogsaa følte sig som en betydende Rangsperson. Da *Reverdil* gjør Nar ad den danske Titelsyge, nævner han med et Smil en Person, som havde Titelen: General-Krigs- og Ammunitions-Kommissær², og det kan formentlig ikke være tvivlsomt, hvem han her sigter til. Classen har aabenbart været besjælet af en stærkt fremadhigende Ærgjerrighed, men dog ikke en Ærgjerrighed, der ved at kaste al Smaalighed til Side gjør sin Indehaver til en stor Karakter; hvad han end foretog sig, synes nemlig mere eller mindre smaat beregnende Hensyn at have øvet sin Indflydelse. Det tør saaledes anses for sikkert, at han havde Interesse for sine Arbejdere paa Frederiksværk og vilde deres Vel, men dog synes han, som den ældre *Tscherning* beretter, en Tid at have stillet sig i et mindre heldigt Forhold til dem. Efter de to Hovedgaardes Oprettelse indrettede han Magasiner for næsten alt muligt paa Frederiksværk. Arbejderne kunde her faa udleveret Mælk, Øl, Brændevin, Fedevarer, Kornvarer ja en Tid endogsaa Klæder, men hvad de ved at købe her kom til at skylde, blev trukket fra

i deres Ugeløn, hvilket havde til Følge, ikke alene at saa godt som alle kontante Penge forsvandt paa Frederiksværk, men ogsaa at omtrent alle Arbejderne bleve gjældbundne til Værket, ja det hedder, at Drikkældighed indsneg sig imellem dem, da de saa let kunde faa Brændevin; Classen brændte og bryggede selv paa Frederiksværk.¹

Der er heri ligesom i hans Understøttelse til Slægten i Norge, som han hjalp, men dog, som det tydeligt kan ses, ikke rundhaandet, en vis Dobbeltthed, og det Samme træffe vi i en Række af Classens Ansøgninger til Kongen og Kollegierne. Frederiksværk er ved hans Anstrengelser bleven en »umistelig« Prydelse for Landet; hvad han søger om, bør derfor fuldt ud tilstaa ham, idet han ellers ikke vil kunne vedblive at drive det. Dette lyder stort og selvbevidst, men hertil slutter sig for det Tilfælde, at Ansøgningen ikke skulde blive bevilget, et rent og skjært Kjøbmandstilbud om at ville afstaa Frederiksværk paa billigste Betingelser, ja for en ringere Sum, end han lovlig kan bevise, at det staa ham i!² Til Forstaaelse heraf skulle vi oplyse, at der foreligger et Dokument af 21. Oktober 1770, hvori Classen lader ikke mindre end 8 af Frederiksværks væsentligste Betjente og Mestere (Kasserer S. W. Jochel, Forvalter H. E. Lund, Materialskriver P. Falster, Støbemester H. Hornhaver, Smedemester I. M. S. Wigandt, Krudtmester B. Olsen, Boremester J. S. M. Juncker, Ciselør, Maler og Kobberstikker J. G. Winckler) edelig bevidne, hvad Udgifterne til »de Frederiksværkske Bygninger, Indretninger og Inventarier« have været i Aarene fra 1764 til 1768, og efter den Tid skaffer Classen sig hvert Aar et lignende juridisk Bevis.³ Hvad Værket staa ham i, udfindes, som det synes, ved til den oprinde-

lige Kjøbesum at lægge de efterhaanden følgende Aars Udgiftsposter, og paa denne Maade voxer Værkets Værdi, da der ikke tales om nogen Afskrivning, hurtigt til en saadan Sum, at Classen meget naturligt maatte kunne sælge det billigere. Den fulde Sum vilde være en Umulighed.

Man mindes uvilkaarligt Stampes i 1768 under det Reventlovske Uvejr udtalte Spot over de her omhandlede Taxationer; han lod forstaa, at det var let »især for den, som haver at befale paa et Sted«, at faa slige Værdiansættelser, som han ønskede dem. Classens ofte stort anlagte Ansøgninger rumme herefter som inderste Kjærne væsentlig Ønsket om en god Forretning, hvad der i og for sig er naturligt, men ikke svarer til de ofte pompøse Udtryk, der bruges. Denne Modsætning fremkalder da ogsaa, naar man nu læser disse Ansøgninger, et underligt blandet Indtryk, og det er aabenbart, at Datiden har følt noget Lignende. Classens Stræben efter paa en Gang at være baade *grand seigneur* og Kjøbmand har ikke vakt udelt Bifald. Rygterne summede om hans mærkværdig heldige Virksomhed, og de fortalte naturligvis snart, at den kongelige Naade var ham gunstig uden Hensyn til Kollegiernes Forestillinger, ja selv i Tilfælde, hvor han havde vist aabenbar egenmægtig Adfærd f. Ex. mod Værkets omboende Bønder. Dette satte formentlig ondt Blod; Bagtalelsen kom i Gang, og Classen følte det, hvad man kan se af hans Ansøgninger.

I en Henvendelse til Kongen i 1760 taler han om Frederiksværks Avindsmænd; det har, siger han, »snart alle Elementer til Fjender«; og i 1780 omtaler han sin haarde Kamp mod de »mange Experimenter, der ere gjorte for at ruinere min Kredit og Velfærd«. I 1772 foranlediger han,

at Generalitets-Kollegiet officielt attesterer, at han hidtil »i alle Maader« havde opfyldt de Kontrakter, det havde afsluttet med ham; og i 1788 søger han Hjælp endnu højere oppe. En af Guldberg paraferet kongelig Kabinetsordre paalægger i det nævnte Aar Generalitetskollegiet at udtale, »at vi ikke anse Frederiksværk for nogen Byrde for Staten, men tværtimod som en vigtig og nyttig Indretning«. ¹

Hvad de Beskyldninger, som herved skulde slaas til Jorden, gik ud paa, udtales ikke klart, men det er ikke svært her at gjætte sig frem. Litteraturen har da ogsaa opbevaret flere af hin Tids Rygter, som formentlig ikke her bør overspringes, da de, skjøndt sikkert i for skarpe Udtryk, illustrere i alt Fald visse Sider af Tidens Opfattelse.

Stiftsprovst *Holmboe* i Kristiania skriver 1770 i sin Dagbog, at det slette Krudt, som Classen leverede til de algierske Presenter, var Grunden til, at Algier brød Freden med Danmark. *Carsten Anker* udgyder i et Brev fra 1802 som Direktør for asiatisk Kompagni sin Harmes over de Misligheder, der tidligere vare øvede mod en Nabob, og som næsten afskar Kompagniet fra at indkræve en Fordring hos ham: »De 7 Stykker 150 Pds. Metalkanoner, som sal. Classen har debiteret os med 45.000 Rd., kan i England faas for 1690 Lst., som næppe er en Femtepart af, hvad der er debiteret Naboben, og som jeg formoder, at Classen har faaet af Kompagniet. Dette forbandede Snyderi kaster en saadan Skygge paa den hele Fordring, at man smilende tør sige mig, at de 50 à 60,000 Stjerne-Pagoder, vi have faaet af Naboben til Afdrag, formodenlig er Betaling for den hele Leverance«. Fra Hoffets intime Historie fortæller

Reverdil, at Generalinde Gähler ikke alene saa venligt til Grev St. Germain, men, »hvis man tør tro Bagtalelsen«, fandt sig i at blive overhængt af »en Krigskommissær, hvis Pengemidler vare nødvendige for hendes Elsker og hendes Ægtefælle, og som selv med Hensyn til sine Leverancer trængte til begges Beskyttelse«, og *Laurids Engelstoft* lader endelig i 1782 eller 1783 Kronprins Frederik spørge den daværende Minister Greve Rosenkrones Hustru, om hendes Mand ikke fik »ganske artige Presenter« af Classen, om hvem det yderligere tilføjes, at han »var bekjendt for at have alle de Store i sin Lomme«. ¹

Samtiden er ikke mild mod Classen, men for det Første ere disse Udtalelser fra Dagbøger og Breve sikkert overdrevne — Grevinde Rosenkrone besvarer den ovenfor nævnte Insinuation med den Bemærkning, at Classen en Gang har sendt hendes Mand et Par Snepper — og dernæst maa de for den Rest. der maatte blive tilbage, ses i Tidens Belysning. Det maa vel erindres, at hin Tid var gennemdemoraliseret. Frederik V's og Kristian VII's dybe sædelige Fornedrelse fremkaldte Tilstande, der grundigt spottede en enevældig, hellig Magtudøvelse. Om den i flere Retninger fortjente *A. G. Moltke* troedes det, at Meget hos ham kunde kjøbes, og om Kommercekollegiets Embødsmænd gik Rygtet, at de ikke vare uinteresserede i de Understøttelser, som uddeltes gennem dem. Vil man endelig ikke regne, at en Mand som *Beringsskjold* udslynger de stærkeste Beskyldninger mod *Schimmelmann*, karakteriserer det dog formentlig Tiden, at selv *Henrik Stampe* faar Ord for at være paa-virkelig i sin Mening og pengekjær. ²

Under saadanne Forhold vilde det ikke være unaturligt,

om en energisk fremadhigende Mand som Classen, i alt Fald delvis, var gaaet Tidens Vej, men det tør dog sikkert antages, at en saa klog og overlegen Natur, som han utvivlsomt har været, næppe nogensinde har grebet ind med plumpe Hænder. Hans Vaaben have snarere, i alt Fald til en vis Grad, været forekommende Elskværdighed. Han har efter Alt at dømme forstaaet den Kunst at være opmærksom. Nogle faa opbevarede Smaabreve fra ham vise eksempelvis, at han i 1786 sender Fisk til *A. P. Bernstorff* og *Schack-Rathlow*, Smør til General *Huth* o s. v., ligesom at han skaffer (forærer?) Artilleriofficeren *Obert F. Aubert* en Hest. En Opmærksomhed kan det muligvis ogsaa være, naar han i 1760 afkøber *A. G. Moltke* 12 Aktier i det norske Kompagni for fuld Pris, d. v. s. for 1000 Rd. Stykket. Kompagniets Aktionærer søgte paa den Tid at sælge, hvad de kunde, af deres Aktier, da de intet Udbytte gav, men tværtimod fordrede Tilskud, hvilket forøvrigt vedblev. 1775 udløste Kongen Kompagniet med kun 400 Rd. pr. Aktie.¹

Herover maa det imidlertid ikke glemmes, at Classen virkelig udførte et stort og betydningsfuldt Arbejde for Staten paa Frederiksværk, ligesom at *Moltke*, som tidligere fremhævet, allerede før Classens Fremkomst havde Interesse for Hærens Forsyning med Materiel. Men derfor har Dattiden næppe undladt at være endog særlig opmærksom paa, at *Moltke* efter den Tid var et virkningsfuldt Mellemlid mellem Classen og Kollegierne (Generalkommissariatet og Rentekammeret). Alt jævnedes til Fordel for Classen, og man har sikkert ogsaa lagt Mærke til, at begge de Mænd, der paa den Tid stod i Spidsen for de nævnte Kollegier,

vare meget imødekommende imod ham, det var Overkrigssekretæren Greve *C. V. Ahlefeldt* (1755—1763) og den første Deputerede i Rentekammeret Gehejmerraad *Hans Ahlefeldt* (1759—1764). Som det ses, forekommer her et fælles Navn, men det er en Tilfældighed. De nævnte Mænd vare hverken Brødre eller Fætttere, kun langt ude beslægtede. Overkrigssekretæren skrev sig til Langeland og Rixingen, men Gehejmerraaden til Sestermühe og Kolmar.¹

Den Ahlefeldtske Indflydelse var afgjort til Fordel for Classen, men af stor Betydning udenfor de Enemærker, den særlig raadede over, synes den ikke at have været. Overkrigssekretæren var gift med en Søster til de to Brødre *Gram*, Amtmanden og Overjægermesteren, men derfor bleve disses skarpe Udtalelser mod Classen ikke mildnede, og hvad særlig Gehejmerraaden angaar, da har han vistnok været en godmodig og blød Natur. Da et lille Kontrolør-embede i 1764 skulde besættes, formaaede han efter Sigende ikke at styre anderledes mellem et af ham selv givet Løfte og en bestemt Udtalelse af Kongen, end at Situationen kostede ham hans Stilling. I November s. A. blev han sendt som Landdrost til Pinneberg, hvad der havde til Følge, at han solgte sine herværende Ejendomme, og Kjøberne vare — Classen og Just Fabritius. Den 13. April 1765 skjødede han Etatsraad Just Fabritius sin Ejendom i Amaliegade og Classen Stedet udenfor Østerport, »Fiskerhuset forhen kaldet«, uden at der i Skjøderne angives nogen Kjøbesum.

Hans Ahlefeldts Efterfølger i Rentekammeret blev *Dillev Reventlov*. Det synes, som Jomfru Biehl siger, at Kongen har villet »sætte sig i Sikkerhed for, at Eftermanden ikke

skulde blive ført bag Lyset ved et for følende Hjerte«, og Classen kom da ogsaa til at mærke, at Rentekammeret nu var gaaet over i andre Hænder. Det Reventlov-Schimmelmannske Uvejr trak truende op over ham, og omtrent samtidig var der sket et Person- og Systemskifte i Landetaten. I Oktober 1763 var Krigsdirektoriet med *Saint Germain* som Præsæs traadt istedenfor Generalkommissariatet, men derfor ophørte en Ahlefeldtsk Indflydelse dog ikke her. Den Mand, der sammen med St. Germain kom til at regere i Landetaten, var General *Peter Elias Gähler*, og han var gift med den unge og smukke *Sofie Ahlefeldt*, der var en Broderdatter af Gehejmeraad Hans Ahlefeldt og snart skulde spille en saa betydelig Rolle ved Hoffet. Reverdil kalder hende »denne saa smukke og føjelige Dame«, som Hoffet ikke kunde undvære, og antyder, som vi allerede delvis ovenfor have set, at bl. A. baade Struensee, St. Germain og Classen vare hendes Tilbedere. Hun havde den mærkelige Lidenskab at give de Mænd, som kunde gavne hendes Mand, Fortrinet i hendes Gunst, og Classen er den rige Mand, der efter Sigende pekuniært støttede saavel hendes Mand som St. Germain*. Karakteristisk er det i det Hele, at da Kristian VII og Caroline Matilde i Efteraaret 1767 drog til Frederiksborg, fulgte Fruerne Gähler, Bülow og Malleville m. Fl. med dem, ledsagede ikke af deres Mænd, men af Generalkrigskommissær Classen, Oberst Sperling,

* Ogsaa efter at St. Germain havde forladt Danmark (1772), stod han i Forbindelse med Classen. Den 20. December 1774 udstædte han i »Cernay en Alsace« en Fuldmagt til Classen »pour me representer & agir en mon nom dans l'affaire de la faillite de Bargum & autres affaires«. St. Germain havde betroet Kjøbmanden Henrik Frederik Bargum hele sin Formue og tabte den ved hans Fallit.

Etatsraad Fabritius og andre galante Herrer, der gik for deres Tilbedere. Generalinde Gähler var den Gang 20 Aar gammel.¹

Naar det erindres, hvilken betydelig Rolle General *Gähler* spillede i den Struenseeske Periode², vil det under de antydede Forhold kunne forstaaes, at Classen kunde opnaa Meget. Den Føjelighed, der vistest ham ved Støbningen af de algierske Morterere, er i saa Henseende talende. Men Classen var ogsaa taknemlig. Da Gähler og Frue, der arresteredes sammen med Struensee, senere forvistes til Vejle, traadte han til. Den 1. Juni 1772 udstædte han en Forskrivning til dem paa 1200 Rd. aarlig, saa længe de levede; efter deres Død skulde Beløbet tilfalde deres Descendenter.³ Gähler døde i Maj 1783, men Fru Gähler overlevede Classen i nogle Maaneder. I Juli 1792 indgik hun i Itzehoe Bryllup med en Grev Goltz, men Natten efter Brylluppet døde hun.

Den 17. Januar 1772 var et Vendepunkt for Mange. Struensee faldt. Han maatte bestige Skafottet og de nye Magthavere vare ikke venlige imod dem, der havde staaet ham eller hans Omgivelser nær. Men ligesom *Schimmelmann* og *Huth* uskadte kom over Katastrofen, saaledes gjorde Classen det ogsaa, skjøndt han sikkert har været ikke lidet allieret med de faldne Storheder. Til hvad der ovenfor er meddelt herom, kan endnu føjes, at han ved en Kabinetsordre af 16. Oktober 1770 blev opfordret til at udtale sig om, hvorledes Landets »Commerz-Wesen« paa bedste Maade kunde fremmes, og i December s. A. indsendte han formentlig sine Tanker herom.⁴ Alt dette bragte dog ikke Classen til at vakle, han vedblev at være i Gunst, ja han

synes endogsaa at have faaet endnu dybere Fodfæste i de højeste Kredse end nogensinde tidligere. Nu laa Vægten imidlertid næppe paa »Presenter«, men paa patriotiske Hand-

1. Henrik Stampe. 2. Joh. Fr. Classen.
3. Løjtnant ved Garden til Hest, Greve Fr. Blücher.

linger, og den 8de Oktober 1774 tolker *Guldberg* ham Arveprinsens Tak, muligvis for det udenom Frederik V's Statue paa Amalienborg Plads anbragte Gitter, som Classen skjænkede.

Prinsen ønsker, at »Dækket« for det maa falde paa hans Formælingsdag, og paa denne, den 21. Oktober s. A. faar Classen med en af Guldberg paraferet, noget søgt kongelig Skrivelse en Ring med Indskriften *Fortjent*. Skrivelsen ender saaledes: »Hvad der kan ventes Dig [o: hvad Du kan vente] lige med Andre, ville Vi erindre, naar Tilfældet er lige, men denne Gang har Du været Borger, og det bør kjendes.« Tilfældet lod ikke længe vente paa sig, ti den 10. Avgust 1775 blev han Ridder (d. v. s. Storkors) af Danebrog, og samtidig fik han Titelen Generalmajor. I Maj 1778 tilsendte Arveprinsen ham en Billet, i hvilken det hedder: »Jeg kjender Deres ædle og menneskelige Maade at tænke og handle paa, endog selv haver jeg set den« og den 12. Marts 1783, blev Classen. Excellence.¹

Naadens Sol sendte ham varme Straaler, og det paa S. 259 gjengivne Billede viser ham i sin Glans saaledes, som han findes paa Kaptajn *Vilh. Haffners* Tusktegning *Hans Kongelige Majestæts Apartement Sal*, der fremstiller Soireen paa Kristiansborg Slot den 4. September 1781 i Anledning af Enkedronning Juliane Maries Fødselsdag. Han staar mellem Henrik Stampe (tilvenstre) og den vagthavende Løjtnant ved Garden til Hest Greve Fr. Blücher (tilhøjre).²

Det var et særdeles hurtigt Avancement, som der blev Classen til Del, og den ham viste allerhøjeste Naade bliver saa meget større, naar det erindres, at han samtidig fik sin Kontrakt om Leverancen fra Frederiksværk fornyet paa 40 Aar, opnaaede et særdeles fordelagtigt Arrangement med Hensyn til Hovedgaardene Arresødal og Grønnæssegaard og endelig fik Kongen til at blive Deltager i det uheldige Frolands Jærnværk. Vistnok med Hensyn til dette sidste fore-

ligger der et karakteristisk Brev af 15. Oktober 1779 fra *Guldberg* til Classen, hvori han ligesom undskylder, at han ikke alt har opnaaet, hvad Classen ønskede, men »le terme de prendre tous mes arrangemens a été trop court.« Arveprinsen har ikke villet følge ham, han er bleven stanset »par la façon de faire, adoptée une fois par S. Alt. R.«, men derfor skulde Sagen ikke blive opgivet.¹

Efter dette Brev at dømme, i hvilket *Guldberg* kalder Classen sin Ven, have de to Mænd sikkert staaet i et endog nært Forhold til hinanden, og det kunde derfor være interessant at kjende Forbindelsesgrundlaget. Man kunde strax tænke paa Classens ovenfor omtalte »Opmærksomheder«, saa meget mere som han ved en saadan gjør sig *General Køller-Banner* forbunden*, men en Henviisning hertil er ikke fyldestgørende. *Guldberg* kunde, navnlig af Frygt for en Efterligning af den 17. Januar 1772, benytte de kongelige Kabinetsordrer voldsomt og vilkaarligt, men han var en helt igjennem patriotisk og strengt redelig Mand. Han kan da ogsaa godt have været fuldt overbevist om Frederiksværks store Betydning for Staten, ligesom han kan have beundret Classens utvivlsomme Dygtighed og Energi; han stemmede formentlig fuldstændig overens med denne i Landboforholdenes Opfattelse, og som en Mand med Kjærlighed til Videnskaben kan han endelig have haft endog flere Berøringspunkter med Classen, der til sin oprindelige klassiske Uddannelse havde føjet et virksomt Livs Erfaringer og en udbredt Læsnings Udbytte.²

* Han laaner 1776 *Køller-Banner* 2500 Rd., i hvilken Anledning denne skriver: »Vous pouvez etre assuré, que votre bonté pour moi ne sera pas enterré pour les personnes royales«.

Classen synes hele sit Liv at have fulgt med i Litteraturen, og det ikke alene i den danske men i Udlandets. Han lod komme Bøger og Blade fra Frankrig, Tyskland, Sverige o. s. v., lod købe paa Avktioner f. Ex. efter Grev Thott og Henrik Stampe, og ved hans Død ansloges hans Bibliotek, der var spredt paa hans forskjellige Ejendomme, til 20,000 Bind. Han synes da ogsaa at have haft Bibliotekar. *C. E. V. Schultze*, der 1790 blev Klokker og Skole lærer i Kragerø fortæller, at han ved samme Tid kunde være bleven Lektør og Bibliotekar hos Classen; »efter lærde Venners Raad samt af en endnu vigtigere Aarsag«, som han dog ikke meddeler, tog han imidlertid ikke mod det gjorte Tilbud.¹ Classen savnede i det Hele næppe litterær Tilknytning, og hans Stilling som falstersk Godsejer synes at have skaffet ham nogle yderligere Forbindelser i saa Henseende, som vi kunne paapege.

En Milsvej nordost for Korselitse sad den myndige og vittige Præst *Chr. Henr. Biering* i Moseby (Aastrup Sogn), og en Milsvej sydvest for Korselitse boede den bekjendte, frie Historieskriver *N. D. Riegels* i Højjet ved Bøtønor. Den Sidste forelagde ham i 1786 Indledningen til sin *Fuldstændige Kirkehistorie* til Betænkning, og den Første sendte ham i 1787 en Samling latinske Odeer i Manuskript. Classen synes at have opfordret ham til at samle dem og dedicere dem til Kronprinsessen, men trykte bleve de formentlig aldrig. Endelig skal det her endnu meddeles, at Classen understøttede den senere saa bekjendte Retslærde *Jakob Edvard Colbjørnsen*, medens han studerede. Efter at have lært hans fortræffelige Hoved at kjende brugte han ham til forskjellige Forretninger og lønnede ham liberalt.²

Der er formentlig ingen Tvivl om, at Classen har haft litterær Interesse, og hertil kan endnu føjes, at han ikke alene havde en stor Bogsamling, men ogsaa Samlinger af Mineralier, mekaniske Modeller og matematiske Instrumenter m. m., ja han ejede to »kostbare og tildels unique Globi, tegnede med Pen og Blæk, forøgede og forbedrede med nye Decouverter«. I Henseende til disse Samlinger var han imidlertid ikke enestaaende, Etatsraaderne *Feter Hemmert* og *Niels Ryberg* t. Ex. havde lignende. Tiden fordrede saadanne private Samlinger. Der var i saa Henseende sikkert en vis Mode tilstede, men ved Siden heraf maa det erindres, at man ikke den Gang kjendte til offentlige Samlinger. Classen har utvivlsomt haft alsidige Interesser, hvilket end yderligere kan ses deraf, at han efterlod sig en ganske anseelig Samling Medaljer, og han har sikkert ogsaa haft Interesse for Musik. Hans Slægt med dens mange Organister har været musikalsk, og om ham selv have vi jo hørt, at han i sin Skoletid regnedes blandt Skolens bedste Diskanter. hvortil endnu kommer, at han utvivlsomt har kunnet spille. Et af Datidens smaa Klaverer, et Klavicin royal, fulgte ham maaske endog frem og tilbage mellem Frederiksværk og Korselitse.¹

Classen har endelig ogsaa haft et aabent Øje for Naturens Skjønheder. Traditionen beretter, at tæt Nord for Skovfogedboligen Hingsterhuset, beliggende ved Kjøben havnsvejen $\frac{1}{4}$ Mil sønden for Hillerød, findes en Kilde, der skal være bleven sat i Stand og indhegnet af Classen.² Her bedede han muligvis paa sine næppe sjældne Rejser mellem Kjøbenhavn og Frederiksværk, og dette lille Træk i Forbindelse med hans Interesse for Træplantning, hans stolte

Alleer paa Korselitse og hans der ved Østersøens Bred yndigt beliggende Lysthus er afgjort talende. Efter Alt at dømme har han i det Hele været en livlig Natur, og der er formentlig ingen Tvivl om, at han paa sit skønne Landsted udenfor Østerport, Frederikslund kaldet, ligesom paa sine Ejendomme ved Frederiksværk og paa Falster har ført et endog stort Hus. Ved sin Død efterlod han sig talrige Stadskarosser og et umaadeligt Forraad af Vin, men forøvrigt synes ingen Enkelt-heder til Oplysning om hans selskabelige Færd at være opbevarede. Vi have ovenfor set ham i forskellige Om-givelser: ærbødig og opmærksom mod *A. G. Moltke* i Fre-derik V's Tid, Deltager i Hoffets larmende Forlystelser i Kristian VII's første Aar og endelig værdig Patriot under *Guldberg*, men om hans nærmere Omgangskreds forlyder Intet. Det vides ikke med Bestemthed, af hvem den har bestaaet, men efter al Sandsynlighed maa vi søge den i den Fabritiusske Slægt, som vi nu skulle gaa til at omtale.

Som det vil erindres, var det i Forbindelse med Etats-raad *Just Fabritius*, at Classen i 1756 overtog Frederiks-værk, og denne indsigtfulde Handelsmand, der allerede var tilaars — han var født 1703 — maa, herefter at dømme, have haft stor Tillid til sin 22 Aar yngre Kompagnon. Hvorledes Bekjendtskabet er blevet indledet, er ikke oplyst, men fra hin Tid har Classen sikkert været som hjemme i Familien, og det ikke alene han men ogsaa hans Broder, der endog blev gift med Just Fabritius' ældste Datter *Justine*. Brødrene Classen fik herved et anseligt Svogerskab og Slægtskab. Sønnen *Jean Fabritius* blev Hof-Bankier og Etatsraad, og tre Døttre ægtede henholdsvis Generalmajor *Lohenskjold*,

Gehejmerraad *H. F. Schultze* og Etatsraad *Peter Hemmert*. For Schultzes Vedkommende skal det fremhæves, at han fra 1757 var Deputeret i Landetatens Generalkommissariat og standhaftigt beholdt sin Plads under alle de endog voldsomme Omdannelser, som dette Kollegium undergik. Slatskalenderen for 1796 nævner ham endnu som saadan. Han døde i 1813.

Den Fabritiusske Slægt var imidlertid ikke indskrænket til Just Fabritius og hans Hus. Broderen *Mikael Fabritius* havde ogsaa Børn, og da Classen 1767 viser sig ved Hoffet, nævnes han sammen med Sønnen *Conrad Alexander Fabritius*, der allerede den Gang, 36 Aar gammel, var Etatsraad — han er født 1731 — og i 1768 blev Konferensraad. Han er Hovedaktionæren i det asiatiske Kompagni og altsaa rig; men han synes ogsaa at have brugt sin Rigdom. Jomfru Biehl beretter, at han optraadte som Baronesse Bülow f. Danneskjold-Laurvig's Elsker. Naar hun samtidig fortæller, at en Fru Fabritius havde forskellige fornemme Elskere, er det naturligvis uvist, om der herved sigtes til Konferensraadens Hustru, men umuligt er det sikkert ikke; hun har da kun efterlignet sin Mand, der synes at have beskjæftiget sig meget med Forlystelser. 1783 søger han om at faa Gethuset paa Kongens Nytorv overladt til en offentlig Forlystelsesanstalt, hvad han dog ikke opnaede.¹

Slægten var rig, og Conrad Alexanders tre Søstre bleve da ogsaa efterhaanden gifte med henholdsvis en *Schaffalitsky de Muckadell*, en *Gyldenstjerne v. Sehested* og Kjøbmanden, Konferensraad *Reinhard Iselin*. De to førstnævnte vare adelige, og Iselin blev 1776 optagen i den frihærelige Stand. Svogrene vare altsaa alle adelige, og i 1778 magede da Conrad Fabritius det saaledes, at han sammen med

sine Søskende ogsaa blev adlet med Tilnavnet *de (von) Tengnagel*.¹

Det er Rangs- og Standspersoner, som Classen i mange Henseender kom til at staa nær, men uden Hensyn til deres ydre Samfundsstilling var og blev flere af dem Forretningsmænd, og naar da Conrad Fabritius og Reinhard Iselin i 1768 bød paa Hammermøllen, kan det godt have været som Kommissionærer for Classen, der, som naturligt er, ikke ønskede personlig at byde. Dette er imidlertid kun en Gising, men det tør maaske antages for sikkert, at Classens Optræden som *grand seigneur*, hans Erhvervelse af Gods o. s. v., har faaet en ikke ringe Impuls i den her nævnte Kreds. Han har maaske bl. A. for dens Skyld ønsket at være Andet og Mere end kun Forretningsmand.

Som ovenfor nævnt fik *Just Fabritius* og Classen i 1765 Skjøde paa Gehejmerraad Hans Ahlefeldts Ejendomme henholdsvis i Amaliegade og udenfor Østerport. Just Fabritius døde imidlertid allerede Aaret efter, og hans Enke *Mariane Bruguier* skjødede i 1771 den halve Del af Ejendommen i Amaliegade til sin Svigersøn *P. H. Classen* for 13,000 Rd. og i 1773 den anden Halvdel til Broderen *J. F. Classen*. De to Brødre boede herefter Dør om Dør, ti de to Ejendomme dannede, som endnu den Dag idag (Amaliegade Nr. 32 og 34) udvortes set kun een Ejendom. Forholdet mellem Ejendommene skulde imidlertid, i alt Fald tilsyneladende, blive endnu inderligere, ti den 16. Avgust 1783 ægtede den snart 60-aarige Classen den 10 Aar yngre Baronesse *Anna Elisabeth Iselin f. Fabritius*², og til hende havde P. H. Classen solgt sin Del af Ejendommen, saaledes at de to Halvdele af denne paany syntes forenede af Ægteparret.

Men saaledes var det i Virkeligheden ikke. En Ægtepagt af 12. Avgust 1783, der blev kongelig konfirmeret den 29. s. M., synes næsten at skille Ægtefolkene ad i samme Øjeblik, de bleve forenede.¹

Der skulde ikke alene intet Formuefællesskab være imellem dem, men Fru Classen skulde uden Hensyn til sin Mand, ligesom da hun var Enke, med sin Lavværges Samtykke kunne indgaa alle Slags Kontrakter, Kjøb, Mageskifter o. s. v., kort sagt handle aldeles selvstændig, og enhver af Ægtefællerne »agtede at bebo sin særskilte Gaard«. Man fristes til at spørge: men hvorfor i al Verden giftede de sig da? — Inspektøren ved Vajsenhuset *Jakob Gude* fortæller lidt onskabsfuldt og drøjt, at en tidligere irregulær Kjærlighed herved fik sin Afslutning.² Det skal dog ikke lades uomtalt, at Pastor *Biering* skrev en lang Vise til de Nygifte, da de vare tilstede ved et Gilde for Korselitsets Bønder i Anledning af Bryllupet³, samt at der i Korselitsets Have findes en Marmorfigur, en Sorgens Genius, hvis Taarekrukke hviler paa en Piedestal, der er smykket med en kvindelig Profil, under hvilken Navnet *Elisabet* ses. Det er sikkert et af Classen efter hans Hustrus Død bekostet Minde, men det er selvfølgelig vanskeligt fra disse Omstændigheder at drage nogen Slutning med Hensyn til Ægtefællernes indbyrdes Følelser. Generalinde Classen døde den 17. Marts 1786.⁴ — Ved Giftermaalet var Classen bleven Stiffader til en Grevinde Rantzau og en Kammerherreinde de la Calmette. Hans Hustrus to Døtre af første Ægteskab havde i 1776 og 1777 ægtet henholdsvis Kammerherre og Hofjægermester, Greve *Chr. Fred. Ernst Rantzau* og Amtmanden paa Møen, Kammerherre *Pierre Antoine Bosc de la Calmette*.

Schweitseren *Reinhard Iselin* (f. 1715), som vi ovenfor have truffet som Leverandør af Salpeter til Staten i Aarene 1761 og 1762, forestod i 1754 sammen med Kræmmerne Peter Wasserfall og Joh. Conr. Kersting Oprettelsen af en Klædefabrik, og i December Aaret efter fik han og Medinteressenter Privilegium paa et Kattuntrykkeri paa Kristiansholm (ved Dyrehaven). Han var baade Handlende og Industri-drivende, og hermed vedblev han; i 1772 kjøbte han det tidligere omtalte Outerlooske Garveri, og omtrent samtidig bliver han, som vi tidligere have set, Parthaver i Frolands Jernværk. Foreøvrigt var han Meddirektør i det asiatiske Kompagni, og 1760 blev han »af Kongen gratuleret til Justitsraad«, men fik mærkelig nok aldrig nogen Bestalling. I 1766 blev han Etatsraad, i 1769 Konferensraad, og endelig i 1776 optagen i den friherrelige Stand. Inspektør Gude fortæller, at Rantzau, der var kommen herind som en fattig brunsvigsk Junker, ikke kunde ægte en af Landets smukkeste og rigeste Piger uden først at ansøge Kongen om, at hendes Fader maatte ophøjes i den friherrelige Stand; han tilføjer, at han selv har set Ansøgningen. Ved det Vordingborgske Rytterdistrikts Salg i 1773 havde Iselin foreøvrigt kjøbt for ikke mindre end 174,000 Rd. og dannede Godserne Iselingen og Rosenfeldt, som hans Enke efter hans Død — han døde i 1781 — fik gjort til Stamhuse, saaledes at hver af Døttrene fik sit.¹

Det var fin og fornem Slægt, Classen herved fik, og skjøndt det saaledes paa en vis Maade stadig gik opad for ham, begyndte det dog nu at gaa nedad med ham. Han blev ældre, og hans Helbred slog ikke til mere. 1782 var han meget syg, og det fortæltes endog to Gange under denne hans Sygdom, at han var død.² Han kom sig imidler-

tid, men de gamle Kræfter vare borte. Efter *Falsters* Udtalelser sagde han ofte: »Jeg lever ikke længe. Gigten i mit Bryst vil tage Livet af mig«, og den ældre Oberst *Tscherning* oplyser, at der fra 1785 ikke foretoges noget Nyt paa Frederiksværk, som i Ejerens sidste sygelige Levetid kom i Forfald.¹

Sygeligheden forknyttede ham dog ikke, hvilket formentlig ses af et temmelig makuleret Udkast til et Brev fra hans Haand, uden Aarstal og uden Angivelse af, til hvem det skrives, men muligvis er det til General *Huth*, der i 1784 var bleven Gehejmestatsminister, eller til *Guldberg*. Han opfordrer nemlig den Ubekjendte til at skrive sine Memoirer og udbryder: »Quelle excellente piece que les memoires de votre tems & de votre *ministere*, si pleine d'evenemens & des choses tres interessantes & surtout d'une tete & d'une plume comme la votre«. I dette Brev udtaler han paa en vis Maade sit Livs Filosofi væsentlig i Overensstemmelse med Tidens materialistiske Lære. Det var den franske Revolutions Tid, og Classen ejede, som det saas ved Avkationen efter hans Død, Buster af baade Voltaire og Frederik den Store af Preussen.

Han har mistet sin Sundhed, skriver han, ja skal man forstaa Ordene bogstavelig, sidder han (som Podagrist?) lænket til sin Stol uden at kunne bevæge sig, men han kontrabalancerer det Uundgaelige ved at søge »la gaieté«, »& par l'acquisition de la bonne humeur«. Han undgaar alt Ubehageligt: »Je puise dans la morale & dans la raison & dans tous les ecrivains gais les subsidies propres à m'amener ou à me fortifier dans mon systeme de gaieté, car je crois, que l'auteur de la nature n'a jamais eu dessein d'envelopper le cœur de l'homme dans la tristesse, les craintes, les agitations

& les soucis pleins d'amertumes«. Ja han fortsætter i en Sætning, som rigtignok paany er streget over: »Ma bonne compagne (hvem er det?) est quelquefois surprise de m'entendre rire tout seul, lorsqu'elle s' imagine que mon etat devoit exciter des idées plus sombres & plus melancoliques« Han tyede til sit Bibliotek, som han havde sammensat af »des physisiens & historiens« og »de tous les ecrivains gais«, men han søgte ogsaa anden Læsning: »pour livres de religion je ne lis aucun que la Bible . . . j'aimais beaucoup Voltaire & Bolingbroke & d'autres esprits de cette espece, mais j'ai bannis de ma bibliotheque tout ce qu'ils ont ecrit sur la religion«. ¹

Han tænkte da ogsaa paa den Tid, da han ikke skulde være mere. Efter Ansøgning fik han i Avgust 1783 *facultas testandi*, men allerede i en Ansøgning af 16. Juli s. A. til Generalitetet finder man følgende Udtalelse: »Efterat jeg ved en patriotisk Deklaration haver efter min Død skjænket under visse Betingelser til en nyttig Stiftelse for den kgl. militære Etat en højst fornøden Stats-Indretning, der haver kostet mig siden 1768 med Indkjøbsprisen over tre Tønder Guld, formoder jeg underdanigst, at man beregner mine Forslag med den Confiance og Understøttelse, som saa sjældne Handlinger i sit Slags virkelig fortjene«. Vi møde her den samme Dobbeltthed i hans Optræden, som vi ovenfor have peget paa. Det er, hvad hans efterladte Testamente viser, hans fulde Alvor at ville øve en stor og god Handling, men han kan ikke give Afkald paa at faa den bedst muligt diskonteret i levende Live. Han vil *in casu* opnaa højere Krudtpriser ved at stille visse Bestemmelser i sit Testamente i Udsigt. I denne Sammenhæng skulle vi dog ikke dvæle her ved. Vægten skal her lægges paa, at han efter det Meddelte

allerede i 1783 har truffet testamentariske Bestemmelser, som ikke kjendes nu. Efter den ældre Tschernings Meddelelser havde Classen først bestemt Frederiksværk for Arveprins Frederik og senere for Kronprinsen, men Ingen af dem fik det, ti det endelige Testamente nævner kun Prins Karl. Tscherning meddeler ogsaa, at der bestod en vis Forening mellem Classen og hans Broder om Frederiksværk; men hvorledes dette skal forstaaes, synes det ikke muligt nu at udfinde. Som vi nedenfor skulle se, er det dog næppe greben ud af Luften.¹

Som ovenfor meddelt kom Broderen *Peter Hersleb Classen* hurtigt ind i Administrationen. 26 Aar gammel blev han efter sin Grandonkel, Etatsraad Walter, Sekretær og Kommitteret i Kommercekollegiet med Titelen Justitsraad; 1765 blev han Decisor i den almindelige Brandforsikring, der hørte under samme Kollegium; 1770 udnævntes han til Etatsraad. 1771 opløste Struensee imidlertid Kommercekollegiet og indførte efter sin Broders Tilskyndelse en under Finanskollegiet staaende Kommercedeputation, men derved kom Etatsraad Classen ikke ud af Virksomhed, ti han blev sammen med Justitsraad *H. P. Sturtz* og Etatsraad *Niels Ryberg* Medlem af denne Deputation. I Forbindelse hermed staar det sikkert, at han i samme Aar blev Deputeret i Rentekammeret, en Stilling, han imidlertid i Januar 1772 efter Ansøgning væsentlig kom bort fra, og da den Struenseeske Periode var til Ende, vendte han tilbage til Kommercekollegiet. I Januar 1773 blev han Deputeret i dette Kollegium, og i denne Stilling vedblev han, til han i 1787 tog sin Afsked; allerede i 1776 var han bleven Konferensraad.²

Da han forlod Statstjenesten, var han ikke 50 Aar gammel, Alderen har altsaa ikke tynget, og Grunden til, at

han tog sin Afsked, maa derfor søges andensteds. — I 1784 rejste han til Paris for at underkaste sig en Operation, men den Svaghed, han søgte Hjælp for, har næppe tyngt meget haardt, ti han reiste langt fra direkte til sit Bestemmelsessted, han saa sig omkring, og navnlig undersøgte han de større Klædefabriker og Bomuldsfabriker, der nogenlunde laa paa hans Vej. Just paa denne Tid foregik der en stor Revolution paa Textilindustriens Omraade som en Følge af Spindemaskinens Opfindelse i England; den danske Regering havde anlagt en Manchester- eller Bomuldsfabrik paa Blegdamsvejen (1779) og en Klædefabrik paa Blaagaard (1780), de sorterede under Kommercekollegiet, og P. H. Classen beskæftigede sig ivrigt med dem. De vedblev dog ikke at være Statens. I 1782 gik de begge over til private Interessenssager, men disse bleve ikke ganske selvstændige, hvad der bl. A. kan ses deraf, at Classen den 22. Maj 1782 af Kongen blev beskikket til paa Kommercekollegiets Vegne at tiltræde Manchesterfabrikens Direktion som første Direktør. Han fik altsaa vedvarende med denne Fabriks Bestyrelse at gjøre, og i August s. A. fremkom han med et mærkeligt Forslag om at forlægge Fabriken til Jægersborg, som Staten skulde afstaa mod at faa Sorgenfri, som han havde Kjøbekontrakt paa, i Bytte.* Forslaget blev ikke til Noget, men derfor vedblev Classen dog at staa i Spidsen for Fabriken, som han desuden var Aktionær i ¹

* Med Hensyn til denne i forskjellig Retning mærkelige Sag kan det oplyses, at Classen maa have haft Kjøbekontrakten paa Sorgenfri fra Arveprins Frederik, der købte Slottet efter Greve J. H. Desmercières († 1778) og ejede det til sin Død (1805). Her er altsaa et nyt Forhold mellem den nævnte Fyrste og Navnet Classen. Det synes dernæst, som om den kongelige Resolution af 19. September 1782 i Sagen

Det er herefter meget naturligt, at han paa sin Rejse undersøgte lignende Forhold i Udlandet, og der foreligger et Brev fra ham, dateret Paris den 11. Februar 1785, til hans Foresatte i Kommercekollegiet Minister *E. H. Schimmelmann* (den yngre), hvori han udtaler sig særdeles fortrøstningsfuldt om de danske Anlæg: »Pour la satisfaction de Votre Excellence je puis bien assurer, que les deux établissements de Blaagaard et Manchester fabrique ne cede en rien à tout ce que j'ai vu jusqu' à present«. Classen var stolt af sin Virksomhed ved den sidst nævnte Fabrik, og andensteds fortæller han, at han i kort Tid havde bragt dens Stoles Antal op fra 6 til 83. Det synes derfor forunderligt, naar *August Hennings* i sine utrykte Optegnelser siger, at Konferensraad Classen »es angenehmer fand sich in Paris zu vergnüen als in Copenhagen *eine unnütze Rolle zu spielen*«. Hertil er da ogsaa at bemærke, at Hennings muligvis har været Classen noget ugunstig; som Kolleger i Kommercekollegiet have de efter Alt at dømme været Konkurrenter i Manchestervirksomheden, som Hennings mente at have indført her i Landet, men sikkert er det dog, at Classen led forskellige Skuffelser i sin Stilling som Deputeret i Kom-

gaar ud fra, at der staar Noget eller Nogen bagved, ti efter at den har givet Rentekammeret Ret i en meget streng Dom over Forslaget, ender den saaledes: »Dog ville Vi i Betragtning af andre Omstændigheder give over denne Sag Rentekammeret Vores allernaadigste Villie nærmere tilkjende.« En saadan Tilkjendegivelse synes imidlertid aldrig at være kommen. Hvor skarpt Rentekammeret tror det rigtigt at optræde imod Konferensraad Classen, kan ses af følgende Sætninger i dets Forestilling: »Dette, som det synes, meget ensidige og til lige saa stor Fordel for Bomuldsmanfakturet som Tab for Deres Majestæts Interesse sigtende Forslag. . . . . synes fremsat med saa megen Egennytte, at dets Forfatters Dristighed billigen opvækker vores Forundring«!

mercekollegiet, og her staa vi rimeligvis ved Grunden til, at han bosatte sig i Paris.¹ Han forlod sit utaknemlige Fædreland.

At han rejste til Paris var, som ovenfør anført, for at underkaste sig en Operation (Stenoperation?), men den overstod han. Den 20. April 1785 skriver han til Grev Schimmelmann: »Deux de plus celebres chirurgiens ici Ms. Louis & Sabatier ont entrepris ma guérison le 13 de ce mois & ayant subi une operation, qui n'est en usage que depuis peu d'années«, men derfor vendte han ikke tilbage. Han blev i Paris og søgte sin Afsked, og i hans Afskedsbegjæring af 29. Januar 1787 anføres som Grund hertil den Forbigaaelse, han oftere havde været Gjenstand for, og som kulminerede, da han i 1784 blev gjort fra 2den til 3dje Deputeret i Kollegiet for at give Plads for den meget yngre Greve *Joh. Ludv. Reventlov*. Grunden er altsaa krænket Stolthed, men hertil kommer, at han var en i pekuniær Henseende vel stillet Mand, hvilket sikkert væsentlig skyldtes Giftermaalet med Justine Fabritius. Han havde for at tage et Exempel ikke mindre end 20,000 Rd. i Manchesterfabriken, men dette Beløb fik han, forøvrigt snildt nok, Staten til at overtage, før han rejste til Paris; de 10,000 Rd. overlod han Staten mod en Livrente paa 8 pCt.²

Konferensraad Classen kunde nyde sin Uafhængighed, hvor han vilde, men Paris har sikkert specielt interesseret ham, og det saa meget mere som han her kunde komme til at spille en Rolle. Den ældre Tscherning oplyser nemlig, at han bidrog til Frederiksværks Fremvæxt og Tarv ved i Paris at underhandle med Franklin. Han har altsaa haft et Hverv fra sin Broder, paa hans Vegne forhandlet med de

nylig dannede nordamerikanske Fristater om Leverancer. Det bliver da næsten fuldt forstaaeligt, at han trak sig ud af Statstjenesten, og det saa meget mere som han stadig synes at have staaet sin Broder og hans Virksomhed nær, hvad der f. Ex. oplyses af en Hof- og Stadsretsdom af 18. Januar 1773, hvorved Brødrene dømmes til at betale den Laurvigske Administration henved 4000 Rd. for et Parti Kanonkugler; den daværende Etatsraad P. H. Classen havde kontraheret med Laurvig Værk paa Broderens Vegne.¹

I omtrent 5 Aar blev Konferensraaden i Paris. I 1789, den franske Republiks første Aar, vendte han tilbage til Danmark, men Opholdet her blev ikke af Varighed. I Juni 1791 drog han igjen til Paris, det gjaldt en ny Operation, men forinden synes Brødrene at have haft Samtaler om Forskjelligt for Livs og Døds Skyld. Konferensraaden har herom imidlertid kun oplyst, at hans Broder i en Samtale, som overværedes af Prins Karl, udtalte: »Da min Broder ingen Afkom haver og ham forestaar en betydelig Rejse, ere vi enige om, at Revenuerne af NB. Frederiksværk skal anvendes til fattige militære Børns Opdragelse. Hans Tilbagekomst skal bestemme Maaden«. Det synes i det Hele, som om Brødrene have haft meget med hinanden at gjøre. I 1790 forpligter Konferensraaden sig og sin Broder overfor Kjøbenhavns Magistrat til at anlægge en Vej langs Stranden fra Kastellet til Schwermans Grund, »hvor Strandridderen bor«.²

De to Brødre, der en Tid ejede Gaarde ved Siden af hinanden i Amaliegade, og i en Aarrække havde til hinanden grænsende Lyststeder »udenfor Østerport«, stod efter Alt at dømme i et inderligt og fortroligt Forhold til hinanden, og Konferensraaden rejste da i 1791 til Paris i den Tanke, at

hvis han oplevede at komme tilbage, vilde han komme til at tage virksom Del i Bestemmelsen om, hvorledes der skulde forholdes med, hvad hans 13 Aar ældre Broder ved sin Død maatte efterlade. Han saa sig muligvis allerede som anset og æret Direktør i Spidsen for et stort Frederiksværksk Fideikommis, og er det saa, hvad der er al Grund til at formode, maa Begivenhedernes følgende Udvikling have været ham et haardt og uventet Slag.

Efter at være bleven opereret rejste han fra Paris til Frankfurt, hvor han besøgte sin Broders Stifdatter Grevinde *Rantzau*, og her fik han Kjøbenhavns Adresseavis for den 27. Marts 1792 i Haanden, der ikke alene meddelte, at hans Broder var død den 24. Marts, men ogsaa gav Uddrag af et Testamente, hvis Bestemmelser slet ikke stemmede med den af ham tænkte Ordning. Han er sikkert bleven gennemrystet, men besluttede sig hurtigt til strax at rejse til Kjøbenhavn. Han rejste saa hurtigt, som hans endnu ikke ganske helede Saar tillod, og den 23. April stod han i Kjøbenhavn.

Som ovenfor nævnt havde Generalmajor Classen i længere Tid været svagelig, og det tør betragtes som sikkert, at han i alt Fald nogen Tid før sin Død havde været senge­liggende, men derfor kom hans Død dog uventet.¹ Han laa syg paa Arresødal, og her underskrev han den 23. Marts 1792 en Kodiciel til et tidligere Testamente af 28. Januar 1789. Dagen efter, den 24. Marts, Kl. 7¹/₂ om Aftenen udaandede han, og i det Brev, som Konferensraad *J. E. Colbjørnsen* og Agent *J. Koustrup* den 25. Marts tilskrev den Afdødes Broder, som de troede i Paris, hedder det: »Af og til var han *in agone* under heftige ofte konvulsiviske

Bevægelser. Et halvt Kvarter før han opgav Aanden, blev han roligere og gik ud som et Lys. Han ytrede under sin Sygdom en standhaftig Hengivenhed i den Allershøjestes Villie og takkede Gud, som havde forundt ham Tid at forberede sig til at gaa ind i Evigheden.«¹

Det var med Underretningen herom, at Konferensraad Classen blev modtagen i Kjøbenhavn, ligesom han naturligvis her strax fik baade Testamentet og Kodicillen at læse. Gjenparter af disse Dokumenter vare sendte til ham i Paris, men her havde de selvfølgelig ikke truffet ham. Meget opbygget ved deres Læsning blev han imidlertid næppe, ti han spillede langt fra nogen stor Rolle i dem. Der stod blot i dem for hans Vedkommende, at der ved tidligere Forskrivning var tillagt ham og Hustru 1600 Rd. som Livrente, og at han desuden skulde have en aarlig Sum, hvis Tal ikke var aldeles tydeligt, saalænge han levede, samt at han sammen med Konferensraad *J. E. Colbjørnsen* og Agent *Koustrup* skulde være Exekutor, idet det udtrykkeligt hedder: »Skulde min Broder formedelst Sygdom eller andre Aarsager sig dermed ej kunne afgive, vilde Hr. Konsul *Classen*, som for Tiden er fraværende, ved hans forventende Tilbagekomst i hans Sted indtræde«. I Direktionen for Fideikommisset indsattes han da endelig ogsaa, men sammen med *Colbjørnsen*, *Koustrup* og den nævnte Konsul i Marokko, hans Fætter *Mikael Classen*, saaledes at han paa intet Punkt fik nogen særlig Stilling. Tværtimod kunde han, som det ses, tænkes borte, hvorimod Testamentet lægger en vis Vægt paa Agent *Koustrup*, hvem Testator særlig overdrager »at bringe mit Bo i Orden med muligste Hastighed«.

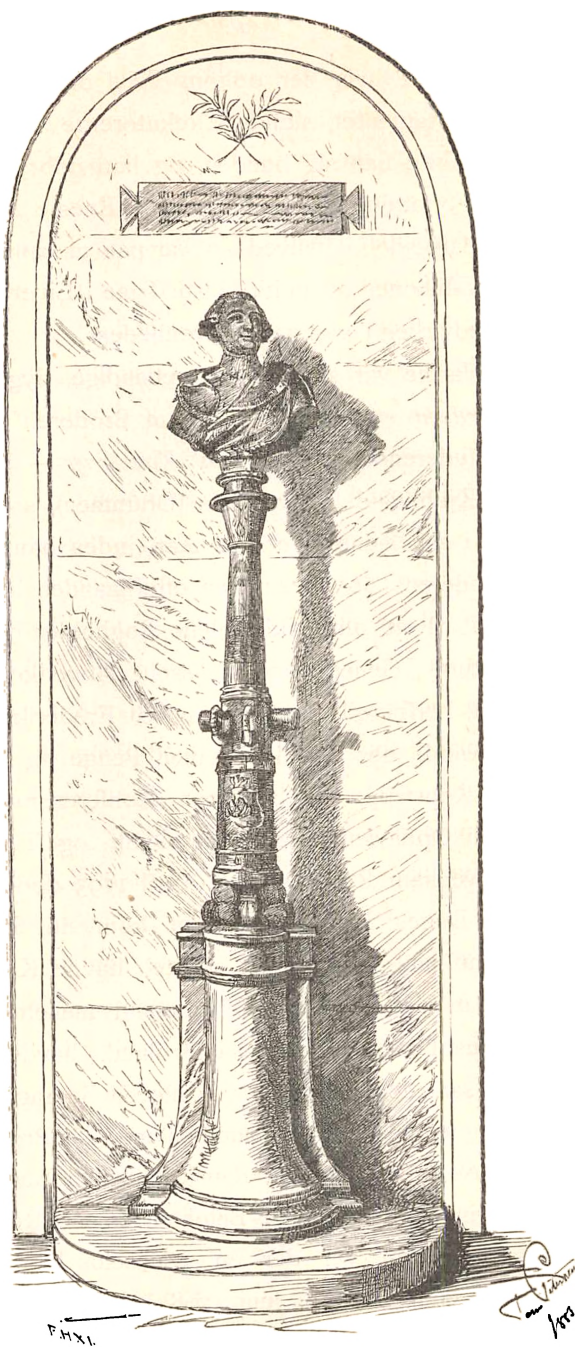
Alt dette harmede, som man kan forstaa, Konferensraad

Classen. Han var i Besiddelse af en Obligation af 1. Januar 1784, hvori hans Broder foruden at tillægge ham 20,000 Rd. en Gang for alle og 3000 Rd. om Aaret udtaler, at hans Testamente vilde udvise langt betydeligere Prøver paa broderligt Venskab, og i Boet blev der fundet en Obligation af 1. Januar 1783 med en lignende Udtalelse, men hvor vare disse Prøver nu henne? Konferensraaden fandt et løst Blad med Broderens Haand, hvori der ikke alene tillagdes ham 6000 Rd. om Aaret men Ret til frit Ophold paa de Falsterske eller Frederiksværkske Godser, idet det yderligere hed: »Skulde min Broder efterlade Livsarvinger . . . da skal den ældste Søn eller den af hans Sønner, han dertil vil udvælge, sukcedere hannem udi Administrationen af det Frederiksværkske Fideikommis paa lige Vilkaar som Faderen, og saaledes gaar Sukcessionen fra Fader til ældste Søn«. Her var et Stykke af det Testamente, Konferensraaden havde haabet paa, men hvad kunde det hjælpe ham? Det var ikke optaget i Testamentet af 28. Januar 1789, der foruden at gjøre ham til Med-Exekutor og Med-Direktør ved Siden af Livsgåven kun tillagde ham 3,400 Rd. om Aaret, saaledes læste hans Medexekutorer nemlig de utydelige Tal, som han troede burde læses 4,400 eller 8,400.

Efter en Tilføjelse i Marginen udenfor dette Sted i Testamentet mente han desuden, at der yderligere tilkom ham andre 3,400 Rd. aarlig, men herpaa vilde hans Medexekutorer ikke heller gaa ind, og endelig vilde de ikke anerkjende begge de ovenfor nævnte Obligationer, der hver tillagde ham 20,000 Rd. m. m., de mente, at den ene var en Gjentagelse af den anden. Classen stampede af Forbitrelse, men Kodi-

cillen udtalte, at hvis der opkom Tvivl om den rette Forklaring af Testamentet, skulde Exekutorerne selv paakjende det, herved følte han sig bunden, og han udbryder: »Hvilken smuk Forfatning for en Broder! Eneste Arving efter Loven, Medarbejder i hened 40 Aar paa at samle en Massa af en til to Millioner og indtil sidste Time i Livet fortroligste Ven og Medvirker i vigtige Begivenheder«.

Hans Harme var stor. I den retsindige, dygtige og ansete *Colbjørnsen* saa han kun den af Broderen fremhjulpede juridiske Studerende, og *Jørgen Koustrup* — ja han var en falleret Kjøbmand fra Bragnæs (Drammen), som han selv havde haft i sin Tjeneste et Par Aar, inden han i 1765 gik over til Broderen, hos hvem han efterhaanden havde arbejdet sig op til at blive ikke alene Bogholder og Kasserer men Faktotum. Generalmajor Classens Hovedkontor var i Kjøbenhavn, herfra gik Traadene ud til Frederiksværk, Falster og Froland, her handledes med Penge m. m., og her residerede Koustrup. I ham saa Konferensraad Classen efterhaanden Ophavsmanden til alt Ondt, og Tiden syntes at skulle give ham Ret. Den 26. April 1793 døde Koustrup efter et 14 Dages Sygeleje, og det kom nu for en Dag, ikke alene at han, hvad Ingen vidste, havde Kone og en Søn, men at han, der var Mellemand mellem Frederiksværk og Justitsraad *Smith* paa Froland, havde ført sine Regnskaber saaledes, at denne var bleven bedraget for over 8000 Rd., og endelig at han sammen med sin Broder, Etatsraad *Jens Koustrup*, der var dansk Konsul i Danzig, havde kunnet anbringe Vexler til et Beløb af 60,000 Rd. for egen Regning. Forøvrigt var der en grænseløs Uorden i hans Papirer, og først den 19. Juni 1798 kunde Fideikommisset

F.XI.

A. Jensen
1898

kvittere for sit Tilgodehavende i Boet, som udbetalte det med 2654 Rd. 1 Mk. 14 Sk.¹

Begge Brødrene Koustrup skyldte den Afdøde Taknemlighed. *Jens Koustrup*, der 1760 blev Danmarks første Konsul i Stokholm, fra 1763 med Titelen Kommerceraad, var Generalmajorens meget brugte Agent i Sverige, og i et Brev af 2. April 1765 skriver han da bl. A.: »Jeg takker ydmygst for Deres Velbaarenheds overflødige Grace imod min Broder saavel ved at have stipuleret hans Løn saa raisonnable som ved al anden ham baade tilbydende og bevisende særdeles store Bevaagenhed«. »Vor Erkjendtlighed«, skriver han i et senere Brev, »bliver uophørlig og evindelig.«² Men dette forhindrede dem ikke i at berige sig paa deres Velgjørers Bekostning, hvad de formentlig have gjort, og hvad i alt Fald Konferensraad Classen var overbevist om. Det kom yderligere op, at Agent Koustrup havde undladt at give den Afdøde Breve, der vare indløbne til ham fra Broderen, og at han endogsaa havde tilbageholdt Anvisninger til denne fra Generalmajoren.

Før Koustrups Død havde Konferensraaden samlet alle de Fordringer, han som ovenfor antydet, troede at have paa Broderens Bo efter Testamentet, indstillet dem til sine Medexekutorers Afgjørelse, og da denne, som ogsaa ovenfor antydet, gik ham imod, i en egenhændig Tilførsel i Dødsboprotokollen højtidelig skjænket dem til Fideikommisset. Der er noget teatralisk i denne Maade at udøse sin Vrede paa, men det maa strax tilføjes, at Konferensraaden i den samme Tilførsel udtaler, at han vil bøje sig for Broderens sidste Villie, saaledes som den nu en Gang er kommen til at foreligge, at han af al Magt vil støtte Fideikommisset som sin

Broders Skabning og til Minde om ham paa egen Bekostning vil lade udføre baade en Medaljon, en Buste og en Medalje af den Afdøde, rejse ham et Mindesmærke i den Kirke, hvori han havde ønsket at hvile, Vinderød ved Frederiksværk, og endelig opføre en Bygning for hans efterladte Bibliotek.

Al Tanke om, at det var i vindesyg Hensigt, at Konferensraaden fremdrog sine ovenfor nævnte Fordringer, falder herved til Jorden. Det var en dybt krænkent, berettiget og naturlig Stolthed, der maatte have Luft, og det skete ved, at han vilde vise sig den højtvurderede Broder værdig. I *Minnerva* hed det efter et Uddrag af Testamentet ¹: »Fædrelandet venter med Rette og som en hellig Pligt af sine ædle Kunstnere . . . . at de begejstrede ved denne Mands Daad, hans, som saa især var alle Kunsters Ven og Befordrer, fremstaa nu, da deres Offer til hans Hæder ej længer kan mistænkes for Egennyttens Smiger, tolke et erkjendtligt Folks Følelser ved en saadan Medborgers Grav og ved hans Erindring og ej lade Skygge af Bebrejdelse for Uskjønsomhed ved hans Fortjenester fordunkle Fædrelandets Hæder.«

Kunstnerne mødte imidlertid ikke uopfordrede; Konferensraad Classen maatte direkte tage sig af Sagen, og den Kunstner, han henvendte sig til, var *Wiedewelt*. Her møde vi forøvrigt det vistnok ikke almindelige Tilfælde, at det ikke er Kunstneren, der gjør Udkastet og foreslaar, men Bestilleren, saaledes at Kunstneren kun udfører hans Tanker; men saaledes var det her. Den af *Wiedewelt* i 1793 udførte Buste blev støbt i Metal og derpaa opsat i det nye Classens Bibliotek som Led i et af Konferensraad Classen komponeret Mindesmærke. Den 3-pundige Metalkanon, som i

1759 prøvedes paa Frederiksværk med 375 Skud, blev med Mundingen opad anbragt i en Kuglestabel, og øverst paa denne smalle Søjle blev Busten sat. Da det Classenske Bibliotek i Henhold til kgl. Resolution af 2. Marts 1867 blev forenet med og flyttet til Universitetsbiblioteket, førtes Mindesmærket, som er afbildet paa S. 280, til Kjøbenhavns Tøjhus, hvor det nu findes.^{1*}

Af væsentligere Interesse er det imidlertid at blive bekendt med Mindesmærket i Vinderød Kirke. I den Wiedeweltske Beskrivelse hedder det saaledes om det: »Sarkofagen er af lysegraa norsk Marmor. *Tiden*, Figur af hvid italiensk Marmor, fuldkommen naturlig Størrelse, isolert, siddende, hviler den venstre Fod paa en Bombe med Aarstal 1768 og skriver for paa Laaget udi en circlesnoet Slange: *Suo Marte et Munificentia Patriam Armavit Ornavit*. Paa en Platte oven over paa Laaget staar: *Fratrī*. Der ovenpaa er sat en brændende Lampe. Bag nogle Klippestykker fremkommer *Argus*, ligeledes af hvid Marmor, naturlig Størrelse, og overleverer *Tiden* et Papir med Paaskrift: General Major Classens Testament af 28. Januar 1789 og Kodiciel af 23.

* Paa Kanonen læses først dens Navn *Prøven* og derunder følgende Vers:

Retfærdigheds Love regiærer min Torden
Een Menniske Ven forstyrrer ey Jorden
Hand kriger ey uden ham Uven gjør Vred
Kløgthed afcirkler hands fredsomme Fied
Frederics Waaben er Visdom og Dyder
Hands Fromhed ey Blod men Naade udgyder
Dog holder hand Mod og Lynild bereed
At bane sig vey til Seyer og Fred.

Derefter kommer Frederik V's Navnetræk omslynget med hans Valgsprog *Prudentia & Constantia* og derunder 1759. Om Fænghullet staar:

Martii 1792. Argus lader et andet Papir falde ned mellem Klippestykkerne med Paaskrift d. 22. Avgust 1764. Neden omkring Monumentet paa tvende rustike Sokler af norsk agerhusisk Marmor ligger en Mørser af Lillien skjoldsk Marmor med Aarstal 1772. Derover en Rulle af hvid Marmor, hvorpaa er anbragt Plan af Frideriksværk; ved Siden af Argus ligger en Kanon med Paaskrift: Tandem bona causa triumphat d. 29. Maj 1759.«¹

Interessen samler sig her om den Figur, som kaldes Argus. Hvad betyder den? I saa Henseende skulle vi imidlertid ikke søge Svar hos Wiedewelt, der her kun har arbejdet efter Konferensraad Classens Anvisning, ti denne hævder udtrykkelig, at Monumentet er gjort efter »af mig selv komponerede Tegninger«. Da *Chr. Molbech* i 1811 saa Mindesmærket, vidste han ikke, om Figuren skulde forestille enten Argus eller Ædelmodighed eller Klogskab², og den Omstændighed, at den unge, skjønne Figurs Hovedhaar er besaaet med Øjne, er muligvis heller ikke tilstrækkelig til at godtgjøre, at her virkelig skal tænkes paa en Argus, i alt Fald ikke i denne Figurs almindelige Betydning. Skulde det mon ikke kunne tænkes, at Figuren, der lader et Papir med Datoen den 22. Avgust 1764 falde, skal være Konferensraad Classen selv, der trods Løfter fra Broderen, der kunne da-

Prøvet d. 9. April med 375 skarpe gesvindte Skud 1759, og endelig nederst: Tandem bona causa triumphat. Fridrics Wærck. — Paa en Marmorplade paa Væggen læses følgende Vers:

Haud secus ac purum spectatur in ignibus aurum
Ignea sic quoque vis haud ante experta probavit
Quæ nova marte suo finxit Classenius æra
Ecce stat hic opifex opere ut firmo pede fultus
Ære inventoris vultus effingere docto.

teres fra 1764, højmodig lader enhver Fordring, som han derpaa kunde grunde, falde og overrækker Tiden de senere Testamenter. De i Haaret anbragte Øjne antyde, at han nøje har set og grant kjender de bag hans Ryg drevne uværdige Intriger. Det fortæltes Molbech i 1811, at Mindesmærket havde »Hensyn til et tidligere Testamente, hvormed Classen havde indsat sin Broder til Universalarving«.

Er den opstillede Formodning rigtig, hædrede Konferensraaden ved Mindesmærket ikke alene sin Broder men ogsaa sig selv, og forsaavidt er det næsten naturligt, at Mindesmærket ses igjen paa den Medalje, som han lod *A. S. Jacobson* skære. Paa Forsiden ses hans Broders Billede med Omskriften: *Joh. Frid. Classen Ord. Daneb. Eqv. R. M. D. Sum. Legat. Ad. Exercit. Nat. MDCCXXV. Mort. MDCCXCII Die XXIII Mart.*, og paa Bagsiden Mindesmærket fra Vinderød med Underskriften: *Suo Marte Et Munificentia Patriam Armavit Ornavit*. Uden Hensyn hertil skulle vi imidlertid nu gaa over til at se, om han virkelig for sit Vedkommende havde saa megen Grund til at hædre sin Broders Eftermæle, idet det dog forinden skal bemærkes, at Konferensraad Classen maa have besiddet kunstneriske Anlæg. Det er ikke alene de to Mindesmærker over Broderen, han vil have komponeret; han hævder ogsaa at have givet Tegning til baade Manchesterfabriken paa Blegdamsvejen, Biblioteksbygningen i Amaliegade og den ombyggede Vinderød Kirke. Ved kgl. Resol. af 7. Maj 1794 blev Kirken overdragen det Classenske Fideikommis for 1000 Rd.; det endelige Skjøde er af 7. Februar 1798.¹

Da Agent *Koustrup* laa paa det Yderste, rettede han en Bøn til Konferensraad Classen om Tilgivelse, uden at det

dog kom frem, hvad det var, han skulde have Tilgivelse for. Dette styrkede imidlertid Konferensraadens stærke Mistanke til Agenten, og det er maaske rigtigt, at denne har arbejdet paa at isolere Generalmajoren fra sin Slægt, for at han selv helt kunde faa ham i sin Magt. Det er sikkert, at han har holdt Dokumenter tilbage, der skulde have været sendt fra Generalen til Konferensraaden og omvendt, og muligvis er Koustrup ogsaa Skyld i, at Fætrene *Carl Vilhelm* og *Mikael Classen* i 1786 begge forlod Generalmajoren, den Første for at blive Generalvejmaster i Agershus Amt, den Anden for at blive Konsul i Marokko. Traditionen beretter i alt Fald, at det var paa Grund af, at Mikael Classen ikke kunde harmonere med Generalmajorens Omgivelser, at han søgte ud, men selv om det forholder sig saaledes, selv om Koustrup har intrigeret og manøvreret Slægten bort fra Generalmajoren, staar denne ikke i noget klart Lys for os overfor sin Broder.

Da Konferensraaden i 1789 var vendt tilbage fra Paris og før sin nye Afrejse talte med sin Broder om forskellige Forholds Ordning for Livs og Døds Skyld, maa denne have undladt at gjøre ham bekendt med sit Testamente af 28. Januar s. A., ja ikke en Gang have meddelt ham den deri trufne Ordning i sine Hovedtræk. Og dog maa enhver Tvivl om Testamentets Ægthed, blot man kaster et Blik paa det, falde til Jorden. Det er helt igjennem skrevet med den Afdødes egen Haand, og det synes at være blevet til i Smaapartier, som han hver Gang har skrevet sit Navn under. At det er skrevet paa knækket Papir med Rettelser og Tilføjelser i Marginen, saaledes at det snarere ligner et Udkast end et endeligt Dokument, afficerer nemlig ikke

Spørgsmaalet om dets Ægthed. En Tvivl kan der imidlertid endnu opstaa, og det er, om Dateringen paa Testamentets forreste Side er korrekt, eller om det med andre Ord virkelig skriver sig fra et saa tidligt Tidspunkt som Januar 1789, hvad enten dette nu betegner Affattelsens Begyndelse eller Slutning. I saa Henseende maa imidlertid enhver Tvivl opføre, ti da Bergraad *Johan Classen*, der dør den 3. Maj 1789, midt inde i Testamentet oprindelig har været indsat som Legatar ved Siden af sin Broder Generalvejmasteren, men senere er streget ud, maa det betragtes som afgjort, at dette Parti og dermed sikkert hele Testamentet er skrevet, før Meddelelsen om hans Død er naaet til Danmark.

Testamentet og dets Datering er fuldkommen ægte, og vende vi os nu til Kodiccillen, der er underskrevet af Classen, Dagen før han døde, da viser den, som naturligt er, ikke hans Haand, den er vistnok haandskrevet af Koustrup, men dette betyder Intet med Hensyn til Spørgsmaalet om dens Overensstemmelse med Testators Villie. Rygtet siger, at den »blev til ikke ganske uden fremmed Indflydelse«¹; ikke en Gang dette er imidlertid afgjørende, men værre bliver det, naar Konferensraad Classen udtaler, at Testamentsvidnerne efter oftere forgjæves at have erindret den Døende om at underskrive skulle have benyttet »dertil det sidste Øjeblik af hans Svaghed«.²

Selvfølgelig er det ikke muligt nu at faa Klarhed heri. Testators Underskrift under Kodiccillen viser ganske sikkert stor Afkræftelse og lidet Herrédømme over Haanden, men det er hans Haand, og at Kodiccillens Indhold ikke skulde være i Overensstemmelse med hans Villie, er fuldstændig utroligt. Vil man end med Konferensraaden kaste Vrag

paa Testamentvidnernes (Provst *P. Hoffmanns* og Agent *Koustrups*) Bevidnelse af, at Classen underskrev »ved sin fulde Samling«, maa det dog sikkert kaldes en Garanti, at Konferensraad *Colbjørnsen*, Højesterets dygtige Reformator, var tilstede ved Kodicillens Affattelse.¹ Endelig maa det vel erindres, at Kodicillens Indhold udenfor et enkelt Punkt er af en fuldstændig underordnet Betydning i Forhold til Hovedtestamentet, og hvad det enkelte betydningsfulde Punkt i den angaar, da er der ingen Tvivl om, at det er i fuld Overensstemmelse med den Afdødes Villie.

Det var med Classens fulde Minde, at det bestemtes, at Frederiksværk skulde tilbydes Prins Karl, hvilket bestemt fremgaar af dennes Skrivelse af 10. Februar 1793 til Fideikommisset, hvori han erklærer sig villig til at modtage det; han gjør det, skriver han, i Óverensstemmelse med »Testators mig bekjendte og tildels i hans Broders Hr. Konferensraad Classens Overværelse ytrede Hensigt med Værket, dets Vedligeholdelse og Varighed«.

De testamentariske Bestemmelser Ægthed er uangribelig. Men foruden at være et Bevis i denne Retning er Prins Karls Udtalelse i anden Henseende interessant. Den kan nemlig antyde, at Konferensraaden kun delvis har været bekjendt med sin Broders Hensigter, og har han, som man efter hans Udtalelser maa formode, forøvrigt haft Grund til at tro paa, at han stod i et inderligt Forhold til sin Broder, har denne langt fra været aaben overfor ham. Den senere Statsminister *F. J. Kaas* skriver i 1805 efter at have læst en ham af Konferensraad Classen sendt lang Memoire om disse Forhold: »On ne sait, si on doit le plus s'indigner de la malveillance de certaines personnes ou admirer l'exces de Votre géné-

rosité & de ce respect que vous temoignes à la memoire d'un frere, *qui Vous offensait trop cruellement* par son soi-disant testament«. ¹

Her er muligvis Sandheden sagt angaaende Generalmajorens Opførsel mod Broderen, og naar denne, skjøndt han følte sig dybt krænket, alligevel optræder som den ivrige Fuldbyrder af en sidste Villie, som han er i højeste Grad misfornøjet med, da kan Grunden hertil være stor Kjærlighed til den Afdøde, men den kan ogsaa søges i andre Følelser. Det maatte ikke komme offentlig frem, at han indtog en anden og ringere Stilling, end han havde ventet, at han i det Hele var bleven skuffet og tilsidesat. Det vilde saare ham, og hermed staar det da muligvis i Forbindelse, at Testamentets Ordlyd trods Opfordringer ikke blev trykt. Uddrag af det ere meddelte i Adresseavisen og Minerva, men videre gik man ikke, og denne Holden tilbage fremkaldte, som det synes, en vis Mistanke i Norge, der, rigtig nok meget senere træder offentlig frem. 1846 gaar man her ud fra, at Testator, »hvor lidet han end havde tilovers for sine Landsmænd i Almindelighed«, maatte have betænkt sin trængende norske Slægt, men, hedder det, »herom lader sig Intet med Vished sige, saa længe Vedkommende i Danmark finde sin Regning i at bevare en besynderlig Hemmelighedsfuldhed med Hensyn til hans Testamente«. Testamentet blev forøvrigt kort efter trykt, men ikke ved Fideikommissets Foranstaltning. I en Sag mellem Gaardfæsterne paa de falsterske Godser og Fideikommisset, der fandt sin Afslutning ved en Hof- og Stadsretsdom af 30. November 1846, fremlagde Gaardfæsterne Sagfører en Afskrift af Testamentet efter forgjæves at have opfordret Fideikommisset til at fremlægge Originalen,

og da hele Proceduren i 1847 offentliggjordes, blev Testamentet trykt i den.¹

I Norge saa man altsaa med en vis Uvillie paa Testamentet. Der var ikke en eneste særlig norsk Institution betænkt i det, og sine norske Slægtninge var Testator ikke rundhaandet imod. Kun Konsul *Mikael Classen* og den fhv. Generalvejrmester *C. V. Classen* fik Legater, den Sidste endda kun 100 Rd. om Aaret. Hans gamle Tante paa Rersel var hverken nævnt eller betænkt, og saaledes kunde man blive ved. Det Eneste, Norge fik, var Andel i Dispositionen »til Arbejds- og Undervisningsanstalten for fattige Soldaterbørn *in specie* for de af det kongelige Artillerikorps«, men denne Andel blev ikke ved Norge. Ved Opgjørelsesakten af 1820 mellem Danmark og Norge frafaldt dette Land mod nogen Erstatning enhver Fordring paa at skulle nyde godt af det her nævnte Legat.² Og hermed skulle vi gaa over til at se, af hvilket Indhold Testamentet og Kodiccillen i det Hele vare.

Classen skjænkede i dem en Række Legater til Slægtninge og Andre; General Huths Børn tillagdes der 300 Rd. om Aaret, saaledes at dette Beløb skulde gaa i Arv til deres Descendenter, og en Datter af Ove Høegh Guldberg fik 200 Rd. aarlig. Gehejmeraad Schultze modtog 2000 Rd. en Gang for alle. Ved Siden heraf betænktes alle hans Funktionærer og Betjente paa forskjellig Maade, bl. A. blev Alt, hvad de maatte skyldte ham, eftergivet, og dernæst tillagdes der forskjellige offentlige Institutioner større eller mindre aarlige Summer. Nævnes kan saaledes Frederiks Hospital, Fødselsstiftelsen, Videnskabernes Selskab o. s. v., men Interessen koncentrerer om Oprettelsen af det egentlige Fidei-

kommiss, som skulde udrede Beløbene. I Testamentet henlægges al Testators Ejendom til et saa kaldet Frederiksværksk Fideikommis, men da Frederiksværk i Kodiccillen tilbydes Prins Karl mod en aarlig Afgift af 7000 Rd., og Tilbudet modtages, bliver Fideikommisset *det Classenske Fideikommis*, og dettes Forhold forandres helt. Oprindeligt skulde to af Generalitetets Deputerede have været Medlemmer af dets Direktion, men disse bortfaldt med Frederiksværk, og Fideikommissets Virksomhed blev herved væsentlig begrænset.

Allerede fra første Færd var det givet, at Fideikommissets Hovedopgave skulde være at gjøre vel. Testamentets Ord er, at den samlede Fond skal anvendes »til at danne nyttige Mennesker til Statens Bedste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbejdsomhed i de nødvendigeste Dele for Landets Vel og til at hjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed«. Frederiksværks Udskillelse øver altsaa forsaavidt ingen Indflydelse, men det tør sikkert antages, at skulde Direktionen ved Siden af at gjøre Testamentets anførte Ord Fyldest tillige have administreret et stort industrielt Etablissement, vilde dette have indvirket paa dens Virksomhed, navnlig da to Teknikere i saa Fald skulde have haft Sæde i den. Hvad der nu kom til at paahvile den udenfor den ovenfor nævnte almindelige Opgave var at administrere de to falsterske Godser ligesom Ejendommen udenfor Østerport, og denne sidste kom ikke til at volde mange Vanskeligheder. Paa en den 1. Avgust 1792 afholdt Forpagtnings-Avkktion over den blev Konferensraad Classen Højstbydende med en aarlig Afgift af 500 Rd., og den herved for 90 Aar indgaaede Forpagtning blev i 1809 afløst af et virkeligt Ejendomsforhold. Ved Skjøde af 11.

December 1809 solgte Fideikommisset ham Ejendommen for 13,333 Rd.

Som naturligt er, havde Generalmajor Classen ved Siden af i Almindelighed at udtale, at hans Formue skulde anvendes til at gjøre vel, Opmærksomheden henvendt særlig paa sine egne Godser. Han bestemmer visse Summer »til Skolevæsenets bedste Indretning« paa de Frederiksværkske og falsterske Ejendomme ligesom til derværende Fattige og Nødlidende, men af størst Betydning er Bestemmelsen om, at der skal gives Godsernes samtlige Bønder Arvefæste, og at deres Hoveri skal bestemmes »paa den allerømmeste og lemfældigste Maade, endog mildere end Love og Forordninger foreskrive«. Det er, som om han her vil indhente noget tidligere forsømt. Karakteristisk er det ogsaa, at Testamentet udtrykkelig paabyder Oprettelsen af en Agerdyrningsskole, til hvilken der endog fandtes en af ham selv skreven Plan. Læser man Testamentet igjennem, maa Opmærksomheden uvilkaarligt fæstes ved den Interesse, som han nærer for Agerbruget og hvad dermed staar i Forbindelse; der kan saaledes yderligere peges paa hans Ønske om, at hans Bibliotek tilligemed hans kostbare og tildels *unique* Globi« ligesom hans Samlinger af Mineralier, mekaniske Modeller og matematiske Instrumenter maatte blive til Nytte for det kgl. Landhusholdningsselskab.

Det er mærkeligt, at han som gammel Handelsmand og Industridrivende kaster en særlig Kjærlighed paa Agerbruget, men det tør sikkert betragtes for givet, at han med Aarene havde faaet en voxende Interesse for Landvæsenet, og dernæst har det muligvis ikke været uden Betydning, at Landboforholdenes Udvikling vare i stærk Bevægelse, da han skrev

sit Testamente. Classen er af en norsk Forfatter næppe med Urette bleven kaldt «en af de verdenskløgeste Normænd i Perioden fra 1537 til 1814»,¹ og i Overensstemmelse hermed kunde man fristes til at antage, at han ved sine stærke Udtryk om Bøndernes Hoveri i Eftertidens Øjne har ønsket at naa op i Bevægelsens første Række. Det er da ogsaa sket, at han er bleven stillet ved Siden af »en Bernstorff, en Colbjørnsen og den nidkjære Bondeven, Kong Frederik VI«, med Bemærkning om, at hans Testamente var bleven til »paa en Tid, da den franske Revolutions Forgængere, de franske Encyklopedisters Ideer og Lære om Lighed og Menneskerettigheder havde fundet almindelig Anklang i Evropa, da Alt, hvad der var stort eller vilde synes stort, da Fyrster og Folk søgte at tilegne sig disse Anskuelser og realisere dem igjennem Reformer og Revolutioner.«² Denne Opfattelse turde imidlertid næppe være rigtig.

Den Mand, om hvem der her er Tale, har afgjort i levende Live ved mangesidet Dygtighed og klog Energi fremkaldt en stor Virksomhed omkring sig, og derefter ved sine testamentariske Bestemmelser lagt Grunden til en storartet Godgjørenhed, der i Tidernes Løb har været til Velsignelse for Mange. I begge Henseender tilkommer der ham den mest ubetingede Ros, men det tør sikkert ogsaa paa den anden Side betragtes som utvivlsomt, at han ikke bør nævnes Side om Side med Bondeemancipationens ledende Mænd. Her ved skulle vi dog ikke dvæle, men til Slutning kaste et Blik paa hans Broders Virksomhed i Fideikommissets Tjeneste.

Da Konferensraad Classen i 1792 kom tilbage fra Paris, gjaldt det for ham og de to andre Exekutorer først og fremmest om at gjøre Boet op. Den Afdødes »Effekter«

skulde efter Testamentet, naar anden Bestemmelse ikke udtrykkelig var tagen, sælges, og der blev da holdt Avktioner baade i Kjøbenhavn og paa Korselitse. Den betydelige Række Gjældsbreve og Obligationer, som fandtes, ofte med store Navne under, bleve søgte indkasserede*, og Frederiksværk blev tilbudt Prins Karl, som i Skrivelse af 10. Februar 1793 erklærede at ville modtage det. Alt tegnede til, at naar de to i Kodicillen nævnte Aar vare gaaede, vilde Exekutorerne virkelig kunne overlevere Alt i god Orden til en Direktion. Koustrups Død den 26. April 1793 omstyrtede imidlertid i saa Henseende Alt, det Classenske Bo blev indviklet i det i højeste Grad uordentlige Koustrupske Bo, og Justitsraad Hans Smith paa Froland truede med Proces. Alt saa mindre lyst ud, men derfor har Situationen muligvis ikke været Konferensraad Classen imod, ti hans Betydning voxede, ja han blev omtrent Eneraadende. I December 1793 tilskriver Colbjørnsen ham et kort Brev, der ender saaledes: »Med største Taknemlighed erkjender jeg og paaskjønner al den Møje, som Deres Højvelbaarenhed ene bærer i vor fælles Sag, og beklager, at jeg endskjøndt med den bedste Villie maa af Mangel paa Kundskab i de Ting, som omhandles, være en lige saa unyttig som underdanig og hengiven Tjener.«

I Testamentet var det paabudt, at Fideikommissets Direktion hvert Aar den 29. Januar skulde forelægge Kongen en Beretning, og i Henhold hertil gjorde Exekutorerne den 29.

* I en efter Classens Død forfattet Liste over de forefundne Gjældsbreve findes intet med A. P. Bernstorffs Navn under, men i en Optegnelse fra vistnok 1784 eller 1785 nævner Classen »Grev Bernstorffs staaende Obligationer 30,000 Rd.«

Januar 1795 udførligt Rede for Alt, hvad der hidtil var sket, samt hvorfor Boet endnu ikke var afsluttet og overleveret Direktionen, hvilket Alt blev allernaadigst billiget. Ja Kongen lod endog Konferensraad Classen tilkjendegive sin »særdeles Tilfredshed med den uegennyttige Maade, hvormed han iværksætter hans salig Broders patriotiske Hensigter, saavelsom den Fortjeneste, han har gjort sig af det Almindelige ved paa egen Bekostning at forøge Biblioteket og opføre dets sirlige Bygning.«¹

Hertil kommer yderligere, som ovenfor nævnt, Kjøbet af Vinderød Kirke, dens Ombygning efter Konferensraad Classens egen Tegning, Anbringelsen af Wiedewelts Monument i den, Prægningen af en Medalje o. s. v. Men trods alle disse Arbejder rykkede Boets Afslutning dog efterhaanden nær. I Beretningen af 1795 findes en Opgjørelse af Boets Masse, hvorefter Generalmajor Classen havde efterladt sig en saa stor Formue, at Fideikommisset aarlig kunde raade over mellem 40 og 50,000 Rd.,² og Aaret efter var man kommen saa vidt, at Exekutorerne kunde træde tilbage. Fra den 24. Marts 1796, 4 Aarsdagen efter Testators Død, begynder Direktionen for det Classenske Fideikommis at virke, bestaaende af Statsminister *A. P. Bernstorff*, Konferensraad *P. H. Classen* og Konferensraad *J. E. Colbjørnsen*,³ den fjerde Direktør Konsul *Mik. Classen* var fraværende i Udlandet.*

Efter Bernstorffs Død i Juni 1797 traadte *E. H. Schimmel-*

* Mikael Classen fungerede ikke som Direktør, saa længe P. H. Classen levede. Denne følte sikkert det Classenske Fideikommis ligesom personificeret i sig og har næppe ønsket Andre af Navnet Classen ved sin Side. — Mikael Classen var født i 1758 (døbt den 14. Marts s. A.), var fra 1786—1792 Konsul i Marokko, blev i Maj 1797 Kommitteret

mann († 1831) ind i Direktionen, og efter Colbjørnsens Død i Februar 1802 indtraadte daværende Justitiarius i Højesteret, den senere Statsminister *F. J. Kaas* († 1827)¹. Sammen med disse virkede Konferensraad Classen til sin Død; de overlevede ham begge.

Fideikommissets almindelige Velgjørenhed gjorde nu Aar efter Aar god og priselig Gavn, medens Bøndergodset paa Falster blev udskiftet og dets Hoveriforhold ordnede.² Der er Intet herved, som særlig skal omtales, men anderledes forholder det sig med den Agerdyrkningsskole »for gode Subjekter af Bondestanden«, som Generalmajor Classen i sit Testamente havde paabudt oprettet. Allerede Exekutorerne udsatte en Præmie af 100 Rd. for den bedste Plan til en saadan, og Prisen blev vunden af daværende Lærer *C. G. Rafn*. Ogsaa *N. D. Riegels* synes at have konkurreret, og der er det Interessante ved hans Plan, at han deri udtaler, at de i den indeholdte »Sandheder« af ham »med den salig afdøde Stifter ofte ere gennemgaaede«. Imidlertid fandt man en af Testator selv udkastet Plan, hvorefter Læreren skulde vælges af det kgl. Landhusholdningsselskab og derefter paa Fideikommissets Bekostning rejse to à tre Aar inden- og udenlands. Valget faldt paa *Chr. Olufsen*, der derefter fik Titel af Professor og nu i Aarene 1793—96 rejste i Tyskland, Schweiz, England og Skotland.³

I Testamentet var det udtalt, at Skolen skulde være paa Frederiksværk, men da dette efter Kodiccillen gik over

i Kommercekollegiet, fik i Juni s. A. Titelen Legationsraad, blev i September s. A. Generalkonsul i Frankrig og beholdt denne Stilling til 1817; i 1810 blev han Gehejmelegationsraad. Han døde den 21. Februar 1835.⁴

til Prins Karl, blev nogen Jord paa Bjerregaardene under Korselitse udset til Skolen, der tilsidst dog heller ikke blev indrettet der, men paa Gaarden Næs under Karlsfeldt. Den var udelukkende for Elever af Bondestanden, og i Aaret 1800 blev en Indbydelse bekendtgjort gennem Amtmændene. Der gjordes heri Rede for, hvori Undervisningen bestod, men der meldte sig kun en eneste Elev. Planen blev da forandret, saaledes at Skolen blev aabnet for Enhver, der vilde oplæres i Jorddyrkingens Videnskab, men heller ikke dette førte til noget Resultat. Direktionen besluttede da at lade Læreren flytte til Kjøbenhavn for der at holde offentlige Forelæsninger over Landøkonomi, og i den Anledning overlod Konferensraad Classen Fideikommisset en Del Jord af og ved de Classenske Haver til Forsøgsmarker m. m.; en af ham selv tegnet Bygning *Museion* rejste sig, og i 1806 begyndte det saaledes grundlagte Institut at virke men kun for kort Tid. I 1807 blev Kjøbenhavn bombarderet af Englænderne, og ved det 5te Udfald fra den belejrede By den 31. Avgust blev baade Træer og Bygninger ødelagte i hele Classens Have efter Generalkommandoens Befaling. *Museion* faldt for aldrig at rejse sig mere, og den der begyndte Virksomhed erstattedes ved forøvrigt godt besøgte Forelæsninger i det Classenske Bibliotek, medens alle praktiske Forsøg i Henseende til at ophjælpe Agerdyrkingen nu udelukkende henvises til de falsterske Godser og da navnlig til Næsgaard.¹

Konferensraad Classen havde levende interesseret sig for Agerdyrkningsinstituttet i og ved sin Have; hvad han gjorde for det, kaldes da ogsaa »patriotiske Opofrelser«. Efter at han havde forenet sine egne og sin Broders Besiddelser og i 1799 kjøbt Traktørstedet »det gamle Fisker-

hus« helt nede ved Stranden, havde han da ogsaa en stolt Ejendom her, hvor Hovedbygningen efter hans Hustru kaldtes *Justinenborg*, og hvor der desuden var en Antonieborg, et norsk Hus m. m. Det synes imidlertid, som om han og Kjøbenhavnerne ikke vare enige om, hvad der var privat og hvad offentligt. Den af hans Broder i 1775 paa-begyndte og af ham fortsatte Allee fra Østerbrogade til deres respektive Ejendommers Indkjørseler vilde Kjøbenhavnerne gjerne benytte og derefter lægge Vejen over Konferensraadens Grund til Stranden, men dette tillod han ikke, og saa klagede man i *Foliotivennen*.¹ Haven blev imidlertid ikke altid holdt fuldstændig i Orden, saaledes skriver i alt Fald *August Hennings* i 1802, da han havde forladt sin Amtmandspost i Holsten for at besøge Kjøbenhavn. Da hans Breve i det Hele kaste Lys over Livet i Classens Have og mellem dens Beboere, skulle nogle Brudstykker aftrykkes her.² Den 18. Juli 1802 fortæller han sin Hustru om et mislykket Besøg hos Konferensraaden:

»Classen ist nach Eduard Colbjørnsens Tode von Paris zu Hause gekommen, da er jetzt einziger Administrator des Fideicommisses seines Bruders ist. Er war nach Falster gereiset und seine steife Gemahlinn nicht zu Hause. Das Gartenhaus hat er neu aufgebaut. Es ist gross und weit scheinend in die See hinaus, hat vier verschiedene gleich geschmacklose Façaden ohne Dach, auf der einen Seite mit Abstufungen nach maurischer Bauart. Die Lage ist herrlich und das Local reich an Schönheit, in dem Garten herrscht aber eine Aergerniss gebende Vernachlässigung und noch missfälligere Cultur. Es ist hier nicht eine Spur der Zierlichkeit, die wir in Witmold gewohnt worden sind, in Breteuils Garten gesehen, und die in Neumühlen einheimisch ist. Und doch ist der Stoff so schön. Ein fliessendes Wasser bildet einen Teich und in demselben eine Insel. In den Garten-Anlagen stehen wir den Franzosen nach, bei denen selbst der Küchengarten lachend ist wie eine Lustparthie. Auf dem Rückwege ging ich in der Amalienstrasse bei

der classischen Bibliothek vor, die ich verschlossen fand, und die nur zu gewissen Stunden geöffnet wird. Das Gebäude ist neu aufgeführt mit vorstehenden Säulen, die wie fast alle Säulen in Kopenhagen getragen werden anstatt zu tragen, und die wir daher ertragen müssen . . . .

Den 29. Juli 1802 skriver han i et nyt Brev til sin Hustru, at han havde faaet en Indbydelse fra Schimmelmann, og at han gjerne vilde have fulgt den:

»Dass würde sehr nach meinem Sinne gewesen sein, aber ich war schon bei dem Confr. Classen gebunden. So ging der schönste Tag dieses Sommers, vielleicht der einzige schöne, den ich hier erlebe, verloren. Das Wetter war so lieblich als möglich, die Aussicht nach allen Seiten herrlich, das Meer mit Schiffen und weissen Segeln im Sonnenschein bedeckt, das Essen und die Weine waren ausgesucht, die Früchte als waren sie in Eden von Schöpfers Hand gezogen, bei Tische die Frau von *Senfft* und die Gräfinn *Schulin* meine Nachbarinnen: alles das sah, schmeckte, fühlte ich: aber es war nicht *Sølyst*, nicht der freimüthige Ton eines Biedermannes, mit dem ich recht nach Herzenslust mich hätte ergossen können. *Fabritius* führte mich in den Gartenanlagen herum; ich muss den Kräften dieses jugendlichen Greises Gerechtigkeit wiederfahren lassen, er ging wie ein rascher Mann und reitet noch von und an *Enrum*. *Mimi* kam zu uns, sie wollte *Tutein* besuchen dessen Garten mit den Classischen zusammenstosst. So viel auch noch die Verschönerung thun kann, so ist doch das Lokale so reichhaltig, der Anblick eines Meers, das jährlich 10,000 Schiffe vorüberträgt, so prächtig, die Menge der theils auf der Landstrasse, theils auf dem Wege am Strande nach der Kalkbrennerei Wandernden so durch einander wimmelnd, der Contrast eines unter dem Glacis der Stadt liegenden ziemlich grossen Landsitzes mit der nahen Stadt so gemüthlich, dass man nicht ohne Entzücken, stillen Genuss und Unterhaltung umhersehen und umherwandern kann. Und diesen Aufenthalt flieheth der Besitzer um in Paris Zeitungs-Neuigkeiten über Buonoparte zu sammeln, die wir weit besser wissen, als er sie uns erzählen kann. Der Mann hat einen sonderbaren Geschmack. Sein nicht gar langes und schmales Haus hat eine vordere römische Façade nach römischer Säulen-Ordnung; die hintere stellt ein Kloster; die eine Seite ein maurisches Gebäude und die zweite ein gothisches oder englisches Kastell vor. Classen versicherte mich, dass

er in Paris Millionen von Melonen gesehen und nicht eine einzige gute gegessen habe, und dass die Chartreux daselbst nicht bessere Pfirschen ziehen als die Kopenhagener Gärtner. Dagegen gedeihen gewisse Früchte, die nicht getrieben werden können, besser in Frankreich wie die Birnen um Paris, die Aepfel in Normandie, die Pflaumen in Picardie und Touraine. *Mimi* sagte mir, dass man bei Classen soupire, da indessen *Senfft* wegfuhr und *Fabritius* wegritt, nahm ich von der B[aroninn] *Iselin* bei dem Eingange im Hause Abschied und ging am schönen Abend durch die Citadelle zu Hause, wo ich mich, da meine Hausgesellschaft noch aus war, hinsetzte um mich mit Dir zu unterhalten.....

Som det ses, var den smagfulde og kundskabsrige Kammerherre Hennings ikke begejstret, og dog var han her i standsmæssigt, for ikke at sige fornemt Selskab. Han nævner selv den preussiske Gesandt Baron *Senfft v. Pilsach* med Hustru, Grevinde *Schulin*, den tidligere Baronesse *Marie Margrethe Iselin* (»Mimi«), der havde været gift med Greve Rantzau (de vare blevne skilte), Grosserer *Tutein* og endelig den gamle Konferensraad *Conrad Alexander Fabritius* (han var 71 Aar). Tonen synes heller ikke at have været som i gamle Dage, da det om Konferensraaderne Classens og Fabritius' Huse hed, at de ikke alene udmærkede sig »durch munterkeit, bonne chere und kultivirung der musik«, men at man her traf »den ton, der ehemals bei den reichen financiers in Frankreich herrschte«. ¹ Men satte Hennings ikke Pris paa Konferensraad Classen, var der Andre, der gjorde det, og navnlig, som det synes, i højstaaende Kredse. Efter Frederiksværks Overlevering sendte Prins Karl ham en med Brillanter besat Gulddaase som *Souvenir de sensibilité et de reconnaissance*; i 1793 blev han Ridder (d. v. s. Storkors) af Dannebrog, i 1810 Gehejmekonferensraad og i 1812 Dannebrogsmænd, i 1821 fik han Rang som Nr. 6

i Rangforordningens første Klasse, og endelig blev han i 1823 Elefantridder. Nu var Maalet fuldt, og den 19. Maj 1825 døde han i sit 88de Aar.¹

Som sin Broder blev han Excellence, men han naaede desuden, hvad der ikke faldt i hins Lod, at faa Elefantordenen. Han stod som Personifikationen af det Classenske Fideikommis, og den Glans, der faldt over et den Gang saa sjældent Foretagende som at skjænke en Formue til almenyttige Øjemed — Stifteren af den Reiersenske Fond døde først i 1795 — hvilede og vedblev at hvile over ham, der stadig blev bragt i Erindring paa de højeste Steder ved de i Testamentet foreskrevne aarlige Indberetninger, der skulde forelægges Kongen. Det var ogsaa denne, der skulde sanktionere Valget af de ved indtrædende Vakancer af Direktionens andre Medlemmer udsete nye Direktører.

Den barnløse Gehejmekonferensraad Classen levede i og for Fideikommisset, og det er derfor naturligt, at han i sit Testamente ydede sit Bidrag til det. I den første Del af det, der formentlig er skrevet i 1814, bestemmer han da ogsaa bl. A., at Gaarden Nr. 34 i Amaliegade, som han i 1809 havde kjøbt tilbage fra Slægten Calmette, skulde ligesom den samlede Ejendom udenfor Østerport legeres hans Fætter, Gehejmlegationsraad, Generalkonsul *Mikael Classen*, saaledes at dog kun Brugen af disse Ejendomme tilfaldt ham og efter ham den »ældste Søn i nedstigende Linie af ægte Afkom«. I Baggrunden stod Fideikommisset som den egentlige Ejer, der skulde træde til, naar Fætterens Slægt uddøde, og »saaledes inkorporeres bemeldte Gaard, Jord og Ejendomme i og med Fideikommissets, der ere og blive usælgelige efter forbemeldte min Broders og denne min Disposition, saa

længe Lov og Ret er til, at død Mands sidste Villie til Samfundets Bedste helligholdes». ¹

Da Gehejmekonferensraad Classen var død, udtaltes det, at hans Handlinger kraftigt vidnede om, hvad han havde virket for Fideikommisset, for sin Slægt, sine Venner og mange Trængende, og en enkelt Mand udtalte, at han var en Mand med et ædelt Hjærte. og en veldædig Haand, ja at han var »en sand Mæcenat for flittige og trængende Lærde, som han imødekom, uden at deres Selvfølelse og Tilbageholdenhed i at søge ham hindrede ham fra at yde dem Opmærksomhed og hjærteelig Bistand.« ²

Det Classenske Fideikommiss blev grundlagt af Generalmajor Classen, men det blev ordnet og sat i System af hans Broder. Dem begge skylder Eftertiden derfor Tak, og det fortjener at bemærkes, at medens Fideikommissets Formue i 1795 kun syntes at ville give en aarlig Indtægt af mellem 40 og 50,000 Rd., var Indtægten i 1825, det Aar, da Gehejmekonferensraad Classen afgik ved Døden, trods den i økonomisk Henseende forfærdelige Tid, Landet havde gennemgaaet, noget over 26,000 Rd. Sølv og 59,000 Rd. Sedler, og i Aaret fra 1. April 1881 til 31. Marts 1882 kunde Fideikommissets Direktion Alt i Alt raade over ikke mindre end 499,308 Kr. 62 Øre, af hvilket Beløb 389,200 Kr. 2 Øre skyldtes Aarets løbende Indtægt. En saadan Fremgang maa tilskrives gode og solide Dispositioner, og de meddelte Tal belyse klart, hvilken betydningsfuld Virksomhed der altid vil være knyttet til det Classenske Fideikommiss. Det Classenske Navn vil blive velsignet i forhaabentlig bestandig voxende Kredse, og de to Mænd, Brødrene Classen, hvem dette skyldes, have herved erhvervet

sig et ubetinget Krav paa en varig og dyb Taknemlighed, ti de have gavnet Samfundet som kun Faa. Man kan kun ønske, at Testators Haab fuldt maa gaa i Opfyldelse, naar han i sit Testamente udtaler, at han ønsker en aarlig Offenliggjørelse af, »hvad Nytte og Gavn« hans Fideikommis gjør, »paa det at en saadan Kundgjørelse kunde maaske bidrage noget til at opmuntre flere patriotisk sindede til nogen Slags Efterfølgelse, ti Erfarenhed lærer, at mange nyttige Ting blive ofte uden Iværksættelse af Mangel paa de Slags Exempler, der kan opvække Attraa og give Emulation til at stifte noget nyttigt og gavnligt for det almindelige Bedste«.

Det er med berettiget Selvfølelse, at Generalmajor Classen peger paa det af ham grundlagte stolte Fideikommis.

X.

INDUSTRIHISTORISK BAGGRUND.

Som vi ovenfor have set, var Frederiksværk særlig knyttet til Landetaten, der navnlig forsynede sig med Krudt og Kanoner hos det. Indtil 1772 havde Værket leveret ikke mindre end 900 Metalkanoner, Mørsere og Havbitser, 3,300,000 Pd. Krudt og 200,000 Jernbomber, Granater m. m. Fra 1757 til 1793 præsterede det i det Hele 1912 Metalkanoner, Mørsere og Havbitser¹, og Frederiksværk bliver herved et væsentligt Led i den lange Kjæde af Bestræbelser, der — ikke altid med Held — søgte at lade den danske Hær blive forsynet med i Danmark gjorte Gjenstande.

Disse Bestræbelser, der kunne forfølges langt tilbage, ere sikkert oprindeligt dikterede udelukkende af militære Hensyn, men det er formentlig utvivlsomt, at de i alt Fald senere væsentlig falde sammen med Bestræbelserne for at ophjælpe den indenlandske Industri. Vi se saaledes, at det i 1705 paalægges Obersterne at købe dansk Klæde til Soldaternes Munderinger, endskjøndt det fremmede kunde erholdes billigere, og en lignende Befaling maa være udgaaet angaaende Lædertøjet, ti i 1727 anbefaledes det Regimentscheferne at gjøre

deres Bestillinger herpaa i Kjøbenhavn og ikke som hidtil overalt i Danmark og Norge. Der synes imidlertid at have været den Ejendommelighed ved de Bestillinger, der gjordes, at de ikke rettedes til en eller flere enkelte Haandværkere, men til vedkommende Lav som Helhed. Det kjøbenhavnske Sværdfejerlav leverer saaledes i 1753 2000 Pallasker, men i 1760 synes denne Skik at være bleven brudt. Den kjøbenhavnske Sværdfejer *Joh. Chr. Herrig*, der i flere Aar havde leveret Sabler og Pallasker til Hæren, foredrager nemlig i det nævnte Aar, at han ikke kan svare for Klingerne, naar han skal lade alle Lavets Mestere deltage i Leverancerne, og han faar da Lov til enten selv at forfærdige dem eller at lade dem udføre hos enkelte af ham valgte Sværdfejere. Uden Modstand trængte dette nye Princip dog ikke igjennem. Gørtler- og Possementmagerlavene androg i 1776 om, at det til Militæretaten nødvendige Arbejde maatte blive taget hos de samlede Lav og ikke hos enkelte Mestere, men deres Andragende blev ikke bevilget.¹

Paa samme Maade som Herrig blev Eneleverandør paa sit Omraade, blev Hof-Blikkenslager *Urban Berg* det formentlig paa et andet Omraade; han fik i Maj 1760 Bestalling som Leverandør og Entreprenør af det ved Land-Militæretaten forefaldende Blikkenslagerarbejde. Forøvrigt synes Kommissariatet ikke at have været blind for, at nogen Konkurrence maatte der dog til, og det søger saaledes, skjøndt forgjæves, at faa *Lars Stub*, »Ejer af Ørholms Le- og Skærekniv- samt Sten- og Marmor-Savblade-Fabrik«, til at deltage i Leveringen af Sabler. Ofte, ja saa ofte, at Regelen næsten forsvinder, maatte man desuden ty til Udlandet, da den indenlandske Industri i mange Tilfælde slet ikke kunde magte

Opgaven. Exempelvis kan det mærkes, at det i 1717 blev tilladt de Regimenter, »so vor der Hand mundiren sollen«, at købe fremmed Klæde, da de indenlandske Manufakturister ikke kunde levere det Nødvendige; ovenfor have vi ogsaa set, at Kjøbmand *Jakob Filip Stenglin* i Altona i 1762 leverede ikke mindre end 6000 Musketter.¹

Under saadanne Forhold var Frederiksværks Fremkomst en Begivenhed, og det saa meget mere som Anlæggerne ikke alene strax stiledede højt, de vilde oprette »et almindeligt Ammunitions-Manufaktur«, men samtidig vidste at anslaa Streng, der gav Gjenklang; de omboende Bønder skulde oplæres i »adskillige Slags Metalarbejder«, saaledes at Frederiksværk efterhaanden kunde blive et dansk Birmingham. Det var stolte Planer, som dog ikke alle gik i Opfyldelse. Bønderne vare ikke ganske villige til at blive Fabrikarbejdere², men desuagtet maa det siges, at Frederiksværk blev et usædvanligt og her i Landet enestaaende Etablissement, der imidlertid fuldt ud bar hele Tidens i industriel Henseende famlende Præg. Man forsøgte sig frem, hvilket bl. A. fremgaar af den ovenfor omtalte Række mislykkede Forsøg, som Classen gjorde paa at fremkalde forskjellige Industrier paa Frederiksværk ved Siden af dets Hovedvirksomhed, de bevægede sig gennem Industriens samtlige Afdelinger ligefra den keramiske til den textile.

Som det senere nøjere skal blive vist, delte Frederiksværk i denne Henseende Skjæbne med hele den samtidige Industri i Danmark, og der som her gjordes Forsøgene fuldt saa meget af Udlændinge som af Danske. Paa Frederiksværk var det f. Ex. de fire tysktalende Brødre *Sorge*, der forestod det uheldige Forsøg paa at lade Værket støbe

Jernkanoner; det var Klingesmeden *Engel* fra Solingen, som viste sig ude af Stand til her at etablere en Sabelsmedie; det var Franskmanden *de Williers* og Schweitseren *Kypfer*, der forgjæves søgte at lade Frederiksværk optræde som Fajancefabrik, og det var en forhenværende Løjtnant i kejserlig Tjeneste *Weber de Tillingen*, der uden Resultat begyndte Anlægget af en Voxdugsfabrik der.¹ Datidens Industri var ikke national, og de ovenfor gjorte Bemærkninger om Hærens Forsyning maa ikke forstaas, som om de forudsatte et Princip, hvorefter de paagjældende Gjenstande søgtes gjorte af *danske* Hænder. Hvad der som Regel stræbtes efter, var, at Gjenstandene bleve gjorte indenfor Rigets Grænser, for at Landets Handelsballance, som Datiden udtrykte sig, kunde blive saa gunstig som mulig. Industrien, kunde man næsten sige, var i og for sig Intet, men den fik endog stor Betydning som Middel, derved at den frembragte Gjenstande, som kunde spare Landet for at købe i Udlandet, ja som maaske kunde lade Udlandet betale Penge til os.²

Danmarks Industri bliver væsentlig til i det 16de Aarhundrede. Frederik II indkalder fremmede Industridrivende og giver en Række Industrier en betydelig Impuls, mærkes kan saaledes Fabrikationen af Glas, Papir, Klæde og Vogne ikke at tale om Tilvirkningen af Kanoner. Renæssancens livlige Indflydelse gjør sig desuden gjældende, og Frederik II er ivrig for Opførelsen af Slotte og deres pragtfulde Udstyrelse.³ Han gjør imidlertid sine Bestillinger nok saa meget i Tyskland som i Danmark, og paa lignende Maade forholder det sig med Kristian IV, hvis kraftige Personlighed træder saa stærkt frem. Maaske just derfor bliver der under ham endnu ikke Tale om noget økonomisk System.

Men Kristian IV er en teknisk kyndig Mand, der bl. A. forstaaer sig paa Metallernes Blanding; han interesserer sig levende for Støbningen af baade Kanoner og Kirkeklokker¹, og han er i det Hele energisk med overalt, selv i rene Bagateller. »Saafremt den Kandestøber, som har forhutlet mig det Tinkar, ikke vil med [det] Gode skaffe det tilstede igjen, da skal Byfogden skaffe mig det ud af ham med Retten«, skriver han 1633, og en anden Gang hedder det: »Den Meister, som gjorde den Hest og Løve af Metal, skal tilholdes at fuldfærdige samme, eller ogsaa [skal man] true ham med Fængsel, saafremt han ikke kan sætte Borgen«. ² Ja Kongen truer ofte direkte med Blaataarn, naar de Paagjældende ikke gjøre, som han vil³, og man faar ikke sjældent et næsten absolutistisk Indtryk af ham, saaledes som naar han i 1638 befaler en Masseudskrivning af Børn paa 13 Aar eller lidt derover fra en Del jyske Byer til Børnehuset i Kjøbenhavn; »saafremt de ikke godvillig ville did«, hedder det i Kongens Brev til Lensmændene, »ville vi naadigst, at du dem skal alligevel lade tage og og fremsende.«⁴ Man spørger uvilkaarligt, med hvilket Retsgrundlag Kongen, under hvem Adelens Magt naaede en saa betydelig Højde, kunde befale saaledes.

Mærkeligt ser det ogsaa ud, at Kristian IV i 1621 paa lægger Indbyggerne i Aarhus at kjøbe deres Sæbe hos en bestemt Mand i Kjøbenhavn, Hans Røper, hvem han havde givet Eneret til at forsyne nogle af Landets Kjøbstæder med den nævnte Artikel⁵, men herigjennem glimter maaske ligesom Begyndelsen til et System for Handelens Regulering, der selvfølgelig maatte gaa ud paa at bevare Pengene i Landet. 1623 henstiller Kristian IV til Rigsraadet, om ikke

Indførelsen af Silkevarer fra Udlandet bør forbydes, eftersom »den [her i Landet] begyndte Silkevævning temmeligen tager til, saa at man dette Kongerige med adskillige Silkevarer noksom forsyne kan«. ¹ Det er Merkantilismens Principer, som dæmre, for ikke længe efter at trænge helt igjennem.

Den for Kristian IV's Tid ejendommelige livlige Indgriben fra Kongens Side i næsten enhver Sag ligesom den ham egne korte og fyndige Maade at udtrykke sig paa forsvinder med Enevoldsmagtens Indførelse. Kongen hæves som en hellig Person op over alle Undersaatterne, og som Mellemed stilles en Skare systematisk ordnede Embedsmænd, der indbyrdes og opad afgive en Række af Betænkninger, over hvilke Kongen tilsidst resolverer. De tidligere Kongers simple Regeringsmaskineri, væsentlig repræsenteret ved kun et Kancelli og et Rentekammer, afløstes af Kollegier, og ved Siden af dem nedsattes endda ofte Kommissioner. 1683 nedsattes saaledes en af sex høje Embedsmænd bestaaende Kommission til at »antage sig« Hammermøllen og den »saaledes lade indrette, at derfra alle Slags Gevær, som Vi eder Tid efter anden allernaadigst anbefalende vorder, kan vorde forfærdiget, til hvilken Ende I dertil behørige Arbejdere have at forskrive« o. s. v. Selvfølgelig laa et saadant Arbejde ikke for en Kommission, og i 1686 blev Hammermøllen forpagtet bort til en enkelt Mand. ²

Iblandt de Kollegier, som oprettedes, var et saa kaldet Kommercekollegium, og af dets Instrux, der er dateret den 22. September 1670, ses det, at det skulde bestaa af en Præsident, en Vicepræsident og en Sekretær samt sex eller flere Assessorer, at det skulde samles hver Mandag, og at det skulde »lægge Vind paa Alt, hvis (o: som) kan tjene

til Vore Intraders saavel som det ganske Lands Forbedring«. Hovedsagen var dog »Kommerciens og Trafikens«, og »efterdi Penge er Sjælen udaf Kommerciens og Myntens Godhed Tegn til et florerende og velbeskikket Regimente«, skulde det holde Øje med Myntens »Valør og Godhed« ligesom ogsaa med Told- og Traktatforholdene overfor Udlandet. Det skulde endelig ogsaa have »Idræt og Tanker derhen vendt og dirigeret, hvorledes Manufakturer her udi Landene vel kan indrettes«. Industrien kommer altsaa med, men det sker, for at »Landets Frugter og den af Gud heri Landene givne Velsignelse Indbyggerne til Gavn og Bedste kan vorde negotieret og forhandlet, saa at ikke Fremmede sig med vores Skade skulle berige, men vores Landes Indbyggere efterhaanden komme ind igjen med Trafikens, som omkringliggende endog ingenlunde saa bekvemt situerede Naboer os ganske haver sat udaf Possession med«. ¹ Blikket er, som man ser, stadig rettet paa Handelen med Udlandet; det er dettes Guld og Sølv, som skal bringes til at flyde ind i Danmark, og Instruxen viser sig saaledes i et fuldstændig merkantilistisk Lys. Systemet var forøvrigt allerede traadt frem i Toldrullen af 13. Avgust 1651, om hvilken det særlig er bemærket, at den er 10 Aar ældre end Colberts Ministerium i Frankrig. Den modererede Indførselstolden paa saadanne Materialer, som brugtes i den indenlandske Industri, ligesom Udførselstolden paa de Varer, som gjordes her, hvorimod den forhøjede Tolden paa saadanne fremmede Industriprodukter, der konkurrerede med tilsvarende her i Landet tilvirkede Gjenstande. ²

Det saaledes dannede Kollegium blev raadspurgt ³, men noget betydningsfuldt Liv levede det næppe. Det syg-

nede formentlig lidt efter lidt hen, og i 1693 blev det paa-
lagt en ny Kreds af Mænd en Gang ugentlig at træde sammen
for at overveje, »hvorledes Kommerciens og Negotiens udi
vore Riger og Lande paa bedste Maader til Vore kjære og
tro Undersaatters Gavn og Fremtarv fremdeles kan fort-
sættes og ved Magt blive«. Den 26. Januar 1704 oprettedes
et nyt Kommercekollegium, og dette skete nu som før »for-
nemmelig til Handelens Opkomst«, idet det dog ogsaa fik
Paalæg om »sine Tanker derhen at rette, hvorledes Manufak-
turer kunne her i Landet vel blive indrettede«. Kollegiet
fik imidlertid endnu mere at bestille end dets Forgænger, ti
fra 1708 var det ikke alene et Kommercekollegium men et
Politi- og Kommercekollegium, idet Politiet i Kjøbenhavn
lagdes ind under det. Først i 1735 dannedes det Økonomi-
og Kommercekollegium, der væsentlig bestod til 1849. Det
skulde forestaa Alt, hedder det, som vedrørte »Landvæsenet,
Manufakturer eller Kommerciens«. ¹

Det var den danske Søetats dygtige Reformator *Fr.
Danneskjold-Samsø*, som skabte dette nye Kollegium ²; han
forestod det til 1739, og han delte selvfølgelig Tidens
almindelige økonomiske Anskuelse. Naar man betænker,
skriver Holberg, »at Danmark ingen Exporter har eller
Varer at udføre«, at Landet indfører fremmede Varer, og at
det kun fabrikerer faa Ting, »da kan man fast ikke begribe,
hvorledes der endnu kan være rede Penge tilbage«. Der
maatte gjøres noget Alvorligt, og Holberg anbefaler i saa
Henseende, at Danmark skal drive Handel udelukkende ved
egne Skibe, og at der skal lægges Vægt paa Oprettelsen
af Fabriker. Manufakturer, skriver han, »ere de rette Kilder
til Velstand besynderlig udi et Land som dette, hvor ingen

Exportere ere, hvorved man kan bytte Vare for Vare men maa tilkjøbe sig Alting for rede Penge.¹

Man faar herved et bestemt Indtryk af, at de tidligere Bestræbelser for at fremme Landets Industri ikke have baaret store Frugter, og dette er forsaavidt forstaaeligt nok. Baade i 1672 og 1681 stillede der omfattende Privilegier i Udsigt for de Udlændinge, der vilde indrette Fabriker her, men samtidig viste man religiøs Ufordragelighed overfor anderledes Troende, navnlig de Reformerte.² Den Gang blev Resultatet kun ringe, men nu tog Danneskjold-Samsø fat, og han udviklede en ikke ringe Kraft. Mærkes kan det saaledes, at der i Aarene 1736 og 1737 udstædtes Privilegier til bl. A. Klædefabrikanterne *Gilles Vilhelm Daemen* fra Eupen i Nederlandene, *Pierre Gandil* fra Magdeburg, *Elias Courtonne* og *Ambrosius Bequin* fra Leyden, til Silkefabrikanterne *Antoine Rouviere* fra Amsterdam og *John Beckett* fra England, Strømpfabrikanterne *Jean Simeon Fuwalta* fra Amsterdam og *David Ferrin* fra Magdeburg, Kunstdrejeren *Richart Berend* fra Berlin o. s. v., at der forskreves 11 Manufakturist-Familier fra Sachsen, og at der oprettedes et almindeligt Magasin for indenlands fabrikerede uldne- samt Silke- og deslige Varer, til hvilket Fabrikanterne strax kunde sælge deres Produkter, og hvor Kræmmerne efterhaanden blev tvungne til at forsyne sig.³ Det gjaldt om at bevare Pengene i Landet, og den begyndte Plan blev troligt fulgt. Frederik V's Toldforordning af 17. Maj 1762 samlede alle tidligere herhen hørende Bestemmelser i et Lovbud, den bragte den hele merkantile Politik i System⁴, og de foretagne Skridt vare efterhaanden blevne af en saadan Betydning, at den svenske Minister i Kjøbenhavn paa denne Tid

kunde skrive, at Hensynet til de med saa store Bekostninger anlagte Fabriker var en af Grundene til Danmarks daværende Nevtralitet.¹

Som det heraf vil ses, gik Danneskjold-Samsøs Efterfølgere i Kommercekollegiet fuldstændigt i det af ham traadte Spor. Det gjorde Gehejmeraad *Chr. Avg. Berkentin*, der var første Deputeret i Kollegiet fra 1740 til 1758, og det gjorde Baron *Fr. Ludv. Dehn* (1758—1762), den ældre *Bernstorff* (1762—1766), Gehejmeraad *Joh. Henr. Desmercieres* (1766—1767), Overkammerherre *Ditlev Reventlov* (1767—1768) og Greve *C. H. Schimmelmann* (1768—1770). Vægten maa imidlertid fornemmelig lægges paa de to Bernstorffer, af hvilke den ældre fik Sæde i Kollegiet i 1752, den yngre i 1760, ti det er sagt, at Kollegiet først ved den ældre Bernstorffs Bestræbelser kom i fuld Virksomhed, og at den yngre Bernstorffs Indtræden betegner Fabrikfidens Begyndelse i Danmark.² Dette kan være Overdrivelser, men sikkert er det, at den ældre Bernstorff i Statsraadet forsvarede Kommercekollegiet mod lidenskabelige Angreb af dets Grundlægger Danneskjold-Samsø, da denne ivrige Mand i Kristian VII's første Tid paany var kommen i Statens Tjeneste. Han vilde ikke kjendes ved Kollegiet som sit Barn og skal have kaldt det »en privilegeret Røverhule, som bestjal Kongen og plyndrede Undersaatterne«. Hvad der her sigtedes til, var dog næppe Systemet men dets praktiske Gjennemførelse, saaledes som det ses af Bernstorffs bekjendte Forsvarsskrivelse af September 1766.³ Allerede ovenfor (S. 254) er der hentydet til Rygter om Misligheder i Kommercekollegiet ved Tilstaaelsen og Uddelingen af industrielle Understøttelser.

Under det her udviklede System maatte Fremkomsten

af et saa storartet Etablissement som Frederiksværk blive hilst med Glæde, imødekommende Understøttelse fra Statens Side maatte være det vis, men just derfor er det interessant at se, at da Classen og Fabritius i 1758 begjære »Alt og Eet« i Henseende til de af dem i et Kontraktudkast vedrørende deres Leverancer til Staten opstillede Betingelser, sigte de endnu, at de have bragt Værket til Fuldkommenhed »uden at falde Hs. Majestæts Kasse besværlig«. Men medens f. Ex. *Johan Drewsen* i 1763 bruger et lignende Udtryk om sin Papirfabrik Strandmøllen, uden at dette Forhold, mærkeligt nok, for dennes Vedkommende senere forandrede¹, blev Frederiksværk paa en, man kan fristes til at sige, genial Maade bragt i et endog meget inderligt Forhold til Statskassen. Classen vilde ikke stilles sammen med »simple Fabrikanter«, han søgte ikke om »partikulære Benaadninger«, men plæderede for Haandhævelsen af »vigtige og højstfornødne Indretninger« »til Suverænenes og Nationens Fordel og Hæder«. Frederiksværk frembragte Statsfornødenheder, der navnlig i Krigstid burde kunne faas indenfor Statens Grænser, og det har utvivlsomt f. Ex. i Krigsaaret 1762 gjort Staten store Tjenester, men den Stilling, som det her ved vandt, blev ogsaa gjort gjældende med Mesterskab. Frederiksværk opnaaede gode Priser, Tilskud i Penge, Tillæg af Jord m. m., og her skal endnu kun gjøres opmærksom paa, at den i 1760 opnaaede Forhøjelse af Indførselstolden paa Krudt den 4. Juni 1764 blev afløst af et fuldstændigt Indførselsforbud, der vedblev til 1797.²

Classen staar som den overlegne Mand, som en Kæmpe mellem Datidens Industridrivende, men derfor maa det, hvor meget Personligt der end muligvis hefter ved de af ham opnaaede

Fordele, ikke glemmes, at de fuldstændigt passe ind i Systemet, at det er den samme Anskuelse, der ligger til Grund for dem som for den uopsigelige og rentefri Prioritet paa 50,000 Rd., der tilstaas Kanonstøberiet i Moss, og for de Understøttelser, der ydes de mekaniske Fabriker paa Raavad.

Ved Skjøde af 5. Maj 1759 skjænkede Frederik V sin meget betroede Kammertjener *Nikolaj Jakob Jessen* den forhenværende Krudtmølle ved Raavad »for der et Filehuggeri med videre eller andre deslige for Landet nyttige Værker og Fabriker at anlægge og indrette«, idet der allerede under 16. Januar s. A. var udstædt omfattende Privilegier for det nye Etablissement. Jessen, der forøvrigt synes at have været associeret med Kabinetssnedker *Chr. Fr. Lehmann*, erholdt desuden som Gave først 4,500 Rd. og derpaa 5000 Rd. ligesom et Par Aar efter paany 5000 Rd. og endelig i 1764 2,500 Rd., ikke at tale om, at Staten garanterede for Renten af forskjellige i det nye Værk anbragte Penge, hvad den fik at føle, da Jessen i 1765 gik fallit. Der begravedes over 38,000 Rd. af Statens Midler i Raavad, og den for 70,130 Rd. assurerede Ejendom blev ved Avktion i Juli 1767 solgt til Kjøbenhavns Isenkræmmere for kun 27,490 Rd., men alt dette havde dog ingen skadelig Indflydelse paa Jessen som Person. I 1766 blev han Justitsraad ikke at tale om, at han i 1778 blev Toldkæmmerer ved Øresunds Told og Etatsraad, men han havde ogsaa ved Katastrofen den 17. Januar 1772 spillet en Rolle, han fungerede som Vejviser for de S sammensvorne i Kristiansborgs labyrintiske Gange.¹

Naar Jessen gik fallit, er det formentlig, fordi han ikke havde Kjendskab til, hvad han gav sig af med. I saa Hen-

seende stod han imidlertid næppe værre end saa mange Andre, der paa den Tid drev Industri her i Landet, ti her var den Gang en kun saare ringe Fond af teknisk Kundskab i Danmark, og hermed skulle vi gaa over til særligt at undersøge Forholdene paa Frederiksværk.

Da Classen og Fabritius i 1756 overtog Frederiksværk, var det væsentlig for der at anlægge et Krudtværk, og det er da naturligt, at Opmærksomheden bl. A. var fæstet paa om muligt der at frembringe en af Krudtets vigtigste Bestanddele, Salpeteret, der fra gammel Tid var bleven tilvirket her i Landet. 1561 forhandler Frederik II med *Gødert Baselman* og *Hans von Kelln* om at tjene ham som Salpetersydere, og 1563 træffe vi et Salpeterværk i Nysted. Under Kristian IV findes der Salpeterlader over hele Riget, og de staa alle under en fælles Inspektør (Claus Hansen; Michel Gertsen c. 1642), hvilket vedbliver under Frederik III (Johan Georg Metzner 1654)*. Derefter synes Salpeter-tilvirkningen at være aftaget en Del, men da der midt i forrige Aarhundrede blev beskikket en Mineralinspektør for Riget (Andreas Birch), anlægges der 1753 efter hans Anvisning et Salpeterværk ved Frederiksborg Slot, og det blev i 1756 overladt til Dr. med. *Joh. Gotfr. Erichsen*, der samtidig havde faaet Privilegium paa et Salpetersyderi langs Strandkanten i Bergens og Trondhjems Stifter. Dér skulde Salpeteret fremstilles af Fiskeaffald og Tang og ved Frede-

* 1653 skriver Erik Juel fra Viborg til Oversekretær Erik Krag, at han ønsker at anlægge et Salpeterværk i Aalborghus Len »och siden lade giøre Krud, saa mand selff der aff wdj Landet kunde haaffue Forraad, desligeste at pengene kunde bliffue wdi Landet, och iche schame- ligenn dagligen aff Fremede med des Kiøb och sall bedragis, som hid- indtil scheed ehr«.

riksborg af en gennemgjødet Jord, og saa store vare Forventningerne, der knyttedes til Foretagendet, at en samtidig Forfatter kunde skrive: »Ved disse Værkers fornuftige Anlæggelse og lykkelige Fremgang kan man vente at vinde 40, 50, ja vel med Tiden 60 til 80 Rigsdaler Rente paa hvert Hundrede, som anvendes paa dem«. Erichsen og hans Selskab forsvandt dog hurtigt fra Skuepladsen, og det Frederiksborgske Værk blev senere styret af Kabinetsskildrer *Joh. Jak. Brun*.¹

Det er herefter naturligt, at Frederiksværk ogsaa fik sit Salpeterværk. Salpetersydere bleve forskrevne, Tønder og Kar bleve anskaffede, brugbar Jord opsøgt, den deraf udtagne Lud blev kogt og raffineret, men det viste sig, at Bekostningen herved oversteg det udvundne Salpeters Værdi, og Salpetertilvirkningen paa Frederiksværk ophørte nu, som *Falster* siger, »for det Meste«, hvilket vil sige, at der dog nu og da blev gjort nogle Forsøg. Der fandtes stadig »Salpeterjordspyramider eller Senge« paa Værket, og endnu i den Kontrakt, som i Oktober 1764 afsluttedes mellem Classen og Krigsdirektoriet, hedder det: »Die Salpeter Hütten muss er vermehren und in Flor bringen«. ² Dette skete imidlertid ikke, og Salpetertilvirkningen vaagnede først paany her i Landet, da Danmark under Krigen med England i Begyndelsen af dette Aarhundrede var afskaaren fra Tilførsel fra Udlandet.³

Lykkedes det saaledes ikke at fremkalde en blomstrende Salpeterindustri paa Frederiksværk, gik det derimod fortræffeligt med Krudttilvirkningen, og Classen synes efter fransk Mønster at have bragt en tidligere her i Landet benyttet men senere forladt Fabrikationsmaade i Brug paany.

Medens Krudtmøllen paa Raavad til at arbejde Krudtets Bestanddele sammen formentlig brugte et Mølleværk med Liggere og Løbere (d. v. s. en liggende og to paa Højkant paa den omløbende Møllestene), bestod Classens Krudtmøller paa Frederiksværk af en Række Stamper, og i Begyndelsen stampede han Krudtet i Trækummer eller Huller men senere i støbte Metalmortere. I Rapporten over den tidligere omtalte Krudtprøve paa Frederiksværk i Sommeren 1762 hedder det herom: »Her paa Værket findes denne Tid 4 Møller, som driver 205 Stamper; naar det nu beregnes, at under hver Stampe arbejdes 12 Pd. Krudt i 24 Timer, saa bliver Summen 2460 Pd., som hver Dag og Nat paa disse Møller kan fabrikeres, til hvilket Kvantum Krudt at faa færdigt i lige lang Tid efter denne Beregning udfordredes 24 Stenmøller, til hvis Drift behøvedes en stor Mængde Vand. . . . Af den Erfaring, vi have, baade om det Krudt, der her forarbejdes med Stamper, som og det, der under Stene forfærdiges, da kan vi bevidne ingen Tid at have faaet nyt Krudt fra Stenmøller af større *force* end 90 og 100 Fod indtil 110 Fod i det Allerhøjeste, derimod har det nye Krudt her paa Værket haft *force* af 130 à 140 Fod og vel derover. . . . Vi forvente altsaa, at de Ligninger, herom ere gjorte efter de Indretninger og det Arbejde, som vi her paa Værket har observeret, kan anses for gyldige til at betage de Tanker, som man ellers har haft derom, at det ikke var muligt med Stamper at gjøre godt Krudt«. ¹

Classens System vandt altsaa fuldstændig Sejr, og han blev da ogsaa ved det. Han anskaffede nok i 1765 nogle rhinske Sten, men han benyttede dem ingensinde lige saa lidt som den Ligger og de Løbere af Metal, han arvede

efter Raavad.¹ Stampekrudtet blev et fortræffeligt Krudt, Classen udtalte, at det overgik alle andre Nationers i Styrke, og *Falster* beretter om nogle i 1785 foretagne Prøver mellem fransk og frederiksværksk Krudt, ved hvilke det sidste gik af med Sejren.² Men er Forholdet saaledes, kan man forstaa, at Krudtprøverne laa ham paa Sinde. Som vi have set, var han imod Stangprøven og foretrak den i Frankrig brugelige Mortérprøve. Istedendfor en lille Træmortér, der med en ringe Krudtladning kastede en Trædop langs op ad en Stang, ønskede han en særlig dertil støbt Metalmortér, der med en Ladning af 6 Lod Krudt kastede en henved 60 Punds Kugle i Længden, og dette opnaaede han, men ingen af disse Prøver er forøvrigt en fuldstændig paalidelig Prøve. Derfor er man dog vedbleven med at bruge dem indtil den seneste Tid, ti en virkelig Prøve er en meget vanskelig Ting. Det gjælder ikke alene om at prøve Krudtets Kraft men ogsaa dets ensartede Beskaffenhed, og i sidste Instans gjælder det derfor om at have Tillid til den Fabrik, som leverer det.³ I Maj 1762 foreslaar forøvrigt Classen, at der stadig skulde være en Artilleriofficer paa Frederiksværk, saaledes at Krudtet kunde blive prøvet, efterhaanden som det blev færdigt, og dette Forslag blev formentlig af Betydning, ti der optræder senere en stadig Artillerikommission paa Frederiksværk, der ikke alene prøver Krudtet, men ogsaa følger Kanonstøbningen paa alle dens Stadier.⁴

Vende vi os nu til denne anden Side af Frederiksværks Virksomhed, da staa vi formentlig ved Classens Specialitet. Da han omtrent 1754 syslede med Anlæggelsen af et Glasværk og en Fajancefabrik, skal han tillige have haft et »Staalbrænderi« i Tankerne, og det fortælles, at »de kemiske For-

søg, som han ved denne Lejlighed maatte anstille, forskaffede ham Kundskab om adskillige Metalkompositioner,¹ Da han i 1757 fik den ledige Stykgetmestergage, paalagdes det ham at være ansvarlig for, at Metallet, der brugtes, var af god Egenskab og vel formænget, og *Falster* beretter, at naar Metallet til en Støbning var »vel hedet og omrørt«, blev der udtaget 1 à 2 Prøver, der, efter at være udhamrede og i den ene Ende overbrækkede, bleve foreviste Classen, som derpaa, hvis fornødent gjordes, beordrede mere Kobber eller Tin tilsat. Han fortæller ogsaa, at Classen opfandt at til-dække de fyldte Forme med glødende Kul, for at Metallet ikke for hurtigt skulde afkjøles og stivnes, det skulde holdes »udi Fluss« nogle Timer, efter at Smeltningen var sket, for at det ved sin Tyngde kunde tilstoppe de Vindblærer, dets Fald i Formen havde kunnet afsætte.² Classen har personlig været med ved Støbningerne, og ligesom han lod gjøre Forsøg med en Mængde forskellige Sorter Kobber og Tin, saaledes maa muligvis den »Toutenage-Tilsætning«, som alle de Frederiksværkske Kanoner modtog (100 Pd. Kobber, 9—11½ Pd. Tin og 2—2½ Pd. Toutenage), tilskrives ham.³

Toutenagen var sikkert en Zink-Komposition, der, efter *Falster*, havde følgende Egenskaber: »først forhøjer den Metallens Kulør, som da falder i det Gule, den giver en smuk Glans, der modtager en fin Politur, og dernæst gjøre dens indeholdende merkurialske Partikler næsten samme Operation og Brusen i Metallet, som det foranførte Renselses-Præparat«, d. v. s. det fremkaldte en Gjæring i Metallet, hvis Maal var at bringe Slagger og fremmede Stoffer til at stige op paa Metallens Overflade, hvor de kunde afrages, og som »Renselses-Præparater«, der brugtes paa Frederiksværk, om-

taler *Falster* Blandinger af Salpeter og Kviksølv eller af Salpeter, Svovl og Kjøkkensalt ikke at tale om islandske Vanter, som vare dyppede i Talg.¹

Med alt Dette beskjæftigede Classen sig efter Falsters Udsagn personligt, og det maa have været ham en vigtig Sag, at hans Kanoner stod sig selv ved meget skarpe Prøver. Kanonen, der i April 1759 blev prøvet med 375 Skud, kom da ogsaa til at bære Indskriften: *Tandem bona causa triumphat*, og i 1762 lod han Kanoner prøve paa en saadan Maade, at de »foruden deres ordinære Prøvekrudt ere forelagt 2de Kugler, som igjen ere indproppede med fugtigt Ler ud til Mundingen«. Det var en skarp Ladning, men Kanonerne stod sig, og den tilstedeværende Kommission erklærede ogsaa ubetinget Metallet for »en god og forsvarlig Komposition, saaledes meleret som den til gode Kanoner bør være«. Naar det gjælder om at vise Frederiksværks Specialiteter, hører det endelig endnu herhen at berette, at da den svensk fødte *P. Floberg*, der en Tid drev et norsk Bjergværk og senere optraadte som teknisk Forfatter, i 1785 besøgte Frederiksværk, attesterede han, der »havde været paa 27 Jernbrug«, at han ingensteds havde set bedre eller akkuratere Formningsmaade end der.²

En Ting, som Classen ved en Kanons Støbning endnu lagde særlig Vægt paa, var de saa kaldte Dødhoveders Tyngde. Ovenpaa Formen, hvori Kanonen støbtes, anbragtes en anden Form, hvori et vist Kvantum Metal kunde samles. Det skulde ved sin Tyngde hjælpe til at sammentrykke Kanonens Masse og gjøre den kompakt, ligesom alle Massens Urenligheder skulde stige op i den og derved tages bort fra Kanonen. Saaledes lyder Teorien, og den lyder godt,

saa Sagen vilde sikkert ikke have stødt paa megen Modstand, hvis den ikke havde fordyret Støbningen, men Dødhovederne vare saa store, at Classen af Hensyn til dem brugte $\frac{3}{4}$ til $\frac{4}{5}$ mere Metal til hver Støbning, end der i og for sig behøvedes til den paagjældende Kanon. Generalkommissariatet saa derfor med ugunstige Øjne paa de store Dødhoveder, men Classen satte, som vi tidligere have set, sin Krig igjennem.¹

Hermed var imidlertid ikke alle Vanskeligheder overvundne, ti de til Kanonerne støbte Dødhoveder skulde igjen skilles fra dem, og det var en ikke ganske let Sag. I Begyndelsen skete det simpelthen ved Haandsavning, 4 Mand brugte 4 à 5 Dage til at save Dødhovedet af en 3pundig Kanon, men man tog snart Vandkraften til Hjælp, og paa et ved den drevet Drejelad kunde en Mand og en Haandlanger udføre Arbejdet i mindre end en Dag; og man naaede endnu videre. Ved Hjælp af en horisontal Savmaskine bragte man tilsidst Tiden ned til 4 à 5 Timer.²

Dette er en smuk Fremgang, og der er formentlig ingen Tvivl om, at Classen gjorde Meget, for at Tekniken paa Frederiksværk kunde udvikles. I saa Henseende er det af Interesse, at *Falster*, naar han fortæller om de mange mislykkede Forsøg paa at faa forskjellige Industrier i Gang paa Frederiksværk, stadig opstiller som et af Classens Motiver Tanken om, at Værkets Arbejdere derved kunde »profitere i Lærdom«, »øves i adskillige dem hidtil ubekjendte Ting« o. s. v. Heri ligger da formentlig ogsaa Classens Berettigelse til at kalde Frederiksværk »en lærerig mekanisk Kunstskole for at opklække nyttige Kunstnere og Professionister«,³ og Skolen var ikke lille, ti i den bevægede Krigstid i Marts 1762 beskæftigede Frederiksværk over 300 Arbejdere foruden

de hoveripligtige Bønder, og i December 1782 sysselsatte det efter et da optaget »Sjæle-Register« i Alt 235¹ nemlig:

I Metalstøberiet	10 (heraf 1 Lærling)
I Jernstøberiet	10
I Boreværket.....	5
I Drejeværket	15 (heraf 1 Lærling)
I Hammer- og Smedeværkstederne..	34 (heraf 3 Lærlinge)
I Krudtværket	37
Tømmerfolk.....	42 (heraf 13 Lærlinge)
Murere.....	26 (heraf 3 Lærlinge)
Stenhuggere, Stenborere og Voldsæt- tere	12
Plantører	6 (heraf 1 Lærling)
Hjulmænd	4 (heraf 2 Lærlinge)
Bødkere	11 (heraf 6 Lærlinge)
Rebslagere	1
Materialkudske	3
Møllere	2 (heraf 1 Lærling)
Bryggere	4 (heraf 1 Lærling)
Skovbetjente	2 (heraf 1 Lærling)
Kirurg og kemisk Laborant.....	1
Skoleholder	1
Adskillige (Værtshusholder, Bager, Sko- mager, Skræder, Tobakshandler) ..	5
Kontorbetjente	4
	235 (heraf 33 Lærlinge)

Tiden medførte imidlertid, at en stor Del af, hvad der forsøgte paa Frederiksværk, kun blev Projekter, der kostede mange Penge uden at bringe noget Resultat, og *Falster* kan da ogsaa berette, at Classen »havde haft saa mange Prøver paa falske og egennyttige Projektmagere, at han kjededes ved de Fleste«. Han blev altsaa træt, men at han begyndte paa saa Meget, viser formentlig, at han, som rimeligt er, ikke selv har haft den fornødne tekniske Kritik. Hans tekniske Kundskaber have formentlig været begrænsede. Med Hensyn

til Indretningen af Krudt-Stampemøllen henviser Falster til Belidors *Architecture hydraulique*, og det er kun med Hensyn til Metalblandingen, at Falster atter og atter omtaler Classens store Viden. Naar han her meddeler, at Classen satte det norske Kobber øverst, kan der imidlertid gjøres opmærksom paa, at denne Dom allerede findes i Saint Remys *Memoires d'artillerie*.¹ Classen har utvivlsomt gjort en stor Mængde praktiske Forsøg, men han har næppe haft noget virkelig videnskabeligt Grundlag at bygge paa, og hvad endelig hans rent mekaniske Kundskaber angaar, har Forholdet næppe været anderledes. Men Classen skal jo heller ikke ses i Belysning af de strenge Videnskaber; han er den utrættelig Foretagsomme, den store Arbejdsgiver.

Hvorledes det i det Hele stod til med de mekaniske Kundskaber paa Frederiksværk, kan formentlig ses af Følgende: Da der i 1769 var anlagt et Jernstøberi paa Frederiksværk, vilde Classen, der tidligere kun havde støbt Metalkanoner, ogsaa støbe Jernkanoner. Fem saadanne kom til at foreligge, og til Udboringen af deres Lerkjærne blev der konstrueret et perpendikulært hængende Boreværk, som sattes i Bevægelse af 12 til 16 Mand, og af Kraft var der nok i det. Borestangen, der var en 4 Tommer tyk Jernstang, drejede sig, naar der bores, som om den var udglødet, men Lerkjærnen kunde den ikke faa Bugt med. Apparatet var med andre Ord ubrugeligt, og Resultatet blev, at Forsøget opgaves. Kanonerne bleve omsmeltede, og Classen forsøgte aldrig oftere at frembringe Jernkanoner. Lignende Vanskeligheder viste sig to Aar senere, da de til den algierske Expedition bestemte Metalmortere vare under Arbejde. Det gjaldt om at faa Dødhovederne, der vare en

massiv Masse fra 16 til 24 Tommer i Gjennemsnit, afskaarne, og hertil konstrueredes da en Maskine, men den brugte 50 à 60 Timer, ja undertiden længere Tid til at afskære et Dødhoved. Den maatte derfor kasseres, og en anden blev konstrueret, ved hvilken man naaede til at faa et Dødhoved afskaaret i 20 à 24 Timer, hvad der jo var et ikke ringe Fremskridt, men desuagtet frengaar det formentlig heraf, at man kun bevægede sig langsomt fremad gennem forholdsvis primitive og absolut kostbare Forsøg.¹

Det var Mester *Andreas Sorge*, der indrettede det perpendikulært hængende Boreværk, og med Hensyn til Bygningen af Dødhoved-Afskæremaskinen hedder det, at Classen overlagde med »Getmester *Henrik Hornhaver*, Bygmester *Niels Hawreberg* og Smedemester *Johan Mathias Wigandt*«. ² Det er altsaa disse, der væsentlig maa betragtes som Frederiksværks Teknikere, og Hornhaver († 1774) har muligvis været særlig fremtrædende, ti hans Slægt slog Rod paa Frederiksværk, i tre Generationer var der Støbemestere ved det af dette Navn.³ En væsentlig Hjælp har Værket formentlig ogsaa haft i Familien Juncker. Peyremberts Boremester fra Strasbourg *Johan Lorentz Juncker* blev hos Classen, og saa højt sattes han, at han af Staten aarlig oppebar en Gage paa 300 Rd., som hans 3 Sønner efter hans Død (1768) søgte at faa overført til sig, hvilket dog ikke lykkedes. Med Ansøgningen fremsendtes en Række Kanontegninger af Sønnen *Johan Samuel Mikael Juncker* († 1812), og en Række lignende haves i Artilleriets Bibliotek. Han blev Mester i Boreværket efter sin Fader, og her arbejdede i 1782 ogsaa hans to Brødre *Isak* og *Hans Peter Juncker*. Den Sidste († 1819) blev senere Mester i Værk-

stedet. Isak Juncker døde i 1786. Fra Samuel Junckers Haand haves foruden de tidligere nævnte Tegninger, i Artilleriets Arkiv en haandskreven Bog, der indeholder forskjellige tekniske Opskrifter.¹

Det er, som man ser, kun lutter praktisk uddannede Følk, der var Classens Raadgivere, Videnskaben spillede endnu ingen Rolle. Alt indhylledes i en faglig Hemmelighedsfuldhed, og det er saare betegnende for Tiden, at da Classen i 1765 ansøgte om at maatte blive løst fra sin Ed om at hemmeligholde den Peyrembertske Boremaskines Konstruktion, der faktisk ikke længer var nogen Hemmelighed, faar han intet klart Svar; Afgjørelsen blev udsat.² Kun en Gang synes Videnskaben at træde frem paa Frederiksværk, og det er, da de ulykkelige algierske Morterere skulde støbes for anden Gang. Ved denne Lejlighed beordredes Professor *C. G. Kratzenstein* og Justitsraad *F. H. Müller*, Porcellænsfabrikationens Grundlægger her i Landet, til Værket for at paase Metallets Blanding og Mørsernes Støbning, men *Falster* har ikke meget tilovers for »disse lærde Mænd«. Mærkeligt er det ogsaa, at først 30 Aar efter forelægger Müller Videnskabernes Selskab en Afhandling om Bronzens Anvendelse til Kanonstøbning.³

Under saadanne Forhold maa det siges, at Frederiksværk i teknisk Henseende ikke har staaet tilbage. Det har paa bedste Maade søgt at gjøre Fyldest, og dette Indtryk styrkes ved at se hen til Forholdene ved Moss Kanonstøberi. At de ikke vare gode, lededes man alt til at antage ved at høre om de som Regel slette Kanoner, som Værket leverede, og at denne Antagelse er rigtig, ses af en lang Skrivelse af 23. Februar 1789 fra Etatsraad *Bernt Anker* til Generalitetskollegiet. Anker og Wærn, skriver han, anlagde og drev Værket i Moss,

»uden at de nogensinde havde set hine oplyste Nationers [d. v. s. Englands, Frankrigs og Sveriges] Kanonstøberier, uden at de havde læst de fortræffelige og lærde Afhandlinger, som man finder i mangfoldige Skrifter, om Kanonstøberiers Indretning og muligste Forbedringsmaader, og uden at de forstod at anstille Forsøg, om deres Kanon-Massa kunde under Behandlingen udholde Prøve eller ikke«. Men derfor blev Kanonerne ogsaa slette, hvoraf igjen fulgte, at Værket i 1776 maatte opgives med en Gjæld paa ikke mindre end 300,000 Rd. Etatsraad Anker maatte overtage det for, som han siger, »at redde en vigtig Del af min Families Formue«, og hans lange Skrivelse gaar ud paa at vise, at Værket under ham er blevet sat i Stand efter de bedste udenlandske Mønstre, saaledes at det nu leverer »usprængelige Kanoner«¹.

Godt og vel en Menneskealder var der altsaa hengaet, inden de i Udlandet vundne Resultater med Hensyn til Støbningen af Jernkanoner banede sig Vej her til, og det tør vistnok antages, at vi i de fleste andre Fag stod lige saa langt tilbage. 1771 hedder det om Kjøbenhavns Guldsmede: »de have ikke og ville ikke være sig om bedre Indretninger og Værktøj til at kunne i kortere Tid og med mindre Besværlighed gjøre smukt Arbejde«; i 1772 udtales det om de Mænd, der forestod Landets forskjellige Fajancefabriker: »Blot Lykke og blind Erfarenhed er deres eneste Vejledere; de ere uden al teoretisk Indsigt og vide maaske næppe, at saadan Indsigt er til«, og i 1784 fremkommer en lignende Dom med Hensyn til den norske Jernværksindustri: »Erfarenhed har længe nok vist, at Norge har for det Meste haft Mangel paa gode Mestere saavel Masovn-Mestere som især paa duelige Hammersmed-Mestere, da de sidste have

ved deres Ukyndighed til Værksejernes store Tab forødet Kul og Jern for mange Tusinde Rdlr.«¹

Under saadanne Forhold er det naturligt, at de ledende Mænd, der ønskede Industrien i Danmark fremmet, ogsaa maatte ønske en Strøm af dygtige udenlandske Industri-drivende ført ind over Landet, og naar Jfr. *Biehl* næppe med Urette skriver, at den ældre *Bernstorff* »vilde være Danmarks Colbert«², har naturligvis han specielt maattet søge at formaa fremmede Industridrivende til at komme hertil. Intet var i hans Øje godt, siger Jfru *Biehl*, som ikke var forarbejdet af franske Hænder. Hun ved da ogsaa eksempelvis at berette, hvorledes han forskrev en fransk Hattemager, »som fik 30,000 Rd.s Forskud og efter tre Áars Forløb gik bort med, hvad han havde«,³ og denne Historie er væsentlig sand. Hattemagerens Navn var *Douillac*.⁴ Men derfor tør det ikke slaas fast, at den ældre *Bernstorff* hensynsløst begunstigede Udlændinge paa de Danskes Bekostning.* I sin allerede tidligere berørte store Forsvarsskri-

* I Kommercekollegiets tyske Privilegieprotokol for Tiden fra 1752 til 1771 findes Privilegier for følgende franske Industridrivende m. m.: 1754. *Jean Louis Fontanes*, Bager; — 1755. *Jean Simon Nagant*, Tobaksfabrikant; *Antoine Nardot*, Handel med udenlandsk Porcelæn m. m.; — 1756. *Douillac*, Hattemager; Boghandler *Claude Philibert*, Udsalg af Papir; *d'Argau*, Bager; *Jean Pierre Cathala*, Kammager; *Jean des Cottés*, Knivsmed; — 1757. *Jean Etienne Bourguet*, Handskemager; *Pierre Frontin*, Klædefabrikant; *Jean Valentin Poirié*, Silkefarver; — 1758. *Jean Pierre Gandil*, Tobaksfabrikant; *Desamaison*, Uldvarefabrikant; *Theodore Landré*, Uldvarefabrikant; — 1759. *Jean Pierre Periard*, Garver; — 1760. *Jacques Debanc*, Bager; *Verri & Gallice*, Tilvirkere af lakeret Papir; — 1763. *Jacob Bonté*, Tøjmager; — 1767. *Daniel Renaud*, Handskemager. — Herved er endnu at mærke, at *Theodore Landré* og *Jacob Bonté* siges at være fra Berlin. I det Hele er den tyske Indvandring stadig langt større end den franske, men

velse af 22. September 1766 hævder han, at hans Princip er »que circonstances égales les Naturels du país méritent d'avoir la préférence sur les étrangers«, og der er Grund til at tro, at dette er alvorligt ment.¹

Det er vel sikkert, at Bernstorff aldrig lærte Dansk, men heraf kan navnlig paa den Tid Intet slttes, medens det paa den anden Side kan bevises, at han ikke blindt indlod sig paa enhver Tanke om at overføre en udenlandsk Fabrikation til Danmark; han udtaler sig saaledes imod Porcellænsfabriker, der formentlig »koste et Land mere, end de gavne«. ² Men forøvrigt maa det med hans ovenfor anførte Citat for Øje vel erindres, at paa Industriens Omraade have Betingelserne sikkert sjældnere været saa lige overfor Spørgsmalet: Dansk eller Fremmed, som maaske paa andre Omraader, og i høj Grad oplysende er det at se, at den yngre Bernstorff her væsentlig optræder som sin Farbroder. Han er saaledes imod Tanken om Indfødsretsloven. Den vilde formentlig fordrive de tyske Industridrivende fra Landet* og herved gjøre de danske

til rettelig at bedømme den ældre Bernstorff's Stilling i saa Henseende maa der tages Hensyn til meget mere end de Industridrivende. Det er paa denne Tid, at ikke alene Metalstøberne *Peyrembert* og *Pierre Gor*, Porcellænsfabrikanten *Louis Fournier* o. s. v. holde deres Indtog her i Landet, men ogsaa Billedhugger *Saly*, Arkitekt *Jardin* o. s. v. Ogsaa før det Bernstorffske Tidsrum var der imidlertid Franskmænd i Danmark, i industriel Henseende kan saaledes nævnes Handskemagerne *Daniel Derlon* (1742) og *Jean Pierre Voyer* (1749), Tobaksfabrikant *Jacques Menadier* (1748), Bager *André Fesquet* (1749), Kalkfabrikanterne *Antoine Bonfils* og *Felix du Sart* (1729) o. s. v., ikke at tale om de endnu tidligere indkomne franske Reformerte.³

* I sin endelige Skikkelse indeholder Indfødsretsloven af 15. Januar 1776 en Bestemmelse om, at lige med Indfødte skal agtes: »De fremmede Fabrikører, Kunstnere og Mestere, som til et og andet nyt Anlæg kunde i Vore Stater behøves«.

Fabriker, der betragtedes som kun daarlige, endnu daarligere ¹, og han giver da ogsaa, for at tage et konkret Exempel, den første Anledning til, at de to Maskinkonstruktører Bonafort og le Brun indkaldes hertil. Forøvrigt maa det bemærkes, at *A. P. Bernstorff* kun meget kort er Første-Deputeret i Kommercekollegiet, kun i nogle Maaneder (1772—1773). Efter ham kom Kammerherre *Gregers Juul* (1773—1776), og heller ikke han blev længe i Stillingen, men saa kom *E. H. Schimmelmann*, der var Første-Deputeret i ikke mindre end 28 Aar (1776—1804) og Kommerceminister til sin Død (1831). Personerne skiftede, men Principerne bleve i den her omhandlede Periode væsentlig de samme, dog med Afskygninger, som vi ikke her skulle komme ind paa.²

Fra Udenrigsminister *A. P. Bernstorff* modtog Kommercekollegiet en den 3. Marts 1776 dateret Memoire fra de franskfødte Mekanikere *Camille Bonafort* og *Jean Baptiste le Brun*, der havde Bolig i Rastatt, hvor de vare i Markgreven af Baden-Durlachs Tjeneste. Memoiren var skreven paa Fransk, og i den tilbyde de Kongen af Danmark at ville oprette *un cabinet mecanique* med 100 Modeller navnlig af Manufakturvare-Maskiner; ønskedes det, vilde de ogsaa levere Maskinerne i virkelig Størrelse. Dette førte til videre Forhandlinger, og den 19. Januar 1777 kom de efter Indbydelse hertil. Man indlod sig med dem, og ved kongelige Resolutioner af 10. og 19. Marts s. A. blev der tilsagt dem, at naar de havde leveret den første hos dem bestilte Maskine og denne befandtes forsvarlig, skulde de foruden Betalingen for den erholde Titel af kgl. danske Maskinister samt en aarlig samlet Pension for Livstid paa 1000 Rd. I Rastatt gjorde de da en Kalendar, som kom

hertil i Begyndelsen af 1778, og nu fik de foruden Betalingen (4,500 Rd.) deres Pension og Titel, der imidlertid, da det kom til Stykket, ikke tilfredsstillede dem; de søgte, men forgjæves, om Kaptajnstitel og Ret til at bære Uniform. Derefter bestiltes en Presse hos dem, den skulde fuldende den Appretur, som Silketøjet fik i Kalendareren, men den blev ikke funden fyldestgørende, i hvilken Anledning Dhrr. Mekanikere vrededes saare, men faa Aar efter (d. v. s. 1785) havde de helt udspillet deres Rolle, deres Kompagniskab hævedes, og fremmede Fødringshavere gjorde Arrest i deres Pension.¹

Det Hele var et for Landet kostbart Styverfænger, der imidlertid klart oplyser, hvor langt vi herhjemme maa have været tilbage navnlig i mekanisk Henseende, og Classens Fortjenester ved at grunde og opretholde Frederiksværk voxte ikke saa lidet ved den Belysning, som dette lykkelig gennemførte, virkelig store danske, mekaniske Etablissement her ved kommer til at staa i. Og hvor taknemlig Datiden i Virkeligheden var, kan bl. A. ses deraf, at man ytrede en endog levende Tilfredshed med de gode Smaaprodukter, som forfærdigedes af to Klejnsmede, *Peter Vilhelm* og *Niels Sørensen Borum*. Foruden forskellige kirurgiske Instrumenter forfærdigede Vilhelm, som Kommercekollegiet skriver, »efter troværdige Attester« en Del Redskaber til Silke- og Uldenfabrikerne ligesom endelig en Magnet, som Landhusholdningsselskabet belønnede med en af sine højeste Præmier, ja som endog kom paa Kunstammeret. Han døde før 1790.² — Borum († 1792) gjorde bl. A. Søbarometre af Jern, og ogsaa han hædredes af Landhusholdnings-

selskabet; han fik dets Guldmedalje for en af ham udført Maskine til Portrætters Udarbejdelse i Elfenben.¹

Det har været dygtige og stræbsomme Mænd, men nogen større Betydning kan der næppe tillægges dem, og det er derfor næppe ganske berettiget, naar Fr. Thaarup bebrejder endog Videnskabernes Selskab, at, »da den udmærkede Mand i sit Fag, Smeden Borum, døde, blev hans Minde ej paa nogen Maade erindret«. ² Den danske Metalindustri stod ikke paa noget højt Standpunkt, men dette vilde Alle ikke se, skjøndt det oftere blev sagt dem, saaledes som 1786 i et lille Skrift af Normanden *Andreas Bull*, der 1796 døde som Politimester i Kristiania. »Vore Metal- og Jernfabriker«, skriver han, »ere i en meget slet Forfatning«; det meste Gørtler-, Kobbersmed-, Blikkenslagerarbejde, som behøvedes her i Landet, indførtes, siger han, og hvad der gjordes her, var ikke godt.³

Som ovenfor nævnt maa en af Grundene hertil søges i den mangelfulde Kjendskab, man her i Landet havde til al mekanisk og teknisk Teori*, men selvfølgelig var der ogsaa

* I Fortalen til *H. J. Krebs*: *Begyndelsesgrunde i Mekaniken* (Kbhvn. 1802) siger Oversætteren: »Min Faders Anmodning om at skulle oversætte hans Mekanik var mig saa meget kjærere, da vi i denne Videnskab endnu ikke have nogen Lærebog for Begyndere. Krafts klassiske Værk undtagen ejer Danmark saa godt som intet egentligt mekanisk Skrift«. — *Jens Krafts* »klassiske Værk« var ikke mindre end 40 Aar gammelt (I. Forelæsninger over Mekanik, Sorø, 1763; II. Forelæsninger over Statik og Hydrodynamik, Sorø, 1764). Ved Siden af dette havde kun Overlærer ved Metropolitanskolen *H. Chr. Lindrups* Oversættelse af *Joh. Georg Büschs* »Mathematik zum Nutzen und Vergnügen des bürgerlichen Lebens«. Oversættelsens første Del kom i 1798, den anden i 1802. — Allerede 1757 klagedes der stærkt over, at kun »Faa hidindtil havde vidst noget Ret i« de matematiske Viden-

andre Hindringer, og i saa Henseende kan det da nævnes, at de forskjellige Lavs Eneret til hver sin Del af den her omhandlede Metalindustri gjorde det meget vanskeligt at trænge igjennem med Forbedringer. Nye Anlæg bleve ofte stansede herved, og karakteristisk er det saaledes, at *F. Falster* kan fortælle, at to af Classen paa Frederiksværk begyndte Forsøg bleve opgivne af saadanne Hensyn, nemlig et Nagelsmederi og et Tøjsmederi. Med Hensyn til det sidste siger han: »men hvortil vilde det nytte, saa længe Isenkræmmernes Fabrik i Jægersborg Dyrehave er til samt Tøjsmedemesterne i Kjøbenhavn, der ved alle Slags Bryderier og Klagemaal stedse vilde besvære sig over Fornærmelser i deres Næringsvej og borgerlige Friheder«. ¹ Naar Raavad her er stillet ved Siden af Kjøbenhavns Tøjsmede, er Grunden hertil utvivlsomt den, at Raavad efter et Privilegium af 21. Marts 1769 fuldstændig maatte betragtes som en Koloni af kjøbenhavnske Lavshaandværkere. De »Amtsmestere«, som lod sig engagere til Raavad, skulde, hedder det, »nyde samme Ret som deres Amtsbrødre udi det Lav, hvor de ere indskrevne, saa længe de svare dertil, hvis Lavsartiklerne tilholde«. ²

Hvor utroligt det end lyder, kommer endelig den Omstændighed til, at der ofte manglede Jern i Kjøbenhavn. Den 8. September 1730, altsaa endnu under Frederik IV, udstedtes der et Forbud mod fremmed Jerns Indførsel i Danmark og Norge, paa det Jernværks-Participanterne i

skaber (Ringe Tanker om Landvæsenet, Tarvelighed og nyttige Fabriquer, 1757, S. 35), men *Martin Hübners* og *Ulrik Greens* Forsøg paa at skaffe de Industridrivende nogen Kundskab (1765) førte ikke til Noget (se C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, S. 68—70).

Norge desto bedre kunde debitere deres Jern, men dette havde ofte mislige Følger. I Oktober 1753 klager saaledes Oldermændene for Kjøbenhavns Hørkræmmere over, at der er Mangel paa Jern i Byen, og at der for Vinteren »ikkun fra Hr. Gehejmeraad Greve Laurvigs Jernværker hidforventes 400 Skpd., der ikke nær strækker til, hvis Publikum kunde behøve«, og Oldermændene for Kjøbenhavns Smedelav klager i 1754 over, at »Jernværksejerne nu paa 3dje Aar ikke have holdt sig de kgl. allernaadigste Befalinger efterrettelige med at have et tilstrækkeligt Oplag her i Staden«. Og lignende Klager kom hyppigt igjen, ja de existere endnu i 1790, men Følgen heraf var naturligvis, at der oftere gaves Indførselstilladelser mod en for hvert enkelt Tilfælde bestemt Toldafgift.¹ Datiden havde paa Grund af de mange eksisterende Indførselsforbud en virtuosmæssig Færdighed i at smugle², men denne Færdighed har dog næppe strakt sig til en saa massiv Vare som Jern. Fabrikanterne maatte ansøge om at faa Tilladelse til at indføre bestemte Mængder fremmed Jern og derpaa, hvis de fik Tilladelsen, afgive en skriftlig, edelig Revers (det maatte i alt Fald Lars Stub paa Ørholm i 1755) for, »at samme Jern til bemeldte Fabrik og ikke til noget andet bruges«. Stub fik Lov til toldfrit at indføre 300 Skpd. Jern.³

Af Knive, Saxe, Save, Laase m. m., siger *Erik Pontoppidan* i 1759, er der hidtil blevet indført betydelige Mængder »Nationen til største Skade og liden Ære hos Fremmede«, men han haaber, at der ved »den nylig anlagte Smede- og Poleremølle« i Dyrehaven (d. v. s. Raavad) »aarlig skal holdes store Summer i Landet«, og han ser med Glæde, at Smedelavet i Kjøbenhavn »efter offentlig Sammenkaldelse og næsten alle Slags Jernarbejders Forevisning i

udenlandske Prøver har forpligtet sig til at levere deres indenlandske Arbejde lige saa forsvarligt og til samme Pris samt i tilstrækkelig Mængde, naar intet Fremmed indføres.¹ Hans Haab blev imidlertid ikke belønnet. Det merkantilistiske System viste sig ude af Stand til at skjænke Danmark en virkelig levedygtig Industri, og Aar efter Aar mistede det derfor Terræn. Dets kunstige Opelskning af Handel og Industri, der medførte en Mængde trykkende Indskrænkninger og Baand, lod Tanken vende sig andensteds hen, og man kom efterhaanden til den Erkjendelse, at »den første og naturligste Næringsvej bliver uden al Modsigelse Jorddyrkningen og de deraf kommende Produkters Erhvervelse«², hvad der i sine Konsekvenser blev af frigjørende Betydning overfor Industrien.

Den fysiokratiske Teori, der ikke ansaa de ædle Metaller men Jorden for den evigt vældende Rigdomskilde, banede sig Vej, og af Interesse i saa Henseende er det at se, at da det kgl. danske Landhusholdnings-Selskab stiftedes i 1769, var det Maal, som sattes det, fuldt saa meget Handels og Industriens Fremme som Agerbrugets, men der gik ikke mange Aar, før det udelukkende viede dette sidste sine Kræfter.³ Mærkeligt er det forøvrigt, at Præsten *Otto Lütken* allerede i 1758 udtaler, »at en Stat kan drive den Sats for vidt, at Pengene bør blive i Landet, Staten til Fordel og Andre til Svækkelse«. Ja, han var endog af den Tanke, at Forbud og al Forhaabning om Forbud paa fremmede Varers Indførsel maa betages de indenlandske Fabriker, om de nogensinde skal komme til den forønskede og Staten fordelagtige Drift.⁴ Et friere Syn paa alle industrielle Forhold

kæmpede sig efterhaanden frem, og en i 1787 nedsat Kommission, der skulde overveje Alt, hvad der i Henseende til Handelssystemet kunde være gavnligt at anordne, førte til den vigtige Toldforordning af 1. Februar 1797, der væsentlig stillede sig paa et Frihandels-Standpunkt. Den gav Fortidens talrige Indførselsforbud deres Banesaar.¹ Herved maa det dog ikke overses, at *Adam Smiths* epokegjørende Værk *The wealth of nations* var udkommet i 1776, og at dette Skrift, der ser bort fra baade de ædle Metaller og Agerbruget og udelukkende opstiller Arbejdet som al Rigdoms Udspring, hurtigt var udkommen i dansk Oversættelse.² Det var fra England, at den danske Industri modtog et fornyende og foryngende Pust.

Allerede meget tidligt kan det paavises, at engelsk Indfyldelse har gjort sig gjældende i dansk Industri, den ældste danske Møntprægning viser tilbage til England³, men derefter kommer engelsk Paavirkning i teknisk Henseende kun sporadisk for. Mærkes kan det saaledes, at Væverne i Kjøbenhavn midt i det 16de Aarhundrede rekruteredes stærkt fra Skotland, og at engelske Støbere under Frederik II vare travlt beskjæftigede med at fremstille Støbejernskanoner i Norge⁴, men en vedblivende Indvandring af engelske Industridrivende kjendes først i det 18de Aarhundrede. Det er samtidig med, at Kommercekollegiet faar sin endelige Organisation under Grev Danneskjold, at Strømmen begynder, men det er først henimod Aarhundredets Slutning, at den bliver tæt, og da har den, hvad der er ganske naturligt, navnlig grupperet sig om Textilindustrien og den vaagnende Maskinindustri, uden at den dog derfor holdt sig borte fra nogetsomhelst andet

Fag.* Snedkeriet var saaledes fuldstændig behersket af engelske Moder¹, og det danske Samfund paa den Tid kan i det Hele ikke frikjendes for at være grebet af Angloman, hvad der ogsaa skarpt bebrejdes det i 1793, da Regeringen tillader de engelske Læderfabrikanter *Nellthrop & Harris* at anlægge en Papirfabrik paa Ørholm. Englænderne, hedder det i en Artikel, der er overskreven: »Advarsel mod Projektmagere og Vindhandlere«, ere nu blevne »Modefolket«, de ere traadte i Tyskernes Sted, »den herskende Tone skaffer dem Opmærksomhed og Adgang; Understøttelser og Forskud strømme dem imøde«.²

En saadan enkelt Stemme, hvor skarpt den end skreg, kunde dog ikke faa nogen Indflydelse, dertil var de i England paa Mekanikens Omraade gjorte Opfindelser for store, og dertil droges de Fremadstræbende herhjemme med altfor stor Kraft til England. Normanden *Ulrik Green*, der er den Første, der har villet bibringe de danske Industri-drivende teoretiske Kundskaber, besøgte London i 1760, og Professor *Martin Hübner* blev i 1762 Medlem af det stor-slaaede *Society for the encouragement of arts, manufactures and commerce* i London.³ Han arbejdede for et lignende Selskabs Oprettelse i Danmark. I 1763 bevilgedes der

* Følgende næppe fuldstændige Fortegnelse over engelske Industri-drivende fra 1737 til 1792 kan hidsættes: 1737. Rebslager *Peter Appleby*, Silkefabrikant *John Beckett*; — 1739. Klædefabrikant *William Dyck*, Farver *John Smith*; — 1741. Klædefabrikant *Essington*; — 1742. Kaardegehængfabrikant *John Perrott*; — 1743. Garver *Thomas Outerloo*; — 1745. Farver *Eduard Bonshaw*; — 1746. Handskemager *Lovis Joineau*; — 1747. Tobakspibefabrikant *Salomon Burton*; — 1757. Sukker-raffinadør *John Brown*; — 1760. Silkefarver *John Burley*; — 1765. Manchesterfabrikant *John Gordon*; — 1769. Jernstøber *Thomas Potter*;

Landetatens »Modelmager« *Henrik Schultz* Penge »til at gjøre en eller anden nyttig Rejse« i England, og denne Mand fik Aaret efter en aarlig Gage for efter Kommercekollegiets Befaling at bistaa Fabrikanter med Raad og Daad, men heraf kom der intet Resultat; Schultz ernærede sig væsentlig som fysisk og optisk Instrumentmager.¹ Det er først en Del Aar senere, at Englandsrejserne for Alvor begynde, men saa ere de ogsaa desto intensivere. Svenskeren *Jöns Mathias Ljungberg*, der 1780 blev Kommitteret i Kommercekollegiet, opholdt sig for Statens Regning i 2½ Aar i England (1787—1790)², og Mekanikeren *Jesper Bidstrup* var der paa 7de Aar (1787—1793).³ Bevægelsen kulminerede endelig i et fra den danskfødte Fabrikant *Albert Angel* i London indkommet Forslag om systematisk at sende Drengene over til England til Oplærelse, et Forslag, der dog ikke synes at være blevet udført.⁴

Det Kjendskab, der herefter lidt efter lidt udbredtes i Danmark til engelske Forhold og engelske Opfindelser, kunde selvfølgelig ikke holde sig skjult, det maatte paa en eller anden Maade sætte Frugt, og i saa Henseende skal det her særlig nævnes, at Holmens bekendte Fabrikmester *Henrik Gerner* og den mærkelig dygtige Smed *Hans Christensen*

— 1779. Silkefarverne *Hacher & Bentley*; Farver *John Dalton*; Blegemester *John Hamilton Moore*; Traadfabrikant *Nisbeth*; — 1781. Heglemester *Arthur Howden*; — 1784. Strømpævæver *Alexander Mitchell*; — 1785. Snedker *Alexander Bayne*; Garverne *Nelthropp & Harris*; — 1787. Farver og Trykker *Joseph Dalton*; — 1788. Karetmager *Thomas Swinton*; — 1788. Mekanikus *Andrew Mitchell*; Farvefabrikant *William Moir*; do. *James Davenport*; — 1789. Knapfabrikant *William Jones*; Maskinist *John Smith*; — 1790. Mekanikus *Thomas Lucas*; Mekanikus *Samuel Allwood*; — 1792. Mekanikus *Alexander Young*.

Gamst i 1786 vare blevne enige om at forfærdige en »Ild-machine«, d. v. s. en Dampmaskine, der hvis den var bleven udført, vilde være bleven den første i Danmark. Gerner døde imidlertid Aaret efter, og det blev ikke *Gamst*, der gjorde den første Dampmaskine her i Landet, men Skotten *Andrew Mitchell*, der, indkaldt hertil, i Aarene fra 1788 til 1790 byggede en Dampmaskine til Søetatens Ankersmedie paa Holmen.¹ Den blev rigtignok alt Andet end billig og god, men det skulle vi ikke dvæle ved, det Væsentlige er, at her var en livlig Bevægelse for at tilegne sig de engelske Opfindelser, og i saa Henseende er Mitchells Maskine af endog stor Betydning uden Hensyn til dens forøvrigt gode eller slette Egenskaber. Danmark var villigt til at betale endog store Summer for at følge med i Udviklingen; der var Liv og Interesse herfor i en ikke lille Kreds.

Hvorledes stillede nu Classen sig til den her skildrede Bevægelse? Allerede i og for sig skulde man tro, at den maatte være af endog stor Interesse for ham, og desuden have vi ovenfor set, hvilke Vanskeligheder han navnlig paa Mekanikens Omraade havde at kæmpe med, hvortil yderligere kom, at Arresøens Vand langtfra altid var overflødig, alle hans Værker kunde ikke altid gaa samtidig.² Man skulde da ubetinget tro, at han med Begjærlighed vilde have grebet efter enhver ny engelsk Opfindelse, som han kunde bruge, og ikke mindst efter Dampmaskinen, men der foreligger ikke det mindste Spor til, at han i saa Henseende endog blot har sat sig i Bevægelse. Paa Frederiksværk træffe vi, som det synes, i det Hele kun to Englændere, den allerede tidligere nævnte Former og Støber *Lawson* og en ældre Mand *Leichtwilleer*, der i et Par Aar (1787—1789)

arbejdede paa en Skrueskæremaskine, som han dog ikke fik færdig.¹ Ellers synes Alt stille overfor England, og der er heri noget overraskende, noget uforstaaeligt, selv om man vil lægge Vægt paa, at Classen paa den Tid, da den engelske Bevægelse ret faar Kraft, er en ældre og vistnok noget svagelig Mand. Henvisningen hertil kan nemlig ikke staa Prøve, ti han er paa ingen Maade saa gammel eller saa svag, at Interesserne blegne for ham, tværtimod², men Sagen er vistnok den, at han, da Tiden svingede fra den merkantilistiske til den fysiokratiske Lære, svingede med. Fra Industrien vendte han sig, som tidligere antydet, til Agerdyrkningen, og ved den blev han.

Ljungberg skriver 1787 fra London i en Indberetning til Greve E. H. Schimmelmann: »Alle hiesige Nachrichten bezeugen, dass im Fabrikwesen in den Provinzen ungläubliche Schritte und die wichtigsten Erfindungen gemacht werden«. Han er Fyr og Flamme, og han vil bl. A. besøge *James Watt* og hans Kompagnon *Matthew Boulton* i Soho »wegen ihrer Feuermaschine und andere Einrichtungen«. ³ De nyopfundne Maskiner begejstre, og samtidig slaas der oftere paa, hvad vi savne for ret at kunne benytte dem. *Tyge Rothe* ser i Aanden et virkeligt Statsmuseum, hvori »Samlinger af Modeller som den Gernerske og andre ville faa Plads«⁴, og samme Aar som Classen dør, skriver *Fr. Thaarup* med særlig Henvendelse til Videnskabernes Selskab: »Det vilde have megen Indflydelse paa vore Manufaktur og Fabriker, om det betydelige Værk *Description des arts et metiers* med den tyske Oversættelses Tillæg blev oversat paa Dansk«, og han tilføjer: »Endnu et stoltere Mindesmærke vilde Selskabet rejse sig, naar det fik stiftet et Modelkammer, mekaniske offentlige Forelæsninger og en Indret-

ning af Provinsialmekanici«. Thaarup tænker sig saadanne ansatte rundt omkring i Landet, de skulde skaffe »Tegning og Model og Overslag« paa alle Slags mekaniske Redskaber og Anlæg.¹

Der er, som man ser, Opgaver nok, hvis Løsning kunde ægge selv de største Kræfter, og naar derfor Classen forholder sig passiv, maa dette formentlig have en bestemt Grund, og i saa Henseende give hans testamentariske Bestemmelser vistnok en Oplysning, ti undersøger man dem, vil man se, at de lade Industrien træde i Skyggen for Agerbruget. Vi se her helt bort fra Testamentets almindelige filantropiske Tendens. Frederiksværk overlades Prins Karl af Hessen mod en aarlig Afgift, og forøvrigt nævnes Industrien kun, hvor der tillægges Videnskabernes Selskab 200 Rd. aarlig »til to Præmiers Udsættelse for nyttige praktiske Afhandlinger, Hensigt havende til Agerdyrkningens Fremme i de kongelige Stater og til nyttige mekaniske Maskiners Opfinding og Forbedring, der have Hensigt til Agerdyrkning, Fabriker eller Bjergbygning«, men allerede her har Agerbruget Overvægten, og Forholdet afgjøres endelig fuldstændig derved, at Testamentet paabyder Oprettelsen af »et Seminarium eller Agerdyrkningsskole«. Der er altsaa uimodsigelig hos Classen en lignende Svingning som i Landhusholdningsselskabet. Hans Interesser koncentrere sig lidt efter lidt om Agerbruget, men til Oplysning om hele Tidens Historie er det interessant at lægge Mærke til, at derfor blev Industrien dog ikke Stifbarn. Ligesom Classen betænkte Agerbruget, saaledes betænkte nemlig *Niels Lunde Reiersen* kun i endnu rigere Maal Industrien, og hans Død og Testamente er omtrent samtidig med Classens. Han dør

den 20. Juli 1795, og hans Testamente er af 30. Marts 1793.¹ I denne Sammenhæng skulle vi imidlertid ikke undlade særlig at henlede Opmærksomheden paa, at disse Datoer ere noget senere end de samme for Classens Vedkommende, saa at der er en Mulighed for, at nogle allerede tidligere citerede Ord i dennes sidste Villie her kunne have øvet Indflydelse. Efter et Ønske om, at den af Testator skabte Stiftelse maa blive gjort saa almindeligt bekjendt som muligt, hedder det nemlig, som allerede tidligere anført, at »saadan Kundgjørelse kunde maaske bidrage noget til at opmuntre flere patriotisksindede til nogen Slags Efterfølgelse, ti Erfarenhed lærer, at mange nyttige Ting blive ofte uden Iværksættelse af Mangel paa de Slags Exempler, der kan opvække Attraa og give Emulation til at stifte noget nyttigt og gavnligt for det almindelige Bedste«.

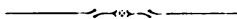
Det er selvfølgelig ingenlunde vist, at Classens testamentariske Bestemmelser til Fordel for Agerbruget har fremkaldt Reiersens Testamente til Fordel for »Manufakturvæsenets og Industriens Udvidelse og Forøgelse«, men en Mulighed i saa Henseende synes at kunne være tilstede, og skulde den end briste, staar det fast, at de to her nævnte, store og betydningsfulde Testamenter danne en glimrende Overgang fra en Tid, i hvilken Staten med tvingende Haand, ved Forbud, Privilegier og Monopoler, troede at kunne skaffe Landet den Dynge dødt Metal, som den Gang betragtedes som al Rigdoms Kilde, til en Tid, i hvilken Arbejdet med Rette opstilles som alle Værdiers væsentlige Faktor. Statens Alt opslugende Princip forsvinder, Individet træder frem, ti Arbejdet er uimodsigelig Individernes Gjerning, og den herved begyndte, i sine Konsekvenser fuldstændig revolutionære

Fremmarsch støttedes i ikke ringe Grad af de nævnte Testamenter.

To betydelige Formuer stilledes ved dem til Disposition for Løsningen af økonomiske Formaal, overfor hvilke Staten hidtil havde været enebestemmende; de brød derved dennes monopoliserede Stilling, ja skabte ligesom en Stat i Staten. Der var nu Hjælp at faa andensteds end hos denne og Støtte at opnaa for andre Teorier end dennes. Ja Reiersen stiller sig paa en Maade direkte i Opposition mod det herskende Regimente, idet han bestemmer, at hans Fond til »ingen Tid maa være undergivet eller henhøre under noget Kollegium, Departement eller kongelig Indretning enten med Foranstaltninger, Ordres, Revision eller Andet«, medens Classen kun udtaler, at de paa hans Godser værende Bønders Hoveri skal bestemmes »endog mildere end Love og Forordninger foreskrive«.

Der er Forskjel i Udtrykkene, som der er Forskjel i Formaalene, men i Et mødes de: i Bestræbelsen for at fremme Arbejdsomhed og Vindskibelighed, og i saa Henseende have de to Testamenters Bestemmelser været af den allerstørste Betydning for hele vort økonomiske Livs Udvikling. De to Testatorer skulle nu og i Fremtiden erindres med Taknemlighed som Samfundets Velgjørere; men her maa vi have Lov til særlig at mindes Classen, ti hans Testamente er ikke blot det ældste og derved banebrydende, men ogsaa det, der har de videste Grænser for en i dybeste Betydning samfundsvigtig Virksomhed. Danmarks industrielle Udvikling er ikke særlig draget frem i det, men desuagtet er den baade direkte og indirekte bleven støttet ved det,

og det skal her til Slutning tilføjes, at naar Frederiksværk efter Classens Død glider tilbage fra sin tidligere store Betydning¹, kan dette ikke tilregnes ham. Det staar i væsentlig Forbindelse med Danmarks da indtrædende skjæbnesvangre økonomiske Tilbagegang, men en nærmere Paa-visning heraf hører ikke til nærværende Skildring.

BILAG.

I.

1750, 3 April. Skrivelse fra J. F. Classen til Landetatens Generalkommissariat om Udlaan af 8000 Kanonkugler.

Höy- og Velbaarne, Höyædle og Velbaarne, Naadige og Höybydende Herrer!

Siden det allernaadigst har behaget Hands Mayst. at tillade det Höylovl. Gen. Commissariat at laane Dhrr. Ancker & Wærn af Tøyhuset 4000 24 pundige og 4000 12 pundige Canonkugler, imod at de tilforpligtede sig samme sidst udi forestaaende Augusti Maaned lige saa forsvarlige at igienlevere, tager ieg mig den Friehed som Dhrr. Ancker & Wærns Medinteressent Underdanigst at forlange at mig fornævnte 8000 stk. Canonkugler maatte imod mit Beviis saa længe blive udleverede, indtil Dhrr. Ancker & Wærn Deres derfor kunde indsænde. Jeg har den Ære at være

Naadige og Höybydende Herrers
Kiöbenhavn d. 3 Apr. Underdanige tiener
1750. Johan Frideric Classen.

Geh. Ark. Landetatens Generalkommissariat, indkomne Sager 1750, April Nr. 4.

2.

1755, 3 Oktober. Skrivelse fra J. F. Classen, hvormed han sender Generalkommissariatet en Ansøgning.

Höy Velbaarne, Naadige, og Höybydende Herrer!

Ved at insinuere Deres Excellence og Höybydende Herrer hoslagde allerunderdanigste Memorial udbeder ieg mig tillige et

nyt Kiændetegn paa deres sædvanlige Protection ved at forestille Hans Mayst. Indholden af min allerunderdanigste Ansøgning, hvilket skal paa nye forpligte mig til at igientage mine gamle Forbindtligheder og at forøge dem med underdanigst Forsikring om, at ingen kand være med større og respectueusere Taknemlighed end Jeg Deres Excellences og Höybydende Herrers
underdanigste tiener

Kiöbenhafn d. 3. Octbr. 1755.

J. F. Classen.

Geh. Ark. Ldetatens Generalkom. indk. Sager 1755 Oktbr. Nr. 4. —
Paa Skrivelsen staar »befahlet at bortlægges«, s. herom ovfr. S. 47.

3.

1756, 27 August. Kontrakt mellem Landetatens Generalkommissariat paa den ene Side og J. Fabritius samt J. F. Classen paa den anden Side om Levering af Krudt.

Efter Kongl. Allernaadigst Resolution af 25de Aug. h. a. have Vi med Interessenterne paa Friderichs-Værck her i Sædland, ved den hidindtil saa kaldte Agath Mølle DHrer Etats-Raad Fabritius og Cancellie-Raad Classen sluttet følgende Contract angaaende een paa bemeldte Værck anlæggende Nye Krud Fabrique og Krudet, som derfra til Allershøystbemelte Deres Kongl. Majts. Tieneste, skal leveres, neml.:

1. Da det Allernaadigst haver behaget Deres Kongl. Majtt. til Etats Raad Just Fabritius og Cancellie-Raad Classen, at skiencke og overlade den saakaldte Agath Mølle, for der en Krud Fabrique at anlægge, saa forbinde bemelte Etats-Raad Just Fabritius og Cancellie-Raad Classen sig med Allerførste og saasart den Kongl. Concession Dem vorder udfærdiget, med denne Krud Fabriques indretning at begynde, og den uden ophold at bringe i den stand, at derpaa Aarligen, saavel til Deres Kongl. Majts. Land Etats tjeneste som til particulier inden- og Udenlands forhandling, kand forsvarligen forarbeydes og forfærdiges 4 à 5000 Centner Krud og bestandig at holde den i fuldkommen stand

og Gang, saafremt De den Dem derpaa Allernaadigst meddeelte Concession vilde nyde godt ad, med mindre de icke et saa stort quantum skulde kunde afsette eller og een eller Anden ulyckelig hændelse derudi skulde gjøre Hinder, som De dog, saa snart mueligt kand være, skal lade reparere og istandsætte.

2. Til Deres Kongl. Majts. Land Etats fornødenhed skal De Aarlig paa bem.te Fabrique lade forarbejde Et Tuusinde Centner Krud, hvoraf de 800 Centner skal være Canon Krud og de 200 Centner Mousquet og Pistohl Kruud, hvilcke 1000 Centner Krud De forsvarligen efter den Satz som hidtil haver været ordonneret, neml. til hver Centner Krud 80 R vel luttred Salpeter, 10 R Svovel og 16 R Kull skal forarbejde og Korne hver efter sit Slags.

3. Salpetren til disse 1000 Centner Krud, og hvormeget ellers til den Kongl. Land Etats tieniste behøves, leveres Interessenterne saaleedes, som den i det Kongl. Magazin findes:

Hvilken Interessenterne for egen Regning saa forsvarligen lade luttred, at den Krudet saa skadelig Salt og Anden Ureenlighed aldeeles derfra Separeres: Og at det skeer, skal Interessenterne være forbundne den af Dem luttrede Salpeter Cheffen af Artilleriet, eller hvem hand dertil maatte committere, paa forlangende at foreviise.

Men siiden der paa Salpetren, naar den vorder luttred, altiid er nogen afgang, saa skal af den i Magazine værende og til Interessenterne leverende Salpeter gjøres een Prøve af en Kyndig beediget Mand, som General Commissariatet dertil udnævner, i Interessenternes overværelse og 2de af Cheffen for Artilleriet dertil commanderende Officeerers paasyn, som over udfaldet een edelig attest skulde meddeele, hvor efter afgangen paa hver Centner uluttred Salpeter skal fastsættes, og med Interessenterne ved hver 1000 Centner Kruds aflevering liquidation over det imodtagne Salpeter skee. Den Rue Salpeter imodtage Interessenterne her paa Tøjghuset, og den paa Egen Regning og Risiko til Krud Fabriken lade transportere.

4. Den til Krudet behøvende Svovel à 10 R til et Centner Krud, bliver Interessenterne ligeleedes af Deres Kongl. Majts.

forraad leveret vel og forsvarlig luttred, men De lade den her paa Egen Regning og Risico afhente.

5. Kullene à 16 Ø til et Centner Krud levere og forskaffe Interessenterne selv uden nogen Betalning, og skal De dertil indtil viidere bruge gode og afpillede Hasseler, dem forsvarlig brænde og hantere, men skulde et Andet slags end Hassels Kull agtes bedre og deres brug indføres, skulle Interessenterne være forpligtede dem allene at bruge til det til Kongl. tjeneste for Land Etaten leverende Krud, saafremt de ey derved settes udi nogen merkelig større bekostning, end ved at anskaffe de forhen brugelige Hassel Kull.

6. Tønderne til Krudet, levere Interessenterne ligeleedes, af got og tørt Eege træe forsvarligen giorte og med Baand vel forsynede, imod at nyde for stycket, fyrgetiuge og fiire skilling danske, uden afkortning. Og forbinde De sig, Tønderne saaleedes at lade indrette, at hver juste og accurat et Centner eller et Hundrede pund Krud indeholder.

7. Det paa Krud Fabriqven forarbejdende Krud til Land Etaten Tieneste skal De forsvarligen lade Arbeide, Korne og handtere efter den i 2den § fastsatte Satz, at Krudet kand Antages og erkiendes for forsvarligen forArbeidet, Kornet og handteret Krud, og saaleedes at det ved Prøvningen i det mindste kand slaae over 90ve Foed. Prøvningen skeer ved Vercket, førend det derfra enten til Lands eller Vands transporteres, dog icke paa mindre end 150 til 200 Centner hver Gang, med mindre det skeer paa Deres Omkostning, ved 2de af Cheffen for Artilleriet dertil paa Interessenternes forlangende commanderende Officerer, som derover meddeele deres Eedelige Attest. Skulde da Krudet enten til deels eller noget der af icke findes enten vel Arbeidet, Kornet eller handteret, eller icke holde ovenskrefne Prøve, vorder det casseret for Interessenternes Regning, som maae være betænkte paa Andet paa Værcket forarbeidet forsvarlig Krud efter denne § at forskaffe, saafremt De icke vilde være Ansvarlige til ald den skade og Omkostning, som den Kongl. tjeneste der ved kunde liide. Skulde een Anden Prøve maade vorde indført, som dog i alt svarer til den oven-

anførte Krudets styrcke, skal Interessenterne uvegerlig den Antage.

8. Krudet, naar det er prøvet efter forestaaende § og dygtig befunden, skal efter General Commissariate's disposition og ordre leveres enten i Kiøbenhavn eller Cronborg, da Interessenterne i dette fald forbinde sig til det anbefalede quantum paa Egen Risiko og Omkostning til een af disse Fæstninger over Land at lade transportere; Men skulde det Andenstæds i Deres Majts. Riger og Lande henbringes, da ere Interessenterne for bunden det anbefalede Quantum paa Egen Risiko og Omkostning at levere inden Skibs Borde paa et 24 Læsters drægtig fahrtøj, som til den ende til Værcket skal sendes: Saasnart Krudet er inden Skibs Borde leveret, er det, saa vel som transporten for Deres Majts. Risiko og regning.

9. Skulde meere end 1000de Centner Krud til Deres Kongl. Majts. Land Etats Tieneste behøves, forbinde Interessenterne sig til, i hvad accorter og Liverancer De end kand have sluttet og paataget sig, saa meget Krud, som forlanges og paa Værket efter den 1 § kand forarbejdes, at forfærdige og levere paa samme maade og conditioner, som i de forrige §§ for de 1000 Centner er foreskrevet og indgaaet.

10. Derimod love og tilsige Vi paa Deres Kongl. Majts. Vegne, til Interessenterne for hver Centner Krud saa vel af de 1000 Centner, som Aarlig skal leveres, som hvad ellers extra ordinaire til Land Etatens fornødenhed skulle behøves, paa de i de forestaaende §§ anførte Vilkaar Sex Rixdaler og 16 β at betale, og foruden Krud Tøndernes betaling, efter den 6te §.

11. Det af dem leverte Krud skal Interessenterne, naar det efter Omstændighederne og General Commissariatets ordre enten inden Skibs Borde eller i Kiøbenhavn eller Cronborg er leveret og Qvitteringerne fra vedkommende betiente eller Skippere samt de til Prøven commandeerde Officerers attester ere indleverede udi General Commissariatet, uden afkortning vorde Anviist og betalt.

12. Alle ved Værcket sig tildragende ulyckelige hændelser, saa og om een eller fleere Satzer skulde gaae i Luften, ere for In-

teressenternes egen Regning, uden at De derfor enten kand eller maae forlange nogen Hielp eller erstatning.

Til Bekræftelse at denne Contract paa begge Siider i alle maade skal vorde holdt og efterkommet, er heraf 2de eenslydende Gienparter forfattet, hvoraf Interessenterne beholder denne Vores Original og der imod under Haand og Seigl forpligter sig paa Copien, som her i General Commissariatet forbliver.

Khafn, Land Etatens General Commissariat den 27de Aug. 1756.

Deres Kongl. Majts. til Danmark og Norge p. Deputerede udi Land Etatens General Commissariat.

Stürup, Ahlefeldt, Junge, Linck, Braem.

Holm.

Geh. Ark. Generalkommissariatets Kopibog 1756 Nr. 905.

4.

1757, 27. April. J. F. Classen udnævnes til Krigs- og Ammunitions-Kommissær.

Wir F. 5te pp, thun kund hiermit, dass Wir den Wohledlen, Unsern lieben getreuen Johann Friderich Classen zu Unserm General Kriegs- und Ammunitions Commissaire allernädigst bestellet und angenommen haben, jedoch solcher gestalt, dasz er in der Qualität mit Unsern wircklichen Justitzräthen rangiren solle. Thun auch solches pp.

Nach dem Formular für wirkliche Kriegsräthe.

Friedensburg d. 27ten Aprilis 1757.

Geh. Ark. Kriegskancelliets Expeditioner 1757 April Nr. 503.

1757, 18 Maj. J. F. Classen faar den ledigblevne Stykgetmester-Gage og faar med den forskjellige Forpligtelser som Krigs- og Ammunitions-Kommissær.

F. 5tus etc. Vor Bevaagenhed tilforn! Som det allernaadigst haver behaget Os under 27de April at beskikke dig til Vores General Krigs- og Ammunitions Commissaire, saa have Vi nu allernaadigst tillagt dig den ved Vores Stöckgietmester Capitaine Holtzmans dødelige Afgang ledig blevne Besoldning 800 Rdr. aarlig, da Vi allernaadigst befinde, at dette Stöckgietmester-Embede ey meer gøres fornøden, siden Vi fra Vores Undersaatteres private Værker med det til Vores Tieneste fornødne af Metal-Canoner og Mørsere kand vorde forsynet.

Thi paaligger dig som Vores General Krigs- og Ammunitions Commissaire at have nøye Indseende med, at hvis til Vores Tieneste leveres af alle slags Munitions-Sorter, værende sig Metal eller Jern-Canoner, Mørsere, Bomber, Granater, Kugler og Pulver, som fra de af dig og Interessentere allerede indrettede eller indrettende Værker vorder leveret, til bestemte Tiid og af erforderlig Godhed nöyagtig og uden forhaling bliver leveret. Du og Interessentere skal tillige være forbunden og pligtig at holde bestandig saadanne Folk, der ere kyndige til at forrette vedbørlig og upaaklagelig alt, hvis til Støberie og Gietvæsenet henhører, desligeste skal du efter din Eed og allunderdanigste Pligt see derhen og blive ansvarlig for, at hvis Metall til saadant Arbeide forbruges. samme altiid bliver af saa god Egenskab og saa vel formænget, som du dig tilforpligtet haver.

End ydermeere bliver du dertil forpligtet, naar du ved de af dig anstillende nye Forsøg opdager eller opfinder een og anden nyttig Forbedring udi Vores Ammunitions-Væsen til Vores Kongl. Tienestes Fordeel, da at henvende dig med de af dig derover forfattende Forslage til een af Vores Ober-Krigs Secretaires af Vores Land eller Søe-Etat, for saavidt enhvers aller-

naadigst anfortroede Departement vedkommer, hvilken da sligt nærmere kand overlægge med vedkommende Collegio og Artillerie Cheffen, hvorefter Vores allernaadigste Villie efter Sagens Beskaffenhed ved en af bemeldte Vores Ober Krigs-Secretaires skal vorde dig bekendtgiort, til hvilke du ligeleedes udi andre Begivenheder, der hensigter til dette dig allernaadigst anfortroede Embede, indsender dine til Os allerunderdanigste giørende Relationer og af bemeldte Vores Ober-Krigs-Secretairer eller vedkommende Collegier imodtager de fornødne Resolutioner og Ordres. Og ville Vi allernaadigst, at hvis Stöcker og Mörsere samt Bomber og Kugler saavel som Krud af dig og Interessenterne til Vores Tieneste skal leveres under din Foranstaltning og Opsigt, for saa vidt du selv kand være tilstæde, respective skal støbes og forarbeides enten ved Mosse Jern Værk eller ved det af os til Etats-Raad Fabritius og dig til et Canon Støberie saavel som til en Krud Fabriques Jndretning allernaadigst skienkede Friderichs Værk, eftersom Vi ere sindede det nu værende Giethuus udi Vores Kongelige Residentz Stad med Tiiden at anvende til andet Brug.

Ellers skal de ved Giethuset værende Lærlinge Henrich Suhm og Johann Christopher Schröder end videre under din Opsyn forblive og underrettes i alt, hvis til Støbning henhører og dermed kand have nogen Forbindelse. Dermed skeer Vor Villie, Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vort Slott Fredensborg den 18. Maii 1757.

Friderich R.

C. W. Ahlefeldt.

Til

General Krigs- og Ammunitions Commissaire Classen.

ad Gen.-Kommissariatets kgl. Ordre 1757 Nr. 207 (160). Originalen findes i det Class. Fideik.'s Arkiv. — I Krigs-Kancelliets Expeditioner (1757, Maj Nr. 611) findes forskjellige Udkast til ovenstaaende Skrivelse, og i et af disse udnævnes Classen til at være Vores Stöckgietmester; det er altsaa

ikke en oprindelig Tanke at ophæve denne Post. Et kgl. Reskript af 18. Maj 1757 om Sagen findes imellem Gen. Kommissariatets kgl. Ordre 1757 (Nr. 207).

6.

1758, 20 November. Skrivelse fra J. Fabritius og J. F. Classen til Generalkommissariatet, hvormed de fremsende og anbefale et af dem forfattet Kontraktudkast.

Underdanigst Pro Memoria

Som Vi give Os den ære at fremligge indsluttede definitive Conditioner til een allernaadigst bevilgende Contract angaaende Krud og Canoners Liverance fra Fridrics Wærk skeer Vores allerunderdanigste endelige Udladelse,

At i fald os ey allernaadigst forundes Alt og et, hvad vi paa de billigste og antageligste Vilkaar have foreslaget til Hands Maysts. Fordeel og denne vigtige Jndrættnings Haandthævelse, er det Os blott [sic] umueligt at fortsætte een saa vovelig Foretagelse, der udfordrer Fonds, som Particuliers ey kand taaele at tilvejebringe.

Interessenterne frasige sig da allerunderdanigst at drive Værket længere end til den Tid, de af Dem sluttede Contracter uden for hands Maysts. Tieneste ere fuldbyrdede, hvilket er den 1. Novbr. 1759. Fra den tid af ansøge Vi allerunderdanigst, at hands Mayst. vil tiltræde besiddelsen af Fridrics Wærk og allernaadigst udbetale Os de indtil Slutningen af dette indeværende Aar derpaa anvendte Bekostninger, der i alt opløber til 80,000 rdr.; og beregne Vi Os paa denne Maade ey til Fordeel Værdien, af hvad hands Mayst. allernaadigst haver skiænket Os udi de gamle forfaldne Peyrembertske Bygninger. Men alleene den summa Jndretningerne udi reede Pænge haver kostet i fra Augusti Maaned 1756 indtil Decbr. Maanedes Udgang 1758.

Naar dette allernaadigst antages, kunde til lettelse for hands Maysts. Casse bemeldte 80,000 rdr. udtælles udi 2de Terminer nemlig til 11 Decbr. 1759 og til 11 Juni 1760 tilligemed 5 pCto Interesse. Pængene kunde enten tilveyebringes af den militaire Hospitals Casse, der imidlertid kunde opsiges sine paa andre Stæder placerede Capitalier, eller udlaanes af den Kongelige Banque imod een Kongelig Pandte Obligation paa Fridrics Wærk med Jndrettninger og Producter.

Naar saaledes hands Mayst. blev Besiddere af Værket, kunde det maaskee drives med ringere Udgifter, end det kand lade sig giøre for nærværende, da vi maae arbejdes længe og med stor hazard, inden at alleene Jntressen af den indskudte Capital samt reparations Omkostninger kand indhændtes. Det er bekjændt, at Jndrættninger, der af Particuliers giøres af nye, udi Dannemark, føder fleere Vandskeligheder og Jmodstræbelser, end naar det er een Kongelig Foretagelse. Alleene hver Uges Forhalning i de fornødne Operationer udsætter Os for store Tab, og Vi kunde deraf opregne mange. Naar Vaanings Huuse til Arbeyderne og Værkets Mestere og Betientere beregnes, vil den heele Foretagelse opstige til een Fond af 120,000 rdr., inden at Værket kommer i den Forfatning, som det bør at være, uden at det kand befindes, at Jntressenterne af denne summa haver udgivet mindste Skilling enten til Deres Commodite eller Fornøyelse. Udgifterne ere vel endog giorte med den Huusholdning, at de havde kundet stige til dobbelte summer, naar et af mange Actionaires bestaaende Compagnie havde skullet udføre Jndrettningerne.

Vi have da begyndt og fuldført Dem paa hands Maysts. allernaadigste Løfte og Tilsagn om at blive haandthævede og understøttede. Det er til landets Fordeel og Sikkerhed, at Jndrettningerne vedligeholdes. Men det er hands Maysts. Gloire ey at slaae haanden af Jndretterne, ti Souverainens løfter maae være hellige.

Naar alle Foretagelser, der giøres udi landet, og hvortil den Kongelige Gavnildhed har udtælt og endnu daglig udtæller saa mange og vigtige summer, alleene skeer i den hensigt at

populere hands Maysts. Staater og at ernære og beriige Undersaatterne med de vigtige Capitalier, forhen udbetaltes til Fremmede Magters Underdanere, er det da ligegyldigt at vedligeholde een nye Jndretning, der haver creeret Nærings Midler for 500 à 600 Mennesker og besparer Nationen aarlig mange tusende rdr. for de allerførste Nødvændigheder. Skulde det vel med Billighed kunde forlanges, at De, der have bragt een saa vigtig Foretagelse til Fuldkommenhed, uden at falde Hands Maysts.s Casse besværlig, endnu uden tilstrækkelig Understøttning skal bære heele Byrden af dends Vedligeholdelse.

Er det ligesaa høyt at ansee efter Vores lands Omstændigheder og Formue, naar Particuliers gjøre Staats Foretagelser af denne Natur, Vover derudi Tønderguld, Udfinder de dertil fornødne subsidia i de vanskeligste og mangelhafteste Tider, braverer det hele Publici Omdømme, der deels holdt Foretagelsen for chimerique deels temeraire, deels mineux, er det ligesaa høyt at ansee, siger Vi, som naar derudi England og Holland udi de riigere Lande, hvor Penge udsættes for 2 à 3 pCto Jnteresse, af Particuliers gøres Foretagelser, der koster Millioner? Naar dette er overveyet, Døm da Høybydende Herrer, om Jndretterne af saadanne Foretagelser bør sættes udi Rang med Sollicitantere, der tilbettle sig Naadesbeviisninger uden Fortieneste, eller om de bør behandles som nyttige Borgere, der plaiderer for Haandthævelsen af de vigtige og høystfornødne Jndretninger, Deres Industrie haver bragt paa Skuepladsen til Souverainens og Nationens Fordeel og Hæder.

Kiøbenhavn d. 20. Novbr. 1758.

Just Fabritius.

Classen.

Geh. Ark. Indkomne Sager til Landetatens Generalkommissariat 1758, Novbr. Nr. 214.

1760, 28 April. Kongelig Befaling, hvorved Kregome, Vinderød, Brederød og Kassemoses Hoveri henlægges til Frederiksværk.

Stempel

50 Rdlr.

Concession for Interessenterne i Friderichs Værk paa Friderichsborg Amt paa Hoverie af 4 Byer under Friderichsborg og Cronborg Districter samt Frihed for visse Afgifter.

Vi Friderich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmersken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst

Giøre alle vitterligt, at Vi til det paa Friderichsborg Amt beliggende Friderichs-Værks Beste og Opkomst ved Vores Resolution af 21de indeværende Maaned allernaadigst have bevilget og concederet: ligesom Vi og allernaadigst hermed concedere og bevilge 1) at Vore Bønder og Huusmænd i Kregome, Vinderød, Brederød og Cassemosse Byer maae herefter være frie for at giøre Hoverie med andre Vore Bønder paa Friderichsborg og Cronborg Districter, imod at de forrette ligesaameget Arbeide og Kiørsel for bemelte Værk uden Udgift for dets Interessenter, som de ellers vare pligtige ved fornævnte Districter at forrette, dog at disse Byer i øvrigt blive Os forbeholdne: da og den af Os allernaadigst forhen tilladte Kiørsel og Arbeide af Friderichsborg og Cronborg Districters Bønder i Almindelighed til dette Værk fremfor udi Vores Tieneste bortfalder; og 2) at de 146 rdlr. 64 β , som Interessenterne efter Vore allernaadigste Resolutioner af 16 Augusti 1756 og 19 Augusti 1758 aarligen skulde betale vedkommende Bønder til Erstatning for de til Værket overladte Jorder, maae herefter af Vores Cassa gotgiøres og Værket saaleedes for denne Udgift befries. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette, ei giørendes herudi Hinder

eller Forfang i nogen Maade, under Vor Hyldest og Naade.
Givet paa Vort Slot Fredensborg den 28de Aprilis Ao. 1760.

Under Vores Kongel. Haand og Seigl.

Friederich R.
(L. S.)

Alefeldt. M. Rosencrandtz. M. v. Basballe.

N. Langsted.

Efter Originalen. Kongerigets Arkiv. Pakke ang. Frederiksværks Ejen-
domme.

8.

*1760, 29 April. Kongelig Befaling til Generalkommissariatet
angaaende forskellige Forhold vedrørende Frederiksværk.*

Friderich den Femte af Guds Naade, Konge til Dan-
mark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udj Slesvig,
Holsteen, Stormarn og Dytmærskén, Greve udj Oldenborg og
Delmenhorst pp.

Vor synderlig Gunst tilforn! Os er allerunderdanigst bleven
refereret, hvad Interessenterne af Friderichswærk, Etats Raad
Fabritius samt General Krigs- og Ammunitions - Commissaire
Classen under 12te og 14de Dec. a. pr. angaaende deres
sammestæds giorte Indretninger have andraget, og hvad I derpaa
have ladet gelange til Vort Krigs-Cancellie den 18de og 24de
Martii sidstleeden.

Ligesom Vj nu allerede tilforn have ladet Eder bekendt-
giøre, og fremdeeles allernaadigst ville, at bemelte Jnteressen-
tere skal forundes al muelig Soulagement og Hielp, siden

sligt et Værk, der er af saa stor Entendue som dette, ellers falder Particuliers alt for besværligt og farligt at vedligeholde, saa og lettelig kand forvolde Interessenternes totale Ruin: saa finde Vj og i Betragtning deraf allernaadigst for godt herved at anordne, at dette Værk skal paa alle muelige Maader søges understøttet og i fornøden Tilfælde haandhæves som Vores eget Værk og en Jndretning, der er for Vores Tieneste ligesaa nyttig som umistelig. Og Vj ville altsaa i Henseende til Interessenternes foromtalte Ansøgninger hermed allernaadigst have bevilget:

1. at dennem efter begjæring maa gotgiøres de 171 Skth. Kaaber, som de selv have anskaffet og samme dennem betales med 13,745 Rdlr. 56 ^ßd. at de ved Værket færdig liggende og prøvede Canoner ved Vore Baade eller Fartøyer skal hidføres, og at de ellers der færdig havende Canoner, som formedelst Mangel paa Vand i disse tørre Aaringer ey har kundet afdreyes, dog detsuagtet for levendes og dødes skyld maa antages og henlægges for Vores Regning, dog saaledes at dersom en eller anden findes udelig eller maatte komme til Skade, det da gaaer for Interessenternes Regning.

2. ville Vj, at da Vj engang har ladet giøre Prøve, paa hvad Canoner der ere de beste, at det skal have sit Forblivende ved den Composition, som den sidstproberede Canon indeholder, og hvad Afgangen paa de saa kaldede dødhoveder anlanger, da have Interessenterne beviiset, at de nødvendig maa være af den Tyngde, saasom den heele Støbning, der var skeet i den Kongelige Franske Ambassadeurs Overværelse, har maattet omgiøres og foretages paa nye, fordj forbemelte Hoveder har været lettere og ikkun af 2 Skths. vægt. Som Os nu end ydermeere er bleven refereret, at den afdøde Gietmester Capitain Holzmans Composition ikke har været den beste, siden af de Canoner, som han efterlod og som bleve bohrede paa Friderichswærk, ingen er duelig til Vores Tieneste, saa ville Vj allernaadigst ey alleeneste, at Metal Compositionen af den Canon, som sidst har soutineret Prøven, skal tiene til Rettesnor, men at endog afgangen paa Dødhoveder maae blive saa tung,

som fastsatt er. Vj finde det saa meget meere billigt, at Interessenterne vorder herudjnden føyede, siden det dog er vist, at af den afdøde Holzmans fleeste Støbninger ikkuns faae Canoner lykkedes, og at hannem alligevel paa de mislingede Canoner blev gotgiordt Afgangen den meste Tid med 10 pro Cento.

Da nu Udgivterne til Vores Tienestes Befordring gaaer af en Casse og det altsaa kommer paa et ud, af hvilken Fonds de tages, saa ville Vj ogsaa, at omendskiøndt Vores Land-Etat udj et Aar ej just behøver saa mange Canoner p., som kand støbes for 8000 Rdls Arbeids Løn, dog denne Sum af Land-Etaten alleene skal udbetales, hvorimod Friderichswærks Fabrique udj Freds Tider, eller naar Land-Etaten ikke saa høit trænger dertil, skal støbe for Søe-Etaten, naar den dertil leverer Metallen, alt hvad der forlanges, det være sig, hvad det ville, enten Canoner, Mørsere, Hautbizer, Blokke, Skiver eller hvad som helst behøves, alt uden at nyde derfor nogen videre Betaling end de aarlig af Land-Etaten erholdende 8000 Rdlr.

3. hvad den i 1758 forulykkede Krud-Mølle anlanges, da ville Vj for denne Gang, siden Værket er en heel nye Jndrætning, selv taale Skaden deraf og lade gotgiøre de ømbedne 5000 Rdl., men Vj finde ikke for godt at accordere Interessenterne noget for det, som ellers ved denne Mølle imidlertid havde kundet fortienes.

4. ville Vj ogsaa for denne Gang hermed extra ordinarie have tilstaaet Interessenterne de udj deres Pro Memoria af 14. Dec. ømbedne 575 Centner Salpeter til Afgang deels paa det ømarbeidede Norske Krud og deels for Tab paa den fra Tøighuuset annammede og ellers til nyt og gammelt Kruuds Tilvirkning forbrugte Salpeter, men herefterdags bør alting for Annammelsen eftersees, og siden efter intet videre derpaa gotgiøres. Ligesom Vj og

5. da de 160 Centner Svovel ej heller har været af vedbørende bonité, allernaadigst ville, at dennem herefterdags skal leveres god Svovl og gotgiøres nu de paa ovenmelte Quantum samt det ømarbeidede Norske Kruud tilsammen beregnede 88 Centner Svovl til Afgang i Beholdningen.

6. Da nu Interessenterne med mange store og anseelige Bekostninger af egne Midler have anlagt og i Standbragt denne heel nye og nyttige Indretning, og de umuelig have kundet see forud de Vandheld og Fatalités, som dennem ere tilstødte; saa finde Vj allernaadigst for got, at Vort General-Commissariat i Medfør af Vores Ober Krigs-Secretairs, General-Lieutenant Greve von Ahlefeldts paa Vores mundtlige allernaadigste Befaling derhen afladte Pro Memoria, skal straxen uden videre Forhaling foretage denne Sag og i Overeensstemmelse med Vores forestaaende allernaadigste Resolution samme afgjøre saa og over de Ting, som uomgiængelig behøver Vores nærmere Approbation, strax at gjøre allerunderdanigst Forestilling, paa det Interessenterne kand sættes i Stand til at fuldføre og reent at achevere Værket og, som før er melt, være soulageret og hiulpen, samt følgelig høste en billig Nytte og Fordeel af deres farlige Entreprise, saasom dennem, naar det da engang tilfulde er indrettet, da intet videre skal gotgjøres end det, som er fastsatt.

Hvilken Vores allernaadigste Villies Meening Vj hermed have villet Eder bekiendtgjøre til allerpligtskyldigst Efterlevelse; befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slott Christiansborg udj Vores Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn den 29. April Ao. 1760.

Friderich R.

C. W. Ahlefeldt.

Til Land-Etatens General-Commissariat.

Geh. Ark. Kgl. Resolutioner til Generalkommissariatet 1760 Nr. 244.

9.

1760, 16. August. Brev, hvorved A. G. Moltke overdrager J. F. Classen tolv Aktier i det norske Kompagni.

Høyædle og Velbaarne

Høystærede Herr General Kriigs og Ammunitions
Commissaire.

Deres Velbaarenhed erindrer sig Deres mig sub dato Fridrichswærck den 21 Maji a. c. for Tree fjerde Deele af Min

gamle Actie udj det Norske octroyerede Compagnie giorte Tilbud af Tolv Tusinde Rixdaler Cour. og min derpaa den 23 May e. a. givne Svar, at Jeg dermed for saa viit var fornøyet, alleene at Jeg reserveerte mig samtlige Med Interessenters formeerte Plan og nye Indrætning.

Da mand Mig nu afvigte Post foreløbig har forsikkret, at een gammel Actie, hvoraf alle 32 Jndskudder var skeed, mellem dem var andsatt til 16000 rdr, og hver gammel Actie skulde inddeeles i 16 nye Actier, hver à 1000 rdr., Saa accepterer Jeg hermed fuldkommen Deres Velbaarenheds Tilbud for $\frac{3}{4}$ Deeel af Min gamle Actie eller for 12 nye Actier, Tolv Tusind rdr. d. Courant under de tilbudne Conditioner af 21. May a. c., og vil Deres Velbaarenhed forfærdige et Udkast til formelig Appunctuation eller Kjøbe-Contract, saa kand denne efter foregaaende Eftersyhn in duplo expederes og af Os underskrives og een hver til sin Sikkerhed et Exemplar til sig tage. Jeg forbliver med megen Consideration og Estime

Fredensborg	Deres Velbaarenheds
den 16 Aug. 1760.	Tjenstvilligste tiener
	A. G. Moltke.

Til Hr. General Kriigs og Ammunitions Commissaire Claesen
à Frederichwærck.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Et Salgsdokument oprettedes og underskrevet d. 3 Septbr. 1760; af en Paaskrift paa det ses det, at Anker & Wærn deltog i Kjøbet med Halvdelen.

10.

1760, 3 December. J. F. Classen udnævnes til General-Krigskommissær.

Vi Friderich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig,

Holsten, Stormarn, Dytmærskén, Greve udj Öldenborg og Delmenhorst pp. giöre vitterligt, at Vj allernaadigst have antaget og bestilt, saa og hermed antage og bestille Os Elskelig, Velædle og Velbyrdig Johan Friderich Classen til at være Vores General Krigs-Commissaire, dog ikkuns med Rang med Vore Oberster til Hest og til Fods. Thj skal han være Os, som sin absolut og souverain Arve-Konge og Herre lydig, huld og troe, Vores og Vores Kongelige Arve Huuses Gavn og Beste søge, vide og ramme, Skade og Fordærv derimod af yderste Magt, Evne og Formue hindre, forekomme og afværge. J Særdeleshed skal han udi alt, hvis Vi hannem Tid efter anden allernaadigst maatte anbefale, sig flittig og vindskibelig lade finde og bruge, og hvis hannem anfortroet vorder, troeligen forrette, samt sig derudj saavel som udj alle andre Maader saaleedes skikke og forholde som det en ærekiær General Krigs-Commissaire og Kongelig troe Tiener egner, bör og vel anstaaer, og han agter at svare og være bekiendt efter den Eed, han Os derpaa giordt og aflagt haver. Skrevet paa Vort Slott Jægersborg den 3 December Ao. 1760.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Friderich R.
(L. S.)

C. W. Ahlefeldt.

Bestalling
for General Krigs-Commissaire Classen.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv.

II.

1760, 3 December. J. F. Classen udnævnes til Deputeret i Landetatens Generalkommissariat.

Friderich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Hol-

steen, Stormarn og Dytmersken, Greve udj Oldenborg og Delmenhorst pp.

Vor Gunst tilforn! Som Os af særdeeles Naade haver behaget at beskikke dig til yngste Med Deputered udj Vores Land-Etats General-Commissariat dog uden derfor aparte at nyde noget i Gage indtil videre: saa er herved til dig Vores allernaadigste Villie og Befaling, at du dig den dig i saa Maade anbetroede Charge som Med Deputered udj bemeldte Land-Etats General-Commissariat vedbørende paatager og samme efter den forefindende Instruction til Vores Tienestes sande befodring saaleedes forestaaer, som du agter at være ansvarlig til og Vj den allernaadigste Tillid til dig have; befalendes dig Gud. Skrevet paa Vort Slott Jægersborg den 3 December 1760.

Friderich R.

C. W. Ahlefeldt.

Til General Krigs-Commissaire Classen.

Efter Originalen i det Classenske Fideik.'s Arkiv. — Under samme Dato udgik en kongelig Skrivelse til Generalkommissariatet, hvori Udnævnelser meddeltes det, og som derefter fortsætter: »saa er hermed til Eder Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I bemelte General Krigs-Commissaire Classen som Med-Deputeret udj Eders Collegio antage og efterdags de forekommende Sager conjunctim med hannem overlægge og reglere« (Geh. Ark. Kgl. Resoll. til Generalkom. 1760 Nr. 600).

12.

1761, 13 Januar. Kongeligt Skjøde paa Frederiksværk til J. Fabritius og J. F. Classen.

Vi F. 5tus. pp. Giøre Vitterligt: at Vi saa vel ved allernaadigste Befaling af 25 Aug. 1756, som allernaadigste resolutioner af 16de i bemelte August Maaned, 4de Janr. 1757 og 19 Aug. 1758 allernaadigst have skienket og overdraget ligesom

Vi og Allernaadigst herved skienker til Arv og Eiendom, skiøder samt aldeeles afstaar fra os og Vore Kongl. Arve Successores udi Regieringen til Os Elskelig Just Fabritius, Vores Etatz Raad, og Os Elskelige Johan Friderich Classen, vores General-Krigs- og Ammunitions-Commissaire, og Deres Arvinger den os tilhørende paa Friderichsborg ved Arresøe beliggende forhen kaldede Agat Mølle, nu Friderichswærk kaldet, tilligemed det der indrettede Canon-Støberie, fornemlig for der at anlegge en Krud Fabrique, hvor paa 4 å 5000 Centner Krud aarlig kand forarbeides, saavel som et Bestardig Canon Støberie, imod at den Belovede Krud Fabrique med forderligst der indrettes og holdes stedse udi Behørig Stand vedlige, og at hverken de nu værende Interessenter efter Deres Eedelige Revers eller Efterkommende Eiere bekjendtgjør Jndretningen eller Omgangen med Bore-Machinen; Saa at De og Deres Arvinger samt Efterkommende Eiere til anførte Brug skal og maae have, nyde og beholde, som de best veed, vil og kand efter Loven, bruge og benytte sig af bemelte Friderichswærcks Bygninger og Bore Machine med Tilhørende der Befintlige Jndretninger og Redskaber, item af de dertil Værket allernaadigst overdragne Jorder, strækkende sig 1600 Alen paa hver Side af Aaen der, udgiør i Bredden 3200 Alen og i Længden 2900 Alen fra Arresøes Jndløb og til Jsefiorden.

Saa maae de og bruge det nu ved Friderichswærk værende Vand og samme paa egen, men icke paa andres Grund, leede saaleedes, som de finder det convenable: dog at samme opstemmes icke høyere, end Brugeligt været haver og Lovligt er, Bønderne paa deres omliggende Jorder til skade, imod at de give Forpagteren af Vores fiskerie billig Erstatning for det der faldende Aalefiskerie, saafremt de agte sig deraf at Benytte, eller for saavidt de Befindes at være ham derudi til hinder.

Iligemaade have Vi Interessenterne allernaadigst indtil videre bevilget, hvad Fiskerie som maatte falde udi de nye Canaler eller Vandledninger, De har ladet grave paa egen Grund, det tillades Dem og allernaadigst, ved fornævnte Værk, at indrette en Korn-Mølle, dog ickun til Brug for de af Værkets Betiente, Arbei-

dere og Folk, som boe paa Stædet og for saavidt der virkligen fortæres, uden derpaa at Male videre eller for nogen anden under denne Friheds fortabelse og Møllens Nedleggelse samt billig Erstatning for den eller de Landgilde Møller, som maatte beviise sig herimod at være fornærmet.

End videre have Vi ved berørte Vores allernaadigste Resolution af 21 April 1760 bevilget og tilladt, at vore Bønder og Huusmænd i Cregome, Winderød, Brederød og Cassemøse Byer skal herefter være frie for at giøre hoverie med andre vore Bønder til Friderichsborg og Cronborg Districter, imod at de forrette lige saa meget Arbeide og Kiørsel for Friderichswærk uden Udgift for dets Interessentere, som de ellers vare pligtige ved fornævnte Districter at forrette; dog at disse Byer i øvrigt bliver Os forbeholden. Jtem at den imellem Cregome og Sandhuuset i Nord og Syd samt imellem Arresøe og Stranden fra Vesten til Østen beliggende lidet stycke Skov maae Friderichswærks Interessentere til Eyendom med de i Vores under dato 14de Julii nest efter allernaadigst bevilgede Vilkaar overlades, imod betaling efter uvillige Mænds Taxt.

Og endelig have vi ved Vores allernaadigste Befaling af 6 Maj 1760 bevilget, at saa snart Contracten med nu værende Forpagtere af vore fiskerier er Til Ende, maae med fornævnte Interessentere af Friderichswærk oprettes en staaende Accordt, hvor efter dem kand forundes Fiskeriet uden Arresøe, med hvis deraf dependerer, paa self samme Maade som forbemelte forpagter eller fiskmester det haver haft.

Thi kiendes Vi for Os og Vore Kongl. Arve Successores udi Regieringen aldeeles ingen ydermeere Lod, Deel, Ret eller Rettighed at have til eller udi forommelte Friderichswærk og dets Tilhørende, men samme skal paa anførte Maade til uryggelig og uigienkaldelig Arv og Eyendom følge meerbemelte Interessentere, Os Elskelige Etats Raad Just Fabritius og General Krigs- og Ammunitions-Commissair Johan Friderich Classen og Deres Arvinger samt Efterkommere med foranførte Friheder og Tillæg samt lige Ræt og Rættigheder, som Vi det self hidindtil Eyet og haft haver.

Og ville Vi allernaadigst frie frelse hiemle og fuldkommligen tilstaae oft bemelte Os Elskelige Etats-Raad Just Fabricius samt General Krigs og Ammunitions Commissaire Johan Friderich Classen Deres Arvinger og Efterkommere denne Eyendom paa foranførte Maade fri for hver Mands Tiltale, som derpaa med rette kunde have noget at sige, dog Os og Vores Kongl. Arve Successores i Regiæringen alle Kongl. Regalia og Høyheder, item Jagten udi Vores Vildtbahne aldeeles uforkrænket og forbeholden at forblive. Forbydendes Alle og en hver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre under Vores Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Jægersborg den 13de Janv. 1761.

Under Vores Kongl. Haand og Seigl.

Friderich R.

Alef(eldt), Rosenc(rone), v. Basb(alle).

P. Copman.

Kongerigets Arkiv. Skjødeprotokol Nr. 14 fra 1758 til 1774, S. 54—59.

13.

1763, 23 August. Rapport fra Generalmajorerne A. Hauch og P. E. Gähler om Frederiksværk, navnlig om en Krudtprøve.

Allerunterthänigster Rapport.

In allerunterthänigster Folge, der uns unterschriebenen aus der Kriegs Cancelley unter den 13ten Augustj hujus anni gewordenen allerhöchsten Ordre, dass wir auf einen oder zween Tagen nach Friederichswärk reisen solten, um bey der Probi- rung des Pulvers alda, wozu 4 Artillerie Officiers vom See- und 4 vom Land Etat commandiret worden, gegenwärtig zu seyn, und darüber unser allerunterthänigstes Bedenken an Ewr Königl.

Mayt. abstaten zu können, haben Wir uns den 17 hujus dahin begeben und obgedachte 8 Officiers alda vorgefunden. Und da die Instruction sothaner Officiers dahin gienge: dass sie nicht allein das Pulver vom vorigen Jahre, sondern auch das neulich verfertigte, und zwar nach der francösischen Methode mit einen Mørser probiren, urd dass sie, um die Zeit zu gewinnen, und diese Verrichtung desto ehender zu Ende zu bringen, nicht alle Tonnen, sondern nach Gutbefinden der Commission hier und da eine zu probiren ausnehmen sollten, So wurden die mit ihre Siegels versehenen Pulver Tonnen nach visitiret, und da sie solche unerbrochen und in gehörigem Stande vorgefunden, 10 Proben Pulver (nemlich 5 von Musqvetten- und 5 von Canon Pulver) aus 10 an diversen Ørtern in den Pulver Magazin stehende Tonnen herausgenommen und den 18 hujus mit sothanes bereits im vorigen Jahre probirtes Pulver nächstehende Proben gethan, nemlich: Es wurde jedesmahl 6 Loth Pulver, so ganz genau abgewogen war, in den Mörser, welche auf 45 Graden elevret war, eingeschüttet, und die Kugel (deren zwey alda vorhanden waren, eine von 57½ ℥ und die andere von 59 Pfund dänischem Gewichte) loss darauf gesetzt, und damit alternative-ment geworffen. Mit dem Musqveten-Pulver war der geringste Wurf mit die Kugel von 57½ ℥ auf 310: und der weiteste auf 345 Ellen distance. Und mit die Kugel von 59 ℥ wurde von 241 biss auf 300 Ellen geworffen. Das Canon-Pulver schlug dahingegen die Kugel von 57½ ℥ 237 biss auf 290 Ellen. Und die Kugel von 59 ℥ 200 biss 280 Ellen. Mit dem neu verfertigten Pulver geschahen den 19ten hujus gleichfalls 10 Proben vorbeschriebenermassen, es wurde aber mit die Kugel von 59 ℥ allein geworffen. Das Musqvetten Pulver warf von 267 biss auf 296 Ellen, und das Canon Pulver von 211 biss auf 237 Ellen. Es geschahe ein Wurf mit der Kugel von 57½ ℥, und wurde selbiger mit dem Pulver, welches die Kugel von 59 ℥ 221 Ellen geworffen, auf 272 Ellen distance hingbracht.

Wann nun das Musqvetten Pulver vom vorigen Jahre bey der damahls geschehenen Probe eine Sechs und Funftzig Pfundige Kugel 240 biss 300 Ellen, und das Canonen-Pulver selbige

Kugel 200 biss 270 Ellen geworffen, sothanes Musqvetten- und Canon-Pulver aber zwey schwehere Kugeln bey dieser den 18 Aug. h. a. geschehenen Probe annoch auf eine weitere distance (wie oben deutlich angeführet worden) geworffen, so ist solches ein untriaglicher Beweiss, dass diesses Pulver von seiner Kraft nichts verlohren, sondern vielmehr zugenommen hat, womit die zu Probirung des Pulvers, sowohl im vorigen als diesem Jahre commandirte Officers völlig einig waren. Und da nach der französische Methode dasjenige Pulver, so eine Kugel von 60 Französische Pfund mit 6 loth Pulver aus einen auf 45 Grad gerichteten Mörser 150 Ellen wirft, vor gut erkannt wird, und die bey der den 18ten und 19ten hujus geschehenen Probe gebrauchte Kugeln sothanes Gewicht (nach des General Kriegs Commissaire Classen ausgerechnete Verhältnisse) übergehen, und dass Pulver dennoch um ein ansehnliches weiter geschlagen hat, So gehet unser allerunterthänigstes Bedencken dahin, dass oberwehntes Pulver für gut und acceptable zu erkennen stehe: welches denn auch die zu dieser Commission beorderte 8 Officers gleichfalls declariret und uns dabey zugestanden haben, dass der Wurff einer 57 $\mathcal{R}$ digen Kugel aus dem obmentionirten und auf 45 Grad elevirten Mörser mit 6 Loth Pulver, so bald solcher die distance von 220 Ellen errechet, der gewöhnlichen Stangen Probe zu 100 biss 110 Fuss zu vergleichen stehe, und dass alles Pulver, welches diese distance an der Stange geschlagen, jederzeit angenommen worden. Obgleich wir zwar dem uns allergnädigst gewordenen Auftrag zu Folge, unsere Aufmerksamheit bey der Friderichswerker Pulver Probe vornemlich auf das daselbst befindliche alte und neue Pulver, wie oben allerunterthänigst berührt ist, eingeschränckt, so haben wir dennoch aber beyläufig, und so viel es ein Aufenthalt von zweymahl vier und zwanzig Stunden hat zulassen wollen, auf das ganze Etablissement einigermassen unser Augenmerck zu richten für pflichtmässig erachtet, und können wir uns nicht entbrechen unsere allerunterthänigste Meynung darüber zu eröffnen:

1. Es scheint nöthig zu seyn, dass. um alle discusiones und discrepances ins künftige vorzukommen, Mörser und Kugeln

conform nach der Fraçösischen dimension und Gewicht, gemacht und gestempelt werden, um damit das Pulver zu probiren. Uns deücht, dass man sich hiebey ohne Gefahr nach den Grundsätzen der Fraçösischen Nation, die Gelegenheit gehabt hat diese Wissenschaft durch so viele Erfahrungen auf einen hohen Gipfel der Vollkommenheit zu bringen, richten könne.

2. Würde das Pulver für gut und annehmlich auf der Fabrique erkannt, sa käme es nur darauf an, dass es ferner gut auf behalten und conserviret würde, doch würde es ausser der dabey erforderlichen Nachsicht und trockener Behältniss nicht undienlich seyn, nach der Methode der Franzosen das Pulver fürs Land Etat in doppelten Tonnen zu 200 $\mathfrak{R}$ abliefern zu lassen, welches jedoch in Absicht auf Norwegen eine Ausnahme leiden könnte, wo die Tonnen zu 100 $\mathfrak{R}$ wiewohl allemahl doppelte fustagirt, eingerichtet bleiben könnten.

3. Ob es nützlich sey den Unterschied von Musqvett und Canon Pulver bey zu behalten, lassen wir dahinn gestellt seyn: es giebt Nationen, die, so oft sie auch Krieg führen, nur eine Gattung Pulver statuiren.

4. Friderichswerk ist ein so wichtiges Etablissement, dass es Schade wäre, wenn es nicht auf alle Weise unterhalten würde. Soll es nur ein paar Tausent Centner Pulver und einige wenige Canonen jährlich verfertigen, wird es der Königl. Casse zu lästig fallen; dann so gar das Gold kann man zu theüer bearbeiten.

5. So lange der einheimische Debet nicht zu einer sichern proportion gebracht ist, steht auf den Auswärtigen nicht zu rechnen. Alles was behuef der Land-Troupen, des See Etats, der Bergwercke, der verschiedenen Handlungs Compagnien und der Particuliers, welche die Jagd exerciren, oder sich sonst im Schiessen üben, an Pulver erfordert wird, müsse zu Friderichswerk gemacht werden. In den Städten würde nur Pulver von denjenigen verkauft werden, die von der Direction dieser Fabrique authorisirt wären. Könnten man derselben nur erst einen Absatz von 8 biss 9000 Centner verschaffen, so würde sie nicht nur mit der Zeit das Pulver wohlfeiler geben, sondern auch die Preise in der Ost See zwingen, ja gar mit einer grossen Ver-

minderung der Kosten für des Königs Casse in Flor bleiben können. Je mehr Pulver sie absetzt, desto nützlicher, desto wohlfeiler, wird sie in allen ihren Theilen bleiben, und sollen die dort angelegten Salpeter-Siedereyen fortgang behalten, muss es durch die Menge des fabricirten Pulvers geschehen.

6. Als dann wird die Canon Fabrique, wenn erst ein Absatz von so groszen Summen in der Fabrique roullirt, ein ztes nützliches Augenmerck seyn, wofern nur vorerst die Caliber und Verhältnisse der Mörser und Canonen, wie auch die dazu erforderliche Materie festgesetzt worden, worauf der Fabrique die approbirten Plans mitgetheilet, und die Proben, nach welchen solche empfangen werden sollen, festgesetzt, demnächst auch ein Anschlag gemacht werden könnte, wie viel Stüke jährl. neu oder umgegossen werden sollen. Worbey die Proportion der Ausgaben, welche die Kriegs Casse für diesen Articul jährlich abzuwerffen vermag, in Erwegung zu ziehen seyn würde.

7. Ein gleiches könnte in Ansehung der Affuits und der übrigen Erfordernisse für die Artillerie geschehen: Denn jemehr Arbeit diese Fabrique erhält, desto weniger wird sie kosten.

8. Wir vermeynen, dass es dienlich seyn könnte, wann in der Nähe dieser Fabrique eine Auxiliaire Artillerie Compagnie mit Ober- und Unter Officiers errichtet würde, um daraus theils Handwercker, theils Handlanger zu formiren. Ausser dem könnte auch eine stehende Handwercker Compagnie etabliret werden, nach Anleitung desjenigen, so bey dem so genandten festen Stock des See Etats üblich ist. Da denn die Fabrique nicht nur in Friedens Zeiten behuef der Zeüghäuser, sondern auch zu Kriegs Zeiten behuef der Armeen die erforderliche detachements abzugeben im Stande seyn würde.

9. Bey der Fabrique wären einige Pulver-Thürme nach Französischer Art, imgleichen ein Magazin anzulegen, wozu das Artillerie Corps die Schlüssel haben könnte, um darinnen dasjenige, was alss approbirt empfangen worden, biss zur Absendung hinlegen zu können.

10. Wir lassen dahin gestellt seyn, ob es nicht nützlich seyn könnte, von dem Artillerie Corps. falls die Direction der

Friderichswerker Fabriqve solches verlangen dürfte, einige Commandirte zur Arbeit und zur Erlernung der dabey vorfallenden Dinge dahin zu geben.

11. Und falls die Direction Handwercker von den geworbenen Regimentern zu requiriren für nöthig erachtete, so wäre ihr solches unter der Bedingung zuzustehen, dass der Regiments Casse die Löhnung für diese requirirte verbliebe.

12. Schliesslich scheint uns der Herr General Kriegs Commissaire Classen so sehr, wie sonst einer fähig zu seyn, dieses Werck zu dirigiren, und so viel unsere Kenntniss es zu beurtheilen zulässt, verdienen die dort gemachten Einrichtungen allen Beyfall und alle Unterstützung.

Copenhagen den 23ten Aug. Ao. 1763.

Hauch.

Gähler.

Geh. Ark. Kgl. Resoll. til Generalkom. 1763 Nr. 356.

14.

1764, 20 Oktober. Kontrakt mellem Generalkommissariatet og J. F. Classen angaaende dennes Præstationer til det fra Frederiksværk.

Zu Sr Königl. Mayst. Diensten haben Wir, Præses und Deputirte des Königl. General Kriegs Directorii mit dem Herrn General-Kriegs Commissaire Classen folgenden Contract, betreffend die Verfertigung der metallenen Canonen, Mörser, Pulver und Artillerie Arbeit auf Fridericswerk errichtet und geschlossen.

Dem Herrn General Kriegs Commissaire Classen wird zur Beförderung der Friderichswerker Fabriqve auf folgenden Bedingungen erlaubt sich solchen Etablissements zu bedienen:

1. Es wird ihm der Ususfructus von Friderichswerk ohne Nachtheil des Königl. und militaire Interesse auf die Zeit verstatet, da gegenwärtige Contract besteht.

2. Sr Königl. Mayst. allergnädigsten Resolution unterm 4. Junii a. c. zufolge, werden besagtem Werk ausser Cregome, Winderöd, Brederöd und Cassemoese auch die übrigen Bauer-Güter im Kirchspiel Cregome und Thorup nebst den Hölzungen zu Halsnæs, Borup und Hagelse dergestalt beygelegt, dass der Herr General Kriegs Commissaire Classen von der Zeit an, da er besagte Dörfer, Güter und Hölzungen in Gegenwart einiger vom General Kriegs Directorio übernimmt, für alle davon abzutragenden Schatzungen, Landgilden, Haus-taxe, und was die Bauren sonst abzutragen haben wie auch Pupillen und Erbschafts-Gelder, so bey einem oder andern stehen mögten, responsable seyn, auch wenn gegenwartiger Contract cessiret, diese Güter nebst deren dependancen in eben dem Stande, wie er solche angenommen, wieder abliefern solle.

Um das Wild wegzuschiessen, das sich in der Gegend des Friderichswerks zeigen dürfte, haben Se Königl. Maytt zu resolviren geruhet, dass ein Jäger angenommen werden möge, der in der Gegend des Wercks seinen beständigen Aufenthalt habe, und welchen Jäger der General Kriegs Commissaire Classen selbst zu unterhalten hat.

Die Hölzungen sollen unter Aufsicht des Entrepreneurs durch Holz-Bediente administrirt werden, die er selbst besoldet und besetzt.

Die dem Friderichswerk allergnädigst beygelegte Hölzungen müssen auf alle weise conservirt, und nur als ein Ressource in Unglücksfällen angesehen werden.

Der General Kriegs-Commissaire darf nichts in den Hölzungen hauen lassen, als was zum nothwendigsten Gebrauch der Wercke ohne Nachtheil der Hölzungen nöthig ist, und jedesmahl wann gehauen wird, hat er darüber eine acte von 5 oder 6 Personen verfassen zu lassen, die unter Eid zu bezeugen haben, dass das anhauen dieses Holzes nöthig gewesen.

Keine Casus fortuiti, welche die Unterthanen betreffen, fallen demselben zur Last.

Alle Jahre wenigstens einmahl, und nach Gutbefinden des General Kriegs-Directorii mehrmahlen, werden 2 Deputirte aus

dem Directorio nach dem Werke kommen und selbiger samt allen was zum Werke gelegt und gehört, nachsehen, ob es in verbessertem oder verringertem Stande sich befinde.

Besagte Kirchspiele Cregome, Meelbye und Thorup nebst ihren dependancen werden als zu Friderichswerk und lediglich unter dessen Jurisdiction gehörig angesehen und exploitirt. Die hier erwehnte Jurisdiction ist Jus Bircæ, welches Jus Bircæ dahin restringiret wird, dass solches von denen Bedienten, so selbiges bis hero administriret, so lange sie leben und in den Bedienungen bleiben, verwaltet werde, jedoch dass sie, wann selbiges obgedachter Kirchspiele Eingesessenen betrifft, sich nach dem Werke begeben und das Gericht daselbst halten.

Man zustehet dem General Kriegs Commissaire Classen, da man versichert, dass er alles zur Conservation und Verbesserung des Holzes anwenden wird, freye hand über der Hölzung zur Anpflanzung, und das die Hölzung nicht deteriorirt werden.

3. Zoll und Abgaben Freiheit für alle rohe Materialien, deren die Fabrique benöthigt seyn wird, hat er zu gewärtigen, jedoch laut einer Königl. allerhöchsten Resolution vom 4. Junii a. c. mit der Einschränkung, dass alle Fahrzeuge, worauf gedachte rohe Materialien eingeführt werden, an den Zollstätten richtig angegeben und visitirt werden; gleicher gestalt muss der Herr General Kriegs Commissaire Classen für jede Eintransportirung seinen specificirten Attest ertheilen, dass die angezeigten Materialien auf Friderichswerk bleiben und verbraucht werden. Es sey dann, dass solches Privilegium durch andere Königl. allerhöchste Resolutions extendirt werden mögte.

4. Das General Kriegs Directorium verspricht, dass es das Zünftrecht für alle dort arbeitende Meistergesellen und Lehr Jungen, so viel thunlich, bewirken will.

5. Das Holz schaffet der Entrepreneur sich selbst an, wie er es am besten kann.

6. Er erhält ein Commando von 40 à 50 Ober und Unter Constabels, welche zur Wache und Arbeit auf der Fabrique gebraucht werden, und die da itzo zur Wache seyende

30 Mann behält derselbe, so lange sie im Diensten bey den Regimentern stehen bleiben.

7. Wie auch ein Commando von 16 à 20 Handwerkern aus der Handwerker Compagnie, die ebenfals zum Nutzen der Fabriquen zu brauchen sind; und wird zugleich accordirt, dass diese handwerker und Commandirte so viel thunlich verheiratet seyn mögen.

Diese 3 Commandos bekommen vom Militaire Etat ihre Mundirung, Besoldung und Brodt nach dem Militair Reglement.

8. Der Militair Etat engagirt sich der Fabrique jährlich 800 Centner Metal in Canonen, Mörsern oder Haubitzen verarbeitet, à Centner zu 38 Rthlr. Prob- und ordonnanzmässig abzunehmen, und wenn mehr als diese 800 Centner erfordert werden, muss der Entrepreneur solche zu den angesetzten Preisen liefern, das metal muss so sein, wie es in der Canone war, mit welcher die Probe geschehen, und der Entrepreneur muss diese Composition angeben.

9. Ferner, der Fabrique 1000 Centner frisches Pulver, à Centner zu 23 Rthr. Probe- und ordonnanzmässig abzunehmen. Diese Preise müssen, so lange der Contract dauert, beständig beobachtet und alles verantwortlich geliefert werden. Sind die roullirende Preise höher. wird es seine Schade seyn, sind sie niedriger, so ist es sein eigener Vortheil. Von nachherigen Rechnungen und Ueberslägen zur Vergütung wird nachher nichts mehr angenommen werden.

10. Noch ferner sollen ihm unter den nähmlichen Bedingungen 1000 Centner umgearbeitetes und umgefrieshtes Pulver à Centner zur 6 Rthr. 32 β Probe und ordonnanzmässig abgenommen werden. Wenn aber soviel altes Pulver nicht geliefert werden können, so will man dagegen so viel neues Pulver ausser vorerwehnten 1000 Centner für 23 Rthr jedes Centner abzunehmen, dass der Entrepreneur gleich wohl, die hiezu jährlich bestimmten 6666 Rthr 32 β ausgezahlt erhalten kann.

11. Es wird kein fremdes Pulver eingeführt doch muss es in Ansehung der Asiatischen und andern octroyirten Compagnien, hierinn, nach den denselben allergnädigst ertheilten Oc-

troyen und Begnädigungen verhalten werden. Mann wird auch zu bewirken suchen, dass die Bergwerke in Norwegen ihr benöthigtes Pulver vorzüglich von Friderichswerk nehmen, da der Entrepreneur sich anheissig macht, das Pulver wohlfeiler zu liefern, als selbige es izo verarbeiten lassen können.

12. Alle für den militair Etat erforderliche affuite und Artillerie Arbeit wird zu Friderichswerk verarbeitet, so lange man es nirgends in Königl. Länder wohlfeiler haben kann.

13. Aller dem militair Etat züständiger Eisen Vorrath, den man zu überlassen für gut befindet, wird der Fabrique für den Preiss, so das Eisen, sowohl neu als alt Eisen, von dergleichen Gattungen itzo in Schweden gilt, verkauft, dieser Preis soll innerhalb 6 Wochen verificirt und ein für allemahl vestgesetzt werden.

14. Unter eben den nähmlichen Bedingungen, alle dito abgängige Eisen Sorten, als Bolzen, Pfan-deckel, Schienen etc. die der Fabrique dienlich und dem militair-Etat entbehrlich seyn können.

15. Jmgleichen das entbehrliche und Abgehende, als Kugeln von nicht calibremässigen Gattungen und alles andere gegossene Eisen. Hiebey aber muss der militair Etat über seine eigne Eisen Sorten Meister bleiben, welches nicht Statt finden würde, so bald es dem Entrepreneur erlaubt wäre, den Abgang und die Güte desselben nach eignem Befinden zu schätzen und abzufördern.

16. Von den Unglücks-Fällen, die der Fabrique in den Gebäuden und Mühlen zustossen können, und die über 500 Rthr. betragen, ausgerommen wenn für particuliere Rechnung gearbeitet wird, will man die 9 Theilen tragen.

17. Da die drey Gegenstände, welche der Militair-Etat bey diesem Contract hat, darinn bestehen, das des Königs Dienst befördert werde, dass Friderichswerk florire, und dass die Kriegs Cassa über Empfang und Ausgabe gesichert sey: so wird sie dem Entrepreneur über das, was er mit auswärtigen oder Einheimischen gewinnen kann, gar keine Ansprache thun,

so bald obgedachte drey Endzwecke dabey nicht aus den Augen gesetzt werden.

18. Zu Unterhaltung der Gebäuden, deren Mühlen und deren Grundwerke, Machinen und Künste, der Schleussen, Brücken und Dämme, Wasser-Leitungen und Wege, zu Reinigung der Canäle, zu Abhaltung und Verwehrung des ausreissenden fliegenden Sandes, und der grossen bey den Wasserleitungen und Flüssen liegenden Sandberge und Hügel; zu Anbauung derer nothwendigen baraquen für die bey dem Werke arbeitende Handwerker und ihre Familien; zu Reparations Kosten bey denen Giess- und Schmelz-Öfens, Feuer-Essen, Bohrmachinen und Werkzeuge; zur Erweiterung der Plantagen, und zum Anbau der Häuser und Hütten; zum Salpeter Pflanzen; zu Anschaffung der zu dieser Arbeit gehörigen Kupfer Kessel und Geschirr, und deren Slitage so wohl als der metal Slitage bey denen Mühlen und Machinen; zur Fortsetzung der Arbeit; Beygleichhaltung der arbeits Leute, und zur Beyhülfe der für diese erforderlichen Besoldung; zur Formirung eines handwerker-Stocks; zu Einrichtung einer mechanischen Schule; zur Unterweisung der Jugend des Werkes; zu Einrichtung und Erbauung eines Kranken Hauses, und Salarirung der medicorum und Kranken Wärter, zu Erbauung einer Capelle bey dem Werke, welche doch nur für die Leute, so zu Friderichswerk als Arbeiter und handwerker gehören, dienen soll, und zur Salarirung der Kirchenbediente; zu Einrichtung der Machinen und Gebäude zu einer vollkommenen Gewehr Fabrique, worauf jährlich 5 à 6000 Pistolen und Flinten, Bajonetten und Säbel verfertigt werden können, falls die Cronburger Gewehr Fabrique entweder durch Mangel an Wasser, Feuers Brunst, Feindliche Einfälle oder andern Unglücksfälle betroffen werden sollte; zur Erbauung Sechs Pulver Magazine jedes zu 12 à 1500 Centner Pulver, die innerhalb drey Jahren fertig abgeliefert werden, der Artillerie gehören, und darin derselben Pulver Behalt seyn soll, mithin die Artillerie dazu die Schlüssel haben sollen. Zu Bestreitung aller dieser Gegenstände wird dem Entrepreneur einen jährlichen Fond von 48,933 Rthlr. zugestanden.

19. Der Entrepreneur erhält in den ersten 5 Jahren keine

Ausbeute von den Salpeter Hütten; nachher aber theilet er mit dem militair Etat in perpetuum den daraus entstehenden Gewinn und Verlust, jedoch dependirt es vom General Kriegs Directorio, ob selbiges nach Verlauf der 5 Jahren darinn entiren wolle oder nicht.

20. Es soll über dies jährlich ein Umsatz vom militaire Etat bey der Fabrique von wenigstens 71,000 Rthlr. geschehen, nemlich: für 800 Centner Metal 30,400 Rthlr., für 1000 Centner neues Pulver 23,000 Rthlr., für umgearbeitetes Pulver 6666 Rthlr. 32 l^ß und für affuiten Arbeiten 10,933 Rthlr. 16 l^ß.

21. Von den sämtlichen 119,933 Rthlr. soll den 1 April ein Viertheil, den 1 Junii wieder, den 1. Octbr gleichfals und den 31 Decbr. das letzte Viertheil angewiesen und ausgezahlt werden. Solte die Bezahlung ausbleiben, so wird das Interesse für die ausgebliebene Zeit mit 5 pro Ct vergütet.

22. die Quittungen sollen ihm vom Artillerie Corps, wenn dasselbe die verarbeitenden Sachen zu Friderichswerk in Empfang nimmt, abgeliefert werden.

23. Man wird diesen accord mit ihm auf 5 Jahren eingehen;

dagegen fordert der militair Etat

1. das der Entrepreneur das Centner verarbeitetes Metall, wie oben schon angeführet worden, zu 38 Rthlr.; das Centner frisch Pulver zu 23 Rthlr. und das Centner aufgefrieshtes Pulver zu 6 Rthlr. 32 l^ß alles Probe und ordonnans mässig liefern solle.

Jmfall der Militair Etat mehr als 1000 Centner frisch Pulver fordern würde, welches im solchen Falle dem Entrepreneur 8 Monathe im voraus bekannt gemacht werden müsse, so werden ihm à Centner 80 $\mathcal{R}$ Salpeter und 10 $\mathcal{R}$ Schwefel, beydes gelautert gutgethan. An Arbeits Lohn wird hierauf nichts bezahlt, indem die 48,933 Rthlr., welche jährlich aus der Kriegs Cassa an die Fabrique bezahlt werden, nebst andern avantagen, die dem Entrepreneur zugestanden sind, den militair Etat von der gleichen Arbeits Kosten frey halten müssen. Sollte aber das extraordinair verlangt werdende quantum über 2000 Centner in einem jahre gehen, würde über den Arbeits Lohn für das

mehr verlangende Quantum mit dem Entrepreneur näher zu con-
veniren seyn.

Das umzuarbeitende Pulver wird im Preise nicht variiren.

2. Alle affuit und artillerie arbeit mus zu Friderichswerk
verarbeitet werden, so lange man es nirgends in Königl. Landen
wohlfeiler haben könne.

3. Die Arbeits Geräthschaft, welche zu den Bedürfnissen
des militaires Etat gehören, liefert er nach dem Inventario ab,
was nicht auf dem Inventario steht, wird in hinsicht der 48,933
Rthlr. abgeliefert, die ihm zur Beförderung und Erweiterung
des Werks, so wohl als zur Jmstandehaltung desselben zugestan-
den worden. Alle übrige materialien etc., die nicht zu den Be-
dürfnissen des militair Etats gehören, gehen den militair Etat
nicht an, sondern werden der Konigl. huld und Vorsorge über-
lassen, in wie fern sie dem Entrepreneur ersetzt und schadlos
gehalten werden sollen. Nach diesen Grundsätzen mus auch
das Werck selbst im Stand gehalten end dereinst abgeliefert werden.

4. Jede Ablieferung mus Probe und ordonnance mässig ge-
schehen und S. Königl. Maytt. werden allergnädigst geruhen,
diese Probe und ordonnance zu bestimmen.

5. Die Salpeter Hütten muss er vermehren und in Flor
bringen.

6. Er mus schlechterdings auf keine andre Kosten, so
klein oder gros sie auch seyn mögen, rechnen, als zu Anfang
des Jahres versprochen worden, indem die Kriegs Casse als
ein bestimmter Fond keine unbestimmte Ausgaben leiden kann.

7. So wie er nach einem Inventario empfängt, muss er
auch darnach abliefern und zugleich beweisen, dass er 10,000
Rthr. jährlich zur Verbesserung des Werks. seiner häuser und
Anlagen verwandt habe.

8. Der Contract soll vom 1 Januarii h. a. seinen Anfang
nehmen und bis Ausgang 1768, 5 Jahre dauern, dergestalt
das der Entrepreneur pro h. a. seine völlige Lieferung nach
dem 8, 9, und 10 Punkt præstire, und dagegen auch die völlige
Zahlung erhält, ausgenommen die 10,933 Rthlr. 16 lß für die
affuiten Arbeit, welche nicht in diesem Jahre verfertiget, auch

nicht geliefert werden soll; und folglich wird dem Entrepreneur pro. h. a. nur 108,999 Rthlr. 32 1/2 ausbezahlt werden.

Da der Entrepreneur weiter darauf besteht, dass seine alte Rechnungen nach dem eingesandten Plan abgethan werde; So wird ihm versprochen, um die alte Sache zu endigen und diesen neuen Contract zu Stande zu bringen, auch dem Entrepreneur zugleich eine Ermunterung zu bewirken, das man Jhro Königl. Maytt. diese Sache so bald möglichst unterthanigst vorstellen, und darüber die allerhöchste Approbation zu erbitten suchen werde, damit diese Sache vor Ablauf des Jahrs geendigt seyn könne.

Zu Festhaltung aller dessen, sollen von diesem Contract zwey gleichlautende Exemplaria ausgefertigt, davon das eine dem Herrn General Kriegs Commissaire Classen zu handen gestellt, das andere aber dergestalt von ihm unterzeichnet werden, dass er dem Innhalt desselben in alle Wege gebührend nachleben wolle.

General Kriegs Directorium den 20te Octbr. 1764.

St. Germain.

Hauch, Gähler, Moltke.

Wodroff.

Balsgaard.

Das vorstehendes eine gleichlautende Abschrift von dem mir zugestellten original sey, und das ich solchem in allen Stücken pflichtschuldigt und getreulich nach kommen wolle, bescheinige hiemittelst.

Copenhagen den 20 Oct. 1764.

J. F. Classen
infidem

C. Dalsgaard.

Geh. Ark. ad Generalitets- og Kommissariats Kollegiets kgl. Resolutioner 1772 Nr. 18. — Tidligere trykt hos P. Rosenstand Goiske: Militære Reskripter III, 1, 1804, S. 149—158.

1765, 17 September. *Brev fra A. G. Moltke til J. Wiedewelt om, at Porcellænmageren Louis Fournier skal meddele sine arcana til J. F. Classen.*

Pro Memoria!

J anledn. *Sr. Fournis* skriftlige Tilbud under 10de hujus at ville til dend Persohn, som dertil blev udseet og beskikket, fra sig lære de *arcana* og Videnskaber, som bemeldte *Fourni* selv besidder til at forfærdige *Porcellain*, har ieg nöyere taget bemeldte Forslag i Overveyelse, og da af adskillige Aarsager findes, at det, om *Fabriquen* ellers skal have nogen Fremgang, vil være nødig, at en saadan Persohn-samme forestaaer, som tillige Landets Sprog er mægtigt og om andre til *Fabriquer* henhørende Ting og deres Deele har nogen Kundskab, saa er som dertil beqvemlest udseet *General Kriegs Commissaire Clasen* paa *Fridrichsværck*, som og har tilsagt samme at paatage sig, til dend Ende *Professor Wiedewelt* ville bekientgiøre *Sr. Fourni*, at bemeldte *General Kriegs Commissaire Clasen* er dend Mand, som herefter med *Fabriquen* faaer at bestille og som, eller dend Persohn som af Hr. *General Kriegs Commissaire Clasen* beskikkes, Mr. *Fourni* om alle Ting maatte underrette og alle til *Porcellain-Fabriquering* behøvende Videnskaber aabenbare, da bemeldte *Fourni* imidlertid til sin og sines Underholdning skal nyde dend ham hidindtil forundte *appointment* og derefter, naar dend nye antagne saavit er kommen, at hand besidder dend heele Videnskab og beviiser at kand tilveyebringe saa godt *Porcellain* som *Sr. Fourni* selv, tillægges en saadan *Douceur*, som hands Videnskab og udviiste Nidkiærhed og Opførsel kand være *Convenabel*.

Fredensborg d. 17de Septbr. 1765.

A. G. Moltke.

til Hr. *Professor Wiedewelt*.

Univ. Bibl. Wiedewelts Papirer VI.

1767, 6 Juni. Præliminærpuncter til en Kontrakt, hvorved Frederiksværk og Kronborg Geværfabrik paa visse Betingelser skjænktes J. F. Classen.

Præliminær-Puncte

zum Contract mit dem General-Kriegs-Commissaire
Classen.

Das General-Kriegs-Directorium verspricht:

1mo Se. königl. Maytt allerunterthänigst vorzustellen: dasz Ihm dem General-Kriegs-Commissaire Classen Friderichswerk cum pertinentiis samt allen desselben Privilegiis in ihrem vöiligen Extensio ins besondere auch die unter dem Friderichswerk schon hingelegte Dorfschaften erb- und eigenthümlich concedirt werden.

2do dass ein gleiches mit der Cronburger Gewehr-Fabrique geschehe.

3tio mit ihm einen stehenden Contract auf 30 Jahr unter nachberegten Bedingungen zu schliessen.

4to dass solange er der General-Kriegs-Commissaire Classen beyde diese Etablissemens nicht nur in dem jetzigen Stande unterhält sondern auch erweitert, vermehrt und davon jährlich præstanda præstirt in dem Erb- und eigenthümlichen Besitze nicht nur maintainirt sondern auch für alle Chicanen, Vexationes und bösen Leumuth geschützt und vertheidigt werden solle.

5to will das General-Kriegs-Directorium sich bemühen, dass Ihm, dem General-Kriegs-Commissaire Classen zugestanden werde:

a) dass er bey Friederikswerk und bey der Cronburger-Gewehr-Fabrique alle Vorrechte eines privilegirten Proprietairs zu privilegirten Lehns-Gütern nach den Landes Gesetzen und königlichen allerhöchsten schon emanirten oder künftig emanirenden

Verordnungen, in Absicht auf die diesen Etablissements untergelegte und noch allergnädigst zu concedirende Dorfschaften, Kirchen und Hölzungen, nur das Recht der Verabalienirung ausgenommen, erhalte; so auch dass er sonst alle Privilegia und Immunitäten, die denen meist begünstigsten Unternehmungen und Einrichtungen verliehen worden, in ähnlichem Fall zu geniessen haben solle.

b) dass ihm bey der Gewehr-Fabrique die Hölzungen in einer Circumference von $10/m$ Schritten von dem Wohnhause ab auf gleiche Weise zugestanden werden.

c) dass ihm erlaubt werde von den Königlichen angrenzenden Seen der Cronburger-Gewehr-Fabrique zu dessen Werken das Wasser zu leiten zu dürfen.

d) dass es allergnädigst untersagt werde in den Königreichen mehrern Pulver-Mühlen anzulegen, als sich darinnen Ausgangs 1767 schon befinden, und

e) dass ihm von dem Friderichswerk angrenzenden Fliegenden-Sande so viel einzunehmen zugestanden werde, als er zur Cultur und Anlegung von Baum-Pflanz-Stäten nötig erachtet unter dem Bedinge, dass er an diesen Örtern die Conservation des Landes vor den fliegenden Sand auf eigene Kosten und ohne Last der Königlichen Casse bestreite.

6to engagiret sich das General-Kriegs-Directorium ihm, dem General-Kriegs-Commissaire Classen, jährlich auszuzahlen die Summa von 120,000 Rth., wofür er alljährlich respective zu liefern — zu fourniren — herzugeben und zu übernehmen hat, als:

800 Centner Metal à 46 Rth.....	36,800 Rth.
1000 Centner frisches Pulver à $26\frac{1}{2}$ Rth. ..	26,500 —
1000 Centner umgearbeitetes Pulver à 7 Rth.	7,000 —
3000 Flinten mit Bajonets à $7\frac{1}{2}$ Rth.....	22,500 --
1000 Centner Canonen-Kugeln à $3\frac{1}{2}$ Rth. . .	3,500 —
1000 Centner Bomben à $5\frac{1}{2}$ Rth.	5,500 —
für Hazard und Assurance für beyde	5,600 —

für einen Pulver-Thurm	3,000 Rth.
für den Etablissement der Affut. Arbeit, worunter das Arbeitshaus und Magazin zu verstehen	1,000 —
für Manufactur-Eisen	5,000 —
600 mundirte reparirte Gewehre à 6 Rth. . .	3,600 —
	<hr/>
	120,000 Rth.

Dass dem General-Kriegs-Commissaire Classen für die hier angesetzte Sachen eine höhere Bezahlung zugestanden wird als in dem folgenden 7ten Punct unter den von ihm eingegangenen Bedingungen stipulirt ist; solches ist in Rücksicht auf die Kosten, womit alle erstere Lieferungen von dieser Art verknüpft sind, geschehen, dann dergleichen Fabriquen, wie diese sind, können, wenn grosse Quantiteten ihnen abgenommen werden, solche allemal wohlfeiler wie kleinere liefern; und zu gewissen Quantiteten hat sich das General-Kriegs-Directorium verbinden müssen, damit diese Etablissements etwas sicheres auf zu rechnen haben,

7mo sollen ihm, dem General-Kriegs-Commissaire Classen, diese stipulirte 120,000 Rth. quartaliteter und zwar Ausgangs eines jeden Quartals mit 30,000 Rth. ausgezahlt werden.

8vo wird ihm der Vorzug zugestanden, wann abgängige Effecten, es sey an Metall oder Eisen, von welcher Gattung es seyn, möge aus den Zeughäusern oder Arsenalern verkauft werden solten.

9no ihm wird gleichfalls aller Vorzug zugestanden, wann für den Militair-Etat dergleichen Dinge anzuschaffen sind, welche die jetzige oder künftig noch zu machende Einrichtungen auf Friderikswerk und der Cronburger Gewehr-Fabrique verschaffen und prästiren können.

10mo alle Besichtigungen und Entgegennehmungen sollen ohne Zeit-Verlust, ohne Chicanen und Vetillen geschehen, und wird bey selbigen vorzüglich der Artillerie Commissaire, welcher den wahren Sinn des Contracts kennen muss, adhibiret.

11mo aller auswärtiger Handel wird dem General-Kriegscommissaire Classen nicht nur gegönnet, sondern er auch darinnen

favorisirt, so bald solches ohne Nachtheil des Königl. Dienstes geschehen kann.

12mo dieser Contract soll für Friderichswerk sowol als für die Cronburger Gewehr-Fabrique zwar erst mit 1mo Januarii 1769 seinen Anfang nehmen; ihm wird aber letztere bereits den 1 Januar 1768 übertragen und ihm für solches Jahr die Summa von $2^5/m$ Rth. ausgezahlt werden, wowied er, der General-Commissaire Classen, für solches Jahr 3000 Probemässige neue Flinten mit Bajonets und Kratzers zu liefern sich anheischig machet.

13tio Ein Commando von 120 Artilleristen soll ihm auf Friderikswerk zugestanden werden, und sobald das General-Kriegs-Directorium dazu Gelegenheit findet, wird es bemühet seyn 54 Handlangers zu verschaffen.

14to die in dem Friderichs-Pflege-Hauss erzogen werdende Knaben, so zu Handwerkern tüchtig sind, werden vorzüglich zu oftbemeldten beyden Etablissements überlassen.

15to die Cronburger Gewehr-Fabrique soll Anfangs 1768 und dass Friderichswerk Anfangs 1769 mittelst darüber aufzunehmender Inventarien übertragen werden.

Gegen diese solchergestalt arretirte Articul findet der General-Kriegs-Commissaire Classen nichts zu erinnern und verspricht seiner Seits nachstehendes.

1mo Thut er Verzicht auf die 48,933 Rth., welche in dem mit ihm in Ao. 1764 errichteten Contract jährlich zur Unterhalt, Betrieb und Erweiterung des Friderichswerks ausgesetzt worden; und verspricht solche von 1769 an auf eigene Kosten zu beschaffen.

2do Begiebt er sich gleichfalls aller in eben solcher Absicht auf die Cronburger-Gewehr-Fabrique zu machenden Forderungen und engagirt sich dies Etablissement nicht nur selbst zu unterhalten sondern auch dergestalt einzurichten, dass darauf mit Zuziehung Friderichswerk jährlich 6000 Feuer Röhre wie auch die erforderliche Pallasche und Säbels können verfertigt werden.

3tio dass 3 Monate nach Verlauf eines jeden Jahrs alles, was in dem Jahre hätte geliefert werden sollen, wirklich abge-

liefert sey, nur excipirt er solche Unglücksfälle, welche erweislich können fähig erkannt werden, ihn an Erfüllung dieser Verbindlichkeit gehindert zu haben.

4to lässet er sich gefallen, dass wann der Militair Etat von denen in dem 6ten derer Punkte, welche das General-Kriegs-Directorium zustehet enumerirten Munitions- und Armatur-Sorten weniger als angesetzt bedürfe und ihm dem General-Kriegs-Commissaire Classen solches ein Jahr zuvor zu erkennen gegeben worden, solche durch andere ihm nahmhaft gemachte und in gedachtem 6ten Punkt angegebene Sorten zu ersetzen; doch ist dies auf den Articul des umzuarbeitenden Pulvers nicht mit zu erstrecken nach demmahlen, wann der Militair-Etat in einem Jahre entweder gar kein Pulver oder das vestgesetzte Quantum nicht völlig zum Umarbeiten liefern würde, Er, der General-Kriegs-Commissaire Classen, das daher in einem Jahre mangelnde in dem folgenden Jahre über die stipulirte 1000 Centner umzumachen schuldig ist, wie er denn auch gehalten seyn will, wann man mit jährlicher Erbauung eines Pulver-Thurms einzuhalten für gut findet, dafür einen solchen Thurm zu 3000 Rth. gerechnet, andere Bedürfnisse anzuliefern.

5to verspricht er, wann es gefordert wird, zu erweisen, dass er in denen ihm allergnädigst verliehen werdenden Districten jährlich 10,000 Stück Almen- und welsche Nuss-Bäume wie auch 20,000 Stück von andern Nutzbringenden Bäumen habe anpflanzen lassen, und

6to beständig in den Friderichswerkschen Magazinen einen guten Vorrath zu halten von Salpeter, Schwefel, Kupfer, Zinn, Tutenage, Eisen, Stahl, Steinkohlen, Holz und Bau-Materialien, auf dass der Königl. Dienst bey vorfallenden Gelegenheiten befördert werden könne.

7mo dass, falls der Militair-Etat in einem Jahr mehr wie 800 Centner Metall in Canonen und Mörsern, wie gesagt, verarbeitet, mehr als 1000 Centner frisches Pulver, mehr als 1000 Centner umgearbeitetes Pulver, mehr als 3000 neue Flinten, und mehr als 600 neu montirte alte Gewehre verlangen würde, Er, der General-Kriegs-Commissaire Classen, in Rücksicht auf

den mit ihm errichtet werdenden stehenden Contract und die ihm dadurch versicherte beständige Lieferung, sothanes Surplus zu nachgesetzten Preisen, und zwar den Centner Metall zu 38 Rth., den Centner frisch Pulver zu 23 Rth., den Centner umgearbeitetes dito zu 6 Rth. 32 β , jede neue Flinte mit Bajonet zu 7 Rth. und jedes neu montirte Gewehr zu 5 Rth. prästiren auch in Ansehung der in dem nächstvorhergehenden 4ten § verabredeten Convertirung einer Sorte in die andere, keine höhere Preise verlangen wolle; doch dass er nur verpflichtet seyn solle jedesmal von den neu zu montirenden alten Gewehren $\frac{2}{3}$ von der Zahl tüchtig zurück zu liefern.

Svo verspricht General-Kriegs-Commissaire Classen, dass wann erst die Modelle der Dragon Flinten mit Bajonets, der Cavallerie-Carabiners, der Pistohlen wie auch der Pallasche und Säbel allergnädigst werden festgesetzt seyn, er sich sodann über deren Preise billig finden lassen wolle.

gno legt der General-Kriegs-Commissaire sich auf zu beweisen, dass er seit den 20ten Octobr. 1764 auf Friderichswerk für 100,000 Rth. mehr verbauet und erweitert habe, als wozu er durch seinen Contract verbunden gewesen, wowider er

10mo sich das Recht reserviert, dass wann Chicanen und Verdrieslichkeiten ihn nöthigen mögten den Contract aufzugeben und die ihm allergnädigste concedirte erb- und eigenthümliche Possession Sr Königl. Maytt. allerunterthänigst zu Füßen zu legen, ihm oberwähnte 100,000 Rth. folgendermassen vergütet werden:

a) solte er solches zu thun vor Ausgang 1773 genöthiget seyn, werden ihm ausbezahlt 50,000 Rth.

b) solte er es von diesem letzterwehnten Termino an bis Ausgangs 1778 zu thun genöthiget seyn, erhält er 60,000 Rth.

c) hat er die Etablissemens 10 Jahr im Besitz gehabt und Chicanen und Verdriesslichkeiten nötigten ihn aus solchen Beweg-Ursachen den Contract aufzuheben, so erhält er bis zum 15 Jahr 70,000 Rth.

d) vom 15ten bis 20ten Jahr 80,000 Rth.

e) vom 20ten bis 25ten Jahr 90,000 Rth.

f) vom 25ten bis zum 30ten Jahr 100,000 Rth.

als das non plus ultra allerzumachenden Forderungen. Wo-
bey jedoch der General-Kriegs-Commissaire Classen sich die
Freyheit vorbehält auf die hier stipulirte 100,000 Rth. nach dem
Verhältnis der Termine und so wie diese fällig, Gelder anzu-
leihen; sonst aber sich ausdrücklich verbindet auf diese Etab-
lissementens und die davon dependirende Possessions keine Schul-
den contrahiren zu wollen.

11mo bedingt er sich zugleich aus, dass in vorerwehntem
Fall der Militair-Etat gehalten seyn solle ihm allen Vorrath,
welcher sich alsdann in den Friderichswerkschen Magazins an
Salpeter, Schwefel, Kupfer, Zinn, Tutenage, Eisen, Stahl und
Steinkohlen p. findem solte, für solche Preyse, welche als dann
currente anzunehmen und promte zubezahlen. Wohergegen er

12mo sich submittirt, dass fals es die Etablissemens Fride-
richswerk und Cronburger Gewehr-Fabrique negligiren und nicht
versprochenermassen erweitern, vermehren und unterhalten würde,
Ihro Königl. Maytt. berechtiget seyn sollen ihm diese Etablisse-
mens jedoch gegen Erstattung der im vorstehenden 9ten Articul
erwehten 100,000 Rth. und gegen Abnehm- und Bezahlung
der im 11ten Articul berührten Vorräthe wieder zu entziehen
und den Contract zu annulliren.

13tio was hier von ihm gesagt ist, soll auch für seine Erben
und Nachkommen gelten. Und damit

14to das General-Kriegs-Directorium versichert sey, dass
die Etablissemens in gutem Stande unterhalten, erweitert und
vermehrt werden, so wird selbiges alle Jahr oder wenigstens
alle 2 Jahr durch 2 Deputirte aus dem Collegio Friderichswerk
sowol als die Cronburger-Gewehr-Fabrique und was jedem dieser
Etablissemens angehörig in Augenschein nehmen lassen.

Diese Preliminair-Puncte, welche zwischen dem General-
Kriegs-Directorio und dem Herrn General-Kriegs-Commissaire
Classen bis auf nähere Königl. allerhöchste Approbation verab-
redet, vestgesezt und unterschrieben worden sind, sollen nach
erfolgter dieser allergnädigsten Approbation und Ratification als
der Grund und das Fundament zu dem zu errichtenden Con-

tract dienen, dessen Extension reguliren und davon nicht abgewichen werden; gestalt auch nach erfolgter Königl. allerhöchster Ratihabition dieser Preliminair-Puncte der Contract ohne Zeit-Verlust expedirt und zur allerhöchsten Genehmigung vorgelegt werden soll.

General-Kriegs-Directorium den 1 Junii 1767.

Saint-Germain.

P. Gähler. M. Moltke. F. L. v. Arenstorff. I. I. Schultze.

O. Dalsgaard.

Diese Præliminaire Punkte eines mit mir zu errichtenden Contract habe ich in allen seinen Theilen und Clausuln angenommen.

J. F. Classen.

Allernädigste Ratification.

Wir haben diese Præliminair Puncte zu einem mit dem General Kriegs Commissaire Classen zu errichtenden Contract in alle wege ratihabiret und also hiedurch völlig approbiret. Gegeben auf Unserm Schlosse Friderichsberg den 6te Junii 1767,

Christian R.

Saint Germain.

P. Gähler.

Geh. Ark. Kgl. Resolutioner paa Krigsdirektoriets Forestillinger, 1767 Nr. 240. Jfr. P. Rosenstand Goiske: Milit. Reskripter III, 1, 1804, S. 273—4. — I Kongerigets Arkiv Pakke med Frederiksværk- og Kronborg-Kommissionens Papirer (Des. VI G, 1, Nr. 153) Nr. 23 findes en Skrivelse af 30 April 1768 fra Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet og som Bilag til denne en under 24 Oktober 1767 paa forventet kongelig Approbation indgaaet Kontrakt med Classen væsentlig i Overensstemmelse med de ovenfor aftrykte Præliminær-Punkter.

1767, 2 August. Skrivelse fra J. F. Classen til det asiatiske Kompagni angaaende Gitteret omkring Frederik V's Statue.

P. M.

Ved een den 28 Novbr. a. p. holden Licitation over det til Fvti Statue equestre forfærdigende Gitterverck, haver Mr. Koustrup paa mine Vegne antaget sig at lade det samme forfærdige.

For nogen Tiid siden er deraf en Prøve fremlagt. Den har ey havt den Lycke at finde Hr. Salys Biefald, men er formedelst lidet betydende Mangler forkastet.

Jeg haver derover sadt mine Arbeidere til Ords. Deres Giensvar er, at de saa meget mindre have forestillet sig, at et saadant Arbeide skulle udføres med Fliid og Accuratesse, som den dertil givne Tegning havde saa væsentlige Feyl, at mand deraf maatte giette sig til, at det kunde være lige gyldigt, hvorledes den blev bragt til Fuldførelse.

Der gives kuns lidt Guld for en Styver, og naar et Jern Gitterverck betales som Heste Skoe, kand det umuelig opmuntre Arbeiderne til at giøre Mester Stycker.

For det Høylovlige Asiatiske Compagnies Fyldestgiørelse saavelsom for min Egen, haver jeg ladet Smeddelauget i Kiøbenhavn sammenkalde for at give deres Eragtning over den mig under 28 Novbr. a. p. tilstillede Tegning.

Den findes hoslagt under Litr. B.

Jeg haver icke desto mindre efter bemelte Tegning ladet forfærdige et nyt Prøve Stycke til oftbemelte Jern Gitterverck, hvilket ved Mester Smeden Bagsværd bliver den Høypriiselige Direction af det Asiatiske Compagnie forelagt.

For at blive forvissat om dette Arbeides Godhed haver ieg ladet det besigtige ved det Kiøbenhavnske Smedde Amt; thi uden at formindske det høye Begreeb, ieg haver om Hr. Salys ypperlige Talent, troer ieg dog, at naar der er Spørsmal om

at undersøge Jern Arbeide, kand ingen dømme bedre derom end Smedde.

Var det ey plaisant, om mand vilde tage en Uhrmager til at dømme om Tømmermands Arbeide eller en Guldsmed til at besigtige en Rytter Sadel?

Hvorledes Smedde Amtet haver befundet oven meldte Prøve Stycke, viiser Litr. C.

Af samme Sagens Forretning sees tillige, at den forbedrede Tegning til et Gitterverck, som Mester Bagsværd haver den Ære at fremlægge for den Høypriiselige Direction, er af Smedde Amtet erkiendt smuckere og standhaftigere end den første Original Tegning, hvorudi dog intet synderlig andet er forglemt end Port og Stræbere.

Naar nu bemelte Jern Gitterverck bør være saaledes indrettet, som et Arbeide udfordrer, der er destineret til at omgærde det fortreffelige Monument, som det Asiatiske Compagnies Zele opretter til Fridrich den Eyegodes Erindring, og tillige til en Prydelse for vores Kongers Residentz; var det at ønske, at dets Indretning blev paa den Maade fuldført, som de udi deres Kunst mest skønsomme eragte tienligst.

Den Fridricswerckske Foretagelse er een af de Plandter, som ved Fridrich den Eyegodes Omhue ey haver havt mindre Fremvext end andre af de nyttige Indretninger, denne fromme Konges berømmelige Patriotisme haver plandtet til Sine Staaters og Efterkommeres Nytte.

Jeg finder det derfor tilbørligt, at de Fridricswerckske Indretninger erindrer deres Tacknemmelighed ved at biedrage deres Andeel til at foræviige Fridrich den Eyegodes, den fortreffelige Forfremmeres af Handelens og Kunsternes Æreminde,

Den høypriiselige Direction for det Asiatiske Compagnie vil derfor tillade, at det i Quæstion værende Jern Gitterverck maae forfærdiges paa de Fridricswerckske Indretningers Bekostning uden Udgift for Compagniets Cassa; dog paa Vilkaar:

1°. at det bliver udført efter den af Mester Bagsværd foreviisende og af det Kiøbenhavnske Smedde Amt approberede Tegning.

2°. At Hr. Saly intet med bemelte Jern Gitterverck haver at bestille, men at Arbeidet alleene besigtiges og undersøges af det Kiøbenhavnske Smedde Amt.

Paa andre Vilkaar agter ieg mig ey dermed at afgive, men finder det tildrageligst, for at undgaae alle slags vetilleuse Undersøgninger og deraf flydende Disputer, ifald den mig under 28de November tilstillede Tegning skal følges og Arbeidet Hr. Sals Examen underlegge, at ieg foranstalter bemelte Jern Gitterverck til nye Licitation opsadt, og dets Forfærdigelse det Kiøbenhavnske Smedde Amt eller nogen anden overdraget.

Fridricswerck den 2den Augustij 1767.

Classen.

Afskrift i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Bilagene mangle.

18.

1768, 18 Marts. Kongelig Befaling, hvorved der nedsættes en Kommission, som skal undersøge Forholdet mellem Classen, Frederiksværk og Kronborg Geværfabrik.

Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, De Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst;

Vor Synderlig Gunst Tilforn! Da den høyeste Nødvendighed udfordrer, at Vi til at besørge Landets Velfærd lade anordne og nedsette en Commission for i Henseende til det bekiendte Friderichs Værk og de derhen hørende Fabriquer paa Friderichsborg Amt i Vort Land Sielland at indhente alle fornødne Efterretninger, nøye erkyrdige sig om alt det, som hører dertil og i Besynderlighed ifølge den med Os Elskelig General Krigs Commissair Friderich Classen den 2ode Octobris 1764 op-

rettede Contract at sørge for, at, naar samme ved indeværende Aars Udgang er udløben, alt det, som Hand har været skyldig at præstere, bliver opfyldt og virkelig afleveret; Og Vi dertil af besynderlig Tilliid ville have Eder udnævnt som Commissarier, Saa er hermed Vores Allernaadigste Villie og Befaling, at I rette Eders Leylighed efter i en Commission at sammentræde for at undersøge, overveje og besørge alt foranførte, udi hvilken Commission Vi Allernaadigst ville, at Os Elskelig Etatz Raad og Cammer Secreterer Friderich Carstens skal føre Protocolen, hvilket I Hannem haver at tilkiendegive, ligeleedes ville Vi Allernaadigst

1. At I skal være Authoriserede til efter forbemelte med General Krigs Commissaire Classen den 20de Octobris 1764 oprettede Contracts Bogstavelige Indhold at lade Eder aflevere forberørte saa kaldede Friderichs Værk og med ham gjøre fuldkommen Afregning; hvorefter I for det

2det haver til Os at indsende Eders udførlige Allerunderdanigste Forestilling og Betænkning, hvorleedes der med samme Friderichs Værk til Landets og Vores beste nytte fremdeeles kunde være at forholde, hvorved I for det

3die have vel at betænke, om det icke maatte være Raadeligst, at den egentlige Gevehr-Fabrique blev solgt til den Høystbydende og derefter slutted en Contract med Kiøberen om at levere de af alle sorter udfordrende Gevehrer.

4de haver i at bringe i Forslag, paa hvad Art og Maade de paa Friderichs Værk hidjndtil værende Arbeydere til Landets Nytte for den største Deel kunde beholdes derved, og

5te. Ligeleedes rette Eders Øyemeed derhen, at gamle Canoner kunde paa det her udi Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn værende Giethuus omstøbes, Men imidlertid

6te Antage som en Grundsætning, at i de første 4re Aar efter det nærværende Forraad af Canoner, Mortiers, Haubitzer ingèn Nye deraf viidere skal anskaffes.

7de haver I ihenseende til det Anseelige Forraad af Krud og sammes Anskaffelse efterhaanden at gjøre saadanne Forslag, at der deels icke skal fattes af denne nødvendige Ammunition,

deels og at den fornødne Provision, for at spare de store Transport Omkostninger, i enhver Fæstning icke skal mangle; Og endelig for det

8de indsende Os Eders Betænkende, om icke alle slags Canon Kugler saavel som Bomber for Vores Land Etat lige saavel fra Vort Rige Norge af de derværende Jern Værker kandtages og anskaffes som det virkelig fra Vores Søe Etat i slig fald pleyer at skee;

Derefter I Eder Allerunderdanigst haver at rette; Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn den 18 Martii 1768.

Under Vor Kongelige Haand og Signet

Christianus.

O. Thott.

Til

Geheime Raad udi Conseilet Hr. Ditlev Greve af Reventlow, Geheime Raaderne Schimmelman og Schach, Etatsraad Christian Fleischer og Oberst Lieutenanterne Schøller og Bielefeldt anl. som Commissarier at undersøge og erkjendige sig om alt det, som angaaer det saa kaldede Friderichs Værk og de derhen hørende Fabriquer, samt lade sig samme af General Krigs Commissair Classen efter den derom den 20de Octobris 1764 oprettede Contract aflevere med viidere.

Kongeriget's Arkiv. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer (Des. VI, G, 1, Nr. 153) Nr. 1. — Af de Ovennævnte afgik Deputeret i Sætatens Generalkommissariat Chr. Fleischer ved Døden og blev erstattet af Justits- og Krigsraad Hans Top, Deputeret i og Bogholder ved Sætatens Generalkommissariat, der udnævntes den 28 Marts 1768. Samme Dag udnævntes Etats-, Justits- og Kammerraad Friderich Carstens, Kommitteret i Kommercekollegio og tysk Kammersekretær til at være Medlem af Kommissionen »foruden at føre Protokollen«. Endelig udnævntes under 18 April 1768 Konferensraad, Generalprokurør Henrik Stampe til at være Medlem af Kommissionen (jvfr. ovfr. S. 167—8).

1768, 21 April. *Forskjellige af den nedsatte Kommission opstillede Punkter, som J. F. Classen maatte underskrive for at faa sit Forhold til Frederiksværk ordnet.*

Ehe und bevor auf die von dHn. General Kriegs-Commissaire Classen am 17. April 1768 gethane Proposition, Friederichswerck cum pertinentiis erb- und eigenthümlich zu erstehen, einige Reflexion zu machen stehet, wird derselbe zuförderst nachfolgende Punckte einzugehen und pure anzunehmen haben, nemlich

1. Der General-Kriegs-Commissaire thut Verzicht auf alle seine vermeintliche Rechte, Lieferungen und Bezahlungen aus den mit dem vorigen General-Kriegs-Directorio vom 1sten Jun. 1767 errichteten und am nechstfolgende 6sten ejusdem vom Könige ratificirten sogenannten Præliminair-Artikeln und werden diese angesehen, als wenn sie nicht existirten.

2. Er bekommt Friederichswerck mit Anfang künftigen Jahres zum volligen unwiederrufflichen Eigenthum, mit allen Gebäuden und was sonst dazu gehöret, nebst den darunter gelegten Unterthanen und Dörfern, welche zusammen 796 Tonnen Hartkorn 7 Sch. 3 Viert. ausmachen, wie auch der Land-Gilde, die jährlich 1100 r. sich beträgt, auch Festen und Sagefald, mus aber diejenige 146 r. 32 lß, welche die vormalige Interessenten von Friederichswerck denen Bauern als eine Erstattung für ihre zum Werck abgegebene Ländereyen ehedem jährlich bezahlet und hiernechst die Königl. Casse nach allerhöchster Resolution vom 21sten April 1760 übernommen, künftig vom 1sten Januar 1769 an selbst und ohne Zuthun der Casse wieder abhalten. Die vorbehaltene Königl. Kirchen und Königs Zehenden verbleiben nach wie vor den Bauern in den zu Friederichswerck gelegten Dörfern und zwar erlegen sie für jeden Zehenden à Tonne Hartkorn 20 lß jährlich.

3. Der General-Kriegs-Commissaire hat alles dasjenige was ihm nach dem Contract vom 20sten Oct. 1764 zu leisten noch oblieget, contractmässig und auf das genaueste zu erfüllen, ge-

hörige Richtigkeit zu beschaffen und ordentliche Liquidation zuzulegen, doch wird ihm bis August und September Monat künftigen Jahres Frist verstattet, den aus erwehnten Contract noch rückständige Lieferungen völlig zu beschaffen.

4. Das Bohr- und Dreh-Werck hat er wol zu conserviren und nicht in Verfal gerathen zu lassen.

5. Er bezahlet an Kauf-Geld den 11ten Dec. dieses Jahres $\frac{20}{m}$ Rt. und den 11ten Dec. 1769 $\frac{55}{m}$ Rt., die übrige $\frac{25}{m}$ Rt. bleiben, wie in anderen verkauften Königl. Landgüthern, als ein unablöslicher Capital stehen und werden jährlich von 1sten Januar 1769 an mit 4 pro Centum verzinset, so dass auf solche Weise der gantze Kaufschilling der $\frac{100}{m}$ Rt. berichtet wird.

6. Der General-Kriegs-Commissaire mus die dem Werck etwa ertheilte specielle Privilegia nahmentlich angeben und kan gewärtigen, dasselbige, wann sie nicht mit wesentlichen Verfassungen im Lande streiten, ihm werden zugestanden werden.

Ex Commissione Regia, den 21sten April 1768.

Reventlou.

Ovenstaaende Punkter blive af mig med den reservation antagne, at den angaaende Overdragelsen af de Fridricswerkske Indretninger saavel som det derunder henlagde Bøndergods og Skove oprettende Contract forinden hands Mayts. Afreyse naadigst maatte blive udfærdiget.

Kiøbenhavn d. 23 Apr. 1768.

J. F. Classen.

Kongerigets Arkiv. Pakke med Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer (Des. VI, G, 1, Nr. 153) Nr. 16.

1768, 30 April. *Kommissions-Betænkning over den virkelige Værdi af de Præstationer, J. F. Classen efter »de præliminære Punkter« skulde yde.*

Efter hoslagte Specielle Forklaring over Differencen paa Udgifterne ved Friderichs-Wærk og Cronborg Gevæhr Fabrique udi 30 Aar fra 1769 Aars Begyndelse erfares:

At efter de d. 6te Junii Ao. 1767 af Hans Maytt. Aller-naadigst approberede Præliminaire Puncter til Contract med General-Krigs-Commissaire Classen om Canoners, Krudts, Kuglers, Bombers og Gevæhrers-Leverance til Land-Etaten beløber Udgifterne sig udi alt til . . . . . 4,357,180 Rdr.

Derimod efter den nu med bem.te General Krigs-Commissaire Classen nu trufne Convention, samt efter Søe-Etatens og de af Justitz Raad Hansen proponerede Priiser formeener man at erholde liige Qvantum Canoner og Ammunitions-Sorter for Summa . . . . . 2,523,000 —

Indvindes altsaa i bemældte 30 Aar for Hands Maytts Cassa . . . . . 1,834,180 Rdr.

Dog bliver endnu at observere, at denne Bereigning er forfattet over det i bem.te Præliminaire Puncter omrørte Heele Qvantum af Canoner og Ammunitions-Sorter, men da det aldeles ikke er at formoede, at Hans Maytt enten skulle behøve eller kunde bruge saa stoer et Qvantum. som for disse 30 Aar er anført, vil altsaa endnu indvindes een betydelig Summa saavel af Capital som Renter, hvilken Vi i bem.te 30 Aar fordriste Os at angive for 200,000 Rdr., saaat den gandske Menage vist vil overstige Tvende Millioner.

Kjøbenhavn d. 30te April Ao. 1768.

Reventlou. Schack. H. Stampe. F. Carstens.
F. Schiøller. I. Bielefeldt. H. Top.

Kongerigets Arkiv. Pakke med Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer (Design. VI, G, 1, Nr. 153) Nr. 25 Litra C.

21.

1768, 2 Maj. Kontrakt mellem Kommissionen og J. F. Classen angaaende dennes Overtagelse af Frederiksværk.

Tilstaaes hermed, at der imellem Os underskrevne som befalede Commissarier i den angaaende Friderichsværk allernaadigst anordnede Commission paa den eene Siide og mig General Krigs Commissaire Classen paa den anden Siide er paa Hans Kongl. Majts. forventende allernaadigste Approbation sluttet og indgaaet følgende Forening og Kiøbe Contract, som, naar den først af Hans Majtt. allernaadigst er approberet, paa alle Siider ubrødelig skal holdes og forbinde.

1. Jeg General Krigs Commissaire Classen renuncerer hermed paa alle de formeentlige Prætensioner og Rettigheder, som jeg kunde synes at have ifølge de med det forrige General Krigs Directorio den 1ste Junii 1767 sluttede og den 6te Junii næstefter af Hans Majtt. allernaadigst approberede saa kaldte Præliminair Article, hvilke saaleedes aldeles frafaldes og bør ansees, som de icke existerede.

2. Det Hans Majtt. tilhørende og paa Friderichsborg Amt i Cregome Sogn beliggende Friderichsværk med de derpaa værende Huuse, Bygninger og Indretninger og alt dertil hørende saavelsom det dertil henlagde Bønder Gods i Cregome, Winderød, Thorup og Meelbye Sogner, som efter den til Commissionen derover indleverede Fortegnelse skal beløbe sig til 795 Tdr. 7 skp. 3 fdk. 2 alb. Hartkorn Ager og Eng og 7 skp. 3 fdk. 1 alb. Skovskyld, i Alt 796 Td. 7 skp. 3 fdk. Hartkorn (hvorover skal forfattes og det siden udgivende Skiøde vedhæftes en accurat og fuldstændig Jorde-Bog) og hvoraf Landgilden med Huus-Penge og andre Extra-Afgifter beløber sig aarlig til

1100 rdr. 90 β , bliver med fuld Eiendoms Ret overdraget og afhændet til General Krigs Commissaire Classen og hans Arvinger, imod at Han derfor betaler den Summa 100,000 Rdr., skriver Et Hundrede Tuusinde Rigsdaler Dansk Courant, med hvis Betaling og Erleggelse forholdes paa følgende Maade:

a) De 25,000 Rdr., hvilke ansees som halvdeelen a Kiøbe Summen for Bønder Godset, bliver bestandig og uden nogen-sinde at kunde opsiges staaende i og hæfter paa dette Bønder Gods paa samme Maade som med de øvrige i disse Aaringer bortsolgte Kongel. Godser er forholdet, saaleedes at General-Krigs-Commissaire Classen og dette Bønder Gods'es tilkommende Eiere aarlig til hvert Aars 11te December erlegger Renten af denne Capital 25,000 Rdl. med 4 proC. til den Kongelige Cassa, da denne Rente beregnes og svares fra 1769 Aars Begyndelse.

b) Af de øvrige 75,000 Rd. betales de 20,000 Rd. nu strax eller til forestaaende 11te Junii.

c) De resterende 55,000 Rd. betaler General Krigs Commissaire Classen til 11te December 1769 eller ved Aarets Udgang med Rente fra samme Aars Begyndelse.

d) Som General Krigs Commissaire Classen ønsker jo før jo hellere at blive meddeelt Skiøde paa Verket og Godset, saa kan Han derudi føyes saaleedes, at imod at Han betaler de 20,000 Rd. og for de 55,000 Rd. giver sin Pante Obligation med første Prioritet i Verket og Bønder Godset med alt dertil hørende, hvilken Pante Obligation clausuleres, at Capitalen skal betales til 1769 Aars Udgang med et Aars Rente, kan saadant Skiøde til Ham strax blive extraderet.

3. Som General Krigs Commissaire Classen saaleedes bliver virkelig og retmæssig Eier af Friderichsværk med dertil liggende Bønder Gods, saa paatager Han sig og alle dermed følgende og derpaa hæftende Byrder og Besværinger, og i særdeelehed bliver Han forbunden til aarlig fra 1769 Aars Begyndelse af at regne at betale til Bønderne de 146 rd. 4 $\frac{1}{2}$, dem er tillagt i Erstatning for de til Friderichsværk indtagne Jorder,

og som hidindtil ifølge allernaadigst Resolution af 21 April 1760 ere udbetalte af den Kongelige Cassa.

4. Konge- og Kirke-Tienderne af disse Sogner, som icke vedkommer denne Contract, men ere Hans Mayestæt reserverede (undtagen Cregome Sogns Konge-Tiende, som er henlagt til Helsingeurs Hospital og fæstes derfra) beholde Bønderne her- efter som hidindtil imod derfor at svare 2 $\frac{1}{2}$ 8 β aarlig pr. Tønde Hartkorn.

5. Da General Krigs Commissaire Classen icke svarer Rente af Kiøbe Summen førend fra 1769 Aars Begyndelse af at regne, saa bør Landgilden og Huus-Pengene af Bønderne og Huus-Mændene med der henhørende Afgivter for dette Aar ligesom hidindtil tilfalde Hans Mayestæts Cassa; Men fra tilkom- mende Aars Begyndelse af tilfalder saadant Classen, som dette Bønder Godsdes virkelige Eiere og Hosbonde.

6. Da dette Bønder Gods, som saaleedes afhændes til Classen, ligger i Hans Mayestæts Vildbane, saa reserveres Hans Mayestæt Ober-Jagten derpaa, men Under-Jagten beholder Classen.

7. Classen bør nøyagtig og Contractmæssig at opfylde og efterkomme alt, hvad Han ved Contracten af 20de October 1764 har forbundet sig til og endnu icke er præsteret, saa at Han derfor gjør behørig Rigtighed og aflegger ordentlig Liquidation, dog tilstaaes Ham Frist indtil August eller September Maaned i tilkommende Aar i Henseende til de ifølge bemelte Contract endnu tilbagestaaende Leverancer.

8. Det ved Friederichsværk værende Boere- og Dreye- Verk forbinder Classen sig til at conservere og holde i god og brugbar Stand, saa at det ikke forfalder.

9. Da Commissionen ikke er tilfulde underrettet om de specielle Privilegier, som Tiid efter anden maatte være Fride- richsværk forundt, saa lover Classen til Commissionen at ind- berette, hvilke disse Privilegier ere, og hvorudi de egentlig be- staae, samt at indsænde vidimerede Copier af de i den Hen- seende udstædde Bevillinger, da Commissionen vil gjøre sit til, at samme maae blive Ham og Verket conserverede, forsaa-

vidt de ikke maatte findes at være enten af skadelige Følger eller at stride imod de paa Landets Lov grundede almindelige og væsentlige Forfatninger og Indretninger.

Da Classen i det øvrige i Henseende til disse Privilegier har at holde sig til vedkommende Departemens og Collegier og der see Sagen bragt i Rigtighed.

Af denne Contract skrives 2de Originale Gienparter, af hvilke Commissionen beholder den eene for at remittere samme til vedkommende Departement, som det tilfalder at expedere Skiødet, og Classen den anden.

Kiøbenhavn den 28de April 1768.

Reventlou. Schack. Stampe.
Carstens. Schöller. Bielefeldt. Top.

Jeg forpligter mig herved at opfylde ovenstaaende Contract i alle sine Clausuler og Puncter.

Classen.

Forestaaende Contract bliver hermed confirmeret udi alle sine Ord, Puncter og Clausuler.

Christiansborg Slot den 2den Maji 1768.

Christianus
(L. S.)

Pro vera copia
F. Carstens.

Kongeriget Arkiv. Pakke med Frederiksværk- og Kronborg Kommissionens Papirer (Des. VI, G, 1, Nr. 153) Nr. 26. Under Nr. 20 findes to med ovenstaaende Kontrakt enslydende Udkast, daterede den 26 April 1768, paa hvilke Classen egenhændigt har skrevet paa den ene: »Denne Contract er af mig antagen. Kiøbenhavn d. 27 April 1768. J. F. Classen«, og paa den anden de ovfr. S. 170 trykte Linier. — Under Nr. 25 findes Kommissionens Forestilling

af 30 April 1768 til Kongen angaaende Overenskomsten med Classen med Kongens paategnede Resolution af 2 Maj 1768 om, at han har approberet Kontrakten og vil underskrive det nødvendige Skjøde.

22.

1768, 11 Maj. J. F. Classen tillægges Rang med Generalmajorer.

Allerunterhänigste Vorstellung
betreffend den Rang mit General-Majors für General Kriegs
Commissaire Classen.

Nachdem der Hof-Marechal Graf von Holck mir dem General-Lieutenant von Gähler die mündliche allerhöchste Ordre am 5ten hujus bekendtgemacht hat, dasz Ew. Königl. Maytt. allergnädigst geruhet hätten dem General Kriegs Commissaire Classen den Rang mit General Majors und zwar von 3ten Martii h. a. an, als dem Tage, da Allerhöchstdieselbe auf Friderichswærk gegenwärtig waren, zu verliehen; so haben wir darüber hiedurch schriftliche allergnädigste Resolution allerunterhänigst erbitten und das desfällige Rang Patente zur allergnädigst gefälligen Unterzeichnung hiebey allerpflichtschuldigt einreichen sollen.

A. Hauch. P. Gähler. M. Moltke. I. A. Braëm. I. I. Schultze.

Kopenhagen im Generalitets und Commissariats
Collegio den 7 May 1768.

I. C. Willebrand.

Es haben Se Maytt., der König, diese allerunterhänigste Vorstellung unterm 11ten May 1768 allergnädigst approbirt und zugleich das hiebey gefügt gewesene Rang Patent allerhöchst unterzeichnet.

A. Hauch. P. Gähler.

Augustin.

Geh. Ark. Generalitetets kgl. Ordre og Resol. 1768 Nr. 265. — Den originale Udnævnelse dateret Gottorp den 11 Maj 1768 findes i det Class. Fideik.'s Arkiv.

23.

1768, 27 Maj. Kongeligt Skjøde paa Frederiksværk til J. F. Classen.

Vi C7mus pp. Gjøre Vitterligt: At vi under dato 2den hujus allernaadigst have Confirmeret en Forening og Kiøbe-Contract om Friderichsværk paa Friderichsborg Amt, der Ord til andet lyder saaledes: [her følger den ovfr. S. 401—404 trykte Kontrakt]. Og da Os Elskelig Johan Friderich Classen, Vores General Krigs Commissaire, i følge forestaaende Contract, de 20,000 rdr. udi Vores Zahl Cassa, efter Os Elskelig Vores Kammer Raad og Zahl Casserer Erich Birks den 2ode i denne Maaned udgivne Quitting har betalt, samt for de 55,000 rdr. sin Pante obligation med forsikring og første Prioritet i Verket og godset med et Aars Rente til Aarets udgang 1769 at betale, dags dato til Vores Rente Cammer har leveret; Saa have Vi ved dette Vort aabne Brev allernaadigst villet Skiøde og afstaae, ligesom Vi og hermed fra Os og Vore Arve Successorer udi Regieringen til forbemelte General Krigs Commissaire Iohan Friderich Classen Hans Arvinger og efterkommere Skjøder og aldeeles afhænder følgende Os forbeholdne Verk og Gods, nemlig udi *Friderichsborg Amt, Kregome Birk*,

1) det saa kaldede *Friderichsværk*, saaleedes som samme nu afgangne Etats Raad Iust Fabritius samt fornævnte General Krigs Commissaire Classen den 13de Ianuarii 1761 allernaadigst er tilskjødet, og De det igien den 20 September 1764 til Os har Skiødet og afhændet, alt efter bemelte Skiøder, som hermed følger, dessen nærmere formeld, dog maae det udi berørte allernaadigste Skiøde af 13de Januar 1761 anførte alnemaal paa de til Verket overdragne Jorder ikke extenderes vidre end til det Gods, som efter dette Skiøde er solgt og afhændet, henhører, Men om samme alnemaal skulle

strække sig deruden for, bliver den Grund, som ikke til berørte Gods henhører, Os reserveret og fremdeede forbeholden, saa og ellers med de derpaa værende Huuse, Bygninger og Indretninger, og alt dertilhørende i den stand samme nu er og forefindes.

2) Efterskrevne ved allernaadigst Resolution af 4de Iunii 1764 dertil henlagde Bøndergods, saasom: udi *Kregome Sogn, Kregome Bye* Nr. 2 til 15 incl.: dessen Hartkorn nye Matricul Ager og Eng Halv fiersindstve og trei Tønder en Skieppe trei fierdingkar toe Album, bruges saaleedes: Laurs Nielsen, Niels Pedersen, Anders Olsen, yngre Laurs Nielsen, Niels Jensen, Morten Pedersen, hver fiire Tønder toe Fierdingkar en Album, og skylder aarlig Landgilde deraf, hver for sig fiire Rigsdaler 7 β . Jens Pedersen, Ole Olesen, yngre Laurs Jørgensen og yngre Jens Nielsen skylder hver, af otte Tønder en Skieppe en Album, Otte Rigsdaler 13 β ; Jørgen Laursen og ældre Jens Nielsen, hver, af fiire Tønder toe Fierdingkar en halv Album, fiire Rigsdaler 6 $\frac{1}{2}$ β ; Anders Jørgensen og Hans Laursen, hver af fiire Tønder toe fierdingkar, fiire Rigsdaler 6 β . Skov til denne Bye er toe Fierdingkar toe Album. Huusmænd: Jens Andersen svarer aarlig Huuspenge toe Rigsdaler, Niels Andersen toe Rigsdaler, Knud Hansen toe Rigsdaler 48 β ; Ole Sørensen toe Rigsdaler 48 β ; Peder Nielsen en Rigsdaler 24 β ; Niels Jørgensen en Rigsdaler 24 β ; Hans Hansen, Jørgen Olsen, Peder Jensen og Jens Larsen hver toe Rigsdaler 48 β , Hans Mortensen en Rigsdaler 40 β , Jens Jørgensen en Rigsdaler 24 β ; Laurs Hansen og ældre Hans Lauesen hver en Rigsdaler 16 β , Jens Christensen og Laurs Andersen hver toe Rigsdaler 48 β ; Anders Hansen toe Rigsdaler, Friederich Hansen en Rigsdaler 32 β ; Jacob Nielsen en Rigsdaler, Schmit i Friderichsund Grundskat 64 β , samt for Kroehold fiire Rigsdaler, Peder Hansen af et Fiske Stade toe Rigsdaler. *Sommerup Bye*, Nr. 1, 2 og 3 er Hartkorn Tyve og syv Tønder en Skieppe, bruges af Peder Jensen, Engel Hansen, Ole Hansen og Peder Ibsen, som skylder hver, af sex Tønder sex Skiepper et Fierdingkar, aarlig sex Rigsdaler 75 β ; hvilken Landgilde ved Kongl. resolution af 8de Junii 1761 til det halve er modereret saalænge de da af Flyesand beskadigede i fæste

havende Jorder, der ikke kand bruges eller dyrkes, Engel Hansen svarer derforuden Huusafgift en Rigsdaler. Skov til denne Bye toe fierdingkar. *Brederød Bye* Nr. 1 til 8 samt en Eng Hauge, som ligger ved Oure Mølle, tilsammen Hartkorn Ager og Eng Tredive og otte Tønder fem skiepper toe fierdingkar, bruges af Jens Jensen, Hans Jensen, Jeppe Sørensen, Hans Pedersen, Ole Jensen, Jens Laursen, Peder Heiesen og Peder Nielsen, som skylder hver, af fiire Tønder sex Skiepper toe fierdingkar toe og en fierdedeel Album, aarlig fiire Rigsdaler 80 $\frac{1}{2}$ β. Skov til Byen toe fierdingkar toe Album. Huusmænd: Engel Hansen svarer Aarlig Huuspenge en Rigsdaler 24 β, Hans Rasmusen tre Rigsdaler 72 β; Christen Friderichsen en Rigsdaler 24 β; Hans Christophersen en Rigsdaler 24 β, Christen Laursen toe Rigsdaler 48 β, Jens Hansen toe Rigsdaler, Mads Hansen en Rigsdaler 32 β; Jens Laursen en Rigsdaler, Jørgen Nielsen en Rigsdaler og al Byen af et Stykke Jord en Rigsdaler 48 β.

Auderød Bye. Nr. 1 til 13 incl.: Hartkorn Ager og Eng Halvtreesindstykke og tree tønder en Skieppe toe fierdingkar, bruges af Ole Svendsen, Ole Olsen, Rasmus Sørensen, Jeppe Nielsen, Ole Olsen, Niels Sørensen, Peder Jørgensen og Ole Hansen, skylder hver, af fiire Tønder tree fierdingkar, Aarlig fiire Rigsdaler 9 β; Peder Olsen, af otte Tønder en skieppe toe fierdingkar, otte Rigsdaler 18 β, Anders Jørgensen, Morten Jensen og Anders Nielsen hver, af fiire Tønder toe fierdingkar toe Album fiire Rigsdaler 8 β; hvilken Landgilde for benævnte Beboere ved Kongl. resolution af 8de Iunii 1761 til det halve er modereret, saalænge de da af Flyesand beskadigede i fæste havende Jorder ikke kand bruges eller dyrkes. Skov til denne Bye to Skiepper et fierdingkar en Album. Huusmænd: Jeppe Hansen, Laurs Laursen og Niels Madsen, svarer aarlig Huuspenge hver toe Rigsdaler, Hans Gurren og Hans Olsen hver en Rigsdaler 24 β; Jens Hansen, Jørgen Rasmusen og Anders Svendsen hver toe Rdr. 48 β, Jens Svendsen, Hans Jensen, Friderich Rüssel og Niels Nielsen hver en Rigsdaler, al Byen for en Ohl Eg 32 β. *Winderød Sogn, Winderød Bye* Nr. 1 til 8

incl. samt Nr. 10, 11 og 12, tilsammen Hartkorn Ager og Eng Halvtreesindstyre og sex Tønder en Skieppe et Fierdingkar, bruges af Jens Jørgensen, Laurs Poulsen, Niels Andersen, ældre Peder Pedersen, Hans Laursen, Jens Pedersen, Laurs Hansen, Christen Olsen og Ole Hansen, som skylder hver, af sex Tønder en Skieppe tree fierdingkar toe Album, aarlig sex Rigsdaler 23 β . Skov til denne Bye et fierdingkar en Album. Huusmænd: Svend Jensen svarer Aarlig Huuspenge toe Rigsdaler, Peder Albretsen toe Rigsdaler, Peder Christophersen toe Rdr. 48 β , Svend Laursen en Rigsdaler, Knud Jørgensen en Rigsdaler 48 β ; Jens Pedersen en Rdr. 48 β , Peder Knudsen en Rigsdaler 48 β , Laurs Hansen en Rigsdaler 24 β , Jørgen Jensen en Rigsdaler 24 β , Ole Pedersen toe Rigsdaler 48 β ; Mogens Knudsen toe Rigsdaler 48 β , Laurs Ebbesen en Rigsdaler og Søren Olsen en Rigsdaler 48 β , al Byen for et Stykke Jord af Overdrevet en Rigsdaler. *Cassemøse Bye*, Nr. 1 til 8 incl. Hartkorn Ager og Eng Tredive og en Tønde fiire Skiepper toe Album, bruges af Rasmus Olsen, Peder Persen, Jens Larsen, Mikkell Olsen, Bonde Larsen, Jens Mortensen og Ole Hansen, som skylder hver, af fiire Tønder fiire Skiepper toe syvende deel Album, Aarlig fiire Rigsd. Huusmænd: Lars Olsen, Fridrich Albretsen og Niels Jensen svarer aarlig Huuspenge hver toe Rigsdaler, Christen Jensen, Jens Larsen, Anders Jensen, Jens Jørgensen og Rasmus Pedersen hver een Rigsdaler 32 β ; *Oure Mølle* Ager og Eng en Tønde toe fierdingkar toe Album hvoraf Lyders skylder aarlig 3 Rdr. 84 β ; *Meelbye Sogn, Haagendrup Bye* Nr. 1 til 6 incl. Hartkorn Ager og Eng Tredive og toe Tønder toe skiepper, bruges af Ole Rasmussen, Lars Pedersen, gamle Peder Larsen, unge Peder Larsen, Peder Larsen og Mads Mortensen, som skylder hver af fem Tønder tre Skiepper aarlig fem Rigsdaler. Skov til denne Bye en Album. Huusmænd: Peder Larsen svarer aarlig Huuspenge 64 β , Jens Hansen en Rigsdaler 32 β ; *Evetofte Bye* Nr. 1 til 11 inclusive samt Nr. 13 og 14 er Hartkorn Ager og Eng Halvtredsindstyre og sex Tønder og fem skiepper, men deri er ved Kongelig Resolution af 18de Martii 1720 bevilget moderation 6 td. 1 skp.

2 fdkr. for Flyesandet, bliver saa igien som Contribuerer, Halvtredsindstyve Tønder syv skiepper toe Fierdingkar, bruges af Lars Ingemandsen, som Skylder, af sex Tønder sex skiepper et fierdingkar toe og en fierdedeel Album, Aarlig sex Rigsdaler, Lars Larsen, Jens Mortensen, Ole Christensen, Hans Pedersen, Lars Jørgensen, Rasmus Pedersen, Knud Hansen, Johan Nielsen og Lars Jensen, som skylder hver af fiire Tønder fiire Skiepper et fierdingkar en halv Album aarlig fiire Rigsdaler, Niels Hansen, af toe Tønder toe Skiepper en og tree fierdedeel Album toe Rigsdaler, Lars Nielsen af en Tønde et fierdingkar en halv Album 86 β; Nok en Eng, som ved Nr. 1 er Matriculeret for fiire Skiepper, der aarlig bortforpagtes. Huusmænd: Lars Persen, Jens Jensen, Jens Knudsen, Niels Johansen Lük, Ole Nielsen, Johan Andersen og Rasmus Olsen, svarer aarlig Huuspenge hver en Rigsdaler 48 β, Jens Jensen, Ole Johansen og Jens Nielsen hver en Rigsdaler, Peder Nielsen en Rigsdaler 32 β; *Tollerup Bye* Nr. 1 til 9 incl. (undtagen 2 td. 5 skpr. 2 fdkr. 2 Album af Nr. 5 Meelbye Kirke tilhørende) er Hartkorn Ager og Eng Tredive og syv Tønder toe fierdingkar en Album, hvorudj formedelst høy skyldenhed ved Kongel. Resolution af 18 Marts 1720 er bevilget moderation for otte Tønder, saa at der ikkun Contribueres af Tyve og Nie Tønder toe fierdingkar en Album, bruges af Peder Nielsen, Hans Andersen, Rasmus Nielsen, Jens Larsen, Niels Hansen, Peder Sørensen og Ole Pedersen, som skylder hver af tre Tønder syv Skiepper tre Fierdingkar tre Aattende deel Album, aarlig tre Rigsdaler, item Hans Olsen, som skylder af en Tønde toe Skiepper een og tree ottendedeel Album 94 β. Skov til Byen toe fierdingkar. *Meelbye*, Nr. 1 til 17, 19 til 23 alt incl. samt 25, 26 og 27 Hartkorn Ager og Eng et Hundrede og Nie Tønder en skieppe, hvorudi er bevilget afslag for Flyesandet 9 td. 1 skp. 3 fdkr. 2 Album, saa at der ikkun Contribueres af Halvfemtesindstyve og Nie Tønder syv skiepper en Album bruges af Peder Pedersen, Hans Nielsen, Jens Nielsen, Bendt Nielsen, Christen Jensen, Hans Larsen, Ole Hansen, Lars Jensen, Mathias Nielsen, Peder Mortensen, Rasmus Mortensen Lars Mortensen, Jens Pedersen,

Søren Jensen, Jørgen Jensen, Peder Nielsen, Peder Larsen og Jens Olsen, som skylder hver af fem Tønder fiire Skiepper et fierdingkar en og tretten attende deel Album, aarlig Fiire Rigsdaler 48 β . Skov til denne Bye en skieppe toe Album. Huusmænd: Anders Hansen bruger et fierdingkar af Huus Nr. 1, svarer aarlig Landgilde 4 β og Huuspenge en Rigsdaler 32 β , Niels Jørgensen bruger en og en halv Album af Huus Nr. 1 svarer aarlig Landgilde 2 β , og Huuspenge en Rigsdr., Jens Jensen bruger en og halv Album af Huus Nr. 1, svarer aarlig Landgilde 2 β , og Huuspenge en Rigsdr., Degnen Langemach bruger Huus Hartkorn Nr. 5 en skieppe toe Album svarer Landgilde 16 β , Jørgen Larsen, Anders Andersen, Rasmus Larsen og Søren Nielsen svarer aarlig Huuspenge 64 β , Ole Nielsen en Rigsdaler 32 β ; Kroemanden Søren Hansen svarer aarlig Huuspenge toe Rigsdaler af nedre Mølles bygge Plads en Rigsdaler 48 β og for Kroehold sex Rigsdr. Magister Dorn af Ellinge Baandgarns Stade tree Rigsdaler, Søren Andersen, Povl Olsen, Jørgen Hansen, Rasmus Nielsen, unge Jens Poulsen og Niels Jbsen svarer aarlig Huuspenge hver en Rigsdr. 48 β , Søren Persen toe Rigsdr., Ole Povlsen og Ole Andersen hver en Rigsdaler samt Niels Hansen en Rdr. 32 β , gamle Jens Poulsen og Jens Nielsen en Rdr. 24 β . *Thorup Sogn, Ullerup Bye* Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13 og 14 Hartkorn Ager og Eng tredive og fiire Tønder, som bruges af efterskrevne 12 Beboere, nemlig: Ole Jensen, Peder Ebbesen, Niels Ebbesen, Jørgen Nielsen, Niels Rasmussen, Lars Christensen, Helle Pedersen, Morten Jørgensen, Lars Larsen, Hans Hansen, Peder Rasmusen og Niels Sørensen, og skylder hver for sig, af bemeldte toe Tønder en Skieppe aarlig toe Rigsdaler, Lars Persen og Lars Jørgensen, af Nr. 12 og 14, hver fiire Tønder toe Skiepper, aarlig fiire Rigsdaler. Skov til denne Bye toe Album. Huusmænd: Boe Ibsen bruger Huus Hartkorn Nr. 1 toe Skiepper et fierdingkar en Album, svarer aarlig Landgilde 36 β , og Huuspenge fiire Rdr., Anders Jensen bruger toe Album af Nr. 3, svarer aarlig Landgilde 6 β og Huuspenge toe Rigsdr., Jens Christensen ligesaa toe Album af Nr. 3 svarer Landgilde 6 β og Huuspenge toe Rigsdr., Anders Larsen og

Niels Nielsen svarer aarlig Huuspenge hver toe Rigsdaler, Hans Olsen og Peder Nielsen hver en Rigsdr., Jørgen Melkiorson en Rigsdaler 32 β . *Thorup Bye* Nr. 1, 2 og 4 til 10 inclusive er Hartkorn Ager og Eng Halvtresindstyre og fiire Tønder toe skiepper toe fierdingker, hvorudi formedelst Flyesandet ved forommeldte Kongl. Resolution af 18de Martii 1720 er bevilget moderation 1 td. 6 skp. 1 fdk. 2 Album, saa at der ikkun Contribueres af Halvtreesindstyre og toe Tønder fiire Skiepper en Album bruges af Jørgen Persen, Morten Jensen, Christian Sperling, Provst Coldewin, Niels Nielsen, Niels Jensen, Peder Nielsen, Lars Jensen, Hans Pedersen og Ole Nielsen, som skylder hver, af fiire Tønder tree Skiepper en tolvte deel Album, aarlig fiire Rigsdaler, Morten Jbsen. af otte Tønder sex Skiepper en siette-deel Album, Otte Rigsdaler. Skov til Byen en Album. Huusmænd: Jens Eilersen, Morten Larsen, Ole Nielsen, Jørgen Knudsen, Hans Persen. Ole Jørgensen, Niels Olsen, Lars Olsen svarer aarlig Huuspenge hver toe Rigsdaler, Skovrider Petersen grundskat toe Rigsdaler, thi Bygningen er Eiendom, nok bemelte Skov Rider Petersen af et Huus i Borup en Rigsdaler, Markus Madsen, Jonas Eriksen og Hans Jørgen Meier hver en Rigsdaler 64 β , Proust Coldevin af et fiske Stade tree Rigsdaler. *Hald Bye* Nr. 1 til 10 incl. samt Nr. 12 og 13 Hartkorn Ager og Eng, Halvtresindstyre og fem Tønder toe skiepper trei fierdingkar, hvorudi ved oftmelte Kongel. resolution af 18de Martii 1720 er bevilget moderation for Flyesandet 10 tdr, saa der ikkun Contribueres af Fyrgetyre og fem Tønder toe Skiepper trei fierdingkar bruges af Jørgen Persen, som skylder, af sex Tønder sex Skiepper et fierdingkar en og Nitten tyvende deel Album, aarlig sex Rigsdaler samt af Boe Helleesen, Lars Olsen, unge Niels Laursen, Jørgen Nielsen, Jeppe Sørensen, Hans Persen, Peder Jensen og gamle Niels Larsen, som skylder hver af fiire Tønder fiire Skiepper et fierdingkar tree tiende deel Album aarlig fiire Rigsdaler, item af Peder Persen, som skylder af toe Tønder toe Skiepper en og tretten tyvende deel Album, toe Rdr. Skov til denne Bye en Album. Huusmænd: Ole Jensen svarer aarlig Huuspenge toe Rigsdr., Johan Madsen og Lars Jensen

hver en Rigsdaler 32 β . *Thorup Magle Bye* Nr. 1 til 6 inclusive Ager og Eng tyve og fire Tønder sex Skiepper bruges af Rasmus Larsen, gamle Hans Jensen, Jens Nielsen, Ole Ebbesen, unge Hans Jensen og Ole Olsen, skylder hver af fiire Tønder en skieppe, aarlig fiire Rigsdaler. Huusmænd: John Christensen, Lars Jensen, Lars Sønnesen og Jørgen Olsen svarer hver aarlig Huuspenge en Rigsdaler 24 β , af et Huus paa Nr. 1 Gaards Grund svarer aarlig 64 β . *Tømmerup Bye* Nr. 1 til 6 incl. Tredive og fiire Tønder en Skieppe tre fierdingkar bruges af Jørgen Larsen, Hans Ebbesen, Niels Pedersen og Peder Hansen, som skylder hver, af fiire Tønder to fem Ottendedeel Album, aarlig fiire Rigsdaler, Hans Jensen af otte Tønder et fierdingkar toe og en fierde deel Album Otte Rigsdaler, Peder Jørgensen og Peder Persen hver, af fem Tønder toe fem Ottende deel Album, aarlig fem Rigsdaler. Skov til denne Bye en Album. Huusmænd: Hans Olsen og Lars Madsen svarer aarlig Huuspenge hver en Rigsdaler 32 β , af et Huus paa Nr. 4 Gaards Grund svarer aarlig Huuspenge en Rigsdaler. *Thorup Lille* Nr. 1 til 5 incl. samt af Kongs Gaarden Nr. 6, fem Tønder syv skiepper toe fierdingkar toe Album, Beløber tilsammen tyve Tønder toe Fierdingkar tre Album, bruges af Ole Jbsen, Jørgen Jensen og Ole Larsen, som skylder hver, af fem Tønder toe Album, aarlig fem Rigsdaler, item af Anders Eriksen og Peder Hendrichsen, som skylder hver, af toe Tønder fiire Skiepper en Album, aarlig toe Rigsdaler 48 β . Skov til denne Bye en Album. Huusmand: Lars Ambjørnsen svarer aarlig Huuspenge en Rigsdaler 32 β ; af Kongsgaarden, som er Nr. 6 i bemelte Torup Lille, bruger Jacob Jørgensen tie Tønder et fierdingkar en Album og skylder deraf aarlig tie Rigsdaler. *Swerkelstrup Bye* Nr. 1 til 5 incl. er sytten Tønder syv Skiepper toe fierdingkar, bruges af Hans Jørgensen, unge Niels Larsen, Niels Rasmusen, Peder Larsen og Anders Nielsen som skylder hver, af Hartkorn Ager og Eng, tree Tønder fiire Skiepper toe fierdingkar toe og toe femtedeel Album aarlig tree Rdr. Skov til denne Bye toe Album. *Rorup Bye* Nr. 1 til 5 incl. er atten Tønder fem Skiepper bruges af Skov Ridder Petersen og Hans Jørgensen, som skylder

hver af fem Tønder 2 Skpr. 2 fierdingkar sex syvende deel album aarlig fem Rigsdaler, item af Lars Olsen, Peder Larsen og Christian Olsen, som skylder hver af toe Tønder fem skiepper et fierdingkar trei syvende deel Album, aarlig toe Rigsdaler 48 β. Skov til denne Bye toe Album. Huusmænd: Ole Olsen, Anders Jørgensen, Lars Johansen og Peder Jngemandsen svarer aarlig Huuspenge hver toe Rigsdaler, af et Huus paa Nr. 1 Gaards Grund svares aarlig 64 β, saa svarer og Skovrider Petersen for Kroholdet Aarlig tree Rigsdaler. *Kichhavn* dens Hartkorn er efter Matriculen Tie Tønder fem Skiepper tre fierdingkar toe Album, hvortil er henlagt Brunebjergs og andre Jorder, af Overdrevet sex skiepper tilsammen Elleve Tønder trei skiepper trei fierdingkar toe Album, bruges af Peder Jensen, Hans Larsen, Peder Mogensen, Jens Rasmusen, Jacob Andersen, Rasmus Pedersen, Peder Jbsen, Jens Jensen, Anders Larsen, Jens Jensen, Jacob Helleesen, Lars Rasmusen, Rasmus Jensen, Peder Hansen, Niels Larsen, Niels Hansen, Anders Jørgensen, Peder Larsen, Niels Kappel og Gamle Lars Hansen, som skylder aarlig hver af tree Skiepper toe fierdingkar elleve sex og tyvende deel Album, aarlig Landgilde 32 β og Huuspenge trei Rigsdaler, item af Hans Pedersen, Ole Olsen, Hans Andersen, Niels Larsen, Jens Nielsen, Søren Eriksen, Hans Arvedsen, Lars Nielsen, Lars Løy, Peder Jensen, Christen Larsen og Lars Væver, som hver skylder af en Skieppe tree fierdingkar elleve toe og halvtreesindstyvendedeel Album, aarlig Landgilde 16 β og Huuspenge en Rigsdaler 48 β. *Fornerup Gaarde* Nr. 1 og 2 Ager og Eng otte Tønder og tree Skiepper, bruges af Lars Olsen og Lars Jørgensen, som skylder hver, af Hartkorn Ager og Eng, fiire Tønder en skieppe toe fierdingkar, aarlig fiire Rigsdaler. Skov til disse 2de Gaarde toe Album. Huusmænd: fornevnte Lars Olsen svarer aarlig af et Huus en Rdr. og Johan Friderich Meier en Rdr. 32 β. *Ellinge Gaarde* Nr. 1 og 2 Ager og Eng tie Tønder syv Skiepper, bruges af Søren Larsen og Jens Larsen, som skylder hver, af toe Tønder fem Skiepper tree fierdingkar, aarlig toe Rigsdaler 48 β, item af Hein Jbsen, som skylder, af Fem Tønder tree Skiepper toe Fierdingkar, aarlig fem Rigs-

daler. Skov til disse Gaarde et Fierdingkar en Album, Huuse, af et Huus paa Jens Larsens Grund svares aarlig Huuspenge 48 β , af et dito paa sammes grund ligesaa 48 β , af tvende dito paa Nr. 2 Gaards Grund en Rdr., Jens Nielsen svarer aarlig Huuspenge en Rigsdaler, Jens Olsen og Peder Hansen hver 64 β . *Topholm Gaard*, Ager og Eng, otte Tønder tree skiepper Tre Fierdingkar, deraf skylder Jørgen Pedersen aarlig otte Rigsdr. 48 β . *Gryndese Gaarde Nr. 1* Hartkorn Ager og Eng en Tønde sex Skiepper et Fierdingkar, hvoraf Jørgen Jørgensen skylder aarlig en Rigsdaler 64 β . Nr. 2, toe Tønder sex Skiepper tre Fierdingkar, hvoraf Jens Larsen skylder aarlig toe Rigsdaler. Skov til disse Gaarde et Fierdingkar. *Lyens Huuse* deraf svarer Jens Eriksen og Klaus Nielsen hver fem Rigsdaler aarlig, Lars Rasmussen fiire Rigsdaler, og Hans Jacobsen samt Lars Nielsen hver toe Rigsdaler. Vidre er ved for citerede allernaadigste Resolution af 4de Junii 1764 henlagt 1) *Rorup Skove*, 2) *Halsnesse Skove*, hvilke tvende Skove er indbegreben den til Verket ved foranførte allernaad. Skiøde af 13de Januar 1761, som Eien-dom allernaadigst overladte Skov, saavelsom det for specificerede ved Bøndergodset anførte Skovskylds Hartkorn, 3) *Hagelse Skov*, hvis Hartkorn Skovskyld er tree Skiepper, og hvori Bønderne fremdeeles reserveres Græsningen, dens strækning, efter en fra Os Elskelig Vores Geheime Conference Raad og Ober Jægermester Gramm ved skrivelse dat. 18 Junii 1765 til Vort Rente Kammer indsendte opmaalings Forretning, er, indenfor Hagelse Skovs Grøvt, udi Sønder og Nør 542 Roder, udi Øster og Vester 130 Roder udi mitten smal og i Nordre Ende 50 Roder breed, hver Rode til 8 Alen og en Alen til toe danske Foed beregnet, Hvilket Hartkorn tilsammen Ager og Eng Syv Hundrede Halvfemtesindstve og fem Tønder fiire Skiepper et Fierdingkar Skov en Tønde toe skiepper tree fierdingkar en Album, saavelsom Friderichswærk med dertil efter dette Skiøde henhørende Grund, Huuse, Bygninger og Indretninger, Landgilde, Stædsmaal, Sigt og Sagefald, Ægt og Arbeide, visse og uvisse Indkomster, Rente og rette tilliggelse, være sig af Ager og Eng, Skov, Mark, Krat, Heede, Kjær og Moeser, Fiske Vand og Fæe-

gang, tørve Grøvt og Lyngslet, vaat og tørt inden Markeskiel og uden fore, aldeeles intet undtagen i nogen Maade, som nu dertil ligger samt bør dertil med rette at ligge, tilligemed dertilhørende Mandskab efter Loven og Forordningerne, saa og under Jagten, Ligeleedes efter Loven og derom udgangne Forordninger skal følge og tilhøre formelte General Krigs Commissaire Classen, Hans Arvinger, imod at de af for berørte tyve og fem tusinde Rigsdaler, som paa Bøndergodset bliver heftende, erlegger udi Vores Cassa forbem.te 4 proCtum Aarlig Afgift, som beløber Et Tusinde Rdr.

Thi kiendes Vi for Os og Vore Arve Successorer udi Regieringen ingen ydermeere Lod, Deel, Ret eller Rettighed efterdags at have til eller udi forberørte Verk og Gods, dessen Eiendom og Herlighed med vidre som forskrevet staaer, Men allernaadigst ville hiemle og fuldkommeligen tilstaae tit bemelte General Krigs Commissaire Classen, Hands Arvinger og Efterkommere, som samme med rette eiende bliver, foranførte Verk og Gods for hver Mands Tiltale, som derpaa med rette kand have noget at sige, dog Os og Vore Arvesuccessorer udi Regieringen alle Kongelige Regalia og Høyheder samt Contributioner pro quota ordinaire eller Extraordinaire, som enten allerede ere eller herefter vorder paabudet, item Over Jagten i Vores Vildbane, saavelsom den aarlige Afgift af de forhen ommeldte 25,000 Rdr. som i godset bestandig bliver staaende forbeholden. Forbydendes alle og enhver herimod eftersom foreskrevet staaer at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Gottorf den 27de May 1768.

Under Vor Kongelige Haand og Seigl.

Christianus.

Schack.

Copmann.

1769, 18 Februar. Erklæring fra Oberstløjtnant Bielefeldt til Kommissionen angaaende Frederiksværks Arbejdere.

Pro Memoria.

In Anleitung des mir durch dH. Etats-Rath Carstens schriftlich bekannt gewordenen Schlusses der Allerhöchstverordneten Commission über Friderichswærck und dessen Fabriquen, dass ich nemlich mein Gutachten geben möge, ob einige und welche von den auf Friderichswærck noch gegenwärtig befindlichen Arbeiter nothwendig bezubehalten, imgleichen in wie ferne solche alsdann entweder bey dem Giesshause oder bey dem Artillerie Corps zu placiren wären? habe die Ehre nachstehendes gehorsamst anzuführen.

1. Bey dem Giesswesen.

Es ist der Giessmeister *Heinrich Hornhaver*, der von Geburth ein Schwede, vormals allhier auf dem Giessshause bey dem verstorbenen Capitaine v. *Holtzmann* gearbeitet hat, und welchem der hiesige *Trochel*, ein Camerad von ihm, jederzeit das Zeugniß eines geschickten und tüchtigen Giesers beylegen wird, ein habiler und sehr erfahrner Mann, Auch ist ein Gesell Namens *Jens Klem*, von Profession eigentlich ein Goldschmidt, ehemed bey dem verstorbenen Capitaine v. *Holtzmann* gewesen, hat von allen connoissance, und ist in Verschneidung der Canonen, so gegossen werden, ein tüchtiger und zugleich sauberer Arbeiter.

2. Bey dem Bohrwerck.

Die beiden Brüdere *Lorant* haben von ihrem Vater, der aus der Schweitz gebürtig eigentlich derjenige ist, der zu des bekannten *Pyrnbergs* Zeiten das Schmiede- mit dem Bohrwerck, nebst andern Inventionen deselbst angeleget hat, und welchen Sr. in Gott ruhenden Mayestät F 5tis glorwürdigsten Gedächtnisses, mit einer jährlichen Pension von 300 rd. begnadiget, das Bohrwerck, unter der Verpflichtung, solches keinem Menschen wiederum

zu entdecken, erlernt; mithin besitzt, ausser ihnen, keiner diese Wissenschaft; der jüngste von diesen beeden soll zu denen Artillerie-Zeichnungen und was dahin einschläget, sehr geschickt seyn; der älteste hingegen nur allein zu den praktischen und dahin gehörigen Arbeiten.

3. Bey dem Cicelliren.

Es hat einer, namentlich *Vinckler*, ein teutscher von Geburth, die Ober-Aufsicht über das Cicelliren und was dahin gerechnet werden kann, auch, da er Kupferstecher von Profession ist, vieles vor andern voraus. Ausser ihm sind auch ein auf dem Guthe Friderichswærck befindliche alter Mann, dessen Namen zur Zeit unbekannt, nebst zweenen seiner Söhnen, die dem Vater an Geschicklichkeit nichts nachgeben im Abdrechseln der Canonen viele Erfahrung haben, und hierinnen einem jeden den Vorzug streitig machen, bey dem Cicelliren angestellt.

Nichtweniger ist auch noch ein sehr habiler Grob- und Kleinschmidt-Meister mit Vornamen *Mathias* vorhanden, der besonders dem Bohrercke unentbehrlich zu seyn scheint, indem er alles dazu benöthigte Werckzeug und Geräthschaft selbst verfertigt, und ihm niemand, in Absicht dessen, gleichgesetzt werden kann.

4. Bey dem Pulverwerck.

Die beeden Brüdere, *Ohlsen* genannt, sind es, welche sowol der Arbeit vorgestanden als auch die Rechnungen darüber geführet haben. Die übrigen, so hülfreiche Hand geleistet, sind nur Bauers Leute gewesen.

Übrigens sollen der Giesmeister *Heinrich Hornhaver* mit 300 rd., der Gesell Jens Klem mit 200 rd., die beede Brüdere *Lorant* zusammen mit 300 rd., der Oberaufseher über das Cicelliren, Namens *Winckler* mit 300 rd., der Grob- und Kleinschmidt-Meister mit Vornamen *Mathias* mit 300 rd., die Brüdere *Ohlsen* zusammen mit 400 rd., jährlichen Gehalts, der Sage nach, abgelegt, der obgedachte alte Mann nebst zweenen Söhnen hingegen Stückeweise veraccordiret seyn.

Diese waren demnach diejenigen, welche ich, meiner unvor- greiflichen Meinung nach, zum Dienste Sr. Majestät des Königs, und zwar bey dem Gieszhause, conserviret zu sehen, wünsche, um so mehr, als es sehr schwer oder wenigstens doch nicht ohne Anwendung der ansehnlichsten Kosten möglich seyn würde, dergleichen geschickte und tüchtige Arbeiter, erforderlichen Falles wiederum herbey zuschaffen. Dagegen aber ist es so wenig möglich, als thunlich, einige von denen Arbeiter bey dem Königl. Ar- tillerie-Corps anzusetzen, da sowol das denselben bis hie zu gereicht gewordene Gehalt gar zu hoch, als auch insbesondere das Corps, dem Reglement gemäsz, mit Handwerckern bereits versehen ist. Die von dem Herrn General-Kriegs Commissair *Classen* eingegebene, mir communicirte, nun hierneben mit desselben Schreiben zurückfolgende vidimirte Qvittingen, wegen contract- mässig für die Jahre 1764 bis incl. 1768 gelieferten Metalls, in Canonen und Haubitzen, wie auch Pulver, verhalten sich Inhalts der mir von der auf Friederichswærck befindlich gewesenenen Ar- tillerie-Commission gewordenen Rapports, in alle Wege richtig.

Copenhagen den 18ten Februarij 1769.

Bielefeldt.

Kongerigets Arkiv. Pakke med Frederiksværk og Kronborg Kom- missionens Papirer (Des. VI, G, 1, Nr. 153) Nr. 63. — Brødrene *Lorant* skulde snarere kaldes Brødrene *Juncker*, det var Sønnen af Peyremberts Boremester Johan *Lorentz* Juncker; der var 3 (s. ovfr. S. 326), men her nævnes kun 2. Smeden med Fornavnet Mathias er Smedemester *Johan Mathias Wigandt*.

25.

1770, 16 Oktober. Kongelig Befaling til J. F. *Classen* om at erklære sig over Landets Handelsforhold.

Da Jch gesonnen bin das Commerz-Wesen in meinen Rei- chen und Ländern auf alle ersinnliche Weise zu befördern und in Aufnahme zu bringen und in solcher Absicht den Entschlusz

gefasst habe ihm Meinen besondern Schutz angedeihen zu laszen und demselben alle mögliche mit dem Wohl des Staats zu vereinigende Freyheit zu verleyhen; anbey aber wünsche die Mittel und Wege zu vernehmen, wie dieser Endzweck auf die vortheilhafteste und sicherste Art und zugleich in Rücksicht auf den Betrieb der Landes-Produkten und in erforderlichen Verbindung mit dem Interesse Meiner Finanzen, erreicht werden möge: Als haben Sie mein lieber General-Kriegs-Commissaire Classen, dessen Einsichten und Erfahrungen in Commerz-Wesen mir vorzüglich angerühmt worden, diesen Meinen Entschlusz durch gemeinnützige mit dem allgemeinen Besten und dem Wohl meiner Staaten übereinstimmende Vorschläge zu unterstützen und solche immediate an Mich selbst des fördersamsten einzusenden. Gegeben Hirschholm d. 16 October 1770.

Ch. R.

A. Schumacher.

An den General-Kriegs
Commissaire Classen.

Efter Originalen i det Classenske Fideikommiss Arkiv. — Samstedts ligger en af Classen underskrevne Skrivelse (Renskrift) af 20 December 1770, der udtaler, at han med den fremsender sin Betænkning. En saadan ligger ved i Konzept. Jfr. ovfr. S. 241 og ndfr. S. XLVII.

26.

1770, 21 Oktober. Erklæring angaaende J. F. Classens paa Frederiksværk anvendte Bekostninger i Aarene 1764—1768.

Summarisch Extract

Over anvendte Bekostninger paa de Frederikswærkske Bygninger, Jndretninger og Inventarier i Aaringerne 1764, 1765, 1766, 1767 et 1768 neml.

J Aaret	1764 er bleven udbetalt in Summa	33 863	Rd. 4	℥	»	β
	1765.....	52 862	—	»	-	5 -
	1766.....	50 315	—	4	-	9 -
	1767.....	40 527	—	4	-	3 -
	1768.....	19 928	—	5	-	5 ¹ / ₂ -
		197,498	Rd. »	℥	6 ¹ / ₂	β

Ovenstaaende Summa 197,498 Rd. » ℥ 6¹/₂ β siiger Eet Hundrede Halvfemtesindstiuge og Syv Tusinde, Fiire Hundrede Halvfemtesindstiuge og Otte Rigsdaler, Sex og ¹/₂ Skilling, tilstaar Vi underskrevne i Fridrichswærks Tienniste staaende Betientere hermed (Salvo Errore Calculi) ved ædelig Vidnesbyrds afleggelse at være til de Fridrichswærkske Bygninger, Jndrettninger og Inventarier af S. T. Hr. General Krigs Commissaire Classen udbetalte, hvorover nøyagtig Forklaring ihenseende hver slags Udgift i de over Værkets Bygninger og Inventarier førte Journer og de derefter forfattede aarlige Regnskabs Bøger in Specie findes anførte. Vi forklare tillige, at udi bemeldte Summer hverken er indberegnet Hr. General Krigs Commissairens Huusholdnings Bekostning, Beboeres Huusleje og Jildebrand eller Contoir Betienteres Løn.

Desuden ere de til bemeldte Bygninger og Inventarier brugde Arbeydere saa nøy i Arbejds Løn betingede, imod at Amts Mestere giver en Svend paa Landet 3 til 4 ℥ daglig, ere de her ved Fridrichswærk lønnede med 20 β à 24, 28 og 32 β daglig. Og hvad Materialier angaaer, ere de anførte efter de sædvanlige og i de Tiider fastsatte og gangbahre Kiøbmands Priiser, saa og i fald noget skulle være at erindre, blev det, at mueligt paa endeel Stæder noget kunde være udeladt, som virkelig burde at være anført, og at Regningerne ere for billige opførde, eftersom Interessen af een Aarlig henliggende Capital i et stort og anseeligt Forraad af mange og adskillige kostbahre Materialier i Samme er ikke indbegreben.

Endelig er ikke heller indberegnet Bekostninger anvendte paa Krud Virkninger, Salpeter, Svovl, Canoner, Kaaber, Metaller og desliige Materialier, som udgjør en a parte Regning for Sig, men over meldte Summa angaaer alleene Bygningers, Jndrettnin-

gers og Inventariers Bekostninger uden at have incorporeret bemeldte Værkets egentlige Producters Udgifter, hvilket Vi med god Samvittighed ved Eed kand bekræfte og bevidne.

Fridrichswærk den 21de Octobr. 1770.

S. W. Jochel.	H. E. Lund.	P. Falster.
Casserer.	Forvalter.	Material Skriver.
H. Hornhaver.	I. M. S. Wigandt.	B. Olsen.
Canon: Giesmeister.	Smede Mester.	Krud Mæster.
I. S. M. Juncker.	I. G. Winckler.	
Bohrmeister.	Canon verschneider, Mahler	
	u. Kupferstecher.	

At ovenmelte Personer, som haver underskrevet dette, ere Betientere ved Friderichs-Værck, kand jeg med en god Samvittighed verificere.

C. Coldevin
Herredets Provst.

Geh. Ark. Kgl. Resolutioner til Generalitets- og Kommissariats Kollegiet 1772 Nr. 18.

27.

1771, 18 Marts. Kontrakt mellem Admiralitets-Kollegiet og J. F. Classen om Støbningen af 18 Metalmortere.

Til Hans Kongelige Mayestæts Tieneste og under allernaadigst Ratification have Vi Underskrevne Hans Mayts Deputerede i Admiralitets og General Commissariats Collegio med Hr. General Krigs Commissaire Classen følgende Contract indgaaet og oprettet.

1. Bemeldte Hr. General Krigs Commissaire paatager og forpligter sig herved, til hans Mayts Tieneste og Armatur paa de under Bygning værende Bombarderer at lade støbe og inden September Maanedes Udgang, eller om det er paa nogen Maade mueligt, da i Augusti, færdig at levere 18 Stk. 150 $\mathring{A}$ dige Metal Morterere. Men som Vi ikke endnu kan fastætte, efter hvilken Teigning de alle 18 skal støbes, saa determineres i det Stød Vægten af Metallen, som skal støbes, til 396 Sk $\mathring{A}$, som er til 18 Morterere, naar hver beregnes til 22 Sk $\mathring{A}$.

2. Saasnart General Krigs Commissairen lader Os viide, at de allernaadigst anbefalede 6 Prøve Morterere, hvortil de fornødne Ritzer er ham leveret, ere færdige, skal vi strax foranstalte, at dermed skeer Prøve og Besigtelse ved Friderichsværk eller og ved Kjøbenhavn, i fald derved ej tabes Tiid. Men inden 8 Dage, efter at Prøve er skeet, skal Vi, saavidt det staaer til Os, tilstille ham de Teigninger, hvorefter de øvrige Morterere skal forfærdiges.

3. Denne med bemeldte 6 Prøve Morterere foretagende Prøve skeer for hans Mayts Risico, men naar der af et Slags Mørsere er bleven udvalgt og bestemt til Regel for de øvrige Mørsers Støbning, da bliver de efter samme Model støbende prøvet paa General Krigs Commissair Classens Risico, og betales disse 6 Prøve Mortiers efter den udi denne Contract for de tjenstdygtige Morterere stipulerede Priis.

4. Saasnart Søen bliver aaben, skal fra Holmen for det første blive nedbragt til Friderichsværk de fra hans Mayts Sø Arsenal i General Krigs Commissairens Fuldmægtiges Overværelse udvejede 301 Sk $\mathring{A}$ ubrugelige Metal Canoner. Men om General Krigs Commissairen ikke finder den Metal tienlig, anskaffer han selv nyt Kobber og Tin efter hans egen Composition, og skal da til dets Indkiøb blive anviist, naar han forlanger, den Summa, som dertil maatte udfordres, da de fra Arsenalet udleverede gamle Canoner leveres tilbage igien, saavidt deraf ikke er brugt til den med Metallen giørende fornødne Prøve. Hvorved General Krigs Commissair Classen dog nu finder fornøden at gjøre den Erindring, at om Kobberet fra de nordenfieldske Bergværker

og Tinet fra Engeland ej saa betids, som det til Støbningerne fornødiges, kunde erholdes, da maae de fra det Kongelige Sø Arsenal leverte gamle Metal Canoner bruges til forbemeldte 18 Mørseres Støbning og ved nye Metals Tilsætning gøres saa got som muelig. Dog tilbyder han sig, uden at det har været ham proponeret, til desto større Sikkerhed ved den intenderende Expedition, i fald nogen af bemeldte Mortiers (som ofte kan skee ved stærk Skyden, i hvor gode de end ere af Metal og Proportioner) under Bombardementet skulde beskadiges, at lade støbe paa sin egen Bekostning og levere 5 Stk. prøvemæssige reserva Mortiers, forfærdigede efter den første af den Kongl. Søe Artillerie Commission ham tilstillede eller efter den engelske Teigning uden derfor at forlange nogen Arbeidsløn, naar ham den dertil brugende Metal med sædvanlig Metal Afgang ved Støbningen godtgøres.

5. Efterhaanden som de 18 Stk. Morterere bliver færdige, gives det Os tilkiende for at ordinere en Besigtelse Commission til at prøve og besigtige samme ved Fridericksværk efter Sø Etatens sædvanlige Prøve Methode. Skulde da nogen ikke udholde Prøven, men blive casset, er General Krigs Commissairen pligtig igien at supplere Leverancen, saa snart mueligt, med tjenstdygtige Morterere. Dog skal der, for at vinde Tiiden, ikke sees paa, om nogen af Mortererne haver smaae ubetydelige Feyl eller ikke er ciselered, men han bliver forbunden at fuldføre Ciselure og Forziiringen uden nogen Slags Bekostning for hans Mayts Cassa, naar de komme tilbage fra den Expedition, hvortil de ere bestemte.

6. For de saaledes efter Sø Etatens sædvanlige prøvedygtig befundne og leverede 18 Stk. Metal Morterere skal General Krigs Commissair Classen blive betalt for Metal og Arbeidsløn af deres befundne netto Vægt å Skaalpund udi alt 64 β siger fire og Treindsstive Skilling med den ved Kongelig allernaadigste Forordninger paabudne Afkortning $1\frac{1}{3}$ pCt. for stemplet Papiir og til Cassen. Desuden afgaaer for den fra Arsenalet

udleverede Canon Metal, som General Krigs Commissairen finder tienlig og til Mortererne forbruges, à Sk^{te} 24 β . Naar bemeldte Mørserere, uindberegnet de 6 Stk. som støbes til Prøve, forfærdiges efter andre af de General Krigs Commissairen tilstillede Teigninger, end den engelske, til 150^{te}dig Mørserere, og de da skulde løbe høyer i Vægt for at gjøre dem saa meget stærkere, end foranførte 396 Sk^{te}, da betales ikkun for den overskydende Metal à $\mathcal{R}$ 24 β , men ingen Arbejds løn.

7. Af bemeldte Betaling skal ham ved Contractens Opretelse blive betalt til Forskud 24,000 rd. siger Fiire og Tive Tusinde Rigsdaler, og ligesom samme udi den efterhaanden giørende Leverance er liquideret, skal videre for hver 2 à 4 Morterere, som ved Prøve ere befundne dygtige, blive betalt den derfor resterende Arbejds løn, beregnet til 40 β for hver Skaalpund.

8. Transporten til og fra Friderichsværk saavel af den gamle Metal, som de leverende Morterere skeer for hans Mayts Regning og Risico.

At saaledes skal vorde holdet og efter kommet, beholder Hr. General Krigs Commissair Classen denne originale Contract, som af Hans Mayt er allernaadigst ratificeret, og derimod paa en ligelydende Gienpart reverserer sig til dens Fuldbydelse paa sin Side.

Admiralitets og General Comissariats Collegio den 18de Martii 1771.

Rømeling. Haxthausen. Moltke. Fisker. Top.

Denne med General Krigs Commissaire Classen indgaaede Contract have Vi hermed allernaadigst ratificeret. Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residence Stad Kiøbenhavn d. 20 Martii 1771.

Christian.

Rømeling. Haxthausen.

Klingberg.

28.

1771, 23 November. *Kabinetsordre, om at Kontrakten Nr. 27 er annulleret.*

An den Chef des Genies und der Artillerie den General-Lieutenant von Huth.

Se Majestät der König haben laut beygehender copey. Ordre an das Admiralitæts Collegium den Contract desselben mit dem Gen. Kriegs Commissair Classen annullirt in der Zuversicht, dasz derselbe mit desto mehrern Eyfer und Fleiss sich dem Geschäft der noch zu giessenden Mörser unterziehen werde, welches hierdurch dem Chef des Genies und der Artillerie aufgetragen wird, demselben im Nahmen Sr Majestät zu erkennen zu geben.

Hirschholm d. 23 Nov. 1771.

Auf Befehl des Königs
Struensee.

Efter en Kopi i det Class. Fideik.'s Arkiv. — I den paaberabte Kabinets-Ordre af samme Dato til Admiralitetet hedder det: »dass auf der einen Seite der General Kriegs-Commissair Classen dem mit dem Admiralitets Collegio geschlossenen Contract zuwider gehandelt, indem er die ihm anbestellte Mörser nicht zu rechter Zeit geliefert hat; auf der andern Seite es aber nicht von ihm verlangt werden könnte, dasz er solche nach einer Zeichnung giessen sollte, wovon noch keine Erfahrung existirte, dass sie reussiren könnte, auch die deswegen angestellte Proben solches bewiesen haben und dahero nach dem Ausspruch der Kunstverständigen die fehlgeschlagene Giessung mehr der Zeichnung als dem Metall und dessen Giessung beyzumessen ist, so habe Ich für nöthig befunden diese Sache zu endigen und den darüber gemachten Contract zu annulliren. Und hat das Admiralitæts und Commissariets Collegium die nach der Liquidation dem p. Classen zukommende 4232 Rt. 9 $\frac{1}{2}$ 1 β auszubezahlen und ihm eine Generale Decharge über seinen Contract zu geben« (Søetatens kgl. Resol. 1771 S. 696).

29.

1771, 25 December. *Skrivelse fra J. F. Classen til Generalitetskollegiet om hans pekuniære Mellemværende med Staten.*

Unterthänigst Pro Memoria!

Ich befinde mich in diesen letzten Tagen der Bezahlungs Termini von 11ten Decbr. mit sehr erheblichen Forderungen

von wichtigen Geldsummen auf denen Königl. Collegiis, aber ohne Bezahlung und ohne Geld zu Befriedigung meiner Creditoren. Auf dem hohen Generalitets Collegio habe ich Forderungen von mehr als eine halbe Tonne Goldes, die sich zum grösten Theil von 7 Jahren hierrühren. Wen nun auch die gröste Summa dieser Forderungen mir itzo ausgezahlt würde, habe ich ja über den dritten Theil an Interessen von dem ausgebliebenen Capital verlohren,

In denen Jahren 1761 & 1762 verlohrt ich mehr als 18,000 Rthlr. über die ungereimte und zu meinem totalen ruin abzielende Chicanen, die man mir damals über die fabricirung des Pulver machte.

In Anno 1766 verlohrt ich eine mehr als doppelt so grose Summa und den Grösten Theil meines Credits wegen die Weitläufigkeiten, worinnen ich verwickelt würde, weil ich auf allerhöchsten Befehl nach Königl. approbirten Rissen leichte Canonen hätte giessen lassen.

In 1768 cassirte man wider Gesetz und Recht, ohne dass ich in culpa war, Contracte, die in der allergesetzmässigsten Form 6 Mohnate vorhin mit denen hohen Collegien geschlossen waren, wobey ich nicht allein eine fast ungläubliche Summa verlohren habe, sondern mein Credit und Glücks Umstände würden auf eine unersetzliche weisse erschüttert und herunter gebracht.

Man nahm wieder zurück die Cronburger Gewehr Fabrique und das Fridericswercksche Etablissement, wovon ich Gesetzmässiger Besitzer war ohne mir die geringste Vergütung zu ertheilen und nöthigte mich wegen die verwickelte Umstände, worinne ich durch diese Procedes gebracht war, das Fridricswercksche Etablissement wiederum vor eine gar zu hohe Summa kaufflich an mich zu bringen.

Mann hat hernach in 4 Jahren den mir darüber ertheilten Königl. Kaufbrief oder Skiöde ohne Vollziehung in denen wichtigsten Artikeln gelassen. In diesem Jahre habe ich über 36,000 Rthlr. bey Giessung der Mortiers zur Algierschen Expedition

verlohren, weil man unproportionirte und in der execution impracticable Risse dazu gegeben hätte.

Ich werde dazu chicaniret über dem wehrte von 12,000 Rthlr. an 150 $\mathring{u}$ dige Bomben, die ich auf Ordre des königl. See Etats bey denen Nordischen Bergwercken ohne Gewinnst zu verlangen habe giesen lassen, Bomben die man itzo anzunehmen verweigert, weil zum theil 100 $\mathring{u}$ dige Mortiers in der stelle von 150 $\mathring{u}$ dige bey der Algierschen Expedition gebraucht werden sollen.

Bey dem Commertz Collegio will man den relativement zu dem vorigen Friedens Tractate mit Algier geschlossene Gesetzmässige und formliche Contracte nicht halten, wobey vor dem Wehrte vom mehr als 50,000 Rthlr. verfertigte Ammunitionsorten zu meinem Grösten Schaden ohne Employ liegend bleiben.

Dieses sind data, die dem hohen Generalitets Collegio sowohl als denen anderen Königl. Collegiis genau bekannt sind.

Wenn ich diese ruineuse Verfassungen betrachte, kenne ich niemand, der so vielen Chicanen, Ungerechtigkeiten, Verdrieslichkeiten und Unglücks-Stürmen bey Ausführung wichtiger Unternehmungen in ähnlichen Fällen vor dem Königl. Dienste und dem allgemeinen Nutzen des Staats ausgesetzt worden, als ich.

Worinn bestehet denn mein Versehen? Mögte ich in aller unterthänigkeit fragen, warum der leidende Handels Unternehmungs Zweig auf meinem Baum stärker wachsen soll als auf allen andern, warum soll der gute Treue und Glauben, diese würcksame Seele aller Handels Unternehmungen, eine Ausnahme bey denen meinigen finden?

Nachdem es durch so viele Commissionen erhärtet, dass ich als ein guter Patriot und nützlicher Unterthan gehandelt, hoffe ich allerunterthänigst von der Königl. und der höchsten Ministerii Gerechtigkeit, dass mir Recht wiederfähret.

Ich erwarte des falls in tiefster Unterthänigkeit, dass meine Forderungen auf dem Königl. hohen Generalitets Collegio ehe den 11ten Januar definitivement abgethan werden, und das mir ohne Zeitverlust zur Conservation meines sehr leidenden Credits

24,000 Rthlr. binnen 4 Tagen gnädigst angewiesen werden mögen.

Fridericswerck den 25sten December 1771.

Classen.

Geh. Ark. ad Generalitets og Kommissariats Kollegiets kgl. Resolutioner 1772 Nr. 18.

30.

1772, 15. Januar. Skrivelse fra J. F. Classen vistnok til Greve Rantzou-Ascheberg, første Depuleret i Generalitetskollegiet, angaaende Støbningen af de algierske Morterere.

Fridricswerk d. 15 Janv. 1772.

Von dem Königl. Cabinet habe ich eine Ordre nachstehenden Inhalts erhalten:

Da nach dem Berichte des General Lieutnants von Huth es vielen Schwierigkeiten unterworfen seyn mögte die Gieszung der Mörsers auf Fridricswerk auf Rechnung des Königes zu unternehmen, so hat der General Kriegs Commissaire Classen einzuberichten, ob und unter welchen Conditionen er diese Arbeit, wann darüber ein Contract gemacht wird, ausführen will.

Christiansbourg d. 10. Janv. 1772.

Struensee.

Wann es mir nun unbekannt, worinn die in höchst gedachte Cabinets Ordre erwehnte Schwierigkeiten, welche die Gieszung der Mörsers auf Fridricswerk vor Königl. Rechnung unterworfen seyn mögten, bestehen, da alles dazu benöthigte bey der hand

geschafft und 20 St $\frac{1}{2}$ von denen zum Gusze der Mortiers erforderlichen Formen in Bereitschaft stehen, so ersuche ich ganz gehorsambst Ewr. Excellence hochgeneigt mir zu eröffnen, welche Nothwendigkeiten annoch zu der eifertigsten Betreibung der vorhabenden Mörser Arbeit erfordert werden, da ich versichere, dasz von meiner Seite allesmögliche zur Erleichterung eines so wichtigen Gegenstandes auch mit meinem Verluste herbey gebracht werden soll.

Von einem auszerordentlichen Eifer vor des Königs Dienst angespornt habe ich gröszere Geldsummen zu der eifertigsten Beforderung derer zu verfertigenden Metal Mortiers vor der algierschen Expedition ausgegeben, als die Kräfte eines Particuliers ertragen können, die Meine zu dieser Unternehmung gemachte Ausgaben 84,215 Rth. ausmachen, und die Einnahme zu dieser grossen Ausgabe nicht den halben Theil derselben beträgt. Eine Vahrheit, die der Königl. Commission durch Förmliche und Gesetzmässige Zeugnisse erwiesen [ist]. Es ist gewisz, dasz ich nicht so sehr verlange meinen ganzen Verlust zu ersetzen, wie schwer es mir auch ankommen mögte denselben zu ertragen, als dem Könige, dem hohen Ministerio und der Nation zu überzeugen, mit welchem grade von uneigennützigem Eifer und Patriotisme ich dem Staate bey einer begebenheit, die das allgemeine wohl zu einem so genauen gegenstande hat, gedienet habe. Ich überlasze demnach der bekannten und ruhmwürdigen billigkeit Ewr. Excellence, wie weit Handlungen von dieser Natur der Vergessenheit entzogen zu werden verdienen, und zugleich der Regierung die sichersten Mittel vorzuschlagen, wie der Königl. Dienst ohne Ruin eines nützlichen Unterthans befördert werden könne.

Classen.

Geh. Ark. Kgl. Ordre til Generalitets- og Kommissariats Kollegiet 1772 Nr. 55. — Sammenheftet med denne til det nævnte Kollegium indsendte egenhændige Skrivelse fra Classen er en »Summarisch Extract over anvendte Bekostninger paa Fyhrmørsere«, hvorefter Udgiften til Arbejdsløn, Materiale, Inventarium, Maskiner, Transport, Renter og Assurance er opført

til 84,215 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 12 β . Extrakten er undertegnet af S. W. Joche, H. E. Lund og P. Falster. Andre Summer nævnes i Artill. Ark., Tschernings Papirer Nr. 30, S. 130—134. — Greve S. C. Rantzau-Ascheberg var første Deputeret i Generalitetet fra Januar til Juli 1772 (Høst: Struensee o. h. Minist. II, S. 547, 684).

31.

1772, 31 Januar. Kontrakt mellem Generalitetet og J. F. Classen angaaende Støbningen af de algierske Morterere.

Zu Sr Maytt des Königs Diensten und bis auf Königl. Approbation haben wir mit dem Herrn General Kriegs-Commissaire Classen folgenden Contract wegen Gießung der See-Mortiers auf Friderichswerk errichtet und geschlossen.

1. Da die Artillerie-Commission auf Friderichswerk nöthig erachtet, dasz zu Giessung der See-Mörser kein Gahr-Kupfer sondern schwedische Platten oder durch Abtreiben gereinigtes Kupfer genommen werde: so verpflichtet sich der General-Kriegs-Commissaire Classen das vorrätthige von ihm verhandelte Gahr-Kupfer abtreiben zu laszen, wofür ihm eben das an Arbeits-Lohn, Unkosten und Abgang vergütet werden soll, was die Kupfer-Schmiede in Kopenhagen dafür bezahlen.

2. Dem General-Kriigs-Commissaire soll, so wie in dem vorigen mit dem Königl. See-Etat geschlossenen Contract stipulirt gewesen, für jedes Pfund des in den rein ausgearbeiteten Mörsern enthaltenen Metalls zwanzig Lübschilling an Arbeits-Lohn bezahlt werden; wobey er allen Abgang des Metalls im Feuer, beym Reinmachen, ciseliren p. stehet.

3. Der General-Kriegs-Commissaire stehet kein Risico für den Gusz und die Haltbarkeit der Mörser, weil alles nach Anordnung und unter Aufsicht der Artillerie-Commission betrieben wird.

4. Da die Mörser nicht überm Kern sondern ganz voll mit groszen Aufgüszen gegoszen werden, und also nicht allein der ganze Aufwand des auf des General-Kriegs-Commissairs Rechnung abgehenden Metalls beträchtlicher wie sonst gewöhn-

lich ist, sondern auch jetzo die ganze von inwendig ausgebohrte Masze in Späne zerfällt, so liefert der General-Kriegs-Commissaire alle Bohr-Späne an die Commission zurück, da ihm das ganze Gewicht derselben wie reines Metall vergütet wird; er besorget aber dahingegen das Umschmelzen und die Reinigung dieser Späne unter Aufsicht der Commission auf seine Kosten, nur dasz er bey der Bearbeitung solchen Metalls den Abgang im Feuer nicht stehet.

5. Zu den Preisen, wie die Artillerie-Commission dem General-Kriegs-Commissaire Kupfer, Zinn oder altes Metall zum Gusz liefert, zu eben den Preisen wird es ihm auch wieder in den davon verfertigten Mörsern und sonstigen an Aufguszen, Bohrspänen p. übrig bleibenden Metall vergütet.

6. Bey Ablieferung eines jeden Mörsers zur Probe soll mit dem General-Kriegs-Commissaire Abrechnung gemacht und ihm das zu gut kommende von der Artillerie-Commission ausgezahlt werden.

7. Wenn die Zeit zu kurz fallen sollte mit Ausarbeitung der Mörser jetzo fertig zu werden: so verpflichtet sich der General - Kriegs - Commissaire solches ohne weitere Bezahlung nach vollendeter Expedition zu bewerkstelligen.

Von diesem Contract sind 2 gleichlautende Exemplaria ausgefertigt worden, wovon der General - Kriegs - Commissaire das Original behalten und auf das andere sich zu dessen Erfüllung reversiret hat.

Copenhagen im Königl. Generalitets- und Commissariats
Collegio den 31ten Januarii 1772.

Rantzau. Huth. Eickstedt. Köller-Banner.
Braëm. Schultze.

Dalsgaard.

Ich verpflichte mich zur Erfüllung dieses Contractes.

Fridericswerk d. 1 Febr. 1772.

Classen.

Geh. Ark. Kgl. Ordre til Generalitets- og Commissariats-Kollegiet
1772 Nr. 55.

32.

1772, 19 September. Skrivelse fra Generalitetet til J. F. Classen, hvori det attesteres, at han altid har opfyldt sine Kontrakter.

Vj have med megen Misfornøjelse fornunnen, at det nyelig til Friderichswærk detacherede Commando her af Garnisonen har givet Anledning til nogle Rygter, som for Hr. General-Krigs-Commissairen ere ubehagelige. Men da Øyemærket med denne Commandos Afsendelse alleene har været og er, at deraf de fornødne Vagter til Sikkerhed for den paa Værket for Kongl. Regning i Forvaring værende betydelige Forraad af Krud p. kan bestriides, og det desuden noksom er bekjendt, ligesom vj ogsaa herved udtrykkelig declarere, at Hr. General-Krigs-Commissairen hidintil i alle Maader har opfyldt de Contracter, som De med Land-Militair-Etaten have indgaaet, saa kan vj ey andet end holde disse i sig selv ugrundede Rygters Udspredelse for en Virkning af Ondskabsfulde Hensigter, hvilke blot med Foragt burde ansees og behandles.

Kiøbenhavn, det Kongl. Generalitets- og Commissariats-
Collegium den 19de Sept. 1772.

Eickstedt. Køller-Banner. Schultze.

O. Dalsgaard.

Til Hr. General-Krigs-Commissaire Classen.

Efter Originalen i det Classenske Fideikommiss' Arkiv.

1773, 24 September. Skrivelse fra J. F. Classen til Amtmand Levetzow angaaende Hoveriet paa Frederiksværk.

Pro Memoria

Da det Friderichswærkske Etablissements Beskaffenhed ej tillader nogen Jndskrænking eller Bestemmelse udi Hoveriet, hvilket desuden uindskrænket og ubestemt ved Kongel. Allernaadigste Skiøder er mig overdraget til den Ende, at de fornødne Kiørseler og andet Arbejde ved Værket, som til Hans Maysts Tieneste og Landets almindelige Nytte er oprettet, dermed kunde bestrides; Saa kand ieg efter Deres Høyvelbaarenheds Høystærede Skrivelse ikke lade forfatte noget Hoverie-Reglement. J sig selv bliver det og aldeles umelig at bestemme det til Værket udfordrende Hoverie, som dependerer af mange Omstændigheder og ligesom det indtræffer, at meere eller mindre af Værkets Producter til Kongel. Tieneste requireres. Det Friderichswærkske Godsdes Hoverie har ellers endnu aldrig været tilstrækkelig til Værkets Fornødenhed, naar store Liverancer eller Transporter ere forefaldne, men ieg har maattet holde henmod 40 Hæste aparte, og dog i disse 2de sidste Aaringer ikke har kundet faae det fornødne forrettet. Altsaa naar ikke Hans Maysts Bønder paa Friderichsborg og Cronborg Amter ved forefaldende store Liverancer og Transporter, som til Kongel. Tieneste vorder ordineret og foranstaltet, oftest i største Hast og ubeleiligste Tiid for Bonden, maae tage Deel i Hoveriet med Friderichswærks Gods, saa kand ej heller noget Reglement for Hoveriet sammesteds forfattes eller have Sted, hværken paa en eller anden Maade da formedelst et saadant Reglement saavel Hans Maysts Tienestes Befordring som Værkets Drift i paakommende Tilfælde gandske vist maatte standse. Endelig kand Friderichswærk, der som meldt til Hans Maysts Tieneste og Landets Nytte er indrettet og iøvrigt medfører den allerstørste Hazard og Besværlighed for dens Eyere, ingenlunde sættes i Ligning med en anden Proprietairs Hovedgaard, som

uden Hazard haver visze Fordeele og Indkomster, og efter hvis Størrelse og Bøndergods det aarlig fornødne Hoverie lettelig lader sig determinere; hvilket alt ieg tienstærbedigst udbeder at maatte behagelig considereres og paa sit vedkommende høye Sted foredrages.

Friderichswærk d. 24de Sept. 1773.

Classen.

Til

Høy- og Velbaarne Hr. Kammerherre
og Amtmand von Levetzow Ridder pp.

Kongerigets Arkiv. Samlet Sag ad Landvæsens Kontors Journ. Litra M, Nr. 307. I samme Pakke et Brev dateret Kokkedal den 27 Septbr. 1773 fra Kammerherre Amtmand Henrik Levetzow til Rentekammeret om, at han i Henhold til Frd. 12 Avgust 1773 havde tilskrevet Classen om at faa en speciel Optegning paa Frederiksværks Beboere, Hartkorn og Hoveri m. m. Som Svar havde han faaet ovennævnte Brev, og han tilføjer: »Jeg tilstaaer, at naar Hoverierne sammesteds skulle bestømmes, ville det og falde heel Vanskeligt for mig og de Landkyndige Mænd at udfinde, da Friderichswærk icke som noget andet Auls- eller Landgods kan Considereres . . . . hvorfor saalenge Bønderne der ei af det Friderichswærkske Godszes Eiere skulle blive for hart medtagne udj Hoverie Forretninger og derover icke er beføyet til at klage og besværges sig, indstilles, om det saaledes med Bestæmmelsen af Hoveriet der maatte beroe indtil videre.« I Skrivelse af 5 Oktober 1773 gik Rentekammeret ind paa, »at det indtil viidere kand beroe med Bestemelsen af Hoveriet, saa længe ingen Klage fra vedkommende om Fornærmelse maatte indløbe«.

34.

1774, 8 Oktober. Skrivelse fra O. Høegh Guldberg til J. F. Classen med Tak til ham fra Arveprins Frederik.

P. M.

Hans Kongelige Høihed, som er gandske rørt af Deres hele store og ædelmodige Handling, har befalet mig at sige

Deres Velbaarenhed den naadigste Helsen, forsikre Dem om Høisammes fulde Erkiendtlighed og bede Dem, at Dækket maatte aftages just H. K. Høiheds Formælings Dag.

Jeg har ikke gjort uden fulgt de mig tilsagte Bogstaver.

Tillad, at jeg endnu selv bevidner den Ærbødighed, hvormed jeg paa fuldkomneste Maade er

	Deres Velbaarenheds
Christiansborg	ydmyge Tiener
d. 8 Oct. 1774.	O. Guldberg.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Udenpaa Brevet staar: »A Monsieur, Monsieur de Clasen, Commissaire Général de Guerre à Sa Maison«.

35.

1774, 21 Oktober. *Kongelig Skrivelse, hvormed J. F. Clasen faar Ringen »Fortjent«.*

Den ædle Maade, Du har æret Vores Sal. Hr. Faders Hukommelse paa, fortierer fra Os en Belønning, ligesaa adskilt fra de sædvanlige, som Handlingen selv er det. Vedlagte Ring, som Du skal bære, vidner om Din Konges Erkiendtlighed. Hvad der kan ventes af Dig lige med andre, ville Vi erindre, naar Tilfældet er lige, men denne Gang har Du været Borger, og det bør kiendes.

Christiansborg d. 21 Oct. 1774.

Christian R.

For
Vores General-Krigs-Commissaire
Classen.

O. Guldberg.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv.

36.

1775, 10 August. *J. F. Classen udnævnes til Generalmajor.*

Det har allernaadigst behaget Os at udnævne Vores General-Krigs-commissaire Claësen til General-major, hvilket Navn han herefter skal føre, da han allerede i nogle Aar har havt Rangen, thi haver Vores Collegium at udstæde ham herpaa Vores Bestalling gratis.

Jægerspriis d. 10 Aug. 1775.

Christian R.

_____
Guldberg.

Til

Vores Generalitets og Commissariats-Collegium.

Allerunderdanigste Forestilling.

Eders Kongel. Maytt haver ved en skriftlig Ordre af 10de hujus allernaadigst tilkiende givet os, at det haver behaget Allerhøyst Dennem at udnævne General Krigs Commissaire Classen til General Major, hvilket Navn han herefter skulde føre, da han allerede i nogle Aar havde havt Rangen, med Befaling, at Generalitets og Commissariats Collegium havde at udstæde ham herpaa Bestallingen gratis.

I allerpligtskyldigst Følge af denne allernaadigste Befaling fremlægge vi herhos til allerhøyst Undertegning saavel Bestallingen for General Major Classen som en Aaben Ordre for stemplet Papiirs Forvalteren for uden Betaling at udlevere et Ark stemplet Papir paa 100 Rd. og ansøge tillige allerunderdanigst, at ovenmelte Ordre skriftlig allernaadigst maatte corroboreres.

Hauch.

Schultze.

Pentz.

Generalitets- og Commissariats Collegium
den 19 Aug. 1775.

_____
Augustin.

Geh. Ark. Kgl. Ordre til Generalitets- og Kommissariats Kollegiet 1775 Nr. 364 og 365, — Den originale Udnævnelse dateret Fredensborg den 23 August 1775 findes i det Class. Fideik.'s Arkiv.

37.

1766, 11 September. Afskrift af eller Udkast til en Erklæring fra J. F. Classen angaaende hans Forhold til C. F. Iselin med Hensyn til Frolands Værk.

Efter foregaaende Extract af hvis der er passeret imellem Hr. Carl Frid. Jselin og mig ved Underhandlingen angaaende Kiøb eller Salg af Vore Actier i det Frolandske Jern Verck, er samme sluttet saaledes:

Naar mand da tager i Betragtning 1° at Hr. Jselin selv haver sat en Priis, til hvilken han de øvrige Interessenteres Actier ville kiøbe; 2° at han haver skrevet, han ville gjøre sig alleene Mester og Herre over Verket; 3° at han har erklæret at ville med mig blive eenig om de Vilkaar, paa hvilke ieg mine Actier ville afstaae, er det klart, at han har forbundet sig til af dette Interessentskab mig at udløse. Overveier mand derhos, hvor variable Hr. Jselin hidindtil har været ved disse Underhandlinger, og endelig med hvilket Overlæg hand har modtaget Protest for non Acceptation af een Vexel paa 120 rdr. fra Verkets Directeur, der behøvede Pengene til dets Drift; kunde intet uden den Egard, ieg har for Hr. Baron Jselin persvadere mig til at ved blive som Interessent med Hr. Carl Fridr. Jselin i bemelte Verck, thi kand han for 120 rdrs skyld risquere Verkets Needlæggelse samt sætte sin egen og andres Credit i Vove, hvad maae mand da ey vente, naar det angaaer større Summer?

Herr Jselin er endnu pligtig tilligemed de Interessentere, hvis Actier han haver kiøbt, at indskyde henimod 4000 rd., førend Reciprociteten, imod hvis ieg til 1775 Aars Udgang haver indskudt, kand vindes.

Han haver i denne Sommer imodtaget den største Deel af

de fra Verket needkomne Producter og saaledes havde valuta i Hænderne. Jeg haver tilbudt ham Penge til Vexlernes Indfyelse imod Herr Baron Jselins Caution eller Hypotheek af det hos Herr Jselin oplagde Jern. Alt dette uagtet lod han dog imod sig protestere bemelte 120 rdrs Vexel, hvilken ieg derefter har accepteret og udbetalt for at redde Verket fra Undergang og holde Interessentskabets Credit over Ende samt forebygge et Oprør af Verkets fattige og udsultede Arbeidere, hvorved Directurens Liv kunde exponeres, uden at erholde Undsætning af Militaire Vagt eller Politie, som her i Staden og andre stoere Stæder i Nødsfald kand have.

Omendskiøndt ieg saaledes haver Aarsag til at unddrage mig fra dette Interessentskab, vil ieg dog for Hr. Baron Jselins skyld deri vedblive for den Deel eller de Actier, ieg allerede haver, naar Hr. Baron Jselin derimod vil meddeele mig skriftlig sit Garantie for, at de Indskudder, som af de øvrige Actier til Verkets Drift maatte være fornødne, skal fremdeeles, saasnart de paa æskes, blive uden Indvending erlagte, i hvilket Fald ieg med Herr Jselin strax vil overlægge og vedtage, hvad Vi til fælles Beste maatte fornøden eragte. Men skulle Herr Baron Jselin ey dette Garanthie ville indgaae, forbeholder ieg mig min Rett til Herr Carl Frid. Jselin i alle Tilfælde og paastaaer, han mig af Interessentskabet skal udløse samt sit indgange Engagement for det øvrige fuldbyrde.

Kiøbenhavn den 11te September 1776.

I det Class. Fideik's Arkiv.

38.

1774, 14 Oktober. Kontrakt mellem Generalitetskollegiet og J. F. Classen angaaende Frederiksværks Præstationer.

Vi underskrevne Deres Kongl. Mayts Deputerede udi Ge-

neralitets- og Commissariats-Collegio have udi allerunderdanigst Følge af Allerhøystbemældte Deres Kongl. Majts allernaadigste Approbation af 8de hujus, følgende Contract med Hr. General-Major Johann Friderich Classen indgaaed og sluttet:

1. Benævnte Hr. General-Majoren forpligter sig paa egne og tilkommende Eyeres Vegne af Friderichswærck bestandig at underholde, foruden Bohr- og Dreye-Værket ved Friderichswærck, det samme Stæds værende Canon-Støberie med alle dertil hørende Indretninger udi fuldkommen god Stand, saaledes at der fra paa Forlangende Aarlig prøvemæssig kan leveres Fem Hundrede til Aate Hundrede Centner Metal udi Canoner, Mortiers eller Haubitzer efter de Ridser, som dertil vorde givne, og i Fald ulykkelige Tildragelser sligt skulle forhindre, da uden Tiids Spilde at besørge Værket i Standsadt, saaledes at Liverancen derved ikke lider nogen unødvendig Ophold.

2. At holde ved Værket saamange duelige Mestere og Handværkere, som her til behøves.

3. At imodtage den gamle Metal i Canoner, Haubitzer og Mortiers, som Land Militair-Etaten maatte have, imod derfor at betale Fire og Tive Skilling danske for Pundet paa Friderichswærck leveret.

4. At holde de ved Friderichswærck værende Krud- og Sigte-Møller med alt hvad der tilhører udi saadan fuldkommen Stand, at der udi et Aar paa Friderichswærck kan blive forfærdiget saa stort et Quantum godt, forsvarlig og prøvemæssig Krud, som maatte forlanges og det er mueligt ved yderste Fliid at levere, og som paa den hidindtil brugelige Maade af een Artilleri-Commission vorder prøberet, samt stedse at underholde saamange dygtige og erfarne Krud-Mestere, som hertil maatte behøves; Og om paa Værkerne nogen ulykkelige Tilfælde maatte indtræffe, som kunde giøre Hindring udi Liverancen, da at besørge Istandsætningen saasnart mueligt, saa at derved ikke meere end den nødvendigste Ophold forsaarsages.

5. At lade omarbeide det gamle Krud, som fra Fæstningerne ved Friderichswærck maatte blive leveret, til ordonnance og prøvemæssig Krud, imod Sex Rixdaler 64 β d Betaling for

hvert Centner udi Arbejdsløn og for den Tilsatz, som behøves til at bringe det til den forommeldte Bonité.

6. At holde een bestandig Forraad ved Værket af gode og tørre Eege Træ Foustager til 1000 à 2000 Centner Krud.

7. At holde de ved Friderichswærck anlagde 7 Krud-Magaziner, hvorudi Land Militair Etaten haver Krud, med Stellager og med een stærk Jord-Vold, eller i Fald saadan Vold ikke maatte findes Suffisant nok, da med Muur- eller Staquet-Værk indhegnet, udi god og forsvarlig Stand; At forsyne Krud-Foustagerne udi Magazinerne saavelsom til deres Hentransportering til Skibene med gode og døgtige Baand; At transportere Krudet fra et Magazin til et Andet, saa og til Skibs-Broen for at indskibes; At besørge Transporten til Magazinerne af det til Friderichswærck til Omgjørelse hensendende Krud fra Skibs-Broen; At underholde 3de Baraquer til det ved Værket commandeerde Mandskab samt de Artillerister, som med Prøve-Commissionen commanderes, og dennem med Senge og Senge-Klæder forsyne; At holde et Vaanings-Huus til Prøve-Commissionen med Senge, Senge-Klæder og Meubler; At holde et Lazareth for de commanderede, naar de blive syge, og dennem med Medicamenter og Chirurgo at forsyne.

8. Paa forlangende at opbygge paa beleylige Stæder et eller fleere Krud-Magaziner og dem med Jord-Volde Muur- eller Staquet-Værk vel at indhegne og med vel indrettede Stellager at forsyne, samt forsvarligen at vedligeholde, et hvert Magazin til 1500 à 2000 Centner Krud; og

9. At alle ulykkelige Tildragelser ved samtlige Værker og Bygninger pp: maae være for Eyerens Regning af Friderichswærck; men det Tab, som ved saadan Hændelse sig maatte tildrage paa det Krud og Foustager, som af Artillerie-Corpsset er imodtaget, og er under dets Forvaring, er for Kongelig Regning.

Derimod forbinder Land Militair-Etaten sig for bestandig og saalænge foranførte Punkter af Friderichswærcks Etablissements Eyere opfyldes, fra efterskrevne Tiider af at regne:

a. til Canon-Værkets og de dertil hørende Mesteres og Handverkeres Underholdning, Aarlig fra 1ste Januarii 1780 af,

Syv Tuusinde og Fem Hundrede Rixdaler at gotgiøre, og samme ved et hvert Qvartals Udgang at anvise.

b. fra næstbemeldt Tiid af at betale Aarlig udi Leye for de udi forestaaende 7 § ommeldte 7 Krud Magaziner, og med de udi samme § giordte Betingelser, nemlig for de 5 To Tuusinde Fem Hundrede Rixdaler og for de 2de andre Krud Magaziner Sex Hundrede Rigsdaler paa lige Maade, som udi næstforestaaende Articul er fastsadt, samt aarlig at godtgiøre udi Leye af et hvert Krud Magazin, som paa Forlangende af den udi 8 § ommældte Beskaffenhed herefter opbygges, Tree Hundrede Rigsdaler.

c. at lade støbe og forfærdige Aarlig fra 1ste Januarii 1780 af til 1819 Aars Udgang i det mindste 10,000 til 11,000 R Metal nyt eller gammelt i Canoner, Haubitzer eller Mortiers, og derfor, naar de ere prøvemæssige, gode og døgtige befundne, at betale Pundet med Aate og førgetive Skilling danske; men naar over 11,000 R Metal i saadanne Piecer i et Aar maatte forlanges, som Friderichswærcks Eyere og er pliglig at levere, da ikkun at betale Pundet med Aate og Tredeve Skilling danske, og godtgiøres iøvrigt ikke noget i Afgang paa den gamle Metal eller for den Tilsats, som der tages til at bringe Metallen til den fuldkommenhed, som den behøver. Skulle iøvrigt Piecer af een mindre Vægt, end een 3 R dig Felt Metal Canon holder, blive forlangt, bliver her over efter Billighed Betalningen nærmere at bestemme.

d. i næstbemældte Tiid nemlig til 1784 Aars Udgang at lade forfærdige Krud for 18,000 Rdlr. og andre Artillerie Fornødenheder for 5000 Rdlr. Aarlig; og fra 1785 Aars Begyndelse af til 1819 Aars Udgang Krud for Tre og Tive Tuusinde Rigsdaler Aarlig; og naar samme prøvemæssig er befunden at imodtage og derfor at betale et hvert Centner saaledes: for et Centner Salpeter, som regnes imod et Centner Krud, da Luttringen, Svovlet og Kullene besørgeres for Livrandeurens Regning, betales det samme i dansk Courant Mynt, som det med den Amsterdammer Priis Courant i de første Aatte Dage af et hvert Aars April Maaned beviisliggjøres i Amsterdam at have

giældet, og eftersom Vexel-Coursen i Begyndelsen af bemelte Maaned har været imellem Kiøbenhavn og Amsterdam; og godtgjøres derforuden paa et hvert Centner Salpeter i alle Omkostninger af Courtage, assurance, Fragt, Told i Holland og her, medvidere Fiire Rigsdaler 48 β , samt Toe Rixdaler i Arbeidsløn for at forarbeide det til prøvemæssig Krud; men naar der skulle forlanges et større Qvantum Krud for et Aar end for 23,000 Rigsdaler, og hvortil Liverandeuren Salpeteren paa ovenmelte Conditioner leverer, eller af Land Militair-Etaten paa Friderichswærck bliver leveret, bliver der om efter Billighed nærmere at contrahere, dog vorder herved fastsadt, at Arbeidslønnen for et hvert Centner prøvemæssig Krud ikke maae overstige To Rigsdaler.

e. For enhver Krud Foustage, som Liverandeuren i næstommældte Tiid af den udi forestaaende 6 § beskrevne Beskaffenhed tilligemed Krudet er pligtig at levere, at betale, naar den indtager Et Hundrede Pund, To og Halvfierdesindstive Skilling danske, og naar den holder Et Hundrede og Halvtredsindstive Pund, Een Rigsdaler; men skulle Materialierne i et eller andet Aar være saa kostbare, at Tønderne ey for disse Priiser kan leveres, skal Liverandeuren derfor paa indsendende beviislig Regning blive holdt skadesløs.

I øvrigt forbeholder Militair-Etaten sig til sin Tiid een nye Contract i Henseende til de fra 1820 Aars Begyndelse behøvende Metal-Canoner, Mortiers, Haubitzer, Krud og Krud-Tønder med Friderichswærcks Eyere efter Materialiernes da værende Priiser efter Billighed at slutte.

Kiøbenhavn i det Kongl. Generalitets- og Commissariats
Collegio den 14 Octobr. 1777.

Hauch.   Schultze.   Pentz.   Stange.

O. Dalsgaard.

Original i det Class. Fideik.'s Arkiv.

39.

1778, 6 Maj. *Billet fra Arveprins Frederik til J. F. Classen.*

Christiansborg d. 6 Mai 1778.

Kiere General-major Classen. Til ingen uden til Dem Selv overlader jeg hellere baade at undersøge og afgjøre denne Sag. Jeg kiender Deres ædle og menneskelige Maade baade at tænke og handle paa: endog Selv haver jeg seet den: og saaledes er jeg altid Deres gandske bevaagne

Friderich.

Efter Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — Brevet er skrevet med Guldbergs Haand. Det er ikke oplyst, hvad den nærmere angaar. — Til Bevis paa den Naade, de herskende kgl. Personer efter 1772 viste Classen, kan følgende anføres, som Pastor *C. H. Biering* meddeler i sin »Memoriæ gratæ« ved Classens Død om en tidligere Ode, som han havde skrevet i 1784, da Classen havde været syg: »Contigit huic cantilenæ memorabile id solenne, ut ab ipsa S. R. M. Regina Vidua in lingvam danicam per Aulicum quemdam doctissimum translata, prius in manus Herois clementissime sit tradita, quam Ipse eandem latine legerat.«

40.

1778, 13 April. *Skrivelse fra J. F. Classen til Generalitetet om Frederiksværks økonomiske Stilling.*

Det Friderichswærckske Etablissement koster:

a.) første Jndkiøbs Priis med paagaende Renter og Restancer, udbetalte til den Kongel. Ober-Steuer-Direction	104,000 Rdr.
b.) Derpaa er anvendt siden Jndkiøbs Dagen, vide Bielage	175,000 —
c.) Den circulerende Capital udi raae Materier, bestaaende i Metaller, Saltpeter, Svovl, Træ- og andre Materialier, Kull, Torv, Brænde etc., Magazin af Victualier for Arbeiderne etc., Værkets og Arbeidernes aarlige Underholdning, med viidere	160,000 —
	<hr/>
	Summa = 439,000 Rdr.

Af een saa stoer Capital, der anvendes med saa mange slags Voveligheder, burde vel udbringes 4 pro Cento Interesse aarlig, altsaa af 439,000 Rdlr. . . . . 17,560 Rdr.

Assurancen for Jldsvaade burde dog vel i det ringeste anregnes til 2 pro Cento, da andre slags Assurancer gaar paa heele Aar til 8te og fleere pro Cto, ifald der fandtes nogen der ville assureere paa de for saa mange slags Farligheder exponerede Jndretninger, men ieg vil alleene regne det allermindste 1 pro Cto over Hovedet af den heele Capital, altsaa . . . . . 4390 —

tilsammen = 21,950 Rdr.

Altaa 5 pro Cento, Assurancen indberegnet, hvilket aarlig burde udbringes af de udi den Frederichswerckske Foretagelse circulerende Capitalier.

Om nogen Association eller nogen Particuliers fandtes, der vilde giøre een saadan slags Entreprise, maatte dog Regningen giøres paa denne Maade; thi hvo vilde vel derudi entrere, naar han ey kunde see, et Aar med det andet regnet, at indrente 4 pro Cto af sine anlæggende Capitalier, foruden Assurance. Dog koster saa vigtige Jndretninger den Kongel. Cassa ey saa meget, som *Gor* forlangte aarlig udi Gage for sin egen Persohn, den Tiid Ministerium udi 1768 foreslog ham at blive i Danmark for at støbe Canoner, da mand vilde overdraget hannem det forrige Giethuus i Kiøbenhavn, naar det var bleven i stand sat, hvilket havde medtaget een betydelig Capital.

Naar nu Kongens Cassa indtager een større Summa udi Afgifter og Renter af det Fridericswerckske Bønder Gods og for den for Værck og Gods udbetalte Kiøbe Summa, end Hans Mays Cassa udbetaler aarlig til det heele Etablissemets Vedligeholdelse, kand da een Foretagelse af denne Natur holdes for at være Staaten til Byrde? I Stæden derfor er den for Kongens Tieneste og det Almindelige høyt magtpaaliggende.

Kand den ey undværes, uden at Riget i paakommende Tilfælde vil være forlegen? Da bliver det alleene allernaadigst at decidere, om den skal gaae for Kongens Regning eller for min. I første Fald er ieg meere end villig til at overdrage Hans Mayst den Fridericswerckske Entreprise paa den Tiid, Conjuncturerne i Europa syenes at gjøre den meest jnteressant. Vælges ey dette, da bliver det jo den allerbilligste Nødvændighed, at ieg faciliteres i alle muelige Tilfælde og sættes i Forfatning til nogenlunde at kunde udføre det, ingen anden vil paatage sig for Kongens og det Almindeliges Fordeel paa saa høyst billige og ueegennyttige Conditioner.

Kiøbenhavn den 13 April 1778.

Classen.

Geh. Ark. Generalitet, ad kgl. Resoll. 1778 Nr. 238.

+I.

1778, 17 Juni. Kgl. Befaling til Generalitetet angaaende Frederiksværks Stilling.

For at gribe det vigtige Friderichsværk og dets fortiente Eier Vores General-major Classen under Armene, have Vi, i Følge af den af ham indgivne Beklagelse, ladet Os det være magtpaa-liggende at nedsette under 13 Mai sidstl. en Commission, og paa dens allerunderdanigste Betænkning, som Vi i alt have approberet, ikke alleene under Dags dato tilskrevet Vores Rente-Kammer, hvad vi i de didhørende Sager allernaadigst ville, men og nu til Vores Generalitets-Collegium saaledes befaler

1. Da Friderichsværks Eier, saalænge han holder Værket i behørig Gang og Drift, nu af Os er fritaget fra forrige Forbindlighed med Amtmand og Amtsforvalter: saa have vi end ydermeere allernaadigst tilstaaet, at Vores Generalitets-Collegium

skal af de Summer, som Friderichsværks Eier aarligen faaer for sine Leverancer hos dette Collegium tilgode, betale eller i Zahl-Kammeret lade sig afdrage det fulde Beløb af dette Godsdes Skatter og Afgifter, paa det Zahl-Kammerets Qvitteringer kand tiene bemeldte Eier til dermed at belegge sine Regnskaber og Extracter.

2. Da Vi af Vores General Huths her vedlagte Forklaring og Commissionens eensstømmige Meening finder det fornødent, at der aarligen af forskellige Ammunitions Sorter bliver fra Værket leveret for 5000 rdr., saa haver Collegium derom med den extraordinaire Commission at correspondere.

3. Til Værkets Understøttelse agte vi det nødvendigt, at Friderichsværks Eier frem for nogen anden, saavidt ikke værende Contracter skulle hindre, nyder af alle Ammunitions-Sorter Leverancerne til Vores militaire état, ligesom og at ubrugelige Jern-Sorter ham overlades, naar de gangbare Priser i begge Dele iagttages.

4. Hvad den 6te Post i General-major Classens Besværing angaaer, da haver Collegium efter Commissionens rigtige Betænkning derom omstændeligen at forklare sig.

5. Naar nu Collegium over alle disse Poster tilkiendegiver Generalmajoren Vores Villie: saa maatte det tillige betyde ham fra Os, at Vi ikke ansee dette Værk som nogen Byrde for Staten, men tvertimod som en vigtig og nyttig Indretning; den Vi med synderligt Bifald altid have anseet og stedse vil værdige Vores Kongelige Beskyttelse.

De her vedlagte Papirer forblive ved Collegium som sit rette Sted. Ogsaa ville Vi ved samme Leilighed udnævne Lieut. Almer ved det Slesvigske Regiment til Premier Lieut. i Armeen, saa at han Regimentet for sin Svaghed saaledes forlader.

Friderichsberg d. 17. Jun. 1778.

Christian R.

O.Høegh Guldberg

Til

Vores Generalitetets og Commissariats Collegium.

Geh. Ark. Generalitetet, kgl. Resoll. 1778 Nr. 238 Litra E. — Den i Nr. 4 nævnte »6te Post« angaar en af Classen ønsket Erstatning overfor stigende Materialpriser. I sin Erklæring af 23 Maj 1778 siger den nedsatte Kommission derom, at Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet ene vilde være i Stand til at erklære sig om denne Sag, og Kollegiet udtaler da i sin Forestilling af 18 Juli 1778, »at udi den med General-Majoren i forrige Aar fornyede og allernaadigst approberede Contract, som tager sin Begyndelse fra den 1ste Januar 1780, alle Ting saavel i Henseende til Værkets Vedligeholdelse og den aarlige Godtgjærelse dertil som de aarlige Liverancer af Canoner og Krud og Betalingen derfor saa nøye er bestemt, at vi saa meget mindre tør understaa os herudi at foreslaae nogen Forandring, som den militaire Fonds ingenlunde taaler noget videre til dette Etablissement at afholde end det, som allerede er fastsadt, og det desuden i Contracten er stipuleret, at om Krud-Tønderne formedelst Materialiernes Kostbarhed ey for de bestemte Priser skulde kunne leveres, Entreprenuren derfor paa indsendende beviislig Regning skulde holdes skadesløs« (Generalitetet, kgl. Resoll. 1778 Nr. 277).

42.

1779, 15 Oktober. *Skrivelse fra O. Hægh Guldberg til J. F. Classen formentlig om Frolands Jernværk.*

Monsieur

L'importance de nos mines de fer saute aux yeux, cher Ami; mais le terme de prendre tous mes arrangemens a été trop court: de telles choses sont mises en délibération, et le pour et le contre doivent se faire entendre; à moins de cela Msgr le Prince m'arrête et ne permet pas, qu'on agisse. Voila, meilleur Ami, ou j'en suis: je Vous promets de ne pas perdre cette affaire de vue et de faire tout au monde pour y placer l'autorité Roïale; mais pour le moment je suis en embarras et Vous devés avoir de l'indulgence pour un ami, dont l'influence est modifiéé par la façon de faire adoptée une fois par S. Alt. R. I'espère que Vous trouverés moïen de laisser *in integro* l'accession du Roi, et avec cela de mettre en sureté la conser-

vation de la fabrique. Au reste je suis avec les sentimens les plus decidés et vraiment tendres

à Fred, le 15 d'Oct. 1779

Monsieur
Votre
très-humble et très obeissant
Serviteur O. Høegh Guldberg.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv.

43.

1780, 3 Januar. Bevilling paa at holde Værtshus samt brygge Øl og brænde Brændevin paa Frederiksværk.

Stempel

10 Rdl.

Bevilling for Johan Friderich Classen, Ridder og Generalmajor samt efterkommende Eiere af Friderichsverk paa et Verts-huushold sammesteds for Verkets Arbeidere samt til disses og egen Huusholdnings Fornødenhed at lade brøgge Øl og brænde Brændeviin.

Vi Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsteen, Stormarn, Dytmersken og Oldenburg;

Gjøre alle vitterligt: at Vi ved Vores Resolution af Dags Dato allernaadigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi og hermed tillade og bevilge, at Os Elskelig Johan Friderich Classen, Ridder, Vores General-Major, saavel som efterkommende Eiere af Friderichsverk udi Friderichsborg Amt maa være berettiget at lade sammesteds fremdeles ligesom hidtil i Følge allernaadigst Resolution de dato 25 august 1756 er skeet 1) holde et Verts-huus for de ved Verket virkelig engagerede Betiente eller der boende Arbeidsfolk samt saadanne Daglønnere, der under Ar-

beidet fortære noget; saa og 2) ved bemeldte Vertshuus lade brøgge det Øl og brænde det Brændeviin, som Verkets Eier behøver til egen Huusholdning samt til de under første Post benævnte Betiente, Arbeidsfolk og Daglønnere ved Verket, fri for Afgift deraf at svare men med Vilkaar, at derfra ingensinde maa sælges eller afhændes Brændeviin til Andre end fornævnte Verkets egne Arbeidere under den Straf, som Forordningen af 2den September 1773 i Henseende til Brændeviinsbrænderiet ved deslige Verker haver fastsat. Iøvrigt retter Verkets Eier sig i Henseende til dette Vertshuushold og Brændeviinsbrænderie efter de derom udgangne og herefter udgivende Anordninger. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residence Stad Kiøbenhavn den 3de Januar Ao. 1780.

Under Vores Kongelige Haand og Segl

Christian Rex.

(L. S.)

I. G. Moltke. F. v. Bardenfleth. A. Berner. J. Erichsen.

Wormskiold.

Efter Originalen i Kongerigets Arkiv. Pakke ang. Frederiksværks Ejendomme. — Tidligere trykt hos J. C. Hedegaard: Militære Reskripter, V, 1819, S. 351—2.

44.

1780, 20 Marts. Bevilling paa toldfri Indførsel af raa Materialer til Frederiksværk.

Stempel

4 Rdl.

Bevilling for Generalmajor Johann Friderich Classen, at ham maae tillades toldfri Indførsel for raa Materialer og Vare,

som behøves ved Friderichswærcks Krudt Fabrik og Canon-Støberie.

Vi Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmersken og Oldenburg

Giøre alle vitterligt: At Vi Allernaadigst have bevilget, ligesom Vi og hermed tillade og bevilge Os Elskelige General Major Johann Friderich Classen for det ham tilhørende Friderichswærk, i Cronborg Amt beliggende, følgende Frihed: at nemlig saavel alle de til Indførsel tilladte raae Materialier og Vare, som ved bemeldte Friderichswærks Krudtfabrik og Canon-Støberie forædles til denne Fabriks og dette Støberies Producter, saasom: Salpeter, Staal, Kaaber og andre til Fabrikeringen og Forædlingen ligesaa fornødne og uundværlige som disse som og de Vare, som, endskiønt de ikke ved Fabrikeringen foredles, dog umiddelbarligen virke til Fabrikeringen og Forædlingen og til den Ende er af Betydenhed, saasom Møllesteene, Steenkul, Sigter o. s. v. maae for Fremtiden for al Told og Consumtions Afgift være befriede, imod at den, som Værket forestaaer, hver Gang noget saadant forlanges frit indført, afgiver sin edelige Forsikring, at det, som saaledes indføres, til Værket er bestemt, og at det der skal til Forbrug eller Bearbejdning vorde anvendt. Dog skal, som af det foranførte følger, under bemeldte Frihed ikke være at indbefatte contrebände Vare af noget Slags, ikke heller Bygnings Materialier og ei heller saadanne raae Materialier, som ikke ved Krudt- og Canon-Værket selv blive forarbejdede og forbrugte, saasom: Hamp, Tovværk o. s. v. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Forbyndendes alle og enhver herimod, eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at giøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongel. Residence Stad Kiøbenhavn den 20 Martii 1780.

Under Vores Kongelige Haand og Seigl.

Christian Rex
(L. S.)

C. L. Stemann. H. H. Schilden. D. Schleth.

Malling.

Efter Originalen i Kongerigets Arkiv. Pakke ang. Frederiksværks Ejendomme. — Tidligere trykt hos J. C. Hedegaard: Militære Reskripter, V, 1819, S. 353—4.

45.

1780, 22 April. Bevilling til Handel med Forskjelligt paa Frederiksværk.

C. 7 G. A. V. at eftersom Os Elskelig General Major Hr. Johan Friderich Classen, Ridder, for Os allerunderdanigst haver andraget, at endskiøndt hand paa Grund af de ham som Ejer af Friderichswærk i Vort Land Sielland allernaadigst meddeelte Privilegier har udi 23 Aar upaaanket beskikket een til at forsyne Arbejderne ved Værket med deres smaa Fornødenheder af Thee, Sukker, Caffé og andre daglig brugende Specerier samt ordinaire Baand, Bændler, Knapper, Hægter etc., hvilket er saa meget meere nødvendig, som Arbejderne ellers ville hindres, naar de under Paaskud af en eller anden Fornødenhed skulle rejse til Kiøbsteden ligesom og saadant kunde give Anledning til Sviir og anden Uorden, har dog Byefogden i Vor Kiøbsted Slangstrup beskrevet Alt, hvad hand i Boutiquen hos Proviants Forvalteren ved Værket forefandt og derefter paa-staaet, at man skulle være ham ansvarlig til Værdien deraf, saafremt Rettigheden til denne Handel ej inden 14 Dage blev legitimeret; Saa ville Vi efter fornævnte General-Major Classens derhos allerunderdanigst giorte Ansøgning og Begjæring samt ifølge de ham forundte og ved Skiøde bekræftede Privilegier allernaadigst have igientaget, ligesom Vi og hermed bevilge og tillade, at den, som af ham beskikkes til at forsyne de ved bemeldte Friderichswærk arbejdende med Victualier, maa tillige forsyne dem med alle slags andre Fornødenheder; Forbyndes etc.

Christiansborg d. 22de April 1780.

ad mandatum.

ad Kancelliets Supplikprotol, 1780, 1ste Halvaar Nr. 101.

46.

1783, 12 Marts. *J. F. Classen faar Rang med Nr. 12 i 1ste Klasse.*

Vi Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dytmersken og Oldenborg, gjøre alle vitterligt, at Vi allernaadigst have bevilget og tilladt saa og hermed bevilge og tillade, at Os Elskelig Hr. Johan, Friderich Classen, Ridder, Vores General Major, maae og skal herefter udi alle Samqvemme nyde og have Rang udi Sæde og Gang med Nr. 12 i 1ste Classe efter seeneste om Rangen allernaadigst udgangne Forordnings Formelding; Forbydende alle og enhver herimod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residentz Stad Kiøbenhavn den 12te Martii 1783.

Under Vor Kongelige Haand og Signet

Christian Rex
(L. S.)

I. G. Moltke.

Luxdorph. P. Aagaard.

General Major Hr. Johan Friderich Classen
Bevilling at maae herefter have Rang med
Nr. 12 i 1ste Classe.

Efter Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Forud for ovenstaaende Bevilling gik en Kabinetsordre af 6 Marts 1783 (Kancelliets Arkiv).

47.

1783, 16 Juli. *Skrivelse til Generalitetet fra J. F. Classen angaaende Frederiksværks økonomiske Stilling.*

Underdanigst Pro Memoria

Efter Sædvane giver Jeg mig den ære at tilstille Deres Excellencer og Høybydende Herrer hoslagde Tings Vidner udi lov-

mæssig Form eedelig forfattet af Regnskabs Betienten ved Fridrics-werk over de paa Værkernes Vedligeholdelse anvendte Bekostninger for afvigte Aar 1782, hvilke udgiør den summa 20,509 R. 5 $\frac{1}{2}$ 10 β . Derudi er ey beregnet Arbejds Lønningen for nogenslags Fabricatis enten af Krud, Kugler, Canoner etc. men alleeneste Bekostningerne paa nye Vandledningers Opbygning, Machiners Vedligeholdelse og høystfornødne Reparationer.

Tings Vidnet Lit. B. beviiser, at den Fridrics-Werkske Entreprise haver kostet at vedligeholde udi Bygninger, Machiner og Reparationer siden Aaret 1768 den summa 249,597 Rdr. 3 $\frac{1}{2}$ 8 β , hvoraf indtet haver været til Bekostning for hands Mayts Cassa, efterdi det Kongl Rente Cammer og Steuer Directionen haver imodtaget for Afgivter etc., hvad den Kongl Militaire Cassa udbetaler til Værkets Vedligeholdelse.

Jeg maae derfor paa nye give mig den ære at erindre, at det langt overstiger min og nogen anden Particuliers Kræfter at vedligeholde paa eegen Vove een med saamange slags Farligheder, Bekostninger og Vanskeligheder forknyttet Foretagelse uden nogenslags billig Understøttelse, indrættet efter tider og Omstændigheder — hvorleedes kand der arbejdes for liige Betalning, naar alle slags Fornødenheder og Materialier ere 100 indtil 200 pCto kostbarere end forhen?

De nye Kongelige Forstanordninger haver til deels effectueret, at Kull ere stegne fra 16 β pr. tønne til 60 β , Elle Brænde fra 2 rdr. 32 β til 5 rd. 64 β , Torv fra 24 β pr. læss til 64 β , og endda Mangel paa disse Materialier, uagtet Priiserne tiltagende. Jeg haver derfor været nødsaget at lade gjøre nye Jndretninger for een stor deel at bruge Steenkul i stæden for Brænde og Torv paa de Stæder, hvor det haver været muligt, deraf haver ieg alleene ladet komme for dette aar 5000 R. Værdie vid. Lit. C., hertil kommer endnu for 6000 à 7000 R. Værdie alleene udi fornødent Brænde og træekull. Maae det da ey syenes forunderligt, at den Fridrics-Werkske Foretagelse med saa faae subsidier kand holdes over ende, som dertil aarlig indtages.

Jeg haver været saa lykkelig udi 28 aar midt i mellem alle

de Experimenteer, der ere giordte paa min ruin, at holde den FridricsWerkske Foretagelse over ende, og hvor mange andre Jndretninger i landet ere vel i lige lang tid gangne til grunde efterat have kostet Regiæringen de betydeligste summer.

Jeg er viss paa, at Deres Excellencers og Høybydende Herrers billige og judicieuse Overveyende finder det umueligt at underholde 800 Mennesker vid. Lit. E. med den samme Bekostning udi nærværende tid, som det kunde giøres for 10 aar siden.

Men da den Kongl Militaire Cassa ey formaar at sætte sig for nye betydelige aarlige Udgifter extraordinaire, haver ieg rettet mit Forslag saa meget mueligt efter Omstændighederne.

Altsaa foreslaaes Underdanigst, at *halvdeelen* af det Quanto Krud, som herefter aarlig skal vorde leveret, maae bestaae udi *fiint Krud* og godtgiøres efter den Kongl Resolution af 13 Marts 1781.

2° Efter hands Mayts allernaadigste Resolution af 27 Jun. 1778 dens 2 & 3 art. skal fra FridricsWerk leveres alle til den Kongl. Militaire Etat fornødne Ammunitions Sorter, efter gangbare Priiser — Altsaa haver ieg Rettighed til at levere alleslags Ammunitions sorter til den Kongl. Militaire Etat uden concurrence med andre — Af den aarsag vil Jeg herefter levere alleslags Ammunitions sorter efter de Priiser, ieg indtil 1778 aars Udgang i følge de med det Høylovlige Generalitets Collegio sluttede Contracter haver vedtaget for alleslags støbte og smedede Jern Kugler. Bomber, Granater etc. (uagtet Kull og Jern saavel som Arbejdsløn for nærværende tid er meget høyere end forhen), hvilken Priis skal vedblive, indtil de til fornævnte Ammunitions sorter fornødne raae Materialier maatte stige endnu høyere end de nu værende Priiser.

J fald disse 2de Punkter ey uden allermindste Jndskrænkning vorder imodtagne, er det fornøden at lade de FridricsWærkske Ammunitions, Canon og Krudværker gaee for hands Mayts Regning og Risico, hvortil ieg da vil give mig den ære at fremlægge et efter Omstændighederne passende Forslag.

Ligesom det henstaaer til det høye Generalitets Collegio

naadigst at udvælge det mest convenable, bliver det høylig fornøden med allerforderligste at underrætte mig om det Høye Collegii definitive Resolution, paa det ieg uden alt for store nye Forliis kand arrangere mig med enten at indstille eller continuere de til Værkets Fortdrift nødvendige Bygninger, Jndrættninger og Reparationer, hvilke artikler for dette aar alleene fra Januario til Junii Maanedes Udgang have medtaget den summa 14,283 Rd. 5 $\frac{1}{2}$. For resten af aaret saavel som for tilkommende aar vil endnu betydeligere summer medgaae, inden at der kand bødes paa alt det, der er forliist ved forrige aars overgangne ulykelige Jncidents.

Det kand vel ey forekomme besynderligt, at dette Etablissement koster meget at vedligeholde, naar mand naadigst vil give et Øyekast til hoslagde Charte. der fremviiser meere end 100 Bygninger tiligemed Deres Machiner, der aarlig skal holdes under Reparation og ombygges ved forekommende ulykelige begivenheder, af alle disse Bygninger og Machiner er ingen, der kand undværes uden at giøre Mangel og standsning i det heele.

Efterat ieg ved een patriotisk declaration haver efter min Død skiænket under visse Betingelser til een nyttig Stiftelse for den Kongl. Militaire Etat een høystfornøden Staats Jndretning, der haver kostet mig siden 1768 med Jndkiøbs Priisen over trey tønder guld, formoeder Jeg underdanigst, at mand beegner mine Forslag med den Confiance og Understøttelse, som saa siældne Handlinger i sit slags virkelig fortiene.

Da Jeg haver den fuldkomneste Tilliid til Deres Excellencers billige og retskaffne patriotisksindede Tænkemaade, forventer Jeg det FridricsWerkske Etablissements tilkommende Skiæbne inden gandske kort tid decideret.

Underdanigst
af

Classen.

Khafn d. 16. Jul. 1783.

Geh. Ark. Generalitet, kgl. Resoll, 1783 Nr. 379. — Efter Generalitetets Forestilling af 26 Juli 1783 faldt der den 30 Juli s. A. en kgl. Resolution, der opfyldte Classens Ønsker (jfr. ovfr. S. 194).

1783, 12 August. Ægtepagt mellem Baronesse Iselin og J. F. Classen.

Stempel

24 Sk.

Da Jeg *Johan Friderich Classen*, Ridder, Hans Kongelige Majestæts General Major, og Jeg *Anna Elisabeth Fabritius Baronesse af Iselin* have besluttet at indgaa et kjerligt Ægteskab med hinanden, saa ere Vi i allerunderdanigst Forventning af Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation i Forveyen blive eenige om følgende Puncter, som i Henseende til Vore Midler baade i Vore levende Live og efter Vor Død af Os og Vore Arvinger ubrødelig skal holdes.

1.

Der skal ingen Fælledskab være imellem Os i Henseende til Vore Midler, men enhver af Os skal særskildt nyde og disponere sine Midler, Eyendomme og Effecter saavel de, Vi nu have, som de, Vi i Ægteskabet erhverve, med samme Raadighed som førend Ægteskabets Begyndelse, uden at den Eene af Os skal have noget at siige og raade over den Andens; Og som Jeg *Baronesse Iselin* haver sluttet og indgaaet Skifte og Deeling med mine kjære Børn og udlagd dem deres Fæderne Arv efter deres afgangne Fader og min salig Mand afgangne Conferents Raad *Baron af Iselin*, saa viser samme Skiftet brev, hvori min Formue bestaaer, hvilket skal tiene som Specification over mine Midler, Ligesom og den Regning og de Bøger, som ieg aarligen lader holde over samme ved Herr *Johan Jacob Frølich* eller den, som Jeg herefter maatte antage til dette Arbeide, vil viise til alle Tiider samme min Formues Tilvekt eller Afgang, saa skal alt det, som efter min Død saaledes findes paa Bøgerne, tilhøre mine Børn eene og alleene, eller om de uden Børn førend ieg ved Døden skulle være afgaaet, da skal det tilhøre den eller de, som ieg dertil ved Testamente eller

i anden Maade maatte giøre berettiget, uden at General Major Classen eller nogen paa Hans Vegne dertil skal være berettiget at giøre nogen Paastand i Kraft af dette Ægteskab.

2.

Mine Eyendomme, Midler og Effecter administrerer og bestyrer Jeg *Baronesse Iselin* altsaa efter dette Ægteskabs Fuldbordelse, ligesom medens Jeg var Enke, med Laugværges Raad og Samtycke, saa at alle Contracter, Kiøb, Sahl, Mageskifter, Forpligter, af hvad Slags nævnes kand, og Forløvter, naar de med min Laugværges Samtycke og Underskrift ere forsynede, skal være fuldkommen forbindtlige for mig og Arvinger.

3.

Hvad Vore fælles huuslige Oeconomie og dens Udgifter angaaer, da bestrider Jeg General Major *Classen* samme efter den imellem Os trufne Forening, imod at Jeg *Baronesse Iselin* udbetaler til General Majoren aarlig den Summa, som Vi ere blevne foreenede om.

4.

Jeg General Major Classen beholder ligeledes mine Jordegodser og alle mine Eyendomme og Effecter, rørendes og urørendes, for mig alleene ligesom tilforn, uden min Forlovede ved dette Ægteskab erhverver den mindste Ret eller Adgang til samme enten i min levende Live eller efter min Død, anderledes end denne Ægtepact siden omformelder, saa at hvad Giæld enhver af Os enten hidtil haver giort eller herefter maatte giøre, skal være den Anden af Os uvedkommende.

5.

Hvad min General Major Classens Midler og Formue er og i sin Tiid kand blive, skal mine paa mit Comptoir holdende Bøger i sin Tiid bære Vidne om, hvilke skal ansees som en lovlig over mine Midler og Formue forfatted Specification. Og som der ingen speciel Fortegnelse er forfatted over enhver af Vores indehavende Boe som Guld, Sølv, Linned, Meubler og alt andet, som under Navn af Huusgeraad henhører, da som

enhver af Os agter at beboe sin særskildte Gaard, som med hinanden ere contigues, saa skal det agtes for Enhvers Eyendom, som i enhvers Huus maatte findes, naar nogen af Os ved Døden afgaaer.

6.

Skulde Jeg først ved Døden afgaae, da skal min efterlevende Enkefrue nyde af mine Midler et efter Omstændighederne anstændigt Douaire, uden at Hun eller Hendes Arvinger skal have viidere Prætension paa noget af mit Efterladenskab. Reciprociteten finder Sted, ifald Hun førend Jeg ved Døden skulle afgaae.

7.

Skulde dette Ægteskab med Børn vorde Velsigned, da skal denne Ægtepact icke være hinderlig i, at jo Vores fælles Barn eller Børn nyde lovlig Arv saavel efter Moder som Fader.

Til Bekræftelse herom have Vi begge egenhændig underskrevet denne Ægtepact og Vores Signeter hostrykt.

Kiøbenhavn den 12 Augustij 1783.

Classen
(L. S.)

A. E. Jselin
(L. S.)

som Laugværge
Bang
(L. S.)

Kancelli-Arkivet. Sjæll. aabne Breve for 1783 Nr. 657. Denne Ægtepact blev kongelig konfirmeret den 29 August 1783.

49.

1783. Vise af Pastor Chr. H. Biering ved J. F. Classens første Besøg paa Korselitze med sin Hustru.

Saa glædelig komme vi denne Gang
Til Cortslitze Gaard den bolde,

For os med Spil, med Dands og Sang
Saa lystelig at holde.
Frisk Maren og Karen og Kirsten kom
Med Rasmus og Ole og Hans springer om!
Først Mollevæt,*
Saa Østebrød* tæt
Vi dandse, saa Jorden kan ryste.

Saa Syvspring* vi trippe vel femten i Rad,
Vi det forsanden siger,
At Alle kan vide, som spørger herad,
At Carlsfeldts Gods haver Piger,
Som dandse og svandse saa nippert og net
Og lader sig svinge af Karlene let,
Saa Qvint og Bas
Springer over som Glas
For Hans Pust og Jens Clausens Jørgen.**

Engang gik Rygtet i Landet om:
Vi Skeemad skulde have,**
Saa tit som vi til Hove kom;
Hvor glad blev da vor Mave!
Lad være, den Ære vi ikke nød,
Saa faae vi dog aarlig Ost, Smør og Brød
Og klaren Taar,
Som i Mødding og Vraaer
Den slemme Tolder opsnuser.†

* Dandse, som den Gang vare i Mode blandt Bønderne.

** To den Gang bekiendte Spillemand paa Carlsfeldts Gods.

*** Der blev den Gang fra Rentekameret udstedet nogle Schemata, paa hvilke Godseieren skulde opgive, hvor meget og hvad Hoveri, hans Bønder hidtil havde maattet udrette. Et lystigt Hoved læste Skeemad for Schema for nogle enfoldige Bønder, der siden kom til Hove og bragte deres Skeer med, men de fik Intet at bruge dem til.

† Der var paa den Tid udgaaet et strengt Forbud mod Brændeviinsbrænderier paa Landet.

Hvor god en Hærre have vi dog,
Giver Agt, i smaa Proppetærer!
Han tager Bonden fra sin Plov
Og hannem saa høiligen ærer;*
Han Retter da sætter for ham frem
Og fylder hans Bæger med Vin, som har Klem;
    Han sidder næst
    Sin Herre til Gæst
Som Per Kjøl og Jørgen Svei i Bønned.

Før gik det ikke saa favrt som nu,
Naar vi udi Dandsen træde;
Saa frydefuld i Sind og Hu
Vi os ved vort Herskab glæde.
Vor Herre til Ære vi dandsede før,
Men dette vi sige, ifald vi tør,
    Vor Dands og Musik
    Ei havde sin Skik,
Thi han var saa ganske alene.

Men nu er Alting saa rart og correct,
Da han har faaet en Frue
Af ædel Sind og ædel Slægt,
Saa hærsk** og saa from som en Due.
Hun Nade*** vil lade imod os see
Og være en Moder for Bønderne,
    Som bygger og boer
    I Sønder og Noer
Paa Cortslitze og Carlsfeldts Godser.

Nu kan vi herefter saa sikkert gaae
Og gjøre vor Gjerning til Hove;

* Generalen havde den Skik hvert Aar at indbyde et Par af de agt-
værdigste Bønder til at spise hos sig, og de bleve da høilig tracterede.

** smuk, pyntet, paa herrisk (af Herre) Viis (falstersk Provindsialisme.)

*** Nade — Naade.

Vi rolig kan ligge i Græs og i Straa
I Middagsstunden at sove.
Vil Somme da komme og pirre ved os,
Vi lide det ikke, men byde dem Trods,
    Ja løbe, saa fremt
    De fiase* for slemt,
Paastænge** til Fruen at klage.

Saa binde vi Piger med fineste Baand
I Lunden de grønneste Krands!
Beprydet med dennem og Haand udi Haand
Vi for vort Herskab vil dandse.
Hver Pige tillige sin Kjæreste taer,
Den vælge blandt Flokken, som ingen har!
    Vort Herskab vil
    Betale det Spil;
Spil kun op du sorte Kulsvier.

Saa puster vi og nipper engang
Til vores gode Øltønder.
Nu frisk i Søstre; Kling i Klang,
Naar Herskabets Skaal begynder.
Istemmer og glemmer ei hvad I bør,
Vi drikke den Skaal, vi aldrig drak før:
    Gid det gaae vel
    Til Liv og Siel
Generalen og Generalinden!

Gid Korn og Kjerne maa voxe for ham,
Rug, Ærter, Byg, Havre og Hvede!
Gid hun ei kan tælle de Kalve og Lam,
Som sig over Marken udbrede!
Gid Fløde den søde formere sig stærk

* Fiase hentyder paa noget alvorligere end Fias; thi det kom fra Ladefogden, som dengang altid bar Pidsken, ei blot til et Udmærkelsestegn.

** strax.

Paa Cortslitze, Carlsfeldt og Frederiksværk!
Gid Lykke og Held
Fra rigeste Væld
Med Glæde til Begge udstømme!

Falsters Tilskuer 1836 S. 185—188. — Anmærkningerne tilhøre det nævnte Blad. — Gildet stod i Tromnæs Skov ved Korselitse.

50.

1785, 26 November. Brev fra Pastor H. P. Koch til J. F. Classen om noget Brænde.

Underdanigst Pr: mem:

For hidtil af Deres Excellence beviiste Grace og store Bevaagenhed takker herved underdanigst, og da jeg troer, at samme endnu vedvarer, saa beder tillige allerydmygst den paa nærværende Tiid maa beviises j at meddeele mig noget BrændeVedd; Jeg har anmodet Inspecteur Smith om at opfylde Deres Excellences j denne Post ofte jgientagne Løffte, men han er saa haard og slem eller rettere sagt saa forsigtig, at han siger sig intet at kunde gjøre uden skriftlig ordre, og j fald jeg skal leve noget, vil det gaae mig saaledes hvert Aar, og følgelig maa jeg tiere end denne Gang incommodere med mit Tiggerie; jeg kalder det Tiggerie, thi jeg veed, Deres Excell. vil ikke selge, ey heller er her nogen paa 2 a 3 Miile nær, som selger, om man end kunde og vilde kiøbe, og det vilde jeg gierne, for alt da jeg j Aar trænger dobbelt, fordi den ellers sædvanlige Jldbrand andensteds fra slaer mig j Aar feyl. Kunde jeg alt-saa self med et Par Linier herom beæres, som aarl: kunde den haarde Inspect: foreviises, undgik Deres Excellence offtere Overløb, thi at Brænde undes mig, har De alt for ofte forsikret, til at forandre Deres parole, jsær da jeg har en halv Snees smaa, der skal have Varme paa 4re forskiellige Stæder; thi de kan ikke rommes j eet Værelse uden at forhindre hinanden j deres

Underviisning etc. Nu Deres Excell. har Skoven og jeg har Børnene, af det første kan til trængende undværes, de sidste taale ey at fryse, Hendes Naade, Generalinden veed det af Erfarenhed, faaer hun min underdanigste Begiæring at viide, vil hun vist bede for mig, Gud velsigne Hende derfor, det ønsker

Horbeløv Præstegrđ
paa Falster d. 26 Nov.
1785

Deres Excellences
underdanigste Tienere
Hans Peter Koch.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Om Pastor H. P. Koch (f. 1723 † 1806) kan sees Im. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Hist. I, S. 196—199. *Hans Jensen Smidth* (f. 1732 † 1813) var fra 1766 Inspektør paa Korselitze (jfr. S. Birket Smith: Til Belysn. af litt. Personer, 1884 S. 345).

51.

1786, 21 Januar. *Brev fra N. D. Riegels til J. F. Classen om et Skrift m. m.*

Monsieur!

Tout sensible à vôtre bonté j'ose tres humblement vous prié de me pardomer que je ne scaurois aujourdhui avoir l'honneur d'obeir a vos ordres, comme un audience deja accordé m'empêsche.

Vous permêtes que je vous envoie un ami qui remplaceroit le vuide (!) que mon absence vous laisse en souvenant ma personne, curieux de scavoir votre jugement sur l'introduction je me penrdrois la liberté de vous presenter mes tres humbles respect dans la semaine.

J'ai l'honneur d'être avec un attachement a toute epreuve
de Votre Excellence
Copenhague le 21 Janvier le tres humble et tres
1786. obeissant serviteur
N. D. Riegels.

Page LIV ne penses pas a — Borch.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — Omslaget mangler. — Den „Indroduktion“, han har sendt Classen, er formentlig den vidtløftige Indledning til 3die Bind af hans „Fuldstændige Kirkehistorie“, der udkom i 1786. Paa Side LIV findes bl. A. følgende Sætning: „Man maa være nærværende paa Visitats, man maa ynkes over hele Menigheders Uvidenhed og over Læreres rolige Glæde og Fornøjelse over deres egen og Hjordenes Ukyndighed“. *Jakob Borch* var Præst i det ved Korselitse nærliggende Sogn Karleby fra 1764 til 1801 (Im. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Hist. I, S. 181—2).

52.

1786, 25 April. Brev fra J. F. Classen til J. Koustrup.

Med denne Vogn sændes efterfølgende Fortegnelse Fisk og Smør. Det sidste sælges strax til courant Priis undtagen det friske [ferske?], som sændes til Gen. Huth og Mad. Schultz.

Fisken sændes neml i Stør [?] til Gr. Bernstorff, Cabliau til Gh. Rd. Schak og den store Pigvar-Tunger til Md Schultz. Naar Byggrynene kommer, sælges de strax til courant Priis. Om tvende Dage seer vi hinanden min kiære Hr. Agent.

[Frværk] d. 25 April 1786.

Classen.

endnu er ey Quist kommen, derfor opholdes den anden Vogn til hands Ankomst.

Kaaes faciliteres aldeeles, naar ieg haver Sikkerhed for Assurancen af hands effecter.

[Udenpaa Brevet] Med Vognen sændes tilbage Væxter og Træer fra Naumann.

S. T.

Hr. Agent Koustrup
Kbhvn.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — Mad. Schultz er formentlig Anne Susanne Schultze f. Fabritius, Gehejmeraad og Generalitets-Deputeret Schultzes

Hustru en Kusine til Classens Hustru. — Quist er Classens Tjener, Naumann hans Gartner paa Ejendommen udenfor Østerport. — Kaas er Premierløjtnant Hans Kaas i Søetaten, som søgte og fik et Laan paa 1000 Rd. hos Classen i Anledning af en Rejse til Bengalen.

53.

1786, 3 Maj. *Brev fra J. F. Classen til J. Koustrup.*

[Frværk] Onsdag d. 3 Maj 1786.

Denne Hest min kiære Hr. Agent præsenteres for Obr. Aubert, om den kand convenere ham. Hesten er prøvet af Grev Rantzau og Calmette, som finder den meget god, saaledes at de selv kunde have Lyst til samme. Da ieg ey kommer til Gaarden førend iovermorgen nemlig Fredag, maatte det kundgiøres Grevinde Rantzau og Hr. Calmette, at ieg ey kunde have den fornøjelse at see dem førend Lørdag Middag paa Gaarden uden øster Port. Level Min kiære Hr. Agent. Vi see hinanden paa Haven Fredag Aften.

Classen.

Hr. Agent Koustrup.
Kbhvn.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Oberst François Aubert blev i 1777 Kommandør over Artilleriet og beklædte denne Stilling, til han i 1788 blev Kommandant paa Kronborg (Kgl. Bibl., ny kgl. Saml., Fol. Nr. 744; O. Vaupell: Den danske Hær, II, S. 549, 731).

54.

1786, 23 Maj. *Brev fra Fødselsstiftelsen til J. F. Classen angaaende en Del Jernsenge.*

Pro Memoria

Ved Deres Excellences gode Forsorg er den ny Fødsels Stiftelse blevet forsynet med et anseeligt Antal Jern-Senge fra

Friderichsverk, for hvilke dog endnu ingen Regning til Kommissionen er indkommen, og som man tjenstligst skulle have sig udbedet; uden saa er, at Deres Excellence vedbliver i det ædle Forsæt, hvormed De haver behaget at udlade Sig, at forære samme til denne priselige Jndretning, i hvilken Fald og for at kunne allerunderdanigst melde saadant i Vores gjørende Forestilling til Hans Majestæt Kongen, vi forvente Deres Excellences behagelige Beslutning.

Kommissionen for den ny Fødsels Stiftelse den 23 Maii 1786.

Holmskiold. Schow. U. B. Aaskow. I. W. Gulbrand.
M. Saxtorph.

Til
Hans Excellence Herr General Clasen.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv.

55.

1786, 24. Juni. Brev fra J. F. Classen til J. Koustrup.

[Frværk] d. 24 Jun. 1786.

Hoslagde min kiære Hr. Agent kand da i Guds Navn udfærdiges paa behørig stemplet Papier. Jeg er vis paa, det er til Hr. Smits Gavn og Fordeel. Tildragelsen er usædvanlig. Jeg vil komme til Khavn, saasart Falsterske Post ankommer. Haksen er nu tillad med Krud for Land Etaten — saasart han faaer føyelig Vind, gaaer han dermed til Khavn — naar hand er bleven qvit sin Ladning, maae hand strax gaae til Falster efter Brænde for Huusholdningen — hand medtager det Clavisin royal, som hand forhen haver medbragt fra Falster, det staaer paa mit Værelse ved det Uhr i sort Fouteral, og afleverer det til Hr. Smit paa Corselitze, det maa meget godt

indpakes, at det ey bliver beskadiget. Haksen tager med sig til Falster Viin af det slags, Quist haver ordre til at udlevere, Roeskilde Vand i Besynderlighed og hvad der fornødiges til Kiøkenet for een 3de Ugers Tid eller een Maaned.

Skibstømmermanden, der er recomenderet af Calmette, sændes hid med Vognen tiligemed hands Familie, men hands Housgeraad forbliver, indtil Skibsleylighed gives.

Jfr. Fynboe sænder mig et dusin af de gamle hviide Sommer-Vester, der ere uden uldent Underfoeder — her er det tilstrækkeligt varmt. — Levvel min kiære Hr. Agent.

Classen.

Med Vognen følger Kugler, lærred til Matradser, som leveres til Jfr. Fynboe. — Fisk og Smør sændes til Mad. Schultz — noget af den beste Fisk afleveres til GRdinde Schak.

Hvormeget koster Oxehovedet af den sidst ankomne Viin.

Peruquemageren gjør mig een meget tynd Peruque, den allertyndeste hand kand gjøre. Jeg lider saameget af Heeden, at ieg maae saa got som gaae med blotted Hoved.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — »Smit paa Corselitze« er den ovfr. S. 464 nævnte Inspektør H. J. Smidth; den anden »Smit«, som omtales, er formentlig Sorenskriver Hans Smith, der paa denne Tid fik Froland overdraget (s. ovfr. S. 203). — Haksen er en af Classen meget brugt Skipper. — Jfr. Fynboe er Classens Husholderske.

56.

1786, 1 Juli. Brev fra J. F. Classen til J. Koustrup.

Den 1 Jul 1786

Paa Tiirsdag Formiddag agter ieg at være i Khavn saa betids, at Mad. Sehsteds Sag kand blive bragt i Rigtighed med Ryberg, førend Posten gaaer. I Henseende til Smits Sager, da maa Jeg selv tale med Agerschow. Breffvexling gjør det ikke.

Tal med vedkommende min kiære Hr. Agent, om de vil

tage imod pænge strax for det sidst indkøbte Saltpeter og godtgjøre mig den simple Rente, indtil Pængene skulde betales efter Auctions Conditioner. — Vexler maae kjøbes af Ryberg til Betalning for Yelloley i Newcastle for Steenkull. Lev vel min kiære Hr. Agent.

Classen.

Ung Rom kjøbes og sændes til Falster for Bøndernes Gilde, men et Anker ældre Rom tages af min Kiælder for Smit.

Pro nota paa Falster kand erholdes fransk Brændeviin for 6 Rd. 32 β pr. Anker, koster ung Rom ligesaa meget, da sænd den ey, men alleene et Anker for Smit.

Hr. Agent Koustrup
Khavn.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — En Søster til Classens Hustru, Povline Fabritius var gift med Generalmajor Joh. Fr. Gyldenstjerne v. Sehested. — Konferensraad Niels Ryberg var Chef for et stort Handelshus, betydelig Industridrivende og Godsejer. — Konferensraad Chr. Agerskov var Deputeret i Finanskollegiet.

57.

1786, 21 August. Brev fra J. F. Classen til J. Koustrup.

[Korselitse] d. 21 Aug. 1786.

Min kiære Hr. Agent, uagtet Feberens Mindinger indfinder sig hver Aften efter Kl. 6, saa er ieg dog for det øvrige, Gud være lovet, vel. — Lad indlagde strax affærdiges til Jørgensen paa Fwk, paa det at hand besørger mig Fourage Leverancen tilslaaet.

Paa samme Vilkaar som MHR Agent haver kjøbt Saltpeter paa Compagniets Auction, kand endnu 3000 à 4000 Centner paa de andre Auctioner indkøbes, naar ey bedre Kiøb kand erholdes, mand kunde vel forhøre sig, hvad Compagniet under Haanden vilde have for sin Saltpeter. Lev vel

Classen.

Ob. Tranmoes maae endelig udgaae til Værket uder: Op-
hold for at modtage de til Liverance færdige 400 Ctnr Krud,
paa det ieg kand komme til Afregning med Generalit.

S. T.

Hr. Agent Koustrup
Kiøbenhafn.

Originalen i Class. Fideik.'s Arkiv. — Artilleriofficeren Joh. Mik.
Tranmoes døde i 1787 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744).

58.

*1786, 21 November. Brev fra J. F. Classen til Gehejmeraad
Nunsen.*

à F W le 21 Novbr 1786.

J'ai eu l'honneur de recevoir le 18 de ce mois la lettre
dont Votre Excellence m'a honorée, avec les Pieces ajointes.
Pour avoir l'honneur de repondre à la confiance que V. E.
m'y marque en m'exposant l'etat des ses affaires, elle veut
bien permettre que je lui represente l'etat actuel des miennes
pour la mettre à la portée de juger de ce que je pourrois faire
dans des circonstances pareilles.

J'ai perdu dans les mines de Froland clair & net la somme
de 90,000 Rd., les Preuves juridiques sont au Conseil de Fi-
nances. Pour sortir d'une Entreprise si ruineuse pour moi,
quoique avantageuse pour l'Etat, j'ai cru devoir faire present
au Roi des Actions que j'y avois. Par la Banqueroute de
Frölich je perds 20,000 Rd., par d'autres & avec l'Amerique
je perds encore des sommes tres fortes. J'ai eu beaucoup de
malheur à Fridericswerk dans le courant de l'année. Une
machine à Poudre ayant sauté a derangé & deterioré d'autres
par le chocque, l'Ecluse capitale de l'Etablissement etant minée
par l'eau & ayant pris des crevasses interieuses tres dangereuses
menaioit toutes les Machines d'une ruine generale. Les repa-
rations & les restitutions de tous ces Ouvrages malheureux font
cesser tous les travaux lucratifs & ne laissent que perte de

tems & faux frais & disette d'argent — apres cela l'hiver trop precoce, le manquement de la pluie aneantira le travail des machines à la plus grande partie de l'année & me privera des subsides pour la subsistence de 1020 Bouches à pain, qui exigent la nourriture quoique sans occupation.

Quant aux revenus que je devois tirer de mes terres Votre Excellence est trop experimenté pour ignorer ce qu'on peut esperer des Possessions terrieres dans ce Siecle. Pour les avantages qu'on pourroit retirer autres fois des Entreprises de Commerce ils sont aise (?) à calculer dans un tems ou il n'y a ni credit ni bonne foi dans les operations mercantiles.

Tout cet ennuyeux detail n'auroit pas dû fatiguer l'attention de Votre Excellence, si je n'avois crû necessaire d'eclaircir l'Esprit juste de Votre Excellence de l'inutilité ou j'ai le malheur d'etre pour la realisation de son Plan; en verité le coeur me saigne lorsque je dois me trouver dans la necessité de refuser mes services à un Galant Homme que je respecte & revere dans un si eminent degre que Votre Excellence.

J'ai differé ma reponse parceque j'attendai ici messieurs de Rantzau & de la Calmette, comme ils ne sont pas arrivés encore, je crois ou moins que je les verrai un de ces jours & je deliberai avec ces messieurs de quelle maniere le payement de la somme dûe aux Heretiers de feu ma femme pourroit etre facilitée, le resultat de cette affaire sera incessamment rapporté à Votre Excellence, en attendant permettes que j'ai l'honneur de joindre au d'envoi des Pieces que Votre Excellence m'a envoyée une Liquidation generale relative a nos petites affaires, à mon arrivée à Copenhague j'aurai l'honneur de lui remettre son Obligation.

Je supplie Votre Excellence de presenter mes tres respectueux hommages à Madame la Grande Marechale & d'etre tres persuadé du respect & de l'attachement sincere que lui porte pour la vie de Votre Excellence

le tres humble
& tres obeissant serviteur
Classen.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Adressaten er Gehejmeraad, Overhofmarskal Chr. F. Numsen, der havde tilskrevet Classen i Anledning af sin ikke ubetydelige Gjæld til hans afdøde Hustru flv. Baronesse Iselin. Naar Classen siger, at han sender ham en Generalkvittering, vedrører denne et af Numsen den 20 Juni 1779 hos Classen gjort Laan paa 800 Rd. Efter Classens Død blev Numsen krævet for dette Beløb, og han indsendte da ovenstaaende Brev som Bevis for, at Sagen var afgjort. — Her sættes Tabet ved Froland til kun 90,000 Rd. (jfr. ovfr. S. 203).

59.

1781, 29 Januar. Ansøgning fra Konferensraad P. H. Classen om Afsked som Deputeret i Commercekollegiet.

Til Kongen.

Tredive Aars Tieneste udi Eders Kongelige Majestæts General-Told, Rente-Cammer og Commerce-Departements giør mindre min Fortieneste end en retskaffen Udøvelse af mine allerunderdanigste Pligter og en ueegennyttig Virksomhed til almindelig Vel.

I de første 15ten Aar har jeg en Tid lang, i steden for at nyde Gage endnu betalt Pension efter Allerhøyeste Befaling.

I 1771, efter at jeg Aaret forhen var anført paa Reglementet for 1600 Rd. med Frietagelse for Skatter, Afkortninger etc. blev jeg nedsadt til 1200 Rd. uden forbemeldte Frietagelse, og i mange Aar derefter har jevnlige Exempler paa Tillæg for Med-Colleger ligesaalidet som Tilsidesættelsen af min Anciennité ved adskillige Lejligheder giort mig forsagt; Men efter at jeg som eene Deputeret for Sagernes Behandling i det ophævede General Lds Oec. og Commerce Collegio blev siden fra den første i Commerce-Deputationen indsadt som anden Deputeret i det retablerede Commerce Collegio og der endelig i April 1784 som Tredie fik Sæde uden siden formedelst Sygdoms Tilfælde at have kundet indfinde mig, anholder jeg allerunderdanigst om allernaadigst Tilladelse af Bemeldte Departement at maae udgaae.

Med et frit Mod underkaster jeg mig for Eders Kongelige Majestæts Retfærdighed og allerhøyeste Forgodtbefindende paa

hvad Maade min Afskeed mig efter Fortieneste allernaadigst
maae forundes og med en allerunderdanigst Lydighed forbliver
jeg til min Døds-Stund

Eders Kongelige Majestæts
allerunderdanigste troe

Paris den 29 Jan.
1787.

Arve-Undersaadt og tiener
P. H. Classen.

Kom. Koll.'s dske Journ. CC, Nr. 524 a. — Efter Kommercekollegiets Forestilling af 2 Maj 1787 tilstod Kongen ved Resolution af 9 Maj s. A. Konferensraad Classen 2800 Rd. aarlig Vartpenge fra førstkommende Julii Qvartals Begyndelse, som tilkiendegives ham af Collegio tilligemed Vort allerhøjeste Velbehag over hans hidindtil stedse udviiste gode Forhold i Vores Tjeneste; Dog forvente Vi, at han, naar han vedbliver at oppebære noget af Vores Cassa, efter nogle Aars Forløb og naar hans Helbred vil tillade det, kommer tilbage for at retablere sig og leevne i vore Stater (Kom. Koll.'s dske Forest. og Resol.'s Prot. 1787, Nr. 31 b). — Ved Begyndelsen af Aaret 1784 vare de Deputerede i Kommercekollegiet Greve E. H. Schimmelmann, Konferensraad P. H. Classen, Etatsraad Avg. Hennings og Kammerherre F. C. E. v. der Lühe. I Aarets Løb blev Grev J. L. Reventlov indsat som 2den Deputeret, Hennings blev Kommerceintendant i Hertugdømmerne, Classen blev 3dje Deputeret, og endelig blev v. der Lühe remplaceret af Kammerjunkere Ove Rammel Sehestedt. — Naar Classen taler om, at han en Tid betalte Pension, da er Sammenhængen delvis følgende: Efter at kgl. Resol. af 3 Juli 1761 havde givet ham Udsigt til at blive Etatsraad Walters Efterfølger i Kommercekollegiet, tillod kgl. Resol. af 13 Marts 1764 ham at indtræde som Kommitteret i dennes Sted og med hans Gage (1000 Rd.), dog saaledes, at han skulde affinde sig med ham for hans øvrige Leveaar (Kom. Koll. tyske Resoll. Nr. 2780). Etatsraad Walter døde i April 1767.

60.

1781, 16 Maj. Brev fra Pastor C. H. Biering til J. F. Classen med en Samling latinske Oder.

Deres Excellence

Høye og Velbaarne, Naadige Herre!

Jeg giver mig herved den Ære at tilsende Deres Excellence mine latinske Oder. Jeg har anvendt endeel af mine ledige

Vinter-Timer til at oplede gamle og sammenskrive nye, og at igiennemsee og ordne det heele, hvorved de er voxne til et større Antal, end jeg hafte tænkt. Maatte de nu være saa lykkelige at finde Deres Excellences Behag, er min liden Umag mig rigelig betalt. — Kommer da disse Blade frem for Lyset, da er De, min høye Mæcenas, allene Aarsag dertil, og hvad er da billigere, end at de i Forvejen fremstiller sig for Dem for at passere revue for deres General. — Hvad Deres Excellence i og ved disse Oder efter Deres grundige Indsigter kan have at erindre, beder jeg underdanigst gunstigt maatte mig til-mældes og tillige, hvor stort et Oplag De befaler, og paa hvad Slags Papiir. — Glad erklærer jeg mig som Barnets Fader selv umyndig tillige med det, naar jeg kan overlevere det til en saa god og formuende Værge. Mscpt vil jeg derefter underdanigst udbede leveret til min Søn i Springgaden Nr. 124. — Jeg har og efterkommet Deres Excellences Befaling i at dedicere disse Oder til hendes Kongl. Høyhed Cron-Princessen, hvorledes jeg er sluppen derfra, vil De selv bedst bedømme.

Jeg skatter mig lykkelig, at jeg endog ved denne Lejlighed faaer Anledning til at aflægge min underdanigste Taksigelse for al Deres Excellences Bevaagenhed indtil denne Dag, udbeder mig samme uforanderlig imod alle indløbende Forandringer med den underdanigste Forsikkring, at ingen mere skal kunde bestræbe sig for at viise større Agt og Underdanighed end den, med hvilken jeg henlever

Deres Excellences
underdanigste Tjener
C. H. Biering.

Mosebye paa Falster
d. 19de May 1787.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Se om C. H. Biering, hans Processer m. m., hos Im. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Hist. I, S. 147—153, og S. Birket-Smith: Til Belysning af litterære Personer, 1884, S. 348—9.

61.

1790, 19 Marts. *Rentekammer-Kvittering for af J. F. Classen modtaget Formueskat.*

Nr. 307.

Hans Excellence Herr Generalmajor Iohan Friderich Classen, som ved allerhøiest Resolution af 29 Iulii 1789 er fritaget for at gjøre eedelig Formue-Angivelse efter Frgen af 11 Martii næstforhen, imod at han i Afgivt af sin Formue erlegger, efter Tilbud, i en rund Sum 4000 Rdr., haver nu til os betalt bemeldte Formue-Afgivt med 4000 Rdr., skriver fiire tusinde Rigsdaler, som af os i Overeensstemmelse med allerhøistbemeldte Resolution af 29de Iulii f. A. beregnes den Kgl. Kasse til Jndtægt.

Rentekammeret den 19de Martii 1790.

C. Reventlov. I. Høe. J. E. Colbiørnsen.

Vorndran.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. Jfr. Rentek. Relat'sprot 1789 B Nr. 173.

62.

1790, 15 Oktober. *Erklæring fra Organist Nikolaj Clausens Enke til J. F. Classen om at have modtaget forskjelligt Bohave.*

Stempel. $\frac{1}{4}$ Rd.

I Følge Hans Excellences Hr. General Major von Classens mig Procurator Ussing tillagde ordre ved Missive af 28de Maji og 4de September 1790 har jeg paa den hos Sal. Bergraad Classen den 11te og 12te October sidstleden afholdte Auction

tilkøbt adskillige forhen Pandt sadte Løsøre Effecter for Høibemelte hans Excellences Regning, hvilke jeg efter hos hæftede Specification igien til Leye har Overleveret til Velædle Madamme og Jomfrue Classen, hos hvem samme efter Hans Excellences Bevilgning til Brug og Leye Deres Levetiid uden Afgifts svarelse beroer, imod at de samme forsynlig tilseer og holder i Vedbørlig Hævd til Ud- og Aflevering af deres Boe, hvilket Velbemelte Madamme og Jomfrue Classen ved denne Leje Contract forpligter sig og sine Arvinger at efterkomme.

Vi Undertegnede Anna Catharina sal. Nikolai Classens og Margretha Catharina Classen tilstaaer herved at have af Hr. Procurator Ussing imodtaget alle de Løsøre Effecter, som paa vedhæftede Specification findes anført; Og da vores store Velynder Hans Excellence Hr. General Major von Classen har været os saa gunstig at betroee disse hans Ejendele til vores behøvende Brug og Raadighed uden nogen lejes svarelse, saa tilforpligte vi os een for begge og begge for een ikke alleene med ald tilbørlig Agtsomhed at behandle bemelte Løsøre Effecter og sammes gode Vedligeholdelse men endog forbinde os og Vore Arvinger efter Vores Død at tilbage levere Vores Høye Velgiørere Høibemelte Hans Excellence Hr. General Major Classen, Høy Respective Arvinger eller Ordre forberørte os til leje Overleverede og ham tilhørende Løsøre Effecter efter Vores Død eller naar maatte befales; Det stadfæstes med samtlige Vores Hænders Underskrift paa Reersel den 15de October 1790.

Anne Catharina Sl. Classen

Som Laugværge

Margareta Catharina Ussing.

Hans Smith

Classen

(L. S.)

Publiceret ved det almindelige Høst Ting for Bringsværds Skibreede i Sandstøe den 16de October 1790; extraheret i Justits Protokollen Folio 104 og indført i Skiøde-Protokollen, hvorfore er betalt 64 β er To Ort og Sexten Skilling.

Test

(ulæseligt Navn).

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Efter den vedheftede Specifikation var Bohavet vurderet til 703 Rd. 20 β .

63.

1792, 11 Februar. Brev fra J. F. Classen til General Køller Banner (?).

à FridricsWerk

le 11 febr. 1792.

Mon digne General

Je suis infiniment flatté de l'honneur de recevoir une marque du bon souvenir de Votre Excellence Et je serois parfaitement heureux si je pourrois vivre un jour de revoir mon digne & cher General. Je suis accablé d'une fievre gouteuse & hæmaroidale que j'ai de la peine à ecire ces peu de lignes qui sont insuffisantes pour detailler tous les sentimens, que j'ai & que j'ai toujours eu pour Votre Excellence.

Je suis empeché par ma forte maladie d'aller à Copenhague, mais aussitôt que cela ce peut faire, je ne tarderai pas à envoyer à Mon Commissaire à Hambourg l'Obligation de Votre Excellence pour que cette affaire selon le desir de Votre Excellence peut etre arrangée. Il est bon d'observer qu'il n'est pas question de Rentes, tout l'arrangement roule uniquement sur le Capital. — Recevés mon digne General les assurances les plus sinceres de tous les sentimens d'un attachement inalte- rable & de la plus haute estime de votre tres fidel & obeissant

serviteur & ami

Classen.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Adressaten er vistnok General Køller-Banner, der i 1776 fik et Laan af Classen paa 2500 Rd. Det Brev af 6 Februar 1776, i hvilket Generalen anmoder om Laanet, har følgende karakteristiske Efterskrift: »Comme je ne veus pas qu'on sache pour le moment present ou j'ai pris l'argent pour l'achat du jardin, je vous recom- mande le secret, mais vous pouvés etre assuré que votre bonté pour moi ne sera pas enterré pour les personnes royales, quand les (ulæseligt Ord) sont mures«.

64.

1792, 23 Marts. J. F. Classens Testamente (af 28 Januar 1789) og dertil sig sluttende Kodiciel.

(Stempel) Een Rigsdaler
1789.

General Major Classens Testament

d. 28 Janv. 1789.

Lit. A.

Efterskrevne Punkter paalegges de der paatage sig at udføre mit Testament og derefter at bestyere det FridricsWerkske Fidei Commiss, paa det nøyagtigste at efterkomme, ifald den allerhøyeste skulde kalde mig fra denne Jord, inden visse Omstændigheder kunde tillade mig at gjøre et meere nøyagtig og fuldstændig Testamente:

§ 1. Min Grundsætning er at mit heele Efterladenskab skal i Fremtiden være een bestandig samlet Fond, der skal anvendes deels til at danne nyttige Mennesker til Staatens beste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbeysdomhed i de nødvendigste Deeles for landets Vel, og til at hielpe og lindre Fattigdom og Ælendighed.

Classen.

Ligesom disse salutare Øyemærkers Erholdelse have været den vigtigste Drivfæder til mine Foretagelser, forsikrer ieg mig om, at Bestræbelser, der have været saa mange slags Farligheder og Vanskeligheder udsadte, have formedelst Hensigten tildraget sig den allerhøyestes saa udmærkede Beskiærmelse og Velsignelse, som ey heller vil savnes for Fremtiden, da ieg er forsikret om, at de, der paatage sig at bestyere det FridricsWerkske Fidei Commis, handler efter Patriotisme og Menneskekiærlighed.

Classen.

Litr. B.

- § 2. a) Et Fidei Commis indrættes af mine paa Falster beliggende Jorde Godser, indtet undtagen hvad dertil henhører.
b) Af alt det FridricsWerkske Jorde Gods, indtet undtagen, som dertil henhører.

- c) Af alle til FridricsWærk henhørende Værker, Fabriquer, Møller, Machinvæsen og Indretninger, de dertil hørende Krud - Magaziner, Material- og Product - Magaziner, in summa alt til FridricsWærk henhørende, med alle Herligheder, Rettigheder, Privilegier, Concessioner og Benaadninger.
- d) Min uden Øster Port beliggende Gaard er Fidei Commisset ligeleedes tilhørende, og forundes Gartner Nauman til Forpagtning, naar hand deraf vil svare 1000 Rd. aarlig Afgift, som hand med Fordeel kand præstere efter eegen Tilstaaelse. Classen.

Ligeleedes henlægges under Fidei Commisset min Gaard i Khavn.

Alle mine øvrige Midler og Effecter (nogle herefter anførte undtagen) henlægges ligeleedes til bemeldte Fidei Commis, efterat bemeldte Effecter ved Auction ere solgte og udbragte i reede Pænge.

Foruden de Sexten Hundrede Rdr., som ieg efter Forskrivning haver skiænket min Broder og Hustrue udi aarlige Livrenter for deres Levetid, og over hvilken Gave ieg haver udfærdiget min Obligation.

Foruden ovenmeldte skal min Broder for sig paa Livstid erholde aarlig 3400 Rd., skriver Trejtusinde* fiire hundrede Rdr., som udbetales hannem aarlig af Fidei Commissets Reve-
nuer. Men efter hands Død hiemfalder Fidei Commissets Massa.¹
Classen.

Litr. C.

Hr. Grev Rantzau og Frue erholde aarlig 500 Rd.²

Hr. Kammerherre de la Calmette og Frue 500 Rd.³, som efter deres Død hiemfalder Fidei Commissets Massa.

¹. Min Broder skal have aarlig i Livrenter, saa længe hand lever, trey tusinde fiire hundrede Rdr. foruden forhen benævnte. Disse 3,400 Rd. er paa min Broder alleene.

Classen.

². skriver femb hundrede Rdr.

Classen.

³. skriver Femb hundrede Rdr.

* [»3« og »Trey« ere stærkt makulerede].

Til Hr. Stats Ministre General v. Huth's Børn udbetales aarlig 200 Rdr., som efter deres Død hiemfalder Fidei Commisset. To hundrede Rdr.

Frøken Høegh Guldberg, een Datter af Hr. Geheime Raad Guldberg, betales aarlig 200 Rd., som efter hendes Død hiemfalder Fidei Commisset. To hundrede Rdr.

Frøken Ulrica Schaffalitzky de Mucadel saa længe hund lever 50 Rd., som efter hendes Død hiemfalder Fidei Commisset.

Classen.

Mit Bibliotheque skienkes til Brug for det Physicalske Sælskab, for det Kongl. Landhuusholdnings Sælskab; af de militariske Skrifter kand det Kongel. Artillerie Corps og Landcadet Corpset sig til Laans betiene. Doubletter af adskillige editioner kand sælges ved Auction og det deraf udkommende tiener til at supplere Defecter og anskaffe Continuationer. Til Bibliothequets Vedligeholdelse udbetales af Fidei Commissets Fonds treyhundrede Rdr. aarlig.

Tiligemed mine kostbare og tildeels unique Globi, da de ere tegnede med Pen og Blæk, forøgede og forbedrede med nye Decouverter, følger min Samling af Mineralier og Mechaniske Modeler og mathematiske Instrumenter p. p., hvilket alt følger Bibliothequet. Skulde imod Forhaabning det Physicalske og Landhuusholdnings Sælskabet, disse 2de saa ærefulde og nyttige Indretninger gaae tilbage, forbliver dog Bibliothequet saavel som Mineral og Model og Instrument Samlingerne til almindelig Nytte under det Kongelige Videnskabers Sælskabs Foranstaltning og Bestyrelse.

Til det Kongl. Kiøbenhavnske Videnskabers Selskab udbetales aarlig af Fidei Commissets Fonds 200 Rdr. til 2de Præmiers Udsættelse for nyttige practiske Afhandlinger, hensigt havende til Agerdyrkningens Forbedring i de Kongl. Staater og til nyttige mechaniske Machiners Opfindning og Forbedring, der have hensigt til Agerdyrkning, Fabriquer eller Bergbygning.

Paa mine til Fidei Commisset henhørende Godser gives alle paa samme værende Bønder Arvefæste, og maae deres Hoverie bestemmes paa den allerømmeste og lemfældigste Maade, endog

mildere end Love og Forordninger foreskrive, hvilke altid in casu dubio skal udtolkes til Bøndernes Fordeel.

Classen.

i almindelighed forhielpes Bønderne paa alle mine Godser til at udgaae af Fælledskab og til at indrætte deres Jordbrug paa fordeelagtigste Maade. Alle til min Dødsdag paa Godserne hæftende Restancer, enten hos Bønder eller Huusmænd, eftergives.

Ligeleedes eftergives mine Giælds Fordringer hos alle FridricsWærkske Mestere og Arbeydere samt Betientere, in specie hos Falster, Jokel, Lunds Arvinger, Vinkler, Haureberg, Nielsen, Smit i Hagelse Mølle, hvilket alt er skienket og eftergivet, ifald Optegninger desangaaende endnu skulde findes blant mine Papierer.

Hr. Agent Koustrup er, tiligemed at bringe mit Boe i Orden med mueligste Hastighed, Executor Testamenti og Medlem af Directionen af det Fridricswerkske Fidei Commis, erholder aarlig Tolv Hundrede Rd., skriver 1200 Rdr. Pension, saa længe hand lever. Tillader Alder og Kræfter ham ey at continuere Arbejdet, beholder hand ligefuldt bemeldte 1200 Rd. og eftergives hvad han er skyldig.¹

Classen.

Litr. D.

Til mine Slægtninge, Hr. Major Hebers Børn, Johan Frideric Heber, Ulrica Vilhelmina Heber, Emilia Fridericca Heber og deres Børn, om de nogle efterlader, udbetales aarlig af Fidei Commissets Revenuer Treyhundrede* Rdr., nemlig Et Hundrede Rdr. aarlig til hver af ovenmeldte Personer, men den længstlevende af dem eller Descendenter beholder heele summen Treyhundrede Rdr.* Er der ingen igien af dem tilbage, hiemfalder bemeldte Treyhundrede Rdr. aarlige Rente til Fidei Commissets Massa.

Secretaire og Consul Michael Classen i Marocco erholder saalænge hand lever, firehundrede Rdr. aarlig Pension, men

¹. nemlig 3000 Rd. efter Obligation samt 3 actier i asiatiske Compagni.

Classen.

* [Her har oprindeligt staaet »Sexhundrede«].

kand hand afgive sig med Fidei Commissets Affaires, indtræder hand i Directionen med firehundrede* Rdr tillæg aarlig.

[BergRaad Classen og] General Veymester Classen erholder [hver] Et Hundrede Rdr. aarlig [men den længstlevende to hundrede Rdr. aarlig], saalænge hand lever, efter hands Død hiemfalder bemeldte Et [to] Hundrede Rigsdaler Fidei Commissets Massa.¹

Egenhændig Classen.

JusticeRaad Valter i Tranquebar eftergives hvad hand er mig skyldig, og maae af hannem indtet kræves om saa er, at noget desangaaende skulde findes blant mine Papierer. Fændric Schierdahl Valter erholder aarlig [halftredsinstiuge] Rdr.², saalænge hand lever.

Frederic Christian Wickmann erholder aarlig treyhundrede Rdr.³, og ifald hand efterlader Børn, erholde de og deres Livsarvinger aarlig efter hannem tohundrede Rdr.

Inspecteur Smit forbliver ved Administrationen af mine Falsterske Godser, saa længe hand lever, og erholder for sig og sin Hustrue, der forestaaer huusholdningen sammesteds, Femb hundrede Rigsd. udi aarlige salario samt frie Huus, Kost og Ildebrand, ligesom forhen. Efter hands Død erholder hands Enke i aarlig Pension et hundrede Rdr.

Forvalter Leth, ligeleedes paa Falster, forbliver saalænge hand lever og hand det selv attraaer, i sit Æmbede med to hundrede Rdr. aarlig Løn, frie Huus, Kost og Ildebrand, skriver tohundrede Rdr. aarlig.⁴

Litr. E.

Sr. Lynge forbliver paa mit Contoir i Kiøbenhavn og gaaer Agent Koustrup tilhaande, og beholder hands aarlige

1. De mellem [ ] satte Ord ere overstregede i Testamentet, og i Marginen er tilskrevet »egenhændig. Classen.«

2. »halftredsinstiuge« er overstreget, og i Marginen er skrevet: »ethundrede Rdr. Classen.«

3. 300 Rd. Classen.

4. eegenhændig. Classen.

* [Her har oprindelig staaet »treyhundrede«.]

Løn et hundrede og halftredsinstiuge Rd., saa længe han sig med Fidei Commissets affaires vil afgive. Hand haver tillige Opsyn over mit Bibliotheque.¹

Mine Betientere Jørgen Vangede og Rasmus Jørgensen beholde saalænge de leve, hvad de have haft udi Løn og Kostpænge, samt frie Boelig paa mine Godser, hvor de gaae tilhaande i hvad de kand i deres Sundheds Dage. Men naar Sygdom og Svaghed hindrer dem derfra, beholde de dog ligefuldt, hvad jeg dennem haver tillagt.

Quist beholder min Garderobe.²

Kokken Gay Muller erhoder et hundrede Rdr. i Pension aarlig.

Jomfrue Fynboe, min Huusholderske, erhoder aarlig halfhundrede Rdr.

Missant og Vesselhøfft beholde hvad de have haft i Løn for deres Livstid. Derimod gaae de Hr. Agent Koustrup tilhaande i hvad de kand ved Fidei Commissets Forretninger.³

De andre af mine Domestiquer i Kiøbenhavn, der haver været hos mig over 3de Aar, afgaaer med 3de Aars Løn og Kostpenge, udbetalt eengang for alle. Men Portneren Peter forbliver i tjeneste ved een af mine Goaser til hvad hand kand employeres, med et hundrede Rdr. aarlige Gehalt. Haver hand dertil ey Lyst, gives hannem eengang for alle fiire hundrede Rdr.⁴

De ved Fridricswærk i virkelig tjeneste staaende Betientere og Mestere, Inspecteur Falster, Thodberg, Schoyenberg, Smit, Byssing, Brenta, Reifenstein, Hornhaver, Junker, Vinkler, Ole Birk og Haureberg forblive udi deres tjeneste med

¹. Sr. Smit i Hagelse Mølle erhoder aarlig 130 Rdr. til sig og Hustrue, saa længe de leve. Classen.

Desligeste erhoder Niels Pedersen tjener halftredsinstiuge Rdr. 50 Rdr. aarlig Pension. Classen.

Jægeren Ole Ramløse erhoder aarlig Pension halftredsinstiuge Rdr. Classen.

². Ligeleedes tohundrede Rdr. Pension aarlig. Classen.

³. eegenhændig. Classen.

⁴. Kudsken Jens forbliver ligeleedes udi tjeneste ved een af mine Godser, saa længe hand lever, med den Gehalt, hand nu haver.

den Gehalt og med de Vilkaar, de nu have, saalænge de ere i Live.

Olsen, Forvalter ved Grønnesegaard, beholder hvad hand nu haver til Løn og emoluments, men om Sygdom og alderdom hindrer ham fra at paasee hands tjeneste, erholder hand aarlig i Pension et hundrede Rdr. og tyve Rdr. Huusholdersken sammesteds, Mad. Rude, forbliver i hendes tjeneste og med den Løn og hvad hund nu haver, nemlig et hundrede og tiuge Rdr.¹

Vil hund ey tiene længere, beholder hund i stæden for Løn og Kost ethundrede og halftredsinstiuge Rdr. aarlig, samt frie Boelig og Ildebrand.

Forvalteren ved Arresøegaard, Jørgensen, forbliver i hands tjeneste med den Gehalt hand nu haver, saalænge hand tjenesten med troeskab og Nidkiærhed forrætter.

Huusholdersken Kiel, de ved Proviantværket værende Beck og Mörk, forblive i deres tjenester med samme Vilkaar, som de nu have, saalænge de sig troe og redelig opføre.

SkovRideren Nielsen forbliver i sin tjeneste med den Gehalt hand nu haver, men om hand formedelst Svaghed vilde forlade samme, erholder hand i aarlig Pension ethundrede Rdr.

Chirurgus Weischer forbliver i hands Embede, indtil hand et bedre kand erholde, med samme Løn og emolumentes, som hand hidindtil haver haft.

Gartner Frederic forbliver i sin tjeneste ved Fridricswerk, som Skov Planteur, med den Gehalt hand nu haver, og belønnes hands udviisende Flittighed med særskilt Belønning.

Classen.

Litr. F.

Efterat min Giæld er betalt, efterat alle forestaaende Legata og Pensioner ere udbragte, saavel som Executorum Testamenti og Directionen for det Fridricswerkske Fidei Commis, deres Honoraria aarlig er udreedet, hvad da aarlig overskyder af Fidei Commissets aarlige Indtægter skal da anvendes:

Imo. Til et Seminarium eller Agerdyknings Skoele, der skal etableres paa det Fridricswerkske Etablissement, bestaaende

¹. eegenhændig. Classen.

af een Lærer eller Institutor, samt *Lærlinge, der tages af gode Subjecta af Bondestanden, 2 fra det Fridricswerkske Gods, 2 fra Corselitze og Carlsfeldt paa Falster, 1 fra Siælland, 1 fra Fyen, og 2 fra Jylland.¹

Til dette Instituto henlægges aarlig af Fidei Commissets Indtægter 1200 Rd. til Lærerens, Lærlingernes, samt fornødne Reedskabers og hielpemidlers anskaffende og Vedligeholdelse.

Classen.

Litr. G.

2. Til Skoelevæsenets beste Indretning paa det Fridricswerkske og de dermed combinerede Falsterske Godser.

3. Til de Fattige og Nødlidende paa bemeldte Godser, saavelsom ved Fridricswerk, der formedelst Alder og Svaghed og vandføre Lemmer ey formaae at fortiene deres nødtørftigste Føde og Underholdning. Herved iagttages, at de, der have været i tjeneste og arbejdet ved de Fridricswerkske Indretninger, fornemmelig de, der have vovet deres Liv og Lemmer ved Krudværkerne, de, deres Qvinder og Børn, ere fremfor alle andre præfererede til nødtørftig Underholdning, paa det de ey skal lide Nød og Ælendighed, naar de ey formaae længere at søge deres Underholdning ved Arbejde.

4. Til Arbejds- og Underviisnings-Anstalterne for fattige Soldaterbørn, in specie for de af det Kongl. Artillerie Corps.

5. Til det af hendes Mayst. Dronning Juliane Marie stiftede Hospital for uheldige Børns Frølse.

6. Til det Kongl. Fridrics Hospital.

Classen.

Til Executores Testamenti og til at bringe mit Efterladenskab i Orden, hvortil vel ey kand fornødiges meere end et Aar, er formaaet Hr. ConferenceRaad Colbjørnsen til Wenerslund, som tilligemed min Broder, Hr. ConferenceRaad Classen, og Hr. Agent Koustrup, besørger Fuldbyrnelsen af min sidste Villie. Skulde min Broder formedelst Sygdom eller andre Aarsager sig dermed ey kunde afgive, vilde Hr. Consul Classen, som for

¹. conferatz (!) hosføjede Udkast i henseende til Indretningen.

* [Her er aaben Plads til et Tal.]

Tiden er fraværende, ved hands forventende Tilbagekomst i hands Stæd indtræde.

Naar derefter at heele Massa bonorum er bragt i Orden, formaaes hands Mayst. allernaadigst til at udnævne den første i det Kongl. Generalitets Collegio, saavel som den Deputeret udi samme Collegio, der besørger Artillerie Departementet, at føre Directionen over det Fridricswerkske Fidei Commis tilligemed Hr. ConferenceRaad Colbjørnsen, Hr. ConferenceRaad Classen, Hr. Agent Koustrup og Hr. Consul Classen. Naar nogen af de 4 sidste maatte afgaae, udvælges efter Stemmers pluralitet en anden, der med Kongelig allernaadigst Tilladelse udi Directionen i den Afgangnes Stæd indtræder.

Classen egenhændig.

Litr. H.

Directionen af det Fridricswerkske Fidei Commis indgaaer til hands Mayst. hvert Aar den 29de Janv med allerunderdanigst Relation om oftbemeldte Fidei Commisses Tilstand og om de Virkninger, det gjør relativement til Stiftelsens Hensigt. Hands Mayst. vilde da allernaadigst tillade, at Regnskabet i de offentlige Tidender og Maanedes eller Ugeskrifter maatte bekendtgjøres aarlig, med Oplysning om hvad Nytte og Gavn denne Stiftelse haver udvirket, paa det at een saadan Kundgiørelse kunde maaskee bidrage noget til at opmuntre fleere patriotisksindede til nogen slags Efterfølgelse, ti Erfarenhed lærer, at mange nyttige Ting blive ofte uden i værksættelse af Mangel paa de slags Exempler, der kand opvække Attraae og give æmulation til at stifte noget nyttigt og gavnligt for det almindelige Bedste.¹

Classen.

¹. Forefindes noget andet Skrift udi denne Materie, der ey i alt og et er overensstemmende med dette, erklærer ieg samme for ugyldig.

eegenhændig,
Classen.

Codicil eller Tillæg til General Major Classens
Testament.

Til min Testamentariske Disposition vil jeg endnu have lagt følgende nærmere Bestemmelser.

1. Da Fælledskabets Ophævelse imellem Bønderne paa mine Goedser, som jeg vil have iværksat, udfordrer ikke ubetydelige Omkostninger, som anvendes blot til Bøndernes egen Velstands Befordring, finder jeg det og billigt, at disse, forinden Arvefæster meddeles dem, vedtage at betale en forholdsmæssig forhøiet Afgift, som dog ikke maa overstige Renterne af den paa Indretningen anvendte Capital. Iøvrigt overlader jeg de af mig indsatte Executores Testamenti den nærmere Bestemmelse af Arvefæsternes Indretning, med Hensigt saavel til Fidei Commissets Sikkerhed og Skadesløshed, som Bøndernes Vel.

2. Fridricswerck skal umiddelbar bestyres af en Administration, til hvilken jeg herved udnævner Agent Koustrup, Inspecteur Falster og Fyhrværker Brenta. Denne Administration skal staae under Directionen og til denne aflægge Regnskab og Rigtighed.

3. De under Litr. G. Nr. 2, 3 og 4 benævnte Legater fastsættes saaledes :

Til Skolevæsenets Indretning paa de Fridricswerckske og de Falsterske Goedser 1000 Rdr., skriver Et Tusinde Rigsdaler. Til de Mestere og Arbeidere, som, naar jeg ved Døden afgaar, tiene ved Fridricswerck, saavel som til Vanføre, Fattige og nødlidende Mennesker paa dette Værck og Goeds skienker jeg 1200 Rd., skriver Tolv Hundrede Rigsdaler, aarlig, som Directeurerne for mit Fidei Commis uddeler efter beste Skiønsomhed, saaledes at de, som kunne Arbeide, opmuntres og understøttes, og de invalide gives passelige Pensioner. Ligesom de Mestere og Arbeidere, som i min Levetiid have tient, efterhaanden bortdøe, skal, hvad dem har været tillagt indtil den Summa 800 Rd. falde tilbage til Fidei Commissets Massa, og for den følgende Tiid

ikkun 400 Rd. aarlig betales til Fridricswercks og dette Goedses Fattige.

Til de Fattige paa mine Falsterske Goedser skal paa liige Maade betales 200 Rd. Aarlig.

De under Nr. 5 og 6 til Hospitalet for ulykkelige Børns Frølse og det Kongel. Fridrics Hospital benævnte Legata fastsættes herved til 1000 Rd., skriver Et Tusinde Rigsdaler aarlig for den første og til 3000, skriver Trei Tusinde Rigsdaler for den anden af disse Stiftelser, altsaa i alt 4000, skriver Fiire Tusinde Rigsdaler for begge Stiftelser.

Til Arbeids- og Underviisnings-Anstalter for fattige Soldater Børn 2000 Rd. skriver Toe Tusinde Rigsdaler aarlig og desforuden til Arbeids Anstalten ved Garnisons Meenigheden i Kiøbenhavn 500 Rd., skriver Fem Hundrede Rigsdaler aarlig.

4. I Stædet for det i mit Testamente for Hans Excellence, Stats Minister Herr General v. Huth's Børn bestemte Legatum, skal til hans Søn, Herr Lieutenant von Huth udbetales 200 rd., skriver Toe Hundrede Rigsdaler aarlig, saa længe han lever, og til hans Datter, Frøken von Huth 100 rd., skriver Et Hundrede Rigsdaler aarlig. Efter deres Død falder disse Legata tilbage til Fidei Commissets Massa.

5. De Legata for Greve og Grevinde Rantzou samt Kammerherre de la Calmette og Frue, som i mit Testamente omforklares, vil jeg herved have forandret saaledes: at Frue, Grevinde Rantzou skal have, saa længe hun lever, 500 rd., skriver Fem Hundrede Rigsdaler aarlig, og Frue Kammerherreinde de la Calmette ligeledes 500 rd., skriver Fem Hundrede Rigsdaler aarlig, saa længe hun lever, hvilke Legata udbetales til disse mine Steddøttre Selv, og bliver udenfor Fælledskab med deres Mænd.

6. Herr ConferentsRaad Colbjørnsen, Deputered i det Kongelige Rentekammer, legerer jeg 300 rd. aarlig og desforuden som Honorarium til ham som MedExecutor af mit Testament og Med Directeur af mit Fidei Commis 300 rd. aarlig, saaledes i alt 600 rd., skriver Sex Hundrede Rigsdaler aarlig.

For den Deputerede i Generalitets- og Commissariats Col-

legio, som har Artillerie Departementet og i denne Qvalitet bliver Med Directeur af mit Fidei Commis, fastsætter jeg ligeledes et Honorarium af 300 rd., skriver Trei Hundrede Rigsdaler aarlig.

7. Desforuden skienker jeg:

- a Til Clausberg 50 Rdlr. aarlig saalænge han lever.
- b Rasmus Jensen, Material Kudsk, saa længe han lever 60 rd. aarlig.
- c Inspecteur Falsters og Fyhrverker Brentas Hustruer, ifald de blive Enker, hver for sig saa længe de lever, 100 Rdlr.
- d Frue, Capitainjnde Ramshard beholder saalænge hun lever aarlig 40 rd.
- e Madame Wiinberg ligesaa 12 rdr. aarlig.
- f Den gamle Michel, som har arbeidet i mange Aar i min Have, skal have aarlig saalænge han lever 8 rd. 4 $\frac{1}{2}$.
- g Skipper Hachsens Enke ligeledes aarlig 12 rd.
- h Lieutenant Børresens Enke ligeledes aarlig 20 rd.

8. Jeg vil, at mit Fidei Commis skal kaldes de Classenske Stiftelser, og at hvad, som af Fidei Commissets Revenuer bliver tilovers efter at alle mine Legata ere udbetalte, saavel som og hvad Tiid efter anden tilvoxer, naar et eller andet Legatum op-hører, skal oplægges og gøres frugtbringende, indtil deraf er samlet en Capital af 100,000 rd., skriver Et Hundrede Tusinde Rigsdaler, hvoraf jeg vil at Renterne skal anvendes enten til en forholdsmæssig Udvidelse af mine Stiftelser, eller om Fidei Commissets Directeurer skulde finde, at denne Tilvæxt af dets Revenuer til noget andet offentligt og almeennyttigt Brug bedre kunde anvendes, maae det være dem tilladt saadant at bestemme, dog at mine Legata til Fridrics Hospital, Hospitalet for ulykkelige Børn og min Stiftelse for fattige Soldater Børn, forholdsmæssigen forøges.

9. Endelig tilbyder jeg herved underdanigst Hans Høyfyrstelige Durchlaughtighed Prinds Carl til Hessen Cassel Fridricswercks Etablissement med alt hvad dertil hører af Bygninger, Fabriquer, Machiner, Værkstæder og Værktøj, alt Fridricswercks Jordegøeds, bestaaende af de 2de Hovedgaarde Arresøegaard og Grønnesøe med alt derunder henlagte Bøndergøeds og Tiender,

samt alle Concessioner, Privilegier, Benaadninger, Rettigheder og Herligheder, som tilhøre og følge fornævnte Fridricswercks Etablissement og Goedser, Contracter og Leverancer, som med Etablissementet ere sluttede og vedtagne, eller herefter være sig i mit levende Liv eller efter min dødelige Afgang maatte kunne treffes og indgaaes; alt ovenanførte, siger jeg, tilbydes herved Høybemeldte Hans Durchlaughtighed og Høystsammes Livs Arvinger, eller hvilken af disse det maatte behage ham selv at udnævne, til Nytte, Brug og Besiddelse med følgende Betingelser:

- a) at til mit Fidei Commis deraf svares en Afgift af 7000 rd., skriver Syv Tusinde Rigsdaler aarlig, da jeg nemlig anslaaer de aarlige Indkomster af Jordegoedset til 4000 rd. og af Magazinerne til 3000 rd., hvilke Syv Tusinde Rdlr aarlig maatte fra det Kongelige Generalitets og Commissariats Collegio anvises Directeurerne for mit Fidei Commis til Imodtagelse. Hvorimod alle visse og uvisse Indtægter af Etablissementet og Jordegoedset, Liverancer af Ammunition eller andre Fabricatis, som Etablissementet allerede haver eller i Fremtiden maatte kunde erholde, kort sagt: alle Productioner af Etablissementet og Jordegoedset, som maatte kunne tilveiebringes, af hvad Navn eller Slags være kunde, skal tilhøre den høie Besidder.
- b) Alle Kongelige Skatter og Contributioner, samt hvad andre Paalæg og Afgivter, der hefte paa Fridricswerks Goeds og Etablissement, bliver den høie Besidder ansvarlig, fra den Tiid han samme haver imodtaget, ligesom Høysamme og træder i mit eller i mit Boes Stæd i Henseende til hvad Liverancer og Forpligter, som paaligger Etablissementet at præstere og opfylde.
- c) Fridricswercks Etablissement med hvad som dertil hører, skal underdanigst overleveres Høystbemelte Hans Durchlaughtighed ved et lovligt Syen, naar 2, skriver to Aar efter min dødelige Afgang ere forløbne; imidlertid drives Værket for mit Fidei Commissis Regning.

Hvad raae Materialier, som ved Overleveringen maatte

forefindes og ikke til den Tiid ere forarbejdede, skal tilbydes Hans Durchlauchtighed til gangbare Markets Priiser.

Jordegoedsets Overleverelse skal skee næste May Dag efter at to Aar fra min dødelige Afgang ere forløbne.

- d) Dersom det naadigst behager Hans Høyfyrstelig Durchlauchtighed, Prinds Carl til Hessen at imodtage dette underdanigste Tilbud af Fridricswercks Etablissement og Jordegoeds med ovenskrevne Betingelser, skal fornævnte Etablissement og Jordegoeds fra Afleveringens Dato af ansees at være aldeles adskilt fra mit Fidei Commis og sammes Bestyrelse, uden forsaavidt den her fastsatte aarlige Afgift angaaer.

I dette Tilfælde skal og den i mit Testament anordnede Agerdyrknings Skole forlægges til Cortzelitze paa Falster.

10. Naar det behager Forsynet at bortkalde mig fra denne Værden, skal Inventarier over mine Efterladenskaber paa hvad Stæd de findes, skee ved de af mig indsatte Executores Testamenti, uden nogen Mellekomst af Rettens Middel, og ligesom mine Betiente paa et hvert Stæd have at gaae de Herrer Executores til Haand ved denne Forretning, skal og, hvor ikkun Een af de Herrer Executores ved Registreringen maatte være tilstæde, den derover holdende Forretning tillige underskrives af den paa Stædet hosværende første Betient.

11. Skulde imod Formodning enten Tvivl opkomme om den rette Forstaaelse af nogen Deel af mit Testament, eller Fordringer, af hvad Navn eller Slags det maatte være, gøres til mit Boe, vil jeg, at de af mig indsatte Executores samme skal paakiende.

Og skal strax efter min dødelige Afgang et Kongelig Proclama udvirkes til at indkalde inden en vis Termin sub poena præclusi et perpetui silentii alle og enhver, som maatte formeene at have noget lovligt Krav i mit Boe.

12. Hr. Provst Hoffmann skal have aarlig, saalænge han lever, 60 rd., skriver Tredsindstive Rigsdaler.

13. Af Godsernes Revenuer udbetales til Hans Excellence, Herr Geheimeraad Schultze, eengang for alle Toe Tusinde siger 2000 rd. — Til Frue, Generaljnde Sehestedt 1000 rd., siger Et

Tusinde Rigsdaler. Til Herr Conferentsraad Fabritius de Tengnagel 1000 rd., skriver Et Tusinde Rigsdaler, hvilke Legata udbetales alle af mine Goedsers Revenuer efter min Død.

14. De til Hans Excellence Stats Minister, General v. Huths Børn legerede 300 rd. aarlig beholder deres Livs Arvinger fremdeles saa længe de leve.

15, 16. I Henseende til Grev Rantzou og Kammerherre de la Calmette forbliver det ved min' første Disposition.

17. Sr. Niss Quist skal have frie Boelig saa længe han lever, enten paa Fridricswerck eller paa Cortzelitze.

Classen.

At Hans Excellence Herr General Major von Classen har ved sin fulde Samling underskrevet dette den 23de Martij 1792 i Vores Overværelse og Paasyen vidner

P. Hoffmann.

J. Koustrup.

Class. Fideik.'s Arkiv. — Begge Aktstykker ere skrevne paa knækket Papir, og i Testamentet er der i den herved fremkaldte brede Margen gjort ikke faa Tilføjelser og Rettelser, der foran ere trykte som Noter. De Ord, der ere satte i Spidsen for Testamentet (General Major Classens Testament d. 28 Janv. 1789), staa i Originalen paa et Blad for sig selv. Testamentet bestaar i det Hele af 8 sammensyede Folioark, altsaa af 32 Sider, de to første udgjøre som nævnt et Titelblad, derefter følge 17 beskrevne Sider og endelig 13 ubeskrevne.

Endnu skal her aftrykkes følgende (alle med Classens Haand skrevne) løse Stykker, som med Oblater ere fastgjorte forskjellige Steder i Testamentet uden at høre eller oprindelig at have hørt til det:

Et Seminarium for Agerdyrkere eller een Agerdyrknings Skoele skal indrættes paa FrWk eller Grønnese gaard. samme skal bestyres af een Professor i Agerdyrkningen, der bør besidde grundige Jndsigter i Naturlæren, i Botaniquen, i Chymien, i Geometrie og Mechanique. Naar et dertil dueligt subjectum findes, skal ham af Fidei Commissets Fonds gives aarlig 500 Rd. for at Reyse i 2 a 3 aar a) først i alle Rigets Provincer derefter i Sverrige, Tydskland, England og Frankrige for at underrette sig grundig om alt, hvad der kand have indflydelse paa

saavel den Theoretiske som de practiske Deelee, der ere relative til Agerdyrkningen og de derhen hørende Deelee af Botanique, Chymie, Mechanique og Landhuusholdning, Forstvæsen og Have- dyrkning. Bemelte 500 Rd. beholder hand efter sin tilbage- komst aarlig som Professor ved bemeldte seminario.

Landhuusholdnings Selskabet ombedes at udsøge dette subjectum efter fleeste Stemmer.

Dette Seminarium skal bestaae af 10 unge Bønder Børn, som modtages, naar de ey ere under 15 aar. Tvende tages af det Fwkske Gods, een af det Falsterske, 2 af Siælland, een fra Fyen, 1 fra Lolland, een fra Møen, 2 fra Jylland. Disse erholde frie Boelig og Kost tilgemed fornøden Vadmel og Lærret til Klæder; ligesom disse blive udlærte i hvad der hører til Agerdyrkning, modtages andre i deres Stæd, som een hver af ovenmeldte Provincer og Stæder haver Rettigheder til at henseende. Efter Amtmændenes Forslag. Bekostningerne paa de til Øyemærket fornødne Reedskeer, Plove, Harve etc. tages af Fidei Commissets Fonds.

Classen.

Omkostningerne paa ovenstaaende Institut calculeres, og udtages det dertil fornødne subsidium aarlig af Fidei Commissets Fonds, førend nogen anden Udgift bestrides af hvad der er destineret til Fridrics Hospital og Accouchement Huuset eller Stiftelse for ulykelige Børns Frelse.

eegenhændig Classen.

*

*

*

Skulde imod menneskelig udseende Formodning formedelst tidernes conjuncturer og muelige Omstændigheder de mit Efterladenskab udgiørende fonds deterioreres, er det een følge, at ovenstaaende Legata forefinde een proportionel formindskelse. Men det skal dog nøye iagttages, at bemeldte stipulerede Legata udreedes af de aarlige Renter til alle ved navn anførte Personer, førend ubenæfnte kand nyde udbetalning af det dem destinerede. Vel at forstaae de ved Nafn nævnte af mine Venner, paarørende eller de. der havet været i min tjeneste og ved navn ere anførte,

erholde først udbetalt hvad dennem er tildeelt ved mit Testamente, og det øvrige udreedes først efter dødsfald af de ved navn nævnte eller og at Fidei Commisset haver tilveyebragt sig forøgede Indkomster til den heele ansadte Udgifts Bestridelse. Classen.

*

*

*

. . . til een Erindring [om den]* tjeneste ieg haver giordt Staaten ved at creere og anvænde til Kongens og det Almindeliges Nytte for nærværende saavel som for tilkommende tider et saa vigtigt og nødvendigt Etablissement som det FridricsWærkske, der haver kostet mig over trey tønner Guld. De Af det Falsterske og Fridrics Werkske FideiCommis udkommende Revenuer skal anvendes til at bestride de af mig fastsadte Legata og Pensioner for saavidt de dertil kunde være tilstrækkelige, det andet tages af den øvrige deel af mit Efterladenskab. Min Broder udtager da [her er overstreget nogle Ord]¹ særlig til sin Underholdning, og saa længe hand opholder sig [enten]** paa de falsterske Godser [eller de FridricsWerkske]**, erholder² hand af Godsernes Producter, hvad hand til sin Huusholdning fornødiges. Naar hand ved Døden er afgaaet, om hands Frue hannem skulde overleve, da erholder hund efter den med min Broder oprettede Foreening, hvad hende er tilstaaet, og desforuden frie Vaaning og Jldbrand paa et af Godserne³. Skulde min Broder efterlade Livsarvinger af dette eller om hand efter hands Frues dødelige Afgang sig udi andet Ægteskab skulde indlade, da skal den ældste Søn eller den af hands Sønner, hand dertil vil udvælge, succedere hannem udi Administrationen af det FridricsWerkske FideiCommis paa lige Vilkaar som Fade-

¹. 6 tusinde Rd. aarlig 1600 Rd. Liv Rente. [Dette staar i Marginen mellem en Række andre stærkt overstregede Summer].

². Med dette Ord begynder Bladets anden Side, og her udenfor i Marginen staar: »Lit. B hører til« samt et Par ved Overstregning ulæseliggjorte Ord.

³. I Marginen staar: »som hund selv kand vælge«.

*. Her har en Oblat borttaget et eller to Ord, formentlig: »om den«.

** . De imellem [ ] satte Ord ere overstregede.

ren og saaledes gaar successionen fra Fader til ældste Søn og naar een Mandelig Linie er uddøed, succederer een anden.¹

65.

1792, 6 April. Brev fra Sofie v. Gähler til J. Koustrup.

Wohlgeborner

Hochzuehrender Herr,

Es kann wohl keinem die Freundschaft, welche seit so vielen Jahren zwischen dem Verehrungswürdigsten General Classen und mir bestanden hat, so bekandt wie Ew. Wohlgeborn, desto mehr können dieselben sich auch einen Begriff machen von der Betrübniß, in welcher mich der Verlust eines solchen Freundes versetzt hat; ofte hatte Er freilich mich in seinen Briefen zu diesen traurigen Fall prepariren wollen, indem Er sehr über die Abnahme seiner Gesundheit klagte, ich schmeichelte mich aber allezeit, dasz es doch wohl nicht so gefährlich wäre, und so erfuhr ich also unvermuthet für mich die Nachricht des Todes dieses so würdigen Freundes, der nie einen Augenblick aufgehöret hat mich Proben der aufrichtigsten und beständigsten Freundschaft zu geben. Ew. Wohlgeborn werden wissen, weil es durch ihre Hände gegangen ist, dasz ich bey dem Wohl. Sel. ein Capital von dreiszig tausend Reichsthaler hatte, welches alle halbe Jahre mit Sechs Hundert Reichsthaler jedesmal verzinset worden, und mir von denenselben gesandt wurde, der würdige Verstorbene hat mir verschiedene propositiones gemacht um dieses capital auf eine andere art und getheilet zu placiren, dieselben haben auch meine Vollmacht erhalten ohngefähr für ein Jahr kann es sein! um ein Theil dieses Capital in der Nordischen Species Bank für mich zu placiren, den übrigen Theil versprach der würdige Verstorbene sicher anderweitig zu

¹. I Marginen staar: »Vel at forstaae, at Ingen fleere end den ældste Søn erholder aarlige Revenue af trejtusinde og boer fri paa FV.«

placiren und musste ich Ihm desfalls noch kurtz etwa drey oder vier wochen vor seinem Tode die copie der obligation von 1772, welche ich von Ihm habe, auf sein Begehren übersenden, wie weit nun der Verehrungswürdigste in diesem Geschäfte gekommen ist und seine gütige Gesinnungen, wovon ich die gantze correspondentz von Ihm habe, ausgerichtet hat, ist mi unbekant, und erwarte von dero Güte, dasz Sie mich hiervon einige Nachricht geben wollen, ich schmeichele mich desto mehr, dasz dieselben sich die mühe geben werden mich von dem allen zu benachrichtigen, da Ihnen die Freundschaft Ihres verewigten Freundes für mich bekindt ist, ich habe auch gehöret, dasz dieselben zum executor seines testament ernant sind, ich hege also das Zutrauen zu Ew. Wohlgeborn, dasz Sie mich sobald wie möglich einiges Licht hierüber geben werden, und habe die ehre mit der vorzüglichsten Hochachtung zu sein

Itzehoe den 6ten Aprill 1792

Ew Wohlgeborn

Ergebene Dienerinn

S. v. Gähler geb. v. Ahlefeldt.

(Udenpaa Brevet:)

An Sr. Wohlgeborn dem Herrn Herrn Kourstrup, Königl. Hof. Agent zu Copenhagen.

Originalen i det Class. Fideik's Arkiv. — Hvorledes det forholder sig med det her Udtalte, at de 1200 Rd., som Generalmajor Classen fra 1772 havde ydet General Gähler og Hustru, skulde være Renten af en dem selv tilhørende Kapital, der var anbragt hos Classen, kan muligvis ikke oplyses, men det er vist næppe sandsynligt, at det virkelig skulde være saaledes. Det Classenske Fideikommis udbetalte ikke den snart efter afdøde Generalinde Gählers Arvinger nogen Kapital; den nævnte Rente hviler endnu paa det som en aarlig Udgift. Classen kan jo imidlertid godt efter General Gählers Død have fremstillet Sagen saaledes for Generalinden, at hun maatte tro, at Kapitalen var hendes, og det skal ikke lades ubemærket, at der i Classens Dødsboprotokol findes opført 12 Aktier i den dansk-norske Speciesbank som tilhørende Generalinde Gähler. Den oprindelige Obligation lyder saaledes: »Jeg forpligter mig herved at betale aarlig til hands Excellence Hr. General Lieutenant v. Gähler og hands Frue Gemahlind Frue Christine Sophie v. Ahlefeldt den summa Tolvhundrede Rigsdaler, hvilken summa skal udreedes af mit paa Falster beliggende Gods, Conselitze kaldet, Reve-

nuer, saa længe høybemeldte Hr. General-Lieutenant v. Gähler og hands Frue ere i live, og [skal] efter deres Død til deres Søn Hr. Friderich v. Gähler og efter ham til hands mandelige og quindelige Descendenter vorde udbetalt. Denne aarlige Rentes Udbetaling hæfter paa Corselitze Gaard paa Falster som fast Prioritet og skal af mig og mine Arvinger uden nogen slags exception betales til hvert Aars 11 Juni, med mindre mand Hovedstoelen vilde paa eengang eller efterhaanden udbetale, hvilket skal staae Godsets Eyere frie. Denne Forpligtelse er skreven med min Haand og besejlet. Kjøbenhavn den 1 Junij 1772. J. F. Classen.«

66.

1792, 6 Juli. Brev fra Sofie v. Gähler til J. Koustrup.

Dürfte ich Ev. Wohlgeborn Gehorsamst ersuchen diesen einliegenden Brieff dem Herrn Conferentz Rath Classen zu übergeben. Von denenselben habe ich auf mein letztes Schreibēn keine Antwort erhalten, ich begreife auch, dass Sie sehr beschäftiget sind. Nur Glaube sicher darauf rechnen zu können, dasz Ew. Wohlgeb. sich doch gewisz erinnern müssen, dasz der würdige Verstorbene General Classen mich ofte Angeboten hat mir das Capital der 30,000 Rthlr. auszubezahlen, wovon auch schon der Anfang mit denen banc Actien gemacht wurde. Mit Hochachtung habe die ehre zu sein

Itzehoe den 6ten Julij 1792.

Ew. Wohlgb.

ergebene Dienerinn

S. v. Gähler geb. v. Ahlefeldt.

Originalen i det Class. Fideik.'s Arkiv. — Adressaten er ikke nævnt, men har sikkert været Agent Koustrup.

1793, 19 Martis. Skrivelse fra Amtmanden over Nykjøbing Amt Gehejmeraad C. G. Wallmoden angaaende Hoveriet paa Korse-litse og Karlsfeldt.

Pro Memoria!

I henseende Hoveriets Bestemmelse, da er i Nykjøbings Amt udi afvigte Aar 1792 sluttet Foreninger, som det Kongelige Rente Kammer er fremsendt undtagen for Cortzelitze og Carlsfeldts Godser samt Schiørringe Gaards Gods, hvoraf vel nogle enkelte Bønder har indgaaet Forening, men den største Del af bemeldte Godser endnu icke under det Paaskud for de 2de første Godser, at de derved befrygtede at fraskrive Dem og Efterkommere noget af den forventede Fordeel, disse Godsers Bønder af deres afdøde Herskab Generalmajor Classen i hans Testamentariske Disposition skulle være lovet og tilsagt, hvormed de dog er gandske uvidende uden efter Rygtet, der mueligen ei er saa paalidelig; men Schiørringe Gods troer man tager Exempel af de 2de førstnævnte, skiønt de samtlig endnu hidtil forretter Hoveriet som forhen upaaklagelig og derhos erklærer, at de fremdeles ere villige til saaledes at continuere. Iøvrigt høres icke fra noget Gods her i Amtet til Dato Besværing over Hoveriet.

Der saaledes dette høye Collegium tienstærbødigst og tienstskyldigst indberettes.

Nyekiøbing den 19de Martii 1793.

C. G. Wallmoden.

Til

Det Kongelige Rente Kammer.

ad jyske Landvæsenskottors Journal 1793 Nr. 966, — De Jorddrotter, som ikke frivillig sluttede Forening med deres Bønder om Hoveriet, paalagdes det ved Pl. 24 Juni 1791 (jfr. Pl. 23 December s. A.) inden 1. Oktober s. A. at indsende visse Efterretninger til Brug for de Kommissarier, som Kongen vilde udnævne til paa ethvert Sted at bestemme Hoveriet.

Den fastsatte Termin blev oversiddet for Korselitses og Karlsfeldts Vedkommende, og der blev givet dem Henstand til Aarets Udgang. De Efterretninger, som Amtmanden derefter modtog, indsendte han i Januar 1792 til Rentekamret, hvor de dog forgjæves ere eftersøgte (Jyske Landvæsenskontors Journ 1791 Nr. 1412, 1792 Nr. 278). Classens Forslag til Hoveriets Bestemmelse er imidlertid omtalt i hans Exekutorers Indberetning til Kongen i 1795, og man ser heraf, at de fandt sig foranledigede til at nedsætte det med en Syvendedel (Minerva 1795, II, S. 337—338).

68.

1798, 19 Juni. Kwittering fra det Classenske Fideikommis for dets Tilgodehavende i Agent Jørgen Koustrups Bo.

I Følge Vores paa afg. Hans Excellence Hr. General-Major Classens Boes Vegne under 24de May 1796 til den Kongl. Hof- og Stads-Rets Skifte Commission indgivne Debets- og Credits-Regning udj afg. Agent Jørgen Koustrups Stervboe, hvorefter Det Classenske Fidei-Commiss kom

tilgode den Summa . . . . . 3,221 rd. 5 $\frac{1}{2}$ 8 β

og hvori efter vores senere Pr. Mem. af 3dij Julij 1797 for de af afdøde Agent Koustrup udbetalte og producerede quitterede Regninger for det Classenske

Boe afgaaer . . . . . 278 rd. $\frac{1}{2}$ 8 β

samt endviidere, som Protocolen paa Vores Vegne er tilført, for Udlægget til Begravelses Omkostningerne, paa Vilkaar at samme kommer den afd. Ag. Koustrups

Enke og Søn tilgode . . . . . 289 rd. 3 $\frac{1}{2}$ 2 β

567 rd. 3 $\frac{1}{2}$ 10 β

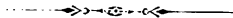
Igien . . . 2,654 rd. 1 $\frac{1}{2}$ 14 β

haver velbemeldte Commission under Dags Dato udbetalt til Os den Summa 2,654 rd. 1 $\frac{1}{2}$ 10 β — For hvilke Toe Tusinde Sex Hundrede Halvtredsindstyve og Fiire Rigsdaler 30 β DCour.

vi herved paa forberørte Det Classenske Fidei-Commisses Vegne
quittere. — Kjøbenhavn, den 19de Junij 1798.

P. H. Classen.   J. E. Colbjørnsen.

Kjøbenhavns Landsover- samt Hof- og Statsrets Arkiv. — Kvitteringen er paategnet: »Fremlagt i Skifte Commissionen den 19de Juni 1798«. — Efter Exekutorernes Beretning af 29 Januar 1795 til Kongen havde de den 24 Februar 1794 indgivet en Fordring i det Koustrupske Bo paa 19,258 Rd. 3 Mk. 2 Sk. foruden Udlæg til Begravelsen (Minerva 1795 II, S. 321), men i dette Beløb er sikkert Værdien af forskellige det Classenske Bo tilhørende Pengeeffekter medregnet, som ved en Fejltagelse af Skifteretten vare blevne registrerede under det Koustrupske Bo. Den 10de Juni 1794 kvitterede de for Udleveringen af 14 Aktier i Speciesbanken og et Gjælds-brev paa 2000 Rd. — Konferensraad Classen skriver forøvrigt, at Skifteretten ved det Koustrupske Bos Forsegling »bemægtigede sig ogsaa min og Fidei-commissets Correspondance« og deriblandt Korrespondancen mellem ham og hans Broder; som naturligt er, findes den ikke nu i Skifterettens Arkiv, der i det Hele kun gjemmer kummerlige Levninger af det Koustrupske Bo, men den er heller ikke funden andensteds.

NOTER OG ANMÆRKNINGER.

- S. 2¹. De meddelte Personalia ere alle tagne fra Pastor Imm. Barfods utrykte Stamtavle over Familien Classen.
- 2². Kbhvns Adresseavis for 8. April 1768. Denne Avismeddelelse er maaske en hel Misforstaaelse, ti Marie Classen f. Walter dør just paa samme Tid (s. ovfr. S. 9).
  - 3¹. Rigsarkivet i Kristiania, Kancelli-Indlæg fra 1721; Geh. Ark. norske Registre XXIV, Fol. 356—358.
  - 4¹. De samme Kilder som 3¹.
  - 5¹. Norske Registre XXVIII, Fol. 706—707 (jfr. XXIX, Fol. 247—248); Ludv. Daae: Kristiania Katedralskole under Jakob Rasch (Norsk Ill. Nyhedsbl. 1858, S. 144); om Bertouch s. Benzons Stamtavler i Geh. Ark.; N. Møllers Rangspersoner (Kgl. Bibl. Ny Kgl. Saml. Fol. No. 744); Dske Saml. 2. R. II, S. 336, 339; Mnemosyne I, S. 293.
  - 5². Holbergs Epistler ved Chr. Bruun, II, 1868, S. 439 flg.
  - 5³. Disse Notitser ere mig velvillig meddelte af Hr. Rektor Carl Müller i Kristiania.
  - 6¹. J. D. Berlin: Musicalische Elementer, Trondhjem, 1744; C. A. Thielo: Tanker og Regler fra Grunden af om Musiken, Kbhvn., 1746; jfr. Skand. Bogtr. Tid. III, 1872, S. 155; IV, 1873, S. 122; C. Nyrop: Danm.'s Skriftstøberier (Industriforen.'s Maanedsskr. 1875, S. 2).
  - 7¹. L. Daae i Illustr. Nyhedsbl., 1858, S. 114, 156. Naar Daae anf. Sted. S. 113 nævner, at Kantoren ved Skolen i Kristiania „c. 1720“ tillige var Hører ved den, er det ikke oplyst, hvorvidt der herved kan sigtes til Clausen.
  - 8¹. C. A. Thielo: Tanker og Regler fra Grunden af om Musiken, Kbhvn. 1746; jfr. C. Nyrop: Bidrag til den danske Industris Historie, 1873, S. 298.
  - 8². L. Daae: Det gl. Kristiania, 1871, S. 89.

- S. 8⁸. Meddelelse fra Rigsarkivet i Kristiania (Retsprotok. Nr. 2075, Fol. 74).
- 8⁴. Borgervennen, V, 1793, S. 65, Kaptajn Walter nævnes ogsaa som Ejer af Gaarden Troshoug paa Ringerige (C. Viborg; P. H. Classens Minde, 1825, S. III), Troshoug maa imidlertid være en Fejl for Frøshoug.
  - 9¹. Velvillig Meddelelse af Hr. Cand. jur. E. A. Thomle i Kristiania.
  - 11¹. De Oplysninger, som ligge til Grund for den her givne Udsigt over J. F. Clausens Slægtskabsforhold, ere velvillig meddelte mig fra det norske Rigsarkiv, og navnlig maa jeg takke Dhrr. *H. J. Huitfeldt* og *E. A. Thomle* for den store Redebonhed, hvormed de ere komne mig imøde.
  - 12¹. Imm. Barfods utrykte Stamtavle over Familien Classen; B. Moe: Tidsskr. f. Personalhist., Ny Række, S. 32; Classensk Fideik.'s Arkiv, Dødsboprotokollen S. 195.
  - 12². Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 263; Personalhist. Tidsskr. I, S. 243, 245; J. C. Bloch: Den fynske Gejstlighed, I, 1787, S. 650.
  - 13¹. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 318—319, 381; Personalhist. Tidsskr. II, S. 166; L. Daae: Det gl. Kristiania, S. 92.
  - 13². L. Daae: Det gl. Kristiania S. 154. B. Moe: Tidsskr. for den norske Personalhist. I, S. 433; L. J. Vogt: Slægten Vogt i gl. Dage, S. 55.
  - 13³. L. Daae: Det gl. Kristiania, S. 200; Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 317, 337; Dske Saml. 2 R. II, S. 338.
  - 14¹. s. Kalenderen i J. Kr. Høsts Clio I, 1821.
  - 14². L. Daae i Illustr. Nyhedsbl. 1858 S. 113 fig.; R. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge III, I, 1804, S. 161—166; Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 263—4 o. fl. St.; N. M. Petersen: Den danske Litteratur Hist., 2den Udg. IV, S. 155; Personalhist. Tidsskr. III, S. 293.
  - 14³. L. Daae i Illustr. Nyhedsbl. 1858, S. 156.
  - 14⁴. Worm: Lexikon over lærde Mænd, III, S. 272.
  - 14⁵. L. Daae: Det gl. Kristiania, S. 166—7.
  - 15¹. Norske Tegn. XXVI, Fol. 569—570. Legatets Statuter findes i N. Nicolaysens Norske Stiftelser I, S. 279; III, S. 146.
  - 15². Velvillig Meddelelse fra Hr. Rektor Carl Müller.
  - 15³. Norske Tegn. XXX, Fol. 173—4.
  - 17¹. Kirkehistorisk Saml., 3 R. III, S. 641 jfr. Stamtavle over Familien Klem, Kristiania, 1874.
  - 18¹. C. Viborg: P. H. Classens Minde, 1825; Fr. Thaarup: Fædrelandsk Nekrolog S. 349—352; B. Moe: Tidsskr. f. d. norske Personalhist., Ny Række, S. 189; Postrytteren 4°, 1764, S. 20; Kom. Koll. Kgl. Ordres, Missiver og Reskripter 1735—1770, S. 488, 568—569, 581

- 582; N. Møllers Rangspersoner (Det kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744).
- S. 19¹. Kirkehist. Saml. 3 R. III, S. 641. J. M. Klem tog teologisk Examen den 23. Marts 1745 (haud. ill.) og den prakt. Prøve den 21. April s. A. (haud ill.).
- 20¹. Se om Chr. Walter: Adresseavisen 1767 Nr. 59; Kom. Koll.s tyske Resoluioner Nr. 169 (1739), 582, 586 (1743), 1291 (1753), 2322 (1761); Meddelelser fra Rigsarkivet i Kristiania; Statskalenderne.
  - 20². Dette Vers er ikke taget af Ankomst-Musiquen men af Musiquen ved Kongens første Taffel i Kristiania.
  - 21¹. De her omtalte Musiquer findes for største Delen paa det store kgl. Bibliotek, to af dem (den først- og sidstnævnte) i Rigsarkivet i Kristiania. H. J. Huitfeldt: Kristiania Teaterhistorie, 1876 S. 54 meddeler en Regning fra Organist Clausen paa musikalske Udgifter ved Frederik V's Besøg i Kristiania.
  - 21². H. J. Huitfeldt: Kristiania Teaterhistorie, S. 64.
  - 21³. Velvillig Meddelelse af Hr. E. A. Thomle efter Bragnæs Kirkebog der mærkeligt nok sætter hans Alder til 80 Aar 2 Maan. 14 Dage.
  - 22¹. Imm. Barfods utrykte Stamtavle over Familien Classen.
  - 22². Dske Atlas II, 1764, S. 260 jfr. VI, 1774, S. 61.
  - 23¹. Postrytteren 4°, 1774, S. 91.
  - 25¹. Kom. Koll. tyske Resol. Nr. 1095 (1750), Nr. 1291 (1753); Generalkommissariatets Register til de kgl. Resol. for 1750 (Nr. 4).
  - 25². Kancelliets Arkiv.
  - 26¹. Borgervennen V, 1793, S. 66.
  - 26². Det st. kgl. Bibl. Kallske Saml. Nr. 226 Fol.; Dokumenter i Geh. Ark.; Medd. fra det norske Rigsarkiv I, 1870, S. 18 flg.; Høpfners Postrytter; Suhms nye Saml. III, 1794, S. 21; Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 223; L. Daae: Det gl. Kristiania, S. 136—138.
  - 27¹. Personalhist. Tidsskr. I, S. 276, 277; H. Treschow: Fr. Danne-skjold Samse, 1796, S. 35 flg.; Dsk. Saml. IV, S. 377, 379; 2 R. II, S. 336, 338; H. G. Garde: Efterretn. om den dske og norske Sømagt, IV, 1835, S. 634; H. G. Garde: Den dsk-norske Sømagts Hist., 1852, S. 92, 204 flg. — Den i Norge bevarede Tradition er mig meddelt af Hr. Cand. jur. E. A. Thomle, der har kunnet oplyse, at den kan føres tilbage til den nu afdøde General Anker (f. 1785, † 1858).
  - 28¹. Kgl. Ordre til Generalkommissariatet 1749 Nr. 90, 170; Norske Register XXXVII, Fol. 218.

- S. 28². Kommercekoll.'s Forest.'s og Resol.'s Prot. 1746—1750, Nr. 841; L. J. Vogt: Slægten Vogt i gl. Dage, Kra., 1881, S. 97.
- 29¹. C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklokker, S. 38, 118; Meddelelser fra Rentek., 1871, S. 129, 131, 133; Oktavia Carlén: Stockholms Kyrkar, 1864, S. 253.
- 29². C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklokker S. 118; Geh. Ark. Rentek. Afregn. M. Nr. 50.
- 29³. Selsius Marselis: Geh. Ark. Rentek. Afregn. G, 21 d, k, 1; 22 e, i, p; Meddel. fra det norske Rigsarkiv, I, S. 77—78, 143; — Gabriel Marselis: Norsk Rigsregistr. VIII, S. 56—60, 224; J. Kraft: Beskr. o. Norge, 2den Udg. III, S. 53; — en tredje Broder Leonhard Marselis anlægger vistnok 1640 sammen med deres fælles Svoger Støberiet i Glückstadt (Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1636—1640 S. 304—305; 1641 bestaar Støberiet s. Norske Rigsregistranter VIII, S. 70; jfr. C. Nyrop: Danm.'s Kirkekl. S. 119). — Om den mægtige Familie Marselis kan forøvrigt ses Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—35, S. 38, 259 o. fl. St. Vidsk. Selsk. Skr. XI, 1777, S. 183, 196, 197; P. W. Becker: Saml. t. Frederik III's Hist.; Emil Gigas: Grev B. Rebolledo S. 38 o. s. v. — Preben v. Ahnen: Geh. Ark. Rentek. Afregn. O Nr. 6; P Nr. 53; Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 559; XXXVIII, Fol. 399, 620; J. Kraft: Beskr. o. Norge, 2den Udg. II, S. 308; III, S. 49; C. Nyrop: Danm.'s Kirkekl. S. 118. Ove Gjedde overtog i 1634 et andet Jernværk, paa Eker (Norske Rigsregistr. VI, S. 706—7; VII, S. 138—140, 293—4, 445 jfr. Vidsk. Selskbs Skr. XI, 1777, S. 182—3).
- S. 30¹. Sj. Tegn. XLVI, Fol. 4—5. — Da der her i Forbindelse med Bærum Værk nævnes Navnet Krefting, ses det, at Gabriel Marselis ikke har ejet det længe; han skjødede det 1664 til sin Fuldmægtig Johan Krefting (J. Kraft: Beskriv. o. Norge, I, S. 172—3). Alle rede tidligere havde denne Familie dog været i Forbindelse med det. 1624 fik Johan Post, Herman Krefting m. Fl. Privilegium paa at oprette et norsk Bjergkompagni, det saa kaldte Jernkompagni, der bl. A. overtog Bærum (Norske Rigsregistr. V, 441, 445, 630, jfr. Vidsk. Selskbs Skr. XI, 1777, S. 188 flg.), som de rigtignok nedlagde 1638 (sst. VII, S. 379, jfr. 627). Familien Krefting har Bærum Værk langt ned i Tiden (L. J. Vogt: Slægten Vogt, 1881, S. 17, 25; Norsk hist. Tidsskr. 2 R., II, S. 138). — 1652 og 1653 nævnes ogsaa Hassels Jernværk ved Modum (Sj. Tegn. XXXII, Fol. 337—8, 515, 623) jfr. J. Kraft: Beskriv. o. Norge II, S. 168.

- S. 30². Rasmussen Søkilde: Kaj Lykkes Fald, 1876; P. W. Becker: Saml. t. Frederik III's Hist., II, S. 218; Meddelelser fra det norske Rigsark. I, S. 12; Katal. o. d. hist. Vaabensaml. S. 18, 19; Sj. Tegn. LI, Fol. 56; B. H. Løvenskjold: Bradsberg Amt, 1784, S. 67, 79—83; J. Kraft: Beskr. o. Norge, III, S. 49—50; Personahist. Tidsskr. I, S. 229, 242; — de to Etaters fælles Bestyrelse s. Holberg: Danm.'s og Norges Beskr., 1729, S. 719; H. G. Garde: Den dsk-norske Sømagts Hist. 1700—1814, S. 9, 10, 137, 145; Clio I, 3, S. 30.
- 31¹. Medd. fra d. norske Rigsark. I, S. 12; Kgl. Resoll. til Søetaten 1729 Nr. 6; Norske Reg. XXIX, Fol. 697—699; J. Chr. Berg: Saml. t. d. norske Folks Hist. III, S. 41; VI, S. 589—590; Personahist. Tidsskr. I, S. 243 flg.
- 31². Norske Reg. XXIX, Fol. 311—318; 1672 ejedes Holdens Jernværk af Kommissær Anders Madsens Enke Karen s. Sj. Tegn. XL, Fol. 51; B. H. Løvenskjold: Bradsberg Amt, S. 103—115, 129—132; J. Kraft: Beskriv. o. Norge, III, S. 50—51, 51—53.
- 31³. Kgl. Resoll. til Søetaten 1732 Nr. 25; 1733 Nr. 3. De norske Værker synes aldrig at støbe Andet end Jernkanoner, og det kjøbenhavnske Gethus støbte sikkert kun Metalkanoner.
- 31⁴. Kgl. Resoll. til Søetaten 1747 Nr. 68. Fritsø Jernværks Privilegier ere af 1673; J. Chr. Berg: Saml. t. d. norske Folks Hist. III, S. 25—45; VI, S. 525—645; J. Kraft: Beskriv. o. Norge II, S. 308—311; Hist. Arkiv, ny Række VIII, S. 157 flg.; S. Sørensen: Lidt om Sandeherred, S. 39 jfr. foreøvrigt Medd. fra d. norske Rigsarkiv I, S. 7; Sj. Tegn. XLVIII, Fol. 338—9; Norske Reg. XXIX, Fol. 697—699.
- 31⁵. Kgl. Resoll. t. Søetaten 1733 Nr. 3 jfr. 1753 Nr. 18, 1760 Nr. 154, 1763 Nr. 124, 1770 Nr. 175. Om tidligere Forsyninger fra Sverige Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 558—9; P. W. Becker: Saml. til Fred. III's Hist. II, S. 152, 403.
- 32¹. Saml. t. d. norske Folks Hist. IV, S. 611; Geh. Ark. Rentek. Afrgn. J. Nr. 53; Wessel-Berg: Reskripter for Norge, 1841, S. 321; Geh. Ark. Generalkommissariatets Kopibog Skr. 16. Sptbr. 1719 Nr. 106; Stiftsrelationer 1736 S. 579 jfr. 597—8; Norske Tegn. XXV, Fol. 511; J. Kraft: Beskriv. o. Norge I, S. 23, 74—75; Kirkeh. Saml. 3 R. I, S. 386; D. Vogt: Beskr. o. Kjøbst. Moss, 1834, S. 42. — Se om E. U. Dose. C. Christensen: Hørsholm, S. 55, 73, 265, 369 jfr. Brasch: Vemmetofte II, S. 124, 195.
- 32². B. Moe: Tidsskr. f. norsk Personahist. I, S. 431 (jfr. W. Lassen:

- Norske Stamtavler, I, S. 87); D. Vogt: Kjøbstaden Moss, 1834, S. 42—44.
- S. 33¹. P. Birch: Gehejmraaderne i Gehejmekonseillet, S. 17.
- 33². Kgl. Resoll. t. Generalkommissariatet, 1749 Nr. 90; Kgl. Bibl. Kallske Saml. Nr. 226 Fol.; Norske Reg. XXXVII, Fol. 218.
- 33⁸. Kgl. Resoll. t. Generalkom. 1749 Nr. 170.
- 34¹. Kom. Koll.'s Brevprotokol 1748—54. S. 741—2.
- 34². Geh. Ark. Rentek. Afregn. G Nr. 21 k og P Nr. 53.
- 35¹. Jfr. Medd. fra d. norske Rigsark, I, S. 22; Vidsk. Selsk.'s Skr. XI, 1777, S. 110, 267, 269, 270, 272; M. Th. Brünnich: Les progrès de l'hist. naturelle, 1783, S. 117; Id.: Kongsberg Sølvværk, 1826, S. XIII; Fr. Thaarup: Det dsk. Monarkis Statistik I, S. 341, 342, 357, 365, 368.
- 38¹. P. Birch: Gehejmraaderne i Gehejmekonseillet S. 13.
- 39¹. Norsk Deptmtstid. 1829 S. 813—822; 1831 S. 870—1.
- 40¹. Kgl. Resoll. til Generalkommissariatet 1755 Nr. 193.
- 42¹. Moss Kanonstøberis Udvikling er fremstillet efter: Kgl. Resoll. til Landetatens General-Kommissariat 1749 Nr. 90, 170, 195; 1752 Nr. 102, 143; 1753 Nr. 70, 121; 1754 Nr. 86, 116, 121, 236; 1755 Nr. 266; 1756 Nr. 115, 116; B. Moe: Tidsskr. f. norsk Personalhist. I, S. 431—2; H. Stampe: Erklæringer IV, S. 19—20, 21—22; Norsk hist. Tidsskr. 2 R., II, S. 139, 152; Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, I, S. 409 flg.
- 42². Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 702 b (1744); 718 b (1745); 854 (1746), 858 (1747), 973 (1748); Traktaten med Algier er særlig trykt; N. S. Bøgh: Den algierske Freds Hist., 1747; Danske Traktater 1751—1800, S. 15, 22, 29, 268, 310; en Pakke i Kongerigets Arkiv vedrørende Algier.
- 43¹. F. Dyrlund: Tatere og Natmandsfolk, S. 61—66; Bricka og Frideicia: Krist. IV's Breve 1636—1640, S. 298; Dske Saml. V, S. 303, 334, 341; E. C. Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, 1858, S. 451; Geograf. Tidsskr. VI, 1882, S. 55.
- 43². J. L. Rasmussen: Det dsk.-afrik. Komp.'s Hist., 1818; Hist. Tidsskrift 4 R. II, S. 134—5, 137; 4 R. IV, S. 54, 59; Geh. Ark. Partikulærkassens Resol. Prot. 1751 S. 10—14; M. L. Nathanson: Danm.'s National-Husholdn., S. 345, 620, 628; Apologie de Msr. le Comte de Bernstorff, 1772; P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, 1882, S. 28.
- 44¹. En Pakke i Kongerigets Arkiv vedrørende Algier; Kommercekoll.'s

- tyske Resoll. Nr. 914 (1747), 969 (1748), 986, 1036 (1749), 1043, 1087 (1750); Kgl. Resoll. til Generalkom. 1748 Nr. 121, 150. Jens Krag Høst (Frederik V's Levnet, 1820, S. 128—9) gjør den aarlige Tribut større, end den i Virkeligheden var.
- S. 45¹. Kgl. Resoll. til Søetaten 1731 Nr. 23; 1732 Nr. 38, 110; 1733 Nr. 3; 1735 Nr. 284; 1742 Nr. 80; 1747 Nr. 201; Kgl. Resoll. til Generalkommiss. 1749 Nr. 170; 1748 Nr. 121; Kom. Koll.'s dske Priv. Prot. 1736—47, Nr. 71; Kom. Koll.'s tyske Resoll. Nr. 986 (1749), 1056 (1750), 1155 (1751); Suhms nye Saml. III, S. 18—19, 23; G. L. Baden: Fred. V's Regering S. 17—18, 21, 72; N. P. Nielsen: Det kgl. Skydeselskab, S. 85; Personalh. Tidsskr. III, S. 308. — Bjørns Plads paa Kristianshavn gik senere over til Mægler Karl Vilder (Kom. Koll.'s tyske Priv. Prot. 1758—1766 S. 310—12; C. Nyrop: Danm.'s Kridtpibefabr. S. 29, 30, 47; Rawert: Danm.'s industr. Forh. S. 256—7).
- 45². Kom. Koll.'s tyske Resoll. Nr. 1056 (1750), 1155 (1751). Om Appleby kan ses C. Nyrop: Danm.'s Kridtpibefabr. S. 3, 20, 21, 44—45; C. Nyrop: J. G. Lund, S. 7.
- 46¹. Generalkommissariatet, indkomne Sager, 1750 April Nr. 4; kgl. Resoll. til det 1752 Nr. 77, 93, 102.
- 47¹. Generalkommissariatet, indkomne Sager, 1752 Juli Nr. 4; 1755, Septbr. Nr. 20; Oktbr. Nr. 4.
- 48¹. Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 1436 (1754), 1655 (1756).
- 48². Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 1095 (1750), 1119 (1751); Generalkommissariatet, indkomne Sager 1753 Avgust Nr. 37.
- 49¹. Kommercekoll.'s dske Forest.'s Prot. 1746—1750 Nr. 841, 889; Generalkommissariatet, indk. Sager, 1756 April Nr. 54; Avgust Nr. 23; L. J. Vogt: Slægten Vogt i gl. Dage, S. 97; Norsk hist. Tidsskr. 2. R. II, S. 133, 135.
- 50¹. Kommercekoll.'s Brevprotokol 1748—54 S. 824—6 samt dsk. Journal F, 1753—55 Nr. 460, 569.
- 51¹. Rentekammerets Relationsprot. 1755 Nr. 200 samt Expeditionsprot. 1751—1757 S. 511—12; Kommercekoll.'s dske Journ. F. 1753—55 Nr. 893.
- 52¹. Kommercekoll.'s tyske Privilegieprot. 1758—60 S. 88—90.
- 52². Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 1980 (1759). Om tidligere Fabrikation af Fajanceovne i Danmark kan ses C. Nyrop: Den dske Porcellænsfabr.'s Tilbliven, S. 14; sst. S. 20 flg. omhandles den Fortlingske Fabrik paa Amager, hvis Rettigheder forbeholdtes. Af Dokk. i det Class. Fideik.'s Ark. ses det, at Classen støttede *Peter*

Hoffnagel (C. Nyrop: Den dske Porcellænsfabr.'s Tilbl. S. 41, 47, 53) med Hensyn til den Fabrik, denne forestod udenfor Kjøbenhavns Østerport ved Sortedamsø, og som ikke synes at være Classens egen tidligere Fabrik. Hoffnagel udstædte den 11. December 1764 et Gjælds-brev paa 6000 Rd. til Classen, som i Dcbr. 1769 hændede Dom over ham, i Januar 1770 gjorde Indførsel hos ham og den 16. Maj 1772 fik Avktionsskjøde paa hans Gaard.

- S. 53¹. P. Birch: Gehejmraaderne i Gehejmekonseillet, S. 40.
- 53². Skjøderne findes i Kjøbenhavns Pantekontors Skjødeprotokoller; Rentek. Relationsprot. 1761 Nr. 227.
  - 55¹. Rentek. diverse Dokk. Design. 2, 8, 2 Pakke Nr. 8 og 9; Sj. Reg. LV, Fol. 581—2; Sjællands Rytterdistrikts Kontor Resol. 27. Juli 1761.
  - 55². Kbhvns Pantekontors Skjødeprotokoller; E. C. Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, 1858, S. 281; Dokk. i Class. Fideik.'s Arkiv; Kom. Koll.'s Forest. og Resol. Prot. 1779 Nr. 78; do. dsk Journ. N, 1779, Nr. 854, 855, 919.
  - 56¹. Hist. Arkiv 1880 S. 260; Kbhvns Dipl. II, 644—5; III, S. 376, 401; A. Thorsøe: Danm.'s Hædersdage S. 185, 197, 198—9, 229 flg.
  - 58¹. G. Sarauw: Frederiksborg Amt, 1831, S. 98; Kollegial-Tid. 1800 S. 827; Vidsk. Selsk's Forhdl. 1853, S. 15 flg.; Trap: Beskr. af Danm. 2den Udg. III, S. 56, 67. — Det var Tyskeren Joh. Ulr. Røhl, som skabte Tisvilde Hegn; han nævnes paa den 1738 i Hegnet rejste Mindestøtte s. Dske Atl. II, S. 256 flg. jfr. Rentek. Relationsprot. 1724 Maj Nr. 16; Dcbr. Nr. 11; Rentek. sj. Kontors Kopibog 1777—8 Nr. 846.
  - 58². O. J. Rawert: Danm.'s industr. Forh., 1850, S. 678.
  - 59¹. Dske Saml. II, 1866—67, S. 20—21; J. G. Forchhammers Afhandlinger, 1869, S. 147.
  - 59². Script. rer. Dan. IV, S. 469; jfr. J. B. Daugaard: De dsk. Klostere, 1830, S. 236; Ann. ecles. Dan. I, 1741, S. 409. Naar det i Fr. Münters Reformationshistorie (I, 1802, S. 108) hedder, at Munkene forlod Danmark, fordi de ikke fandt Levemaaden her streng og haard nok, er dette fuldstændig grundløst.
  - 59³. Script. rer. Don. V, S. 472, jfr. Daugaard: De dske Klostre, S. 213—214.
  - 60¹. Kgl. Bibl. Kallske Saml. Nr. 48 Fol. (Kronborg Amts Beskr.); Aug. Niemann: Vaterländische Waldberichte, I, 3, 1820, S. 402; C. F. Wegener: Asserbo og Søborg, 1852, S. 10, 41.
  - 60². Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV, 1, S. 19; C. E. Secher i Uge-

- skrift f. Ldmd. 5 R. II, S. 275; Geh. Ark. Topogr. Saml. Rørvig Nr. 1 og 2; Odsherred Nr. 73.
- S. 60³. C. F. Wegener: Abrahamstrup, I, 1855, S. 114—115 jfr. 121, 136—137; Sj. Tegn. XIX, Fol. 77—78; XXIV, Fol. 18, 36—37.
- 61¹. Dske Mag. IV, 1750, S. 286; Koldingske Reces 1558 Kap. 63; Troels Lund: Danm.'s og Norges Hist. I, 1, S. 40 flg.; C. C. Andresen: Om Klitformationen, 1861.
- 61². Sj. Tegn. XV, Fol. 371—372.
- 61³. Sj. Tegn. XIX, Fol. 108.
- 63¹. C. F. Wegener: Asserbo og Søborg, S. 39, 41.
- 64¹. Sj. Tegn. XIX, Fol. 272—273; F. R. Friis: Dsk. Bygnshist. S. 23, 295—296, 301, 330, 336, 337.
- 64². Sj. Tegn. XX, Fol. 1—2, 4, 15.
- 65¹. E. C. Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, 1858, S. 319—320; C. F. Bricka og J. A. Fridericia: Krist. IV's Breve 1636—1640, S. 115, 119—120, 353; Emil Gigas: Grev B. Rebolledo, S. 344. Om en Reparation af St. Helenekilde i 1775 s. Rentek. Sj. Kontors Journ. 3 B, 1774—1775 Nr. 957, 1019. — Skulde den af Dr. phil. O. Nielsen opstillede Formodning være rigtig, at det øst for St. Helene Kilde liggende Hulerød er det gamle Haløre, har Egnen en rig Fortid (Dske Saml. VI, S. 297 flg.; 2 R. IV, S. 250).
- 65². Geh. Ark. Kancelliets Aflever. 89, Skab 9, Pakke 120.
- 65³. C. E. Secher i Ugeskr. f. Ldmd. 5 R. II, 1876, S. 276.
- 66¹. Aarsberetn. fra Geh. Ark. II, S. 279.
- 66². A. Niemann: Vaterländische Waldberichte I, 3, 1820, S. 404.
- 66³. Sj. Reg. XXII, Fol. 334; F. R. Friis: Saml. t. dsk Bygnshist. S. 268.
- 68¹. Rentekammerets Relations- og Resolutionsprot. Nr. 57 for 1705 Fol. 77, 78, 484; Nr 58 for 1706 Fol. 433—437 samt en Del løse Akter. — Major Scheels Betænkning begynder saaledes: „Efter Eders Kongelige Majestæts Allernaadigste Befåhling [af 3. April 1706] Haffuer ieg begiffvet mig paa Aastederne og Befundet, at Aderboe flye Sand ligesom den Anno 1690 og Anno 1697, Da ieg den Samme og hafver Besigtiget, endnu af Winden Ved Sterck Blest fra et Sted tillandet forsettes og paa endell Steder udj høye Bancker sammendrifves.“ Man ser heraf, at han tidligere har besigtiget Sandflugten. Hans Navn nævnes ogsaa ved Reguleringen af Vandhøjden i Mølleaaen fra Fursøen (C. Nyrop: Strandmøllen, 1878, S. 116).
- 68². Rentek. Relat. og Resol. Prot. Nr. 60, Januar—Juni 1707, Fol. 474.

- S. 69¹. Løse Papirer til Rentek. Relat. og Resol. Prot. for 1709. Originalen til det ovfr. S. 62 i Træsnit giengivne Kort hører til denne Sag. — Ved kgl. Resolution af 16. Marts 1708 blev der givet *Johan Wilcken* Afslag i Afgifterne af Nedremølle (Rentek. Resol. Prot. Jan.—Maj 1708, S. 402—407).
- 70¹. Rentek. Relat. og Resol. Prot. Nr. 69 for 1714 Fol. 364—366, 753—760.
- 71¹. Rentek. Relat. og Resol. Prot. Nr. 73, Januar—Maj 1717, Fol. 1063—1067; jfr. Rentek. Relationsprot. 1720 S. 252 flg.
- 72¹. Geh. Ark. Generalkommissariatets Kopibøger 1717—1719.
- 72². Falster: Det Frederiksværkske Etablissement (1793), S. 4; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, Kbhvn, 1861, S. 16; Le Messenger du Nord 1826, S. 6; O. J. Rawert: Danm.'s industr. Forh., S. 678; Trap: Beskr. af Danm., 2den Udg., III, S. 64.
- 72³. Geh. Ark. Generalkommissariatets kgl. Resoll. 1717 Nr. 159, og dets Kopibøger: Skr. $\frac{27}{8}$ 1717 (Nr. 487), $\frac{9}{4}$ 1718 (Nr. 536) o. fl.
- 72⁴. Sst. Skr. $\frac{13}{7}$ 1717 (Nr. 87), $\frac{3}{8}$ 1717 (Nr. 309) o. fl.
- 73¹. Hist. Tidsskr. 4 R. III, S. 655; Meddel. fra Rentek. Arkivet, 1872 S. 129, 131, 133; Vedel Simonsen: Rugaard, II, 2, S. 40 flg.
- 73². Sj. Tegn. LXI, Fol. 59. Jfr. Vaupel: Den dske Hærs Hist., I, S. 493 flg.
- 73³. Geh. Ark. Generalkom.'s Kopib. Skr. $\frac{20}{9}$ 1717 (Nr. 721)
- 73⁴. Sst. Skr. $\frac{11}{1}$ 1718 (Nr. 68); $\frac{18}{4}$ 1718 (Nr. 572, 575) o. fl. — 1716 holdt Frederik IV Mønstring over de svenske Fanger, som fandtes paa Sjælland (Generalk.'s kgl. Resoll. 1716 Nr. 7).
- 74¹. Geh. Ark. Generalkom.'s Kopib. Skr. $\frac{4}{7}$ 1718 (Nr. 622), $\frac{27}{8}$ 1718 (Nr. 987) jfr. Generalkom.'s kgl. Resoll. 1717 Nr. 159.
- 74². Hist. Tidsskr. 5 R. II, S. 592.
- 75¹. Geh. Ark. Generalkom. Kopib. Skr. $\frac{11}{1}$ (Nr. 66), $\frac{23}{4}$ (627), $\frac{22}{7}$ (738), $\frac{1}{8}$ (815), $\frac{30}{8}$ (1001), $\frac{31}{8}$ (1016, 1020), $\frac{2}{9}$ (7), $\frac{6}{9}$ (36), $\frac{10}{9}$ (56), $\frac{13}{10}$ 1718 (Nr. 282). — Om Johan Drewsen kan ses hos C. Nyrop: Strandmøllen, 1879, samt Skand. Bogtrykker-Tidende, 1873, S. 51—53.
- 76¹. Rentek. Resolutionsprot. 1715—16, S. 503—5; 1716 S. 1813—19; 1719—20, S. 939 flg.; Prot. i Rentek. Ark. med en Række Afskrifter af Dokk. vedrør. Frederiksværk S. 108—110.
- 77¹. Rentek. Resol. Prot. 1719—1720, S. 895 flg.; do. 1720, S. 11 flg.
- 77². Rentek. Resol. Prot. 1720, S. 333 flg. — Hans Enke „Mette sal. Major Eberlins“ søger i April 1724 om, at Retten til Aalefangsten maa overgaa til hende, og ved Resol. 25. September 1724 overdroges den hende, saa længe hun forblev Enke (Rentek. Rytterdistrikts-

kont.). Efter 1729 gifter hun sig med Admiral Ulrik Kaas (Rentek. Div. Dokk. Design, 2, 8, 2, Pakke Nr. 9). Mette Mathiesen f. 1695, † 11. April 1770, Datter af den bekendte Klokker ved Trinitatis Kirke Søren Mathiesen, var gift tre Gange, først med Peter Dorn, derpaa med Major Eberlin († 1724) og sidst med Admiral Kaas († 1746). Dette er væsentlig efter en velvillig Meddelelse af Arkiv-assistent A. Thiset.

- S. 77⁸. Se om Joh. Korn. Krieger hos Meier: Fredensborg, S. 13, 15 flg., 68, 84, 100, 185; Sj. Reg. LII, Fol. 153; LIII 215, 431, 455; LXI 322; Sj. Tegn. LXV, 268; LXVI, 623; LXVIII, 321, 703; LXXI, 565; LXXIII, 44, 862, 863; LXXV, 178; P. Brock: Hist. Efterretn. om Rosenborg, II, 1882, S. 39, 49.
- 78¹. Sj. Reg. LIII, Fol. 132, 245; Partikulær-Kassens Bygningsregnsk. (under Fredensborg), 1728, Nr. 261, 262, 312; 1729, Nr. 182, 204, 211; 1730, Nr. 214, 216—18, 224. Dr. Fr. J. Meier har velvillig gjort mig opmærksom paa de sidste Henvisninger.
- 78². H. Holck: Det kgl. Kunstkammer samt Rosenb. Slots Invent., 2det Opl. S. 75, 77.
- 78³. Kbhvns Dipl. III, S. 568—9; s. om Kasper Herbach: Kbhvns Dipl. III, S. 294, 534, 582, 632; V, S. 339, 385; F. R. Friis i Kbhvns Amtsavis 1877 Nr. 40, 42 og Industriforen, Maanedsskr. 1881, S. 100—105; C. Nyrop: Strandmøllen, S. 43; C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. 5 R. I, S. 716.
- 78⁴. Sj. Reg. XXVII, Fol. 611; XXVIII, Fol. 536—537 (jfr. C. Nyrop: Danm.'s Glasindustri, S. 90).
- 78⁵. Geh. Ark. Rentek. Afregn. H, 32, k; H. Holck: Det kgl. Kunstkammer m. m., 2det Opl. S. 61.
- 79¹. Partikulær Kassens Bygningsregnsk. (under Fredensborg) 1729, Nr. 211.
- 79². Partik. Kassens Regnsk. 1735 Fol. 38 Nr. 33.
- 79³. Partik. Kassens Regnsk. 1741 Nr. 112; 1742 Nr. 159; 1746 Nr. 80, 1748 S. 129 o. s. v. jfr. P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl. S. 4. — Der skal her gøres opmærksom paa, at der samtidig med Rau synes at have været en tredje Sliber *Johan Nikolaj Rössler*; hvorledes disse to forhold sig til hinanden, kan imidlertid ikke her oplyses, da deres Navne formentlig ere forvekslede allerede i Partikulærkassen. Mærkeligt er det ogsaa, at Rau og Becker i 1728 og 1729 begge synes at blive gifte med en Maria Elisabet Jensdatter (Sj. Reg. LIII, Fol. 132, 245). — En Guld- og Metalslager *Johan Georg Rössler* omtales her i Landet noget senere, han er en Tid i

- Kompagni med Bogbinder Jakob Vilhelm Boppenhausen (Kom. Koll.'s tyske Resoll. Nr. 1660 (1756), 2423 (1761); do. tyske Priv. Prot. 1736—1757, S. 605—6; 1758—66, S. 6—8; Partikulærkassens Resol. Prot. 1758, S. 69, 148—150, 158—9; jfr. Skand. Bogtr.-Tid. 1873, S. 58—59.
- S. 81¹. Kommercekoll. dsk. Journ. D, 1746—1749 Nr. 476, 728, 1517; do. Resol. Prot. 1746—1750 Nr. 857.
- 81². Kbhvns Dipl. III, S. 350—1; Sj. Reg. XXIII, Fol. 247; LV, Fol. 460.
- 81³. Om denne Mand, der dukker frem i 1742 og dør i 1750, kan ses i Kommercekoll.'s tyske Resolutioner (Nr. 537, 571, 604, 679, 859, 1014, 1061, 1104, 1146, 1165, 1201, 1226, 1243, 2455); do. Priv. Prot. 1736—57, S. 209—210; 1758—1766, S. 387—389. I Februar 1751 blev hans Garveri overtaget af Staten, efter at det forjæves havde været til 4 Avktioner. Jfr. Suhm: Nye Saml. II, 2, S. 43; Rawert: Danm.'s industr. Forh. 1850, S. 346.
- 82¹. Blom: Krist. IV's Artill., 1877, S. 96, 111, 181, jfr. C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklokker, 1882, S. 77—78.
- 82². Kgl. Ordre til Generalkommissariatet 1757 Nr. 274, 288; 1758 Nr. 141; Kbhvns Poststrytter, 8°, 1750 Nr. 63, 64 og 65; Kbhvnske danske Post-Tidender 1750, Nr. 12, 16, 43, 48, 62, 64; Hist. Tidsskrift 4 R. II, S. 164—166, 254—255; Landkadet Kompagniets Arkiv (Chefen for dette Kompagni aflægger den 10. November 1750 Ed paa at hemmeligholde Steubens Opfindelse); P. Brock: Histor. Efterretnr om Rosenborg, II, 1882, S. 54. C. L. v. Steuben: Kurze Beantwortung einiger Einwurfe so gegen mein neu-erfundenes Geschwindschiessen von einigen gemacht worden (Oktober 1750). — Jfr. Kgl. Ordre til Generalkom. 1761 Nr. 136, 164, 520; 1763 Nr. 279.
- 83¹. Partik. Kassens Resol.'s Prot. 1750, S. 15—16, 151—2; 1751, S. 186; Generalkommissariatets indkomne Sager 1750, Juni Nr. 32; do. kgl. Resol. 1751 Nr. 75, 143 jfr. 1753 Nr. 111; Kbhvnske danske Post-Tidender 1750 Nr. 64; Kbhvns Poststrytter, 8°, 1750 Nr. 64.
- 84¹. O. Blom: Krist. IV's Artill. S. 111; Kgl. Resoll. til Søetaten 1729, Nr. 185, 188; 1731, Nr. 84; O. Blom: Vejledn. i Artill's histor. Vaabensaml. 1858, S. 21, 22, 23; Katalog over den hist. Vaabensaml., 1877, S. 26, 27, 28; i de to sidstnævnte Skrifter beskrives tre forskjellige Kanoner af Val. Marr, men ingen 3-pund. Jernkanon.
- 85¹. Se om Marr: Partik. Kassens Regnskab 1734 Fol. 103; do. Resol.

- Prot. 1759 S. 191; Generalkommissariatets indk. Sager 1751 Januar Nr. 40, Dcbr. Nr. 62; 1756, April Nr. 63; 1758 Maj Nr. 56, 62, 72; 1760 Marts Nr. 59; do. kgl. Resol. 1752 Nr. 61; 1753 Nr. 37, 111, 168; 1758 Nr. 574; 1775 Nr. 398; Admiralitetskoll's kgl. Resol. 1753 Nr. 123; O. Blom: Vejledn. i Artill's hist. Vaabensaml., S. 21, 22, 23, 51; Katal. over den hist. Vaabensaml., S. 26, 27, 67, 69, 86, 87; P. Brock: Den oldenborgske Kongeslægt belyst ved Rosenborg, 1870, S. 113; Borgervennen III, S. 71--72.
- S. 85². Generalkommissariatets kgl. Resol. 1754 Nr. 108.
- 85³. Wasserschlebe synes at være bleven meget brugt i Paris. I 1752 slutter han Kontrakt med *Saly*, der skal udføre Frederik V's Rytterstatue (Dske Saml. V, S. 92—95 jfr. J. M. Thiele: Kunstakademiet og Heststatuen S. 77). Han staar ogsaa hjælpende og raadende overfor *Wiedewelt* i Paris (Fr. J. Mejer: Joh. Wiedewelt S. 21 flg.)
- 87¹. Se om van Dockum: Kgl. Resoll. til Sæetaten 1736 Nr. 242, 254; 1741 Nr. 125; 1742 Nr. 6; Kommercekoll.'s tyske Resol. Nr. 263, 320, 564, 570, 851, 1116, 1369, 1414, 1817, 1999, 2027, 2535; Kommercekoll.'s Pakkesager Nr. 595, 632 Littr. 70, 659 Littr. 72; Kommercekoll.'s tyske Priv. Prot. 1736—57 S. 186—190, 420—22; 1758—66 S. 131—2. Suhm: Nye Saml. II, 2 S. 15; J. Collin: For Historie og Statistik, I, S. 181 flg. Han dør den 16. April 1769 i Lyngby, 64 Aar gammel.
- 92¹. Se om Peyrembert: P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., 1858, S. 4—9; Partikulærkassens Resol. Prot. 1752, S. 15, 96, 101; Rentekam.'s Resol. Prot. 1753 Nr. 284; 1755 Nr. 24; 1756 Nr. 49; do. Rytterdistr. Resol. Prot. 1756 Nr. 61; 1758 Nr. 64; Generalkommiss. Resol. 1754 Nr. 218, 226; 1756 Nr. 227, 245; Finanskoll.'s Forestill. Juli—Dcbr. 1804 Nr. 483; Uds. over Suhms Levn. og Skr. 1798 S. 236. — Af de Peyrembertske Kanoner førtes i 1759 tre fra Frederiksværk til Tøjhuset i Kjøbenhavn (Gen. Kom.'s indk. Sager 1759 Juni Nr. 2), fire fandtes endnu i 1793 ved Værket (P. Falster: anf. Skr. S. 9).
- 93¹. Kgl. Resoll. til Generalkommissariatet 1756 Nr. 247; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, Kbhvn. 1861, S. 16.
- 95¹. Chr. H. Brasch: Vemmetofte, II, S. 181, 185; Lengnick: Stamtavle over Familien Fabritius de Tegnagel, 1841; M. L. Nathanson: Danm.'s Statshusholdn., 1844, S. 12; Fr. Thaarup: Det asiat. Komp., 1824, S. 50; Partikulærkassens Resolutions-prot. 1737 Nr. 107; 1738 Nr. 73; 1741 Nr. 10; 1742 Nr. 97; kgl. Resoll. til Generalkom.

- 1757 Nr. 52, 53, 214; 1762 Nr. 335, 371; 1763 Nr. 330, 371; Indkomne Sager til Generalkom. 1759 Juli Nr. 57, Avg. Nr. 39; Septbr. 55, Nvbr. 27; 1760, Maj 118; Juli 93; 1762 Novbr. 150. — Efter Wewers Død fortsatte hans Enke „A. Maria seel. Wewers“, der tidligere havde været gift med Mikael Fabritius, Forretningen (Indk. Sager til Generalkom. 1761 Juni 110, Juli 37; 1762 Novbr. 123).
- 95². Partikulærkassens Resolutionsprot. 1737 Nr. 45, 84; 1738 Nr. 69; 1741 Nr. 43; 1745 Nr. 2; 1751 S. 10—14; 1752, S. 96; Indkomne Sager til Generalkommissariatet 1752 Juli Nr. 63; 1753 Decbr. Nr. 63; Kgl. Resoll. til Generalkomm. 1762 Nr. 201, 342, 598; Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 1468 (1754); 1492 (1755); 1645 (1756); 2372 (1761). M. L. Nathanson: Den dske Statshusholdn., S. 12, 29, 30, 323.
- S. 96¹. N. P. Nielsen: Det kgl. Skydeselskab, 1836, S. 140; kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Nr. 744 Fol.; Fr. Thaarup: Det asiat. Komp., S. 50.
- 97¹. Indk. Sager til Generalkom. 1756 Juli Nr. 61; kgl. Resoll. til Generalkomm. 1756 Nr. 247.
- 98¹. Vidensk. Selsk. Skr. I, 1745, S. 254—5; Suhm: Hist. af Danm. XIII, S. 700, 869—71; Kinch: Ribe, I, S. 232; O. Blom: Krist. IV's Artill. S. 40 flg., Suhm: Saml. II, 1, S. 107; Friberg: Malmø, S. 67; Norske Rigsregistr. III, 53 jfr. 290; IV, 592, 735; V, 116, 392; P. Rivesell: Beschreib. der Stadt Flensburg, I, S. 245—247; Molbech: Krist. IV's Breve, S. 191.
- 98². Tegn. o. a. L. 1550 Fol. 241—2; Sj. Reg. XIX, Fol. 360—1 (jfr. 361—3); Sj. Tegn. XXV, Fol. 235, 248, 464; Blom: Krist. IV's Artill. S. 45—46; Kbhvns Dipl. III, S. 29; Molbech: Krist. IV's Breve S. 97; C. Nyrop: Strandmøllen, S. XXV—XXVI, XXVIII, 131; Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—1635, S. 130, 177, 271—2; P. Brock: Rosenborg i det 17de Aarh. S. 17—18. — Andre Krudtmøller: 1611 nævnes „die Pulvermühle bei Kronborg“ (Blom: Krist. IV's Artill. S. 45); 1626 gives der Privilegium til en Krudtmølle ved Bergen (Norske Rigsregistr. V, S. 510—511); 1637 anlægges en Krudtmølle ved Aarhus (Hübertz: Aarhus, II, S. 73, 212; Geh. Ark. Aflever. fra Kanc. Registr. 89, S. 123); 1678 nævnes Lindlø Krudtmølle i Kristianstads Len (C. Nyrop: Strandmøllen S. 16 jfr. Kbhvns Dipl. V. S. 163, 205).
- 99¹. C. Nyrop: Strandmøllen S. XXX, 115, 129, 137; Kongerigets Arkiv, Designat. VII, A, 63; Geh. Ark. Krigskommissariats Protokol 1675

Nr. 50, 62, 67, 361 flg.; Generalkommissariatets Kopibog 1717 3. Avg. (Nr. 310); 1718, 11. Jan. (Nr. 66), 20. Apr. (593 jfr. 601), 22 Apr. (602), 23. Apr. (603), 30. Maj (281); 14. Juli (694). — Kongen købte 1664 Raavad Mølle af Vitus Bering (Hist. Tidsskr. 5. R. I, S. 68—69). Dens Navn skrives paa forskjellig Maade; Radevad^d die Rawadsche Mühle, Raadwatz-Pulvermühle o. s. v. Naar det er sagt (Ann. f. n. O. 1863 S. 276), at Møllen tidligere har heddet Rodevalds Værk, er dette sikkert urigtigt; jeg har kun i »Danmarks Handelsspejl« for 1766 (S. 114) truffet dette Navn, og i Generalkommissariatets Forestilling af 28. Januar 1758 nævnes: „die in Jägersburger Thiergarten belegene *Rödwoold*-Dams Pulver-Mühle.“ Men disse sene Bevissteder ere formentlig enestaaende.

- S. 99². C. Christensen: Hørsholm, S. 328—330; Borgervennen III, S. 71—72.
- 101¹. H. G. Garde: Den dsk.-norske Sømagts Hist. 1700—1814, S. 145; Clio I, 3, S. 30.
- 102¹. Kgl. Resoll. til Søetaten 1741 Nr. 226; 1743 Nr. 78; 1745 Nr. 134; 1749 Nr. 70; 1752 Nr. 141; 1755 Nr. 170; — Alvøen: kgl. Resoll. til Søetaten 1745 Nr. 134; 1748 Nr. 89; 1752 Nr. 166; kgl. Resoll. til Generalkom. 1748 Nr. 94; 1749 Nr. 101; Rentek. Relationsprot. 1756 Nr. 216. Alvøens Krudtmølle blev overtaget 1742 af Christopher Garmann og Diderik Fasmer, og der opstod her et ganske anseligt industrielt Røre ledet af den Fasmerske Slægt (H. Stampe: Erklær. II, S. 719—21; Fr. Thaarup: Mag. f. Danm.'s og Norges Beskriv. II, S. 134—140; Minerva 1804, IV, S. 63—72; C. Nyrop: Strandmøllen, S. XXII, 237, 248; C. Nyrop: Danm.'s Kridtpibefabr. S. 43—44). — Hvad foreøvrigt Krudttilvirkning i Norge angaar kan det, foruden den ovfr. S. 98 nævnte Krudtfabrikation i Kristiania (paa Akershus), endnu erindres, at der i 1626 gives Claus Ratken og Johan Bunde Tilladelse til at anlægge en Krudtmølle ved Bergen (Norske Rigsreg. V, 510—511; Suhms Saml. t. dsk. Hist. II, 2, S. 135); at der 1635 nævnes en borttrømt Krudtbrænder i Jæmteland (Nrske Rigsr. VII, S. 24—25); at Frederik Bremer 1664 faar Privilegium paa et Krudtværk i Norge (F. A. Wessel-Berg: Reskripter for Norge, 1841, S. 32); at Assessor Willem Hansen fra Bergen 1716 erklærer sig villig til at anlægge Krudtmøller i Norge (Rentek. Resol. Prot. Dcbr. 1715 — Juni 1716 S. 653—675; Juni—Dcbr. 1716 S. 869—878), at der 1734 anlægges en Krudtmølle paa Kongsberg (D. E. Bradt: Kongsberg Sølvværk,

- S. 52), og at Ole Tange 1751 faar Ret til at anlægge en Krudtmølle ved Trondhjem (Kom. Koll.'s dske Priv. Prot. 1747—1755, S. 495—6). Justitsraad Vogts Krudtmølle paa Ljan ved Kristiania er nævnt ovfr. S. 48—49.
- S. 102². Kgl. Resoll. til Søetaten 1759 Nr. 29.
- 102⁸. Kgl. Resoll. ved Rytterdistr. (vedrør. Frederiksværk) 1757, Nr. 1.
- 105¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistr. (vedrør. Frederiksværk) 1758 Nr. 64; Hist. geogr. och statist. Lexikon öfver Sverige.
- 107¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistr. (vedrør. Frederiksværk) 1757 Nr. 100; Rentek. Relationsprot. 1757 Nr. 320.
- 108¹. Kgl. Resoll. til Generalkommissariatet 1758 Nr. 324; P. Falster: Frederiksværk, S. 65.
- 108². Kgl. Resoll. t. Generalkom. 1757 Nr. 244; 1758 Nr. 78, 337; C. Nyrop: Danm.'s Kridtpibefabr. S. 29, 31, 32, 48, 49—50. — Foruden Raavad fik Kammertjener Nikolaj Jakob Jessen 1762 Stubbemøllen (Stampen) til en Sabelfabrik (kgl. Resoll. t. Generalkom. 1762 Nr. 514, 667, 689, 692; 1763 Nr. 218). 1765 gaar han fallit. Senere bliver han Kæmmerer ved Øresundstolden og baade Justitsraad og Etatsraad (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Nr. 744 Fol.). — J. J. v. Bergen, der var Bøsemager i Kjøbenhavn og oftere nævnes sammen med Valentin Marr, havde faaet Tilsagn om Raavad før Jessen, men maatte renoncere til Fordel for denne (kgl. Resoll. t. Generalkom. 1758 Nr. 78; jfr. indkomne Sager til Generalkom. 1751 Jan. Nr. 40. Dcbr. Nr. 62; 1756 April Nr. 63).
- 108⁸. Kgl. Resoll. t. Generalkom. 1758 Nr. 78; indk. Sager til do. 1761 Jan. Nr. 5, Marts Nr. 64, Apr. Nr. 20, 43.
- 109¹. C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklodder S. 122; Løse Papirer i Kongerigets Arkiv; kgl. Resoll. til Søetaten 1737 Nr. 273; 1747 Nr. 193. Artill.'s Arkiv, Huth Papirer, Pakke 4 Nr. 12. — Jfr. nu Hist. Tidsskr. 5 R. IV, S. 389 flg. (O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 17 flg.)
- 109². C. Nyrop: Danm.'s Kirkekl. S. 127 flg.; ovfr. S. 84 jfr. Norske Rigsregistr. III, S. 268; VI, S. 172; Hist. Tidsskr. 4 R. IV, S. 355.
- 110¹. Kgl. Resoll. t. Søetaten 1746 Nr. 139 (jfr. 1734 Nr. 46); Thurah: Hafnia hodierna, 1748, S. 192; kgl. Resoll. til Generalkom. 1748 Nr. 18; 1749 Nr. 7; Katal. o. d. hist. Vaabensaml. S. 28 Nr. 274. — Jvfr. nu O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 24.
- 111¹. Kongerigets Arkiv, Pakkesager 622 Nr. 1; kgl. Resoll. til Generalkomm. 1752 Nr. 65, 119, 162; 1753 Nr. 168, 205; 1756 Nr. 114;

- 1757 Nr. 273; Adresseavisen 1765 Nr. 55 (Skifteindkaldelse). — 1749 opføres der en ny Bygning ved Gethuset (kgl. Resoll. t. Generalkom. 1749 Nr. 203).
- S. 111². J. M. Thiele: Kunstak. og Heststatuen, S. 96 flg.; kgl. Resoll. til Generalkom. 1757 Nr. 254, 255, 265, 273, 337; St. kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Nr. 387a, Fol.
- 111³. Kgl. Ordres til Generalkom. 1757 Nr. 160, 207; Krigskanc.'s Exped. 1757, Maj, Nr. 611.
- 112¹. Indk. Sager til Generalk. 1758, Oktbr. Nr. 295. Den ene Lærling Henrik Suhm overtog efter Holtzmann Udførelsen af Sæetatens smaa Metalarbejder (Kgl. Resoll. t. Sæetaten 1764 Nr. 105; 1775, Nr. 82); den anden Joh. Chr. Schrøder blev 1761 Fyrværker ved Artilleriet (Kgl. Resoll. til Generalk. 1761 Nr. 78).
- 112². P. Falster: Frederiksværk, S. 128, 134, 145.
- 112³. C. Nyrop: Danm.'s Kirkekl. S. 134; P. Falster: Frederiksværk, S. 10—11; Vinderød Ministerialbog.
- 113¹. Kgl. Resoll. t. Generalkom. 1756 Nr. 324, 334; 1757 Nr. 8, 15, 44; 1758 Nr. 118; P. Falster: Frederiksværk, S. 10—11. — Den fortjente Artilleriofficer Ulr. Vilh. v. d. Pfordten dør 1761, 77 Aar gammel (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Nr. 744 Fol.).
- 114¹. Classen satte ovenpaa Formen, hvori Kanonen støbtes, en anden mindre Form, den saa kaldte Dødhovedform, der tjente til „ved sin Samling Metal at sammentrykke Kanonens Masse for at gjøre den kompakt“ (P. Falster: Frværk. S. 128 jfr. 144, 147).
- 114². Indk. Sager til Generalkom. 1758 Septbr. Nr. 135, 218; November 214; Kgl. Resoll. til do. 1758 Nr. 562.
- 115¹. Kgl. Resoll. til Generalkom. 1758 Nr. 122, 562, 574; indk. Sager til do. 1759, Februar Nr. 98, Marts Nr. 11.
- 116¹. Kgl. Resoll. til Generalkom. 1760 Nr. 265; P. Falster: Frederiksværk, S. 134.
- 117¹. Kgl. Resoll. t. Generalkom. 1753 Nr. 194; 1757 Nr. 244, 275. — 1674 havde Ahasverus Koster von der Hart støbt 3 Kobberplader til Krudtmøllen i Dyrehaven (Kongeriget's Arkiv, Design. VII, A. 63).
- 117². Kgl. Resoll. til Generalkom. 1758 Nr. 66.
- 119¹. Indk. Sager til Generalkom. 1758 Juni Nr. 146 jfr. Maj Nr. 68 og 89.
- 119². Generalkom.'s Kopibog fra 1. Jan. til 31. Juli 1758 Nr. 1304 jfr. 1099, 1169.

- S. 120¹. Indk. Sager t. Generalk. 1758, Septbr. Nr. 134.
- 120². Indk. Sager t. Generalk. 1758, Novbr. Nr. 214.
- 121¹. Indk. Sager til Generalkom. 1759, Maj Nr. 134; Avg. Nr. 79, 80, Sptbr. Nr. 37; 1760, Marts Nr. 49; Avg. Nr. 12; 1761, Jan. Nr. 96, Maj Nr. 117, Juni Nr. 43.
- 122¹. Indk. Sager til Generalkom. 1761 Maj Nr. 117 jfr. Jan. Nr. 97.
- 122². Indk. Sager til Generalkom. 1759 Febr. Nr. 100, Marts Nr. 11.
- 123¹. Indk. Sager til Generalkom. 1758, Dcbr. Nr. 14; 1759 Fbr. Nr. 97, 100; April Nr. 50; Nvbr. Nr. 68; Generalkom.'s Kopibog Nvbr. 1759 — Marts 1760 Nr. 204.
- 124¹. Generalkom., kgl. Resoll. 1760 Nr. 150; indk. Sager 1760 Marts Nr. 22, 78.
- 126¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 244; Kopibog Nvbr. 1759—Marts 1760 Nr. 680, 718.
- 127¹. Rentek. Relationsprot. 1760 Nr. 103.
- 128¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 265.
- 129¹. Generalk. Kopibog Oktbr. 1760—Marts 1761 Nr. 414; kgl. Resoll. 1760 Nr. 389; 1761 Nr. 51.
- 129². Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 600.
- 130¹. Generalkom. indk. Sager 1760, Maj Nr. 51, Avg. Nr. 12, Novbr. Nr. 85.
- 130². Generalk. kgl. Resoll. 1760 Nr. 627; 1761 Nr. 51.
- 131¹. Generalkom. indk. Sager 1761, Januar Nr. 68.
- 131². Generalkom. kgl. Resol. 1761 Nr. 51.
- 131³. Generalkom. kgl. Resoll. 1761 Nr. 299; indk. Sager 1761, Juli Nr. 86; i Krigsminist.'s Arkiv, Varia, Pakke Nr. 322 findes en Protokol over Afleveringen i 1761.
- 132¹. Generalkom. indk. Sager 1761, Juni Nr. 115; Septbr. Nr. 83; kgl. Resoll. 1761 Nr. 51.
- 132². Kgrigets Arkiv, Skjødeprot. 1758—1774, S. 54—59 jfr. Generalkom. indk. Sager 1761, Juli Nr. 86.
- 132³. Generalkom. kgl. Resoll. 1758 Nr. 123; 1759 Nr. 411; indk. Sager 1758 Maj Nr. 18; 1759 Avg. Nr. 140.
- 132⁴. Generalkom. kgl. Resoll. 1758 Nr. 324; 1759 Nr. 368; 1760 Nr. 458; 1762 Nr. 216; indk. Sager 1759 Avg. Nr. 32; 1762 Febr. Nr. 12.
- 132⁵. Generalkom. kgl. Resoll. 1759 Nr. 540 jfr. 1762 Nr. 147.
- 133¹. Hist. Tidsskr. 3. R. IV., S. 289—290; 4. R. IV., S. 53; 4 R. II, S. 263 jfr. A. Thorsøe: Fred. V's Ungdom S. 73—74.

- S. 134¹. Generalkom. Kopibog 1756 Nr. 1017.
- 134². P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, 1882, S. 361 (naar det her siges, at A. G. Moltke ikke kunde Dansk, modbevises dette af Chr. H. Brasch: Vemmetofte Hist. III, S. 177 Note, som Professor E. Holm velvillig har gjort mig opmærksom paa, ligesom af de ovenfor mellem Bilagene trykte Breve fra Moltke af 16. Avgust 1760 og 17. September 1765).
- 135¹. Efter et Uddrag af afdøde Registrator Plesner. Den originale Skrivelse er hidtil ikke funden.
- 135². Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 339; Reverdil: Struensee, overs. ved Moltke, S. 15; A. Thorsøe: Fred. V's Ungdom, S. 74—75.
- 137¹. Kommercekoll. tyske Resoll. Nr. 1655, 1677 (1756), 1765 (1757), 1852 (1758), 2018 (1759), 2188 (1760), 2339 (1761); P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, S. 28—29.
- 137². Kommercekoll. tyske Resoll. Nr. 1774 (1757), 2210 (1760); Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 389, jfr. sst. indk. Sager 1762 Oktbr. Nr. 46.
- 137³. Statskalenderne; G. L. Baden: Frederik V, S. 188, 189; P. Birch: Gehejmraaderne i Gehejmekonseillet S. 11, 14.
- 138¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1759 Nr. 294, 295.
- 138². Stamped Erklæringer IV, S. 21—22.
- 140¹. O. Vaupell: Den dske Hærs Hist. II, S. 73; P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, S. 95 fig., 230 fig.; Generalkom. kgl. Resoll. 1762 Nr. 105; 1763 Nr. 388.
- 140². Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 331, 332; 1762 Nr. 611.
- 140³. Generalkom. indk. Sager 1757 Oktbr. 106; kgl. Resoll. 1758 Nr. 165; 1760 Nr. 123, 124; 1761 Nr. 453; 1763 Nr. 36.
- 140⁴. Generalkom. kgl. Resoll. 1761 Nr. 167, 174, 480; 1762 Nr. 536, 657, 684; indk. Sager 1761 April Nr. 157, Maj, 28, 36; 1762 Maj 127; Juli 86, 87, Avg. 85, 86; Septbr. 145—147; Oktbr. 129, 130.
- 140⁵. Generalkom. 1759 Nr. 423, 438, 441, 476, 542; 1761 Nr. 200; 1765 Nr. 140; 1770 Nr. 222.
- 141¹. Generalkom. 1761 Nr. 86, 267; 1762 Nr. 43, 57, 142, 167, 261, 422, 446; indk. Sager, 1762 Januar Nr. 9, 1770 Nr. 222.
- 141². Generalkom. kgl. Resoll. 1762 Nr. 490.
- 142¹. Generalk. indk. Sager 1762 Marts Nr. 40; April Nr. 16, Maj Nr. 18, Oktbr. Nr. 47; P. Falster: Frederiksværk, S. 76.
- 142². Generalkom. indk. Sager. 1761 Septbr. Nr. 81.
- 143¹. Generalkom. indk. Sager 1761, Septbr. Nr. 84.

- S. 144¹. Generalkom. indk. Sager 1762 Febr. Nr. 92.
- 144². Generalkom. indk. Sager 1761 Oktbr. Nr. 2; 1762 Maj Nr. 20, Oktbr. Nr. 47.
- 145¹. P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, S. 97, 101, 108 flg.
- 146¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1761 Nr. 51; indk. Sager 1761 Septbr. Nr. 83; 1762 Febr. Nr. 94.
- 147¹. Generalkom. indk. Sager 1762 Marts Nr. 40; April Nr. 14.
- 147². Generalk. indk. Sager 1762 Maj Nr. 18.
- 148¹. Generalk. kgl. Resoll. 1762 Nr. 523, 531; Hist. Tidsskr. 3 R., IV, S. 313, 314; Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744. Muligvis ere de Holmske Angivelser mod Classen bevarede i Krigsminist.'s Arkiv, Varia, Pakke Nr. 309. Er det saaledes, ligger hans oprindelige Uvillie mod Classen maaske i, at han i 1756 stod i Forbindelse med et Projekt om at forlægge Krudtmøllerne i Dyrehaven til Agatmøllen, Noget, som blev krydset ved Frederiksværks Oprettelse.
- 149¹. Generalkom. indk. Sager 1762 Maj Nr. 20, 21, Juli Nr. 12; Oktbr. Nr. 48; kgl. Resoll. 1765 Nr. 140.
- 149². Generalkom. indk. Sager 1761 Oktbr. Nr. 114.
- 150¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1762 Nr. 169, 171; indk. Sager 1762 April Nr. 15; Maj Nr. 18; Artill.'s Ark., Huths Papirer Pakke 8, Nr. 21.
- 152¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1763 Nr. 255, 269, 356; Sætaten, kgl. Resoll. 1763 Nr. 157; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, 1861, S. 15.
- 152². Generalkom. kgl. Resoll. 1763 Nr. 388; Statskalenderen.
- 152³. Norsk hist. Tidsskr. 2 R. II, S. 140.
- 152⁴. Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 39—40, 144; J. Kr. Høst: Clio, I, 1, S. 69 flg.; O. Vaupell: Den dske Hærs Hist. II, S. 107 flg.; Den kgl. milit. Højskoles Virksomhed, 1855, S. 3.
- 153¹. Kommissariatskollegiet, kgl. Resol. 1772 Nr. 18; en Samling Ud-kast til og Forhandlinger om Kontrakten i 1764 findes i Krigs-minist.'s Ark., Varia, Pakke Nr. 468.
- 154¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1764 Nr. 90, 621; 1765 Nr. 241; 1768 Nr. 386.
- 154². Generalkom. kgl. Resoll. 1763 Nr. 239; 1764 Nr. 577; 1765 Nr. 41; 1773 Nr. 643; Stampedes Erklær. IV, S. 15 flg.; Norsk hist. Tidsskr. 2 R. II, S. 152.
- 155¹. P. Falster: Frederiksværk S. 36—38.
- 155². P. Falster: Frederiksværk S. 45—48.

- S. 156¹. P. Falster: Frederiksværk S. 26—27; Rentek. Relationsprot. 1763, Nr. 4; Generalkom. Kopibog 1763—1767 Nr. 318.
- 156². P. Falster: Frederiksværk S. 63, 167—169. — Paa Korselitse findes 2 i 1762 til Overkrigssekretær Greve C. W. Ahlefeldt støbte elegante Kanoner fra Frederiksværk hver paa sin Jernlavet.
- 156³. P. Falster: Frederiksværk S. 38—39, 48—51, 95.
- 156⁴. P. Falster: Frederiksværk S. 109—110.
- 157¹. Kom. Koll.'s dske Journ. L. 1765—1767, Nr. 17, 18; do. Brevprot. F. 1762—1765, S. 431—432; P. Falster: Frederiksværk S. 11, 25, 40, 47, 64, 77—78.
- 158¹. P. Falster: Frederiksværk S. 32—33, 34 (jfr. 23), 52—53, 59—60, 170—171.
- 159¹. Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 2427 (1761), 2491 (1762); Kgrigets Arkiv Pakke vedrør. Algier; Søetaten, kgl. Resoll. 1762 Nr. 117.
- 159². Danske Traktater 1751—1800, S. 274; J. L. Rasmussen: Det dsk-afrik. Komp. S. 219.
- 160¹. Univ. Bibl. Wiedewelts Papirer Pakke VI; Hist. Tidsskr. 4 R. II, S. 270; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 26 flg., 29 flg., 39; Brasch: Vemmetofte III, S. 121; P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorff S. 278 flg.; O. Vaupell: Den dske Hær, II, S. 146 flg.
- 160². Generalkom. kgl. Resoll. 1765 Nr. 641, 839; 1766 Nr. 594; Reverdil: Struensee (ved Moltke), S. 27, 28—29, 39, 51; Clio I, 2, S. 48 flg.; O. Vaupell: Den dske Hær, II, S. 147, 152; i Krigsminist.'s Ark. Varia, Pakke Nr. 466 findes en Del Oplysninger om Krudtprøver paa Frederiksværk i 1764 og 1765.
- 161¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1767 Nr. 60; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 51; Clio I, 1, S. 77; O. Vaupell: Den dske Hær, II, S. 152 flg.
- 162¹. Krigsdirekt. kgl. Resoll. 1767 Nr. 240.
- 163¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 23; J. Kr. Høst: Struensee und sein Ministerium, I, S. 126; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 77, 87—88, 90—94; Clio I, 1, S. 77; I, 3, S. 79, 133; Norsk hist. Tidsskr. 2. R. II, S. 146; Generalkom. kgl. Resol. 1767 Nr. 504, 531; 1768 Nr. 164, 180.
- 163². Clio I, 1, S. 76; I, 3, S. 80.
- 165¹. Clio I, 2, S. 3—40; J. Kr. Høst: Struensee, I, S. 49 jfr. S. 9—10, 51, 98, 113, 127, 190, 211, 212, 352 o. fl. St.; Ludv. d'Yves: Geheime Hof- u. Staatsgesch. Dänemarks, S. 20 jfr. 54, 68; M. Na-

- thanson: Danm.'s Statshusholdn. S. 49 flg.; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, 1861, S. 28; C. F. Wegener: Abrahamstrup II, S. 197—8, 330; Hist. Tidsskr. 5 R, I, S. 254, 257; Kommercekoll.'s tyske Resoll. Nr. 2386, 2387 (1761); do. dske Priv. Prot. 1764—1769 S. 325, 393—396, 449—454.
- S. 166¹. Sj. Tegn. XXXV, Fol. 825; XXXVIII, 451; XXXIX, 31, 75, 98; XLIV, 339; LIV, 69; Sj. Reg. XLVI, 236; Rentek. Ark. Breve fra Hans Rostgaard; Hammermøllens Regnskaber fra 1674 flg.; Geh. Ark., Krigsminist.'s Alev. Registr. S. 51 E c; Rentek.'s Relationsprot. Juni—Decbr. 1717, S. 378, 611; Rawert: Den dske Industri, 1820, S. 40; Pontoppidan: Økonom. Ballance, 1756, S. 277 flg.
- 167¹. Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1736—1747 Nr. 33, 49, 63, 117, 118 Generalkom. indk. Sager 1756 April Nr. 63 (J. J. von Bergen havde tidligere arbejdet paa Hammermøllen: Sj. Tegn. LXI, Fol. 562); kgl. Resoll. 1759 Nr. 107; 1760 Nr. 331; Kommercekoll. dske Priv. Prot. 1736—1747 Nr. 56, 69, 85, 86, 1747—55, S. 560; Rawert: Danm.'s industr. Forh. 1850, S. 217; Kgl. Bibl. Nye kgl. Saml. Folio Nr. 744.
- 167². Norsk hist. Tidsskr. 2. R. II, S. 145.
- 169¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 1—3, 7, 11, 12, 25; Stampe: Erklæringer V, S. 610—615.
- 171¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 16, 20, 24, 25 og 26; kgl. Skjødeprotokol 1758—1774, S. 205—283.
- 171². Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 24, 27—47, 53 m. fl.
- 172¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 1, 6, 21; J. M. Thiele: Kunstakad. og Heststatuen S. 137; Rosenstand-Goiske: Militære Reskripter III, I, S. 272—3; F. R. Friis: Dsk Bygn'shist. S. 118—119; Generalkom. kgl. Resoll. 1761 Nr. 269, 312, 503; 1762 Nr. 52, 299; 1763 Nr. 392; Søetaten, kgl. Resoll. 1767 Nr. 232; 1768 Nr. 120.
- 173¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 35; Generalitetet, kgl. Resoll. 1778 Nr. 238.
- 174¹. Tschernings Beskriv. i Geh. Ark.; Statskalenderen; Generalkom. kgl. Resoll. 1768 Nr. 265; 1770 Nr. 222; J. Kr. Høst: Struensee, I, S. 190.
- 174². Papirer i det Classenske Fideikommiss' Arkiv; Kommercekoll. dske Journ. L, 1765—1767 Nr. 17, 18; Brevprot. F, 1762—65, S. 431—432.

- S. 176¹. Papirer i det Class. Fideik.'s Arkiv; Kgrigets Arkiv, samlet Pakke ang. de algierske Presenter og Barbariet.
- 176². Papirer i det Class. Fideik.'s Arkiv; P. Falster: Frederiksværk S. 33—34.
- 177¹. Kgrigets Arkiv, samlet Pakke ang. de algierske Presenter og Barbariet; Generalitetet, kgl. Resoll. 1770 Nr. 222.
- 178¹. P. Falster, Frederiksværk, S. 12—14; Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 713; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 131—134; Garde: Den dsk-norske Sømagts Hist. efter 1700, S. 255—259; Vedel: Den ældre Bernstorff, S. 349—352.
- 179¹. Sæetaten, kgl. Resoll. 1769 Nr. 110 jfr. 1770 Nr. 115 (Ltnt. I. Nissen døde i 1772 paa en Rejse til Vestindien for Classen: Sæetaten, kgl. Resoll. 1772 Nr. 86); Kongerigets Arkiv, samlet Pakke ang. de algierske Presenter; Norsk hist. Tidsskr. 2. R. II, S. 151.
- 180¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 1, 48, 49, 59, 60, 63, 65, 66 og 71; Generalitetet, kgl. Resoll. 1769 Nr. 289, 1770 Nr. 221; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 79, 134; Hist. Arkiv, ny R. VIII, S. 243.
- 181¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1769 Nr. 54, 339, 352, 535; 1770 Nr. 222, 304, 475; P. Falster: Frederiksværk, S. 17, 27; i Krigsminist's Ark., Varia, Pakke Nr. 322, findes en Del Udkast til og Forhandlinger om Kontrakten i 1770.
- 182¹. Sæetaten, kgl. Resoll. 1760 Nr. 154; 1761 Nr. 123; 1762 Nr. 69, 87; 1763 Nr. 124; 1767 Nr. 75; 1768 Nr. 90, 142; 1770 Nr. 1, 175, 190; 1773 Nr. 182; 1777 Nr. 176.
- 183¹. Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 212 flg.; Ludv. d'Ybes: Geheime Hof- u. Staatsgesch. Dänemarks, 1790, S. 11; J. Kr. Høst: Struensee og hans Ministerium III, S. 206 flg.; Garde: Den dske Sømagt efter 1700, S. 259; Vedel: Den ældre Bernstorff, S. 350; Sæetaten: kgl. Resoll. 1770 Nr. 242, 251, 259, 262; 1771 Nr. 33.
- 184¹. Sæetaten, kgl. Resoll. 1771 Nr. 23, 34.
- 185¹. Sæetaten, kgl. Resoll. 1771 Nr. 170, 196 og 221.
- 186¹. Sæetaten, kgl. Resoll. 1771 Nr. 257, 299; Classenske Fideik.'s Arkiv; Clio, I, 2, S. 50.
- 188¹. P. Falster: Frederiksværk, S. 145—157; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 152—3, 212 flg.; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, 1861, S. 54—56; Dske Traktater 1751—1800 S. 310—317; Geh. Ark. dske Kongers Hist. Nr. 488; Sæetaten, kgl. Resoll. 1771 Nr. 196, 281 b, 299; Generalitetet, kgl. Resoll. 1772

- Nr. 4, 5, 17, 8, 55, 116; Artill.'s Ark. Tschernings Papirer Nr. 30. S. 130 flg.
- S. 188². Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 255, 263, 333—4; J. Kr. Høst: Struensee og hans Minist., I, S. 190, 352.
- 188³. Reverdil: Struensee (ved Moltke), S. 27, 152; Nyerup & Lade: Fortjente dske Mænds Portrætter, II; Clio I, 2, S. 48—58; W. H. F. Abrahamson: Gesch. d. kgl. Artillerischule, 1780, S. 74 flg.; Den kgl. milit. Højskoles Virksomhed, 1855, S. 7 flg.; N. Tide-
mands Optegnelser, Kra., 1881, S. 41, 54, 75; Generalitetet, kgl. Resoll. 1772 Nr. 117, 140; 1773 Nr. 508; 1777 Nr. 265, 290; 1783 Nr. 259; Sæetaten, kgl. Resoll. 1778 Nr. 119.; Artill.'s Ark.. Huths Papirer, Pakke 4 Nr. 12 (18).
- 189¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1771 Nr. 130.
- 191¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1772 Nr. 18.
- 191². Generalkom. kgl. Resoll. 1762 Nr. 57 jfr. 53; 1775 Nr. 1; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, 1861, S. 16, 21 flg.
- 192¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1772 Nr. 140; Tschernings Beskriv. af Frværk (Geh. Ark.); Vaupell: Den dske Hærs Hist. II, S. 196—197, 235; Charles Prince de Hesse: Mémoires de mon temps, 1861, S. 22 flg.; Katalog o. d. hist. Vaabensaml. 1877, S. 20; Artill.'s Ark., Huths Papirer Pakke 2 Nr. 8, Pakke 12 Nr. 32.
- 192². Classensk Fideik.'s Arkiv; Generalitetet; kgl. Resoll. 1777 Nr. 379, 416, 417; 1778 Nr. 238, 277 (Sagen 1777 Nr. 379 findes uregelmæssigt i Krigsminist.'s Ark. Direktionen for Armeens Materiel, Pakkesager, Pakke Nr. 50).
- 194¹. Classensk Fideik.'s Arkiv (jfr. med Hensyn til de til Frederiksværk kommanderede Soldater Generalitetet, kgl. Resoll. 1772 Nr. 451, 1773 Nr. 199, 392); Generalitetet, kgl. Resoll. 1778 Nr. 238.
- 194². Postrytteren 4° 1774 S. 91; 1775 S. 60; kgl. Ordre til Generalitetet 1775 Nr. 364, 365; 1782 Nr. 567; 1783 Nr. 379; 1785 Nr. 358; Dokk. i Class. Fideik.'s Ark.; Kgrigets Ark., Pakke ang. Frværks Ejendomme.
- 195¹. P. Falster: Frederiksværk, S. 20—21, 31—32, 39, 54, 56, 61, 174, 179, 180, 182.
- 195². Generalitetet, kgl. Resoll. 1782 Nr. 567.
- 197¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1772 Nr. 265; 1781 Nr. 554; 1785 Nr. 78 m. fl.; Finanskoll.'s Forestill. 1774 Nr. 22; 1775 Nr. 28, 32; 1776 Nr. 68 m. fl.; do. dske Journ. 1774 Nr. 397; Kom. Koll.

- Konsulatkontorets dske Forest. Prot. 1786—1793 Nr. 20, 35, 40, 44, 53, 65.
- S. 197². A. Hennings: *Gesch. des Privathandels der Dänen in Ostindien*, 1784; *Kom. Koll. dske Journ. B*, 1773, Nr. 600, 633; *C*, 1774, Nr. 215; *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1773 Nr. 566; 1775 Nr. 1.
- 198¹. *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1775 Nr. 224, 452; 1780 Nr. 554; 1781 Nr. 326.
- 199¹. *Tschernings Frederiksværks Beskriv.* findes i *Geh. Ark.*; *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1776 Nr. 382.
- 199². P. Falster: *Frederiksværk*, S. 12, 15, 108, 110, 185; C. Nyrop: *Danm.'s Kirkeklokker*, S. 130; O. Blom: *Dske Stykkestøbere*, S. 47.
- 200¹. *Kommercekoll. dske Priv. Prot.* 1764—1769 S. 510—11; *sst. Journ. M*, Nr. 446, 460; *BB*, Nr. 810; *GG*, Nr. 310; *Kom. Koll. Konsulatkont.'s dske Forest.'s Prot.* 1786—1793 Nr. 20, 65; *Rawert: Danm.'s ind. Forh.*, S. 159. *Potter døde den 12. Oktober 1811*, 66 Aar gammel, og efterlod en Enke Inger Dorotea Hertz, tidligere havde han været gift med en Datter af *Kunstammerforvalter L. Spengler (Adresseavisen 1811 Nr. 243; Iris og Hebe I, 1808, S. 180)*.
- 201¹. *Generalkom. indk. Sager 1762 Oktbr.* Nr. 48; *sst. kgl. Resoll.* 1770 Nr. 222; *Norske Rigsregistr. I*, S. 216; *V*, 332—3; *W. Lassen: Norske Stamtavler*, S. 100; *Classens Fideik.'s Arkiv*.
- 201². *J. Kraft: Beskr. over Norge*, 2den Udg. *III*, S. 177—179; *Classensk Fideik.'s Arkiv; Im. Barfods utrykte Stamtavle over Familien Classen*.
- 202¹. *Søetaten*, kgl. Resoll. 1771 Nr. 295; 1779 Nr. 212; 1784 Nr. 77; *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1772 Nr. 265; *Classensk Fideik.'s Arkiv*.
- 203¹. *Classensk Fideik.'s Arkiv; Generalitetet*, kgl. Resoll. 1786 Nr. 233; *Finanskoll.'s Forestill. Januar—Juni 1786* Nr. 125.
- 204¹. *Kom. Koll. Konsulatkont.'s dske Forest. Prot.* 1786—1793 Nr. 20, 35, 40, 44, 53, 65.
- 205¹. *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1782 Nr. 176; *Postrytteren 4°*, 1784, S. 50; 1786 S. 19; *B. Moe: Tidsskr. f. d. norske Personalhist., I*, S. 421—2. — 1788 følger C. V. Classen som *General-Vejmester Kronprinsen paa hans Rejse i Norge (Finanskoll.'s Forest. 1802 Nr. 266)*.
- 205². *Søetaten*, kgl. Resoll. 1773 Nr. 115, 124; 1775 Nr. 82.
- 206¹. *Søetaten*, kgl. Resoll. 1781 Nr. 88; *Generalitetet*, kgl. Resoll. 1778 Nr. 238; *Classensk Fideik.'s Arkiv; Finanskoll.'s Anvisn.'s Kontors Brevbog 1777—1780* S. 240. *Om Kontrækten med Bockmann kan ses Søetatens kgl. Resoll.* 1777 Nr. 176; 1781 Nr. 150; 1782

- Nr. 154; tidligere havde det Laurvigske Værk Fritsø kun leveret visse Arter Jern til Marinen (Søetaten, kgl. Resoll. 1753 Nr. 18, 121; 1767 Nr. 291), men nu kom det til at levere baade Jern og alle Slags jernstøbte Sager, og det skal fremhæves, at Søetaten var tilfreds med dets Kanoner (sst. 1784 Nr. 59; 1786 Nr. 1, 18, 34, 44; 1787 Nr. 106, 128, 129, 147; 1789 Nr. 125).
- S. 207¹. Søetaten, kgl. Resoll. 1779 Nr. 137; 1784 Nr. 76, 133; 1788 Nr. 33; Classensk Fideik.'s Arkiv. — Naar Classen kom til at levere Byggryn, er Grunden hertil den, at Søetatens Grynmølle brændte i April 1779, og at den først i 1780 fik Kontrakt med Møllerne Holm og Seyling, som byggede en Grynmølle ved Blaataarn (Søetaten kgl. Resoll. 1779 Nr. 92; 1780 Nr. 101, 141).
- 208¹. Tschernings Beskr. i Geh. Ark.; Classensk Fideik.'s Arkiv; Kommercekoll.'s dske Journal KK Nr. 832.
- 209¹. Rentek. Relationsprot. 1756 Nr. 196; kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskontoret 1758 Nr. 64.
- 210¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskontoret 1757 Nr. 1 (Rentekammeret); Rentek. Relationsprot. 1757, Nr. 6.
- 211¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskontoret 1758 Nr. 64; Rentek. Relationsprot. 1758 Nr. 197.
- 213¹. Rentek. Relationsprot. 1760 Nr. 103; kgl. Resoll. til Rytterdistriktskontoret 1760 Nr. 45.
- 214¹. Generalkom., kgl. Resoll. 1760 Nr. 265; Rentek. Relationsprot. 1760 Nr. 165; Kongerigets Arkiv, Skjødeprotokol 1758—1774 S. 54—59.
- 215¹. Generalk., indk. Sager 1762 Decbr. Nr. 2.
- 216¹. Rentek. Relationsprot. 1759 Nr. 93; 1763 Nr. 119; kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskont. 1763 Nr. 60; Generalkom. indk. Sager 1762, Dcbr. Nr. 9.
- 216². Resoll. t. Rytterdistriktskont. 1760 Nr. 45.
- 219¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskont. 1764 Nr. 57; Rentek. Relationsprot. 1764 Nr. 108a; P. Birch: Gehejmraaderne i Gehejmekonseillet, S. 33, 38.
- 219². Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 265; indk. Sager, 1762 Nr. 152.
- 220¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskontoret 1757 Nr. 1; Rentek. Relationsprot. 1757 Nr. 6; Kommercekoll. dske Privil. Prot. 1736—1747 Nr. 56, 69, 85 og 86; 1747—55 S. 560; Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 265; 1772 Nr. 18.

- S. 221¹. Generalkom. indk. Sager 1762 Febr. Nr. 92; Juni Nr. 1, 29; P. Falster: Frederiksværk S. 42 fig.
- 221². Generalkom. indk. Sager 1759, Maj Nr. 134; 1761 Juni Nr. 43; 1762, Juli Nr. 13; P. Falster: Frederiksværk S. 88 fig.; G. Begtrup: Agerdyrkn.'s Tilstand i Sjælland, II, S. 321.
- 221³. Generalkom. kgl. Resoll. 1765 Nr. 397.
- 223¹. Kgl. Resoll. ved Rytterdistriktskontoret 1760 Nr. 45; 1764 Nr. 57; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 13; Hist. Tidsskr. 3 R. IV., S. 284, 329, 343, 394, 467; P. Birch: Gehejmeraadene i Gehejmekonseillet, S. 19, 40; Kgl. Bibl. nye kgl. Samling Nr. 744; Statskalenderen.
- 223¹. Frederiksværk og Kronborg Kommissionens Papirer Nr. 9 (de her nævnte Rentekammer-Betænkninger af 21 Avg. og 24 Novbr. 1767 synes forsvundne fra Arkiverne); Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 96, 139; Statskalenderen.
- 224¹. Krigets Arkiv, Skjødeprot. 1758—1774, S. 205—283; Rentek. Relationsprot. 1769 Nr. 8, 160; 1772 Nr. 216.
- 225¹. Rentek. Relationsprot. 1773 Nr. 8; Extrakt af Finanskoll.'s Forestill. 1773 Nr. 4.
- 226¹. Rentek. Relationsprot. 1773 Nr. 185.
- 226². Rentek. Relationsprot. 1776 Nr. 59; Expeditionsprot. 1776, S. 81—82; Sj. Kontors Journ. 5 B, 1776 Nr. 307; sst. Sj. Kontors Kopib. $\frac{1}{9}$ 1775 — $\frac{10}{11}$ 1776 Nr. 1619; Relationsprot. 1777 Nr. 156.
- 230¹. Rentek. Relationsprot. 1777 Nr. 156; jfr. sst. Sj. Kontors Kopib. $\frac{1}{9}$ 1775 — $\frac{16}{11}$ 1776 Nr. 57, 796; $\frac{7}{7}$ 1777 — $\frac{10}{3}$ 1778 Nr. 425.
- 231¹. Generalitetet, kgl. Resoll. 1778 Nr. 238; Rentek. Relationsprot. 1778 Nr. 102 jfr. Rentek. Sj. Kontors Journ. Nr. 9, 1778—79 Nr. 4, 519, 1504, 1505; Sj. Kontors Kopibog 1778—1779 Nr. 380. — Allerede tidligere havde Classen søgt at likvidere sine Skatter med hvad han havde tilgode for Leverancer, men denne Afgjørelse havde fundet formelle Hindringer (Rentek. Sj. Kontors Kopib. 1777—78 Nr. 200). Ogsaa Korselitses og Karlsfeldts Skatter vilde han gjerne betale paa lignende Maade (Finanskoll. Anvisn.'s Kontors Brevbog 1777—1780 S. 239—240).
- 231². Rentek. Sj. Kontors Kopibog 1778—79 Nr. 1450.
- 233¹. Rentek. Sj. Kontors Kopib. 1775—1776 Nr. 1619; Landvæsenskontorets Journ. M, Nr. 307; Relationsprot. 1781 B, Nr. 130, 142. Diverse Sager under Ldvæsenskontoret Pakke Nr. 26 (Asserbo verdrev), Nr. 28 (Frborg Amts Sager ang. Fællessk.'s Ophæv.).

- S. 233². Rentek. Sj. Kontors Journ. 3 B, 1774—1775 Nr. 358, 586, 671, 828, 5193; Sj. Kontors Kopib. 1778—1779 Nr. 1449; 1781—1782 Nr. 213; jfr. P. Falster: Frværk, S. 108.
- 235¹. Rentek. Relationsprot. 1782 A, Nr. 78.
- 235². Rentek. Relationsprot. 1780 Nr. 4; Kommercekoll. Resoll. Prot. 1779 Nr. 58; Kancelliets Supplikprot. 1780, I, Nr. 345, 348; L. V. Scheel: Brændevinsbrænd. i Danm., S. 52; Ekstrakter af Finans-koll.'s Forestill. Juni—Decbr. 1771 S. 537; Rentek. Expeditions-prot. 1771 Nr. 53.
- 236¹. Rentek. Sj. Kontors Journ. Nr. 9, 1778—79 Nr. 1145; sst. Kopibog 1778—1779 Nr. 810; G. Forchhammer, J. Steenstrup, J. J. A. Wor-saae: Undersøg. i geol. og antikvar. Retning 1848—51, S. 11, 30.
- 236². Classens Fideik.'s Arkiv; Ldvæsenskoll.'s Journ. 2 C, 1789 Nr. 519; Richardt og Secher: Prospekter af dske Herregaarde XIX, 1867.
- 238¹. Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 68—70 jfr. E. Holm: Konge-magt, Folk og borgerl. Frihed S. 124—125.
- 238². Kongeriget's Arkiv, samlet Sag ad Landvæsens Kontorets Journ. Litr. M Nr. 307.
- 239¹. Diverse Sager under Landvæsens Kontoret, Pakke 23.
- 240¹. R. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge, I, S. 508; Diverse Sager under Ldvæsens Kontoret, Pakke Nr. 31; Ldvæsens Journ. 1788 Nr. 350, 523; 1791 Nr. 223, 635, 872, 1412; 1792 Nr. 278; Kan-celliets Supplikprot., 1788 Nr. 567; Sj. Reg. Nr. 78 (1788—89) Fol. 89.
- 240². Velvillig meddelt mig af Hr. Lærer C. Brammer i Karlsminde.
- 241¹. Skand. Litt. Selsk.'s Skr. IX, 1813, S. 2; Bergsøe: C. D. F. Re-ventlov, I, S. 37.
- 241². P. Falster: Frværk, S. 195; jyske Ldvæsenskoll.'s Journ. 1791 Nr. 1412; 1792 Nr. 278; Pl. 24 Juni 1791 og 23de Decbr. 1791; ovfr. S. 214 flg.
- 243¹. Falsters Tilskuer 1836, S. 186.
- 243². P. Falster: Frværk, S. 101 flg.
- 244¹. G. Begtrup: Agerdyrkn.'s Tilstand i Fyn, Lolland og Falster, II, S. 838—848; Trap: Beskriv. af Danm., 2den Udg. IV, S. 476.
- 244². P. Falster: Frværk, S. 99; Tschernings Beskr. af Frværk (Geh. Ark.).
- 247¹. Vinderød Sogns Kirkebog 1758, 1759; Class. Fideik.'s Arkiv, Dødsboprotokollen S. 271.
- 248¹. Dokk. i Class. Fideik.'s Arkiv; Dødsboprot., S. 195, 213.

- S. 249¹. P. Falster: Frværk, S. 101, 108, 121, 122, 134, 145, 188. — Slægten Falster blev paa Frederiksværk, s. Rigsdagstid. ordnl. Saml, 1882 Till. A Sp. 2287—88.
- 249². Velvillig Meddelelse fra Hr. Bogholder W. v. Huth. Støtten findes endnu paa Sandviggaard, men Basrelieffet mangler.
- 249³. Borgervennen, V, 1793, S. 65; Minerva 1792, II, S. 152—4; C. H. Biering: Memorïe gratæ excellentissimi J. F. Classen. 1792.
- 249⁴. P. Falster: Frværk, S. 61.
- 250¹. Dokk. i Class. Fideik.'s Arkiv.
- 250². Reverdil: Mémoires, Paris, 1858, S. 215 (paa Dansk ved Moltke, S. 167).
- 251¹. Den ældre Tschernings utrykte Beskr. af Frværk (i Geh. Ark.). Oprindelig synes denne Handel dog ikke at have haft store Dimensioner, s. Kancelliets Supplikprot. 1780, I, Nr. 101 jfr. Kom. Koll. dske Journ. O, 1780, Nr. 110.
- 251². Kgl. Resoll. ved Rytterdistr.'s Kontoret 1758 Nr. 64; kgl. Resoll. t. Søetaten 1771 Nr. 25; Rentek. Relationsprot. 1773 Nr. 185; 1778 Nr. 102; m. fl. St.
- 251³. Kgl. Resoll. t. Generalitetet 1772 Nr. 18; 1778 Nr. 238; 1782 Nr. 567; 1783 Nr. 379; Dokk. i det Class. Fideik.'s Arkiv; Artill.'s Ark., Tschernings Papirer Nr. 30.
- 253¹. Kgl. Resoll. t. Rytterdistriktskont. 1760 Nr. 45; Generalkom. indk. Sager 1761 Maj Nr. 117; 1762 Marts Nr. 40, April Nr. 14; do. kgl. Resoll. 1778 Nr. 238; 1780 Nr. 554; kgl. Resoll. t. Søetaten 1771 Nr. 23 m. fl. St.
- 254¹. Norsk hist. Tidsskr. 2 R. II, S. 151; B. Moe: Tidsskr. f. d. norske Personalhist. I, S. 444; Reverdil: Mémoires, Paris 1858, S. 67 (paa Dansk ved Moltke, S. 53); Hist. Tidsskr. 5 R. II, S. 359—60 jfr. Hist. Tidsskr. 3 R. V, S. 300—1, 413.
- 254². Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 15, 76, 98; A. Thorsøe: Frederik V's Ungdom, S. 73—75; Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 313, 338, 339; 5 R. I, S. 254, 257; 5 R. II, S. 364, 382—3; H. I. Birch: Aarsag t. Danm.'s Aftagen i Velstand, 1790, S. 11; Geh. Ark. Dske Kgrs Hist. Nr. 488, S. 36; E. Holm: Kongemagt, Folk og borgerl. Frihed, S. 125.
- 255¹. Dokk. i det Class. Fideik.'s Arkiv; F. Thaarup: Mag. f. Danm.'s og Norges Beskr. II, S. 78—117.
- 256¹. Se om de to Ahlefeldter: Benzons Stamtavler; Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744; P. Birch: Gehejmraaderne i Gehkonseillet, S. 40; Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 285, 319, 328—9; 4 R. II, S. 313—14.

- S. 258¹. Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 52, 123, 125; J. Kr. Høst: Struensee u. s. Minist. I, S. 126; II, S. 408; Id.: Struensee o. h. Minist. I, S. 105, 189, II, S. 643, 647; Hist. Tidsskr. 3 R. IV., S. 392; Benzons Stamtavler; P. Birch: Gehejmeraaderne i Gehejmekonseillet, S. 22.
- 258². J. Kr. Høst: Struensee o. h. Minist. III, S. 179. 195 fig.; Hist. Tidsskr. 4 R. II, S. 345, 427.
- 258³. Class. Fideik. Arkiv, Dødsboprot. S. 142. — Efter Classens Død søgte Fru Gähler at faa de 1200 Rd. om Aaret omsat til en Udbetaling en Gang for alle af 30,000 Rd., hvilket dog ikke skete.
- 258⁴. I det Classenske Fideik.'s Arkiv foreligger et Hefte *Reflexions sur le commerce de vos Etats* med et Brev til Kongen af 20 Decbr. 1770.
- 260¹. Dokk. i det Class. Fideik.'s Arkiv.
- 260². P. Brock: Den oldenb. Kongeslægt belyst ved Rosenborg, 1870, S. 126—27.
- 261¹. Det Class. Fideik.'s Arkiv.
- 261². C. Paludan-Müller: I Anl. af C. Plougs Art. i Fædrelandet Nr. 642—649, 1841; Chr. Høegh-Guldberg: Om Ove Høegh-Guldberg, 1841; Id.: Nok et Par Ord om O. H. G., 1841; Reverdil: Struensee (ved Moltke) S. 263—64; J. Kr. Høst: Politik og Hist. I, S. 153—54; Hist. Tidsskr. 3 R. V, S. 363, 377. 423, 425, 436 o. fl. St.; 5 R. I, S. 301 jfr. 251.
- 262¹. Dokk. i Class. Fideik.'s Ark., Dødsboprot. S. 264; Schultze: Fysikalske Grublerier, Kbhvn., 1803, S. 219—220 (velvillig meddelt mig af Hr. Professor L. Daae).
- 262². Wiberg: Dsk. Præstehist., I, S. 61; Im. Barfod: Den falsterske Gejstlighedens Historie, I, S. 147—153; Hist. Tidsskr. 3 R. V, S. 263, 335, 347, 427 fig.; 5 R. IV, S. 146—152; Astræa IV, 1802, S. 375.
- 263¹. Class. Fideik.'s Ark.; M. Th. Brünnich: Les progrès de l'hist. natur., 1783, S. 114; do. Indledn. t. Naturvidsk.'s Fremgg., 1782, S. XXXIV fig.; E. C. Hauber: Kopenhagen, 1782, S. 131, 147.
- 263². Velvillig meddelt af Hr. Bogholder J. B. Gjern i Hillerød.
- 265¹. Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744; Fr. Thaarup: Det dansk-asiatiske Komp., 1824, S. 50, 60, 72, 78; J. Kr. Høst: Struensee u. s. Minist. I, S. 126; Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 391, 392; Chr. H. Brasch: Vemmetofte III, S. 129; Danm.'s Hdlsspejl 1766, S. 71; D. kgl. milit. Højskoles Virkshd. 1855, S. 11. — Om den øverst

- paa S. 265 nævnte Gehejmeraad Schultze kan efterses O. Vaupell: Den dske Hærs Hist. II, S. 246 og Alf Collet: En gl. Kristiania-Slægt, 1883, S. 109—111 (efter dette Værk skal han være død 1803, ikke 1813).
- S. 266 ¹. Adelslexikonet; F. Krogh: Dsk. Adelskalender, 1878, S. 159.
  - 266 ². Joh. Fr. Lehnert: Afbrudte Tanker ved Brudeskammelen . . . den 16. Avg. 1783, 4°.
  - 267 ¹. Sj. aabne Breve 1783 Nr. 657.
  - 267 ². Geh. Ark. dske Kgrs Hist. Nr. 488, S. 61; A. Exner: Det kgl. Vajsenhus, S. 78, 104.
  - 267 ³. Falsters Tilskuer. 1836, S. 185—188.
  - 267 ⁴. Elegi til Generalmajor de Classen til Cortselitse ved hans Frues Død d. 17. Martii 1786, 8°.
  - 268 ¹. Kom. Koll. tyske Resoll. Nr. 1413 (1754), 1596 (1755). 2749 (1764), 3308, 3341 (1769); do. Priv. Prot. 1736—1757. S. 511—14; do. dske Priv. Prot. 1755—1763, S. 63—64; 1764—69, S. 130—132; 1771—1774 S. 67—68; Geh. Ark. dske Kgrs Hist. Nr. 488, S. 33—34; Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744; F. Richardt og C. E. Secher: Prosp. af dske Herregaarde XVII, 1865; Mag. t. d. dske Adels Hist. I, S. 308, 309; Adelslexikonet; F. Krogh: Dsk. Adelskalender, 1878, S. 159. — Foruden de i Texten nævnte industrielle Virksomheder, som Iselin knyttede til sig, kan det mærkes, at han 1777—1778 drev et Sukkerraffinaderi i Kjøbenhavn (Kom. Kol. dske Priv. Prot. 1777—1778, S. 7—10, 300).
  - 268 ². C. H. Biering: Memoriae gratæ excellentissimi . . . Joh. Fr. de Classen, 1792, S. 3.
  - 269 ¹. Falster: Frværk, S. 105; Tschernings utrykte Beskriv. af Frværk (i Geh. Ark.).
  - 270 ¹. Det Class. Fideik.'s Arkiv.
  - 271 ¹. Sj. Reg. 1783, Fol. 987—88; Kgl. Resoll. t. Generalitetet 1783 Nr. 379; Tschernings Beskriv. af Frværk (i Geh. Ark.).
  - 271 ². C. Viborg: P. H. Classens Minde, 1825; Kgl. Bibl., ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744; J. Kr. Høst: Struensee og hans Minist. I, S. 337; II, S. 367, 368—371, 375; Adresseavisen 1771 Nr. 90; Extrakter af Finanscoll.'s Forestill. 1772, S. 38—39; Statskalenderen.
  - 272 ¹. Kommercecoll.'s dske Journ., S. 1782, Nr. 382; Priv. Prot. 1782—1785, S. 130—140, 140—1, 142—156 m. fl. St. 1796. S. 18—22; do. dske Forestill.'s Prot. 1786 Nr. 21, 34, 40; Rentek.'s Relat. og Resol. Prot. 1782 B Nr. 175; Drey Abhandl. über die Frage:

- Ist es schädlich oder nützlich eine National-Tracht einzuführen, I, Kph., 1791, S. 194; Voyage de deux Français au Nord, I, Paris, 1796, S. 309—314; Fortegn. over det kgl. dske Bomulds-Mfcturs samtl. Ejendomme bestaaende i 3½ Blegdamme med derpaa staaende Bygnr. m. m., Kbhvn., 1795; J. Collin: For Hist. og Statistik, I, 1822, S. 233 flg.; Rawert: Danm.'s industr. Forh., S. 505 flg., 562 flg. — Om Sorgenfri s. F. Richardt og C. E. Secher: Dske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker, Sjælland, S. 43—44
- S. 274¹. Schimmelmans Breve i Kgrigets Arkiv; Dokk. i det Class. Fideik.'s Ark.; Medd. fra Hennings Optegn. skylder jeg Hr. Arkivfuldmægtig J. Blochs Velvilje. — Om August Hennings (f. 1746, † 1826) kan ses i Allgem. Deutsche Biographie.
- 274². Schimmelmans Breve i Kongerigets Arkiv; Kom. Koll.'s dske Journ. Y, 1784, Nr. 881; CC, 1787, Nr. 524a; do. dske Forest. og Resol. Prot. 1784, Nr. 55; 1787, Nr. 31 b. — Joh. Ludv. Reventlov (f. 1751, † 1801) er væsentlig bekendt for sin filantropiske Virksomhed. s. A. F. Bergsøe: Greve Chr. D. F. Reventlov, I, 1837, S. 4, 11, 57, 142 m. fl. St.; N. Rasmussen Søkilde: Gl. og nye Minder om Brahetrolleborg, 1870, S. 121 flg.; Id.: De Reventlovske Skoler, 1883, S. 8 flg.; C. Fritz-Jørgensen: Brahetrolleborgs Degne- og Skolehist., 1874.
- 275¹. Schimmelmans Breve i Kongerigets Arkiv; Tschernings Beskr. af Frværk (i Geh. Ark.); Dokk. i det Class. Fideik.'s Arkiv.
- 275². Dokk. i Class. Fideik.'s Arkiv.
- 276¹. Falster: Frværk S. 21.
- 277¹. Dokk. i det Class. Fideik.'s Ark. (Bilag til Dødsboprot.); C. H. Biering: Memoræ gratæ excellentissimi Joh. Fr. Classen. 1792.
- 281¹. Dokk. i det Class. Fideik.'s Arkiv; Skifterettens Arkiv; Minerva 1795 II, S. 319 flg., 1796 I, S. 290—91.
- 281². Jens Koustrup, oprindeligt »Negotiant« i Kjøbenhavn, bliver 1760 dsk Konsul i Stokholm; 1763 Kommerceraad; 1767 Konsul i Marokko; 1782 Konsul i Danzig og Etatsraad. 1809 gaar han ud af Tjeneste. Om hans Forhold til Classen s. Dokk. i Class. Fideik.'s Arkiv.
- 283¹. Minerva 1792 I, S. 439—441; sst. II, S. 152—154 findes to Gravskrifter over Generalmajor Classen.
- 284¹. F. J. Meier: Joh. Wiedewelt, S. 180, 190; P. Falster: Frværk, S. 134; Der neue teutsche Mercur, 1798, I, S. 445—446; Politisk og fys. Mag. XI, 1798, S. 500; Minerva 1798, III, S. 84—88; Dept.

- Tid. 1867, S. 433—436; H. Matzen: Kbhvns Univ.'s Retshist. II, S. 250.
- S. 285¹. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Folio Nr. 1396 n; F. J. Meier: Joh. Wiedewelt, S. 190. — Prøvens Dato er her angivet til den 29 Maj 1759 og paa selve Kanonen til den 9 April 1759; som ovenfor S. 115 nævnt fandt den imidlertid Sted den 6 April 1759.
- 285². Chr. Molbech: Ungdomsvandr. 1811, S. 219; Class. Fideik.'s Ark. Dødsboprot. S. 43.
- 286¹. Class. Fideik.'s Ark. Dødsboprot. S. 43, 46, 130—1, 157; Minerva 1795 II, S. 341. — Medaljens Forside er gjengiven i P. Falsters Fortællinger om Frederiksværk (1858).
- 288¹. Balth. Christensen: Proced. og Dom i Sagen: Gaardfæsterne paa de Class. Fideik.'godser mod Dir. for bemeldte Fideik. 1847, S. 43.
- 288². Class. Fideik.'s Arkiv, Bilag til Dødsboprot.
- 289¹. Class. Fideik.'s Arkiv, Dødsboprot. S. 272.
- 290¹. Det her citerede Brev, der findes i det Classenske Fideikommis' Arkiv, har ingen Underskrift; en Del af det synes bortskaaet, men forskellige Omstændigheder gjør det naturligt at henhøre det til Kaas.
- 291¹. Adresseavisen for 27 Marts 1792; Minerva 1792 I, S. 439—441; 1794 I, S. 310—318; B. Moe: Tidsskr. f. d. norske Personalhist., ny Række, 1846, S. 32; Falsters Tilskuer, 1836, S. 190; Balth. Christensen: Proced. og Dom i Sagen Gaardfæsterne paa de Class. Fideik.'godser ktra Dir. for bem. Fideik., 1847, S. 90—106. N. Schacks Revision og Forts. af Hofmanns Fundatssaml. VI, 1844, S. 173—179 giver et udførligt Uddrag af Testamentet.
- 291². Nicolaisen: Norske Stiftelser III, S. 21—22; P. Rosenstand Goiske: Militære Reskripter IV, 2, S. 611, 612—621.
- 294¹. J. Chr. Berg: Saml. t. d. norske Folks og Sprogs Hist., IV. 1836, S. 332.
- 294². Balth. Christensen: Prod. og Dom i Sagen: Gaardfæsterne ktr. d. Class. Fideik., S. 41; Fr. Barfod: Fortæll. af Fdrlandets Hist.
- 296¹. Minerva, 1795 II, S. 314—350.
- 296². Minerva, 1795 II, S. 342 flg. I Anledning af truende Krigsfare blev der ved Frd. 11 Marts 1789 paabudt en extraordinær Skat af Formue ($\frac{1}{2}$ pCt.), Indkomst og Næring (5 pCt.). Herved fremkom der imidlertid intet Materiale, hvorefter Classens Formue kan bedømmes; ved kgl. Resol. af 29 Juli 1789 blev han nemlig fritagen for at gjøre edelig Formueangivelse mod at betale i en rund Sum 4000 Rd.

- (Dokk. i Class. Fideik.'s Ark. jfr. Rentek. Relat.'sprot. 1789 B Nr. 173).
- S. 296³. Class. Fideik.'s Ark. Dødsboprot. S. 273; Minerva 1796 I, S. 299—301.
- 297¹. Minerva 1798 II, S. 43; 1803 I, S. 321—2; Koll. Tid. 1802, S. 698.
- 297². Minerva 1797 II, S. 45—54; 1798 II, S. 43—52; 1799 II, S. 114—121; 1801 III, S. 211—229; 1803 I, S. 321—333; 1804 III, S. 189—204; 1806 II, S. 321—333; Balth. Christensen: *Proced. og Dom i Sagen: Gaardfæsterne paa de Class. Fideik.'sgodser Korse-litse og Karlsfeldt ktra Direktionen for bem. Fideik.*, 1847.
- 297³. C. G. Rafn: *Om den bedste Plan til en praktisk Agerdyrkn'skole*, 1794 (Særtryk af Fysikalsk., økonom. og medikokirurg. Bibl. II, 1794: S. 1—72); N. D. Riegels: *Om Agerdyrkn'sskolen paa Korse-litse*, 1793; Kbhvns lærde Efterretnr. 1794, S. 609—617; Fr. Thaarup: *Det dske Monarkis Statistik*. II, S. 168 flg; Minerva 1793 II, S. 289.
- 297⁴. I Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 744 paa det kgl. Bibl. meddeles, at Mik. Classen i 1791 blev ansat i Kontra-Annuitetskontoret, men til Grund herfor ligger en Forvexling med en Anden af Navnet Classen, der ikke hører til den her omhandlede Familie.
- 298¹. Fr. Thaarup: *Det dske Mon.'s Statistik*, II, S. 170 flg.; Bibl. for Fysik, Medicin og Økonomi XVI, 1799, S. 389—393; A. Thorsøe: *Danm.'s Hædersdage*, S. 229 flg., jfr. S. 185, 197, 198—99; Chr. Olufsen: *Økonom. Ann.* III, S. 222—287; V, S. 3—8; XI, S. 252—256; *Ny økon. Ann.* II, S. 77—78, V, S. 49—53, 126—130; Koll. Tid. 1812, S. 21 flg.; 1815, S. 646—652; 1817, S. 113—120; 1818, S. 618—626; 1820, S. 116—122; 1821, S. 157—162; 1823, S. 536—543; 1824, S. 735; 1826, S. 124—128; 1827, S. 144—151 o. s. v.
- 299¹. *Politivennen* 1799, S. 1101—1102; 1146—1148.
- 299². Jeg skylder Hr. Arkivfuldmægtig J. Blochs Velvilje, at jeg her kan meddele disse Breve.
- 301¹. Ramdohr: *Studien auf einer Reise nach Dänemark*, I, Hannover, 1792, S. 354. — Ramdohr var her i 1791 (s. R. Nyerup: *Kbhvns Beskriv.* 1800, S. 659). — Efter Vejviseren for 1801 var der den Gang tre Grossererere Tutein i Kjøbenhavn: *Didrik, Frederik og Peter Tutein*. — Til Oplysning om den Tuteinske Families Forbindelse med den Classen-Iselinske Kreds, kan det erindres, at Grosserer *Peter Tutein* sen. (f. 1746, † 1799, s. Lahdes *Mindesmærker paa Assistens Kirkegaard*), som 1799 fik Privilegium paa

en Baandfabrik paa Blaagaard (Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1779—1781, S. 14—16), var Medinteressent i Huset *Iselin, Tutein & Kp.* 1766 var det Iselinske Kattuntrykkeri flyttet fra Kristiansholm ved Dyrehaven til Østerbro, vistnok Hjørnet af Østerbrogade og Kastelsvejen, hvor det forenedes med det her liggende Holmstedeske Kattuntrykkeri (Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1764—1769, S. 130—132). 1768 købte Iselin for 8000 Rd. den nærliggende Grund (Rosenvænget), paa hvilken Frontins Klædemanufaktur var etableret (Kom. Koll. dske Journ. PP 1793 Nr. 189 jfr. 566, 585). Vænget brugtes væsentlig til Blegeplads, og her maa den Tuteinske Have søges. Ogsaa Kammerherre *de la Calmette* var, som det fremgaar af de nævnte Kilder, Medinteressent i det Iselinske Hus.

- S. 302 ¹. C. Viborg: P. H. Classens Minde, 1825; Fr. Thaarup: Fædrelandsk Nekrolog, S. 349—352; P. Brock: Rosenborg III, S. 50.
- 303 ¹. Efter Ansøgning blev det dog ved Skrivelser af 12 Marts og 27 April 1844 fra Kancelliet tilladt at bortarvefæste Stykker af Classens Have, og den herved paabegyndte Udskillelse af Terræn har senere udviklet sig saaledes, at der i 1881 fremkom en af Landinspektør Georg Simesen udfærdiget Plan til Udparcellering af Haven. Tidens Udvikling kan ikke stanses. Som ovfr. S. 284 nævnt, forenedes det Classenske Bibliotek i 1867 med Universitetsbiblioteket. — I September 1883 har Fideikommisset købt Arresødal.
- 303 ². Fr. Thaarup: Fdrlandsk Nekrolog, S. 352.
- 305 ¹. Dske Atl. VI, 1774, S. 61 (de her givne Tal ere noget anderledes hos H. O. Scheel: Krigens Skueplads, 1785, S. 223); P. Falster: Frværk, S. 139—140.
- 306 ¹. Rawert: Danm's industr. Forh., S. 21—22, 526; Kom. Koll. dske Journ. D (1750) Nr. 1517; kgl. Resoll. til Generalkom. 1753 Nr. 83; 1758 Nr. 165; 1760 Nr. 123, 124; 1761 Nr. 453; 1763 Nr. 36; 1776 Nr. 506; do. indk. Sager 1717, Oktbr. Nr. 106.
- 307 ¹. Kgl. Resoll. til Generalkom. 1717 Nr. 274; 1760 Nr. 302; 1762 Nr. 611; Menoza ved Birkedal, III, S. 255; Rawert: Danm's industr. Forh., S. 21—22, 22—23; — angaaende Ørholm s. kgl. Resoll. t. Generalkom. 1758 Nr. 99, 165 jfr. Rentek Relat. Prot. 1755 Nr. 93, 328; 1756 Nr. 31.
- 307 ². P. Falster: Frværk, S. 61—63.
- 308 ¹. P. Falster: Frværk, S. 12, 38, 49, 108, 170, 185.
- 308 ². Kofod Anckers Fortale (S. 27) til Magnus Theistes Oversættelse af Melon: Forsøg til en politisk Afhandl. om Handel, Kbhvn. 1759.

- S. 308³. C. Nyrop: Danm's Glasindustri, S. 53 flg.; Geh. Ark. Dske Saml. Pakke Nr. 573; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VIII, S. 145 flg.; C. Nyrop: Strandmøllen, S. 1; Troels Lund: Danm's og Norges Hist. I, 1, S. 173 flg.; O. Blom: Kr. IV's Artill., S. 238; J. Grundtvig: Frederik II's Statsforvaltn., S. LXX.
- 309¹. C. Nyrop: Danm's Kirkekl., S. 63, 108, 112; O. Blom: Kr. IV's Artill., S. 185 flg., 204 flg., 208, 350.
- 309². Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1632—35, S. 116; Molbech: Kr. IV's Breve, S. 61.
- 309³. R. Nyerup: Kr. IV's Karakteristik, S. XXV; Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1632—35, S. 204; Friis: Dsk Bygn'shist., S. 253, 359; Brock: Rosenborg I, S. 13.
- 309⁴. Hübertz: Aarhus II, S. 76 jfr. Dylund: Tatere og Natmandsfolk, S. 44; Tabelværk til Kbhvns Statistik Nr. 4 (Fattigvæsenets Hist.), S. 13.
- 309⁵. Hübertz: Aarhus II, S. 45—46; Kbhvns Dipl.-II, S. 616, 651; V, S. 48.
- 310¹. Molbech: Kr. IV's Breve, S. 129.
- 310². Rentek. Ark., Hammermøllens Regnskaber 1689—1693.
- 311¹. Aarsberetning fra Geh. Ark. II, S. 204—5.
- 311². W. C. E. Sponeck: Om Toldvæsen II, S. 12—14.
- 311³. C. Nyrop: Strandmøllen, S. XXVIII.
- 312¹. Medd. fra Rentekammerark. 1873—76, S. 22—29; L. Holberg: Danm's og Norges Stat, 2den Udg. 1749, S. 508, 534; 3dje Udg. 1762, S. 617 flg.; Mnemosyne III, 1832, S. 44 flg.; Denis Lucas: Lettre d'un ami à un ami sur l'établissement des fabriques en Dannemarc, 1740, S. 13; Lettres sur le Danemarc, I, Geneve, 1757, S. 202—219. — Erklæringer fra Kollegiet af 1704 findes hos C. Nyrop: Strandmøllen, S. 110—111, 114, 136.
- 312². H. Treschow: Fr. Dannekjold Samsø, S. 27, 65—67.
- 313¹. Holberg: Danm's og Norges Stat, 2den Udg. 1749, S. 361 flg.
- 313². Rawert: Danm's industr. Forh., S. 18, 19, 21; Ny kirkeh. Saml. V, S. 874—876; Kirkeh. Saml. 3 R. III, S. 144 flg.; Dske Sm. 2 R. VI, S. 369 flg.; C. Nyrop: Danm's Glasindustri, S. 88—89; Hist. Ark. 1876 II, S. 274 flg.
- 313³. Kom. Koll.'s tyske Priv. Prot.; Fr. Snedorff: Saml. Skr. II, 1795, S. 210; Mnemosyne III, 1832, S. 49, CXXXIII; Nye Saml. t. d. dske Hist. II, 2, 1793, S. 37; J. Collin: For Historie og Statistik I, 1822, S. 199, 211, 213, 215; Rawert: Danm's industr. Forh., S. 24—25, 550.

- S. 313⁴. Falbe-Hansen i Danm's Statistik III, 1878, S. 369; Sponeck: Om Toldvæsen II, S. 34—40.
- 314¹. Dske Saml. VI, 1870—71, S. 31. — Hvor meget Staten kostede paa Oprettelsen af Fabriker, ligger ikke klart for. Efter en Opgivelse (Suhm: Nye Saml. II, 2, 1793, S. 64) anvendte den fra 1736 til 1774 862,329 Rd. 29 Sk. hertil, men en anden Opgivelse (sst. III, 1794, S. 25—26) mener, at der allerede i 1750 var anvendt omtrent 800,000 Rd. Dette er muligvis det Rigtigste (jfr. C. C. Plüter: Patriot. Tanker over Manufaktur- og Fabrik-Væsenet, 1757, S. 71; Materialien zur Statistik der dänischen Staaten, III, 1791, S. 228 Anm.; David: Commentatio de principiis, e quibus redituum Danicæ administratio fluxit, Göttingen, 1823, S. 8—9; Maanedsskrift f. Litteratur, VIII, 1832, S. 449—450). En ny Undersøgelse vilde maaske bringe Tallet højere op.
- 314². Statskalenderen; Treschow: Fr. Danneskjold-Samsø, S. 65; A. F. Bergsøe: Grev C. D. F. Reventlov I, S. 8—9. — Grev *Joh. Sigism. Schulin* var fra 1735 til sin Død i 1750 Deputeret i Kommercekollegiet, og det hedder, at han »med stor Dexterite« forestod dette sit Embede (Suhm: Nye Saml. I, 1793, S. 325; jfr. Mnemosyne III, 1832, S. 46, 50, 51 o. fl. St., XLIV flg.).
- 314³. Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 348; Apologie de Msr le comte de Bernstorff, S. 42 flg.
- 315¹. C. Nyrop: Strandmøllen, S. 189 jfr. 187; Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 101.
- 315². S. ovfr. S. 127; Generaltoldk. Resol. Prot. 1760—1761 Nr. 35; 1764 Nr. 68; jfr. 1762—1763 Nr. 212.
- 316¹. Rentek. Resol. Prot. 1759 Nr. 14, 103; Kgl. Bibl. ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 312, 313—15, 322, 326, 360; eod. Nr. 744; Kom. Koll.'s tyske Resoll. Nr. 2744 (1763), 2754 (1764); Ny Saml. t. d. dske Hist. II, 1793, 2, S. 31; Dags-Telegraf 1873 Nr. 64, 65; G. L. Baden: Frederik V, S. 189; Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 429; 4 R. II, S. 266, 696, 706; 5 R. I, S. 118, 190.
- 318¹. Reg. o. a. L. X, Fol. 425; Jyske Tegn. VI, Fol. 145, 279, 335, 417; VII, 9, 238—9, 239—40; Sj. Tegn. XXV, Fol. 127, 188—9; Dske Saml. Pakke Nr. 573, 619, 620; Partik. Kammerets Resol. Prot. 1753, S. 117; 1756 (Indtægtsordrer) S. 10; 1757 (do.) S. 4—5; 1758 o. s. v. Hübertz: Aarhus II, S. 53; Slange: Kristian IV, S. 957; Dske Mag. V, S. 212; Suhm: Nye Saml. t. d. dske Hist. II, 2, 1793, S. 47; Økonom. Mag. II, 1758, S. 41—42, 62—66; Dske Atlas VII,

- S. 71—74; Saml. t. jysk Hist. o. Topogr. VI, 1876—77. S. 310; Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik II, S. 259 flg.; Kom. Koll. dsk. Priv. Prot. 1755—63, S. 54—56; Convention sluttet af Participanterne udi det allern. bevilg. Salpetersyderi nordenfjelds, 1755, 8°; do. for det Frborgske Salpeterværk. 1756, 8°; Ringe Tanker over Danm's større og Norges mindre Bekvemhed til Salpeterværkers Anlæggelse, 8°; [J. A. Lundborg:] Anvisn. t. nyttige Salpeterværkers Anlæggelse, Kbhvn.. 1758. — I et Brev fra Kristian IV af 1 Avg. 1643 udtaler han sig imod, at »den forrige Krudmager« skal have Opsigt med dem, der syde Salpeter (velvillig Meddelelse af Hr. C. F. Bricka). — 1749 faar Theofilus Laan Bevilling paa et Salpeterværk paa Kristianshavn, der gaar i 1754 over til Murmester Philip de Lange; s. A. faar Christian v. d. Planitz Bevilling til en Salpeter- og Saltfabrik i Kjøbenhavn (Kom. Koll. tyske Priv. Prot. 1736—1757, S. 329—30, 514—17, 627—31). Endnu 1776 ydes der Salpeterværket ved Frederiksborg Slot Understøttelse (Kom. Koll. dske Resol. Prot. 1776 Nr. XXXVII).
- S. 318². Falster: Frværk, S. 33, 57 flg., 64, 85; Generalkom. kgl. Resoll. 1760 Nr. 265; 1772 Nr. 18.
- 318³. Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, II, S. 264 flg.
  - 319¹. Se ovfr. S. 116—17, 157; Artill. Arkiv, Huths Papirer, Pakke 8, Nr. 21. — Til de ovfr. S. 98 flg., XVI og XVII givne Meddelelser om Krudtmøller kan endnu føjes, at Gerhard Treschow 1696 paa-tænkte at anlægge en saadan paa sin Gaard Bjølsen ved Kristiania (s. C. Nyrop: Strandmøllen, S. XXIII, 103—4 jfr. Prot. over Kommissioner i Raadstuen for Kbhvns Slot 1696—1703, S. 47 flg. i Geh. Ark.), og at Pierre d'Andischo 1744 fik Privilegium paa en Krudtmølle paa Haraldskjær ved Vejle, et Privilegium, der 1766 blev fornyet for Christen Linde (Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1736—47 Nr. 63, 1764—69, S. 55—59).
  - 320¹. Falster: Frværk, S. 77—78; jfr. ovfr. S. 116—117.
  - 320². Se ovfr. S. 150; Falster: Frværk, S. 118—119.
  - 320³. Se ovfr. S. 150, 151, 160; I. S. Fibiger: Om Krudtprøver, 1840.
  - 320⁴. Se ovfr. S. 148; O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 66; Falster: Frværk, S. 15, 53, 131, 137.
  - 321¹. Borgervennen V, 1793, S. 66—67.
  - 321². Se ovfr. S. 111, 114; Falster: Frværk, S. 144, 166.
  - 321³. Falster: Frværk, S. 112, 115, 123, 124, 136; 123 flg.; 130 flg. I den her citerede trykte Udgave af Falsters »Fortællinger« tales stadig om

- Foutenage, og dette syntes ogsaa at maatte staa i Manuskriptet (s. O. Blom: Dske Stykkestøbere S. 61), men Ordet er Toutenage. Efter Littré er »Toutenague« et fra Persisk stammende Ord, der betyder: Alliage de cuivre et de zinc avec des traces presque imperceptibles d'arsenic, introduit seulement pour enaugar la blancheur.
- S. 322¹. Falster: Frværk, S. 137, 126—8; O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 62,
- 322². Se ovfr. S. 116, 127, 285; Artill. Ark. Huths Papirer Pakke 8 Nr. 21; Falster: Frværk S. 15—16; P. Floberg: Om de væsentl. Aarsager til Forskjellen mellem de norske og svenske Jærnværker, Kbhvn., 1794. — Peter Floberg fik i 1787 Understøttelse til at udøve sin »Kunst«, der væsentlig bestod i »at adoucere Jærnstøbegods til Rujærnets Forædling«, paa Sognedals Jærnværk paa Ringegige, der tilhørte Kammerjunker Kaas paa Bærum (Kom. Koll. dske Journ. CC, 1787, Nr. 343).
- 323¹. Se ovfr. S. 114, 127, 145; Falster: Frværk, S. 128, 144, 147.
- 323². Falster: Frværk, S. 166—167.
- 323³. Falster: Frværk, S. 32—33, 36, 55, 87—88, 100; ovfr. S. 208.
- 324¹. Ovfr. S. 141—2; Generalkom. kgl. Resoll. 1783 Nr. 379.
- 325¹. Falster: Frværk S. 66, 111, 125; Belidor: Architecture hydraulique, I, Paris, 1782, S. 348 fig. (1ste Udg. begyndte at udkomme 1737); Saint Remy: Memoires d'artillerie, II, Paris, 1745, S. 212, 316.
- 326¹. Falster: Frværk, S. 12—14, 18—20.
- 326². Falster: Frværk, S. 12, 18.
- 326³. C. Nyrop: Danm's Kirkeklokker, S. 134 (det er en Trykfejl, naar H. Hornhavers Død her er henført til 1764 istedenfor til 1774; — det er Søren Hansen Hornhaver, der har støbt den sst. S. 137 nævnte Klokke); O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 47; Falster: Frværk, S. 11, 18, 97, 98, 110.
- 327¹. Falster: Frværk, S. 6, 14, 166; O. Blom: Dske Stykkestøbere, S. 48; Vinderød Ministerialbog; Generalkom. kgl. Resoll., 1771, Nr. 24; Artill. Arkiv, Tschernings Papirer Nr. 31.
- 327². Generalkom. kgl. Resoll. 1765 Nr. 105; jfr. ovfr. S. 141.
- 327³. Falster: Frværk, S. 154—155; F. H. Müller: Forsøg med Bronze eller gul Metal m. H. t. sammes Anvend. t. Kanoners og Mørseres Støbning (Vidsk. Se.sk. Skr. II, 1, 1803, S. 161—216).
- 328¹. Generalkom. kgl. Resoll. 1789, Nr. 243; B. Moe: Tidsskr. f. d. norske Personalhist. I, S. 371, 432; W. Lassen: Norske Stamtavler S. 87, 93.

- S. 329¹. Fortegn. paa alle de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledn. til, I, 1771, S. 191; Fr. Thaarup: Materialer til det dske Monarkis Statistik II, S. 1 fig.; Bibl. f. nytt. Skr. 1772 (Nr. 67) S. 525; P. M. Bredsdorff: Tanker ang. Norges Jernværker, Kbhvn., 1784, S. 130.
- 329². Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 335.
- 329³. Hist. Tidsskr. 3 R. IV, S. 336; H. I. Birch: Aars. t. Danm's Af- tagelse i Velstand, 1790, S. 10; jfr. A. H. Stiboldt: Atter kun Tanker, 1790, S. 15—17; P. A. Heiberg: Politisk Dispatche (For Sandhed, II, 1778, S. 6).
- 329⁴. Kom. Koll. tyske Priv. Prot. 1736—1757 S. 596—7 jfr. 1758—1766 S. 487—489 (Douillacs Hattemageri gaar herefter i 1764 over til Kjøbmand H. F. Bargum, den Samme, som er nævnt ovfr. S. 257; jfr. Kom. Koll. dske Resol. Prot. 1775 Nr. 4); Ny Saml. t. dansk Hist. II, 2, S. 14; Rawert: Danm's industr. Forh. S. 467.
- 330¹. Apologie de Msr. le Comte de Bernstorff, 1772, S. 64; Eggers: Deutsches Magazin, IV, Altona, 1792, S. 61—73; Materialien zur Statistik der dänischen Staaten, III, 1791, S. 224 fig., David: Commentatio de principiis, e quibus redituum Daniæ administratio fluxit, Göttingen, 1829, S. 6 fig.; Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, S. 358, 376.
- 330². Vedel: Den ældre Grev Bernstorff, S. 361; Dske Saml. IV, 1868—69, S. 298.
- 330³. C. Nyrop: Den dske Porcellænsfabr.'s Tilbliven, S. 47; do.: Danm's Glasindustri S. 78 fig.
- 331¹. Hist. Tidsskr. 3 R. V, S. 298; Ludwig d'Yves: Geheime-, Hof- u. Staatsgesch. Dänemarks, 1790, S. 62 fig., 64—65.
- 331². Statskalenderen; Eggers: Denkwürdigk. aus dem Leben des Grafen A. P. Bernstorff, 1800, S. 22; A. F. Bergsøe: Grev Reventlows Virksomhed, I, 1837, S. 8—11.
- 332¹. Kom. Koll.'s dske Priv. Prot. 1777—1778, S. 119—126; do. Resol. Prot. 1777 Nr. 12, 14, 15; 1778 Nr. 12, 25; 1779 Nr. 69; 1780 Nr. 9; do. Journaler fra 1776 til 1787; Rawert: Danm's industr. Forh. S. 160, 586.
- 332². Kom. Koll. dske Resol. Prot. 1778 Nr. 5; do. Priv. Prot. 1777—78 S. 319—322; de. Journ. AA (1786) Nr. 49, 425; BB (1786) Nr. 1119, 1120; JJ (1790) Nr. 275, 276, 362; Ldhusholdn. Selsk. Skr. IV, 1794, S. XXV; Rawert: Danm's ind. Forh. S. 189.
- 333¹. Ldhusholdn. Selsk. Skr. VI, 1800, S. XXXIX; Minerva 1792, IV, S. 44—45; Rawert: Danm's industr. Forh. S. 337—8; C. Nyrop:

Medd. fra Industriens Omraade, S. 146—7; Adresseavisen 1792, Nr. 155, af det her indrykkede Dødsavertissement ses, at hans Hustru hed Christine Erck.

- S. 333². Minerva 1792, IV, 44—45.
- 333⁸. A. Bull: Økonom. Tanker om Fabrikvæsenet, Kbhvn. 1786, S. 45.
  - 334¹. P. Falster: Frværk, S. 34—35, 177
  - 334². Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1764—1769, S. 512—516.
  - 335¹. Rentek. Resol. Prot. 1753 Nr. 244; 1754 Nr. 49, 136; 1755 Nr. 151, 328; Kom. Koll. dske Journ. JJ (1790) Nr. 346, 392, KK (1790) Nr. 554.
  - 335². Dske Saml. VI, S. 33; Hist. Tidsskr. 5 R. I, S. 139—140. — Kræmmerne yndede overhovedet ikke Indførselsforbudene til Fordel for de indenlandske Fabrikers Produkter (Menoza ved Birkedal, III, S. 254—260 jfr. Mnemosyne, III, 1832, S. CLXXXVIII, CCXXVI).
  - 335⁸. Rentek. Resol. Prot. 1755 Nr. 328. Classen fik eksempelvis ved Resolution af 1 Oktober 1764 400 Skp. strandet Jern toldfrit indført til Frederiksværk; ved Resolution af 7 Februar 1769 405 Skpd. svensk Jern indført mod en Toldafgift paa 1 Rd. pr. Skpd.; ved Resolution af 22 Avgust 1769 80 Skpd. gammelt Jern toldfrit ind til Omsmelting (jfr. ovfr. S. 176), o. s. v. Alle Resolutionerne ere til General-Toldkammeret.
  - 336¹. E. Pontoppidan: Økonom. Ballance, 1759, S. 279—280.
  - 336². Andr. Bull: Økonom. Tanker om Fabrikvæsenet, 1786, S. 21.
  - 336⁸. Plan til Indretn. for det dske Ldhusholdn's Selskb., 1769; et Tilbageblik ved d. kgl. Ldhush.'s Selskbs Hundredeaarsfest, 1869; C. Nyrop: Medd. fra Industriens Omraade, S. 70.
  - 336⁴. Økonom. Magasin, II, 1758, S. 235, 279; O. D. Lütken: Undersøgninger ang. Statens alm. Økonomi, I, 1760, S. 104, 141. — Afdøde Professor L. Holst har efterladt et indholdsrigt Manuskript: »Om Otto Didrich Lütken og hans merkantilistiske Samtid under Kristian VI og Frederik V«, som findes i Statistisk Bureaus Bibliotek.
  - 337¹. W. C. E. Sponeck: Om Toldvæsen, II, S. 43 flg.
  - 337². Undersøgelse om National-Velstands Natur og Aarsag af Doctor Adam Smith. Oversat af F. Dræbye, I—II, 1779—1780.
  - 337⁸. C. Nyrop: Danm's Kirkekl. S. 9 jfr. 4.
  - 337⁴. Kbhvns Dipl. II, S. 291; C. Nyrop: Danm's Kirkekl. S. 78.
  - 338¹. C. Nyrop: J. G. Lund, 1883, S. 11 flg.
  - 338². Middagsposten, II, 1793, S. 509 flg. (jfr. I, S. 185—186); C. Ny-

- rop: Strandmøllen, S. 232; do.: Bidr. t. d. dske Ind's Hist. S. 149; Skand. Bogtr.-Tid. 1873, S. 167 flg.
- S. 338³. N. M. Petersen: Bidr. t. d. dske Litteraturs Hist., 2den Udg. V, 2, S. 23—24; Dske Saml. IV, S. 308; J. H. Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. I, 4, S. 7; C. Nyrop: Medd. fra Industriens Omraade, S. 62, 68.
- 339¹. Rawert: Danm's ind. Forh. S. 160, 237; Ldhush's Selsk. Skr. V, 1797, Fortalen; kgl. Resoll. t. Generalk. 1761, Nr. 503, 583; 1762, Nr. 473, 650; 1763, Nr. 23, 149, 202, 335; 1786, Nr. 58, 136; Schultz synes ogsaa at have lavet Kanonprojekter: Katal. o. d. hist. Vaabensaml. p. Kbhvns Tøjhus, 1877, S. 27 jfr. Charles de Linas: L'histoire du travail à l'exposition univ. de 1867. S. 150.
- 339². Manthey: Biografier fra Order.skapitelet, S. 64—65; Kom. Koll. Dske Journ. HH (1789) Nr. 883; JJ (1790) Nr. 470; LL (1791) Nr. 376 o. fl. St.
- 339³. C. Nyrop: Bidr. t. d. dske Industris Hist., S. 80—81; Fonden ad usus publ.; Kom. Koll. dske Journ., RR (1795) Nr. 530, 618; SS (1796) Nr. 64, 78, 116 o. fl. St.
- 339⁴. Fonden ad usus publ., Journ. 1796 Nr. 862; Kom. Koll. dske Journ. V (1783) Nr. 720; SS (1796) Nr. 133, 434, 645, 1037.
- 340¹. Kom. Koll. dske Journ. GG (1789) Nr. 355; do. dsk Resol. Prot. 1789 Nr. 16; C. Nyrop: Meddelelser fra Industris Omraade S. 181 flg.
- 340². P. Falster: Frværk S. 31, 44, 106.
- 341¹. P. Falster: Frværk S. 54, 185.
- 341². P. Falster: Frværk S. 21, 31, 35, 54, 105, 115, 174, 179.
- 341³. Schimmelmans Breve i Kongerigets Arkiv,
- 341⁴. Tyge Rothe: Danm's og Norges Fordringertilhinanden, 1788, S. 80—90.
- 342¹. Minerva, 1792, IV, S. 43—44. — Folioværket *Description des arts et metiers* udgaves af det franske Akademi 1761—1789. Lægen J. F. Bergsøe ønskede at oversætte det paa Dansk, og den Reiersenske Fond var villig til at støtte Foretagendet; der udkom imidlertid kun *Udførlig Beskrivelse over Garverens og Tougerens Haandværk*, Kbhvn. 1810 (s. det citerede Værks Fortale og Nærmere Efterretn. om N. L. Reiersens Testamente, 1798).
- 343¹. Berl. Tid. for 18 Marts 1796; Nærmere Efterretn om afg. Etatsraad N. L. Reiersens Testamente, 1798; Fr. Thaarup: Danm's Statistik II, 211 flg.; Rawert: Danm's industr. Forh. S. 45, 148—153, 490, 584.
- 345¹. C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 20—21.

Tillæg og Rettelser.

- S. 6. Organist J. F. Clausen nævnes paa Musikens Vegne hos Alf Collet: En gammel Kristiania Slægt (Kra, 1883, S. 130), en Bog, der i det Hele giver rige Oplysninger om Fortidens Kristiania Liv.
- 26. Ved i Arkiverne at forfølge Konferensraad P. H. Classens Ansættelser i Kommercekollegiet har jeg fundet en Skrivelse af 7 Februar 1764 fra Etatsraad Chr. Walter, hvori han andrager om, at hans »Neveu« P. H. Classen nu maa blive hans Efterfølger i Kollegiet, da han selv er stærkt medtagen af Sygdom. Herefter kunde han nok være Brødrene Classens Grandonkel, men det skal ikke lades uomtalt, at i Kollegiets paafølgende Forestilling kaldes P. H. Classen Etatsraad Walters *Søstersøn* (Kom. Koll. tyske Journ. 1764 Nr. 464; do. tyske Resoll. Nr. 2780), og hertil kommer yderligere, at Walter, da P. H. Classen ved en kongelig Resolution af 3 Juli 1761 designeredes til Etatsraad Walters Efterfølger, af Kollegiet kaldes Classens *Morbroder* (Kom. Koll. dske Resoll Nr. 1259¹). I 1761 foreligger der næppe noget skriftligt Andragende fra Walter selv, Afgjørelsen synes at være fremkaldt ved en Ansøgning fra *Chr. Martfeldt* om at blive Walters Efterfølger. — Disse Oplysninger forege den Usikkerhed angaaende de Walterske Familieforhold, som er fremhævet ovenfor S. 8—9, og det er derfor med alt Forbehold, at der her henvises til den Stamtable over den Walterske Slægt, som nedenfor findes trykt. Jeg skylder at gøre opmærksom paa, at det norske Rigsarkiv, der med saa stor Velvilje har givet mig en Række Meddelelser derom, har accentueret Tvivlen.
- 41. Som det fremgaar af Noten til Bilag Nr. 9 (ovfr. S. 365) stod Classen endnu i 1760 i Forretningsforhold til Moss Kanonstøberi, og Admiralitetets Kopibog for 1759—1762 (f. Ex. S. 764) viser, at dette Forhold endnu var tilstede i Begyndelsen af 1762. — En Indordning af

Marineministeriets ældre Arkiv under det nuværende Gehejmearkiv vilde være af Betydning overfor en rationel Benyttelse af det.

- S. 94. Afhandlingen *Commerce de Dannemark* synes at være fremkommen for at berigtige udenlandske fejlagtige Meddelelser om danske og norske Forhold, og da navnlig »des fautes si lourdes comme ceux, qu'ont commis les Editeurs de la nouvelle Edition du Dictionnaire de Savary et Mr. Beaves dans son *Lex mercatoria rediviva* sur les articles du Commerce de Dmk et de la Norvegue«. Det maa imidlertid staa hen, om det er Classen, der her har taget Initiativet, om han er Forfatteren (hvilket dog er rimeligst) eller kun den, der endelig redigerer o. s. v. Afhandlingen citerer latiske, franske, engelske og tyske Forfattere. Af Interesse er det at se, at Kanonerne fra Moss roses som værende »d'une qualité superieure«, og at træffe følgende Udtalelse: »Il y a tres peu de Commerçants de la premiere Classe en Dmk qui portent leurs vues au grand. Ils rampent avec leur petites affaires de commission et sont trop timides pour prendre Essort. Cependant il n'y a aucun Pays après l'Angleterre ou le Commerçant est plus honoré. La cour le comble de Titres et de caresses et il paroît qu'on lui a de l'obligation qu'il veut bien se donner un peu de peine à les meriter. Il ne lui coute pour cela que de se mettre en etat de gagner. Le Prince l'aide et le soutient«. — Sammenligner man Wyndham Beaves *Lex mercatoria rediviva or the merchants directory being a compleat guide to all men in business*, London, 1752 (S. 863 fig.) med samme Værks Udgave for f. Ex. 1792 (S. 863 fig.), ses det snart, at den her nævnte Afhandling ikke er benyttet i den, men anderledes stiller det sig overfor Brødrene Jacques og Philemon Louis Savarys *Dictionnaire universel de commerce, d'histoire naturelle, d'arts et métiers*. Den Udgave af dette Værk, som er »la seule qu'on recherche« (Querard: *La France litteraire*), er udkommen i Kjøbenhavn (I—V, 1759—1765) hos Boghandleren fra Genf Claude Philibert, og mellem Subskribenterne, som nævnes i 2den Del, træffe vi Brødrene Classen. I de ganske omfattende Meddelelser, der her gives om Danmark og Norge (V, S. 713 fig., 1554 fig. jfr. I. S. 357 fig.), synes da ogsaa den her nævnte Afhandling benyttet, men formentlig ved Siden af flere andre (s. *Mercure Danois* Juli 1757 S. 59 jfr. Februar s. A. S. 299). Her faas ingen klar Oplysning om Classen og haans Forhold til den. Udgiveren af Savarys *Dictionnaire* synes væsentlig at have støttet sig til Reverdil. Brødrene Philibert (Genf og Kjøbenhavn) vare Forlæggere af Rogers og Reverdils

Lettres sur le Dannemarc (I—II, 1757—1764), der ofte citeres, og mærkes kan det, at Frederiksværk ikke nævnes i Dictionnairen, medens Moss omtales i den s. V, S. 736 (XII).

- S. 138. Om Classens Forhold til Moss kan ses Tilføjelsen ovfr. til S. 41.
- 159. Til Henvisningerne (S. 159¹) angaaende de algierske Presenter skulde have været føjet: Kom. Koll. tyske Resoll. Nr. 2599, 2657, 2682 (1763) og 2792, 2865, 2881 (1764).
  - 165. Til de i Noten angaaende H. C. Schimmelmans Virksomhed (S. 165¹) gjorte Henvisninger til Kommercekollegiets Privilegieprotokoller væsentlig angaaende hans Sukkerraffinaderi kan føjes: Kom. Koll. tyske Priv. Prot. 1777—1782 S. 95—99 angaaende et Privilegium af 1 Oktober 1777 paa en Bomuldstøffabrik paa Ahrensburg.
  - 182. Moss Kanonstøberi fik i 1776 ogsaa en Kontrakt i Stand med Kommercekollegiet om Leverance af Kanoner (Kom. Koll. dske Resoll. 1776, norsk Afd. Nr. I, IV).
  - 182. 1762 havde Søetaten bestilt to 100pundige Metalmortere paa Frederiksværk. Først i 1765 bleve de færdige, men kun den ene synes at have været prøvemæssig (Marineministeriets Ark. Admiralitetets Kopibog 1759—62 S. 776; 1762—66 S. 759).
  - 185. L. 3 f. n. 1770 læs 1771.
  - 195. Kontrakten af 1768 om de algierske Presenter hævdedes først formelt i 1774 (Kom. Koll. tyske Resoll. 1774 Nr. IV). — Til Henvisningerne S. 197¹ angaaende de algierske Forhold skulde have været føjet: Kom. Koll. tyske Resoll. Nr. 3457 (1772); 1773 Nr. IX, XXX, LII; 1774 Nr. IV, IX, XI, XX, XXXIV.
  - 203. Hans Schmidt læs Hans Smith.
  - 241. Det er kun ved Hjælp af en Omtrykning, at Karakteristiken fra Classens Memoire af 1770 er kommen med. Denne Memoire, som jeg først sent er bleven opmærksom paa, er ikke omtalt andensteds ovenfor, og jeg skal derfor her meddele, at Classen efter at have udtalt sig om Landbrugsforholdene gaar over til Industrien, som kun behandles i Korthed. Han anbefaler Statsunderstøttelse, ønsker en Del af Hovedstadens Fabriker spredt rundt i Provinserne og faar Lejlighed til at gjøre følgende karakteristiske Bemærkning: »c'est bien plus facile d'enroller des Soldats, des Matelots, même des Ouvriers & des Artistes de tout genre que des fabriquans & des Artistes pour les Ouvrages d'Artillerie & des Munitions de guerre«. Naar han derpaa vender sig til Handelen, lægger han med en vis Ostentation Vægt paa, at Souverænets Ord skal være

ubrødeligt (tænker han mon paa Begivenhederne i 1768?), ti »les sujets de Votre Majesté suivront le modele de probité & de bonne foi de leur Monarque & ce sont la les premiers ressorts pour mettre en mouvement le Credit public, l'ame du Commerce«. Som særlige Foranstaltninger til Handelens Fremme anbefaler han bl. A. at oprette »une academie ou Ecole de Commerce à Copenhague« ligesom en Bank i Norge samt at gjøre Kjøbenhavn til 'en Frihavn. Udtalelsen fra 1754 om Mangel paa dygtige Kjøbmand kommer igjen: »Il y a dans la Capitale de Votre Majesté un tres petit nombre de bons Commerçans, quoique il n'y a point de Cour ou ils soient plus honorés qu'à celle de Votre Majesté«. — Memoiren, der ligger i Konzept i det Classenske Fideikommis' Arkiv, er fremkaldt ved den som Bilag Nr. 25 trykte kongelige Henvendelse til Classen. Dens Indledning om Agerdyrkningen støtter væsentlig Antagelsen om, at Classen særlig interesserede sig for Agerbruget.

S. 265. L. 6 f. o. 1813 læs: 1803.

- 265. L. 4 f. n. En fjerde Datter var (efter velvillig Meddelelse af Hr. Kammerherre K. Barner) gift med Admiral Fr. Chr. Kaas (s. den ndfr. meddelte Stamtavle over Familien Fabritius).
- 329. Noten, L. 2 f. o. franske Industridrivende læs: formentlig franske Industridrivende.
- 337. Omtrent 1690 er der engelske Spejlmagere bosiddende i Kjøbenhavn (Geh. Ark. Prot. over Kommissioner i Raadstuen for Kbhvns Slot, 1691—1693. Fol. 155 flg.)
- 339. Albert Angel fik den 21 August 1783 10 Aars Eneret paa en af ham fra England indført Maskine til Oliefarvers Præparation (Kom. Koll. dske Priv. Prot. 1782—1785 S. 265—267).
- 472. Overskriften til Nr. 59. 1781 læs: 1787.
- 473. Overskriften til Nr. 60. 1781, 16 Maj læs: 1787 19 Maj.
- XXXVII. L. 5 f. o. Viceborgemester Frederik Holmstedt fik den 19 Februar 1734 Privilegium paa et Klædemanufaktur, som oprindeligt var anlagt 1730 paa Kristianshavn (Sj. Reg). Pierre Frontin fik den 26 Oktober 1757 Privilegium paa en Klædefabrik (Kom. Koll. tyske Priv. Prot. 1736—57 S. 645—654).

REGISTER.

- Aarhus, 309, XVI.
 Absalon, Biskop, 59.
 Adeler, F. C. Gehejmerraad, 30.
 Afrikansk Handelskompagni, 43.
 Agatmøllen, 107, 209, 350, 368.
 Agatsliberi, 77, 78—79, 155.
 Agerbrugsskole, 242, 293, 297, 384, 484, 491, 492—3.
 Agerdyrkning, Forbedring af, 242, 243, 293.
 Agerskov, Chr., Konferensraad, 468, 469.
 Ahlefeldt, Conr. Vilh., Overkrissekretær, 40, 108, 121, 123, 124, 130, 131, 135, 150, 256, 257, XXIII; — Hans, Gehejmerraad, 53, 174, 223, 256; — Sofie, s. Gähler.
 Ahnen, Preben v., 29, 30, VI.
 Ahrensburg, 164, XLVII.
 Aktieindbydelse, 79; -selskaber, 255, 272, 274, 364—5, 438.
 Algier, 42, 43, 44, 46, 136, 137, 158 —9, 177, 178, 179, 182, 195, 203; — s. Morterere, Presenter.
 Allwood, Samuel, Mekaniker, 339.
 Alvøens Krudtmølle, 49, 101, 102, 117, XVII.
 Amtmandsret, 231, 446.
 Amusette, 191, 192.
 Andersen, Klavs, Jernværksejer, 30; — Peter, Værtshusholder, 55.
 Andischon, Pierre d', Oberstløjtnant, 166, XL.
 Angel, Albert, Fabrikant, 339, XLVIII.
 Anker, Antoinette, 200; — Bernt, 327; — Carsten, Direktør f. det asiat. Komp., 253; — Erik, Agent, 27, 32, 33, 41, 42, 45, 46, 136, 138, 154, 173, 200, 327, 349, 365; — Peter, Kjøbmand, 32; — General, V.
 Ankersmede, 167.
 Appleby, Peter, Rebslager, 45, 196, 338; — & Søn, 158.
 Arbejdere, Frederiksværks, 132, 141, 142, 179, 216, 219, 220, 248, 250, 307, 323—4, 396, 417, 481, 485, 487.
 Arbejdsanstalt, 485, 488.
 Arbien, Erik Nikolaj, Rektor, 7, 12, 14, 20.
 Argau, d', Bager, 329.
 Arresø, 58 flg., 76 flg., 219, 233, 340.
 Arresødal, 226, 242, 484, 489, XXXVII.
 Artilleriet, 33, 40, 81 flg., 109, 113, 121, 143, 148, 152, 185, 188, 191, 305, 320, 326, 327, 417, 480, 485, 486, 489.
 Artillerikommission paa Frvrk, 148, 185, 187, 320, 441.
 Asserbo, 58, 59, 65, 67, 232.
 Atlas, Danske, 22.
 Aubert, François, Oberst, 255, 466.
 Avderød, 64, 408
 Baar, Niels Kristensen, Gaardejer, 8
 Bagsværd, Smedemester, 393, 394.
 Bajonettilvirkning, 155, 195.
 Bang, O. L., Kammeradvokat, 190, 459.

- Barbareskstatene, s. Algier, Marokko.
 Barfoed, Niels, Stiftsprovst, 12.
 Bargum, H. F., Kjøbmand, 257, XLII.
 Baroyer, Frederik, Stadsmusikant, 4.
 Baselmand, Gødert, Salpetersyder, 317.
 Bayne, Alexander, Snedker, 339.
 Bech, J. A., Musiker, 21.
 Becher, Joh. Mik., Agatsliber, 77, 79.
 Beckett, John, Silkefabrikant, 313, 338.
 Belidor, tekn. Forfatter, 325.
 Bentley, Silkefarver, 339.
 Bequin, Ambrosius, Klædefabrikant, 313.
 Berent, Richart, Kunstdrejer, 313.
 Berg, Adam, Forv. p. Frborg, 66; — Urban, Hof-Blikkenslager, 306.
 Bergen, XVI, XVII.
 Bergen, Joh. Jürg., Bøssesmed, 108, 166, XVIII, XXIV; — J. V., Bøssemager 166.
 Bergsøe, J. F., Læge, XLIV.
 Bering, Vitus, XVII.
 Beringskjold, Magnus, 254.
 Berkentin, C. A., Greve, 137, 314.
 Berner, Over-Landinspektør, 232.
 Bernstorff, A. P., 255, 295, 296, 314, 330, 331, 465; — J. H. E., 43, 133, 134, 178, 314, 329, 330.
 Bertouch, Georg, Kommandant, 3, 5.
 Biblioteker, 262, 270, 283, 284, 286, 293, 296, 298, 300, 480, 483.
 Bidstrup, Jesper, Mekaniker, 339.
 Biehl, Charl. Dorotea, 135, 148, 256, 265, 329.
 Bielefeldt, S. J., Oberstlejtant, 167, 397, 417.
 Biering, Chr. Henr., Præst, 262, 267, 459, 473, 474.
 Bilde, Esge, 98.
 Birch, Andr., Mineralinspektør, 317.
 Birk, Erik, Zahlkasserer, 406; — Ole, 483.
 Birkeret, 220, 377.
 Bjerregaardene, 298.
 Bjølsen, XL.
 Bjørn, Andreas, Agent, 31, 33, 44—45, 137.
 BlaagaardsKlædefabrik, 272, XXXVII.
 Blaataarn, 309, XXVIII.
 Blikkenslagere, 306, 333.
 Blücher, Fr., Greve, Ltnt., 259, 260.
 Bolingbroke, 270.
 Bolvig Jernværk, 31.
 Bonafont, Camille, Mekaniker, 331.
 Bondeforhold s. Bønder.
 Bonfils, Ant., Kalkfabrikant, 330.
 Bonshaw, Ed., Farver, 338.
 Bonté, Jacob, Tøjmager, 329.
 Boppenhausen, Jak. Vilh., Bogbinder, XIV.
 Borch, Jacob, Præst, 464, 465.
 Boremaskine, Marrs, 83, 84, 110, 114; — Peyremberts, 88, 97, 141, 327, 368, 417; — Wetzels, 83; — paa Frederiksværk, 114, 325, 326.
 Borse, H. S., Jernværksejer, 30.
 Borum, N. S., Smedemester, 332.
 Borup, 218, 376.
 Borås, 105.
 Boulton, Matthew, 341.
 Bourguet, Jean Etienne, Hdskemager, 329.
 Bračm, G. A., Konferensraad, 135.
 Bragnæs, 9, 21, 279.
 Brandt, Peter, Rentemester, 165.
 Brederød, 71, 90, 104, 155, 209, 210, 213, 215, 216, 360, 369, 376, 408.
 Bremer, Frederik, Krudtmager, XVII.
 Brenta, Fyrværker, 483, 487, 489.
 Brobæk Mose, 71.
 Brown, John, Sukkerraffinadør, 338.
 Bruguier, Alexandre, 95; — Mariane, 266.
 Brunlaugsnæs Jernværk, 30.
 Brun, Jean Bapt. le, Mekaniker, 331.
 Bruun, Joh. Jak., Kabinetsskildrer, 318.
 Brændevinsbrønden, 97, 194, 235, 251, 449.
 Bunde, Johan, XVII.
 Bull, Andr., Politimester, 333.
 Burley, John, Silkefarver, 338.
 Burton, Samuel, Tobakspibefabr., 338.
 Busch, Joh., Instrumentmager, 172.
 Byggryn, 206, XXVIII.

- Bülow, Frue, 257, 265.
 Bærum Jernværk, 29, 30, VI, XLI.
 Beckmann, Abraham, 206, XXVII.
 Bønder, 60, 61, 64, 67, 86, 90, 91, 102, 104, 209, 211, 212 flg., 215, 217, 218, 221, 222, 226—7, 232—3, 238 flg., 307, 360, 376, 480—1, 487.
 Bønned, 236.
 Børnehuset, 309.
 Børresen, Ltnt., 489.
 Børtning, Kaj, Jernværksejer, 30; — Peter, Jernværksejer, 30, 182.
- C**
 Calmette, P. A., Bosc de la, Kammerherre, 203, 267, 466, 468, 471, 479, 488, XXXVII.
 Carlsen, Knud, Fiskeriforpagter, 90, 91.
 Carstens, Fr., Etatsraad, 168, 396, 397, 417.
 Cathala, Jean Pierre, Kammager, 329.
 Cicignon, Kaptajn, 12.
 Cirkumferencen ved Moss Jernværk, 37, 38.
 Classen, opr. Clausen, 21, 215; — Anna Elisabeth, 266, 457, 459, 464, 471; — Anne Katrine, 476; — Carl Vilhelm, Generalvejgmester, 201, 204, 248, 287, 291, 482, XXVII; — Edel Malene, 10, 12, 13; — Johan, Bergraad, 201, 202, 204, 247—8, 249—50, 288, 475, 482; — Johan Frederik, Organist, 1—13, 20; — Johan Frederik, Generalmajor, 12—17, 22—28, 33, 34, 45—56, 91, 93 flg., 139 flg., 175 flg., 209 flg., 244 flg., 315 flg., 340 flg.; — Johannes, Cand. teol., 22; — Jokum Andreas, 201; — Margrete Katrine, 476; — Marie, II; — Marie Magdalene, 11, 203; — Mette Hedeveg, 11; — Mikael, Gehejmelegationsraad, 248, 277, 287, 291, 296, 302, 481, 485, 486, XXXVI; — Nikolaj, Organist, 1, 2, 11, 201, 247, 476; — Nikolaj, 201; — Peter Hersleb, Gehejme-
- konferensraad, 12—14, 17—18, 55, 199, 264, 266, 271 flg., 294 flg., 472, 473, 479, 485, 486, 494, 497, XLV.
 Classens Have, 52, 53, 55, 56, 292, 298, 299, 300, 302, XXXVII.
 Classensk Fideikommis, 276, 289, 292, 295, 296, 302, 303, 478 flg., 489.
 Clausen, Claus, 1; — Joh., Organist, 1, 2; — Joh. Fred., Organist, 1, 2; — Nikolaj, Organist, 1, 2; — (s. videre under Classen).
 Clavicin royal, 263, 467.
 Colbjørnsen, J. E., Konferensraad, 262, 276, 277, 279, 289, 295, 296, 299, 485, 486, 488.
 Coldevin, C., Provst, 412, 422.
 Coninck, de, & Reiersen, 198.
 Cottes, des, s. Descottes.
 Courtonne, Elias, Klædefabrikant, 313.
- D**
 Daemen, G. V., Klædefabrikant, 313.
 Dagenboldt, J. C. E., Løjtnant, 54.
 Dahlstrøm, Mathias, Regiments skriver, 210, 211, 214, 215, 216.
 Dalton, John, Farver, 339; — Joseph, Farver, 339.
 Damaskvævning, 195.
 Dampmaskine, 340.
 Danneskjold-Laurvig, F. A., Greve, 31, 180.
 Danneskjold-Laurvigske Arvinger, de, 52; — Administration, 275.
 Danneskjold-Samsø, Fr., Greve, 27, 312, 314, 337.
 Dansk, Brugen af, 134, 330, XXI.
 Danzig, 175, 279.
 Dass, Benj., Rektor, 89.
 Davenport, James, Fabrikant, 339.
 Debanc, Jacques, Bager, 329.
 Dehn, F. L., Baron, 137, 314.
 Deichmann, Anna, 12; — Bartolomæus, Biskop, 3, 12, 14, 30.
 Derlon, Daniel, Handskemager, 330.
 Desamaison, Uldvarefabrikant, 329.
 Descottes, Jean, Knivsmed, 329.
 Description des arts et métiers, 341, XLIV.

- Desmercieres, J. H., Greve, 272, 314.
 Diamantskærer, 78.
 Dide, Pierre, 85.
 Dockum, Martin van, 86.
 Donse Krudtværk, 99, 101, 102, 117.
 Dorn, Peter, XIII.
 Dose, Ernst Ulrik, Oversekretær, 32, 99.
 Douillac, Hattemager, 329, XLII.
 Drewsen, Joh., Papirmøller, 74, 75, 99, 315.
 Dyck, William, Klædefabrikant, 338.
 Dødhoveder, 114, 127, 145, 322, 323, 325, 326, 362—3.
- Ebelholt Kloster, 59, 61.
 Eden, Fajanceovnfabrikant, 52.
 Eichstedt, H. H., General, 230.
 Elisabeth, Kejserinde af Rusland, 139.
 Elster, Lorents Hans, Gaardejer, 11.
 Engel, Klingsmed, 308.
 Engelsk Indfyldelse, 59, 177, 184, 298, 337 flg., XLVIII.
 Engelstoft, Lavrids, 254.
 Enrum, 300.
 Erck, Christine, XLIII.
 Erichsen, Joh. Gotfr., Dr. med., 317, 318.
 Erik af Pommern, 58.
 Eskil, Erkebiskop, 59.
 Eskilsø, Kloster, 59.
 Essington, Klædefabrikant, 338.
 Ewald, Fajanceovnfabrikant, 52.
 Evetofte, 65, 104, 210, 409.
- Fabritius, Anna Elisabeth, 266, 457; Anna Marie, XVI; — Anna Susanne, 465, 468; — Conrad Alexander, Kirnsraad, 171, 258, 265, 266, 300, 301, 492; — Herman, Vinhandler, 94; — Jean, Hof-Bankier, 264; — Just, Etatsraad, 43, 56, 90, 91, 93, 95, 100, 125, 130, 131, 209, 216, 247, 256, 264, 266, 350, 367, 368; — Justine, 264, 274; — Mikael, Justitsraad, 94, 95, 265, XVI; — Povline, 469.
- Fadebursrejer, 227—8.
 Fajancefabrik, 50, 51 flg., 55, 156, 308, 328, IX.
 Falkenberg, Anne Katrine Olsdatter, 11, 248, 476.
 Falster, P., Inspektør, 186, 248, 249, 251, 269, 318, 320, 321, 323, 324, 327, 334, 422, 431, 481, 483, 487, 489.
 Fanger, svenske, 71, 72—74, XII.
 Fasmer, D. J., Krudtfabrikant, 117, XVII.
 Feriden, G. E. Eberlin v., Major, 71, 72, 74, 77, 249, XII—XIII.
 Fesquet, André, Bager, 330.
 Fideikommiss, s. Classensk, Frederiksværks.
 Filippa, Dronning, 58.
 Fiskerhuset, 53, 54, 55, 256, 298—9.
 Fiskeri, 54—55, 67, 77, 90—1, 102, 157, 209, 219, 233, 368, 369, XII.
 Fleischer, Chr., Dep. i Søetatens General-Kom., 168, 397.
 Flensborg, 98.
 Floberg, P., Bjergværkskyndig, 322, XLI.
 Flyvesand, 58 flg., 71, 214, 228, 229, 230, 231, 386, 407—8 flg.
 Fond, den Reiersenske, XLIV.
 Fontanes, Jean Louis, Bager, 329.
 Forch, Agent, 52.
 Formueskat, 475, XXXV.
 Fortlings Fajancefabrik, IX.
 Fossum Jernværk, 29, 30, 182.
 Fournier, Louis, Porcellænmager, 159, 330, 384.
 Foutenage s. Toutenage.
 Franklin, 199, 274.
 Fransk Indfyldelse, 301, 329 flg.
 Frederik, Arveprins, 176, 194, 227, 259, 260, 271, 272, 435, 444, 448.
 Frederik II, 61, 63, 308, 317, 337; — III, 78, 98, 317; — IV, 66, 68, 69, 71, 76, 78, 101, 334; — V, 24—27, 33, 37, 40, 45, 50, 53, 54, 79, 83, 86, 93, 95, 102, 133, 136, 159, 164, 259, 313, 394, 417, 436; — VI (Kronprins), 254, 271, 294.

- Frederik V's Statue, 111, 172, 176, 393.
 Frederiksberg, 50.
 Frederiksborg Salpeterværk, 317—318, XL.
 Frederikshald, 32.
 Frederiks Hospital, 485, 488, 489, 493.
 Frederikslund, 55.
 Frederikspris, 80, 81.
 Frederiksværk, 56, 91, 93 flg., 139 flg., 175 flg., 209 flg., 247, 248, 271, 289, 292, 295, 305, 315, 367, 395, 406, 479, 487, 489, XLVII.
 Frederiksværks Fideikommis, 478, 481, 484, 486.
 Fritse Jernværk, 31, 180, 201, 206, 274, 335, XXVIII.
 Froland, 199, 200, 201—4, 247, 250, 260, 268, 279, 295, 438, 448, 470, 472.
 Frontin, Pierre, Klædefabrikant, 329, XXXVII, XLVIII.
 Fruekirke, Klokker til, 109.
 Frølich, Joh. Jak., 457; — Handels-
 hus, 470.
 Frøshaug, IV.
 Fuglevad, 101.
 Fynboe, Jfru, 468, 483.
 Fysikalsk Selskab, 480.
 Fysiokratisk Teori, 336.
 Fødselsstiftelsen, 291, 466, 485, 488, 489, 493.
 Gallice, Papirfabrikant, 329.
 Gamst, Hans Christensen, Smed, 339—340.
 Gandil, Jean Pierre, Tobaksfabrikant, 329; — Pierre, Klædefabrikant, 313.
 Garmann, Christopher, XVII.
 Garveri, 80, 81, 268, XIV, XLIV.
 Generalitetskollegium, 173, 180.
 Generalkommissariat, Landetatens, 34 flg., 129, 133—5, 140, 265, 366—7.
 Gerner, Henrik, 184, 339, 340, 341.
 Gertsen, Michel, Salpeterinspektør, 317.
 Gethus, Kbhvns, 29, 31, 83, 98, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 172, 173, 180, 265, 396, 417, 419, 445, VII.
 Geværfabrik s. Hammermøllen; — paa Frederiksværk, 155, 157, 380.
 Gitteret om Fr. V's Statue, 176, 393.
 Gjedde, Ove, 29, VI.
 Gjøngerne, 56.
 Glassliberi, 78.
 Glasværk, paatænkt, 49—50.
 Glückstadt, Kanonstøberi, VI.
 Goltz, Greve, 258.
 Gor, Pierre, Figurstøber, 111, 172, 330, 445.
 Gordon, John, Manchesterfabrikant, 338.
 Gram, C. C., Overjærgermester, 107, 217, 256; — F. C., Amtmand, 88, 131, 211, 213, 214, 216, 217, 222, 256; — Hofmarskal, 95.
 Green, Ulrik, 334, 338.
 Grubbemølle, 63.
 Grynemølle, XXVIII.
 Grænsejern, 82.
 Grøndal ved Kbhvn, 50.
 Grønnesøgaard s. Grønnesøgaard.
 Grønnesøgaard, 226, 484, 489, 492.
 Gude, Jakob, Inspektør, 186, 267, 288.
 Guldberg, O. Høegh, 192, 229, 230, 233, 239, 245, 253, 259, 261, 264, 269, 291, 435, 448; — Frøken, 480.
 Guldmetal, hessisk, 195.
 Guldsmede, 328.
 Günther, Andr., Ingeniør, 69.
 Gähler, P. E., Generalmajor, 151, 152, 154, 160, 161, 162, 173, 180, 182, 188, 257, 258, 370, 405, 496; — Sofie, hans Hustru, 162, 188, 254, 257, 258, 495, 497.
 Gørtlere, 110, 157, 306, 333.
 Gøtsche, C. K., Krudtmager, 99.
 Hacher, Silkefarver, 339.
 Haffner, Vilh., Kaptajn, 260.
 Hafnor, Gaard paa Ringerige, 8, 10.
 Hafnor, Torkil Olsen, Gaardejer, 10.
 Hagelse, 218, 236, 376, 415, 481.
 Hakedal Jernværk, 149, 200, 201.
 Haksen, Skipper, 467, 468, 489.

- Halskov, 236.
 Halsnæs, 58, 60, 61, 65, 218, 226, 232, 240, 376, 415.
 Haløre, XI.
 Hammermøllen, 84, 107, 108, 140, 161, 163, 165—7, 171, 220, 223, 266, 310, 380, 385, 395.
 Handelsforhold, 136, 241, 337, XLVI, XLVIII, 419, 452, jfr. Merkantilisme.
 Handelsskole, XLVIII.
 Hansen, Chr. F., Justitsraad, 167, 171; — Claus, Salpeterinspektør, 317; — Stefen, Overkrigskommissær, 108, 166, 167; — Villem, Assessor, XVII.
 Haraldskjær, 166, XL.
 Harboe, Jens, Krigsraad, 165.
 Harris s. Nellthrop & Harris.
 Hart, Ahasverus Koster v. d., Kanonstøber, 109.
 Hass, Matias, Bogholder, 29.
 Hassel Jernværk, VI.
 Hattemagere, 329.
 Hauch, Andr., Generalmajor, 151, 160, 173, 180, 370, 405.
 Haureberg, Niels, Bygmester, 326, 481, 483.
 Hausmann, Oberstinde, 12.
 Havneanlæg, 157, 174.
 Heber, Major, 481; — Emilie Frederikke, 481; — Johan Frederik, 481; — Ulrika Vilhelmine, 481.
 Heinsohn, M., Oberst, 69, 71.
 Helene, St., Kilde, 65, XI.
 Helland, Gaard paa Ringerige, 8, 9, 18.
 Helsingør, 26, 72, 81, 216, 248.
 Hemmert, Just, 43, 94, 95; — Peter, Etatsraad, 263, 264.
 Hennings, Avg., 273, 299, 300, 301, 473, XXXIV.
 Herbach, Kasper, 78.
 Herrig, Joh. Chr., Sværdfejer, 140, 306.
 Hersleb, Jakob, Konrektor, 20; — Peter, Biskop, 12, 20.
 Herslebs Kortsamling, 54.
 Hertz, Inger Dorotea, XXVII.
 Hingsterhuset, 263.
 Hoben, L. L., Generalmajor, 135.
 Hoffmann, H. D., Kancelliraad, 19; — P., Provst, 289, 491, 492.
 Hoffnagel, Peter, Fajancefabrikant, IX—X.
 Holberg, Ludvig, 5, 312.
 Holboherred, 64.
 Holden Jernværk, 29, 30, 31, VII.
 Holm, Andr., Justitsraad, 121, 135, 147, 148, 150, 215; — Møller, XXVIII.
 Holmboe, Stiftsprovst, 152, 253.
 Holmen, 109, 340.
 Holmsted, Fr., Viceborgermester, XXXVII, XLVIII.
 Holst, L., Professor, XLIII.
 Holtzmann, J. B., Kanonstøber, 84, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 127, 355, 362, 363, 417.
 Hornhaver, Henr., Støbemester, 112, 251, 326, 417, 418, 422, 483, XLI; — Søren Hansen, Støbemester, XLI.
 Hornsherred, 60.
 Hoveri, 212, 213, 217, 238 fig., 293, 297, 360, 434, 480, 498—9.
 Howden, Arthur, Heglemester, 339.
 Hulerød, XI.
 Huseby, 67, 69, 71.
 Huth, Vilhelm v., General, 160, 161, 185, 186, 187, 188 fig., 190, 194, 230, 249, 255, 258, 269, 291, 426, 465, 480, 488, 492.
 Huthenborg, 249.
 Hvidøre, 174.
 Hübner, Martin, Professor, 334, 338.
 Hærens Forsyning, 305 fig.
 Indfødsretsloven, 330.
 Indførselsforbud, 315, 334, 378—9, XLIII.
 Instrumenter, videnskabelige, 263, 332, 480.
 Isak, Bernt, 166.
 Iselin, Anna Elisabet, 203, 266, 457, 471, 472; — Carl Frederik, 202, 438;

- Marie Margrethe, 301; — Reinhard, Konferensraad, Baron, 140, 171, 202, 265, 266, 268, 438, XXXIII.
- Iselin, Tutein & Kp., XXXVII.
- Iselingen, 268.
- Isenkræmmerlav, Kbhvns, 108, 316.
- Island, algierske Røvere paa, 43.
- Jacobson, A. S., Medaljør, 286.
- Jandin, Etienne, 85; — Jean Michel, 85; s. Peyrembert.
- Jardin, Arkitekt, 330.
- Jernlavetter, 156, XXIII.
- Jern, Mangel paa, 334—5.
- Jernsenge, 466.
- Jernstøberi, 177, 199, 325, 333.
- Jernværker, norske, 30, 31, 328, 335, VI, XLI.
- Jessen, J. F. W., Sekretær, 18, 19; — N. J., Etatsraad, 108, 316, XVIII.
- Jochel, Kasserer, 251, 422, 431, 481.
- Joineau, Louis, Handskemager, 338.
- Jones, William, Knapfabrikant, 339.
- Jubelfest for de oldenborgske Konger, 21.
- Juel, Erik, 317; — Gregers, Kammerherre, 331; — Lorents, Amtsforv., 73, 166.
- Juliane Marie, Dronning, 176, 260, 444, 485.
- Jüncker, Hans Peter, 326; — Isak, 326, 327; — Joh. Lorents, 87, 88, 326, 417, 419; — Joh. Sam. Mik., 251, 326, 419, 422, 483.
- Justinenborg, 299, 300.
- Juvalta, J. S., Strømpéfabrikant, 313.
- Jægersborg, 272.
- Jørgensen, Forvalter, 469, 484, 497; — Rasmus, 483.
- Kaas, Fr. Chr., Admiral, XLVIII; — F. J., Statsminister, 289, 297; — Hans, Prltnt. i Søetaten, 465, 466; — Ulrik, Admiral, XIII; — Kammerjunker, XLI.
- Kakkelovnsfabrik, 50—52, 55.
- Kalthoff, Peter, Overtøjmester, 98.
- Kanoner af Støbejern, 31, 81, 85, 109, 178 flg., 325, 337, VII.
- Kanonmetal, Blanding af, 111, 113, 127, 321, 322, 327, 362.
- Kanonprøver, 39, 87, 115—16, 138, 160, 322, 374, XXXV.
- Kanonsmederi, 81, 82, 84, 85 flg.
- Kanonstøberi s. Fossum, Frederiksværk, Gethuset i Kbhvn, Glückstadt, Kronborg, Moss.
- Karl, Prins af Hessen, 93, 160, 236, 271, 275, 289, 295, 301, 489, 491.
- Karl XII, 32, 69, 74.
- Karlsfeldt, 236, 298, 490, XXIX.
- Karoline Matilde, Dronning, 257.
- Kaspersdatter, Dorotea, Stadsmusikant, 4.
- Kassemose, 58, 63, 213, 216, 360, 369, 376, 409.
- Kattuntrykkeri, 268, XXXVII.
- Kersting, Joh. Conr., Kræmmer, 268.
- Kiel, Husholderske, 484.
- Kjerulff, Justitiarius, 13.
- Kjærnestang, Støbning over, 82, 84, 110, 431.
- Klammerilledet paa Frederiksberg, 50.
- Klaumann, Verner, 56.
- Klaver, 263, 467.
- Klem, Gotfred, Oberbergamtsassessor, 17, 19; — Jens, Guldsmed, 417; — Joh. Mik., Præst, 17, 18, 24, V.
- Klemmensen, Jørgen, Amtsforv., 66.
- Klinckhammer, Margrethe Villumsdatter, 20.
- Klokker, 29, 109, 157.
- Klædeindustri, 272, 305, 307, 313, XXXVII, XLVIII.
- Knoph, H. S., Møntdirektør, 202.
- Knuth, Adam Levin, Amtmand, 165.
- Kobberfænghuller, 116.
- Koch, H. P., Præst, 463, 464.
- Kolebo, Margrete Sofie, 20.
- Kommando, militært, ved Frederiksværk, 107—8, 132, 193, 388, 433, 441.
- Kommercekollegiet, 16, 18, 19, 136,

- 137, 157, 158—9, 271, 272, 274, 297, 310—12, 314, 331, 339, 472, XXXIX, XLV.
- Kommissariat, Landetatens s. Generalkommissariat.
- Kommission ang. Frværk m. m., 167, 189, 395.
- Kompagni, afrikansk, 43; — asiatisk, 176, 197, 253, 265, 268, 378, 393, 469; — det norske, 255, 364—5.
- Kongsberg, 11, 12, 17, 35, XVII.
- Kontrakter, 350, 361, 375, 385, 400, 401, 422, 439.
- Korduanberederi, 81.
- Kornmølle, 235, 368—9, XXVIII.
- Korsgevær, 181.
- Kortsamling, Herslebs, 54.
- Korselitse, 234, 236, 239, 243, 267, 295, 298, 459, 490, XXIII, XXIX.
- Koustrup, Jens, Etatsraad, 279, 281, XXXIV; — Jørgen, Agent, 276, 277, 279, 281, 286, 287, 288, 289, 295, 393, 465, 466, 467, 468, 469, 477, 481, 483, 485, 486, 487, 492, 495, 497, 499.
- Kraft, Jens, Professor, 333.
- Krag, Erik, Oversekretær, 317.
- Kratzenstein, C. G., Professor, 327.
- Krebs, H. J., 333.
- Krefsting, Anne, 30; — Herman, VI; — Johan, VI.
- Kregome, 72, 90, 209, 213, 214, 216, 218, 225, 360, 369, 376, 377, 407.
- Krieger, Joh. Korn., Overlandbygmester, 77.
- Krigsdirektorium, 140, 152, 154, 159, 160, 161, 162, 169, 257.
- Krigsraad, det høje, 160, 191.
- Kristensdatter, Anne, 9; — Kirsten, 9.
- Kristian IV, 15, 64, 84, 98, 308, 309, 310, 317; — V, 78; — VI, 6, 14, 15, 79, 95; — VII, 159, 160, 177, 222, 223, 241, 254, 257, 314.
- Kristiania, 2 flg., 98, XVII, XLV.
- Kristiansborg Slot, 109, 316.
- Kristiansholm (ved Dyrehaven), 268, XXXVII.
- Kristiern II, 60.
- Krohold, 235, 449.
- Kronborg Geværfabrik s. Hammermøllen; — Kanonstøberi, 29; — Kirkeklokker, 29; — Krudtmølle, XVI.
- Krongods, Avktion over, 238, 268.
- Krudt, Fabrikation af, 48, 98, 319; — Omarbejdelse af, 117 flg., 363; — Toldforhøjelse paa, 127, 315; — Indførselsforbud imod, 315.
- Krudtmøller, 48, 49, 93, 96, 98 flg., 319, XVI, XVII, XL; — springe, 49, 74, 99, 120, 125, 141, 363.
- Krudtprøver, 121—2, 143, 147, 150 —1. 160, 319, 320, 370, XXIII.
- Krudtstang, 121 flg.
- Kruse, Marie Margrete, 1.
- Kunstkammeret, 78.
- Kyhn, Blasius, 66.
- Kypfer, Lervarefabrikant, 308.
- Kyradser, 140.
- Køller-Banner, General, 261, 477.
- Kølln, Hans von, Salpetersyder, 317.
- Laan fra Arsenalet, 45—46, 137, 196 flg., 198, 199.
- Laan, Theophilus, XL.
- Ladoyreau, Philippe, 85.
- Landboreformen, 240 flg.; jfr. Bønder, Hoveri.
- Landevejes Istandsættelse s. Vejarbejde.
- Landgilde, nedsat paa Grund af Sandflugt, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 407—8 flg.
- Landhusholdningsselskabet, 293, 297, 332, 342, 480, 493.
- Landré, Théodore, Uldvarefabrikant, 329.
- Lange, Philip de, Murmester, XL.
- Latinskole i Kristiania, 2—5, 7, 14, 15, 20.
- Laurvig Administration, 275; — Værk s. Fritsø.
- Lavetter, 140; jfr. Jernlavetter.
- Lavsforhold, 80, 306, 334, 335, 377.
- Lawson, Jernstøber, 199, 340.
- Legat, Kristian VI's, 15.
- Legier, C. L., Materialskriver, 87.

- Lehmann, Chr. Fr., Kabinetssnedker, 316.
 Leichttuilleer, Mekaniker, 340.
 Leist, Joakim, 61.
 Leopoldus, Herman, Jernværksejer, 31; — Herman Hermansen, Jernværksejer, 31.
 Lerche, Chr., Overkrissekreter, 33, 87.
 Leth, Forvalter, 482.
 Leuch, Peter, Kjøbmand, 12, 13.
 Levetzow, H., Amtmand, 238, 434, 435.
 Lime, Kristen, Admiralitetsskriver, 165.
 Linck, J. G., Generalauditør, 135.
 Linde, Christen, XL.
 Lindrup, H. Chr., Overlærer, 333.
 Lindsø Krudtmølle, XVI.
 Ljan, Krudtmølle paa, 48, 49.
 Ljungberg, Jöns Math., 339, 341.
 Lohenskjold, Chr. v., Generalmajor, 264, XLVIII.
 Louis, fransk Læge, 274.
 Louise, Dronning, 32, 99.
 Lucas, Thomas, Mekaniker, 339.
 Lund, H. E., Forvalter, 251, 422, 431, 481.
 Luth, Jakob, s. Walter; — Jakob Henriksen, Gaardejer, 9.
 Lykke, Kaj, 30.
 Lyngby, 78, 87, 98: — (ved Arresø) 61, 71, 233.
 Lyng, Sekretær, 482.
 Lühe, von der, Overkammerjunker, 36, 81; — F. C. E., Kammerherre, 473.
 Lütken, Otto, Præst, 336, XLIII.
 Læderindustri, 79, 305, 338; jfr. Garveri.
 Løvenskjold, s. Leopoldus.
 Maleret, 220, 235, 368—9.
 Malleville, Frue, 257.
 Malmø, 98.
 Manchesterfabrik, 272, 273, 274, 286.
 Marokko, 42, 95, 159, 179, 287, 296.
 Marcks, Michel, Støbersvend, 110.
 Marr, Ludv. Ernst, Rustmester, 84; — Vilh. Benj., do., 84; — Valentin, do., 83, 84, 85, 110, 166, XVIII.
 Marselis, Gabriel, 29, VI; — Leonhard, VI; — Selius, 29, VI.
 Martfeldt, Chr., XLV.
 Maskinindustri, 331, 337, 341.
 Mathiesen, Mette, XIII; — Søren, Klokker, XIII.
 Melby, 60, 65, 218, 228, 230, 377, 409.
 Menadier, Jacques, Tobaksfabrikant, 330.
 Mercher, Joh. Chr., Møllebygger, 166.
 Merkantilisme, 310, 336, 343; jfr. Handelsforhold.
 Messingfabrik, 156.
 Metzger, Sam., Støbersvend, 115.
 Metzner, Joh. Georg, Salpeterinspektør, 317.
 Meyer, Henrik, Stadsmusikant, 4; — Fondeur, III.
 Missant, 483.
 Mitchell, Alexander, Strømpevæver, 339: — Andrew, Mekaniker, 339, 340.
 Moir, William, Farvefabrikant, 339.
 Molbech, Chr., 285, 286.
 Moltke, A. G., Greve, 27, 93, 94, 123 flg., 129, 133, 134, 135, 136, 159, 173, 245, 254, 255, 264, 364—5, 384. XXI: — J. G., Greve, 230.
 Moore, John Hamilton, Blegemester, 339.
 Morterere, de algerske, 182 flg., 201, 325—6, 422 flg., 426, 427, 429, 431 flg.
 Morterprøve, 320, 371.
 Moss Jern- og Kanonstøberi, 26, 27, 28, 32—42, 45—47, 99, 136, 137, 138, 140, 141, 154, 173, 181 flg., 200, 316, 327—8, XLV, XLVII
 Muller, Gay, Kok, 483.
 Munch, Laurits, Oberst, 165.
 Mundt, Peter, 63.
 Museion, 298.
 Mushardt, Generalmajor, 84.
 Musicus, 15, 16.

- Musik, 3—8, 14, 263, 301.
Müller, F. H., Justitsraad, 327.
Münnich, Hans, Geværløverandør, 165.
Möinichen, Sofie Dortea, 12.
Møllesten af Marmor, 116; — af
Kobber, 117, 126. XIX; — rhinske,
157, 319.
Mørland Jernværk, 29.
- Nagant, Jean Simon, Tobaksfabrikant,
329.
Nardot, Antoine, Handlende, 329.
Naumann, Gartner, 465, 479.
Nedremølle, 63, 64, 68, 69, 71, 76,
XII.
Negerslaver, 95.
Nellthrop & Harris, Fabrikanter, 338,
339.
Nielsen, Skovrider, 484.
Nisbeth, Traadfabrikant, 339.
Nissen, Isak, Søofficer, 178.
Nodetrykning, 6.
Norges Adskillelse fra Danmark, 38
—39, 291.
Norgesrejser, danske Kongers, 6, 20
—21, 25—26, 27, 28, 33.
Norske Jernværker, 30, 31, 328, 335,
VI, XLI.
Norske Kompagni, 255, 364—5.
Norsk Krudt, 48, 49, 101—2, 117,
XVII, XL.
Numsen, Chr. F., Gehejmerraad, 470,
472.
Næsgaard, 298.
- Odsherred, 60.
Oettner, Major, 134, 140.
Olsen, B., Krudtmester, 251, 418, 422;
— Povel, Tømmermester, 74; —
Forvalter, 484.
Olufsen, Chr., Professor, 297.
Orgel, 3.
Osebro, 63.
Ostindien, 197, 200, 253.
Outerloo, Thomas, Garver, 81, 268,
338, XIV.
- Owens, Jakob, Entreprenør, 69, 70.
Oxen, Henrik, Etatsraad, 32.
Papirfabrik, 315, 329, 338.
Paz, Josef Buzaglo de, 43.
Pentz, Gotfr., Generalmajor, 230.
Periard, Jean Pierre, Garver, 329.
Perrin, David, Silkefabrikant, 313.
Perrot, John, Gehængfabrikant, 338.
Peter III af Rusland, 139, 140, 141.
Peyrembert, Etienne Jandin de, Ka-
nonsmed, 81, 85—92, 134, 209, 211,
327, 330, 417.
Philibert, Claude, Boghandl., 329, XLVI.
Pfordten, Ulr. Vilh. von der, General-
løjtnant, 113, XIX.
Planitz, Christian v. d., XL.
Platen, Hans Casper von, 166.
Plove, nye, 241.
Poirié, Jean Valentin, Silkefarver, 329.
Politivennen, 299.
Pontoppidan, Erik, 335.
Porcellæn, 159, 176, 327, 330, 330,
384.
Porsgrund, 149, 200.
Possementmagere, 306.
Portpenge i Kbhvn., 51.
Post, Johan, VI.
Pottmageri, 156.
Potter, Thomas, Jernstøber, 196, 199,
200, 204, 338, XXVII.
Presenter, algierske, 43, 44, 45, 46,
136, 158—9, 177, 195, 200, 201,
203, 204, XLVII.
Projekter, 324, 332.
Prøven, en Kanon, 116, 127, 284, 285.
- Quist, Niss, Tjener, 465, 466, 468,
483, 492.
- Raavad, 74, 75, 98, 99, 108, 116, 316,
319, 334, 335, XVII, XVIII, XIX.
Raben, Joh. Otto, Amtmand, 66, 69.
Rafu, C. G., Lærer, 297.
Ramdohr, XXXVI.
Ramløse, Ole, Jæger, 483.
Ramshardt, Kaptajninde, 247, 489.

- Rantzau, Chr. F. E., Greve, 203, 267, 268, 301, 466, 471, 479, 488, 492; — Grevinde, 276, 301, 466, 479, 488.
- Rantzau-Ascheberg, Greve, 429, 431.
- Rasch, Jakob, Rektor, 4. 10. 12. 14; — Kaptajn, 149, 200.
- Ratken, Claus, XVII.
- Rau, Joh. Jak., Agatsliber, 77, 79.
- Rebslageri, 45. 157. 158.
- Reformerte, 313.
- Reiersen, Niels Lunde, 342, 343, 344.
- Reiffenstein, Jernstøber, 199, 483.
- Renaud, Daniel, Handskemager, 329.
- Rentekammeret, 68, 70, 71, 104. 163, 210. 222—3. 255, 256. 273.
- Rersel, 248. 291, 476.
- Reventlov, Ditlev, Gehejmerraad, 163, 167, 173, 189, 222, 223, 256, 314, 397, 399; — Joh. Ludv., Greve, 274. 473. XXXIV;— Konrad, do., 165.
- Reverdil, 135, 238, 250, 254, 257. XLVI.
- Ribe, 98.
- Riegels, N. D., Historiker, 262, 297, 464.
- Risgjærder mod Flyvesand, 65, 67, 71.
- Rivière, Paul Pierre de la, Parlamentsraad, 85, 89.
- Rodevaldsværk, XVII.
- Rohde, Christian, Organist, 2. 4—5; — Joak. Fr., Amtsforv., 66.
- Rolandsmølle, 63.
- Rose, Christian, Krudtmester, 99; — David, do., 99, 108; — Frederik, do., 99, 117.
- Rosenberg, Matias, 12.
- Rosenborg, 63, 78, 176.
- Rosenfeldt, 268.
- Rosenkrone, Minister, 254.
- Rosenpalm, Andreas, Admiral, 25, 26, 27.
- Rosenvænget, XXXVII.
- Roskilde Vand, 468.
- Rostgaard, Hans, Amtsforvalter, 165; — Jens, Krigskommissær, 66.
- Rothe, Tyge, 341.
- Rouviere, Antoine, Silkefabrikant, 313.
- Rude, Madam, 484.
- Rusland, 139, 176, 205.
- Ruskæderfabrik, 81.
- Ryberg, Niels, Konferensraad, 263, 271, 469.
- Rød, Gaard ved Drammen, 11, 21.
- Røhl, Joh. Ulr., Forstmand, X.
- Rønnebæksholm, 98.
- Rørvig, 60.
- Røper, Hans, 309.
- Rössler, Joh. Georg, Metalslager, XIII; — Joh. Nik., Agatsliber, XIII.
- Sabatier, fransk Læge, 274.
- Sabelsmedie, 157—8, 308, XVIII.
- Sachmann, Margrete Katrine, I.
- Salpeter, 100, 140, 141, 317—318, 351, 363, 374, 381, 382, 469, XL.
- Saly, Billedhugger, 111, 330, 393, 395, XV.
- Saint Germain, Greve, 139, 140, 149, 152, 153, 154, 159, 160, 161, 162, 163, 188, 191, 197, 254, 257.
- Saint Remy, 150, 325.
- Sandflugt se Flyvesand.
- Sandviggaard, 249.
- Sart, Felix du, Kalkfabrikant, 330.
- Savmaskine, 322, 326.
- Savværk, 32.
- Schack (Rathlov), J. O., Gehejmerraad, 167, 223, 255, 397, 465, 468.
- Schaffalitzky de Muckadell, 265; — Ulrika, Frøken, 480.
- Scheel, Henrik, Major, 68, 70, 71, XI.
- Scheidt, Chr. L., Professor, 16.
- Schimmelmann, H. C., 162, 163, 164, 167, 171, 173, 174, 177, 254, 258, 314, 397, XLVII; — E. H., 273, 274, 296, 300, 331, 341, 473.
- Schindler, Jørg. Fr., Diamantskærer, 78; — Povl, Glassliber, 78.
- Schmidt, Kjøbmand, 90.
- Schnell, K. F., Amtmand, 18.
- Schort, Brostrup von, Generalmajor, 165.
- Schröder, Joh. Christopher, 356, XIX.

- Schulenburg, Werner, Overkrigssekretær, 38, 40.
- Schulin, Joh. Sigism., Greve, XXXIX; — Grevinde, 300.
- Schultz, Henrik, Instrumentmager, 339.
- Schultze, C. E. V., Klokker, 262; — Anna Susane, 465, 468; — H. J., Gehejmeraad, 135, 264—5, 291, 465, 491, XXXIII.
- Schwermann, Joh. Ludv., Fiskeriforpagter, 54, 275.
- Schöller, Fr., Oberstløjtnant, 167, 397.
- Seiling, Møller, XXVIII.
- Sehested, Gyldenstjerne v., 265, 469; — Generalinde, 468, 491; — Ove Rammel, Kammerjunker, 473.
- Senft v. Pilsach, Baron, 300, 301.
- Sigtefabrik, 155, 195.
- Silkefabriker paa Kongsberg, 11, 12.
- Silkeindustri, 11, 155, 310, 313.
- Skibsbyggeri, 44, 312.
- Skjerdal, Gertrud Martea, 10, 11; — Ole, Kaptajn, 10, 21.
- Skjolterup, 236.
- Skjøde paa Frværk, 367, 406.
- Skole, 485, 487; s. Agerbrugs, Handels, Latin, Teknisk.
- Skovforhold, 107, 214, 218, 219, 221, 369, 376, 377, 415.
- Skrueskæremaskine, 195, 341.
- Skydeselskab, det kbhvske, 44, 96.
- Slangerup, 72.
- Slægtnavn, ikke fast, 10.
- Smede, 335, 393, 395.
- Smidth, H. J., Inspektør, 463, 464, 467, 468, 469, 482.
- Smith, Adam, Statsekonom, 337; — Hans, Justitsraad, 203, 279, 295, 467, 468, 476; — Johannes Diderik, Møller, 481, 483; — John, Farver, 338; — John, Maskinist, 339.
- Smugleri, 335.
- Snedkere, 338.
- Sognedals Jernværk, XLI.
- Sonnerup, 90, 104, 209, 210, 407.
- Sorge, Andreas, Jernstøber, 177, 199, 307, 326.
- Sorgenfri, 272.
- Sorø, Akademi, 242.
- Spangenberg, Melker, 63; — Valentin, 63.
- Spanien, 59, 136.
- Spejlmagere, XLVIII.
- Spengler, L., Kunstammerforvalter, XXVII.
- Sperling, Chr., Marketender, 90; — Oberst, 258.
- Staalbrænderi, 320.
- Stampe, Henrik, 168, 169, 190, 252, 254, 259, 260, 262, 397.
- Stampekrudt, 157, 319.
- Stampen, XVIII.
- Stangprøve, 121 flg., 320, 372.
- Steinmann, Henrik, Krudtmager, 99.
- Stenglin, Jak. Filip, Kjøbmand, 307.
- Stenkrudt, 319.
- Stenkul, 50, 177, 389, 391, 451, 454, 469.
- Steuben, Chr. Ludv., Kaptajn, 82, 134.
- Stiboldt, Søofficer, 184.
- Stokkerup, 99.
- Strandmøllen, 74, 315.
- Struensee, 178, 185, 187, 188, 190, 245, 257, 258, 426, 429.
- Strøherred, 60, 61, 64.
- Stub, Lars, Fabrikant, 306, 335.
- Stuckenbrock, J. A., Berghauptmand, 35, 36, 37.
- Sturtz, H. P., Justitsraad, 271.
- Stürup, G. C., Generalløjtnant, 135.
- Støbejern, 81; jfr. Kanoner.
- Suhm, Henr., 356, XIX.
- Svensen, Ole, Krudtmager, 99.
- Sverdrup, Antoinette, 149, 200; — Hans, 200.
- Sverige, Krig med, 28, 29; — Kanoner fra, 29, 31, 181, 182, VII; — Krudt fra, 49, 97; — jfr. Fanger.
- Sværdfegere, 306.
- Swinton, Thomas, Karetmager, 339.
- Sæbesyderi, 32.
- Søetaten, 30, 44, 101, 109, 110, 127, 158, 169, 172, 181, 182, 186, 202, 205—7, 340, 363, 422, XXVIII, XLVII.
- Søkadetakademi, 172.

- Sølyst, 300.
 Sønnichsen, Jens, 202.
 Søsterbro Mølle, 61.
- Tanch, Anna Katrine, 32.
 Tange, Ole, XVIII.
 Teglværk, 155, 156.
 Teknisk Indsigt, Mangel paa, 324, 327, 328, 333.
 Teknisk Litteratur, 325, 333, 341, XLIV, XLVI.
 Teknisk Skole, 155, 208, 323, 341, 380.
 Tengenagel, Fabritius de, 266.
 Textilindustri, 11, 155, 172, 195, 272, 305, 307, 310, 313, 331, 337, 338, XXXVII, XLVII, XLVIII.
 Thaarup, Fr., Industrihistoriker, 333, 341.
 Thielo, Karl Avg., Organist, 7.
 Thomsen, Povl, Garver, 79, 80, 81.
 Thott, Otto, Greve, 223, 262.
 Tibirke, 64, 66, 67, 71.
 Tiende af Bjergværker, 38.
 Tillingen, Weber de, 308.
 Tisvilde, 58, 66, 67.
 Tisvilde Hegn, 58, X.
 Tobak, Udsalg af, 235.
 Todberg, 483.
 Toldforhold, 50, 80, 127, 194, 311, 313, 315, 335, 336, 337, 377, 450, XLIII.
 Tollerup, 91, 410.
 Tonsberg, Vilh. de, Stiftamtmand, 3.
 Top, H., Justitsraad, 168, 397.
 Tordenskjold, 27.
 Torup, 60, 67, 218, 226, 228, 230, 232, 376, 377, 411.
 Toutenage, 321, 389, 391, XLI.
 Tranmoes, J. M., Oberst, 469.
 Treschow, Gerhard, XL.
 Tripolis, 42.
 Tromnæs Skov, 463.
 Trondhjem, 6, XVIII.
 Troschel, M. C., Klokketøber, 160, 417.
 Troshaug, IV.
 Trælle, Betegnelse for Hovbønder, 241.
- Træplantning, 107, 221, 236, 263, 299.
 Tscherning, E. P., Oberst, 173, 192, 199, 207, 250, 269, 271, 274.
 Tullin, Chr. Br., 14.
 Tunis, 42.
 Tutein, Grosserer, 300, 301, XXXVI.
 Tuxen, C., 248.
 Tyrken, Indfald af, 43.
 Tysk, 134, 168, 308, 313, 330, XXI.
 Tøjhuset, 284.
- Udlændinge begunstiges, 329 flg.
 Uglerup, 65, 411.
 Uldenfabriker paa Kongsberg, 11.
 Uldmanufaktur, det militære, 108.
 Ulefos Jernværk, 30, 31.
 Ulfstand, Gert, 63.
 Universitetsbibliotheket, 284.
 Ussing, Prokurator, 475, 476.
- Valkemølle, 87.
 Valseværk, 103, 195.
 Vejarbejde, 227, 228, 229, 230.
 Verri, Papirfabrikant, 329.
 Vestindien, 159, 174, 178, 200.
 Videnskabernes Selskab, 291, 327, 333, 341, 342, 480.
 Vierkott, Joh. Jos. v., Generalmajor, 109, 134.
 Vilder, Karl, Mægler, IX.
 Vildersplads, 44.
 Vilhelm, Abbed, 59; — Peter, Smedemester, 332.
 Vinderød, 58, 67, 70, 90, 104, 209, 210, 213, 214, 216, 283, 284, 286, 296, 360, 369, 376, 408.
 Vinhandel, 90, 94.
 Vogt, Povl Lachmann, Justitsraad, 28, 48, 49.
 Voltaire, 269, 270.
 Voyer, Jean Pierre, Handskemager, 330.
 Voxblegeri, 157.
 Voxdugsfabrik, 156, 308.
- Wagner, Hans, Krudtmager, 99.
 Wallmoden, C. G., Gehejmeraad, 498.
 Walter, Christian, Etatsraad, 16, 17,

- 18, 19, 20, 25, 26, 246, 271, 473, XLV; — Edel Malene, 9, 10, 17; — Henrik Jakobsen, Gaardejer, 9; — Jakob Luthsen, Gaardejer, 8, 9, 18; — Marie, 8, 9, 12, III; — Ole Nikolaj Skjerdal, Holtzførster, 10; — Sara, 17; — Skjerdal, Fændrik, 247, 482; — Justitsraad, 247, 482.
- Wangede, Jørgen, 483.
- Wasserfall, Peter, Kræmmer, 268.
- Wasserschlebe, J., Justitsraad, 85, XV.
- Watt, James, 341.
- Wedewåg, 105.
- Weischer, Kirurg, 484.
- Wesselhöft, 483.
- Westhof, Peter, Geværsmed, 165.
- Wetzl, Joh. Gotfr., Kanonstøber, 83.
- Wewer, Anna Maria, XVI; — Joh. Fr., Kjøbmand, 93, 95, XVI; — Peter Heinr., Krudtmester, 101.
- Weyby, Povl, Zahlkasserer, 12, 13.
- Wickmann, Fr. Chr., 482.
- Wiedewelt, Johannes, 159, 283, 284, 296, 384, XV.
- Wigandt, J. M., Smedemester, 251, 326, 418, 419, 422.
- Wiinberg, Madam, 489.
- Wilcken, Joh. Andr., Møller, 71, 76, XII.
- Wildt, Chr., Agatsliber, 155; — Joh., Agatsliber, 79, 155.
- Willier, de, 308.
- Winckler, J. G., Kobberstikker, 236, 251, 418, 422, 481, 483.
- Wodroff, C. D., Justitsraad, 135.
- Wærn, Matias, Kjøbmand, 32, 41, 42, 45, 46, 136, 138, 154, 327, 349, 365; — Morten Madsen, Kjøbmand, 32.
- Young, Alexander, Mekaniker, 339.
- Ziegenbalg, E. G., Professor, 17.
- Ægtepagt, 267, 457.
- Ætoft s. Evetoft.
- Ølbrygning, 97, 194, 235, 449.
- Ørholm, 98, 107, 140, 306, 335, 338.
- Øvremølle, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 76, 174, 220, 235.

I.

FAMILIEN CLASSEN.

I. Familien Classen.

(Efter Provst Imm. Barfod.)

Claus Clausen.

Johan Clausen,

f. 1674, † 1755,

Organist i Sønderborg.

∞ 1. 10¹/₁ 1697

Margrete Katrine Sachmann,

f. 1671, † 1719.

2. 10¹/₄ 1720

Marie Margrete Kruse.

1.

Johan Frederik Classen,

f. 1697, † 1775.

Organist i Kristiania.

∞ 24¹/₁₀ 1723 *Marie Walter,*

f. 1702, † 1768.

2.

Nikolaj Clausen,

f. 1699, † 1767.

Organist paa Kongsberg.

∞ 25¹/₁₀ 1733 *Anne Katrine*

Olsdatter Falkenberg.

f. 1715, † 1795.

3.

Sofie Marie,

f. 1701.

4.

Margrete Ingeborg,

f. 1703, † 1732.

Ugift.

5.

Mette Hedevig,

f. 1707, † 1765.

6.

Sofie Amalie,

f. 1710, † 1744.

Ugift.

7.

Rottger,

f. 1721.

8.

Margrete Katrine,

f. 1723, † 1725.

9.

Johannes,

f. 1726, † 1729.

10.

Margrete Katrine,

f. 1730, † 1731.

11.

Margrete Marie,

f. 1733.

1.

Johan Frederik Classen,

f. 11¹/₂ 1725, † 24¹/₃ 1792.

Generalmajor.

∞ 16¹/₁₀ 1783 *Anna Elisabet*

Friherreinde af Iselin

f. *Fabritius de Tengnagel,*

f. 1735, † 1786.

2.

Edel Magdalene,

f. 1735, † 1740.

1.

Rasmus,

f. 1734.

2.

Margrete Katrine,

f. 1735.

3.

Johan Frederik,

f. 1738.

4.

Karen,

f. 1740, † 1740.

6.

Johan.

f. 1744, † 1789,

Bestyrer af Frolands

Jernværk, Bergraad.

7.

Nikolaj,

f. 1747,

Bogholder paa Froland.

8.

Mette Hedevig,*

f. 1749, † 1790.

∞ 14¹/₂ 1780 *Herman*

Freuchen Roosen,

Kommerceraad, Trælæst-

handler i Arendal.

(4 Børn.)

9.

Fokum Andreas,

f. 1752, † 1798.

Magasinforv. p. Froland,

døde sindsygt.

10.

Carl Vilhelm,

f. 1755, † 1805,

Overkrigskommis.,

Generalvejmaster.

∞ 1. 4¹/₁₀ 1794 *Anne*

Leganger Knoph,

f. 1765, † 1795.

2. 7¹/₂ 1797

Magdalene Knoph,

(2 spæde Døtre.)

11.

Mikael.

f. 1758,

† 21¹/₂ 1835,

Gehejme-

legationsraad.

∞ *Anne Eli-*

sabet Treville,

f. 1766,

† 19¹/₂ 1834.

12.

Magdalene Marie,

f. 1760, † . . . .

∞ 15¹/₈ 1777 *Hans Smith,*

f. 14¹/₄ 1748, † 27¹/₆ 1804,

Sorenskriver, General-

krigskommisær, Ejer af

Froland,

(17 Børn.)

Justine Luise Constance Classen,

f. 14¹/₇ 1802, † 21¹/₆ 1856.

∞ 14¹/₁₀ 1837 *Markus Jonas Ludv. Lange,*

f. 1795, † 4¹/₆ 1860,

Ejer af Ejegod ved Nykjøbing p. F.

(2 Sønner.)

Peter Hersleb Classen,

f. 18¹/₁ 1804, † 22¹/₂ 1886.

Gehejmekonferensraad.

∞ 9¹/₆ 1828 *Clara Charlotte*

Fanny Scheel, f. 20¹/₁₁ 1800.

II.

FAMILIEN WALTER.

II. Familien Walter.

(Efter Meddelelser fra det norske Rigsarkiv. — Alle de opstillede Led tør ikke betragtes som sikre, s. saaledes ovf. S. XLV.)

Jakob Luthsen Walter,

† 1706.

Ejer af Gaarden Helgeland,
Foged over Ringerige og Halling-
ølen.

∅ 1. *Gunhild Eskildsdatter*, † c. 1680 (2 Børn).

2. *Anne Kristensdatter*,
f. 1649 † 1719.

<i>Luth W.</i>	<i>Edel Malene W.</i> , f. 1663, † 1720. ∅ <i>Torkil Olsen Hafnor</i> , f. 1659, † 1722.	<i>Helene Jakobsd.</i> , † 1714. ∅ <i>Andreas Tollund</i> .	<i>Henrik Jakobsen</i> , † 1736. ∅ <i>Kirsten Kristens- datter</i> f. 1680, † 1743.	<i>Jakob</i> , f. 1683, † 1720. <i>Knud</i> . <i>Niels</i> .	<i>Christian Jakobsen</i> , f. 1690, † 22 ¹ / ₄ 1767, Etatsraad. ∅ 1. 1 ¹ / ₂ 1718 <i>Margrete Villumsd. Klinkhammer</i> . 2. 9 ¹ / ₈ 1725 <i>Margrete Sofie Kolebo</i> .	<i>Frederik</i> , † 1744. Stadskirurg i Bragernæs. ∅ 29 ¹ / ₂ 1735. <i>Ellen Marie Jensd. Kingo</i> .	<i>Maren</i> , ∅ <i>Antoni Tax paa Andersen</i> Kongs- berg.	<i>Gunhild</i> , ∅ <i>Johannes Andersen Kahrs</i> . Bragernæs.	<i>Dorte</i> , ∅ <i>Morten Lerche</i> i Bragernæs.	<i>Malene</i> , ∅ <i>Peter Semming- sen</i> paa Søholt Ringerige, † 1737.	<i>Rebekka</i> , ∅ 1/4 1720 Ltnt. <i>Hans Meyer</i> . <i>Anna</i> .	<i>Sara</i> , † 1744. ∅ <i>Berg- mester Gotfred Klem</i> , † 1745.
----------------	---	---	--	--	---	--	---	--	--	---	--	---

<i>Luth Walter, Torkild</i> , ∅ <i>Sara Hen- riksd.</i> f. 1696, † 1758, Løjtnant. ∅ . . . . . † 1754.	<i>Marie</i> , f. 1702, † 1768. ∅ 24 ¹ / ₈ 1723 <i>J. F. Classen</i> .	<i>Ole Skierdal</i> , Kaptajn. ∅ 20 ¹ / ₈ 1733 <i>Mar- the Marie Camp</i> .	<i>Jakob Henriksen Luth</i> , f. 1708, † 1749.	<i>Anne Dorte a L.</i> † 1739. ∅ 12 ¹ / ₈ 1729 Prokurator <i>Jørgen Andersen Nakskov</i> .	<i>Anne Sofie, Katrine Elisabet</i> , f. 1736. f. 1738, † 1738.	<i>Jens</i> , f. 1739.	<i>Johannes Mikael Klem</i> , f. 1719, † 1806, Præst.
--	--	---	---	--	---	---------------------------	---

<i>Ole</i> .	1. <i>Joh. Fr. Classen</i> , f. 1725, † 1792, Generalmajor.	1. <i>Povl</i> , f. 1733.	4. <i>Ole Nikolaj Skierdal Walter</i> , f. 1738, † 1764, Holtzforster. ∅ 28 ¹ / ₈ 1764 <i>Birgitte Lucie Kirkemo</i> .	5. <i>Bodil Marie</i> , f. 1739, † 1772, ugift.	8. <i>Jakob Sigvardus</i> , f. 1745, † 1746.	II. <i>Gertrud Martea</i> , f. 1749, † 1775, ugift.
<i>Edel Malene</i> . † 1759.	2. <i>Edel Malene</i> , f. 1735, † 1740.	2. <i>Torkil Carsten</i> , f. 1735, † 1740.		6. <i>Torkil Carsten</i> , f. 1742.	9. <i>Jokum Christian</i> , f. 1746, † 1748.	
<i>Helene</i> .	3. <i>Peter Hersleb</i> , f. 1738, † 1825, Gehejmekfrnsraad.	3. <i>Edel Margrete</i> , f. 1736, † 1740.		7. <i>Anna Vilhelmine</i> , f. 1743, † 1774. ∅ Kapt. <i>Frants Vilh. Thomé</i> .	10. <i>Edel Margrete</i> , f. 1747.	

Christian Frederik Nikolaj Walter,

f. 1764,

Overkrigskommissær.

∅ 1792 *Gunhilde Marie Greule*.

III.

FAMILIEN FABRITIUS.

III. Familien Fabritius.

(Efter *J. C. L. Lengnicks* Stamtavle over Familien Fabritius de Tengnagel (1841) med velviligt meddelte Rettelser af Kmherre, Overtoldinspektør *K. Barner*).

Johann Fabritius,
f. 21 Juni 1624 Novbr. 1671,
kurfyrstl. brantwein-Rentemester og
Landrenter-Inspektør.
∞ 1643 Anna Pudberg.

Hermine Fabritius,
f. 9 Oktbr. 1705 Novbr. 1729.
Købt Pige.
∞ 17/8 1696 Elisabeth Marie d'Abbestie
(Datter af Major A. og Marie de
Tengnagel).

Mikael Fabritius,
f. 2/5 1697; † 18/11 1746,
Hofagent, Justitsr., Dir. f. d.
asiatiske Kompagni.
∞ 30/5 1726 Anna Maria de
Køster,
f. 17/11 1705, † 18/8 1775.
(2den Gang ∞ 19/1 1748, Joh.
Fr. Wewer, f. 8/8 1699).

Johan Ludvig Fabritius,
f. 5/8 1702, † 8/11 1729.

Gothulf Just, f. 1/9 1703, † 7/5 1766,
Etatsraad, Bankkommissær.
∞ Mariane de Bruguier,
f. 1709, † 1776.

Marie Barbara, f. 1/9 1704, † 1795,
∞ Peter v. Hurch, f. 1697, † 1775,
Etatsraad, Dir. f. d. asiatiske Kompagni.

Johanne Katrine, f. 10/1 1706, † 17..,
∞ 1722 Joh. Georg Hansen † 1760, Etatsr.,
fransk Konsul i Helsingør.

Alexander, f. 13/4 1707, † 17..,
Ugift,
Legationssekr., Justitsr., Kæmmerer ved Øresunds Toldkammer.

Carl Adolf, f. 3/5 1709, † 17..

Anne S, f. 21/12 1711, † 1711

Konrad Alexander F., f. 1731, † 1805,
(adlet med sine Søkende ∞ Dorotea de Kloppenborg, f. 1739, † 1814.

Anna Elisabet, f. 1735, † 1786.
∞ I. Reinh. Frih. af Iselin til Rosenfeldt, og Iselingen, Kfnsraad, † 10/4 1781.
2. 16/8 1783 Generalmajor J. F. Classen, f. 1725, † 1792.

Marie Katrine, f. 1736, † 1792.
∞ I. P. de Windt, 2. Jakob Frederik Schaffalitzky de Muckadell, Kmhr., Generalmajor, f. 1722, † 1774.

Povline, f. 1738, † 1819.
∞ Joh. Fr. Gyldenstjerne v. Sehested, Generalmajor.

Mikael, f. 1739, † 1815.
Kmhr., Generalmajor ∞ Adolfine de Leth, f. 1746, † 1797.

Susanne F., f. 1741, † 1777.
∞ 1757 Fred Christian Ka til Fraugdegaard, Admiral.

Marie Elisabet F., f. 1737, † 1776.
∞ Chr. v. Lohenskjold, f. 1714, † 1777, Generalmajor.

Anne Susanne, f. 1737, † 1792.
∞ Hieron. Johan Schultze, f. 1716, † 1803, Gehejmeraad.

Johan, f. 1739, † 17..,
Etatsraad, Hofbankier, ∞ Anna Reinhorst.

Justine, f. 1739, † 1816.
∞ Peter Heselb Classen, f. 1738, † 1825, Gehejmeraad.

Charlotte, f. 1745, † 1766.
∞ Peter de Hemmert, f. 1734, † 1810, Etatsraad.

Fred, f. 1745, † 1766.
Kaplan

Marie Margrete Iselin,
f. 1756, † 1814.
∞ 1776 Chr. Fr. Ernst Greve af Rantzau, Kmhr., Hofjægermester, † 1807.

Anna Elisabet Iselin,
f. . . ., † 1805.
∞ 1777 Gerh. Pierre Antoine Bosc de la Calmette, Kmhr., Amtmand, f. 1754, † 1803.

